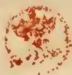

BIBLIOTECA NAZ
Vittorio Emanuele III
LVI
H
26
NAPOLI

DE REGIBVS FRANcorum Chronicon, ad hæc VSQVE TEMPORA STVdiosissimè deductum.

PARISIIS,
Ex officina Michaëlis Vascosani, in uia quæ est ad D. Iacobum, sub Fontis insigni.
M. D. XLIII.
Cum priuilegio.

RANCORVM gens è Germanica nobilitate in Galliam ueniens, regnum condidit: quæ tãta fuit animi magnitudine & uirtute, ut nullus usquam populus fuerit, quem ferociter bello non appetierit: aut lacessita, magna cum laude non repulerit. Gallias enim debellauit, cum quibus non pro imperio & gloria, sed pro salute atque uita omnes ferè orbis nationes armis contẽderunt. Ea prima toti pariter Germaniæ imperauit: quam neque Romani, neque alii quãtumuis potentes, non modò domare, sed nec uincere potuerunt. Nullum porrò in Europa florens ac nobile regnum est, uel principatus, qui non ut olim à Troianis originem ducere nobilissimus quisque gloriabatur, ita à Francis sanguinem trahere se iactet, & Liliorũ insignia circunferat. Reges quos Berosus ordine commemorat, sciens prætermitto, nolens quicquam literis mandare quod non incorruptis rerum gestarum monumentis sit traditum. In primis enim operam dedi, & id maximè studui, ut quæ adhuc immensis uoluminibus & ueteribus fabulis dispersa iactabãtur, ea paucis & certo ordine comprehensa, uerissimáque, quantum fieri potuit, in lucem emitterem. Frãci igitur, quibus Duces antea, aut, si mauis, Reguli imperitabant, Pharamundum primum Regẽ potentissimum habuerunt.

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
420	1	FARAMVNDVS I REX ANN. XI.	4381
421	2		4382
422	3	*Lex Salica hoc tempore condita fuit.*	4383
423	4		4384
424	5		4385
425	6		4386
426	7		4387
427	8		4388
428	9		4389
429	10		4390
430	11		4391
431	1	CLODIO COMATVS II REX ANN. XVIII. *Alij Capillatum, alij Crinitum uerbo idem significante nominant.*	4392
432	2		4393
433	3		4394
434	4		4395
435	5		4396
436	6		4397
437	7		4398
438	8		4399
439	9		4400
440	10	*Germanus Altißiodorensis Episcopus.*	4401
441	11		4402
442	12		4403
443	13		4404
444	14		4405
445	15		4406
446	16		4407
447	17		4408
448	18		4409
449	1	MEROVEVS III REX ANN. X.	4410
450	2		4411
451	3	*Attila Hunnorum rex cum quingentis hominum millibus Germaniam permeans, nõ paucas diruit urbes: cum multam etiam Galliæ partem peragrasset, tandem Aurelianum obsidet.*	4412
452	4	*Annianus Aurelianensis episcopus.* *Lupus Tricaßium episcopus.*	4413
453	5	*Nicasius Rhemorũ Archiepiscopus martyr. Quæ de Vrsula & undecim millibus uirginum martyrum leguntur, his temporibus gesta sunt.* *Cum Attila pedem referente manus conserit in Catalaunis Aetius Imperatoris præfectus in Gallijs, cui Meroueus Francorũ rex, & eius filius Childericus, Theodoricus Visigotthorum rex, & eius filius Thorismundus suppetias ferunt. In eo prælio ex utraque parte interiere ad. 180. millia hominum fortißimorum. illic Theodoricus occubuit.*	4414
454	6	*Attila uictus Aetij incuria euasit, & in Pannonias profugit. Thorismundus patri Visigotthorum regi succeßit.*	4415
455	7		4416
456	8		4417
457	9	*D. Genouefa uirgo Parisiensis.*	4418
458	10		4419
459	1	CHILDERICVS IIII REX ANN. XXVI.	4420
460	2		4421
461	3	*Childericus rex libidinosus, & omnis generis luxui addictus, quum tributis populum aliquandiu uexasset, quò fastum & pellices maximè foueret, tan=*	4422

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		dem ob insolentiam expellitur, precium stultitiæ ferens. Aegidius Romanus Sueßionum præfectus succeßit in eius locum per annos 8.	
462	4		4423
463	5		4424
464	6		4425
465	7		4426
466	8		4427
467	9		4428
468	10		4429
469	11	Rex Vidomari opera amici fidißimi in regnũ reuocatur, cui obuiam proficiscitur ad Ambaros usque, cum amplißimo Francorum nobiliũ comitatu. Bißina Bißini regis Turingiæ uxor, marito relicto, Childericum est sequuta.	4430
470	12		4431
471	13		4432
472	14		4433
473	15		4434
474	16		4435
475	17	Colonia à rege expugnata, & exercitus Aegidy cæsus.	4436
476	18		4437
477	19		4438
478	20	Britanni ex insula Albione olim, nunc Anglia uocata, profecti, & nouas sedes quærentes, conantur Pictones, Andes, Cenomanos, & Engolismẽses armis expellere suis sedibus: & usque in Aquitaniam, quam tum Visigotthi occupabant, penetrauere.	4439
479	21		4440
480	22		4441
481	23	Aegidius moritur, cuius filius Syagrius cum in patris locum apud Sueßiones succeßisset, Franciæ regnum affectat.	4442
482	24		4443
483	25		4444
484	26	Annos regnauit xxx. Paulus Aemylius.	4445
485	1	CLODOVEVS V REX ANN. XXX. Clodoueus apud Sueßiones uxorẽ ducit Christianam Clotildem Burgundionẽ.	4446
486	2		4447
487	3		4448
488	4		4449
489	5	Syagrius à Sueßionibus expulsus, Tolosam cõfugit ad Alaricum Visigotthorũ regem, à quo proditus, & Clodoueo redditus, securi percutitur. Sic desiere expulsi & cæsi in Gallijs imperium habere Romani.	4450
490	6		4451
491	7		4452
492	8		4453
493	9		4454
494	10		4455
495	11	Clodoueus Turingiam subiugat.	4456
496	12	à Rheno ad Sequanam regnum dilatat,	4457
497	13	ad Ligerim usque fines suos extendit.	4458
498	14	Meleduni arcem expugnat.	4459
499	15	Diu multúmque laborauerat Clotildis regina ut maritum regem ad Christi fidem conuerteret, quod præstare nunquam potuit: aliquando autem deo ita uolente contigit, ut in bello ad Tolbiacum in Vbijs, quod gerebat aduersus Alemanos, periculi magnitudine, idolorumq; diffidentia, repentè uouerit se Christianum fore: quo facto, corúmque rege cæso, confestim uictor euadit, omnémque Alemaniam reddit tributariam. Ei ex prælio redeunti: ut gratificaretur, obuiam proceßit Clotildis usque Rhemos, ubi à Remigio pontifice sacrũ baptisma Christíque fidem suscipit.	4460

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
500	16	Lantieldis regis soror ab Arriana hæresi cõuertitur, partim in gratiam Theodorici Italorũ regis, qui, dum Clodoueus in ecclesiastico erat concilio quod Aureliani habuit, legatos ad eum miserat: partim ob nuper susceptam religionem. Alemanos à grauissimis quæ uictor imposuerat tributis, durisque legibus subleuat. Hanc synodum Aurelianensem alij scribunt fuisse ann. 512.	4461
501	17	Initium belli aduersus Alaricum Visigotthorum regem, ex quo acerrimæ inter utrosque principes & populum exarserunt inimicitiæ. Gundebaldus Burgundiæ rex, & Clotildis patruus, instigante Theodorico res inter Alaricum & Clodoueum cum componere conatus fuisset, tanquam alteri plus fauisset, ipsum, iunioris fratris Odesilli impulsu, dimidio regni Clodoueus spoliat, eique concedit. Odesillus mox à fratre proditore circũuentus, & Viennæ oppressus occiditur. Caussa igitur speciosiori Clodoueus cum magna militũ manu Gundebaldum persecutus, regno & patria cedere cogit.	4462
502	18		4463
503	19		4464
504	20		4465
505	21		4466
506	22		4467
507	23		4468
508	24		4469
509	25	In Pictonibus ad campos Vogladenses Alaricus rex & Visigotthi cæduntur. Mœnia Engolismæ ruinosa, in conspectu Clodouei urbẽ aggressuri ruunt, quod pro miraculo creditur. Illinc Burdegalam usque hostes insecutus est. Theodoricus regis Clodouei nothus, in Aquitaniam præmissus, Albios, Ruthenos, Aruernos, Tolosates, Vasconiámque subiugat. Aruerni postremi sese regi dedunt, cæso Apollinare eorũ duce Sidonij episcopi consanguineo. Almaricus Alarici filius in Hispaniam fugiens, patri successit. Rex intellecta Gundebaldi morte, Sigismũdo eius filio eam regni Burgundiæ partem quæ est ultra Ararim, reddit, ut ulceratum Theodorici animum ob Alarici generi sui cædem, mitigaret. Reliquam uerò regni partem, quæ est cis Ararim, sibi seruat. Omnes tum ferè Gallias & uniuersam Alemaniam rex tenebat sub ditione.	4470
510	26	Cannacarium Cameracensium & Atrebatium Regulum, quòd se uerum regni hæredem diceret, eius quoque fratres & totam familiam sustulit Clodoueus. Adulterinam pecuniam domesticis proditoribus, quorum erat usus opera, persoluit. Clodoueus ab Anastasio imperatore dona recepit Patriciatus & Consulatus titulum & insignia: coronam insuper auream multis unionibus distinctam, quam postea Romam D. Petro offerendam remittit.	4471
511	27	Theodoricus cum lxxx. hominum millibus Ilbam comitem in auxilium Almarico regis Alarici filio mittit, ut in patris uindictam persequatur Francos, qui Aquitaniæ relicti erant præsidio. Francorum ad uiginti millia, aut etiã amplius cæduntur. Sigibertus Coloniæ præfectus à flagitioso filio trucidatus, quò maturius patri succederet. In eum seuerissimè rex animaduertit, parricidiúmque sanctissimè ultus est. De Chararico eiúsque filio monachatum profiteri coactis, supplicium, quòd de rege maledicerent, sumptum est.	4472
512	28		4473
513	29		4474
514	30	Clodoueus Lutetiæ sepultus in æde quam apostolis Petro & Paulo erexerat, hodie templum D. Genouefes appellatur.	4475
515	1	CHILDEBERTVS VI REX ANN. XLV. Regnum diuisit cũ fratribus, cui Parisiorum, Clotario Suessionum, Clodamiro Aurelianensium, Theodorico Notho Mediomatricum regna obuenere. Pacem cum Almarico confestim ineunt, data in uxorem Clotilde sorore, & Tolosatibus redditis. Tichildis altera eorum soror sacerdos uixit. Sigismundus Burgundiæ rex filium necat Sugerium in gratiam nouercæ.	4476
516	2	Clochilaicus Danorum rex à Francis quos classica incursione inuaserat, profligatus. Theodobertus Theodorici filius uictor	4477
517	3	ad patrem redit.	4478

Anni Christi	Anni Regni.		Anni Mundi.
518	4	Hermenfredus Turingus Bertarium fratrem necat, nec quieuit antequam Baderico alteri fratri idem fecisset, accito ad scelus & prædam Theodorico.	4479
519	5		4480
520	6	Clodamirus Aurelianensis Sigismundum Burgundionem cum postrema uxore & eorum liberis bello capit, quos Aureliani necat. Gundemarus frater elapsus Burgundiæ regnum occupat.	4481
521	7	Clodamirus successor Burgundionis uictoria elatus illuc redit, Gundemarum persecuturus: à quo fugam simulante circunseptus est, & in ipso cõflictu cæsus.	4482
522	8		4483
523	9		4484
524	10	Theodoricus non accepta ab Hermẽfredo parte prædæ quam promiserat, adiuuante Clotario illum aggreditur, uincit & cædit, Turingiámque subiugat. Clotarius in matrimonium accepit captiuam Radegundem defuncti Bertarij filiam.	4485
525	11	Childebertus bello occidit Almaricum Hispaniæ regẽ, quòd Arriana hæresi infectus, à qua abhorrebat Clotildis uxor Franci soror, eã durè tractaret: quæ dũ à fratre reducitur, in itinere obit. Parisiis iuxta patrem sepelitur.	4486
526	12	Clotarius in odium mortis Clodamiri fratris Augustodunum obsidet, captiuámque Burgundionum abducit reginam. Gundemarus eius maritus rebus omnibus exutus, in Hispaniam fugit, illincq;, ut tutior esset, in Africam traijcit. Childebertus & Clotarius Burgundiam inter se partiuntur, nulla Clodamiri filiorum habita ratione.	4487
527	13		4488
528	14		4489
529	15		4490
530	16	Franci à rege puero Athalarico uniuersæ Galliæ dominium auferunt, quod eius auus Theodoricus Italiæ rex tenuerat. Amalasiunta mater & tutrix Theodoberto Mediomatricum regi prouinciam tradet.	4491
531	17	Clotarius adolescẽtulorũ fratris filiorũ Theodobaldi & Gũtari manibus proprijs cæde patrata, extemplo Parisiorum Lutetiã exit. D. Clodoaldus minimus natu, qui euaserat, monachatum professus est. Clotildis auia, quæ illos apud se educauerat, rei indignitate percita, Turones se contulit. Quo facto, penes Childebertum & Clotarium summa rerũ fuit, cœperuntq; simul in Frãcia regnare.	4492
532	18		4493
533	19		4494
534	20		4495
535	21		4496
536	22	Iuetoti paruuli regni in Rotomagẽsi agro institutio & creatio hæredibus Valteri Iuetoti à rege ante aras necati.	4497
537	23	Theodobertus Mediomatricum rex potentissimus.	4498
538	24		4499
539	25		4500
540	26	Regum inter se oriũtur suspiciones. Childebertus cum fratris filio Theodoberto aduersus Clotarium, Clotilde matre repugnante reclamantéque, armatur: sed subita in ipso conflictus initio oborta tempestas quadam numinis uolũtate acies dirimit in agri Aurelianẽsis uico cui nomen est Combrium: quæ res animos inter se discordes in concordiam traxit.	4501
541	27	Theodobertus partim suis, partim ducum auspicijs in Italiam uaria sæpe fortuna ingressus est. ab alijs amplissima retulit spolia, alijs uerò tributa imposuit. Childebertus eiúsq; frater Clotarius Cæsaraugustam deficere ab hæresi Arria-	4502
542	28	na cogunt, plurimásque in Hispania urbes expugnant.	4503
543	29		4504
544	30		4505
545	31		4506
546	32		4507
547	33		4508

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
548	34		4509
549	35		4510
550	36	*Theobaldus Mediomatricum post Theodobertum rex.*	4511
551	37		4512
552	38		4513
553	39		4514
554	40	*Clotildis regina in Turonibus obit, cuius cadauer Lutetiam translatum.*	4515
555	41		4516
556	42	*Qui remāserant Frāci in Italia, cæduntur. Theodobaldus sine liberis moritur, regnumq; relinquit Clotario alteri patruorum. Clotarius cui magnum erat aduersus Saxones & Turingos negotium, summa immanitate omnia ferro & igni uastabat. aliquando tamen uitæ periculum adijt.*	4517
557	43	*D. Radegundis apud Pictones deo quàm marito gratior & acceptior.*	4518
558	44		4519
559	45	*Childebertus nullis relictis liberis moritur, sepeliturq; in D. Germani æde, quæ est ad muros urbis, ab eo erecta & dicata D. Vincentio cum ex Hispania rediret.*	4520
560	1	CLOTARIVS SOLVS VII. REX ANN. V. *Tertiam redditum ecclesiæ partem sibi exhiberi iußit, cui Turonum archiepiscopus liberè & fortiter intercesßit, uaticinatus regno spoliatum iri regem, si pauperum bona attenuaret atque eriperet.*	4521
561	2		4522
562	3		4523
563	4	*Granum filium bello subactum, cum uxore liberis & uniuersa familia rex exurendum curat. is enim patri non audiens, ac rebellis, multa Galliæ damna intulerat, primùm à Childeberto patruo inflammatus, caussam eius deinde defendente socero Aquitaniæ duce. Postremùm Conabus Britannus eum excepit, ac tutatus est. Socerum illum rex ferè perdiderat, Britannum autem paulò ante filij necem interemerat.*	4524
564	5	*Rex Compendij obit. in æde D. Medardi Suesßionensis sepultus, quam paulo ante mortem ædificare cœperat.*	4525
565	1	CHEREBERTVS VIII. REX ANN. IX. *Ei, diuisa inter fratres hæreditate paterna, Parisii sorte obuenere.* *Chilperico Suesßionum regnum: qui cum patris thesauros intercepisset, magna ui pecuniæ Parisios ad sese pertrahere sperabat.* *Guntranno Aurelianensium, Sigiberto Mediomarticum.* *Nonnulli ferūt Cherebertum paucos annos uixisse, qui muliere quauis corruptior, totus in scortationibus & luxu uitam agebat.*	4526
566	2		4527
567	3	*Sigibertus Hunnos profligat, qui per Turingiam signis infestis contra se uenerant. Adeò parum inter reges Chilpericum & Sigibertum conueniebat, ut uterque leuicula occasione captata frequenter alterius fines inuaserit: nonnunquam fœdus inter se feriebāt: sed id simulatum erat, quò uterque incautum alterum opprimeret. Guntrannus paci semper studebat.*	4528
568	4	*Sigibertus Sueuis agrum à Saxonibus relictum cum Italiam peterent, habitandum dedit. Chilpericus cum prima uxore Audouera diuortium fecit, ex qua tres susceperat liberos, Theodobertum, Merouеum, & Clodoueum, eamq; in cœnobium apud Cenomanos conijcit.*	4529
569	5	*Sigibertus Brunechildē Athanagildi Visigotthorū regis filiam uxorē ducit. Chilpericus Galsontam alterā regis Athanagildi filiā uxorem ducit: quæ cū*	4530
570	6	*ferre Fredegundē pellicem non potuisset, mortua in mariti lecto inuenta est.*	4531
571	7		4532
572	8		4533
573	9		4534
574	1	CHILPERICVS IX. REX ANN. XIIII. *Initio Chilpericus neque omnia tenebat, neque fortior erat.*	4535
575	2		4536

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
576	3	Orientis Imperator Francis prouinciã restituit, de qua dum Guntrannus & Sigibertus certãt, Longobardi eam diripiũt. Fratres de regno certãt. Sigi- berto in Germania trãs Rhenũ occupato in rebus ordinãdis, Rhemorũ op-	4537
577	4	pidum quod illius ditionis erat, nonnullaq; in Campania loca Chilpericus adoritur, parató; bellum quantum potest maximum cum filio Theodoberto. Hũni bello iterũ moto, cũ ferè suis præstigijs & incãtationibus uictores eua- sissent aduersus Sigibertũ, diu duraturũ cũ eo fœdus percutiũt. Sigbertus re- dїẽs Suesionũ deditione facta Theodobertũ capit: quẽ ubi iureiurando ad-	4538
578	5	strinxit bellũ aduersus se nuuquã suscepturũ, statim ad Chilpericũ remittit. Theodobertus iussu patris uiolato iureiurãdo contra patruũ dimicãs, cædi- tur. Chilpericus rebus accisis cũ uxore Tornacũ se recipit. Sigbertus ma- gna pompa cũ uxore Brunechilde Lutetiã Parisiorum ingreditur, à quibus est honorificè receptus. Paucis pòst diebus cum fauorẽ in se principũ, quibus gratior q̃ frater erat, perspectum haberet, ob idq; instituisset fratri nec uitã	4539
579	6	nedum fortunas relinquere, à duobus trucidatur percussoribus ad id facinus à Fredegunde Chilperici uxore immißis. Brunechildis quæ tũ Lutetiæ erat, mariti morte cognita, Childebertum filiũ illico liberat, & clàm in Austra- siam mittit. qua re Chilpericus indignatus, ablato uniuerso eius mundo ditis- simo, copiosißimoq;, datis custodibus relegat Rotomagum.	4540
580	7	Meroueus eum patrui occisi uxore Brunechilde Rotomagi matrimoniũ con- trahit, approbante & ministrante Prætextato Rotomagensiũ archiepisco- po. Chilpericus pater illinc eductum instigante Fredegunde nouerca in cœ- nobium detrudit.	4541
581	8		4542
582	9	Prætextatus Rotomagen. archiepiscopus Fredegũdis opera in exilium mit- titur, reclamantibus episcopis. A rege patre Meroueus cæditur. Brunechildis ad filium in Austrasiam remittitur.	4543
583	10		4544
584	11	Fredegũdis nouercæ ĩperio Clodoueus natu postremus regius iuuenis necatur.	4545
585	12		4546
586	13		4547
587	14	Fredegũdis eiusq; adulter Landricus M.Eq. regẽ noctu à uenatione redeun- tem ad Calam trucidandum iugulandumq; curant. cuius cadauer ad D. Ger- mani ædem quæ in Lutetiæ suburbijs est, delatũ, ibi sepelitur. eius filius Clo- tarius tunc natus erat menses 4.	4548
588	1	CLOTARIVS SECVNDVS X. REX AN. XLIIII. Guntrãnus patruus rector Franciæ tutorem pueri Landricũ M.Eq. instituit, uoluitq; apud matrem Fredegundem illum educari. Anno nondum exacto	4549
589	2	Childebertus Mediomatricum rex regni administrationem obtinere armis tentabat, frustra etiam Fredegundem deposcens, de qua supplicium sumere decreuerat. Guntrannus quò quietũ redderet, illum adoptat, & in testamen- ti tabulis hæredem scribit. Gundoaldus cum se ad aliquod tempus Clota- rij primi filium finxisset, tandem à suis proditus, cum ijsdem ad supplicium ducitur. Ad Longobardos ex Italia pellendos Childebertus ab imperato- re Mauricio pecuniam accipit: sed hoc frustra fuit. nam modo pace facta cũ ijs, modo inferior discedebat. quod siquãdo hunc uictorem esse contingeret, illi se arcibus & oppidis locisq; munitißimis facilè tuebantur. Prætexta- tus Rotom. Archiepiscopus reuocatus die Paschæ in templo cæditur Frede- gundis dolo. Hæ sunt per initia regni Clotarij mutationes.	4550
590	3		4551
591	4		4552
592	5		4553
593	6		4554
594	7	Childebertus Anthari Longobardo repudiato, sororẽ Ricardo Visigottho- rum regi elocat. Antharis Bauarorum regis filiam accipit uxorem. inde or- tum est inter Francos & Bauaros bellum. Alij, anno 589.	4555

Taßillo

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
595	8	*Tasillo rex Bauariæ per Childebertum statuitur.*	4556
596	9		4557
597	10	*Guntrannus rex bonus moritur, cui testamento succedit Childebertus fratris filius.*	4558
598	11	*In Suesionibus profligatur Childebertus, cæsis militū XX. M. in eo prælio. Dux regij exercitus Lādricus M. Eq. Fredegūdis mulier ad quiduis audax & animosa semper in prima stans acie ad animandos milites puerum ostētabat.*	4539
599	12		4560
600	13	*Childebertus & eius uxor eodem die intereunt, non sine ueneni suspicione. Brunechildis duobus pueris regibus Theodoberto Austrasianorum, & Theodorico Burgundionum tutrix remansit.*	4561
601	14	*Cacannus rex Hunnorum in Austrasiam irrūpit, cui Brunechildis data pecunia ad suos redire persuasit. Fredegundis enim bello persequebatur duos Childeberti filios ualde pueros. ea porrò in exitu anni moritur.*	4562
602	15		4563
603	16		4564
604	17	*Gallia bellis premitur. Theodobertus &*	4565
605	18	*Theodoricus reges in Senonibus magnam Clotario cladem inferunt, adeò ut iniquas pacis conditiones, quas seruare nequiit, ab illis accipere cogeretur.*	4566
606	19		4567
607	20		4568
608	21		4569
609	22		4570
610	23	*Theodoricus & Theodobertus bellū inter se parant Brunechildis auiæ consilio, quæ pulsa ab Austrasia Theodoricum ad id instimulabat. sed Protadio M. Eq. Burgundionum militari seditione interempto, Theodoricus fratri pacem dedit.*	4571
611	24		4572
612	25	*Iterum uincitur Clotarius, res semper nouas in Stampis moliens: amissumq; decus recuperare sperans, maiorem quàm antea cladem accipit per Theodoricum. Bertoaldus tamen Theodoberti Austrasiani exercitus legatus cecidit. In his prælijs supra hominū trigınta millia perijsse ferūtur. Desiderius Viennensium episcopus martyrium tulit à Theodorico lapidibus obrutus.*	4573
613	26		4574
614	27	*D. Columbanus à Theodorico rege in exilium pellitur, quòd nothos eius ex scortis susceptos regno nunquam successuros diceret.*	4575
615	28	*Theodoricus ad Salationem pacem à fratre petit, Clotarium, exteròsque reges Hispanum Longobardúmque uehementer infensos metuens, cōiunctis uiribus bellum apparantes. Conspiratione fracta, & Clotario precio & promisis persuaso ac pacato, Theodobertum fratrē bello aggreditur: & ma-*	4576
616	29	*gna hominum cæde facta in pugna Tullēsi semel atque iterum uictus Theodobertus ad Coloniam fugiens, captiuus Cauillonū ducitur, P. Aemylio: alij tradunt in acie cæsum. Theodoricum dysenteria quidam sublatum, alij ueneno putant. Annales & historiæ narrant hoc loco Brunechildis mortem, & tragica scelera, quæ magna ex parte fabulosa puto.* *Clotarius rex solus pacificus, gratiosus, & suis charus.*	4577
617	30	*Aletheus morte multatur, quòd in Clotarij regis necem conspirasset. Bertrudis regina (cuius subornandæ corrūpendæq; ad id facinus susceperat negocium Leudemundus Sedunēsium episcopus, melior leno quàm præsul) rem omnem prudenter & magna fide uiro detegit. Clotarius episcopo, uita eius seruata, aliam non irrogat pœnam, quàm ut non liceret è diœcesi pedem efferre. O regis pietatem in ecclesiasticū ordinem, ô gratiā flagitioso factam.* *Clotarius fœdus cum Longobardis diu duraturum percutit.*	4578
618	31		4579
619	32		4580
620	33		4581

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
621	34		4582
622	35		4583
623	36		4584
624	37		4585
625	38		4586
626	39	*Dagobertus in contumeliam superbo pædagogo barbã uellit ac resecat, uirgisque cædẽdũ iubet. Pro miraculo habetur patris iram uitare potuisse: adeò regis animus hoc filij facto offensus erat, ut ægrè ueniã dederit, cæsum adeò & lacerum uerberibus hominem aspiciens.*	4587
627	40		4588
628	41	*Rex Austrasiæ partem Dagoberto regendam dedit, cui Pipinum & Arnulfum, ut eorum consilijs parêret, & uteretur, adiungit.*	4589
629	42		4590
630	43	*Crudelis cruentaque Clotarij uictoria suppetias ferentis Dagoberto filio in bello aduersus Saxones in capite saucio.*	4591
631	44	*Dagobertus Cometrude Sichildis nouercæ sorore in matrimonium accepta, nihil non apud regem patrem indulgentiß. poterat.* *Clotarius duobus filijs Dagoberto & Ariberto relictis ex duabus uxoribus, obijt, in æde D. Germani sepultus.*	4592
632	1	DAGOBERTVS XI REX ANN. XIIII. *Fratri Ariberto Aquitaniæ regnum in partem hereditariam dat.*	4593
633	2	*Dagobertus Sclauos adhuc idololatras debellat.*	4594
634	3		4595
635	4	*Franci Vasconiam debellant.*	4596
636	5	*Adeò mulierosus erat Dagobertus, ut quocunq; proficisceretur, secũ agmen scortorum & pellicum traheret: nec eo contentus, uarijs in locis collegia formosarum instituit, quæ habitu & elegantia reginarum uestirentur. Quam*	4597
637	6	*rem dum diuus Amandus liberè reprehendit, in exilium mittitur. Reuocatum asserit Gaguinus ubi regem huius facti aliquantum pœnituisset.*	4598
638	7		4599
639	8	*Rex Iudæos omnes qui Christianismum profiteri nollent, Frãcia edicto expellit. Dagobertus ædem Diui Dionysii à fundamẽtis erexit, ex alijs undequaque corradens, eásque spolians, quò hanc unam ditaret. nec quisquam ante eum inuenitur qui patrimonij reditus annuos templis tam magnificè profuséque donarit. Monachorum ocium & inertia multas texuit de eo fabulas, ut assentatione & laudibus principum facultates ad hamum pellicerent. Credo Dagobertum bonum fuisse uirũ: uerùm nou usque adeò sanctum, qui in immensis cum donationibus tum ædificijs salutem, quemadmodum isti persuadebant, poneret. Horum istiusmodi commenta apud exteros nostrarum eleuant historiarum fidem. In hoc monachorũ collegio uiros fuisse quamplurimos religione & sanctitate celebres non dubito, qui maiora loco illi ornamenta quàm tales scriptores, attulêre. Hoc autem maximum est regum Franciæ Mausoleum.* *Aribertus rex Aquitaniæ moritur relicto infante*	4600
640	9	*Chilperico: quo mox extincto, summa rerum Dagoberto cessit.* *Dagobertus filium Sigibertum Austrasianorum regem facit, ut cõtra Sclauos deorum cultores patriam tueatur.*	4601
641	10		4602
642	11		4603
643	12	*Vascones rebelles in fidem recipit.* *Iudicaildis Britanniæ rex amicitiam & societatem regis init.* *Ega Magistrr Equitum Francorum.*	4604
644	13	*Sisenandus Dagoberti ope rex Visigotthorum creatur, pulso Santilla.*	4605
		Paulus Aemylius scribit 16. ann. regnasse, sed duos in Austrasia numerat uiuo adhuc patre.	
645	14	*Dagobertus profluuio uentris Spineti propter Sequanam*	4606
		IIII. CAL. FEBR. *moritur: sepultus in æde D. Dionysii, quam extruxit.*	

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
646	1	CLODOVEVS SECVNDVS XII REX ANN. XVII. Sigibertus maior natu Austrasia contentus. Clodoueus & Ludouicus idem nomen est Germanice. Hic primus Ludouicus numeratur. Nam Clodouei nomen priori illi Magno conceditur, quia regum Francorum primus Christum professus est.	4607
647	2	Grimoaldus Pipini filius M.Eq. Austrasianorum.	4608
648	3	Ercembaldus M.Eq. Francorum.	4609
649	4		4610
650	5		4611
651	6		4612
652	7	Sigibertus Austrasianorum rex nulla prole suscepta, Ildebertum filium Grimoaldi Magistri Eq. adoptat, uerùm mox nascitur illi filius Dagobertus.	4613
653	8		4614
654	9		4615
655	10		4616
656	11	Grimoaldus Dagobertum ualde puerum & tonsum & monachum in Scotiam mittit, quem pater moriens, eius fidei commendauerat. Filium Ildebertum Austrasianorum regem salutat.	4617
657	12		4618
658	13	Franci perfidiam hanc & proditionem ferre non possunt. Ildeberto in pugna occiso, Grimoaldus captus Parisiis in carcere uitam miserè finijt. Clodoueus Childericum filium secundum regem in Austrasiam mittit.	4619
659	14		4620
660	15	Hac tempestate fames maxima Galliam inuasit: cui ut succurreretur, Clodoueus aurum & argentum quo ædem D. Dionysii Dagobertus pater impensè magnificeq; ornauerat, arripit & aufert, & egentibus piè distribuit. Thesaurum etiam in capsis & ferculis, brachiumq; D. Dionysii frangit & asportat. propterea aiunt regem insanijsse, ac mente captum per reliquum uitæ tempus diuina numinis uindicta. Certè si pauperum gratia submouit,	4621
661	16	sapienter & religiosè fecit: quamuis illum uita defunctum mentis impotem finxerint, eò spectantes, ne posteri principes hoc sibi exemplum in diripiendis ecclesiæ facultatibus ad imitandum proponerent, non solùm in egentium inopia, sed in suis etiam aliquando negotijs. Contrà uerò si alia motus cupiditate, quàm ut fame pereuntiū necessitati bona dilargiretur, quæ ad subsidiū pauperum ecclesiæ dicata donataq; sunt, equidem statuo indignum & nepharium sacrilegiū fuisse. Non magis enim delirare atque insanire poterat. Sanctæ diuorum reliquiæ ac simulacra preciosa uendita sæpenumero sunt ut expressæ necessitati subueniretur: persuasumq; nobis esse debet, quòd illi uiui se uenales exhibuissent, ut populum fame, miserijs, totq; malis uexatum liberarent. Vtinam non ob alias caussas ecclesiæ bona auferantur.	4622
662	17	Rex obijt, in æde D. Dionysii sepultus. Multi annos tantùm regnasse 16. tradunt.	4623
663	1	CLOTARIVS TERTIVS XIII REX ANN. IIII.	4624
664	2		4625
665	3		4626
666	4	Rex ad Calam Parisiorum uicum decedit, sepultus in æde D. Dionysii.	4627
667	1	Hoc anno Theodoricus Clodouei filius Childerico minor, post fratrem Clotarium regnauit Ebroini M.Eq. authoritate: sed ob incontinentiam & scelera à regno Rex expellitur. Magister autem Eq. callidus, astutus, & crudelis in cœnobiū truditur, Childerico qui in Austrasia imperitabat, accersito. Soluti & pusilli animi reges, inertes, toti in luxu & uenere, à maioribus degenerantes, se regnumq; Magistris Equitum permittebant. In delicijs, belluationibus, ac libidinibus cum mulieribus clàm uolutabantur. nullo tempore in publicum prodibant cum pompa & regio apparatu, præterquam Calend. Maijs, ut accepta & data uicißim salute, Regis officio fungi, ac partes obire uiderentur. Ferè Parisii, & Neustriæ regnum, erant uniuersæ eorum ditiones. Reliquum Galliæ in controuersia erat, quamplurimis ab eo-	4628

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		rum Imperio desciscẽtibus,dum penes Magistros Equitum summa rerũ esset.	
668	1	CHILDERICVS SECVNDVS XIIII. REX ANN. XII. Vlfoaldus M.Eq.	4629
669	2		4630
670	3		4631
671	4		4632
672	5		4633
673	6		4634
674	7		4635
675	8		4636
676	9		4637
677	10		4638
678	11		4639
679	12	Rex Bodillum uirum insignem & nobilem ad palum ligandũ,flagrisq; cædendum iubet:quod dum facit,maius in se suorum concitat odium.Hic graui affectus iniuria,ulcisci statuit.itaque coniuratione facta, dum in ea sylua quæ ad Calam Parisiorum uicum est,rex uenatur,illum ex insidijs ad uesperam adoritur,& interimit.idem continuò facit utero gerenti Reginæ.uterque in æde D.Germani à pratis sepultus est. Vlfoaldus M.Eq.euadit,& in Austrasiam redit. Theodoricus reuocatus in regnum restituitur,sed cui datur Leudesius Ercembaldi filius M.Eq.	4640
680	1	THEODORICVS XV REX ANN. XIIII.	4641
681	2		4642
682	3		4643
683	4		4644
684	5		4645
685	6	Ebroinus relicto monachatu, ingenti sceleratorum manu collecta,clanculario Audoëni archiepiscopi Rotomagensium admonitu,hostes magna celeritate opprimit, & gazam intercipit.tandem Regis & regni administrationem recipit,Leudesio perfidiosè occiso inter colloquendum. Plurimi illius caussa episcopi in perpetuum exilium mittuntur: plerósque, ut animum sanguine expleret,iugulandos curat. D.Leodegarius Eduorum episcopus post longa carceris tædia capite truncatur; confossis prius oculis,& corpore miserè mutilato,dilaniatóque. Eius frater Guerinus nomine, paulò antè lapidibus obrutus fuerat. D.Lambertus exulat. Amatus post aliquot annos in exilio moritur. Pipinus Crassus Ansigisi filius.	4646
686	7		4647
687	8	Pipini & Martini Austrasianorum ducum acies fundit Ebroinus in agro Laudunensi. contra fidem datam Martinum ad se in colloquium accersitum crudeliter interimit. Ermenfredus in ultionem ex insidijs sceleratum Ebroinum noctu in lecto	4648
688	9	iugulat.extemplo ad Pipinum confugit. illius loco Magister Equitum Varrato creatus est:quẽ Gislemarus sceleratus filius ab illo magistratu haud ita multò pòst armis deturbat,sed paucos dies à perpetrato facinore dignita-	4649
689	10	te potitur,diuino numine impietatem ulciscente. In eum magistratum pater restitutus,breui moritur. Bertarius eius gener, homo non magni animi, parumque rebus gerendis aptus,Magister Equitum dicitur.	4650
690	11	Pipinus cum exulum Francorum collecta manu, Regis Theodorici aciem ad	4651
691	12	Textritium fundit,fugátque.Bertrarius à suis necatur. Pipinus Magister Equitum, qui multum res Francorum auxit. In Austrasiam reuocatus, aulæ præfectum Nordebertum relinquet.	4652
692	13	Drogo Pipini maximus natu filius,Dux Campanorum.	4653
693	14	Rex Atrebatibus sepultus in D.Vedasti æde.	4654
694	1	CLODOVEVS TERTIVS XVI REX ANN. IIII.	4655

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
695	2		4656
696	3		4657
697	4	*Frisii Rabodo eorum duce superato, in Christianismum à Pipino inducuntur. apud quos Vuillibrotus, quem nonnulli Clementem episcopum nominãt, frequentes de Christi uerbo conciones habuit, eosq; instituit.*	4658
698	1	CHILDEBERTVS SECVNDVS XVII REX ANN. XVIII. *Frater iunior defuncti.* *D. Lambertus Traiectensium episcopus, ab exilio reuocatus, cum non dubitasset Pipini adulterium reprehendere, à Dodone pellicis ipsius fratre*	4659
699	2	*miserè trucidatus est. Percussor & conscij intra annum diuinitus puniuntur & pereunt.* *Grimoaldus Pipini filius loco patris Præfectus aulæ.*	4660
700	3		4661
701	4		4662
702	5		4663
703	6		4664
704	7		4665
705	8		4666
706	9		4667
707	10		4668
708	11		4669
709	12		4670
710	13		4671
711	14		4672
712	15		4673
713	16	*Grimoaldus Leodij ante aras D. Lamberti à quodam Frisio gregario milite trucidatur.* *Pipinus Theobaldum nepotem aulæ Præfectum facit.*	4674
714	17	*Mors Pipini Crassi.* *Carolum Tutidem, hoc est Martellum ex Alpaide pellice filiũ, Ducem Austrasianorum instituerat: sed relicta Plectrudis illum Coloniæ in carcerẽ conijcit, sperans cum Theobaldo nepote summa rerum potiri.*	4675
715	18	*Rex conditus Canciaci ad ædem D. Stephani.* HAEC REGVM *nomenclatura, & catalogus, quia titulô tenus Reges erant, satis indigestus, & parum certus. Nam & apud illius temporis scriptores nullo ferè numero fuere.* *In Francia maxima rerum perturbatio, quousque genus hoc regum extinctũ fuit, & regni administratio ad Pipini filij Martelli familiã deuoluta.* *Franci Plectrudis mulieris imperio nunquam se subiecturi erant.* *Interea Reges pro libidine creabantur, eorumq; ius & dignitatem tuebantur hi tantùm à quibus in regnum euecti erant.* *Theobaldus Magister Equitum Dagoberti, Ramãfredus Magister Equitum Chilperici, uterque bellum hoc domesticum & intestinum inter se gere-*	4676
716	1	DAGOBERTVS SECVNDVS XVIII REX ANN. IIII. *Filius natu maximus defuncti Regis. Hunc nonnulli, præsertim Sigibertus, Clodoueum nominant.* *bant. Prælium acerrimum ad syluam Cociam. Theobaldus fuga euadit, ex quo Dagobertus ægrè regnũ aduersus hostes defendit. Carolus Martellus cum nouercæ manus effugisset, omnia*	4677
717	2	*expertus est ut in statum restitueretur, & se his omnibus rebus interpo-*	4678
718	3	*suit. Initio inferior à Rabodo Frisio, cum multos suorum amisisset, acri prælio uictus, animo tamen inuictus fuit. Nam Chilpericum persecutus ad Amblauam circumuentum spoliauit, III. Calend. April. cecidit, deinde ad Vin-*	4679

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		ciacum Samarobrinensium, rediens autem Coloniam ingressus est. Rege	
719	4	Theodoricus & Chilpericus Dagoberti liberi penè infantes in cœnobium collocantur. — quoque Dagoberto mortuo & sepulto Canciaci, Martellus subornat salutátque	4680
720	1	regem CLOTARIVM quendam, qui bis duobus annis regnum affectans, inuadere & occupare conatur. Sed in ordine regum locum illi esse nõ patiar, quia illum prætermittit P. Aemylius. Chilpericus uictus, inita societate Eudonem Aquitaniæ ducem in Campaniam aduocat in auxilium. Ca-	4681
721	2	rolus cum aduersus eos obuiam processisset, in fugam conijcit, & assecutus est Ramanfredum Andegaui. Post Clotarij mortem reuocat ex Vasconia Chilpericum, eumq; sibi regem facit, pace Eudoni data.	4682
722	1	CHILPERICVS SECVNDVS XIX. REX AN. V. Is est qui antea & Daniel uocatus, & sacerdos fuisse dicitur.	4683
723	2	Carolus debellat Saxones.	4684
724	3	Carolus Bauaros domat.	4685
725	4	Alemanis ui armorum perterritis, Carolus recipit reducitq; Plectrudem unà cum Sonichilde eius nepte, quæ profugerant illuc, Carolum metuentes. CAROLVS MARTELLVS FRANCORVM PRINCEPS.	4686
726	5		4687
727	1	Chilpericus sepelitur Nouioduni. THEODORICVS CALA XX. REX ANN. XV.	4688
728	2	Bellum Aquitanicum & Saracenum.	4689
729	3	Eudo Aquitanicus bello redintegrato, quum modis omnibus se Carolo inferiorem esse animaduerteret, Saracenos Hispaniam tunc occupantes, ad se inuitat. Qui numero ad CCCC.M. cum uxoribus liberis ac seruis tanquam omnia occupaturi uenerunt, quacũq; iter facerẽt, tum sacra, tum prophana nullo discrimine hostiliter depopulantes. Hostes Eudo eorum aduentu pressus, facilè ad pacem inclinauit. Nam in ipso conflictu & prælio cum ad nos defecisset, plurimum ad uictoriam adiuuit.	4690
730	4	Carolus enim Martellus aduersus illos profectus, cum in Turonibus ad agrũ D. Martini Pulchri illis occurrisset, stragẽ eorũ incredibilẽ edidit. In eo prælio cadit rex Abdirama. ex nostris desiderati sunt modò 1500. Commentitiũ putarem tantam de Saracenis uictoriam à nostris partam esse, nisi pariter exteri rerum scriptores de nobis hoc literis prodidissent, cum magna lætitiæ significatione, quòd gens tam barbara, legis ac religionis tam impiæ, cui nemo hactenus par esse potuerat, penè occidione occiderit.	4691
731	5		4692
732	6	Eudo fato functus est. Hunnoldus & Vaifarus filij, ut Aquitaniam recipiãt, ad se Visigotthos & Arrianos in auxilium arcessunt, qui incendijs & dire-	4693
733	7	ptionibus usque in Burgundiam penè omnia deuastant. Martellus cum copijs accurrit, eósque cedere cogit.	4694
734	8	Carolus Frisiis subactis idôla deorum deijcit, ut simul omnes Christum colerent profiterentúrque.	4695
735	9	Secundum bellum Saracenum. Saraceni denuo ex Hispania in Galliã, ut se ulciscãtur, cõtendũt. cũ Gotthis, acceptis inuicẽ obsidibus, societatẽ ineunt. proditione Auenionem occupãt.	4696
736	10	Martellus illico cum auxilijs & ingentibus copijs urbem expugnat. Athinus rex Saracenorum nauicula elapsus, Narbonem profugit. Amoreus rex Saracenorum alter, opem suis laturus, ad Illiberim ad internecionẽ cæsus est. Athinus relicta Narbone fugit. Martellus reliquias belli persequitur, multarum urbium incendijs. Hoc principe à bello uix militi licebat respirare, qua re nobilitas longè melior & præstantior erat.	4697
737	11		4608
738	12		4699
739	13		4700

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
740	14		4701
741	15	Rex obit mense Iunio, sepultus in D. Dionysii æde. XI. CAL. Nouemb. Car. Martellus princeps Carisiaci propter Isaram è uiuis excessit, conditus in Mausoleo Dionysiaco in ordine regũ. Fabulantur ad inferos damnatũ, quia decumarũ aliquid acceperat, ut nobilibus stipendia facientibus, ob labores, pericula, & rerũ suarũ damna, quæ in bello Saraceno acceperāt, aliqua ex parte satisfaceret. Filij succedũt Carolomanus Austrasiæ, Pipinus Breuis Franciæ præfecturā obtinet. Aegidius archiepiscopus Rotomagensium. Gripho hæreditate priua-	4702
742	1	CHILDERICVS STVPIDVS XXI REX ANN. IX. tus, Laudunum arcem belli occupauerat, mox fratribus in fidem se permittere cogitur.	4703
743	2		4704
744	3		4705
745	4		4706
746	5	Carolomanus Roma rediēs, abiectis omnibus fortunis, in cœnobium secessit, inclusitq́;, quod in monte Soracte ædificauerat. Sed quia in loco frequēti nimium & conspicuo situm erat, nempe ad uiam, in montem Cassinum migrauit, tonsu habituq́; monachi accepto.	4707
747	6	Gripho, noua semper in fratrem machinatus, quorum exitum nullum reperi-	4708
748	7	re poterat, in transitu Alpium à Theodino Transiurano nobili occiditur.	4709
749	8		4710
750	9	Childericus regno exactus, cogitur se monachum profiteri. A Pharamundo usque ad Pipinum sunt anni 331. A Merouco 302. A Clodoueo Christiano 252.	4711
751	1	PIPINVS BREVIS XXII. REX ANN. XVIII. primus ex suo genere consensu nobilium, fauore & beneficio papæ Romani ungitur. Apud Aemyl. reponendum est 751. pro 701.	4712
752	2	Stephanus papa in Galliam profugus.	4713
753	3	Bonifacius Maguntinus pontifex. Pipinus aduersus Aistulfum Longobardorum regem Italiam inuadit.	4714
754	4		4715
755	5	Pipinus iterũ intrauit in Italiā. Aistulfo deuicto, Max. Pontifici Ro. dona dedit, etiam exarchlam Rauennatiũ finibus bene maximis: nequis istam largitionē à Francis principibus ingratè iniusteq́; auferat, Constantino Imp. adscribens, quam Pipinus in ecclesiam Romanā contulit, inuito & reclamante	4716
756	6	Græco eam quoq; possessionē iuris Augustorum esse. Illinc Pipinus primus ecclesiasticos Romanorum ritus, & cantuum cæremonias in Frāciam accepit, atque attulit: illudq́; negocium Aegidio fratri (Remigium quidam uocāt) Rotomagensium archiepiscopo datum. Hæc ex Aemylio & alijs. Stephanus Pipinum Francorum regem & Ro. Patricium dicit.	4717
757	7	Rex Parlamentum in Francia instituit.	4718
758	8		4719
759	9		4720
760	10	Res bis ferè annis aduersus Vaifarum in Aquitania gestæ.	4721
761	11		4722
762	12		4723
763	13		4724
764	14	Fabulæ Roberti Neustrij, quē Diabolum dicũt, recensentur bis temporibus.	4725
765	15		4726
766	16		4727
767	17		4728
768	18	Vaifarus à suis occiditur. Rex Parisiis obit 8. Calendas Octobris. Alij annis 17. regnasse scribunt, relictis filijs regibus	4729

Anni Christi	Anni Regni	Anni Imperij		Anni Mundi.
			Carolo Magno Sueßionibus, *Carlomano Nouioduni.*	
769	1		CAROLVS MAGNVS XXIII. REX ANN. XLVI. *Aquitaniam & Vasconiam recipit.*	4730
770	2			4731
771	3		*Carlomanus rex moritur, cuius uxor Berta cum liberis, comite Audomaro, ad Desiderium fugit.*	4732
772	4		*Initium belli Saxonici.*	4733
773	5		*Carolus ab Hadriano papa accersitus, & in Italiam ingressus, cepit Desiderium Longobardorum regem. Romæ donationem Pipini confirmauit, auxitq́;. Synodum simul constituit, ac dignitatem, iusq́; eligendi pontificis, & inuestituram illam episcoporum, pro remuneratione ab Adriano accepit. Patricius etiam primùm ab isto creatus, Italiæ regnum per Francos Mediolani Papiæq́; præfectos tenuit. Seruandum quoque statuit, reuersus in Galliam, in Mediomatricibus primùm, atque inde per uniuersas Galliæ ecclesias ritum & consuetudinem Rom.*	4734
774	6			4735
775	7			4736
776	8			4737
777	9			4738
778	10		*Euersa Pompelone, Ibnabala regulus Cæsaraugustæ restituitur. Hispani Christianismum accipere, & uectigal soluere coacti.*	4739
779	11			4740
780	12			4741
781	13			4742
782	14			4743
783	15			4744
784	16			4745
785	17			4746
786	18			4747
787	19			4748
788	20			4749
789	21			4750
790	22			4751
791	23		*Bellum Hunnicum, quod ante annum octauum finem non accepit. Palmerius. Carolus Magnus scholam Parisiorum instituit, opera Alcuini, & Claudij Clementis.*	4752
792	24			4753
793	25			4754
794	26			4755
795	27			4756
796	28			4757
797	29			4758
798	30			4759
799	31			4760
800	32	Anni Imperij	*Turpinus Rhemorum pontifex* *Romæ natali Christi à Leone papa diadema impositum accipit.*	4761
801	33	1	CAROLVS MAGNVS IMP. AVGVSTVS. *Caroli Magni liberi prouincias acceperunt à patre regendas, Carolus ætate grandior Pannonias, Pipinus Italiæ regnum, Ludouicus Aquitaniam. Carolus & Nicephorus diuiserunt imperium, sicq́; inter ipsos conuentum est, ut qui in Cæsarum familiam Augustorumq́; nomen succederent, Imperatores dicerentur, alter quidem Orientis, alter Occidentis.*	4762
802	34	2		4763
803	35	3		4764
804	36	4		4765

Anni Christi	Anni Regni	Anni Imperij		Anni Mundi.
805	37	5	Saxones perpetuò rebellantes, perpetuoq; uicti, coacti Romanã religionem acceperunt. Belli Saxonici finis.	4766
806	38	6		4767
807	39	7		4768
808	40	8		4769
809	41	9		4770
810	42	10	Pipinus Mediolani, 8. Id. Iul.	4771
811	43	11	Carolus in Bauaria, prid. Non. Decem. moritur.	4772
812	44	12		4773
813	45	13	Bernardum nepotem ex Pipino, Italiæ regem esse statuit Augustus. Ludouicum filium sibi cooptat, & Cæsarem creari uult. Quinque concilia pro statu ecclesiastico celebranda iussit, Maguntinum, Rhemense, Turonense, Cauillonense, Arelatense. Aemylius hoc Arelati habitum scribit.	4774
814	46	14		4775
815	1		Aquisgrani obijt V. Cal. Feb. Regni anno 47. ætatis 72. LVDOV. PIVS IMP. AVG. XXIIII REX AN. XXVI.	4776
816	2		Vascones recepti. Stephanus papa in Galliam uenit, coronauitq; Aquisgrani Ludouicum imperatorem.	4777
817	3		Reges filios creauit, Lotarium Italiæ, Pipinum Aquitaniæ, Ludouicum Noricorum.	4778
818	4		Bernardi Italiæ regis interitus, quòd patruo imperatori rebellauisset. Vinomarchus qui se Britanniæ regulum fecerat, oppressus est.	4779
819	5			4780
820	6			4781
821	7		Imperator Herioldum Daniæ regem restituit. Sigibertus anno 816 expulsum esse ait, quo alij restitutum affirmant.	4782
822	8			4783
823	9		Lotarius patre uiuente rex & Augustus à Paschale papa coronatur. Drogo nothus frater Augusti episcopus Mediomatricum.	4784
824	10			4785
825	11			4786
826	12			4787
827	13			4788
828	14			4789
829	15		Cõiuratio filiorũ & optimatiũ maximè pontificũ in Ludouicũ imperatorẽ.	4790
830	16		Synodum Imperator habuit, in qua uanitates uestium, luxusq; gemmarũ, & auri & argenti nimia pompa ecclesiasticis interdicta sunt. Vtinam nostris temporibus Ludouice uiueres. Iacobus Vuympfelingus. Consilio etiam Gregorij PP. Imperator statuit ut in Gallia & Germania celebraretur dies festus omnium Sanctorum Cal. Nouemb.	4791
831	17			4792
832	18			4793
833	19		Imperator parum prouidus à filijs captus, per ignauiam atque socordiam	4794
834	20		ab imperio præter spem depellitur, & in cœnobium detruditur. Eodem anno in imperium restituitur: quo facto Lotarius pedem retulit in Italiam. Ludouicus uxorem Augustam recepit.	4795
835	21			4796
836	22			4797
837	23		Normani Gallias infestant.	4798
838	24		Pipinus Pipini F. possessiones defuncti patris in Aquitania adit, nulla facultate impetrata aut petita ab auo uiro sanè probissimo & indulgentissimo.	4799
839	25		Ludouicus Lotario data fide ad se uenienti reconciliatur, eiq; dignitatem imperij, regniq; tribuit coronam.	4800

Anni Christi	*Anni Regni*		*Anni Mundi.*
.	.	*Ludouicus Carolum Caluum filiorum minimum Neustriæ regem facit.*	
840	26	XII CAL. IVNII *moritur, 27. Aemyl. In Mediomatricibus sepultus.*	4801
841	1	CAROL. CALVVS XXV. REX ANN. XXXVIII.	4802
842	2	*Bellum fraternum utrinq; atrox & cruentum die resurrectionis Christi ad*	4803
843	3	*Fontoniacum in Altissiodorensibus. fœdus his conditionibus initum, ut Carolus Caluus rex esset Franciæ, quæ Britannicum oceanum & Mosam terminos haberet, Ludouicus Germaniæ Hunniæq;, Lotarius Italiam, & imperium haberet in gentes reliquas, Prouinciam, & eam Galliæ partem, quæ nunc Lotaringia à suo rege dicta est, olim Austrasiæ Mediomatricumq; regnum. Pipinus & Carolus fratris filij hæreditate paterna frustrati, in*	4804
844	4	*cœnobium postea coniecti. Carolus Caluus, primus Francici sanguinis, cui separatim contigit quod uerè Franciæ regnum nunc dicitur. Nam Carolus Magnus, & alij qui ætate præcesserant, Germanicum quiddam referebant. Hi tres fratres in colloquium Virduni uenerunt, & quam diximus hæreditariam diuisionem ratam habuerunt.*	4805
845	5		4806
846	6	*Normani piratæ ditionem Caroli infestant. In Chronico P.C. Phrygio redegit in annos decem uniuersum bellum quod Caluus non satis prosperè cum Britannis gessit.*	4807
847	7		4808
848	8		4809
849	9		4810
850	10		4811
851	11		4812
852	12		4813
853	13	*Normani piratæ magno cum terrore Nannetes inuadunt, quorum molestæ incursiones in longum tempus tum in Aquitania tum in Gallia durarunt.*	4814
854	14		4815
855	15	*Lotarius se monachum professus, filios relinquit,*	4816
856	16	*Ludouicũ imperatorẽ Italiæ, Carolũ regem prouinciæ, Lotariũ Lotaringiæ.*	4817
857	17		4818
858	18		4819
859	19		4820
860	20	*Neometicij reguli mors, belli Britannici finis fuit. Herispeus filius dux dat se in fidem & clientelam regi.*	4821
861	21		4822
862	22		4823
863	23		4824
864	24	*Balduinus primus Flandriæ comes.*	4825
865	25		4826
866	26	*Cum Normanis in easdem regiones, in quas ante, incursiones facientibus rex pacificitur.*	4827
867	27		4828
868	28		4829
860	20		4830
870	30		4831
871	31		4832
872	32		4833
873	33		4834
874	34		4835
875	35	*Robertus comes Andium, & Ranulfus Aquitaniæ dux, in bello aduersus Normanos cadunt. Solomon Britannus, Herispei F. Francis suppetias tulit. Caluus non tanti fecit dubiam uictoriam belli, quãti Normanorum præsentem pecuniam: itaque precio illis potestas abeundi facta est.*	4836
876	36	1 | *Carolus Caluus imperator Aug. auri & argenti ui maxima,* [illegible] *atq; luxuria delectabatur. Corona diademateq; serico immodicè & super-*	4837

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		be usus est. Vestem præterea Dalmaticā magis q̄ reges superiores induebatur, in omne genus luxus paratior, quàm in rebus agendis audacior aut constantior.	
877	37	Quò potestatem suam in regibus creandis monstraret, Bossonem Iudithæ uxoris suæ Augustæ fratrem, Hemengardæ defunctı Ludouici imperatoris filiæ uirum regem Prouinciæ facit.	4838
878	38	2 | Caluus Mantuæ correptus morbo pridie Id. Octobris moritur, accepto ueneno à Sedechia medico suo.	4839
879	1	LVDOVICVS BALBVS IMP. XXVI REX ANN. II. Papa Iohannes in Galliam se confert, à quo coronam accipit Balbus Augustus.	4840
880	2	Compendij obit Id. April. die sancto quo supplicium passus est Christus, uxore relicta grauida, quæ Simplicem peperit, cui Odo Roberti Andegauen. filius, in spem uentris fuit à patre designatus tutor. Balduinus Caluus Flandriæ comes.	4841
881	1	LVDOVICVS ET CAROLOMANVS XXVII. REG. ANN. V. Regnum penè redit ad Germanos. Bosso tyrannidem occupare parat. Illi duo nothi ex Balbo obtinent, atque initio feliciter rem gerunt aduersus Normanos	4842
882	2	& Danos, qui numeroso exercitu atque ingentibus animis sacra prophanáque igni ferróque in Gallia per totum quinquennium crudeliter uastabant. Gotthofredus & Sigifredus reges Normanorum.	4843
883	3	Normani Treuiros & Mediomatrices occupant.	4844
884	4	Ludouicus moritur. Hoc in loco cuiusdam Ludouici Nihili, hanc appellationem sortiti, quòd nunquam rem gesserit, mentionem faciunt historici, qui hæres & filius Carolomani fuit. Rerum temporísque ob mutationem confusio hoc in loco facit, ut paucis ijs etiam propius intuentibus intellecta sit historia. Interposita est fortasse à nōnullis simplicitas atq; [illegible] Caroli Ludouici Balbi Posthumi, qui postea iustam adeptus ætatem regnabit.	4845
885	5	Carolomani interitus.	4846
886	1	6 | CAROLVS CRASSVS IMP. XXVIII REX ANN. V. Anni Imperij | Accersitus imperij sui anno 6 ob Normanorum motus & infestationes. Normani Lutetiam obsident. Henricus dux ab illis peri-	4847
887	2	7 | mitur in ultionem Gotthofredi regis occisi.	4848
888	3	8 | Neustria Normanis ad incolendum data, ex quo huic nostræ Norma-	4849
889	4	9 | niæ nomen est.	4850
890	5	10 | Arnulfus curator datus Carolo Imperatori patruo, hoc anno illius nomine summam rerum habuit.	4851
891	1	ODO XXIX REX ANN. IX. Arnulfus Augustus salutatus, regnum etiam occupare studet: sed Odo Roberti Andium ducis filius, alienus à genere Caroli Magni, tutor, regnare iussus, quem unxit Valterus archiepiscopus Senonum. Odo Robertum fratrem comitem Parisiorum eundem M. Eq. dicit. Francis infesti esse non cessant Normani.	4852
892	2	Francorum proceres Odonem uirum sanè probum timentes, æmulatione partium ac decreto facto in Aquitaniam regnaturum remittunt, accepto rege ante tempus Simplice adolescentulo, per rerum nouarum studium, & quādam animi leuitatem. Illi autem utrinque inimicitias accendebant, pupillum aduersus tutorem committentes. Carolus Simplex annum agens ætatis duodecimum, primùm inūgitur. Hic Sigibertus falsò annum supputat 894. Prætereundum non est Odonem in Galliā attulisse nobile illud signum innumeris pictum & sparsum lilijs, quod ad Caroli Sexti tempora durauit.	4853
893	3	Remigius Altißiodorensis.	4854
894	4		4855
895	5		4856
896	6	Carolus auxilijs Arnulfi Aug. contendit cum Odone, sed frustra.	4857
897	7		4858
898	8		4859

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
899	9		4860
900	1	CAROLVS SIMPLEX LVDOVICI BALBI F. XXX. REX ANN. XXVII. *Odo circa initium anni x. quum regnare cœpit, animam agens, coram proceribus pupillo regnum iubet restitui, cuius administrationem sumpto regis titulo & authoritate antea meritò ob magna rerum negocia acceperat. Simplex autem iustus hæres adolescentior incautè imperitéque regnat. Illa est tamen eius pijßima & sanctißima constitutio de facultatibus ecclesiasticis, cuius hodie meminisse nos certe conuenit. Quòd à multis annis summi proceres profani cœnobiarchias atque maximos prouentus beneficio regum occupabant, iam episcoporum iura inuadebant, Rex coacto concilio ius caußámque episcoporum defendit ac stabili'ijt, cò spectans, ut mox cœnobia in libertatem, quod tunc præstari difficile erat, uindicaret, atque assereret. P. Aemy. Bellum domesticũ, factionésque Roberti Othonis fratris pro regno occupando. Fulco Rhemorum archiepiscopus occiditur.*	4861
901	2		4862
902	3		4863
903	4		4864
904	5		4865
905	6		4866
906	7		4867
907	8		4868
908	9		4869
909	10		4870
910	11	*Finis belli Normanici.*	4871
911	12		4872
912	13	*Rhollo primus dux Normaniæ.*	4873
913	14		4874
914	15		4875
915	16		4876
916	17	*Simplex uirtute suorum Lotaringiam recipit. Aemyl.*	4877
917	18		4878
918	19		4879
919	20	*Tot dißidia & rerum fluctus in Gallia extitere à Carolo Balbo ad mortẽ Caroli Simplicis, ut uix certò sciri poßit quis potißimùm regnarit. Arnulfus magnus Flandriæ comes.*	4880
920	21		4881
921	22		4882
922	23	*In Sueßionibus pugna inter Carolum Simplicẽ, & Robertum Odonis fratrem regni æmulum iam coronatum ab Herueo Rhemorũ pontifice. Robertus occiditur. Simplex uictor perinde ac si uictus esset, animo demisso, reddit Lotaringiam Germanorum regi, quò maius ab illo auxilium impetraret, quemadmodum antea constituerat, se, Franciámq;, ut se tutum præstaret aduersus Robertum, illi subijcere. Hebertus regem captum Peronæ in custodia habuit.*	4883
923	24		4884
924	25	*Simplex cogitur regnum dare Rhodulpho Burgundioni Ricardi filio.*	4885
925	26		4886
926	27	*Post innumeras miserias Peronæ animam egit.*	4887
927	1	RHODVLPHVS BVRGVNDIO XXXI REX ANN. II. *Apud Sueßiones regiam coronam suscepit* III. *Id. Iul. regnauitque per duos tantùm annos, ut D. Dionysii habent Chronica, Sigibertus, Phrygio. Verùm P. Aemylius, R. Gaguinus, & alij multi asserunt regnasse per* XII. *ferè annos usque ad ann.* 937.	4888
928	2		4889
929	1	LVDOVICVS TRANSMARINVS XXXII. REX ANN. XXVII. *Simplicis filius post patris aduersam fortunam ad a-*	4890

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		uunculum Angliæ regem cum matre Ognia profugerat. Lauduni XIII. Cal. Iun. rex sacratur. De regno est inter Ludouicum ex Anglia reuersum & Rodulphum Burgun- dionem controuersia.	
930	2		4891
931	3		4892
932	4		4893
933	5		4894
934	6		4895
935	7		4806
936	8		4897
937	9	Rhodulphus Burgundio XVIII. Cal. Iunij moritur Altißiodori,atq; in Se- nonibus sepultus. Ludouicus solus.	4898
938	10		4899
939	11		4900
940	12		4901
941	13	Rex aduersus Othonem Cæsarem Lotaringiam ingreditur ad Bresacum usque.	4902
942	14	Gerberga uidua Gisleberti ab Othone fratre inter fœdus ineundũ Ludouico da tur in matrimonium ex Alsatia decedenti.	4903
943	15		4904
944	16		4905
945	17	Dira fame & contentionibus multũ uexatur Gallia. Hugo magnus filius Ro- berti ad Sueßiones cæsi,à rege deficit,renouátque de regni controuersia bellũ.	4906
946	18		4907
947	19		4908
948	20	Hugonis Parisiensis factio & potentia,magna regi exhibuerũt negocia. Qui- dam aiunt regem istius opera,suorũ proditione à Normanis captum, & Lau- dunum in publicum carcerem ductum atque coniectum.	4909
949	21	Otho impe.multũ in Franciam penetrat,ut Hugone & Normanis uictis,regem in statum restituat.	4910
950	22	Hugo imperatori ad Charum se futurũ in eius potestate profitetur,metuẽs eius reditum in Franciam.	4911
951	23		4912
952	24		4913
953	25		4914
954	26		4915
955	27	Ludouicus apud Rhemos sepultus,ubi Lotarius eius F.Id. Nouemb.corona in- signitur.	4916
956	1	LOTARIVS XXXIII. REX ANN. XXXI.	4917
957	2	Cal. Iul. Hugo Magnus è uita excedit annosus multum,in cœnobio D. Diony- sii sepultus.	4918
958	3	Balduinus iunior Arnulfi F.Flandriæ Comes,qui patrem morte præuenit.	4919
959	4		4920
960	5		4921
961	6		4922
962	7		4923
963	8		4024
064	9	Arnulfus iunior Arnulfi nepos,Flandriæ Comes.	4923
965	10		4926
966	11		4927
967	12	Inimicitiæ & bellum inter Theobaldum Carnutum Comitem,& Ricardũ Nor- man.Ducem.	4928
968	13		4929
969	14		4930
970	15		4931

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
971	16		4932
972	17		4933
973	18		4934
974	19		4935
975	20		4936
976	21		4937
977	22	Carolus regis frater dono ab Othone secundo Imp. Lotaringiæ ducatum accipit. Rex Imperatorē bello adortus, penè opprimit. is uicißim à Calēd. Octobris ad Calendas Decemb. regem persecutus, præter templa, résque sacras, nihil non funditus euertit Lutetiam usque: sed pedem cum suis referre coactus, eorum plurimos cum uniuersis impedimentis amisit.	4938
978	23		4939
979	24		4940
980	25	Ad Charum fluuium ab Othone & rege itur in colloquium: ubi iureiurando sancitum est fœdus.	4941
981	26		4942
982	27		4943
983	28		4944
984	29	Nouo Imperatori rex Lotaringiæ Ducatū inuidebat: quem cum inuasisset, pòst paulò fœdus inierunt.	4945
985	30		4946
986	31	Rex Rhemis obit. Ludouicus eius F. rex generis Caroli magni, & Francorum postremus, per annum & paulo amplius cum regnasset, ueneno perijt, Cōpendijq́; sepultus est, sui tantum nominis memoriam relinquens. A Pharamundo usque ad Hugonem Capetum anni sunt 568, à Clodoueo Christiano 487, à Pipino 237.	4947
987	1	LVDOVICVS QVINTVS XXXIIII. REX ANN. I. Tertium regum Franciæ genus, quod usque ad nostra tempora regnat.	4948
988	1	HVGO CAPETVS XXXV, ET PRIMVS GALLVS GALLORVM REX ANN. IX. Parisiorum Comes ui & militum fauore primùm Nouioduni rex salutatus, mox Rhemis cōsecratur & inungitur. Dantes poeta Florentinus in suo purgatorio scribit huius auum paternum lanium fuisse. Credibile non est Gallorū tam nobilia Stemmata ex tam humili & obscuro loco duxisse originē. Carolus Lotaringiæ & Brabātiæ Dux patruus Ludouici defuncti, Galliæ fines ingressus ad regnum occupandum, deinde hostis contemptu negligentior factus, Lauduni se cum uxore obsideri passus, proditione Ascelini episcopi ab Hugone capitur, & Aurelianum in cu-	4949
989	2	stodiam mittitur. Bellum quadriennio gestum est. Ideo à nobilibus reiectus Lo-	4950
990	3	taringiæ Dux, quod nimium Germanis, in quorum iterum manus recidere me-	4951
991	4	tuebant, faueret. & ferè fit, ut minus grati sint principes exteri ac opibus & gratia florentes, quàm domestici & parum potentes: quod à Germanis diligentißime obseruatur, qui è suis tantum solent imperatores deligere, libertati à potentioribus ac magnanimis metuentes. ἀλλὰ ταῦτα μὲν περίεργα. Hugo Arnul-	4952
992	5	sum defuncti Lotarij regis fratrem illegitimum Rhemorum archiepiscopum in familiæ & gentis odium mittit Aurelianum in carcerem. Gilbertus Aquitanus philosophus, qui postea opera imperatoris papatum est adeptus, substituitur. Seuinus (Sergium alij uocant) Senonum archiepiscopus unà in carcere ad trienniū asseruatur, quòd non approbasset hanc iniquam Arnulfi priuationem: tandem uterque archiepiscopus suo gregi restitutus est à papa Iohanne. Hugo cum annum solus regnasset, Robertum filium liberalioribus literis institutum Aureliani coronandum curauit. Nam ipse neque diademate neque regijs insignibus unquā, sed tantùm ui & armis usus est. Pater primum gesit bellum aduersus obnitentem Comitem Flandriæ Arnulfum propinquum antiquo Francorum generi, qui huic omnino regis nouitati contradicebat: à quo Atrebatensis Comitatus uiribus ablatus, sed postea deprecatore Ricardo Normanorum duce restitutus. itaque inter illos pax constituta.	4953
993	6		4954

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
994	7	Sabaudiæ domus apud Allobroges in Comitatum primùm ergitur.	4955
995	8		4956
996	9	Obijt circa initium anni IX. ex quo regnare cœperat, in templo D. Dionysii conditur.	4957
997	1	ROBERTVS, SOLVS, XXXVI. REX ANN. XXXIIII. literatus,studiosus,religiosus,pius.	4958
998	2		4959
999	3		4960
1000	4	Rex religionis gratia Romam petit.	4961
1001	5	Henricus dux Burgundiæ, quòd liberos nullos suscepisset,ducatum suum regi testamento legat naturæ concedens.quem cum rex possidere cœpisset,confestim	4962
1002	6	Roberto filio tradit,eúmque mittit aduersus Landricũ Niuernen.Comitem Burgundionibus acceptissimum:uictus tamen,& redditus ab Altissiodorensibus. Balduinus Barbatus Flandriæ Comes.	4963
1003	7	Seuinus Senonẽsis archiepiscopus obit,cuius archiepiscopatus ob eligendi contentionem annum uacauit.	4964
1004	8	Senonũ urbs ob Comitis Reginaldi scelus confiscatur,& regis patrimonio adijcitur.	4965
1005	9	Gotthofredus Gotthofredi Arduennensis filius post Othonis Ducis obitum dono ab Imperatore Lotaringiæ ducatum accipit.	4966
1006	10	Rex cum Ricardo Normaniæ Duce Valẽtianas proficiscitur suppetias laturus Balduino Flandriæ Comiti,quas is contra Henricum Imp.occupauerat. Incredibilis fames & pestis.	4967
1007	11		4968
1008	12		4969
1009	15		4970
1010	14		4971
1011	15		4972
1012	16		4973
1013	17		4974
1014	18		4975
1015	19		4976
1016	20		4977
1017	21		4978
1018	22		4979
1019	25		4980
1020	24		4981
1021	25		4982
1022	26		4985
1023	27	Rex & Imperator Enoli secundum Charum conueniunt,illicque de rebus cum ecclesiasticis tum regijs uerba conferunt.	4984
1024	28	Rex Hugonem filium Compendij coronãdum curat,qui patrẽ morte præuenit.	4985
1025	29		4986
1026	30		4987
1027	31		4988
1028	32		4989
1029	55		4990
1030	34	Numerus annorum regni Roberti à Gaguino negligenter obseruatus, & alijs historicis:qui ubiq; ferè tẽpora nullo habito delectu confuderunt.obijt rex Me-	4991
1031	1	loduni:cuius cadauer in cœnobium D.Dionysii translatum est.Hẽricum filium Rhemis antè coronandum curauerat,quem testamento hæredem relinquit. HENRICVS XXXVII. REX ANN. XXX. Contendunt Henricus & Robertus fratres super regni successione. Henrici partes Robertus Normaniæ Dux sequitur:Odo Cãpaniæ,& Balduinus Flandriæ Comites,Roberti. Bochetus Gaguinum reprehendens asserit Robertum natu minorem,cui nunquam fauit Cõstantia mater, quæ obierit anno quinto regni ma-	4992

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		riti, alia à rege in eius locum ducta defuncti Comitis Nouioduni filia, quare lapsi omnes essent. sed fortè reprehensor iste fallitur.	
1032	2		4993
1033	3	Incendium patitur Lutetia. Odo & Balduinus ab Henrico uicti. Fratres in concordiam ueniunt.	4994
1034	4	Rhodulfus Transiurensis Burgundiæ rex, cum annos XXX (Aemylio testante) in Burgundionũ suorum nutu regnasset, regnũ Conrado Imperatoris filio dat. Odo Campanus cum regnum illud iure hæreditario suum censeret, petere cœpit. quod cum negatum esset, armis inuasit. Tunc in duas Burgundia prouincias diuiditur, Ducatum scilicet & Comitatum, ut pertineret Comitatus ad Imperij ditionem, Ducatus uerò ad regiam. Secundum Burgundionum regnum ad hæc tẽpora annos plus 150 durauit, sub Arnulfo Imperatore inchoatum.	4995
1035	5		4996
1036	6	Odo Bellouacensis Comes cum Rogerio fratre Sacrocæsariensi Comite, & episcopo Bellouacensi Comitatum cõmutat. Rogerius Comitatum Bellouacen. episcopatui in perpetuum donauit. Balduinus Insulanus pius Comes Flandriæ.	4997
1037	7	Odo à Gotthello Lotaringo duce cæsus, Theobaldum & Stephanum filios heredes relinquit.	4998
1038	8		4999
1039	9		5000
1040	10		5001
1041	11		5002
1042	12		5003
1043	13		5004
1044	14	Gotthofredus Martellus Andiũ Comes Theobaldũ Carnutũ Comitẽ intercipit.	5005
1045	15		5006
1046	16		5007
1047	17	Gulielmus Normanorum dux ex illegitimo matrimonio procreatus, suppetias Henrico rege ferẽte, suos Normanos superat, in officióque continet. Qui in Italiam Alpibus superatis profugerant Normani, duce Gulielmo Mõtroliensi Comite, deinde uiribus paulatim collectis Roberto Viscardo Duce in Apulia & Calabria magnas sibi opes famámque compararunt.	5008
1048	18		5009
1049	19		5010
1050	20		5011
1051	21	Berengarij hæresis.	5012
1052	22		5013
1053	23		5014
1054	24		5015
1055	25		5016
1056	26		5017
1057	27		5018
1058	28	Alij hunc tantùm regnasse annos XXVII aut XXVIII tradunt.	5019
1059	29		5020
1060	30	Henricus Philippum filium regem creãdum coronandúmq; Rhemis curat. Circa anni huius finem moriens, liberos, Philippum annos ferè IX natum, & Hugonem minorem commendauit fidei Balduini Flandriæ Comitis. Sepultus in templo D. Dionysii.	5021
1061	1	PHILIPPVS XXXVIII REX ANN. XLIX.	5022
1062	2	Balduinus pius regis tutor simulato in Saracenos bello, cum exercitu de industria moram trahens in Vasconia quà iter est, audaces nobilium animos nõ satis Regi audientes repressit.	5023
1063	3		5024
1064	4		5025
1065	5		5026

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1066	6		5027
1067	7	Hoc rege è Gallijs duæ prodierunt nobilissimæ familiæ, quæ apud exteros duo potentissima regna erexerunt. Gulielmus nothus Heraldo rege cæso Angliã occupat. Gotthofredus uerò Bullionius terrã sanctam & Hierosolyma postea obtinebit.	5028
1068	8	Philippus uxorem ducit Bertam Balduini Comitis Hollandiæ & Frisiæ filiam.	5029
1069	9		5030
1070	10		5031
1071	11	Arnulfus Balduini F. Comes Flandriæ.	5032
1072	12	Robertus Frisius filijs fratris deuictis Flandriam occupat.	5033
1073	13		5034
1074	14	Grandimontensium monachorum primordia authore Stephano Aruerno.	5035
1075	15		5036
1076	16		5037
1077	17		5038
1078	18	Ordo Canonicorum regularium apud D. Quintinum Bellouacum.	5039
1079	19		5040
1080	20	Gotthofredus Barbatus & Fulco Asper contendunt ob successionem auunculi Gotthofredi Martelli Comitis Andegauensium. Rex ab Aspero, quò neutri faueret, Vastinetum obtinuit. Barbatus à fratre interceptus, & in carcerem perpetuum missus.	5041
1081	21		5042
1082	22		5043
1083	23		5044
1084	24	Initium ordinis Cartusiensium authoribus Brunone Agrippinensi ciue scholarũ Magistro, Rhemorúmq; canonico, & Hugone Gratianopolitanorum episcopo.	5045
1085	25		5046
1086	26	Philippus Bertam Balduini Comitis Hollandiæ filiam repudiat, ex qua liberos susceperat, Ludouicum Crassum, & Constantiam: à seq; illam ablegat Montrolium maritimum oppidum: in cuius locum Bertradam pellicem à marito Fulcone Aspero abductam publicè accipit: cuius cupidineo amore rex adeò occæcatus fuit, ut grauissima quæque totius regni ad illius arbitrium & libidinem regerentur. Adulterij tempore Philippum Florum & Cæciliam liberos suscepit. Nec postea Bertam reuocasset, nisi summi pontifices Vrbanus & Paschalis illi aqua & igni interdixissent. Hic uariant historici, quibusdam asserẽtibus non omnino restitutam fuisse Vrbano secundo papa, sed Paschale.	5047
1087	27		5048
1088	28		5049
1089	29		5050
1090	30		5051
1091	31		5052
1092	32		5053
1093	33	Iuo episcopus Carnutum.	5054
1094	34	Robertus Hierosolymitanus Comes Flandriæ.	5055
1095	35	Concilium Claromontanum Vrbano papa: res ecclesiasticæ reformatæ & com-	5056
1096	36	positæ. De expeditione in terram sanctam deliberatur aduersus Saracenos. Catalogus eorum qui ex Gallijs Duces fuere illius belli. Petrus Ambianensis Eremita. Ademarus Aniciensium episcopus. BELLVM SACRVM IN Gulielmus Arausiensium episcopus. SARACENOS. Hugo Magnus regis frater. Gotthofredus Lotaringiæ Dux: Eustathius, Balduinus, fratres, filij Eustathij Comitis Bononiæ Belgicæ. Gotthofredus, ut nihil deficeret, in ea expeditione urbem Mediomatricum ciuibus uẽdidit, ac Ducatum Bullionis Sperto Eburonum episcopo. Robertus Normaniæ Dux fratribus, quæ possidet, illius expeditionis gratia oppignerat.	5057

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		Robertus Flandrus. Raimundus Tolosas. Stephanus Blesensis. Arpinus Comes LX M. aureorum Bituriges Regi uendit. Bohemūdus & Tancredus Itali, & multi alij ex Germania, Italia, Anglia, Scotia, & reliquo orbe Christiano. Cōstabat exercitus circiter CCCCCC. M. peditum. Otho pontifex tradit CCC.M. pugnatorum. Galli uno consensu ab uniuersis occiduis nationibus huic bello propter armorū peritiā præficiuntur.	
1097	37	Robertus è Lotaringia homo nobilis, potens, & literarum peritus, reiectis honoribus & diuitijs Christum & paupertatem sectans, Præmonstratenses instituit.	5058
1098	38	Cistertiensis religionis fundamenta iaciuntur.	5059
1099	39	Hierosolyma 39 die obsidionis Id. Iul. (4. Nonas Aemy.) à Christianis recepta.	5060
1100	40	GOTTHOFREDVS Rex terræ sanctæ. Gotthofredi regis obitus 15. Calend. Augusti.	5061
1101	41	Balduinus Hierosolymorum Rex.	5062
1102	42		5063
1103	43		5064
1104	44	Ludouicus Crassus iuuenis multum, anteq̄ regia insignis fieret corona, uiuente patre & permittente seditiones regni repreßit, ius ecclesiæ tutatus est aduersus Bochardum Parisiensem Montismorētiani dominum, Drocū Montiacum, Elbonem Rosciacum, Leonetum Magdunensem, & Matthæum Bellomontanum.	5065
1105	45		5066
1106	46	Bohemūdo, cum in Galliam uenisset, Rex Cōstantiā filiam in matrimonium dat. Alteram ex Bertrada genitam Cæciliam Tancredo absenti spondet, atque mittit: deinde moriens Tancredus Pontio Tripolitano cōmendat, eiq; in uxorē dat.	5067
1107	47	Concilium Tricaßium sub papa Paschale auxilium Regis petente aduersus factionem Imperatoris: atque tum Gregorij papæ institutum & decretum secutus, nuptias sacerdotibus prohibuit, & simoniacis aqua & igni interdixit.	5068
1108	48		5069
1109	49	Meleduni Rex decedit iiij. Cal. Augusti. ad Benedicti propter Ligerim sepultus. Crassus. iij. Nonas Augusti sacratus & inunctus in æde D.	5070
1110	1	LVDOVICVS CRASSVS XXXIX REX Aureliani ANN. XXVIII. Sansonis per Gilbertum archiepiscopum Senonū, Rhemis sibi id sacri iuris deberi quanuis contendentibus.	5071
1111	2	Nobiles & principes ab Anglo rege adiuti in Regem mouent seditionem, quem	5072
1112	3	diu multúmque uexarunt: tandem tamen superior euadit. Inter coniuratos Philippus regis frater nothus erat, qui coniugem habebat filiam domini Montis Letberici. Balduinus Securis Comes Flandriæ.	5073
1113	4		5074
1114	5		5075
1115	6		5076
1116	7		5077
1117	8		5078
1118	9	Initiū primi belli Anglici, quod sexcētis fœderibus cōpositū, semper renouatur. Gelasius nouus papa Ro. cui plurimum inimicitiarum erat aduersus Henricum Imperatorem, in Galliam se contulit suppetias implorans. Cōcilium Rhemis indixerat, in itinere moritur, Cluniaci sepultus. Calistus Burgundio pontifex proximus concilium continuandum curat. Rhemis XVII. Cal. Nouemb. ex concilij sententia Cæsarem hostem ecclesiæ pronunciat. Tum sacerdotes, diaconos & hypodiaconos concubinas habere uetuit, item proscripsit ab ecclesia, qui pro baptismo & sepultura pecuniam exigerent.	5079
1119	10	Balduinus rex Hiersolymorum. Crassus in Normaniam profectus est, uoluítque Gulielmū Roberti defuncti filium in possessionem mittere. In eo prælio Balduinus Flandriæ Comes uulnere accepto interijt, cui successit Carolus Canuti Danorum regis filius.	5080

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1120	11	Henricus Cæsar ab Anglo socero impulsus mense Augusto Galliā inuadit, Rhemis multum infensus ob iniuriā in illorum urbe acceptam. timore perculsus, regis potentia cognita domum reuertitur. paulò pòst in amicitiam re cum papa composita rediit.	5081
1121	12		5082
1122	13		5083
1123	14		5084
1124	15		5085
1125	16		5086
1126	17		5087
1127	18	Carolus Flandriæ Comes Bonus Brugis ante aram Donatiani à cōiuratoribus mactatus. V I. Cal. Martij sacro cinerū die. quò Rex profectus, seuerè in parricidas animaduertit. Gulielmum Normanum Flandriæ Comitem dedit, quem	5088
1128	19	auaritia & peruersitas omnibus inuisa euertit. Eo in bello cæso, aliisq; in sentētiam adductis quibus aliquid iuris uidebatur in comitatum, Theodoricus Alsatiensis comitatus nomine regi fidei sacramentum præstat. Hierosolymis trium ordinum D. Iohānis, Hospitalariorum, Templariorū, Teutonicorum res præclarè fortitérque gestæ initio suæ originis. Thomas Marlensis in regios magistratus, & ecclesiasticos uiros rebellis, extra communionem ecclesiæ proscribitur per legatum papæ in Bellouacensi cōcilio,	5089
1129	20	quòd Galdericum episcopum Laudunen. crudeli morte affecisset: tandē à Rhodulfo Viromanduo cæditur. Crassus caussam ecclesiæ defendens in Aruerniam proficiscitur ad componendas res inter episcopum Claromontanum & Comitem. Gulielmus Aquitaniæ dux sua prudentia rem omnem composuit. Philippus admodum iuuenis in præsentia regum Crassi patris, & Henrici Angli, diademate decoratur Rhemis X V I I I. Cal. Maij festo resurrectionis Christi die.	5090
1130	21	Hugo de S. Victore theologus Parisiensis. Innocentius ob Anacleti Antipapæ potentiam in Galliam fugit, ubi honorificè receptus duo habuit concilia, alterum Rhemis, alterum Claromonte. Quem honoris caussa inuiserūt Gallus Aureliani, Anglus Carnuti.	5091
1131	22	Fulco Andegauensis Rex Hierosoly. Philippus Iunior rex I I I. Id. Octob. in Lutetiæ suburbiis delapsus ex equo, quē euerterat scrofa, moritur. in æde D. Dionysii sepultus. Platina & Blondus hoc rege Philippo Innocentium papam in Galliam uenisse intelligunt, aliter aberrant, nec mirum in historia aliena. Ludouicus Iunior concilij Rhemensis tempore V I I I. Cal. Nouemb. ex patris præsentis sententia magnificentissimè coronatur à papa Innocentio, ut regni consors esset. Paulò pòst Innocentius à Lotario Romam reducitur imperatoriæ coronationis gratia.	5092
1132	23		5093
1133	24		5094
1134	25		5095
1135	26		5096
1136	27		5097
1137	28	Ludouicus Iunior Burdegalæ ducit uxorem Leonoram filiā maiorem heredem Gulielmi ducis Aquitaniæ. Crassus pater statim Parisiis moritur Cal. Augusti. Aemylius habet annum regni xxx. sed ea in re lapsum arbitror, ut numerus ab anno 1110 usque ad 1137 indicio est.	5098
1138	1	LVDOVICVS IVNIOR XL REX ANN. XLIII. Annorum Iohannis à Stampis uel à temporibus error, & falsa supputatio. uide Aemylium. quendam legi qui per ea uixit tempora historicum minutissima quæque persequentem, qui tantum rei miraculum non omisisset si quid tale unquam contigisset. Galli districti ob bellum Mathildis Augustæ, & filij eius Henrici Andegauēsis contra Stephanum Blesensem de regni Angliæ successione. tandem in hanc sententiam Andegauensis adductus, ut regno abstineret uiuente Stephano, sed post eius mortem regnaret. Quidam se Imperatorē Henricum finxit, qui in cœnobium Cluniacense coniectus est.	5099

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1139	2		5100
1140	3	Synodus Frãcica apud Senones aduersus Petrum Abelardum Britannum hæreticum.	5101
1141	4	Non satis cõuenit Regi cum papa Ro. qui Petrum rege inuito ut episcopus esset, Bituriges miserat, cui aduersus regem Theobaldus Blesensis fauebat.	5102
1142	5	Constantia regis soror spõdetur Eustathio Stephani regis Angliæ filio. Rhodulphus Viromanduus uxore repudiata Petronillam reginæ Leonoræ sororem accipit: quos cum episcopis qui nuptias permiserant, Papa excõmunicat, Theobaldo procurãte, cui Crassus uehementer infensus, culpã omnẽ in eũ transfert.	5103
1143	6	Vitriacũ quod erat ex ditione Comitis Blesensis, à Rege impotẽti ira dirutum, cuius tẽplum præcipuum cum M.D. utriusque sexus & cuiusuis ætatis ad aras cõfugientibus incẽsum. Rex sceleris pœnitentia ductus, D. Bernardi consolatio-	5104
1144	7	ne & consilio sacrum suscipit gerendum bellum. Tunc Bernardus id unum agebat, ut principes Christianos in hostes religionis adhortaretur, papa etiã cupiente. — Balduinus rex Hierosolymorum.	5105
1145	8	Rex Viceliaci crucem accipit, sacram militiam professus. Eugenius papa in Galliam se recipiens, concilium Lutetiæ & Rhemis habet. D. Bernardus in Germaniam pro-	5106
1146	9	ficiscitur cõcionaturus pro bello sacro: cuius persuasu Conradus Imp. cum magno principum numero sa- — Tornacum à summo Pontifice sedes fit episcopalis, cum antea per annos ferè 600 sub episcopatu fuisset No-	5107
1147	10	cra arma induit, qui pridie No. Feb. festinãs antè discedit. Rex ducta secum uxore Id. Maij per Germaniã & Hungariam idem subsecutus iter, Imperatorẽ, qui iam cladem in Nouembri acceperat, offẽdit in Asia. — uiodunensi. In concilio hæresis damnatur Gilberti Poretani Pictonum episcopi, nulla criminis aut ignominiæ nota ipsi inusta, quòd caussam suam ad iudicium & arbitrium concilij & Papæ semper permiserat.	5108
1148	11	Ianuario proximo Rex non multo meliorẽ fortunã expertus est. Quare hic relicta Antiochia, Conradus uerò ab Augusto Græcorum rediens contulerunt se Hierosolyma ad Regem Balduinum adolescentulum. Tunc cõiunctis uiribus & copijs Damascum oppugnant, sed dißidio ac dolo obsidionem relinquere coguntur. Conradus abit ad suos. Galli in Syria mala multa patiuntur.	5109
1149	12	Quorum Rex in reditu penè captus, nisi Georgius Rogerij Siculi Regis prætor suppetias tulisset. In Galliam ergo euadit. Henricus regis frater ad Claramuallem monachus, Bellouacorum episcopus.	5110
1150	13	Cum Leonora regina duas filias peperisset, Mariam maiorem, Alisam autem minorem post reditum: in concilio Baugenciaco à Ludouico repudiatur, qui Constantiam duxit uxorem Alphõsi Galecorum regis filiam, quæ Aureliani Regina coronatur. Iuit etiam in Hispaniam religionis caussa ad D. Iacobum, & ut socerum inuiseret.	5111
1151	14		5112
1152	15	Interim Leonora in Regis odium alteri nubit marito, Henrico Andegauẽsi regi Angliæ futuro, ad quem Rege Frãco inuito suam priorem attulit dotem Pictones & Aquitaniam. Matrimonium hoc maximi belli Anglici caussa fuit.	5113
1153	16		5114
1154	17		5115
1155	18		5116
1156	19		5117
1157	20		5118
1158	21		5119
1159	22	Philippus regis frater archidiaconus episcopatus	5120
1160	23	Parisiensis electionem Petro Lombardo cessit doctiß. theologo. Lombardi episcopi suasu & authoritate actum est & impetratum ut barbæ raderentur. Papa Alexander tertius ab Imperatore	5121

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1161	24	*& Antipapa territus in Galliam fugit. Habuit in Claromonte concilium, deinde Turonibus alterum. Constantia Adelæ iunioris filiæ partu moritur: quæ superuixit. antea oppetijsse tradit Aemylius, necdum circumacto altero matrimonij anno, Margarita & Adela filiabus relictis. hic sequor eius temporis scriptorē.* *Rex tertiam duxit uxorē Adelam Theobaldi Campani filiam, ex qua pòst suscipiet Philippum & Hagnen liberos.*	5122
1162	25		5123
1163	26	*Margarita Regis filia in matrimonium datur Angli filio qui regno succedet. Poly. Verg.* *Almericus Rex Hierosoly.*	5124
1164	27	*Concilium Turonense Alexandro papa. Acta Papiensis cōcilij, in quo Victor & Fœdericus præfuerant, damnata. Apud Senones D. Thomas Cantuariēsis cum papa colloquitur, apud quos ultra annum ille degit prius quàm Romam reuerteretur.*	5125
1165	28	*Natalis Philippi Augusti XI. Cal. Septemb.*	5126
1166	29		5127
1167	30		5128
1168	31	*Philippus Flandriæ Comes.*	5129
1169	32		5130
1170	33		5131
1171	34	*D. Thomas archiepiscopus Cantuariensis annis 7 exul in Gallia, in Angliā reuersus confestim occiditur.* *In subsidium Terræ sanctæ piè & liberè erogatam pecuniam ab uniuersa Gallia Stephanus Comes Sacrocæsariensis eò iussu regis defert.*	5132
117[illegible]	35		5133
1173	36	*Balduinus Rex Hierosolymorum.*	5134
1174	37		5135
1175	38		5136
1176	39		5137
1177	40		5138
1178	41		5139
1179	42	*Hagne regis filia annos VIII nata ad Emmanuelē Græcorum Imp. mittitur, ut illā Alexis eius filius haberet uxorem. Ludouicus ualetudinarius coronandum Rhemis Cal. Nouemb. Philippum filiū mittit. Adfuit eius coronationi Hēricus Rex iunior Anglus, Franci beneficiarius. Primum noui regis edictum fuit aduersus blasphemos nomen Christi contumeliose probroseq; in testimonium, & cuiusuis minutissimæ rei assertionē adducentes, quo censuit in flumen citra mortem mergendos. Secūdum fuit aduersus tibicines, histriones, parasitos, & id genus uoluptuarios artifices, quibus interdixit aula.*	5140
1180	43	*Philippus Lutetiæ quodā sabbati die IIII Cal. Mar. ingressus synagogam, Iudæos spoliat. IIII Cal. Iunij in ascensione domini Philippus iterum unà cum uxore Elisa Balduini Annonis filia coronatur. Philippus Elisæ auūculus Comes Flādriæ matrimonij author fuit. Filium regem per annum unum uidit pater maximo cum gaudio. Religionis gratia in Angliā ad D. Thomam se cōtulerat. Parisios reuersus obit III Calen. Octobris, translatus ad Barbeli, quod cœnobium ordinis Cistercensiū ædificauerat. Adela regina, Alisam Gaguinus nominat, mausoleum marito extruxit auro argento & unionibus decoratum.*	5141
1181	1	PHILIPPVS AVGVSTVS A DEODATVS XLI. SOLVS REX ANN. XLIII. *Per initia multus fuit in hostiū sedi-*	5142
1182	2	*tionibus tū suis tū ecclesiæ reprimēdis. In Iunio coacti Iudæi regno excedere.*	5143
1183	3		5144
1184	4	*Balduinus puer, rex Hierosolymorum.* *Bellum Flandricum.*	5145
1185	5	*Philippus Comes Flandriæ sic cum rege de Viromāduis pacisci cogitur, ut post mortem adijcerentur regis patrimonio.* *Vido Lusinianus è nobilissima Pictonum familia, rex Hierosolymorum.*	5146
1186	6	*Gotthofredus Dux Britanniæ moritur Lutetiæ relicta uxore Constantia grauida, quæ mox Arcturum parit.*	5147

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1187	7	Natalis Ludouici filij Philippi VIII. Id. Septemb. Finis regni Hierosolymorum. Sancta urbs 89 quàm de Barbaris recepta fuerat anno, VI. Cal. Octob. uictori Saladino reddita est. Aemyl.	5148
1188	8	Idibus Ianua. Reges Gallus & Anglus in colloquium ueniunt in Vellocaßibus, ubi de Hierosolymitana expeditione decernunt. In Martio Rex concilium habet Lutetiæ, cui decimæ concessæ, quæ uulgò Saladinides dictæ fuerunt. Angli ab instituta profectione desciscunt. Ricardus relicto patre Gallorum partes sequitur. Augustus Cenomanos & Turones occupat, cuius rei ira & indignatione rex Angliæ pridie Nonas Iulias Chinone decedit. Ricardo Angliæ regi salutato Augustus captas	5149
1189	9	uiuēte patre restituit urbes, & de profectione inter se antea instituta cōueniunt. x. Cal. Martij Elisa regina moritur Lutetiæ, in æde Virginis sepulta.	5150
1190	10	Adela regis mater regens Franciæ. Gulielmus Regis auunculus archiepiscopus Rhemensis, Legatus. Philippus profectioni se accingens, illorum fidei filium cōmittit, regniq; administrationē. Hic suo tempore plurima in reip. utilitatem prudenter instituit. Aediles, quos uulgo Scabinos appellant, Parisiis creandos curat. Bonam urbis partem muris cinxit, plurimas lapidibus uias strauit, commune illud D. Innocentij cœmeteriū extruxit. Forum item uenale, Fallas uulgo appellant, Lutetiæ ædificauit. Saltum Vicenarum mœnibus cinxit. Rex in Genuensi portu mare conscendit: qui ubi paulū processisset, talis oborta est tempestas, ut multi ex suo comitatu naufragio extincti fuerint. Ricardus Maßilia uento secundo soluit. Vterque in Siciliam mense Augusto appulere, ubi coacti sunt hyemare. Inter reges in hybernis ociosos, ut assolet, ortum est dißidium non mediocre.	5151
1191	11	Philippus prior præceßit in Syriam. Ricardus tempestatis ui in Cyprū eiectus, tyrannum à quo littoribus arcebatur, & insulam bello cepit, præsidióq; firmauit, illinc ad Augustum regem profectus Ptolemaida obsidentem, quam paucis pòst diebus coniunctis copijs expugnauerunt. Mauricio Parisiorum episcopo D. Virginis templum ædificatum. Margarita Flandriæ Comes. Grassante per exercitum peste Rex maiori parte suarum copiarum, & Odone Burgundiæ duce pretore relictis, in Galliam Rufino Volta Genuensi nauarcho comitatus, obiter papam cum inuisisset, circa Natalem Christi domum reuertit. Ricardus Anglus in Syria mansit.	5152
1192	12	Ricardus Cypri regnum Vidoni Lusiniano uendit, quod ad nostra ferè tempora seruarunt eius posteri, quoad illic imperitare cœperunt Veneti. Augustus Balduinum Flandrum locis munitis ab eo occupatis repentè deturbat.	5153
1193	13	Antequam è Germania liberari potuisset Ricardus, ubi carcere continebatur, Augustus Gisortium occupat cum uniuersa Margaritæ sororis dote, ab Anglo repudiatæ, quam postea Pontiuensi Comiti uxorem dedit.	5154
1194	14	Fames.	5155
1195	15	Pacem ineunt Philippus rex, & Balduinus Flandriæ Comes. Comitatus Atrebatium creatio, qui regis filio traditur. Ludouicus primus Atrebatiū Comes. Rex uxorem ducit Gelbergam Dani regis sororem, quam intra tertium mēsem	5156
1196	16	repudiatam, & in Stamparum arcem coniectam asseruari iubet: mēse Iunio sequenti Mariam ducis Morauiæ filiam accipit. Iudæi à Philippo in Galliam reuocati. Bellum inter Gallos & An-	5157
1197	17	glos, eorúmq; socios ac fœ-	5158
1198	18	deratos uariū. Legatus pa-	5159
1199	19	pæ circa D. Michaelis festum in Diuionensi concilio ob secundū regis matrimonium toti Franciæ sacris clàm interdixit. Qua sententia promulgata Rex uehementer iratus, qui concilio interfuerant, persecutus, eos grauiter ultus est.	5160
1200	20	Pax inter Philippum & Iohannē Angliæ regem. Ludouicus regis filius Blancham Adelphōsi regis Castulonensis & sororis Iohannis filiam uxorem ducit.	5161
1201	21	Alijs deinde Legatis papæ ad Sueßiones concilium habētibus, rex Gelbergam recipit, eodē secum equo insidētē reducit. Octauianus Cardinalis alter Legatorū, perpetuus in Gallia mansit Legatus. Maria uxor posterior doloris impa-	5162

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
		tientia, & animi indignatione apud Pontiacum interijt. procurãte tamen rege Innocentius papa, quos ex ea liberos susceperat, Philippum qui postea Comes Bononiensis est factus, & Mariã quæ Comiti Louaniensi nupsit, legitimos pronunciauit.	
1202	22	Iohannes rex Anglus Arcturum Britanniæ ducem, fratris filium, cum quo contendebat, & qui iam magnas uires acquisierat, in Pictonensi agro opprimit,	5163
1203	23	eumq; aliquandiu in custodia asseruatum necari iubet. Rex conatur Anglum persequi, Arcturique necem & parricidium ulcisci.	5164
1204	24	Totam Normaniã Augustus recepit anno 260 (270. Aemyl.) postq̃ Rholloni data fuerat. Ab uniuersa quã in Gallia habebat possessione, sua culpa & ignauia Anglus penè depulsus est. Galli Græcorum Imperium pridie Id. April. Byzantio recepto, tenẽt, à Venetis & quibusdam alijs socijs adiuti, quibus impensas refundunt. Balduinus Flandrensis imperator Constantinopolitanus Græcorum ecclesiam Romanæ audientem & concordem reddit.	5165
1205	25	Henricus Balduini frater Græcorum Imp. Augustus.	5166
1206	26	Iohanna Comes Flandriæ.	5167
1207	27	D.Dominicus Tolosates & Albios addit hæreticorum confutandorum gratia.	5168
1208	28	Almaricus Carnotensis hoc tempore uir eruditus, sed hæreticus, cuius sequaces Lutetiæ cum eiusdem ossibus refossis postea sunt usti.	5169
1209	29		5170
1210	30	Simo Comes à Monteforti bello aduersus Albios hæreticos profectus, Biterras, Carcassonem & Albios occupat, & quædam alia circùm oppida.	5171
1211	31	Ferdinandus Lusitanus Iohannam Comitem Flandriæ uxorem ducit.	5172
1212	32	Bellum Flandricum.	5173
1213	33	Albiorum strages, in qua Petrus Tarraconen. rex eorum auxiliarius necatur. Fortunam & uictoriam persequitur Simo à Monteforti.	5174
1214	34	Pugna Bouinẽsis. Rex Augustus uincit pridie Non. Iun. (alij VII. Cal. Augu.) Otho fuga salutem petit. Captiui ducuntur, Ferdinãdus Lutetiam in arcem Luparam recèns ædificatam, Reginaldus Bononiensis Peronam, Saleberiensis Comes Anglus ad Fanum Quintini. Otho, & nõnulli eius sectatores, impij, & ecclesiæ hostes à Papa iudicati erant. In acie multum Rex periclitatus est. reuersus templum uictoriæ Virgini matri dicatum prope Syluanectum ædificat. Male, ut mihi uidetur, Gaguinus hoc præliũ anno. 1211. factum esse scribit. Eodem tẽpore, &, ut quidam tradunt, die, Ludouicus regis filius ad Pictones & Aquitanos missus, cum Iohanne rege Anglorum manus conserit, cui tam uarijs modis afflicto Augustus dat inducias V. annorum. Petrus Altißiodorensis Græcorum Imp. Aug.	5175
1215	35		5176
1216	36	Simo à Monteforti ius sibi in Ducatum Tolosanũ concilio Lateranẽsi datum, à rege adiutus persequitur aduersus Raimundum Tolosatem ex Hispania cũ auxiliarijs militibus reuersum, & aduersus Albios. Ludouicus Philippi F. à primoribus Angliæ in spem regni uocatus, iureiurãdo obsidibúsque acceptis ex portu Itio traijcit tempore dißidij inter illos & Iohannem Regem, qui interea repentè moritur. Angli igitur Henricũ defun-	5177
1217	37	cti filium, odio in amorem uerso, Regem salutant. Ludouicus autem conuentione facta, pecuniaq; accepta, in Galliam se recipere cogitur anno 1218. Poly. Verg.	5178
1218	38		5179
1219	39		5180
1220	40	Robertus Petri F. Græcorum Imp. Aug.	5181
1221	41		5182
1222	42		5183
1223	43	Rex quartana febre Meduntæ interijt pridie Id. Iulij diluculo. Testamẽto ingentem pecuniæ summam legauit Iohanni Brenno Hierosoly. Regi, qui moribundũ inuiserat. Item Templarijs Hospitalarijsq;, item egẽtibus, ac suum omne uestiarium sacris ædibus. Corpus ad D. Dionysii delatũ, honorificentißimè maximaq; pompa & frequentia conditum est, exequias celebrantibus Io. Brenno Rege, Legato Papæ, & episcopis qui Lutetiam ad concilium in Albios conuenerant.	5184

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
.		*Ludouicus F.cum Blancha uxore* VIII. *Id. Augusti Rhemis per Gulielmum archiepiscopum sacratur atque coronatur.*	
1224	1	LVDOVICVS D. LVDOVICI PATER XLII REX ANN. III. *Simo à Monteforti Comes in Tolosæ oppugnatione cæsus. eodem anno idem Vidoni filio contigit, cui Almericus iunior frater successit.* *Congressus & amicitia instituta inter Regem & Fœdericum Germanorum Imp. Vallicolorij apud Ambaros.* *Matthæus à monte Morentiano M.Eq. Sauarus Malleonensis male ab Anglis tractatus, partes sequitur regias.*	5185
1225	2	*Leues fiunt excursiones inter Gallos & Anglos in Aquitania.* *Quidam Balduinus commentitius, qui se Imperatorem Cōstantinopolitanū finxerat, in Burgundia interceptus, & à Iohanna Flandriæ Comite, quam aiebat filiam, ad patibulum missus.*	5186
1226	3	*Almericus Comes F. Simonis à Monteforti M.Eq.* *Rex mense Maio aduersus Albios hæreticos proficiscitur. Auenionem expugnat, urbisque muros diruit, redeundo Montispēserij moritur pridie Id. Nouemb.* *Ludouicus F. annos natus* XII *tertio Cal Decēb. ab episcopo Suessionensi sacram accipit coronam.*	5187
1227	1	DIVVS LVDOVICVS XLIII REX ANN. XLIIII. *Blancha regis mater Galliæ Regens testamēto relicta, moderata & sapiēs mulier: quæ partim obscuras, partim apertas inimicitias initio regni exortas sedat, uel ui, uel beneuolentia concilians sibi principes, aliósque qui secesserant facta in filium coniuratione.* *Humbertus bello præfectus Regius à Blancha Regente aduersus Raimundum Tolosatem missus.* *Die Epiphaniæ festo Ferdinandus Flandrus numerato redemptionis precio liberatus, & in aulam receptus, summa in gratia apud Regentem materteram fuit, ut esset cōtra Philippum Bononiensem coniuratorum principem: à quo Calitium & munitum, & muro cinctum est. Pacem fecit Blancha cum Campano, morte matris auunculiq; Nauarrorum Rege salutato.* *Petrus maledoctus ex uxore Adela dux Britanniæ, qui cum esset aliud coniurationis caput, Anglos in Galliā euocauerat, redit in amicitiam Britanniam regis beneficium professus, deprecante potissimū fratre maiore Roberto Comite Druidum, qui antè à coniuratione ad partes Regias desciuerat. Quare istorum & permultorum nobilium coniu-*	5188
1228	2	*ratio frustra fuit.* *Theobaldus Campanus Nauarræ Rex.*	5189
1229	3	*Balduinus Roberti filius puer Græcorum Imp. Aug.*	5190
1230	4		5191
1231	5		5192
1232	6	*Schola Parisiorum à D. Ludouico restituitur, quæ propter motus, iniurias & cædes scholasticis illatas dilabebatur. eam autem rex Anglus ad se pellicere, & Oxonij instituere studebat.*	5193
1233	7		5194
1234	8	*Rex solus regni administrationem suscipiens, Margaritam Raimundi Comitis Prouinciæ filiam uxorem accipit. Raimundus Massiliam redire nolēs odio suorum (nam expellere eum conati fuerant, accito iuniore Raimundo Tolosate) apud sororis uirum Comitem Sabaudiæ reliquam uitam egit. Quatuor eius filiæ singulari quadam felicitate Regibus nupserunt. Maxima natu Regi Gallo, Leonora & Santia uel Cynthia duobus fratribus, Hērico regi Angliæ, & Ricardo German. Imperatori delecto. Sabaudus Beatricem minimam à morte patris Carolo Regis fratri collocat, Tolosate repudiato. Ea Regina erit Siciliæ.*	5195
1235	9	*Alphonso regis fratri Pictonum duci Iohanna Raimundi Tolosatis unica filia despondetur, ea quidem lege, ut Alphonsus solus succederet, usufructu tantùm socero quoad uiueret relicto.*	5196
1236	10	*Robertus Regis frater Comes Atrebatium.* *Carolus regis frater Comes Andium, Cenomanorum, & Prouinciæ.*	5197
1237	11	*Expeditio maritima in Asiam in auxilium Christianorū, quā susceperūt Theobaldus Nauarrorum rex, Petrus Maledoctus, Almericus à Monteforti, Erix Ambarus &c.* *Balduinus Constantinop. Imp. auxilium petens uenit in Galliā. Regis opera suæ ei reddita & in Francia & in Flandria res, Comitatusq; Namurcensis.*	5198

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1238	12	Lutetiæ disputatū authore Gulielmo episcopo de plura sacerdotia obtinētibus: decretū tandē ac cōstitutū fuit, ut nemo nisi uni præesset, nisi lethali noxa se uellet obstringere. Annales Francorum, & aliæ historiæ.	5199
1239	13	Spinea corona, & sacrosancta Christi passi monumenta quæ Balduinus Venetis oppignerauerat, à D. Ludouico redempta sunt: qui apud sacrū Palatij sacellum quod Lutetiæ erigebat, ea deposuit, & asseruanda commisit. Ne minimum quidem sacerdotium & prebendum ædiculæ illius dabat, nisi lectissimis uiris, & probatæ uitæ, & doctrinæ singularis. Quid quæso facturus erat si donaret episcopatus? Aemyl. Fœdericus Imperator congressus & colloquij simulatione Regem	5200
1240	14	circunuenire nititur: quosdam etiam Galliæ Præsules Romam ad concilium papæ accitos in itinere capit: tandem literis Regis eos restituere cogitur.	5201
1241	15		5202
1242	16	Hugo Marchiæ Comes consilio & superbia uxoris uictus, noluit se profiteri clientem (quod homagium facere dicunt) Alphonso Comiti Pictonum. Sed illa Anglum cuius mater erat, in Galliam pertraxit, ubi rebus parum	5203
1243	17	fœliciter gestis, Hugo se dare in clientelam, & iusiurandum præstare Alphonso compellitur.	5204
1244	18		5205
1245	19	Margarita Flandriæ Comes. Innocentius quartus Fœdericum metuens, cum in Galliā fugisset, Lugduni	5206
1246	20	conciliū habuit, quē Rex initio inuisit: Imperatorē ecclesiæ hostē iudicat, imperiumq; ei abrogat. Ruber pileus & purpura in eo primū cōcilio Cardinalibus data sunt. Rex cū Pontifice grauissime ægrotasset, morbo liberatus sacrā militiā profitetur. Controuersia inter filios de successione superstite Margarita matre Flandriæ Comite. Rex sic rē composuit, ut Gulielmus, eiusq; fratres Dampetræ filij ex secundo matrimonio post fatū matris Flandriæ Comitatu potirētur, ex primo autē connubio nati Annoniā obtinerent.	5207
1247	21	Henricus dux Brabātiæ primus, cū antea eius maiores Louanij Comites essēt.	5208
1248	22	D. Ludouicus Blancha matre Galliarum Regente II instituta, cum fratribus Roberto & Carolo & Odone legato papæ soluit Massilia (alij, Aquis sextijs) VIII. Calend. Septemb. qui dies eius memoriæ postea consecratus est. ad XI Calend. Octob. appulit in Cyprum. Mors Raimundi Tolosatis Alphonsum generum remoratur.	5209
1249	23	Rex Aegyptum ingressus, Damiatā expugnat. Robertus regis frater ultrà progressus, in pugna cadit cōtra Aegyptios, uictoria Gallis alioqui prælio duplici, cedente. Alphonsus appulit Calend. Nouemb. Damiatam. Morbo ex labore ærumnaq; militari passim in castris grassante, Rex grauiter laborat. Cladem nostri fessi uictique malis maximam à Barbaris accipiunt. Strenui bellatores permulti per illas miserias desiderati. Carolus Alphonsusq; capti. Damiata Barbaris restituitur cum magna ui pecuniæ induciarum pactione in decem annos facta. Itaque rex liberatus in Syriam cum paucis	5210
1250	24	militibus reliquis se recipit. Regina Iohannem infelici cognomine Tristennem patre captiuo peperit. Rex ante reditū Sidonem, Cæsareā, Ioppem restituit. Christianos Barbarorum seruos gregatim undiq; cogebat, atque redimebat.	5211
1251	25	Pastores ingens manus perditorum hominum, qui cum regem captiuum audiuissent, arma ceperant, à Biturigibus Aurelianensibusq; deleti sunt.	5212
1252	26	Blancha D. Ludouici mater obit.	5213
1253	27	Regis in Galliam reditus. Lutetiæ Robertus Sorbonā instituit, atque fundauit collegium Sorbonæ.	5214
1254	28	Rex Carolum fratrem mittit opem laturum Margaritæ Flandræ aduersus eius filios Auenienses, & Gulielmum Hollandum Imperatorem delectum.	5215
1255	29	D. Ludouicus histriones, parasitos, & eiusmodi homines nequā ab aula exegit. Magistratuum ambitum & sordes coercuit. honorum dignitates illis non	5216
1256	30	erant uenales, neq; ausi fuissent in toto iurisdictionis tractu aut fundos emere,	5217
1257	31	aut sacerdotia liberis accipere. Blasphemis, & in uanū nomen dei assumen-	5218
1258	32	tibus, in fronte cauterium inussit. Ecclesiæ permultæ & collegia & sodali-	5219

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		tates gloriantur hoc se Rege institutas & conditas. Cœnobium D. Dionysii ut nunc stat & uisitur, Rex instaurauit Matthæo Vindocinensi antistite, ubi superiorum collecta sepulchra exornauit. Valetudinarium proxime ædem maximam D. Virginis Lutetiæ extruxit. Albertus magnus.	
1259	33	Balduinus Augustus Græcia pulsus est à Palæologo. Tunc Gallorũ imperiũ apud Constantinopolim finitur, quod obtinuerant ab urbe capta 55. annis. Thomas Aquinas prædicator.	5220
1260	34	Mendicantium ordines suum genus uitæ miris laudibus, ac religionis sanctitate, schismaticè ac seditiosè commẽdabant. Gulielmus à Fano amoris, Sorbonicus doctor, aliíq; doctrina clari, mendicitatem illam in uulgus, ac uotiuã sine caussa paupertatem improbabant, contendentes speciem & prætextum	5221
1261	35	religionis dari inerti & desidiosæ uitæ, ac mendicationi. Liber eius, qui adhuc extat in bibliotheca Sorbonæ, damnatus est.	5222
1262	36	Vrbanus Quartus P P. in Tricaßibus natus humili loco. Philippus filius D. Ludouici Claromonte Penteeostes die, cõposita de finibus controuersia, Elisabetham Iacobi Tarraconẽsium regis filiam uxorẽ accipit	5223
1263	37		5224
1264	38	Carolus regis frater comes Prouinciæ & eius uxor cum Maßilia soluissent,	5225
1265	39	triginta triremibus Romã appulsi, Siciliæ & Hierosolymorũ reges salutantur, papæ beneficiarij ac tributarij. Ad Beneuentũ Manfredũ Romanæ ecclesiæ hostem iudicatũ Carolus uicit, occiditq;, & in possessionẽ regnorum iuit.	5226
1266	40	Carolus Siciliæ rex, uicarius imperij nomine papæ.	5227
1267	41	Philippus Pulcher nascitur, filius Philippi. Pugna ad lacum Fucinum inter Carolum & Conradinum Sueuum.	5228
1268	42	D. Ludouicus cũ iam statuisset in Asiã aut Africã traijcere, celebre illud &	5229
1269	43	memorabile fœdus cum Angliæ rege Henrico præsente frequẽtißimo utrinque nobiliũ conuentu Lutetiæ percussum est. Normani, Cenomani, Andes, Turones, Pictones regi Gallo cesserũt, Anglus uerò magnã uim pecuniæ haberet, & ulteriorem Aquitaniam, & ex citeriore usq; ad Carantonum cum finibus Agenensium, Cadurcorum, Lemouicum, de quibus tamen Gallo Anglus ius clientelare deberet, ac superiorem agnosceret, renuncians ius omne quod in Galliæ regnum sibi uendicare posset. Henricus in Orientem expeditionem susciperet, D. Ludouicus Thunetem. Polydorus Vergilius, & quidam alij hanc pacem factam fuisse tradunt anno 1258. Ludouicus D. Ludouici filius moritur.	5230
1270	44	D. Ludouicus cũ tribus filijs Cal. Mart. soluit Maßilia (gallicæ historiæ tradunt, ab Aquis Sextijs) in Africã traiecturus, relicta regni administratione Simoni Neellæ, & Matthæo Vindocinensi antistiti D. Dionysii. Sæua tempestate in mari iactatus. Carthago expugnata. Thunetis obsessa. Pestilẽtia in castris. Iohãnes Tristennis regis F. prior decedit: quẽ ex profluuio ad 8. Cal. Septẽb. pater Rex sanctus morte sequitur. Carol' frater Siciliæ rex statim interuenit. Henricus quoq; Ricardi Angli Cæsaris filius Cornubiæ comes. Philippus D. Ludo. F. Rex in castris salutatus, post datas leges Barbaris, & tributũ impositum ut quotannis Carolo regi C C C C. M. aureorum penderent, cum eo è Sicilia in Galliam redit. In mari peste & tempestate afflictati. In itinere moriũtur Drepani Theobaldus rex Nauarræ, & statim uxor eius grauida Isabella filia D. Regis. Obit & noua regina Elisabetha Philippi. Aemyl. qui aberrat, Gulielmi Dampetræ comitis Flandriæ interitum hic adnotans, multò antè ob domesticas discordias interfecti. sed Vido Dampetra eius frater D. Ludouicum in hanc expeditionem secutus est.	5231
1271	1	PHILIPPVS D. LVDOVICI FILIVS XLIIII. REX ANN. XV. Funere patris, eorumq; qui in expeditione obierant, celebrato apud D. Dionysiũ, rex inungitur Rhemis ab episcopo Sueßioniũ 3. Cal. Septemb. Quidã hunc Audacẽ cognominant, sed ea fuit animi & morũ lenitate, ut non meritò potuerit appellari Audax. Phil. pp' uerò Burgũdiæ dux Audax uocabitur. Henricus Theobaldo ĩ regnũ Nauarræ succeßit, uxore ducta Roberti Atre-	5232

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1272	2	batium comitis fratris D.Ludouici filia:unde procreata est Iohanna unica. Nuptiæ quoque Petri comitis Alenconij fratris regis cum Iohanna Iohannis Blesensis filia.	5233
1273	3	Bellum Flussatium. Raimundus Bernardus Flussatium comes, cum annum captiuus fuisset, restituitur. Conciliũ Lugdunẽse Gregorio X.PP.p terra sancta recuperãda,& aduersus Græcos de sancto spiritu.	5234
1274	4	Eustathius Bonauẽtura à balneo regio, ordinis minorum antistes ibi factus est Cardinalis. Rex primùm inuisit papam. Errat Aemylius, annum 1284. pro 1274. accipiens. Bellum Hispanicum Castulonense pro sororis Blanchæ filijs Ferrãdo & Alphonso pupillis, Ferrando Castulonense patre mortuo. Iohãna Nauarra orba in Galliã adducitur patre Hẽrico Pompellone defuncto. Eustathius Bellomarchius reginæ infantis nomine iusiurandũ & à populis & à ciuitatibus accipit, auxiliũ ferẽte Roberto Atrebate pupillæ auũculo præfecto, q à rege iussus est illuc diuertere relicta expeditione Castulonẽsi. Rex Mariam Ericis Brabãtini filiam ducit, quæ in sacro palatij sacello Lutetiæ coronatur 10. Calend. Iulij	5235
1275	5	Ludouicus filiorum regis maximus obit: quem ueneno sublatum esse suspicio fuit. Quare ut res certò cognosceretur, præsules aliquot, (sic uides episcoporum obsequia aliquando honesta & liberalia fuisse) Niuellam missi sunt scissitaturi Beguinam sortilegam.	5236
1276	6	Brocchius cubicularius fisci præfectus res maximas regni administrans, magna procerum omnium lætitia Parisiis reste dedit supplicium. Petrus illi ex uxore affinis Bellouacorum episcopus ad papam profugit. Reges, Francus Baionam, Castulonensis Marsanum petiere, sed inde re infecta discessum.	5237
1277	7		5238
1278	8	Iacobus Meyerus hucusque Chronicon Flandriæ scripsit.	5239
1279	9		5240
1280	10		5241
1281	11	Siculus Vesper die Paschæ propter Gallorũ libidinẽ, & militarẽ insolentiã. Siculi à Carolo deficiunt, ingenti cæde facta, coniurationis principe Iohanne à Prochyta, & Petrum Tarraconensem recipiunt. Petrus Alenconius regis frater, cum magnis copijs, multisq; principibus & nobilibus in Italiam transcendit laturus Carolo suppetias, sed in Apulia naturæ concessit. Bellum Tarraconense. ubi primùm imperio Papæ aduersus Christianos Hispanos, perinde atq; antea aduersus Saracenos, crucis insigne acceptũ.	5242
1282	12		5243
1283	13	Papa Petrum Tarraconensem proscribit, & hostem ecclesiæ iudicat, eiusq; regnum dat Carolo Valesii comiti regis Franci ex sorore Petri filio.	5244
1284	14	Nuptiæ & cõsecratio Philippi Pulchri, & Iohãnæ reginæ Nauarræ 18. Cal.	5245
1285	15	Septẽb. VIII. Id. Ianua. obitus Caroli regis. Carolus Claudus eius filius captiuus erat. Robertus Atrebas præfectus, regis & papæ mãdato, ut quæ patrui mortui essent in Italia tueretur, interim dum hæres custodia liberaretur. Pridie Id. Maias rex comitatus regibus Philippo filio Nauarrorum, & Iacobo Baleariũ, in Ruscinonis comitatũ uenit aduersus Petrum Tarraconensem. Genua Ruscinonis expugnata & diruta. XIX. Cal. Septẽb. leui prælio arte & dolo Rodulphi M.Eq. commisso, Petrus rex Tarraconẽ. ita uulneratus, ut inde obierit. Rex Philippus rediẽs in magno discrimine, ex morbo Perpeniani decedit mense Octob. Gerunda quam receperamus, defecit.	5246
1286	1	PHILIPPVS PVLCHER XLV. FRANCIAE REX ET NAVARRAE ANN. XXVIII. Rhemis 8. Idus Ianua. consecratur. Palatium in insula quam Sequana Lutetiæ facit, à Philippo extructũ magnificentissimé. Huic negocio præfuit Engerranus Marinius, regis consiliarius, & fisci præfectus. In eo palatio forum est, quod Parlamentum uocãt: ubi certæ sedes summis iudicijs datæ ac constitutæ sunt. Illic etiam ratioci-	5247

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
		niorum, aliorumq; plurium iudiciorum subsellia. Ad hæc regia principis. Gaguinus scribit ibi Parlamentum constitisse ordinarium Hutino rege. Hoc rege Gymnasiũ Nauarræ Lutetiæ institutũ ac fundatũ à regina Iohãna.	
1287	2		5248
1288	3	Carolus rex Apuliæ (quẽ pro Claudo nonnulli Cunctatorẽ uocant, inqt Aemyl.) ex Hispania in Franciã pace facta redijt, atq; inde in Italiã cũ egregio comitatu transcendit, ubi Guelforum partes contra Gibellinos defendit. Die	5249
1289	4	Pentecostes à Nicolao papa Romæ Apuliæ rex & Siciliæ consecratur. Induciæ in quinquennium renouatæ inter Iacobũ Tarraconensem, & Carolũ	5250
1290	5	Claudũ. Robertus Atrebas indignatione redit in Galliã. Carolus Valesius Claudi filiam cum Andium comitatu pro dote, uxorem acceperat. Deinde pace qua Bonifacius octauus in concordiã rediget, ut iuri quod in Tarraconiam sibi uindicabat, renunciaret, Cenomanorum comitatus illi accedet.	5251
1291	6	Aemylius hic statuit finẽ belli sacri in Oriente, Ptolemaide à Sultano deleta. IIII. Non. Octob. natalis Ludouici Hutini.	5252
1292	7	Secundum bellum Anglicum.	5253
1293	8	Angli Normaniã & Aquitaniam inuadunt. Arnulfus Neella M. Eq. prior discedens, subsecutus deinde Carolus regis frater Valesii comes eos grauiter cædũt, Adulfo Germanorũ imperatore pecuniæ magna ui ad bellũ nobis inferendũ pertracto. Eduardus Anglus parans expeditionem, similiter Ericem	5254
1294	9	Ambarum, & Vidonem Flãdrum socios adsciuerat. Vido à rege Gallo profugit, hostis infensissimus, à quo in aula simul cum filia dolo retẽtus erat: quæ licet honorificè habita & tractata, ibi tamen fato cessit. Iohannes Scotiæ rex natus Haricuriæ in Gallia, eiusdem princeps, semper regis partes tuetur: sed pòst paulò ita uexatur, ut in hostis Angli manus, caussam regis defendens, uenerit. Polydorus Verg.	5255
1295	10	Aegidius Romanus theologus archiepiscopus Biturigum. Bellũ Flandricũ Angli gratia. pugnatũ ad Furnas, captis Hilermo Iuliacensi, & Erice Bellomontano, Anglus & Comes se recipiũt ad suos. Claudus rex ex Italia cũ uenisset, inter Philippũ & Eduardũ inducias in bienniũ cõposuit.	5256
1296	11	Quinquagesimæ & centesimæ uectigal negociatoribus impositum, quæ Malatosta uulgò appellata est.	5257
1297	12		5258
1298	13	D. Ludouicus Franciæ rex à Bonifacio in sanctorum numerum relatus. Philippus & Eduardus aduersus Adulfum omnibus inuisum ob astutias &	5259
1299	14	scelera coierunt, armantq; in illum Albertum Austriæ ducem Imperatorem delectum, à quo fuit in prælio cæsus. Eduardo regi Pulcher Margaritam sororem locauit, uniuersamq; Aquitaniam reddidit. Pol. Ver. Blancham minorem Fœdericus Alberti Cæsaris filius duxit. Vniuersam Flandriam Rex. opera Caroli Valesii subigit. Vido comes cum liberis Roberto & Hilermo Lutetiam captiuus adducitur. Rex à Flandris magnificè receptus est, quorum plebs animo confestim mutato cõcitata, armis ducibusq; assumptis Petro Lusco textore, & Bridano lanio, apud Brugas uim conantur inferre Iacobo comiti Pani Pauli regio prætori. Philippus Vidonis comitis P. Carolo rege, cui in Italia stipendia faciebat, relicto, rediјt patriæ suppetias laturus. Eduardus rex Anglus, cum Flandros seruare cuperet, callidè quibusdam dispersis rumoribus regem à bello abstrahit, ad quod gerendum rebus omnibus instructissimus ipse pergebat.	5260
1300	15	Carolus Valesius alia uxore ducta, Catharina Balduini iunioris Augusti ex Philippo filio nepte, Romam ad Bonifacium Iubilei ergò peregrinatur.	5261
1301	16	Carolus Valesius à Bonifacio patrimonij D. Petri præfectus eligitur. Ludouicus regis frater Eburouicum comes.	5262
1302	17	Odium & inimicitiæ Bonifacij papæ in Philippum Pulchrum. Mira hominis impudentia fuit, qui regnum Galliæ, pontificiæ maiestatis beneficium asserere ausus est. Verùm multo stolidiores esse puto, qui disceptant an tantum liceat pontifici. Tunc nostræ demum Franciæ sacris interdixit. Episcopi Regis partes secuti sunt.	5263

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		Pugna Curtracēsis. Flandri mense Iulio uictoriā de nobis insignē reportarunt. Robertus Atrebas, Reginaldus Neella, Iacobus comes fani Pauli, & pleriq; alij illustres illic cæsi. Atrebatiū comitatū Othoni Burgundiæ comiti, qui Mathildē defuncti Roberti filiam in uxorē duxerat, rex dono dat, nulla Roberti nepotis ex Philippo filio ante Robertū patrem mortuo, ratione habita. Isabella regis filia iuniori Eduardo Anglo nubit.	
1303	18	Vido comes Flandriæ cum filio Hilermo regi fide data, in patriam ad tumultus sedandos proficiscitur: qui ubi nihil promouisset, ad regem redijt, obijtq; Compendij 8. Calend. Mart. Morte Vidonis Marchiæ regi obuenit Engolismensiū comitatus. Gaguinus. Bonifacius PP. ab hoste Sara Columna interceptus, Anagnieq; asseruatus in domo paterna, post diem 35. ex quo liberatus erat, ob animi ægritudinē indignationemq; rabie correptus interijt.	5264
1304	19	Ad fanum Odemari X V.M. Flandrorum, ad Ariam D C C C, ad Tornanacum D. cæsi. Rex ualde periclitatus est in conflictu ad Montem Populeti, in quo, Hilermo Vidonis nepote cum sex millibus hostiū cæso, uicit, M. D. è suorum numero amissis. Certis conditionibus Robertum Vidonis F. maximum, & comitatus Flandriæ hæredem Flandris reddit. Regnum & rex ipse à Benedicto pontifice absoluitur. Rex iste grauis decumarū exactor extitit, cui⁹ tempore pecunia rara, & moneta parū proba.	5265
1305	20	Lugduni cum Clemens Quintus Lemouix, antea Bertrandus dictus, Burdegalæ archiepiscopus, PP. coronatur, Gallus, Anglus, Tarraconēsis, reges cōueniunt. Nobiles aliquot in turba elisi, Papa per uias incedens ex equo deiectus, Rex Gallus maceriæ antiquæ & multitudine spectantium grauatæ ruina penè opprimitur: qua circunuentus Iohannes dux Britanniæ necatur. Huic Arcturus F. successit.	5266
1306	21	Sedes papalis Roma Auenionem translata, ubi annos 70. constitit. Tres cardinales missi, qui Romæ & in Italia res gererent. Iudæi à Rege spoliati, & è Gallia pulsi.	5267
1307	22	Ludouicus Hutinus morte matris Iohannæ reginæ Nauarræ rex coronatur Pompelone. Valterus Castellioneus M. Eq. Per hæc tempora Templarij ubique	5268
1308	23	puniuntur. interea rex bonam partem reditus illorum accipit, papa	5269
1309	24	consentiente. Robertus Caroli Claudi F. Prouinciæ comes, Auenione rex Apuliæ à papa coronatur, quo iure pater eius regnum obtinuerat, & in Italiam præmissus, ut Henrici Imp. eò proficiscentis conatus frangeret. Turcis expulsis D. Iohannis Hospitalarij Rhodum capiunt: qui ob id ipsum postea uocari cœperunt Equites Rhodij.	5270
1310	25		5271
1311	26	Viennēse conciliū, in quo de Tēplarijs, & Terræ sanctæ recuperatione actū est. Templariorū nomen papa abolet, quorū reditus D. Iohannis hospitalarijs conceduntur. Pontifex dimisso concilio Burdegalā pergens moritur.	5272
1312	27	Aureliani Schola à rege & hoc papa instituta fuit. Bellū in Robertū Flandriæ comitem paratur. Engerrani tamen Marinij opera res omnis inter regem & comitē componitur: qui cum satis magnam comparasset inuidiam in colligenda ad id bellū pecunia, maiorē etiam tum sibi conflauit ob exercitus missionem. Argentū signatū improbè. populi Parisiensis tumultus obortus irruentis in ædes Stephani Barbatuli, pecuniæ cudendæ magistri. Rex etiam ipse ex Flādria reuersus Lutetiā, ob id periclitatur. Hutinus Petri Lugdunensis archiepiscopi conatus repressit, ausi regiam occupare iurisdictionem.	5273
1313	28	Nurus regiæ, Margarita Ludouici Hutini regis Nauarræ, Blancha Caroli, apud Malirubi monacharū cœnobiū deprehensæ sunt in adulterio, & cōuictæ die Martis à resurrectione Christi. grauiter supplicium de Philippo & Valtero Danoysiis earū amatoribus sumptum. Iohanna Philippi absoluitur. Ludouicus, Margarita miserè defuncta, è qua Iohannā filiā susceperat, Cle-	5274

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		mentiam regis Hungariæ filiã ducit. Carolus suæ Blãchæ libellũ dat repudij papa authore, & Iohannã filiã comitis Eburouicũ uxorẽ accipit. III. Cal. Decembris ad Fontẽ Blaudi locum natiuitatis decedit, in æde D. Dionysii sepultus. Ludouicus Hutinus F. post patris mortẽ sesquiannum ferè regnauit.	
1314	1	LVDOVICVS HVTINVS XLVI. FRANCIAE REX ET NAVARRAE SOLVS ANN. ferè II. Hutinus, tumultuosus & perturbator. Engerranus Marinius Normanus, Longæuillæ comes, magna cum authoritate fisci summus præfectus, opera & factione Caroli Valesii capitalis inimici, quia mentiri eum per iurgium ille dixisset, Iohanne Annali accusatore, peculatus reus, furca suspenditur pridie Cal. Maij. Pauiotus Magus, cuius arte Engerrani uxor, ut ferebatur, in regis perniciẽ uti statuerat, strangulatur. Simul quædam clauda mulier comburitur. Engerrani statua è summis palatij gradibus deiecta. Ex eo Valesius semper ualetudinarius, numinis, ut aiebant, uindicta, ipsemet mortuum uehementer desiderauit. Rex in Galliam Iudæos reuocat.	5275
1315	2	Opera Hutini creatus papa Iohannes 22. qui ditior pontifex, quàm sapientior, diu uicturus est. Parlamentũ in palatio Parisiensi statariũ & ordinarium constituitur. Rex moritur Nonis Iun. ad Vicenarũ saltum, Clementia uxore grauida relicta. Bello Flandrico nondum confecto, pax Lutetiæ in palatio hoc interregno facta per Philippum Longum Galliæ rectorem, & sanctius concilium Cal. Septemb. Mense Nouembri regina Iohannem peperit, qui per 8. tantùm dies uixit, quare nullo numero habetur.	5276
1316	1	PHILIPPVS LONGVS XLVII. FRANCIAE REX ET NAVARRAE ANN. V. Odo Burgũdiæ dux, Iohannæ filiæ sororis & defuncti Regis Ludouici regnum deberi contendebat: cui satisfecit Longus, filia in uxorem data cum Burgundionum comitatu. Ludouicus regis F. Parisiis moritur.	5277
1317	2	Pace cum comite Flandriæ confirmata, Ludouicus Niuernensium comes, ex filio eius nepos, Margaritam Regis filiam in matrimonium ducit. Maria tertia Regis filia Delphino Vlennensi nupsit.	5278
1318	3	Rex iste neque ab Ecclesia, neque à populo, quæ	5279
1319	4	petebat tributa & uectigalia impetrare potuit. Iohannes à Poliaco Theologus, cogente Papa	5280
1320	5	à sententia deductus est, & iussus palinodiam canere. Asserebat enim fratribus Mendicantibus confitendum non esse de peccatis: quod si quis hoc fecisset, ad Pastorem & Curionem redeundum. Puteos Elephantiaci à Iudæis persuasi ueneno inficiunt: quæ res grassantis extitit caussa pestis. sed utrique miserè dato supplicio perierunt. Rex constituerat, ut ubique ponderis, mensuræ, & pecuniæ ratio eadem esset: sed morte præuentus efficere non potuit. IIII. Non. Ianuar. Longus obit, in æde Diui Dionysii conditus. ei frater succedit, IX. Calend. Martij Rhemis sacratus.	5281
1321	1	CAROLVS PVLCHER XLVIII. FRANCIAE REX ET NAVARRAE ANN. VII.	5282
1322	2		5283
1323	3	Iohannes Insulanus Non. Maij Lutetiæ ad patibulum ducitur. Falsum est uitricum fuisse Iohannis Papæ. Aemylius. Scelerum seuerus animaduersor, iustitiæ & æquitatis cultor Pulcher fuit. Fraterculorum hæresim Iohannes Papa damnat. Carolus Valesius Aquitaniam in-	5284
1324	4	gressus, Hugonem Pensacensem & Anglos fugat. Isabella Regina Angliæ	5285
1325	5	in Galliam proficiscitur ad Regem fratrem. pòst in Angliam cum poten- Carolus Valesius morbo nunquam se remittente, Engerrani corpus in gratiam	5286

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
		consanguineorum à Rege postulat, eique sumptuosas exequias faciēdas curat. Mense Decembri sequente circa decimū- … ti & copioso comitatu reuersa, maritū Eduar- dū expellit, ut filius iu-	
1326	6	septimum Calend.Ianuar.moritur. … uenis Eduardus tertius regno potiretur. Regum hic primus est,qui Papæ decumas permisit,ut quæstus particeps fieret.has autem iste colligebat ut bellum moueret in Ludouicum Bauarum optimum imperatorem,quem hostem scilicet Ecclesiæ iudicauerat. Nicolaus de Lyra Theologus Frācíscanus,uir doctus in lingua Hebræa.	5287
1327	7	Moritur Rex ad saltum Vicenarum Calend.Feb.sepultus in æde D.Dionysii,relicta uxore grauida. Interim controuersia inter Eduardū Angliæ Regem,& Philippum Valesiū,uter regni rector aut successor esse debeat. Robertus Atrebas lege Salica caussam Valesii modis omnibus tuetur. Regina Calend. April. Blancham peperit filiam posthumam,quam Valesius Rex postea Philippo minori filio Aurelianensium duci elocaturus est. Itaque Philippus Valesius triū superiorum regum patruelis id temporis rector, Rhemis Rex inungitur die festo sanctæ Trinitati,per Gulielmum archiepiscopum.	5288
1328	1	PHILIPPVS VALESIVS XLIX. REX ANN. XXII. Caroli Valesii. F. Ludouicus Flandriæ Comes 10.Calend.Septemb.restituitur. Flandri profligātur,cæso in conflictu Collino Annecino plebis altero ductore. Casletum captum,spoliatum & incensum. A duce Brabantino redditus Hilermus Canutus alter plebis ductor regijs repetentibus, de quo Lutetiæ supplicium sumptum est. Valterus à Creceio Castellionis dominus,M.Eq.	5289
1329	2	Iohannes Papa contentionibus quæ illi erant cum Petro Reatino Antipapa,& cum Imperatore,totum regnum commouet & perturbat. Ad Ambianos regū Frāci,Angli,Bohemi,& Balearici conuentus. Anglus clientē se professus est,atq; in uerba Valesii iurauit,repetēs res in Aquitania sibi ablatas bello Pensacēsi. Valesius sacra arma induit aduersus infideles. Iohannes Bohemiæ rex cum filio Carolo postquam in Franciam uenerat, Bonā filiam Iohanni regis filio natu maiori & Normaniæ duci nuptū dedit. Ludouicus Clarimontis & Marchiæ Comes,primus Borbonij dux. Petri Cunerij actio in episcopos pro Rege,qua conabatur illis cum temporalem auferre iurisdictionem,tum illorum totiusq; cleri mores in melius conformare,Bertrādo Eduorū episcopo præcipuo defensore. Hanc finijt controuersiā Rex ipse die festo D.Thomæ Cantuariensi,episcopis quod petebant concedens. Quare illi cognomen ueri Catholici, cum gratiarum actione, multisque laudibus detulerunt.	5290
1330	3	Philippus Eburouix,Rex Nauarræ,ex uxore Iohanna filia Ludouici Hutini. Aemylius & Polydorus falluntur,appellantes Ludouicum.	5291
1331	4		5292
1332	5		5293
1333	6		5294
1334	7		5295
1335	8	Benedictus Tolosas PP.Auenione. Initium maximi belli Anglici,quod tam atrox,cruentum, & funestum fuit,	5296
1336	9	ut ex quo Gallia Romanorum arma sensit, nullum cum eo sit conferendum: sæpius intermissum,sæpius renouatum. Robertus Atrebas Comes Bellomontanus,cum litem amisisset quæ illi erat cū Mathilde Burgundionis uxore,atq; ob id inimicitias cum rege exercens, iactatis quibusdam uerbis contumeliosis,quamuis regis sororem haberet uxorem, se male acceptum, iniuriamq; sibi factam existimās, Burdegalam ad partes Angli se recepit,uxore liberisq; Iohanne & Carolo relictis. Anglus eum honorificè excepit, & remunerauit comitatu Richemondiæ.	5297

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1337	10	Iacobus Arteuilla homo plebeius in Flandria pro Anglo multas excitat turbas contra Comitem, qui se in Franciam recepit.	5298
1338	11	Natalis Caroli Quinti. Galli & Angli regum instructissimæ acies in conspectu ferè sine ullo conflictu ueniunt. Eduardus, cum Valesius prælio abstineret, Flandriam repetit, ubi Iacobi Arteuillæ consilio, liliorum insigni, & Regis Franciæ titulo adsumptus (quæ hucusque sibi arrogat) illinc in Angliam traijcit. P. Valesius socios habuit in castris, Bohemum, Scotum, Nauarrum, reges: Duces, Iohannem Britannum, & Rodulphum Lotaringum: Comites 26. magnámque aliorum nobilium cateruam, cum maxima militum turba. Eduardus Imperij Vicarius, consilio ac ductu Roberti Atrebatis confidebat uirtute & numero militum Anglorum, Flaudrorum, & Germanorum. Sed Ludoui-	5299
1339	12	cus Bauarus German. Imp. cui non satisfactũ erat, mox ab eius societate defecit, amicitiamq́; Galli maluit. In quadam in Flaudria excursione	5300
1340	13	Gulielmus Comes Saleberiensis captus Lutetiam adducitur. Pugna naualis atrox ad Clusas 9. Calẽd. Iul. in qua Eduardus sua felicitate & uento secundo adiutus, nostros maris Præfectos inter se discordes, cecidit, profligauitq́;. VII. Cal. Aug. dux Burgundiæ Robertum Atrebatẽ Fanum Odemari obsideutem coëgit ad Auglum secedere, qui tum Tornacum oppugnabat. Inducijs inter reges factis promulgatisq́;, utrinq; captiui redduntur. Flandri suum recipiunt Comitem. illis omnino parcitur. Scotus æternus Francorum amicus domũ reducitur. Bohemus aliquandiu agit in Francia. Iohannes tertius Britanniæ dux, ad suos rediens, obit in itinere. Philippus Nauarrus in Hispaniam aduersus Saracenos est profectus, ubi postea in Argesillæ urbis regni Granatæ obsidione mortuus est, anno 1343.	5301
1341	14	Bellum Britannicum inter Carolum Blesensem & Iohannem à Monteforti de ducatus Britanniæ successione. Iohannes cum iudicio Parlamenti uictus esset, ad uim & arma se conuertit, Auglo Rege fretus. Iohannes Regis F. Normaniæ dux, Iohannem à Monteforti ad Nannetes capit, quem Lutetiam in arcem Luparam adseruandum mittit. Claudia uxor cum Iohanne filio adolescentulo fortiter mariti partes tuetur. Papæ opera in biennium illi dantur induciæ. Interea regem Angliæ sibi conciliauit, nuptijs pactis inter Iohannem filium, & Mariam Augli filiam. quare ab illo adiuta bellum quàm antea acrius repetit & renouat. Robertus Atrebas ex uulnere illic accepto postea interijt. Eduardum ipsum ut præsens bello praeesset, tandem il-	5302
1342	15	la pertraxit, sed per legatos Papæ induciæ in trieunium extractæ. Clemens Sextus patria Lemouix Auenione Papa, qui Iubileum ad annos quinquaginta rediget.	5303
1343	16	Oliuerius Clissonus, Gulielmus Baccho, Ricar-	5304
1344	17	dus Perseius, & alij nobiles aliquot è Normania & Britannia, minutæ maiestatis, qui pro Anglo stetissent, damnati, Lutetiæ capite puniuntur. Gotthofredus Comitis Harieuriæ frater, proditionis accusatus non comparuit, sed proscriptus ad regem Angliæ profugit, à quo Magister Equitum dictus est, ut scelerati & impij in patriam belli dux esset.	5305
1345	18	Venalia hoc tempore sacerdotia. pecuniæ omnia obediebant. Initio regni immanes pecuniarum exactiones fuere, ac primum ex sale uectigal institutum.	5306
1346	19	Eduardus ex ducibus aliquot in Aquitaniam mittit. Ipse cum filio & numeroso exercitu in Constantiensem agrum Calend. Iulij exijt, ubi ferro & igni uastata loca uniuersa. Rodulfus Magister Equitum, & Iohannes Tancredouillanus Cadomi se ab hostibus capi permiserunt. VII. Calend. Septemb. (10. Calend. inquit Aemylius) sabbato ad uesperam pugna ad Cresciacum omnium famosissima luctuosissimaq́; quæ Gallis unquã acciderunt, ob duces nobilitatemq́; ferè omnem illic interemptam. Occisi sunt in eo prælio Iohannes Bohemiæ Rex, Carolus Regis frater germanus Alenconij, Rhodulphus Lotaringiæ, Ludouicus Flãdriæ, Haricuria, Blesensis, Sacrocæsariensis Comites. Postridie longè maior cædes eorum qui per impru-	5307

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		dentiam ad signa nostra se recipientes, in Anglorum manus incidebant. Desiderati sunt in ea pugna ex omni numero circiter ad triginta millia. Gotthofredus Haricuria mœrore & facti pœnitētia uictus, Regi se tradidit laqueum collo gestans, quem Rex illi abstulit. Carolus Lucemburgensis Bohemiæ Rex domum redit, qui deinde Imperator deligetur. Ludouicus Iunior Flandriæ Comes.	
1347	20	III. Non. Aug. xi. postquam Calitium obsessum erat mense, spe & auxilio urbs destituta, per Iohannem Viennensem Regis Præfectum deditur Eduardo ea lege, ut ciues incolumes cum singulis uestimētis quò uelint se conferant. Nobilibus aliquot, ijsq; primariæ authoritatis, qui capita sua pro salute omnium hosti deuouerant, Angliæ Regina grauida non sine numinis uoluntate ueniam uitamq; impetrauit. In Francia à Rege institutum, ut qui primum uacarent magistratus, Calitio expulsis ac proscriptis conferrentur pro genere uitæ & statu, tum ut eis pensatio quædam ac remuneratio beneficiorum, tum ut urbis fortiter defensæ honestum testimonium esset. Ex eo tempore Calitium ab Anglis recuperari non potuit. Carolus Blesensis cum duobus filijs Iohanne & Vidone in Britannia capti, in Angliam ducuntur. Pater, Reginæ Anglicæ, quæ illi sanguine coniuncta erat, precibus statim liberatur, retentis tamē eius liberis, qui satis humaniter & habiti & tractati sunt. Mense Decembri Trapezitæ Longobardi & Itali capti, pulsi ac proscripti ex Francia ob immanes usuras præter leges exercitas. Rex sortem accepit, interusurio relicto.	5308
1348	21	Fames & pestilentia. Inducijs cum Anglo factis Rex	5309
1349	22	nuptijs celebrandis dat operam. Acquisitio Delphinatus Viennensis uili precio uenditi à principe Humberto, qui Dominicanorum instituto & sectæ se addixit, sed ea lege, ut primus Regis filius, eius ferret nomen, dominatúmque obtineret. Philippus Fortunatus Felix uerè Catholicus, qui tamen rebelles	5310
		& coniuratos opprimere nunquam potuit, obit 5. Calen. Septemb. ad Nogentum Regum, sepultus apud diuum Dionysium.	
1350	1	IOHANNES L. REX ANN. XIIII. Induciæ prorogatæ sunt. VII. Calēd. Octob. Rhemis cum Iohanna Bononiensi uxore secūda consecratur. 16. Calend. Nouemb. Lutetiā cum pompa ingressus est. Hic Rex Iohānes excelso & generoso animo fuit, adeò à simulatione alienus, ut in neminē uultu aut uerbo amorē præ se tulerit, quin eū amaret. Quæ uirtus in Rege nimis heroica est. Initiū ordinis Stellæ à Rege Iohāne in antiqua & nobili domo S. Audoeni ad Lutetiam. Equites illius ordinis stellā aut in capitio, aut in alio uestis conspicuo loco gestabant. Aemulatione adductus Rex Anglus Garterios Equites instituit, q Periscelidē insigne ferrēt. Rodulfus Magister Equitum ex Anglia reuersus, proditionis accusatus & damnatus, capite luit pœnas Lutetiæ apud Nellam domum.	5311
1351	2	Carolus Hispanus Magister Equitum. Rex Nauarræ ob simultates priuatas ad Aquilam Normaniæ uicum in lecto iacentem occidendum curat. VI. Id. Ianua. Nauarrus Regis gener in Parlamentum uenire noluit, nisi uno filiorum Regis obside accepto. IIII. Non. Martij acta est caussa. Rex ignoscere & factum condonare coactus est, adductus potißimùm Heroinarum precibus, quæ conuenerant ut pro eo deprecarentur. Iacobus Borbonius ducis frater, M. Eq.	5312
1352	3	Innocentius Sextus Lemouix Auenione PP.	5313
1353	4		5314
1354	5	Nauarrus intercessit ne Rex tributū qđ à tribus populi ordinibus sibi dari postulabat, pridie Calend. Decēb. acciperet, tandē tamen Regi concessum est.	5315

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1355	6	Carolus Regis filius primus Delphinus, & dux Normaniæ. Carolus Nauarrus cū permultis nobilibus dum mēsæ accumbit cū Delphino, imprudens capitur Non. April. Ex eorū numero Iohannes Harcuria & tres alij eue sugio truncātur capite, Nauarrus Lutetiam captiuus adducitur.	5316
1356	7	Rex Angliæ, Claudiocestriæ ducē in fines Constantiēsium mittit: cui se statim dedunt. Philippus Nauarri frater, Gotthofredusq; Iohannis Haricuriæ cæsi patruus, Pariter eius filius Valliorū princeps Eduardus annos uigintiquatuor natus, in Aquitaniā traiecit, aduersus quē Rex festinānter contēdit. XIII. Calend. Octob. die Lunæ Rex Iohannes capitur. Hæc pugna fuit uix ad quartum lapidem ab urbe Pictonum in campis qui belli ussus & male pertusi uulgò dicuntur. Anglus in uineis, dumis, ac spinetis sese occuluerat cum modico exercitu. Rex Dionysio Myrobrecho Atrebati tunc apud Anglum exuli se permittit. Philippus animosè & audacter patrem defendens, capitur. Ab Eduardo cognato (Ricardum Gaguinus falsò nominat) Valliorum principe humaniter & honorificè tractati, in Angliam ducti sunt. Clades non admodum insignis, nempe ad quinque aut sex millia hominum numero, præ magnis incommodis quæ ex eo prælio uniuersæ Franciæ acciderunt. M D aut M D C C è nobilibus capti, & bis tanto maior captiuorum numerus hostium Anglorum exercitu. Valterus Brenus Athenarum dux uulgò dictus, M. Eq. illic cæsus est. Fortuna & prosperitas Eduardi principis Valliorum. Carolus Delphinus elapsus, Parisios se recipit, coacturus Lutetiæ concilium Id. Octob. Seditiones passim in Gallia erant. Carolus Nauarrus custodia liberatus à suæ factionis hominibus, pridie Calend. Decemb. Lutetiæ in concione populi conquestus est uehementer de iniurijs sibi à rege factis. Is quacunque iret, cum orationibus ad concitandum populum compositis, tum armis maiores turbas excitabat. Induciæ cum Anglis in biennium factæ Burdegalæ. Robertus Gallus episcopus Laudunensis, Stephanus Marcellus Mercatorum Præfectus, ac ciues Parisienses Nauarri turbis ac seditionibus innixi, Delphinum in sua potestate habere, regniq; administrationem rapere nitebantur. Delphinus in Germaniam ad Carolum imperatorem auunculum se recipere coactus est. Parisiensium pre- Ocitani luxurioso uestitu ludisq; prohibitis aurum & mūdum muliebrem,	3317
1357	8	cibus Lutetiam redijt, uerùm cum periculo uitæ, Tribunis militum Campaniæ & Clarimontis intimis earumq; magno consensu & uoluntate, uendiderunt, ut ad regem liberandum conferrent, Comite Armeniaco apud eos Præfecto.	5318
1358	9	ac familiaribus in cubiculo ad palatium in conspectu suo trucidatis, & per summū ludibriū tractis & proiectis totum diem ad Petrā marmoream. Marcellus Præfectus Delphino capitiū proiecit in mediū, quod partim ex rubro, partim ex cæruleo erat, qui color plebis ferebatur, ut uim ab illo auerteret. Plebs per tres ordines tentauerat abrogare & tollere Regios Magistratus. Delphinus regni administrationem per se suscipiēs, pridie Id. Mart. se Rectorē Frāciæ, hoc est regni gubernatorē, præconio promulgari iubet. Plebs ubique in nobiles commota, cæsis Bellouacis, quæ factio Iaqueria dicebatur, cæteri perterriti domum redierunt. Parisienses Nauarrum propè ducem sibi contra Delphinum habebant. Stephanus Marcellus ad Diui Antonij portam cæsus est. Delphinus Rector urbem ingreditur.	5319
1359	10	Rex Angliæ Calitio in fines Rhemorum profectus, Parisiorum deinde ac Carnutum uicina loca omnia ferro & igni populabatur.	5320
1360	11	Pax ad Britiniacum 8. Id. Maij. Calitij Rex liberatur 8. Calend. Nouemb. In pacis fœdere adiunctus fuit rex Nauarræ, cum Philippus frater pro eo uadem se exhiberet. Tota pacis ratio conditionesq; in Annalium monu-	5321
1361	12	mentis reperiuntur. Rex Lutetiā reuersus, Parlamētū quod bienniū ferè uacauerat, instaurauit. Morte Philippi Burgūdionis, Iohānes Rex ducatus hæres & successor fuit.	5322

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
1362	13	Vrbanus Quintus Lemouix Auenione Papa. Rex Auenionem adit, tum ut Papam inuiseret, tum ut milite gregario in agris omnia prædante patriam liberaret, & omnem istam fæcem extra regni fines in religionis hostes ad bellum duceret.	5323
1363	14		5324
1364	1	Rex Iohannes, ut de suis obsidibus liberandis transigeret, in Angliam transit, sed morbo impeditus Londini moritur 6. Calend. April. Carolus Quintus patris corpus in Galliam ad D. Dionysium transtulit. CAROLVS QVINTVS SAPIENS LI. REX ANN. XVI. Rhemis cum uxore Regina Iohanna Borbonia consecratur 14. Calend. Iunij. Hic tantummodo loca uicina Lutetiæ peragrans, longinqua & grauia tum negocia, tum bella, per fratres ac Præfectos suos feliciter administrauit. Bertrandus Gesquinas Britannus Nauarrum expellit. Philippus Audax Regis frater, dux Burgundiæ. III. Calend. Octob. occiditur in acie Carolus Blesensis, in Britannia bellum gerens contra Iohannem à Monteforti, quem cum uiduæ principatum Pontiberæ restituisset, & de cætero conuentum esset, Rex in fidem accepit, ducẽ Britanniæ agnoscens. Carolus Blesensis postea consecratur, & in diuorum numerum refertur ab Vrbano Papa.	5325
1365	2	Bertrandus Gesquinas in Hispaniam suscipit expeditionem,	5326
1366	3	ut patriam sceleratis hominibus quibus abundat, expurget. Petrum Castulonensem Francis maleuolum, suisq; & Tarraconensi uicino inuisum, regno deturbat. Henricum Castulonensem fratrem nothum qui antea expulsus erat, coronandum curat. Princeps Valliorum, cum ex Aquitania in auxilium uenisset, Henrico in fugam compulso, ac capto Gesquinate, Petrum restituit. Verùm cum militi stipendiũ à Petro promissum non daretur, in Aquitaniam exercitum reducit, ubi Gesquinas magnificè ac liberaliter se redimit. Nouis ex Francia succedentibus auxilijs Nothus bellum redintegrans, fratrem occidit, regno potitur.	5327
1367	4		5328
1368	5	Iohannes Dormanus Iuris Præfectus, Bellouacorum episcopus & Cardinalis. III. Non. Decemb. Natalis Caroli Sexti. Bellum inter Anglos & Francos renouatum. Aquitani grauatè imperium Anglorum ferebant, quia tributo nimio	5329
1369	6	premebantur. Armeniacus, nobilesq; alij & ciuitates ad Regem Franciæ Senatúmque Parisiensem prouocarunt. X. Calend. Maij Lutetiæ ad portã diui Antonij iacta sunt fundamenta arcis Bastildæ per Hugonẽ Ambriotũ Prætorem urbanum, Regis uerò sumptibus. Nuptiæ Margaritæ filiæ unicæ Ludouici Comitis Flandriæ, & Philippi Audacis. Rex Angliæ eam nuptum dari Edmundo filio uoluerat. Ad IX. Calend. Octob. Robertus Canolus Anglus Calitio cum in Franciam peruenisset, inter Lutetiã & Iudæã suburbanũ uicum suos ad dimicandum expeditos paratosq; habuit, ostentauitq;. in Aquitaniam deinde profectus est, ut principi aduersus eos qui defecerant, uix consistenti, se coniũgeret. Vrbs Lemouicum ab Anglis diripitur ac deletur.	5330
1370	7	Gregorius Vndecimus Lemouix papa Auenione. Cum Maurellus Fiennus se magistratu abdicasset, Bertrandus Gesquinas statim Magister Equitum dictus, in Aquitaniã ad Anglos armis persequendos à Rege mittitur. Hic Magister Equitum quanto humiliori loco quàm quisquam alius antea, tanto animosior, & ad arma promptior.	5331
1371	8	Auxilio classis ab Henrico Castulonensi missæ Angli ad Rupellã maritimo bello grauiter cæsi, quo partim nauiũ captæ, partim incẽsæ, partim submersæ. Duces Biturigum & Burgundiæ fratres Regis in Pictonibus & Santonibus rem faciunt. Victoriæ, fortuna, triumphi Bertrandi Gesquina-	5332
1372	9	tis in Aquitania & Britannia. Ex Anglis Robertus Ca-	5333

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		nolus ei fortitudine opponebatur, quem Iohannes à Monteforti Regis Angliæ gener summum Præfectum in uniuersa Britannia contra nos reliquit. Iohannes Dormanus Cancellarij dignitate se abdicauit, quam Rex fratri Gulielmo Dormano detulit. Superstitio Turlupinorum, qui cognomen sibi adsumpserãt paupertatis societatem, cum scriptis libris & habitu damnati exusti atque deleti sunt.	
1373	10		5334
1374	11		5335
1375	12	Iohannes Viennensis Præfectus maris. Lex Regis Caroli Quinti, ut Regum Franciæ filij anno 14. consecrentur, & coronentur, promulgata fuit in Senatu 12. Calend. Iunij. Gregorius xi. sedem papatus Romam Auenioue retulit.	5336
1376	13	V I. Id. Iul. mors Eduardi principis. Iohannes à Monteforti in Britannia adeò Francos annis urgebat, ut Ludouicus Andegauensis pedem referre coactus fuerit.	5337
1377	14	Ad necessitates belli, uectigal sali ac promercali uino impositum. Aemylius. Rex Quintus eo tempore aduersus Anglos exercitus quinque potentissimos habebat, ut & milite & ducibus longè superior esset. Mors Regis Eduardi patris. Ricardus ex Eduardo principe filio nepos annos xi. natus ei successit, ut moriens auus iusserat. Carolus Quartus Imperator, Frãci Regis auunculus, ac Venceslaus	5338
1378	15	filius Cæsar uenerunt in Franciã, ut inter Anglos & Frãcos pax fieret. magnificẽtissimè excepti Parisios ingressi sunt pridie Non. Ianua. Rex quanuis æger, eis obuiã processit ad diui Dionysii portã. sed totũ de pace negotiũ interruptũ atq; prorogatũ, propter obitum Reginæ ad 8. Id. Februa. & paulò pòst Isabellæ filiæ V. Id. Februa. Hoc luctus tempore Cæsares abierunt, eorúmque iussu conuentus mox Albata plebs in Flan-	5339
1379	16	Gandaui eadem de re habitus: sed re infecta discessum est, ob schisma & factiones de Papatu. dria aduersus Comitem & nobilitatem. Philippus dux Burgundiæ socero uenit in auxilium. Schisma 30. annos fuit. Vrbanus Sextus Romæ Pontificatũ gerens. Clemens uerò Fundis (quæ urbs erat partium Iohannæ Reginæ Siculæ) à Gallis Cardinalibus delectus consedit Auenione. Rex Frãciæ partes eius secutus est. Propterea bina cõcilia ecclesiæ Gallicanæ Lutetiæ coacta & habita sunt. Primum frequentia maiori, 3. Id. Septemb. Alterum 16. Cal. Decemb.	5340
1380	17	Thomas Anglus, Calitio in Franciam, deinde in Britanniam peruenit, in auxilium partium Iohannis à Monteforti, Andium duce illum insequente, non audente tamen confligere. III. Id. Iul. Bertrãdus Gesquinæ Magister Equitum morte absumptus dum Castrum nouum obsidione premit, quod eodem quo mortuus est die, se dedidit. apud D. Dionysium sepultus ad imam partem sepulchri Regis. Rex 16. Calend. Octob. obit in castro Pulchritudinis ad saltum Vicenarum, conditus apud D. Dionysium. Nicolaus Oresmus, homo doctus, cuius consilia & monitus Rex Quintus in primis sequebatur, ex Latino Aristotelis & Ciceronis, aliorumq; authorũ libros permultos traduxit. Rex enim literarum & literatorũ amator erat summus, & admirator. Iussit etiã sacros Bibliorũ libros diligenter & uerè transferri (nam Valdẽses aliíq; pro libidine eos uertebãt) rei ecclesiasticæ literarumq; sacrarũ perquã studiosus. Ius ex æquo ut diceretur, in primis curabat, iudicijsq; frequenter aderat. In pauperes liberalis ac beneficus. propterea Sapientis nomen meritò assecutus. Togatus omnino fuit, nec ex quo rex creatus est, arma unq̃ induit. Quicquid patri ablatũ erat, id omne fermè ab Anglis recuperauit. Præfecti belli, duces Andiũ, Burgũdiæ, Biturigũ, eius fratres. Dux Borbonius, & Bertrandus Magister Equitũ negocia illi feliciter conficiebant. In omni rerum genere lectissimos uiros habere uoluit.	5341

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		CAROLVS SEXTVS LII. REX ANN. XLII. Adolescens admodum Rex consecratus est pridie Non. Nouemb. ob tutorum discordias. Ludouicus tamen dux Andium patruorum maximus natu Franciæ rector permansit. Ludouicus dux Turonum frater Regis. Oliuerius Clissonus, genere Britannus, M. Eq. Iudæi uexati & iniuria affecti à perditis & seditiosis hominibus.	
1381	1	Iohannes Britanniæ dux à Rege in fidem receptus. Hugonē Ambrotū in aula gratiosum, qui urbis Parisiorū Prætor ampla & magnifica opera (exponūtur ab Aemylio) ædificarat, scholastici & ecclesiastici, quos tū cōtēnebat, tū studio oppugnabat, iudicio persequūtur. Parisiorū episcopus eum hæreseos damnatum in perpetuū carcerem asseruandū tradit. Hic rex tres tantùm liliorum flores pro insigni Regum Franciæ gestare instituit. Militi stipendium nō persoluebatur. Plebs ob aucta uectigalia tumultuabatur, cū tamē Rex proximus tantă pecuniæ uim reliquisset, Duodeuicies centum millia nummûm aureorū, ut scribit Aemylius. Gaguinus uerò & magni Annales tradunt decē & octo milliones. Cæterùm ab homine certo ac uero accepi summă in tabulis scriptam, quă iussu dominæ Ludouicæ Regentis Franciæ, dū uiueret, matris huius nostri regis Francisci, subductis rationibus supputauerat, non minorē fuisse. Initio tamē regni huius magnæ fisci angustiæ fuerunt. Adolescētia regis, & crebra gubernantiū mutatione, dissipata uniuersa. Ludouicus Andegauensis, Rector Franciæ, adoptione filius Iohannæ reginæ Siculæ, ut ei suppetias ferret contra Papă Vrbanū, & Carolū Hungarū ab Vrbano euocatum, in Italiă festinans, quod potuit arripuit. Ter conatus uectigalia imponere, quæ singulæ ciuitates persoluere detrectarunt. Seditione ac tumultu populus Parisiensis, qui propterea Malleati dicti sunt, Ambrotū, ut eum ducē haberent, carcere liberarūt. Is elapsus postea nusquă uisus est. Tandē ille Andegauēsis exhausit pecunia populū, & ecclesiasticos. Primus enim fuit qui Clemēte Antipapa concedēte, per laicos ui & armis, neglectis prouocationibus, in magno etiam Academiæ tumultu decumas ad bella abstulit. Verùm malè partum, malè disperijt, infelici rerum euentu. Nunquă aliàs Frăcia sic uexata, q̃ Rege hoc stulto & iuuene imperăte, qui temerè largiēs omnib⁹ profusissimus erat, ac maximè prodig⁹. Pudor ac reuerētia tū exulabat, [illegible] quare Carolus Septimus ob hanc regni conturbationē multū laborauit. Principes læ-	5342
1382	2	Auxilia Flādro in Albatos decreta postulante Audace genero. Rex ad Rosæbecam xi. Calend. Decemb. primo cui interfuit prælio uictor euasit. ex populo Flādrico plus 20. hominū millibus occiduntur. Philippus Arteuilla Gandauensis populi dux, cū illic uulneratus fuisset, nec curari nec uiuere post tătă suorū cladem sustinuit: quăobrem Rex corpus eius in pati- … tabantur Rectorem hinc abire, ut eius authoritati ac maiestati obtemperare non cogerētur. Hungarus Iohannam captă ad mortē adegit priusquă in Italiam transcēderet Andegauensis, qui à Clemēte Siciliæ & Hierosolymorū rex coronatus Aueniione, statim superauit Alpes cū triginta millib⁹ equitum. Nam pedestris exerci-	5343
1383	3	bulo ignominiosē suspēdi iussit. Bellum hoc septē annis gestum, plus quàm ducenta hominum millia absumpsit. … tus numerus ignoratur. Sed quinto Id. Septemb. in Apulia obijt. Corpore in Franciam relato, milites incolumes cateruatim redierunt. Ludouicus Secundus Andegauensium dux, qui Iolantillam Tarraconensem in matrimonium accepit. Rex à Flandria rediens cum exercitu Lutetiam ingressus est. ciuibus uehementer infensus, de CCC. magna populi commiseratione ac consternatione supplicium sumpsit. alij dimidia bonorū parte multati, quæ militibus distri-	5344

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi
		bueretur. In Rotomagũ & quasdam maiores urbes pariter animaduersum. Rex Parisiẽsibus Aediles, quos Seabinos uocant, & Præfectum mercatorum in uindictam sustulit: qui magistratus non nisi post quinquenniũ restitutus est. Iohannes Maresius regis in Senatu aduocatus, popularis admodum, caussa paucissimis diebus agitata, capite truncatur. Petrus Orgemontanus Iuris Præfectus. Remittendus fuit iterum in Flandriam exercitus. Angli qui Gandauensibus in auxilium uenerant, domum se receperunt. Interea Ludouicus Comes na-	
1384	4	turæ cessit 3. Calend. Februa. ad fanũ Odemari. Audax gener eius hæres, qui Gandauenses leuiter rebellantes sedauit, ac rem omnẽ prudenter composuit. Philippus Audax dux Burgundiæ, Comes Flandriæ &c. Agrestes Aruernorũ Lemonicũ & Pictonum duce quodã Petro Bruerio tumultuantes in nobilitatẽ & sacerdotes, per Biturigũ ducẽ aut gladio aut laqueo uitã miserè finierunt. Perpauci qui euaserant, ad agros colendos redierunt. illinc Auenionem ad Papam inuisendum dux profectus est. Iste Biturigum dux Iohannes regis patruus, uir summa uirtute atque ingenio, solertes & acutos in primis amabat, ad rẽ aliquãto auidior, quia profusior in negocijs quæ susceperat. Ad hæc in ædificia & ecclesias largè plurima erogabat. Finis belli Flandrici.	5345
1385	5	Leo rex Armeniæ à Turcis expulsus, in Frãcia honorificè exceptus & tractatus, in Angliam traiecit, ut pace facta, bellum in Turcas coniũctis uiribus & copijs moueretur. Verùm cum impetrare non posset, in Galliam redijt. Iohannes Viennensis Præfectus maris in Scotiam missus aduersus Anglos, sed ob dissidium cum Scotis reuersus est, regem adhortãs ut transiret aduer-	5346
1386	6	sus Angliæ regem. Summus apparatus belli in Anglos ad portum Clusæ abrũpitur atq; dimittitur cunctatione cõsilio & authoritate ducis Biturigũ.	5347
1387	7	Mors senis Caroli regis Nauarræ ambusti. Lutetiæ singulare certamen inter Iohannem Carongium, & Iacobum Griseum adulterum, qui uictus sui sceleris pœnas dedit. Britanniæ dux cum Clissonum M. Eq. ad conuiuium uocasset, simulans	5348
1388	8	deinde sublatis epulis pulcherrimas ædes uelle illi ostẽdere, captiuũ eum tanquam clientẽ suũ fecit quoad redemptionẽ persolueret, & societatẽ & amicitiã cum duobus filijs defuncti Caroli Blesensis iungeret. eum autem, quanuis Rex uehementer infensus esset, nunquam liberare uoluit, nisi accepta prius pecunia, locisq; quibusdam, quæ rex deinde coẽgit restituere. Oliuerius Clissonus M. Eq. & Iohannes Mercarius Nouiantus magnus Magister, & Petrus Riparius ducibus regis patruis domum remissis omnem regni administrationem obtinebant, ecclesiasticorum quoque maleuolentiam multis modis contrahentes.	5349
1389	9	Rex ad Ocitanos contendens, Clementem PP. Auenione inuisit. Papa Siciliæ & Hierosolymorum regem nuncupat Iohannem iuniorem Andegauensem, qui interim Prouincia potitur.	5350
1390	10	Africum bellum sacrum Genuensium precibus. Borbonius Imperator exercitus missus: & Angli & Veneti cũ simul Genua soluissent, recto cursu Thunetem appulerunt: post imperatã barbaris ingentem pecuniam, utq; in Africa se continerent, captiuosq; Christianos redderent, domum reuerterunt.	5351
1391	11	Philippi Aurelianensis morte Rex ducatũ Ludouico fratri dedit, qui morte Philippi fratris uxoris Valẽtinæ filiæ Iohãnis Galeatij ducatui Mediolanẽsi succederet. Petrus Luna, genere Cathalanus, delectus papa Benedictus Auenione post Clementẽ. is præter fidẽ ac iusiurandũ quod dederat, ad tollẽdum schisma nunquã animũ applicuit: uerùm ut Frãciæ duces infensos sibi reconciliaret, unius anni decumas illis concedit. unde passim fremitus atq; indignatio. Inuisus ergo & destitutus in Tarraconensiũ fines patriã suam se recepit. Quò tutior esset, primus Eucharistiam ante se ad sui custodiã gestari semper uoluit. Tunc decreto papæ nihil omnino pecuniarũ ex Gallia accipiebãt. Ludouicus Andegauensis Iolantillæ nomine Tarraconense regnum ad se pertinere contendebat, sed Ferdinando Castulonensi adiudicatum fuit.	5352

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		Iacobus Armeniacus maxima erronũ & perditorũ per Galliã manu collecta in Italiã cõtẽdit, Florẽtinis à quibus pecuniã acceperat, cõtra Mediola-	
1392	12	nenses auxiliũ laturus. Ad Alexandriã uictus captusq; paulò pòst ex uulneribus interijt. Decimooctauo Calendas Iulias Petrus Crao clàm reuersus Lutetiam, Clissonum Magistrũ Equitum cum adeò grauiter cecidisset, ut pro mortuo illum reliquerit, in Andes confugit. Clissonus Britannũ huiusce facti etiam conscium insimulabat. Rex ex ea re tanta dolore percitus, & uindictæ cupiditate motus fuit, ut cibo, potu, & somno abstineret: potẽtißimoq; exercitu comparato, repulsis omnibus qui de pace agerent, à Cenomanorũ urbe discedens ad quintũ Calendas Iulias, magnis diei caloribus in delirium animi & insaniã lapsus est. Eo enim furore & phrenesi raptus est, ut proximos quosq; & sibi obuios interemerit, quousq; fatigatus, & equo deiectus, in urbẽ relatus, adhibitis medicorũ remedijs, paulo melius habere cœpit, & ad se redijt. Ex eo tamen tempore nemo satis ei fidere ausus est. nam in morbum aliquando recidebat ita, ut ne uxorẽ quidẽ agnosceret. Patrui regis Lutetiam reducti, regni administrationẽ susceperunt. Dux Aurelianensis regis frater, cum prouinciã hanc sibi deferri uellet, reiectus est, nempe nimiũ iuuenis. Qui regno præesse consueuerãt Nouiantus & Riparius, ablata illis dignitate expulsi. Similiter inuisus omnibus Magister Equitũ domum se recipere coactus est. Philippus Duensis comes in locũ illius subrogatus M.Eq.	5553
1393	13		5554
1394	14		5555
1395	15	Carolus iunior rex Nauarræ, cui Nemorosum datum, prius concesso tamen & adiuncto ducatus titulo & dignitate, in possesionum remunerationem quas pater habuerat in Normania. Congressus regum Franciæ & Angliæ duodecimo Calendas Nouembris. Carolus Isabellam filiam annos ferè octo natam, Ricardo despondit. In 30. annos pactæ induciæ.	5556
1396	16	Iohannes Audacis Burgundionis filius, cum nobilißimis ac potẽtißimis Galliæ uiris per Germaniã profectus est, Sigismundo regi Hungariæ cõtra Turcas auxilium laturus. amißis omnibus captus ad Nicopolim persoluta redemptione cum paucis suorum redijt.	5557
1397	17	Ludouicus Sacrocæsariensis M.Eq. Iohannes Maingrius Bußicaudus Trib. Militum.	5558
1398	18		5559
1399	19	Henricus dux Lancastri exul in Gallia, clàm nemine hoc suspicante in Angliam reuersus, Ricardum regno deturbat, ac se regem facit. Isabellam in Franciam ad patrem postea remisit, Carolo Aurelianensis filio nupturam. Palæologus Græcorum imperator in Franciam suppetias quærens uenit,	5560
1400	20	uerùm uerbis & promißis tantùm adiutus est. Mors Iohannis ducis Britanniæ.	5561
1401	21	Vidua ducis Britanniæ nupsit Henrico Quarto Angliæ regi. Tres eius liberi, Iohannes dux Britanniæ, & Ricardus, & Arcturus, in Gallia retenti sunt.	5562
1402	22	Natalis Caroli Septimi Lutetiæ pridie Calend. Mart. Carolus Alebretus Druidum comes M.Eq. statim expeditionem in Aquitaniam suscipit. Regnaldus Corbia Cancellarius.	5563
1403	23	Genua in potestate Regis	5564
1404	24	aliquot annos fuit.	5565
1405	25		5566
1406	26		5567
1407	27	Decimo Calendas Decembris Ludouicus Aurelianẽsis dux, Regis frater (sic enim apud Aemyliũ reponendũ est) Lutetiæ occiditur noctu à percussoribus immißis per Iohannem Burgundiæ ducem: qui factum in aperto esse intelligens, profugit. Carolus dux Aurelianensis.	5568

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1408	28		5369
1409	29	Burgundio armatus, ac magna militum turba septus contra uiduam Valentinam in Senatum uenit cædem iustè factam esse contendens, quod tamen minimè approbatum est, uerùm metu condonatum est illi factum. Gulielmus Bauarus, ut pacem inter eos faceret, ad Carnutes profectus est. Hoc ciuile bellum ob duarum familiarum	5370
1410	30	Aureliani & Burgundiæ ducum controuersias fuit. leui de caussa etiam potentes ac nobiles è medio tollebãtur. Heroinæ, regina ipsa atq; eius filia huc illuc pertractæ & uexatæ, ut in tumultu & periculo belli. Exactiones pecuniarum immanes, & interea pestilentia & fames.	5371
1411	31	Alexander Quintus papa Romanus, Ludouicum 2. Andegauensem Apuliæ regem pronunciauit, Ladislao illud regnum auferre uolens. Iohannes papa proximus idem fecit. Lutetiæ laniorum seditio sæpe orta pro Burgundione, ductu & factione Petri Essarij prætoris, qui ducem illis dedit Cabocheum euisceratorem.	5372
1412	32	Angli, qui pro ducis Aurelianensis partibus uenerant, postquam cum Burgundione pacem esse factam resciuerunt, plurima incommoda Galliæ inferunt, ac deinde Iohannem comitem Engolismensem Aurelianensis fratrem 32. annos in Anglia retinent.	5373
1413	33	Iohannes 1 dux Alenconij. Ludouicus Delphinus Aquitaniæ	5374
1414	34	dux, regni administrationem accipit.	5375
1415	35	Iacobus Borbonius Marchiæ comes, Iohannam reginã Neapolitanam accipit uxorem, quæ Iohanni Tarraconensi nuptias promiserat, sed utrunq; fefellit. Circiter Idus Aug. Henricus V. Angliæ rex in Normaniã traijcit. Areflucu ad deditionẽ compulso, Calitiũ uersus se recipit. ad 8. Calend. Nouẽb. ad Dagincurtum circa Blangiũ prœliũ committit, & parua clade affectus est, excepto fratre duce Eboracensi illic cæso. Decẽ millia Francorũ cum multa nobilitate occubuerũt, & totidem ferè capta sunt. Duces interempti Alenconius, Ambar9, Lotaringus, & Brabãtinus, & comes Niuernẽsis, & Alebret9 M. Eq. Capti Aurelianẽsis & Borboni9 duces, & Bußicaud9, & Vindocinẽsis. Conciliũ Constãtiæ, Sigismundi Cæsaris studio & opera coactũ & habitum tribus annis. Tres papatu priuati, sed in primis ferocia & cõtumacia Benedicti, qui nec adesse, nec quẽquã mittere uoluit, damnata est. Martinus V. PP. solus deligitur. Ludouicus Delphinus obit, quem mox	5376
1416	36	secutus est Iohannes eius frater. Carolus Delphinus. Iohannes Armeniacus M. Eq. Sigismundus Imp. ad Carolum uenit, atque illinc ad Henricum pro pace facienda, uerùm id frustra. Amadeus primus Sabaudiæ dux. Mors Ludouici Andegauensis. Controuersiæ renouatæ. Armeniacus Magister Equitum inuidiosus ob fisci administrationem. Factio ducis Burgundiæ superior erat. Regina relicto rege, se in manus	5377
1417	37	eius tradit cũ filia Catharina. Anglus interea rẽ pmouebat in Normania.	5378
1418	38	Iohannes Villarius proditione unius portæ 4. Calẽd. Iunij de nocte Lutetiã cũ armatis inuadit, & promiscuè, nulla habita ratione, cædes crudelißimas, maximasq; carnificinas facit. Vrbem, regemq;, ac aulam omnem Burgundioni recipit. Armeniacus M. Eq. & Erix Marla Cãcellarius interfecti, ægrè Delphinus euasit. In conspectu Delphini ad Monterigolum agere uolẽtis de pace, dux Burgundiæ occisus est. Philippus Burgundiæ dux cum	5379
1419	39	Henrico Angliæ rege iuncta societate, in patris sui ultionẽ, regẽ, reginã, Lutetiã, & quicquid suæ factionis habebat, in manus ei tradidit, & in Tricaßibus Catharinam regis Caroli filiã nubere illi coegit, ea lege, ut ij eorumq; liberi Franciæ regno succederẽt, & Henricus interea maritus rex Angliæ, & rector Frãciæ cognominaretur. Delphinus exhæredatus & proscriptus est.	5380
1420	40	Henricus uxorem in angliam traducit:	5381

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1421	41	*ubi maxima cum pompa & triumpho excepti. In Gallia cũ Philippo Burgundiæ duce Hunfredum Clocestriæ ducem fratrem suum ad πολιτειαν, Thomam uerò Clarentiæ ducem ad res bellicas reliquerat, qui ad Baugeum circa Andes à Scotorum manu, quæ Delphino stipendia faciebat, cæsus est.* *Iohannes Stuartus Scotus Burchaniæ comes M. Eq. dictus à Delphino.* *Iacobus Borbonius Neapolin relinquere, & in Frãciam redire cogitur. Io-*	5382
1422	42	*hanna regina eius uxor Alphõsum Tarraconensiũ regem adoptat euocátque: Martinus PP. Ludouicum III Andegauensem (opinor Aemyl. falli, qui Secundum pro Tertio ponit) regem Neapolitanum appellat. Regina non ita multò pòst Alphonso irata, adoptionem rescidit, Andegauensemq́; adoptatum Roma accersit, & Calabriæ ducem facit.* *Rex Anglus cognita morte fratris in Galliam redit.* *IIII. Cal. Septemb. ad saltum Vicenarum Henricus Quintus rex, relicto Henrico Sexto, rege bimulo ex Catharina, decedit. corpus eius in Angliã relatum. fratres suos duces Iohannem Bedfordiẽsem cum Philippo Burgundione, Franciæ, Hunfredum uerò Clocestriensem Angliæ Rectores esse iussit.* *Carolus sextus XII. Cal. Nouemb. obit, sepultus ad D. Dionysium.*	5383
1423	1	CAROLVS SEPTIMVS LIII REX ANN. XXXVIII.	5384
1424	2		5385
1425	3		5386
1426	4		5387
1427	5		5388
1428	6	*Franciscus Britanniæ Dux.* *Obsidio Aureliani. Thomas Montacutus Anglus Sarisberiensis Comes ictus interijt.*	5389
1429	7	*Aurelianenses omni auxilio miserè destituti Burgundioni dedere se statuerant, sed contentione Anglorum Ducum res infecta fuit. quod ægerrimè Burgundio tulit. Iohanna puella armata obsessos iuuat coactis hostibus obsidionẽ relinquere, ad VIII. Id. Maij, eósque uirtute minimè puellari expellit. Francis deinde res melius ac fœlicius procedere cœperunt. Iohannes Nothus Aurelianensis. Pataiense in Belsia prælium. cæsis Anglis Iohannes Talbotus capitur.* *Puella armis per loca ab hostibus occupata regem Carolum Rhemis cõsecrandum ducit, multásque in itinere urbes recipit. Bedfordiẽsis Anglus prælio dimicare uelle simulans, Regem Parisios rectà contendentem remoratur.*	5390
1430	8	*In oppugnatione Lutetiæ ad portã D. Honorati puella uulnerata, exercitus se recepit, quæ illum in alias partes Galliæ ducens aduersus Anglos, ob successus & uictorias semper celebratur. Compendium obsessum ui & astu ingressa, cum aliquando in hostes eruptionem faceret, à Iohãne Lucemburgensi capitur, Rotomagúmque ad Ducem Somersetensem mittitur, deinde inuidia & iniuria artis Magiæ damnata exuritur.* *Ad Compendium obsidione desistere coacti sunt Angli.*	5391
1431	9		5392
1432	10	*Henricus sextus ex Anglia traductus, in primario Lutetiæ templo Franciæ rex coronatur. Renatus Ambarus cum bellum in Antoniũ Comitem Vallemontensem moueret, captus ad Burgundionem adducitur.*	5393
1433	11	*In Gallia calamitates bellorum, ac miseriæ diuturnæ, ager ubique incultus, fames, homo homini perniciem moliebatur.*	5394
1434	12	*Ambrosius Lorus,* *Stephanus Hyrus, Poto Santrailla, Equites Franci.* *Thomæ Hũdelli Angli uulnerati ad Gerberoiã arcẽ in Vellocassibus interitus.*	5395
1435	13	*Carolus fortunam belli metuens, ad hæc intelligens nihil commodius ad uictoriam quàm coniunctos hostes diducere, Burgundionem Anglis minimè gratum, ab ijs quæ affectabat repulsum, ad se pertrahere conatur. Paci faciendæ Atrebatium urbs destinata. papæ Legatus gladios & arma tollere non potuit. Nam fœderi iciundo apud Anglum locus nullus fuit. Rex Burgundioni quod petebat, atque adeò plus quàm posset concessit. Factiones & inimicitiæ diuturnæ sopitæ & sublatæ. Lutetiæ Iohannis Bedfordiensis mors.*	5396

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		Anglus apud Flandros tumultum contra Burgundionem incitare laborat. Ca=	
1436	14	litium Dux obsidet: sed succedentibus auxilijs obsidionem relinquere cogitur, deinde Flandriæ statum ordinauit. Lutetia Francorum uirtute ab Anglis uindicata in Aprili mense. Iohan. Villa= rius ꝙ perfidiosum in ea capienda, tam strenuum in ea recuperanda se præstitit. Ludouicus Delphinus in urbe Turonũ V I I. Cal. Iul. Margaritam Iacobi Sco= torum Regis filiam in matrimonium accipit.	5397
1437	15	Renatus Andegauensis defuncti Ludouici tertij frater, Iohannæ Reginæ Neapo= lis testamento hæres, post redemptionem Burgundioni persolutã liberatus, Ge= nuensium auxilijs profectus (qui se in libertatem uindicauerant elusi à Philip= po Mediolanensi, nec ullo modo remunerati uictis & captis Tarraconensiũ re= gibus ad Pontias nauali certamine) Rex Neapoli coronatur, quò Isabella eius uxor uirilis animi fœmina prius aduenerat, ut ius suum in Alphonsum Tarra= conensium regem tueretur.	5398
1438	16	Pragmatica Sanctio in concilio Basiliensi cõstituta, & Biturigibus à rege pro= bata Nonis Iulij, Lutetiæ deinde in Senatu pu=	5399
1439	17	blicata I I I. Id. Iulij.	5400
1440	18	Redemptio Caroli Aurelianensis in Anglia captiui. Margaritam Ducis Cleuen= sis ex sorore Burgundionis filiam uxorem accipit. Finis controuersiæ inter Aurelianenses & Burgundiones, societate & amicitia instituta. Delphinus quorundam principum consilio malo inductus, à patre secessionem facere uoluit, sed pater clemẽs filio pepercit, & coniurationẽ sedauit sustulitq́;. Amadeus Sabaudus in concilio Basiliensi appellatur papa Fœlix quintus. hic filio Ducatum relinquens in eremum secesserat, neque illi molestum fuit postea Nicolao quinto papatu cedere. uir bonus ad schisma tollendum legatione apud suos contentus fuit.	5401
1441	19		5402
1442	20	Renatus amissa Neapoli contra	5403
1443	21	Alphonsum, in Galliam redire coactus.	5404
1444	22	Induciarum tempore Renatus Margaritam filiam Henrico Angliæ regi nuptum collocauit. Rex Carolus interea rogatu & precibus Renati in Medioma= trices profectus. Delphinus pro Sigismundo Austriæ duce in Basilienses & Heluetios. Carolus Andegauensis Cenomanorum Comes. Bernardus Comes Marchiæ.	5405
1445	23		5406
1446	24		5407
1447	25		5408
1448	26	Iacobus Cordatus ciuis Bituricensis opulentissimus. Franciscus Sfortia Blãcha Ducis Philippi defuncti notha accepta uxore in ma= trimonium, in ducatum Mediolanensem inuadet, cuius hæres erat Aurelianen= sis filius sororis.	5409
1449	27	Induciæ uiolatæ. Rex in Normania rem bene gerit. Victor cum pompa & tri= umpho Rotomagum ingressus est.	5410
1450	28	X V I I. Cal. Maij pugna ad Forminiacum superatis Anglis. Carolus septimus uniuersam Normaniam post annos	5411
1451	29	X X X. ex quo ab Anglis subacta fuerat, recuperauit. Petrus Britanniæ Dux.	5412
1452	30	Angli Aquitania expulsi. Hic Biturigum modò Rex timidus (sic enim per ludibrium uocabant) uirtute & fortitudine potentissimos Reges nihili fecit, eos fudit fugauitque.	5413
1453	31	Burdegala ad Talbotum in continentem reuersum deficit. ad I I I. Id. Iulij pu= gna ad Castellionẽ in Petrocorijs, in qua Iohannes Talbotus & eius filius in= terempti. Burdegala iterum recuperatur.	5414
1454	32		5415
1455	33	Angli è Francia omnino expulsi, præter Calitium & aliquot uicina loca nihil possidebant in Gallia.	5416
1456	34	Delphinus iterum à patre secesserat, in istum Rex bellum mouit, quem spoliatum	5417

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
1457	35	rebus omnibus, ne à quoquam exciperetur, inhibuit. sed ad Philippum Burgundiæ ducem, à quo prudenter annos aliquot custoditus est, confugit. Arcturus M. Eq. dux Britanniæ.	5418
1458	36		5419
1459	37	Franciscus secundus Britanniæ dux.	5420
1460	38	Henricus rex Angliæ Gallia pulsus, coniuratione deinde principum regno exactus in Scotiam fugit. Regina Margarita cum filio Eduardo in Galliam ad patrem Renatum Andegauensem se recepit. XI. Cal. August. Rex decessit Magduni Biturigum, ad D. Dionysium deportatus.	5421
1461	1	LVDOVICVS VNDECIMVS LIIII REX ANN. XXIII. Inungitur Rhemis XVIII. Cal. Septemb.	5422
1462	2	Congressus Regum Franci & Castulonensis ad Fontem Rabiæ. Comitatus Ruscinonensis Francis oppigneratus à Tarraconensi: ex quo maximæ postea contentiones exortæ.	5423
1463	3		5424
1464	4	Bellum Bonum publicum uulgo dictum, consensu & conspiratione principum tentantium Regem ipsum in ordinem cogere, qui dignitates & munera fortibus senioribúsque à patre delata abrogauerat, quique à nobilioribus & potentioribus improbè semper aliquid exigebat. Dux Britãniæ & Comes Carolesii Burgundionis F. fratri Regis unico Carolo Biturigum Duci persuaserunt, ut coniurationis & belli princeps esset. Dignitate & statu deiecti hos sequuti sunt.	5425
1465	5	XVI. Cal. Augusti pugna ad Montem Lethericum aduersus Comitem Carolesium. Nox prælium diremit. Rex Coruolium se recepit. Carolesius in loco pugnæ constitit. Plus tumultus & fugæ fuit, quàm cædis ac uulnerum. Burgundio uictoriam sibi uendicabat, sed ex eo tempore inclinare & imminui res eius cœperunt. Exercitui ducum Biturigis & Britanni ad Stampas obuiam processit. Franciscus Sfortia Mediolani dux consilio & armis Regem adiuuit. in Galliam enim filium Iohannem Galeatium misit. Gulielmus Quadrigarius Parisiensis episcopus. Bellũ ducis Burgũdiæ in Eburones. Hostes circa Lutetiam. Alia in parte Dux Borbonius Caroli Biturigum Ducis nomine cupidè ac beneuolè Rotomagi acceptus. quamobrem ad pacis cõditiones Rex animum intendere coactus. Pax Confluẽtina. Carolus Normaniam, Carolesius urbes ad Somonam sitas, aliásque nonnullas in perpetuum habuit. Ludouicus Lucẽburgensis Comes Fani Pauli M. Eq. dictus. His rex quicquid uellent concessit pro tempore, ut eos disiungeret ac separaret. Ducis tãtùm Britanniæ sors iniquior, & iactura maior. Carolesius in Eburones contendit. Inter ducem nouum & Britannum simultates exortæ. Rex in Normaniæ fines accedit, frater eius nudus & inops iterum in Britanniam confugit.	5426
1466	6	Iohan. Galeatius accepta morte patris q̃citissimè in ducatum Mediolanensem reuertitur. Expugnatio & direptio Dinani Duce Burgundione.	5427
1467	7	Brugis Mors Philippi Ducis Burgundiæ XVII. Cal. Iul. Leodio in fidem & deditionem accepto, Burgundiæ dux Gandauum ad sedanda componendáque omnia contendit.	5428
1468	8	Rex cum paruo comitatu Peronam ad colloquium ducis Burgundiæ accepta fide proficiscitur, ubi de Eburonum defectione per quosdam Regios facta Dux certior factus est. Quare conclusus rex illic, & duos aut tres dies detẽtus magno in periculo fuit. Nobilissimos aliquot, & ducis maximè familiares, XV. M. aureorum corrupit. Pax sic firmata & sancita est, ut Campaniam & Bryã fratri cederet. Ipse etiam in Eburones proficisci cogitur. Leodium III. Cal. Nouemb. expugnatum, direptum, incensum, atque deletum. Iohannes Andegauensis dux Lotaringiæ in Hispaniam ad bellum contendit, sed postea Barchinone febri absumptus est. Rex reuersus fratrem cogit ut	
1469	9	sortem hæreditatis Aquitaniam accipiat. Iohannes Ballua episcopus Andiũ Cardinalis cõprehensus custodiæ traditur. Rex Equites ordinis S. Michaelis instituit.	5430
1470	10	Natalis Caroli Delphini pridie Id. Iulij. Ricardus Varuicensis mota ab Anglis seditione ad Regem confugit.	5431

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		Quas Burgūdiæ duci urbes cedere coactus fuerat, paulatim ad se rex pertrahebat recuperabátque. In Turonibus trium ordinum, qui omninò suarum partium erant, conuentum habuit. Vt speciosior belli prætextus esset, post nobilium quorūdam prouocationes ad se & querimonias delatas, uiatorem senatus misit qui Burgundiæ ducem in ius uocaret: quod ille perquam ægrè ac molestè tulit. Ambiani ad regem deficiunt. M. Equitum fanum Quintini occupat.	
1471	11	Rex loca in potestate obtinens, rem Burgundioni quantum potest extrahit. Dux cupiditate conserendi manus ardebat. Rex quasdā pa- Varuicensis à Gallo summū accipiēs auxilium, Henricum Angliæ regem carcere liberauit, Eduardus fugit ad Burgundionem sororis uirum, & ab eo clàm adiu-	5432
1472	12	cis conditiones proposuit. IIII. Id. Maij mors Caroli Ducis Aquitaniæ, quæ Burgundionis auxit iram, & conatus eius fregit. Rex sine mora loca munita occupat, fratris domesticis in eodem statu & dignitate retentis. tus, cum celeriter redijsset, hostes uicit deleuítque. Henricus, filio Eduardo principe occiso, interemptus est.	5433
1473	13		5434
1474	14	Carolo Burgundioni Audaci in rebus omnibus suscipiēdis, rex plurimos inimicos conciliat, negociúmque facessit. Burgundio annum obsedit Nussiam. Impe-	5435
1475	15	rator è Germania ueniens cum magnis copijs, ut obsidionem relinqueret, cogere nunquam potuit, nisi conuentione facta. Lotaringus interea eum prouocauit. Rex peracto induciarum tempore, quod tamen produci uoluerat, aliquot oppida incendit in Picardia. Anglus Calitium traiectus, cui Burgundio cū paruo comitatu obuiàm procedens, Bononiæ illum excepit parū magnificè & copiosè, & longe aliter quàm expectabat. Quare pronior ad agendū de pace cum Rege Carolus uehementer iratus, ac tædio affectus. Congressus duorum Regum ad Picquenium pridie Calend. Septemb. Induciæ inter eos, eorúmque socios, qui uellent, in IX. annos. Anglus accepta pecunia Delphino filiam despōdit. Regi pariter literas reddidit indices coniurationis Magistri Eq. Burgundio pactis seorsum inducijs, in Lotaringos ad bellum profectus est. Lud. Lucemburgensis Comes Fani Pauli M. Eq. cū hos tres potentissimos modis omnibus offendisset, & de cuius nece toties conuentum est, à suis destitutus in Ducis fidem confugit ad Montium in Annonia. Rex fanum Quintini occupat. Dux Regijs repetentibus eum Peronæ tradidit; ac statim à Senatu damnatus capite luit pœnas XIIII. Calend. Ianuarij.	5436
1476	16	Bellum à Burgundione in Heluetios susceptum. Alphōsus Rex Lusitanorum in Galliam uenit aduersus Castulonenses auxilium quærens: quod ut obtineret, pacem componere conabatur. Bis spoliatus, cæsus, atque in fugam compulsus Carolus Burgundiæ Dux Non.	5437
1477	17	Ianua. (pridie Id. ut Aemyl. tradit) occisus est ad Nancium à Renato Lotaringiæ duce fines suos recuperāte auxilio potissimùm pecuniæ à Rege suppeditatæ, & exercitus Germanorum. Hic finis opum, deliciarum & triumphorum domus Burgundionum. Rex ob id negocia sibi ex sententia cedere existimans, festinanter in Picardiam profectus, ut quas defuncti Ducis urbes ac loca posset recuperaret. Gandauenses tanquam domini Mariā Ducis fato functi unicam filiam apud se asseruabant. Philippus Creperecors ad Regem defecit: quæ res non mediocre auxilium attulit. Princeps Arausiensis Burgundiam utranque, paucis urbibus exceptis, in regis ditionem facilè subdidit. Maria nubit Maximiliano Austriæ duci Cæsaris F. qui uenerat in Flandriam. IX. Cal. Septemb. Iacobus Arminiacus Nemorosi Dux Lutetiæ gladio percutitur. Stathmi & diuersoria cursorijs equis à rege primùm in Gallia constituta.	5438
1478	18	Arausiensis cum promissa non præstarentur, defecit, & res in Burgundia perturbauit. superior præfectus reuocatur. Carolus ab Ambœsia illuc missus Dolam	5439
1479	19	capit, atque omnia Regi subijcit. Heluetij primum à rege stipendium accipiunt. Bellum in Morinis aduersus regium exercitum. Maximilianus se uictorem pu-	5440

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		tans, maiorem cladem accepit. Rex etiam cum eo fœdus & pacem cupiebat, sed quæ sibi multo æquior & commodior foret.	
1480	20	Iohannes Ballua Cardinalis carcere liberatus.	5441
1481	21	Obitus Renati Andegauensis senis Regis à Neapoli expulsi. Rex eius hæreditatem sibi asseruit.	5442
1482	22	Maria Maximiliani cõiunx ex equi lapsu, unde in febrim incidit, moritur, relictis Philippo & Margarita liberis. Nonnulli tradunt eam tũc grauidam fuisse. Populus Gandauensis Maximilianum ad id adegit, ut desponsa filia Margarita Delphino, cum rege trãsigeret, & quas terras & loca Rex peteret, ei con-	5443
1483	23	cederet, plura effecturi si possent, ut principis sui opes potentiámque imminuerent atque debilitarent. Ea uerò annum attingens tertium in Frãciam adducta. Anglus hoc facto illusus, ac uehementer indignatus. Delphinus enim gener illi promissus erat. Hic Rex acri magno & uersatili ingenio fuit: quod consistere & conquiescere illi non poterat. Hoc enim potitus, mox aliud affectabat cupiebátque. occultus, uehemens, atque omnium impatiens. Verùm id in primis cauebat, ne fortunæ quicquam committeret, si uel astu uel simulatione uel alia quauis arte posset euadere. omnia scire cupiens, humilis fortunæ hominibus facilis, habitu modicus, conciliandi peritissimus quos sibi aut prodesse aut nocere posse intelligebat. ad ea quæ cautè moliebatur, nulli sumptui parcens, in cæteris pecuniæ negligens & contemptor. Valetudinarius, ac iam subinde morbo laborans, aliud quàm quo usus fuerat sceptro ac diademate assumptis, Delphino filio cõsilium dedit, ne antiquos magistratus, amicos, familiares, ministros, cõmutaret. Hoc enim sibi perquam incommodè accidisse. Morti proximus, suspiciosus, diffidens alijs, timidus, qui nihil non tentauerat ut timeretur, ex qua re odium maximum cõtraxit. Pressam nobilitatem primus seruire coegit, populo se formidabilem præbebat, uiam posteris regibus muniens ad opes nimias & potentiam. Nemo unquam tantam præ se tulit religionem, ossa & reliquias Diuorum ubiq; ueneràbundè exosculans. Pauperibus eripiebat quæ templis largiretur. Populum tributis & uectigalibus plus uexauit ꝙ priorum regum quisquã alius. Verùm ex quo æger esse cœpit, eum subleuare atque exonerare proposuit. Iudiciorum controuersias infinitas ferè, & tempus litigandi breuius præscribere: imposturas, furta, rapinas, quæ à pragmaticis & forensibus hominibus quotidie fiũt, abrogare atque omnino tollere statuerat. Item morem & ius unum per totam Galliam constituere lingua uulgari comprehẽsum, & libello breui expositum. Ad hæc pondus unum & mensurã. Nisi ergo morte præuentus fuisset (ut Philippus Cominius ac cæteri scriptores literis tradunt) plurimarum in Gallia utilitatum author futurus erat. Illud autem silẽtio minimè prætereũdum, ab eo sene uestiẽdi rationem fuisse mutatam. Nam cultu lauto diuite magnifico exornatum & conspicuum se intuens, impensè lætabatur. Medico suo, à quo de uitæ longitudine persuasus, & ut sic loquar, incantatus fuerat, decem millia aureorum singulis mensibus dabat, ut uitam prorogaret. Nemo unquam tot hominibus & Diuis se commendauit. Obijt Plessiaci ad Turones III. Calend. Septẽb. aliquanto sexagenario maior. Sepeliri uoluit Cleriaci in æde D. Mariæ.	5444
1484	1	CAROLVS OCTAVVS LV. REX ANN. XIIII. Conuentus trium ordinum in urbe Turonum Iulio mense habitus. Constitutum ut in Francia rector non esset. Regis pueri cura & tutela sorori Annæ Dominæ à Bello Ioco credita: quo indignatus Aurelianensis Dux, ac propterea dissidiũ exortum. Iohannes Dux Borbonij M. Eq.	5445
1485	2	Bellum in Britannos. Huic Regi corpus infirmum & imbecillũ. Pater latinè scire noluerat. postea Gallicè didicit. In mense Iunio annum ferè XIIII. attingens consecratus, ac Rex salutatus. Henricus Richemondus septimus Ricardo exacto Angliæ regnum auxilio Gallorum recuperauit. Aurelianenses Duci suo in urbem uenienti, ut bellum in regem pararet, portas	5446
1486	3	occluserunt. Aurelianensis in Britanniam contendit.	5447
1487	4		5448
1488	5	Ludouicus Tremollius XXVI annos natus summus regis Præfectus. Lu-	5449

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		næ die V.Cal.Aug.pugna ad Fanum Albini aduersus Britannos.Dux Aurelianensis & princeps Arausiensis capti. VII.Id.Decemb.Franciscus Britanniæ Dux obit. PAVLVS AEMYLIVS HVCVSQVE SCRIPSIT HISTORIAM.	
1489	6	*Pax cum Britannis.Rex Margarita Maximiliani filia repudiata, Annam Britanniæ hæredem uxorem ducit, quam per legatum nuptam Maximiliano, ipsi eripiebat. Bellum Archiducis in Picardia. Philippus Creperecors illi restitit.*	5450
1490	7	*Anglus Britanno in auxilium cum uenisset, Bononiam usque pertraxit. Pax cum eo facta, pecunia certa ei numerata. postridie Atrebates proditione capti ab Archiducis militibus, qui Ambianos pariter opprimere conati sunt. Tãdem pax & soror Archiduci cum Comitatu Atrebatium datæ sunt.*	5451
1491	8		5452
1492	9	*Rex religiose nimis Ruscinonis & Perpeniani Comitatus Hispano reddidit.*	5453
1493	10	*Expeditio de acquirendo regno Neapolitano.* *Petrus Dux Borbonij Rector Franciæ relictus.* *Principes & nobiles suis sumptibus militabant. Ludouicus Sfortia Dux Mediolani bellum hoc ualde promouebat. Rex pridie Cal.Ian.Romam ingressus est.*	5454
1494	11	*Papa pronunciauit Imperatorem Constantinopol. Rex Alphonsus, & eius filius Ferdinandus Dux Calabriæ profugi in Siciliam se receperũt. Carolus regnum obtinuit, ac Neapolim cum triumpho & pompa ingressus est. Gilberto à Monte Penserio pro rege illic relicto, Roma redijt.* *Collegum prostitutarum Pœnitentium Lutetiæ instituitur.* *Vniuersi Italiæ principes & ciuitates coeunt, ut obsessis itineribus reditu intercluderent Regem.pridie Non.Iul.pugna nobilis & uictoria Fornoui ad Tarum.Rex perquam modicas copias habebat. Summi Duces Regis,* *Gya tribunus Militum.* *Iohannes Iacobus Triuultius Italus.* *Ludouicus Lucemburgensis dominus Ligniaci.* *Ludouicus Tremollius.* *Ludouicus Dux Aurelianensis ad Nouaram à Ludouico Sfortia grauiter premebatur.Rex uictor in Franciam reuertitur.* *Brissonnetus episcopus Maclouien.Cardinalis Cancellarius Franciæ.*	5455
1495	12	*Neapolis defecit ad Ferdinandum Alphonsi filium. Galli Gilberto à Monte Penserio mortuo in patriam rediere.*	5456
1496	13		5457
1497	14		5458
1498	1	*VII.Id. April.Rex moritur repentè Ambœsiæ, nullis hæredibus relictis. cõditus est apud D.Dionysium.* *Ludouicus Aurelianensiũ & Valesiorũ dux Rhemis rex inũgitur VI.Cal.Iunij.* LVDOVICVS DVODECIMVS LVI. REX ANN. XVII. *Rex Scholæ Parisiensis statum, studiosorum priuilegia reformare: fori pariter ac iudiciorum abusus emendare & tollere instituit. Schola tumultuata seditionem mouit.*	5459
1499	2	*Rex Annam Regis defuncti uiduam Britanniæ Ducem uxorem accepit repudiata Iohanna Ludouici undecimi filia, cui prius Biturigum Ducatum cõcessit: in quo reliquum uitæ tempus exegit.* *Cal.Octobris Rotomagi rex parlamentum Scacarij loco instituit Georgij ab Ambœsia archiepiscopi consilio.* *Mediolani expugnatio.Ludouicus Cremonam Venetis, à quibus ut in Italiam transcenderet solicitatus erat, restituit. Philippum Rauestanum Prætorem Genuensibus dedit. domum se recipiens, Iohannem Iacobum Mediolani Præfectum summum reliquit.* *III.Id. Octobris natalis Claudiæ Reginæ.* *VIII.Cal. Nouemb. Lutetiæ ruina pontis in Sequana, qui D.Mariæ dicitur.* *Robertus Gaguinus hucusque scripsit.*	5460
1500	3	*Iubileus. Mediolanum à Ludouico Sfortia recuperatum Germanorum*	5461

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		auxilio, ad quos se cũ thesauris profugus receperat. Verùm paulò pòst captus ipse IIII. Id. April. in Frãciam adductus, aliquot pòst annis moritur. Ascanius Cardinalis, ut fratris Ludouici liberi euaderẽt in Germaniam, curauit effecitq́, ipse tamen captus à Duce quodam Veneto, & Gallis in manus traditus est.	
1501	4	Philippus Archidux Austriæ per Galliam in Hispaniam iter faciens, apud Parisios honorificentißimè excipitur VII. Cal. Decemb.	5462
1502	5	Albiniacus summus Regis præfectus Neapolim à Fœderico recuperat, qui mortuo Ferdinando fratris filio regni ius sibi uendicabat. Fœdericus & eius uxor captiui in Franciam adducti, humaniter tractantur à Rege. Suasu Papæ Rex Philippum Rauastanum in Turcas misit, sed Venetorũ culpa Galli ad Mitylenem uicti, magna calamitate accepta domum reuerterunt. Georgius ab Ambœsia Cardinalis in Francia Legatus.	5463
1503	6	Archidux ex Hispania reuersus Lugdunum se confert, ubi pax inter Francos, Hispanos, Cæsarem, Archiducem, eorúmque socios promulgatur. Archidux in Sebusianos ad Margaritam sororẽ Ducis Sabaudiæ Philiberti uxorem inuisendam profectus est. Franci Neapoli expulsi. Hispanus pace uiolata Gonsalum Ferrandum misit qui Neapolim astu ac dolo papæ Alexandri cepit. Ludouicus Armeniacus Nemorosi Dux in pugna occisus. Albiniacus & Palissa strenuos & fortes se præstiterunt: uerùm pecunia destituti fuere.	5464
1504	7		5465
1505	8	Fames & pestilentia.	5466
1506	9	Rex Bononiam pulso Iohanne Bentiuolo papæ Iulio restitui curat.	5467
1507	10	Genua deficit ductu infectoris cuiusdam Pauli de Nouis, sed mox à Gallis recuperatur. Paulus ille mari cum fugeret, captus, Genuæ capite punitur.	5468
1508	11		5469
1509	12	XV. Cal. Iunij pugna ad Carauagium cõtra Venetos in loco Aignadelli. Bartholomeus Daluianus suis uictis capitur. Brixia, Bergomum, Crema, Cremona, cæteráque ex Ducatu Mediolanensi loca in potestatẽ Regis uenêre: à quo etiam Papa, Imperator, Hispanus ad recuperãdas urbes à Venetis occupatas adiuti. Venetorum imperium, Résque publica propemodum deleta. Lugduni obitus Georgij ab Ambœsia Cardinalis in Francia Legati. translatus Rotomagum, quod unicum eius erat sacerdotium. An si alia cuperet, ea obtinere non poterat? O seculum fœlix hoc Rege, & tã excellenti uiro Regis consiliario. Nullis negocijs aut belli neceßitatibus, quæ in Italia plurima obtigerũt, adduci Rex potuit, ut uectigalia suis ciuibus augeret: ad extremum tamen intra fines à uicinis bello laceßitus, coactus est aliquanto maiora tributa exigere. O Regem optimum, patrem patriæ, ac pastorem populi.	5470
1510	13	Papa Iulius homo perfidiosus ad Venetos deficit, Hispanos, Germanos & Heluetios aduersus Regem solicitans. Morbus qui uulgo dictus est Coquelucha. Rex & Cæsar omnia experiuntur ut concilium habeatur: quod nũquam fieri	5471
1511	14	potuit. Primùm ad Turones conuenit ecclesia Gallica: deinde locus delectus est concilio, Lugdunum, Pisa, Mediolanum. Vasto Flussas Dux Nemorosi summus regis Præfectus Bononiã aduersus pa-	5472
1512	15	pam expugnat, Heluetij in agrum Mediolanensem transcendũt. Brixia quæ ad Venetos desciuerat, à Duce Nemorosi statim recepta, ferro & igni uastatur. Die sacro paschæ pugna ad Rauennam in Papæ Venetorum & Hispanorum copias. Franci uictores. Nemorosi Dux in hostes excurrens cum parua manu, interceptus occiditur. Duces utriusque partis lectißimi aut cæsi aut capti. Rauẽna destructa. Corpus Ducis Nemorosi uictoris Mediolanum ad sepulturam translatum.	5473
1513	16	Iulius papa sceleratus & uecors, Cæsarem, Anglum, Heluetios in Francos accendit, sed interea moritur. Ferdinandus Hispaniæ Rex nullo meliori iure, quàm quòd utile & commodum foret, Nauarræ regnum expulso Iohanne Alebreto inuadit & occupat. Henricus Octauus Calitium egressus ui Picardiã intrat, certus auxilij à Cæsare & Flãdris. Verùm se domũ recipere coactus per Scotum Francorũ socium	5474

Anni Christi	Anni Regni		Anni Mundi.
		& amicũ perpetuum. Scoti uictores, sed amisso rege in prælio. Bellum etiã à nobis in Anglos mari gestum in ora Britanniæ. Pax inter regem & Venetos III. Non. Iunij publicata. Bart. Daluiano & Andrea Gritto liberatis & remißis. Franci Mediolanum & Italiam Heluetijs & Hispanis ibi tum potẽtioribus cedunt. Heluetij Burgundionum Diuionẽ obsessum eunt. Ludouicus Tremollius pretor pecuniã ijs pollicitus, atque interea obside dato Domino Meßierarum, ut obsidionem soluant efficit. Anglus Morinos oppugnat. Excursio & pugna Calcaria uulgò dicta. Lõgeuillanus Dux, Bayardus & Bußius captiui in Angliã ducũtur. Morini & Tornacẽses Anglo certis cõditionib⁹ sese dedunt.	
1514	17	Anna Regina è uiuis excedit V. Id. Ian. Claudia & Renata liberis superstitibus. XV. Cal. Iunij Franciscus Valesius Dux Engolismẽsium filiam Regis natu maiorem Claudiam ad D. Germanum in Laya ducit in matrimonium. Ducis Longeuillani captiui opera pax inter Reges facta ea lege, ut Frãcus Mariam Henrici sororem uxorem accipiat. Nuptiæ ad Abbeuillam VII. Id Octobris.	5475
		Ludouicus Cal. Ianuarij moritur, trãslatus ad D. Dionysiũ, & cũ regina sepultus.	
1515	1	FRANCISCVS PRIMVS LVII. REX	5476
1516	2		5477
1517	3		5478
1518	4		5479
1519	5		5480
1520	6		5481.
1521	7		5482
1522	8		1483
1523	9		5484
1524	10		5485
1525	11		5486
1526	12		5487
1527	13		5488
1528	14		5489
1529	15		5490
1530	16		5491
1531	17		5492
1532	18		5493
1533	19		5494
1534	20		5495
1535	21		5496
1536	22		5497
1537	23		5498
1538	24		5499
1539	25		5500
1540	26		5501
1541	27		5502
1542	28		5503
1543	29		5504
1544	30		5505

A Pharamundo usque ad annum præsentem anni sunt 1114, à Clodoueo Christiano 1043, à Pipino 793, ab Imperio Caroli magni 742, ab Hugone Capeto 656, à D. Ludouico 332

INDEX COPIOSISSImus eorum quæ decem libris Pauli Aemyl. de reb. gestis Francorum continentur.

angli

C

F

Herispeus

Iohan.

L

Londi-

Medica-

Niuer-

Parisij

Piratæ

Q

R

Regia

Romane

Signa

T

Tormentu,

FINIS.

ARNOLDI FERRONI
Burdigalensis, Regii consiliarii,
DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBRI IX,

AD HISTORIAM PAVLI AEMYLII ADDITI: PERDVCTA HISTORIA VSQVE AD TEMPORA HENRICI II. FRANCORVM REGIS.

LVTETIAE
Apud Vascosanum, uia Iacobæa ad insigne Fontis.
M. D. L.
Cum priuilegio Senatus.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM est authoritate supremi Senatus, ne quis alius prętér Vascosanum, hos nouem libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalensis, de rebus gestis Gallorum ad historiam Pauli Aemylii additos, ante sexennium imprimat, néue uendat. Qui secus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata, mulctabitur. Lutetiæ Parisiorum XIII. Calend. Septemb. M.D.L.

Du Tillet.

VAE res magno atque excellēti ingenio homines olim ad monumenta rerum gestarum posteris tradenda excitarunt; hæ ipsæ quin me ab hoc instituto reuocarint, parum abfuit. Partim enim laudis studio ducti, cum esse hanc unam quæ tantos labores posteritatis memoria consolaretur, intelligerent; partim studio illustrādæ patriæ, præmiisq; à populis, Regibúsue propositis; partim studio ueritatis proponendæ, similibusq; aliis causis, exempla ut proponerent posteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggressi sunt. Ac mihi quidem laudem sperare hoc seculo, cuius ea hactenus labes & macula fuit, aliorum labores, aut ridere, aut contemnere, suos sine riuali laudare, sani hominis non uidebatur. Illustrandæ autem patriæ consilium, etsi optimum, seponendum semper ab hoc scribendi genere putabamus. Præmia autem nulla hoc tempore industriæ constituta uidimus. Quippe illa honore, liberalitateq; alitur. Ea ubi dempseris, parum sibi constant industriæ fructus. Nunc uerò cum diuitiis magni laudibilesq; homines fiant, ingenium, eloquentia, constantia, integritas refrixisse uidentur, omnésque industriæ fontes exaruisse: præsertim cum ad ingenii laudem parandam labore opus sit & sudore, ad opes parandas quà cuique lubet nitatur. Ita fit ut homines docti, studiosi, industrii, ignoti sint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla authoritate habeantur. Veritatis autem studium etsi nos mouere maxime potuit, periculum tamen quod semper uidimus conflatum studiosis eius proponendæ, odiorumq; segetes inde gliscentes progredientesq;, hoc præsertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, forum sine fide, tribunalia sine iure, conculcatam disciplinā omnem militarem, omnium ætatum ordines simulatores ac dissimulatores, uel ipsos homines philosophiæ sacris addictos ab hac prouincia deterreret. Hæc ego diu mecum agitans, quin genus hoc scriptorum omne deleuerim, parum abfuit. At uicit tandē, quod uincere fuit æquum, & uicit quidem studium ueritatis passim proponendæ. Is mihi solus stimulus, hi demum aculei fuere ad res gestas Gallorum perscribendas, cum uiderem scriptores horum temporum, & uulgares, & eruditos passim rēs ita narrare & contexere, inuolucris ut rerum & uerborum ueritatis amicissimam simplicitatem tegant: potentiorum ut auribus omnia data prudentes rerum æstimatores intelligant, totáque mente in ea cogitatione, curáque uersati uideantur, ea demum ut literis mandarent quæ illis grata essent, & ad id unde aliquis flatus ostendi potuit, uela dederint, ut quam lucem ueritatis, uitæ memoriam, nunciam uetustatis historiam sapientissimi homines dixerunt, eam, quoad eius fieri potuit, artificiosum mendacium, corruptelam

diſciplinarum reddiderint. Scribam autem quæ hac ætate aut certe proxima geſta ſunt, ab eóque ordiar, unde Paulus Aemilius, nobiliſsimus rerum Gallicarum ſcriptor, finem fecit. Vnicus mihi erit ſcopus ueritas, ex qua ſi quid in me odii conflетur, opprimi me onere officii malo, quàm illud quod cum fide mihi impoſui oneris, aut propter metum deſerere, aut propter ingenii debilitatem reiicere.

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, DE REBVS GESTIS GALLORVM

LIB. I.

B MORTVO Britannorum Regulo, bellum Britannicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repentè renouatum est. Proceres Britannici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nã pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isq; uoluntate patris cum ea matrimonium contraxisse falsò iactabatur, priori die quàm is decederet:
C sed repudiante Anna, uanum eorum erat studium. Pars tacite Gallo studebat: pars Maximilianũ Fœderici Cæsaris filiũ ad eas nuptias aperte uocabat, non solùm præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vltro citroq; legationes iisse sciebat. Iã omnia cõposita ex animi sentẽtia Maximilianus coniectura augurabatur, totamq; Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonii nomine potitus parte Galliȩ opulentissima, Belgarúmque principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatum est apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ hu
D iusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudẽtissimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandã, & Annæ nuptias Regi maturãdas: præsertim cum potẽtissimi uicini dominatus periculosus esset, à quo nihil nisi simulatã amicitiã in prȩsens, & postea bellum expectari par sit, cum iam immemor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æmulum sese profiteatur. Itaque datũ est negotium quibusdam Annam tentandi. Hæc primùm mirabatur: deinde etiam fidem datam Maximiliano (iam enim procuratorio nomine, uerbis cõceptis, misso Volphango Polaymo Austriaco, more maiorum, rituq; Regio,
E absens ei pacta fuerat) frangere uerebatur. Sed Laualla, aliæq; Britannicæ nobiles, quarum & cõsuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus gallicis delinitæ, ad spem ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes Maximiliano marito tueri uix posse Britanniam: Põtifices authores sacrorũ facilè legibus eam soluturos: quas nec uiolatas esse dum tutius & certius matrimonium initur. Puella pręclara indole, admirabiliq; uirtute, his persuasa, se, ditionemq; Britannicam in fidem Regis cõtulit, ac paucis postea diebus, magno Gallorũ plausu, celeberrimæ nuptiæ cõfectæ sunt. Britannia Gallorum regno adiecta, Britannis frementibus, cer-

tumq; Ducem desiderantibus. Maximilianus hæc à Carolo parari prius re- F
scierat: ubi autem confecta omnia intellexit, ita commotus est, ut & cõuitia
fœda in Carolum ingereret, & pro Galliæ regno opprimendo sese deuoue
ret. Senserat Henricus Anglorum Rex id moliri Carolum: ac iam à Maxi-
miliano excitatus, exercitum in Galliã parauerat. Peruenerat Anglus è Ca
leto Bononiam oppidum maritimum, tentans si quo tandem pacto id expu
gnare posset. Contraxit & Carolus copias. hæ dum lentius progrediuntur,
Philippus Creperecors, qui præsidio Atrebatibus datus erat, Bononiã de-
fendendam suscepit. Oppugnãtur Bononienses lentè. Misso in castra ad Re
gem caduceatore, de pace agi cœptum est: à qua Henricus non abhorre- G
bat, & Gallorum opera in regno recuperando usus, & domesticas seditio-
nes ueritus, Maximiliano etiam nulla, ut conuenerat, subsidia afferente. Cõ
uênit ut Carolus impensas belli refunderet, certa quotãnis pecunia impen-
sarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediit. Atrebates interea
urbem leui præsidio teneri sentientes, consilia inibant de urbe Maximilia-
no dedẽda. is eò copias miserat. hæ celeritate usæ, urbi iam proximæ erant.
Paratis omnibus, portisq; summa custodum socordia ita obseruatis, ut cla-
ues adulterinæ admouerentur, post cantiunculam pronunciatam, qua mili-
tes maturare iubebantur, in urbem introducti sunt. Vrbi tum præerat Pau- H
lus Carquilenus. hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem
sese proripuit: mox arci etiam, sibiq; timens, cum secundo die auxilium Gal
lorum adesset, arcem deseruit. Vrbs direpta est: multi obtrũcati: non à tem-
plis, non à domibus coniuratorum temperatum est. Author coniurationis
uilissimus quidam faber ferrarius fertur, qui secundum mœnia urbis habi-
tabat: ac solus eo relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere solũ A-
trebates cogit: in Galliamq; uelut coloniam eos deducit. Præfectum Car-
quilenum, quem alii Carcaluentum uocant, Britannum fuisse constat. Eum
alii uino languidum, confectum cibo, stertentẽ somno, captum aiunt ab ho- I
stibus: direptosq; Atrebates fuisse ob stipendia multorum mensium militi
non persoluta à Maximiliano. Sunt qui putent fanum Omeri eodem tem-
pore expugnatum, aliis in aliud tẽpus oppugnationẽ referentibus. Satis cõ-
stat, quocũque tẽpore receptum sit oppidũ, summa custodũ socordia id ac-
cidisse: hostes duce Georgio Daberfio, copias eduxisse quasi urbem oppu-
gnaturos, Gallos mœnibus situq; oppidi fretos paratos fuisse: sed hostes sese
in castra recepisse: hoc idẽ totis octo diebus finxisse: quin & ex oppido Gal-
lis prodeuntibus in castra quasi fugientes abiisse. Ita multum remisisse Gal-
los de pristina diligentia, qua antea usi fuerant: ubi his creuisse negligen- K
tiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, & Germanos auxiliares,
turres proximas murumq; adhibitis scalis summa usos celeritate occupasse,
alibi sopitis custodibus, alibi custode nullo: refractis deinde portis progres-
sos, cæsis Gallis & oppidanis, loco potitos. Eodẽ tempore Ambianorũ ciui
tas ab iisdem tentata est. Catharina Licia, uirili mulier animo, dũ uigiles pa-
rum suo munere funguntur, dormitantes stertentesq; excitat. Ambiani ad
strepitum aduenientium hostium adcurrunt: pars ad urbis custodiam reli-
cta est: pars alia urbe egressa Maximiliani fugat milites, ingenue fassos unius
muliérculæ

A mulierculæ uigiliis & industria adeptã uictoriã. Dũ hæc in Gallia gerũtur, Fœdericus Cęsar fato functus est, cũ prius Maximilianum filiũ Francofordię cõsortẽ imperii, ab iis qui Cęsarum eligendorũ iura sibi uendicãt, declarari curasset. fuit is annus impertitæ nobis à Deo Opt. Max. salutis, millesimus quadringentesimus octogesi. sextus. Ita ille Cæsar declaratus est pòst patris mortem: diadema, infulasq; solennes illas Cæsarum neque unquã suscepit, neque (cum facilè posset) suscipere admodum laborauit. Is imperii res compositurus turbatas morte patris, reddita Margareta filia unà cum quibusdam oppidis, quæ sua esse contendebat, fœdus iniit cum Carolo. Pace fruebatur Gallia cùm Ludouicus Sfortia princeps (necdum tamen sumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioanne Galeatio duce Mediolanẽsium) crebris nunciis, ob simultates quas gesserat cum Alphonso Rege Neapolitano, non cessabat Carolum in spem certissimam Regni Neapolitani impelleret, ultro etiam ad eam prouinciam omnem suam operam, opesq; deferẽs. Ferdinandus quoque Aragonum Rex maxime laborabat in recuperando Comitatu Rusceinonis, & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinando, iusta uenditione quæsitas res negantes tutũ esse reddi, præsertim quæ spectarent ad limites Regni. Exclusus Ferdinandus Oliuerium

C Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna ui pecuniæ sibi deuincit: alii id adscribunt Ioanni Manleoni Franciscano. hic Annæ Regiæ sorori erat à confessionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Põtifici. Ii cum Regi infixissent aculeum, quasi non redditis his rebus, sese ipse falleret: imperatorem omnium & magistrum Deum non falleret: contrahi quidem animũ utilitatis specie, sed ubi certũ sit uitium adiunctum rei, quæ speciem utilitatis affert, continuò arripiendum honestum, secernendã abiiciendamq; utilitatem: atque ita existimandum, conscientiam mentis nostræ

D quam à Deo accepimus, à nobis diuelli non debere: hanc unam testem optimorum nobis cõsiliorum uiuis, fatoq; functis futuram. Hæc illi cum subinde occinerent, facilè eum in eam sententiam adduxerunt, maxime iã meditantem bellum Neapolitanum, neque post suum discessum conuelli res Gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantùm pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potentiam uti potuisset, testamentoq; condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quæ tamen in perditis & desperatis à se habita sint, cùm hominem neminem inueniret, per quẽ hæc

E à Carolo impetrare posset: donec à Franciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese cõpotemq; consilii reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & prouincia ea lege reddita, ut ipse, quiq; ei succederent, comiter maiestatem Gallicam conseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, cõmeatu, aliàue ope iuuaret: nec per fines regni sui trãsire fineret. Ludouicus Ambasianus oppida Aragonẽsi reddidit. Eodemq; tẽpore Ludouicus Valesius dux Aureliorũ, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quę soror erat Caroli, insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus

est è custodia: in amicitiam quoque Regis interiorem admissus, non sine F
laude mansuetudinis, cùm bello uictum Rex seruasset, dignitatique pristinæ restituisset. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetiis, Scotis, aliisque fœderatis uocabat: commeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congerebat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ Massiliæ subsistebant, reficeret, & pararet alias plures: uti Campaniæ, Lucaniæq; oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret. Missi legati ad Maximilianum Cæsarem, Alexandrum sextum Pontificem Max. Ferdinandum Arago- G
nensium Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, aliósque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonsus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri industria dispar. Is, ubi tantos belli apparatus in se parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contemnebat. Postea quam autem certissimis authoribus, nuntiis, literis certior est factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæq; ad rem militarem pertinebant, parauit. A Maximiliano Cæsare, Ferdinando Aragonensi, reliquisque Regibus, cùm fœdere Gallico obstricti essent, subsidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Ale- H
xandro Pontifice Romano, spreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam Nepotem & Cardinalem occulta iniit fœdera. Florentinos, Vrsinósque sibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Vrbini principem, transitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrsinum Petilianum Comitem, Flaminiam cum ualido exercitu misit: Classem ualidam instruxit, eique Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit: longâque oratione Pontifici, Purpuratisque ostendit, non minus sibi quàm uniuersæ Italiæ aduentum Gallorum pertimescendum esse. Impetranítque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defensionem, ad Petilianum mitteret. Parisienses I
longum Regis è Gallia discessum ueriti, conati sunt Regem ab ea expeditione missis legatis deterrere, quos ille inauditos dimisit, dictitans nequaquam sibi tot opus esse consultoribus: eó que posthac Parisiensibus infensus est. Causa potior indignationis fuit, quòd pecuniam ad id bellum à Rege petitam liberè negassent. Annus agebatur millesimus quadringentesimus nonagesimus quartus, cùm Rex nunc Molinium, nunc Lugdunum adiens, pulcherrimarum mulierum amore tenebatur: conuiuiis etiam eas adhibens, certaq; loca designans, quibus hæ mulieres, quibus ipse consueuerat, conuenirent: nactus etiam homines non ignobiles emissarios, ar- K
chitectósque libidinum. Ita diei breuitatem conuiuiis, noctis longitudinem uoluptatibus conterebat. Inde Viennam adiit, urbem sitam in finibus Delphinatium. eoq; loco ab Anna sorore magno ingenio muliere admonitus, resipiscere cœpit, uoluptatúmque occasiones bellicis cogitationibus occupationibúsque fallere. Ibi Petrum Borbonium qui Annam sororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abesset, pronunciauit: singulisque præfecturis præfectos constituit, omnes tamen Borbonio parituros. Anna soror multum apud fratrē gratia atq; authoritate ualebat:

quo

A quo factũ est ut ad eam absente Rege omnia referrentur. Igitur nõ sine uenustissimarum mulierũ lachrymis, quæ ægre ab eo diuellebãtur, accinxit se ad Neapolitanã profectionẽ. Regem in expeditionẽ proficiscentem nobilitas Gallica secuta est: calonum, lixarũ, plaustrorum, carrucarũ infinitus numerus. nam multis opus erat ad machinas bellicas centũ quadraginta insignes uehendas: cũ interim paruarum innumerabilem traherent copiã. Diu deliberatũ est, Réxne præsens bello adesse deberet, Petro Borbonio & Anna sorore reliquaq; nobilitate Gallica Regẽ reuocãte. Sed Stephani Versii suppræfecti Belcariensis, & Gulielmi Brissonneti Quæstoris Regii, quibus B solis ad interiorẽ Regis amicitiã aditus patebat, uicit sentẽtia, ut is bellũ id susciperet. Vna hęc cura angebat Regẽ, unde pecuniam in sumptus belli pararet. nã quæ parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus constat non sine fœnore mutuò sumptum ingentem numerum pecunię. Rex cum Thurinũ progrederetur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorem: ea quicquid auri in ornamentis esset, cõtulit. Ille id suscipiẽs, pignori dedit, sumptis inde mutuò duodecies mille nũmis aureis. Tantundẽ sumpsit à uidua Mõtferrati: eaq; in Galliã reuersus bona fide persoluit: totoq; itinere dum partim à mẽsariis, partim fœ C deratis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementũ ad classem quã instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites eguerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorũ dux præerat, classi Neapolitanę occurrit. Gallica classis ad portũ Genuẽsem stationẽ habebat. Ibi sunt qui certatum scribãt uario certamine: tandem depressas interceptasq; naues hostiles, Fęderico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerũt, narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egressos hostes duce obiecto Fescio, cum interim classe etiam Gallis occurrerent. Erant Gallis instructæ naues Gallicæ, maiores decem, D myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicum constat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauem prætoriam adnauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, territos machinarum impetu, quarũ usum exactiorem ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit. Carolum etiam suppræfectum Diuionensem cum Heluetiorum instructa acie præsto fuisse, & renouantes prælium multis cæsis fudisse: Sfortianis etiã militibus, quos Ioannes Adurnus eduxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi prælio E abstinuerint. Ita cæsi fugatiq; sunt hostes, captis multis; inter quos fuit Fregosinus, Petri Fregosi Cardinalis Genuensis filius, magni apud eos nominis (nanque illi spurios nõn minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant.) Alii etiam Rapalã oppidum expugnatũ aiunt. Germani scriptores etsi his congruunt, prælii tamẽ formam aliter narrant: Fędericum cum quatuor hominum millibus, Gallis occurrisse: eos à Gallis & Heluetiis circunuentos fuisse: neque tamen ideo minus aciem instruxisse: sed militum numero & machinarum impetu impares fuisse hostes: ac tandem & cæsos & fugatos fuisse: Cecidisse ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos.

Ludouicus mare relinquens, cum Fœdericus inde sese proripuisset, Astam F
secessit, eóque loco nactus Carolum, certiorem eum fecit de uictoria. Lu-
douicus Sfortia cum uxore, regio magnificóque comitatu è Mediolano
egressus, Regi ad Astam occurrit: eíque gratias egit quòd eam prouinciam
» se authore suscepisset: Regíque fidem & operam omnem detulit. Pergeret
» felicibus auspiciis: nec uires hostium metueret. Qui apud Italos potentia o-
» mnino ualeant, quatuor esse: Alexandrum Pontificem, qué cum Colum-
» nensibus solis uires conferre minime ausum, certum sit: quid facturus ad-
» uersus tantam potentiam? Venetos, qui hoc tempore quieti sint: Mediola-
» nenses, quos ipse nutu suo regat. Ita aduersus Neapolitanos solos rem Gal- G
» lis futuram. Hos omnes quatuor concordes opésque conferentes supera-
» tos. quid futurum hoc tempore quo aduersus unum bellum sit gerẽdum?
» Neapoli recepta, tanta auxilia terra maríque sese subministratutum Tur-
» carum, ut imperiũ Constantinopolitanúmque diadema nullo negotio Gal
» lia florens recipiat: Ita futurum ut res gestas Magni Caroli famámque Rex
» adolescens uincat: nec uanæ pollicitationes, nisi à labiis non dissensissent
præcordia, aut pectus non postea à lingua mutatum res ipsa docuisset. Ibi
Rex pustulis toto corpore emanãtibus coorta etiam febri ægrotare cœpit.
Sed febre leuatus, cum consilia belli omissurus putaretur, ad pristinas co- H
gitationes reuersus est. Ascanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ
Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quem postea
Pontificem factum Iulium uocarunt. Hi ostiam Iuliano eodem Pontifice
Ostiensi adnitente Columnensium factione Pontifici extorserunt: inter-
cipiebántque commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Instante iam
hyeme Ferdinandus Alphonsi Regis filius, Nicolaus Petilianus Comes,
Virgilius Vrsinus, Ioannes Iacobus Triuultius, lapsi spe Gallorum è Ge-
nua eiiciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos po-
pulos ad se allicere cœperunt: Ita contractis copiis & numero & rei mili- I
taris peritia haudquaquam spernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is flu-
uius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex misit Bernardum Aubi-
gnium (quem Scoti Ebrardum Stuardum uocabant) & Franciscum Ro-
berti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Ho-
rum aduentu cognito Aragonenses & Neapolitani copias equestres edu-
cunt, equitatu pulso: sequentibúsque Gallis & Sfortianis, repentè pede-
stres copias emittunt. Ita dum utrinque receptui canitur, utrique in castra
exercitum reducunt, Aubignius castra celeriter uallo fosságue muniit: le-
uibúsque præliis quotidie certabatur, cum castra castris essent proxima. K
Erant cum Aubignio Rodolphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus.
Ac quodã die cũ tormentorũ bellicorũ pilæ ferreæ ex uallo in hostium ca-
stra torquerentur, ita afflictæ res sunt hostium, adcurrentibus Gallis, deleri
ut potuerint eodẽ die, ni Vidus Vbaldus Vrbini princeps, qui nuper in ca-
stra hostiũ uenerat, suos terga dantes reuocasset, paucisq; ex fuga reuocatis
restitisset. Enituit eodẽ prælio uirtus Gratiani Calmontii spurii è nobili Cal
montiorum Aquitanorũ familia. Hunc etiã alio nomine Artignanũ uoca-
bãt. Imitatus hac in parte maiores suos, præcipue uerò Brãdelesiũ Calmõ-
tium,

A tium, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerentis uirtus laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinãdus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem prælio committerent. Alexander Pontifex irritatus Columnensium iniuriis, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibusq; Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutæ sunt eorũ copiæ: secutiq; Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperunt & diripuerunt: Catharinamq; Hieronymi Riparii Sixti olim Põtificis Romani nepotis uxorem, Aragonensiũ partes secutã, legatos ad Regẽ mittere coegerunt: qui ibi eam
B futurã ubi ille præscriberet, & ea facturã quæ imperaret, firmarunt. Ita passim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduentu spẽ nouarũ rerũ concipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut sunt ad res nouas intẽti. Accedebat inueterata de Gallorũ humanitate liberalitateq; memoria: quam tamen paulatim deposuerunt, Gallis insolentissime rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortariũ & Papiã magnifice excepit. Ingredienti Regi plausu maximo à multitudine undique occurrente, gratulatio significata est: similiq; plausu & frequẽtia usque ad ædes deductus est; ibi Stephanus Versius, qui ad familiaritatem Regis intimã peruenerat, co-
C natus est uoluntatem Regis à Sfortia alienare, uel suspectũ eum palàm sentiẽs, uel apud Ludouicum Aureliorũ Ducẽ gratiã initurus, qui iam palàm Mediolanensem ditionẽ ad se reuocabat. eoq; factũ est, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiã id latuit: sed simulationũ inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandẽ ratione suspectum eum haberet, qui opes omnes suas conferat ad prouinciã quã ipse sibi semel decreuit debellandã. Rex bene eo sperare iusso, negauit unquã apud se uel leuiculam suspicionem resedisse: petiitque Ioannem Galeatium Ducem Mediolanensium uisere sibi liceret: is æger corpore, lectulóque decumbens, ima è pecto-
D re suspiria trahebat. Rex miserrus est principis nobilissimi, qui uelut custodia septus eo castro adseruabatur: obsecrauit ne in consiliũ cogitationum, desperationem aut timorẽ adhiberet: curaret diligenter ualetudinẽ: Dei ope futurum sanitati restitutus constituta ut omnia negotia, si quæ angunt uideret. Ille flens gratissimã sibi esse Regis ait uoluntatem: fecisséque nihil cum à necessitudine ueteri obsequióque Galeatii patris in Gallos alienum: actum de se: commendauítque filiolum. Rex cum multa eum libenter esset rogaturus, supersedit ob Sfortiam præsentẽ. Ibi Isabella Alphonsi Regis Neapolitani filia, Galeatii uxor, pedibus Sfortię aduoluta humũ cõsper-
E sit lachrymis, capillo passo, circumq; caput reiecto negligenter, tandem aliquando patris Alphonsi Ferdinandiq; fratris misereretur, orauit. satis iã ul-
" tũ iniurias suas. quid tandẽ expectaret, nisi ut è Regibus seruos redderet?
" Quid ego uobis (inquit) pater & frater, præter lachrymas possim reddere,
" quas uos ex morte mariti imminente pro me ipsa plurimas uideo effunde-
" re? quid possum nisi mœrere? quid nisi squalida gemere? memini quidẽ, me-
" mini, dum hasce mihi nuptias cõciliaretis, præsidium uos uobis quasi pa-
" ratis, huc me deduxisse: pro quo præsidio præsens uobis adsit ruina. Sfortia respõdit iactã aleã, neq; rẽ esse integrã: depromẽdas fuisse eas deprecationes

pro marito & pro ſeipſa,quæ uenuſtula eſſet & adoleſcentula.Fuere qui ita F
putarunt,Regem ita eius oratione cõmotum,ut ſi,quas ad Sfortiã illa preces effudit, genibus ſuis obuoluta effudiſſet, ad æquas pacis conditiones, quas eo tempore per Venetos Alphonſus maiore regni parte delata offerebat, uenturus exiſtimaretur.Inde Placentiam comitante Sfortia Rex peruenit: ibi certior factus Sfortia Galeatium nepotem animam agere, pegaſario curſu arrepto Papiam properabat:ſed in itinere audiit deceſsiſſe:Mediolanumq; properauit, cum prius rediturũ ſe Regi recepiſſet, nec tamen rediit. Fama eſt Galeatium nepotẽ pronepotemq; ueneno ab eo ſublatos, ita apte temperato,ut ſub aduentum Gallorum occumberet.Ita ille Mediolanẽſem G
principatum malis artibus quæſitum obtinuit, cuius dominatio neque iucũda fuit multitudini, & bonis ita moleſta, magno ut omnibus in odio fuerit.Ciccus Calaber uir natura peracutus & prudẽs,expulſo Ludouico Sfortia cũ Bona Sabaudiana matre, moderabatur Galeatii nomine res Mediolanenſium.Bona,cum eſſet leui ingenio,per Antonium Teleſinum Ferrarienſem adoleſcentem uenuſtiſsimum,qui ad eius amicitiam arrepſerat,totámque eam poſsidebat,eiq; obſequẽtior ea erat,quàm caſtam mulierẽ deceret, reuocauit Sfortiam, nequicquam diſſuadẽte Cicco.Is reuocatus.Cicco necato cum in amore & deliciis illa aliquãtulùm Teleſini uerſata fuiſſet,tandem & tutela filii,& omnium rerum adminiſtratione priuata eſt,omnia ad ſe Ludouico Sfortia reuocante,donec ſublatis nepotibus Mediolanẽſi imperio potitus eſt.Inde Rex,cum Florẽtinis non ſatis æquis uteretur ob Petri Medicis factionem,qui Neapolitano adhærebat,Sarzanam obſidere cœpit. Sunt qui Ceſenatenſes etiam oppugnatos putent.Secus Macrã amnem Lunam uetuſtum olim aiunt fuiſſe oppidum & nobiliſsimum:quod hodie nullum extat, uicinis tamen locis Lunenſis regionis nomen retinentibus. Ad Macræ dextram ſupra Lunam eſt Sarzana, cuius arcem à Thoma Fregoſo communitam lautiſsimeq; ædificatam proditum eſt. Ad eam perueniẽs Carolus cœpit machinis admotis oppugnare.erat ea neque commeatu,neque defenſoribus admodum munita.Florentini quibuſcunque cõditionibus cum Rege tranſigendum cẽſuerunt:ægreq; impetrauit Petrus Medices,ut eò mitteretur cũ paucis.Sed Franciſcus Valorus,Tanaus, Nertius, & plerique aduerſæ factionis paucos poſt dies legationem aliam decreuerunt.Miſsi ſunt obuiam Medici Franciſcus Pienneus,& Gulielmus Briſſonetus,acturi de pacis conditionibus. Hi multa petierunt quæ ſe non impetraturos credebãt. Primùm ut Sarzanam dederet,idq; ille abnuit:deinde ut Piſas,Petraſanctam,Liburnum,Piſani portus minutiſsimam arcem,Libra- K
factam,poſtremò liberum per Florentiam tranſitum Regi præberet. Quæ omnia conceſſa ſunt.Ad dextram Macræ amnis,ſunt,Caſtrum nouũ, Foſſa noua,Ortus nouus,Villafranca: atque in Appennini radicibus Põtremulum haud ignobile oppidum:quæ omnia in Regis uenerũt poteſtatem. Ad Pontremulum inter Sfortianos & Germanos qui Regi militabant, ſeditio orta eſt:cæſisq; Germanis quibuſdam ad arma cõclamatum eſt.Sed Galeatio Seuerinate & Ludouico Luxemburgo occurrentibus contentio cõpoſita eſt,non ſine Heluetiorum clade.Inde Piſas Rex peruenit nullo nõ honorum

norum

A norum genere acclamationumq; à populo exceptus.ibi cum stipendia mili ti soluta non essent,Sfortia triginta millia nummûm aureorum mutuò dedit Regi,eo id libentius faciēs quòd speraret futurum ut Sarzanam & Petrasanctam, loca munita,quæ à Florentinis maioribus suis extorta contendebat,recuperaret: itaque non destitit à Rege petere.Vbi autem ex cunctatione Gallica satis agnoscit ea se spe lapsum, commotior factus,abiit,dictitans eo statu res esse suas,præsentiam ut suam desiderarent.Reliquit tamen cum Rege Galeatium Seuerinatem cui spuriam filiā collocarat, hominem prudentem reiq; militaris non imperitum. Pisanorum ciuitas magna atque B opulenta fuit.Hos cū Florentini multis sæpe bellis uexassent, uectigales tan dem sibi fecerunt:multoq; infirmiores redegerunt,cum res eorum terra ma riq; diu floruissent. Galeatius spe potiundæ ciuitatis, cum Pisanis communicat,hortatusq; est eos accurata oratione,ut se liberos meminissent,adesse Regem ætate copiisq; florentem,à quo libertatē petere possint:qua nisi hoc tempore potiantur,nequicquam posthac sperare debeant. Hac impulsi occasione Pisani,qui iam antè se Florentinorum obnoxios dominationi dolerent,liberius audaciusq; de libertate recuperanda consilia inire cœperūt: indictoq; consilio,uel sui capitis periculo Pisas in libertatē uindicandas de-C cernunt:Galeatius huius se consilii principem futurum pollicetur.Quærebatur ratio perficiendi.Erat Iacobus(hunc alii Ioannem uocant)Rabotius, Regius apud Grationopolim cōsiliarius,uario homo ingenio:sed ei potiora semper omnia unde quæstum undecunque pararet,quàm fides atque integritas fuere.Hic eo tempore munere fungebatur Libellorū, magistri Adami Fumæi nomine,absentis:cum eo agunt, postulationes ut suas ad Regem deferat.id ille recepit,uictus muneribus.ita constituta re,cum Rex è solennibus sacris rediret,uel ad ea adiret,obuiam prodeunt, effusa plebe,fœminis mœrentibus,populoq; libertatem identidem atque identidem accla-D mante.Rogat Rex Rabotium,petitione insolita concursuq; plorantiū com motus,quorsum hæ plebis petitiones tendant. Ille miserrimam esse populi conditionem respondit,direptas à Florentinis fortunas ciuium: locupletes in exilium actos: fana uexata:uectigalem urbem singulis rebus,quæcunque uænirent,nouis portoriis impositis,factam.Rex,cum ille iustas preces diceret,quando libertatem peterent,libertatē se iis dare professus est.Ita ad plebem Rabotius conuersus, libertate eos à Rege donatos pronunciat. Paulisper fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiasq; Regi egerunt.Inde effusa plebs ad pontem circa Arnum sitū pro-E perant.Ima parte pontis stabat leo marmoreus(quem Maiorem uocabant) referens Florentinorum dominationis insignia.Illi leonem deturbant,com minuunt,dissipant: odiumq; quod in Florentinos attulerant, in eorum insigne profuderunt:mox etiam suo loco reposuerunt,addito Regis simulachro magnifice depicto,equestriq; statua,ē qua Rex stricto ense leonem pedibus cōculcatum prosterneret. Sed hæc adulantis populi studia quàm uana fuerint,postea compertum est,cum urbe à Maximiliano Cæsare recepta, in Regis statuam eadē peregerint, Cæsaris erecta statua quæ Gallicā comminueret.Pisani interea,magistratus expellunt, bonis eorum publicatis, ut

& eorum,quos Florentinorum rebus studere uidebāt. Politianum quoque F
oppidum, Pisanorum consilia secutum,expulso prætore arceq; deiecta, rebellauit.Rex certior factus de Pici Mirādulani eruditi hominis morbo,tāti uiri fama commotus,medicos suos ad eum properare iussit. Sed morbi uis serum fuisse auxiliū ostendit.Petrus Medices Florentiam redierat,domúmque suam lautissime regioq; more ædificatā Regi præparabat. Erat is summo apud suos odio ob munitiones locorum Regi traditas.Augebant inuidiam Franciscus Valorus & Nertiorum factio. hi cum quibusdam aliis,nacti locum quo iniurias ulciscerentur,in eum inimicitiarum dolorumq; iracundia eruperunt.relata res est ad senatum.dicuntur in Medicen sententiæ G
graues.ut quisque grauissime dixit cōtumeliosissimeq; in Medicen,ita quámaxime rēpublicam iuuisse uisus est.de his rebus Medices admonitus,in curiam uenit.Iacobus Nertius solum se admissurum ait:cum comitatu prohibiturum aditu:uociferātiq; fores clausit. Aguntur omnia raptim & turbate: neque Medici deprecandi purgandiq; spatium datur.His de causis Medices armata familia uocatoq; ad parteis Paulo Vrsino cū paucis aliis, cum iam uulgus inconditis uocibus streperet,libertatem identidem acclamans, è Florentia se proripuit.absentem hostem iudicarunt, bona eius publicarūt & diripuerunt,eique aqua atque igni interdixerunt.Matthæus Balasius qui H
Petri domum à Rege missus exornabat,domum ipsam supellectilemq; diripuit,qui si maxime ob Regē Petro hostis esse debebat,tamen hospitis domus direpta perfidam cum auaritia certasse significabat, quanuis is rapinas suas prætextu tegebat pecuniæ, quam ab argētariis Mediceis Lugduni sibi debitā cōtendebat. Omnes Medicis clientes & familiares institoresq; quos plures habebat,sese ad motum fortunę mouere cœperunt,ut narrantē multi eum postea audierunt eo ipso tempore, nondum direptis bonis, neque à magistratibus ad suum commodum(quod postea accidit)conuersis,institorem Florentinum à quo ad uestimenta sibi suisq; parāda aut pannos aut pe I
cuniam ad centum usque numos aureos petebat,ei præcidisse,negasseq;,quē hostes ciues iudicassent, huic se sua posse etiam mutuò poscenti concedere. Medices patria profugus Venetias peruenit: duosq; dies extra urbem duxit dū ambigūt Veneti an eum recipientes Regis in se animū irritarent:sed cū Philippus Cominius qui apud eos à Rege legatus missus erat,nihil à Rege hac de re literarū se accepisse profiteretur, magnifice eū exceperunt,eumq; unà cū uiginti aliis quos deligeret è familia(quod passim concedi nō solet) armatū in publicū prodire permiserūt. Rex etsi in eum à Stephano Versio multisq; aliis incēsus, nunquā tamē nec uerbo nec scripto eū insectatus est: K
uicéq; eius se dolere professus est:impetrassetq; ei reditū à Florētinis,nisi ipsi Florentini cōmodo eius dolētes florentibus rebus eius,regia cōsilia turbari ostendissent. Florentini paulò antea legationem nouam ad Regem decreuerant,qui se suaq; omnia in fidem eius clientelamq; dederēt. Erat inter legatos Hieronymus Ferrariensis Dominicanus sodalis:hic Petrum Medicen proprio nomine anteuertisse questus est,quod ciuitatis nomine factum decerer.Legatis benigne responsum.Inde Rex instructo exercitu Florentiam ingressus,exceptus est incredibili honore & pōpa,nihilq; prætermissum est,
quod

A quod ad ornatum excogitari poſſet, quod non in eum collatū ſit, ut uel magnifici triumphi pompa percipi poſſet. Rex cum Florentinis fœdera iniit, quorū ſumma fuit: Darēt illi Regi cētū & uiginti nummûm aureorū millia, quinquaginta millia ſtatim numerarentur, reliqua æquis penſionibus: Loca à Medice Regi tradita, Rex ab eis precariò cū præſidio teneret: ea is redderet poſt quatuor mēſes, Neapoli capta, aut prius, ſi in Galliā rediret: inſignia illi Regia reciperēt, ipſe eos in fidē reciperet. Hæc ut rata in poſterū eſſent, iureiurādo ad altare diui Ioannis ſanciret. Multa quoque cauta ſunt eo fœdere Petro Medici & Alfonſæ uxori, cui dos reſtitui debebat. Florētiā poſt
B octauum diem abiit, ſaluis & rebus ciuium, & pudicitia uxorum, quod illi maxime uerebantur. Dum Rex Florentinorum res componit (nam hi Piſanis datam libertatem grauiter ferebant) ad eum ueniunt Antonius Lauretanus, & Dominicus Triuiſianus, Venetorū decreto legati miſſi, ea quidem ratione (ut dictitabant) ut Regi Romam adeunti, ſi quid poſſent, Venetorum nomine commodarent. Miſit & Rex legatos ad Alexandrum Pontificem, Ludouicum Tremolium, Ioānem Ganaium, Paulum Vidandū quæſtorem. præmiſit & Ludouicum Luxemburgum, & Antonium Alegrium Oſtiam cum Heluetiis ad duo hominum millia. Admiſerat in urbem Pon-
C tifex Ferdinādum Alphonſi filium, unà cum Italicis aliquot militibus; quos antea ad urbis defenſionem contraxerat. Ita factum eſt ut legati Regis dubio eſſent uitæ diſcrimine. Sed cùm & Luxemburgus auxilio Columnenſium fretus parte una ex Oſtia properare iactaretur, & appropinquare etiam Regis in urbem aduentus putaretur; mutato conſilio remiſsi ad Regē ſunt legati. diffidereq; tunc artibus ſuis & ſimulationibus Pontifex cœpit: ac tum demum, quando ita Regi placeret, etſi tumultum imminere non leuem uideret, aditum ſe Regi præbiturum ſignificauit. Poſtulauit tamen Ferdinando liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen uelut obſidi-
D bus retētis Aſcanio Sfortia Cardinale, & Proſpero Columna. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hoſtes potientes, exercitum caſtraq; transferrent, eò contendit, celerius omnino quàm Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum Vulſinenſium prætergreſsi ſumus, campi nos excipiunt ampliſſimi, in quibus eſt Viterbium, ruina olim Faleriæ urbis inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium monti. receptisq; caſtris uicinis, præſidioq; impoſito, Brachianum adiit. Carolus Vrſinus uenienti Regi oppida Virgilii patris obtulit, cùm iam Ferdinandus è Roma ſeceſsiſſet: cùm pater Ferdinandi partes toto eo bello & ſecutus eſſet, & adhuc ei militàns ſequeretur.
E ita ex una & eadem familia modò harum modò illarum partiū erant, neq; in Regis omnino, neque Neapolitanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calēdas Ianuarias Romam uenit inſtructo exercitu Carolus: noctuq; ingreſſus tanto lampadum ſplendore ut dies non deſideraretur. hoſpitium ei decretū erat ad diui Marci Palatium. Cùm autē ſeditio orta eſſet in uico Iudæorum, in authores ſeditionis, qui militem Gallicū occiderant, animaduerſum eſt. Ad hæc tribus locis media urbe iuſſu Regis furcæ erectæ ſunt, ut in alieno ſolo terror etiā Gallicus oſtentaretur. Regē in urbē ingredientem ſecuti ſunt Aſcanius Sfortia, Iulianus, quē poſtea agnouit Roma Pōti-

tificē:Baptista Sabellus,Ioãnes Columna,pluresq; alii ex Purpuratorū Cardinaliumq; numero.Magistratus omnes cū nobilitate Romana, tantæq; ad eius introitum effusiones hominum ex oppidis,concursus ex agris, plausus inconditæ multitudinis fuit,domesticum ut Regē non exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanū secesserat.præsidiisq; id firmarat,Baptista Vrsino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum est de abroganda dignitate Pōtifici:admotęq; sunt machinæ bellicæ Vaticano,cum is Regiis legatis de pace acturis portas clausisset. Ipsi Purpurati palàm agere cœperunt, & dicere decernendā in eum quæstionem:ex Vaticano inuitū educendum: secernendos dandosq; iudices apud quos causam dicat. Ascanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat:idē plerique alii.& sane haud insulse, ni ipsi nundinationibus ipsis præfecti fuissent,cum & Vicecancellarii(sic enim uocant)ordinem,ingentemq; pecuniam cum domo pontificia idē ipse Sfortia recepisset.Pontifex circunspectis rebus omnibus,subductisq; rationibus,territus etiam ruina muri ex Vaticano suapte sponte disiecti,ne diutius de capite suo comitia ageretur ; misit ad Regē qui nuntiarēt ad æquas pacis cōditiones se uenturū. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliā rediret,à Pontifice Rex retineret : ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexādri filius,Regia castra quatuor menses sequeretur:ut Zezymus Turcarū principis frater daretur:ut Ostiensis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquisq; Purpuratis,omnibusq; aliis Gallos secutis fraudi ne in posterū esset quod Regem secuti essent.iis si quid ablatum esset,restitueretur:ipse in Regē arma ne ferret,aliósue ferentes ne consilio ullâue ope iuuaret:ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorū numero adscriberentur. Allecti mox in Purpuratorum ordinem Gulielmus Brissonetus, qui prius quæstor Regius ac fuerat paulo antea,Maclouiēsi Pōtificatu donatus: & Philippus Luxēburgus,Cœnomanensium Antistes.Mox Rex obside recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrē perfugit,& Zezymo Turca,Vaticanum ad Pontificē salutandum profectus est:eiq; ut filius pius ueluti parenti & Pontifici se submisit. Eoq; tēpore Petrus Vachius, Antonellus Salernitanus, & plures alii è Genua cum classe Gallica profecti,cū incerti locorum diu deerrassent, ad Regē circa Populoniam in terrā egresi peruenerunt:pecunia allata,ex qua Columnensibus maior pars erogata est,ob stipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia se aluisse aiebant. Alphonsus Caroli in Romam aduentum sentiēs,magna cura & diligentia fines suos tueri uoluit.Sed angebatur memoria procerum aliquot Neapolitanorū à se iniuria cæsorum: eorum uocibus resonare loca omnia & uigilans & dormiens,furiis ueluti quibusdam percitus,augurabatur. Neq; uero ex pristina animi magnitudine ulla apud eum memoria resedit:sed exāguis atque æstuans regno abdicato, Ferdinandum filiū pro se regnare iubet,ipse parum apte compositis rebus,Mazaram secesit, religionem professus ; sed prius eò ingentem uinorum suauissimorum copiam aduehendam curauit: eoq; loco paucos post mēses calculi doloribus uexatus occubuit, cùm uerè ad frugem rediisse, uigiliisq; & ieiuniis corpus macerasse diceretur. Aquilam interea Galli pulsis Aragoniis recepere, ut & Populium & Tranium

&

A & Larinum pulsis Vrsinis, commotis iā omnibus ipsa fama & opinione fortitudinis Gallicæ. Rex è Roma abiens instructo exercitu, omnia pācata Columnensium opera inuenit. Monfortii paululùm restiterunt, sed à Gilberto Cliuensi Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt: Alii oppugnationem eam trahunt ad Castelfortium, idq; expugnatum & direptum aiunt, cæso etiam Iacobo Cointio, qui cùm prius Regi militasset, maiore à Ferdinando stipendio cōstituto rebellauerat. Exteri scriptores rident Gallicos, qui Monfortium & Castelfortiū diuersa separataq; loca crediderint. Inde ad montem Ioannis properatum est, octoq; horis continuis
B cùm machinarum impetu deiecta mœnia essent, irruētibus Gallis cæsi sunt hostes, oppidum receptum: pars quidem Gallicarum copiarum per Sabinos in Neapolitanum Regnū perueniebat: pars alia per Latium ad Lirim contendebat. Admouebantur copiæ fano Germani. Ad Casini montis radices fanum est id Germani, intra cuius mœnia & ambitum scatent uberrimi fontes: hi amnem augent quarto suprà milliario ad fanum Eliæ orientem: isq; cum aliis Lirim amnē in Samnitibus producit: rursusq; duodecim expletis passuum millibus, in maiorē Liris cursum, ad locum quem Pōtem Curuum uocant, incidit. Ferdinandus fanum adiit Germani cum quinque
C millibus equitum, peditū quinque millibus: alii quatuor constituunt, quingentos addentes equites: aiuntq; quadrato agmine ad Gallica castra accessisse, sed Gallos detrectasse certamen. Locus est Montanus Cancelli nomine, sex passuum millibus à fano Germani distans: hunc occupari iubet Ferdinandus. sensere id Galli, missoq; Petro Riuensi Tribuno militari, fugati mox sunt hostes. Sed & Ferdinādus, cùm audiret cum prima acie Iacobum Lotharingum Guysium ad Germanum peruenire, uel prælium detrectans, uel quòd Neapolitanum tumultū uerebatur, inde sese proripuit: ita fanum Germani industria celeritateq; Lotharingi receptum: quo tamē loco si un-
D quam aliàs, aut Galli ob locorum munitiones diutina obsidione fatigandi, aut prælio aperto lacessendi fuerant. Hoc loco edicto aiunt à Rege sancitum, ut ueteres possessores qui castra, aliáue loca, Ioannæ reginæ tempore possedissent, quorū Aragoniorū tyrānide interuersæ essent possessiones, ad ueterem dominatum possessionemq; redirent. Aquilanis quoque multa extra ordinem indulta, & ius monetæ cudendæ. Circa id tempus Caieta à Gallis recepta, arx diu obsessa, à Braneto & Tuttimondo diu defensa, tandem deditionem fecit, Brandelesio Calmontano strenuo industrioq; homine oppugnāte. Restabat Capua. ea supra Casilinum, duodecimo à mari milliario,
E amni Vulturno adiacet. Eò mox cōtendit Carolus, ut si quid ad urbē alioqui munitā hostes adderēt, celeritate præcurreret, munitionesq; impediret. Eā ualido præsidio tenebat Ferdinādus: præfeceratq; ei Ioannē Iacobū Triultium, Nicolaū Petilianum, & Virgilium Vrsinū, omnes rei militaris peritissimos. Venerat eò prius Ferdinandus. is solus in urbem admissus est: milites exclusi: hortatus tamen fuerat eos, ne necessario tempore fidē mutarēt, futurū ut crastino die rediret. Interea ciues fremere, iā accisas res Ferdinandi: nobilitatis animos mutatos. quid tādem frustra nitēdo, odiū sibi quærerent? Conclamare omnes, & Iacobum Triuultium obsecrare, urbi consu-

lat.quid pro his pugnarent,à quibus tot calumnias paſsi eſſent?Hoc audito F uulgi fremitu,magnus omnibus inceſsit timor.His de cauſis concilio conuocato,de ſumma rerũ Petilianus Vrſinus & Triuultius deliberant.Conſtitutum eſt uti Triuultius ad Regẽ de pace actutus deditioneq; mitteretur. Erat Triuultius ſumma apud ſuos nobilitate,patria tamẽ profugus Medionenſi ob ſimultates quaſdã quas geſſerat cũ Ludouico Sfortia priuato adhuc ,neq; ad tantũ principatũ eucto:trãſierat q; ad Alphonſum Neapolitanũ Regẽ,huiusq; opera & Alphonſus & Ferdinãdus toto hoc bello Neapolitano optima fidiſsimaq; uſus erat.Ipſe autẽ uel ad motũ fortunæ cõſilia dirigens,uel Ferdinandi res pro deploratis habens,diſcedere ab eo,Gallorũq; G experiri amicitiam conſtituit.nactusq; hanc legationis occaſionem, ad Carolũ tranſiit.Rex Triuultium, quòd erat honeſto loco natus, reiq; militaris peritia laudatus,& in honore apud Ferdinãdum fuerat,humaniſsime excepit:maioriq; ſtipendio conditioneq; apud ſe turmis prępoſitum militaribus habuit.Hunc alii ſcribunt comitẽ initio fuiſſe Regi huius expeditionis.Impetrauit is ut Virgilio Vrſino & Nicolao Petiliano fide publica Nolam abire liceret,aut in alia pacata loca.Erat Capuæ multitudo inſolẽs belli,diuturnitate pacis.Itaque intellecta Triuultii ad Gallũ profectione,ingens undique clamor,direptaq; Regis pecunia & ſuppellectili, militibus ſine imperio hac atq; illac curſitantibus,de deditione legatos mittũt ad Regẽ.Petilianus interea & Virgilius Vrſinus Nolã peruenerũt,ibiq; poſt aliquot dies, H etſi fide publica eis cautũ eſſet, aſſeruati tamen ſunt diligẽtius quàm cõditio eorũ requireret,& ſane egreſsi fuerãt è Capua,nondũ diplomate Regio quo fide Regia abirent,miſſo.Turmasq; equitũ plures miſſas ab eis ad Ferdinandũ perueniſſe cõſtabat:quæ cauſa fuit,ut Galli fœdere ſe teneri nõ dicerent,cũ ab his ipſis fœderis leges uiolatæ eſſent:nec tamen unquã in uincula coniecti ſunt, quod quoſdã odio Gallorũ prodidiſſe uidemus. Ita Capua recepta eſt,miſſo à Rege Aubignio(quẽ Scoti Stuardũ uocant)& Proſpero Colũna.Ferdinãdus Neapolim rediens ciues cœpit benigniſsime alloqui, appellare ſingulos,maiorum ſuorũ merita,ſi qua erant,referre:cõtumelias ſi quibus illatę erant,meritorum cumulo ſarcire ſe in poſterũ decreuiſſe:omniaq; ipſe agebat agitabatq; quæ cõfirmãdis animis placandisq; cõ I ferrẽt.Sed Capuæ deditione audita cùm ex urbe abiiſſet,à ciuibus excluſus in arcem ſe cõtulit:eoq; inſpectante ciues ſtabulum eius ſupellectilemq; ornatiſsimã locis proximis ſepoſitã diripuerũt,cũ prius tumultuoſe & Iudęorũ & Hiſpanorũ,quos ſectã Mahometis ſequi aiebãt,bona diripuiſſent.Vix è Capua Carolus prodierat, cũ è Neapoli adſunt legati qui ſe omnia quæ K imperaret facturos receperumt. Præmiſsi ſunt Neapolim Petrus Rohauns Giẽſis Tribunus militaris, Sthephanus Verſius Belcarienſis ſuppręfectus, profectionis Regi author,& Ioãnes Ganaius præſes Pariſienſis:Hi publice Regio nomine priuilegia ciuiũ cõfirmarũt. Paulò pòſt deiecta parte mœniũ,in urbẽ Rex ingreſſus eſt triumphantis habitu. Ingredientẽ ciues nullo nõ honorũ genere excęperũt. A ciuibus,fœminis,adoleſcẽtibus,ſacerdotibus,omniq; ordine publice priuatimq; ſigna letitiæ præbita ſunt. Adfuerũt pręſtò Regi Caraffę multis ab Aragoniis ditati opib9,Traianus Cabanilius, Troiæ

A Troiæ ac Montellę toparchus, Celanensis, Grauiniẽsis, Merillanienſis. Ferdinãdus diffiſus Germanis, quos accerſierat, cum Hiſpano tumultuãtibus, ut quidã uolunt, ex Caſtro Siciliã petiit, relicto tuendæ arci Alphonſo Daualo cum quibuſdã Germanis: diademaq́; Regium magnificẽ Rex ſuſcepit. Hinc Oui arcẽ admotis machinis, cũ è caſtro alio Daualus abiiſſet, quatere cœpit. Fœdericus Alphõſi frater locũ mediũ colloquio petiit: uelle ſeſe cũ Rege de cõditionibus agere. Huic fide publica permiſſu, ad Regẽ ut ueniret. ubi ad Regẽ uenit, primùm penſionẽ regni nomine quæ regno nõ inferior uidebatur, offert: ſequenti die rediens, maiorẽ partẽ regni tantũ: partẽ B Ferdinando nepoti, Regio nomine tituloq́; poſsidendã petebat: ſibiq́; ſaluas res ſuas & uxoris. Huic Rex & nepoti in Gallia ditionẽ opulentã, quã ducatus nomine impertiret, obtulit. Multa à Fęderico dicta ſunt, cur eas cõditiones reſpueret. Itaq; colloquio finito ſe ad ſuas munitiões re infecta recepit, cũ prius & thomã Fregoſum & Daualũ initio tumultus arcibus prępoſuiſſet, & Antoniũ Picciolũ Cõſentinum. Fama eſt Suzannã Borboniã neptem oblatam à Rege Ferdinando nupturam cum quinquaginta milibus nummorum aureorum, annuis uectigalibus, ſi in Galliam ueniret. Neapoli degens Carolus, proceres regni in uerba ſua iurare uoluit: eóſque poſtea C in fidem recepit. decurſus quoque militares habiti. Auditæ ciuium querelę, tributorum antea exactorum magnitudinem minui petentium. Id Rex libenter audiit: tributaq́; quantũ eis uiſum eſt, minuit, ob id à populo & laudatus & amatus. Loca deinde uicina adiit: atque iterũ Neapolim rediẽs magnifice exceptus eſt, cum antea ob arces non deditas, honores delatos repudiaſſet. Nec tamen nobilitas Neapolitana diutius Regis aduentu lætata eſt, cum difficiles eis ad Regẽ paterẽt aditus: rariq́; eſſent qui aut præmio eſſent affecti, aut magiſtratibus prioribus, ſtipendiiſue quibus Aragoniis militabãt, nõ deiecti: Cũq́; nobiles homines, qui magno ſuo incõmodo Andegauenſiũ olim partes ſecuti erant, præmia expectarẽt, repẽte edicto Regio prę D ciſa eis eſt ſpes, eoq́; cõfirmatæ poſſeſsiones eorũ qui Aragonẽſiũ partes tutati fuerãt: cuius edicti cauſam ſuſtinebant aulici aliquot nobiles: re quidem uera nemo dubitabat, quin Ioãnes Ganaius præſes Pariſiẽſis & iuris præfectus, edictũ id mercenariũ ad ſuum quæſtum nundinationẽq́; fixiſſet. Id edictũ alii in gratiã tantùm Mariliani Comitis, eiq́; ſoli datũ ſcripſerunt. Ita irritati multorũ animi, qui nato quæſtuoſiſsimo illo edicto ius ſuum retinere ſe poſſe diffidebãt. Multi tamen aliud ſcripſere, ut & ſuprà oſtẽdimus. Qui ex hoſtibus in arce Oui erant, poſt longã obſidionẽ pacti niſi intra octauũ E diẽ auxilia adeſſent, facerent deditionẽ, octauo die lapſo arce Regi ceſſerũt. Ferdinandus in Iſchiã ſeceſſit, ægre admiſſus, nec niſi poſt multas ſuorũ preces, ab eo qui loco præerat. eo factum eſt, ut intromiſſum & illum & filium pugione arrepto necarit. inde ad patrem tranſiit, cuſtodia alii tributa. Eodemq́; tẽpore Petrus Medices Neapolim ueniens, humaniſsime à Rege exceptus eſt. Columnenſes, Fundos cum multis oppidis à Rege acceperũt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniã per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicamq́; nobilitatẽ multis etiam oppidis donauit. Stephanum Verſium profectionis autho-

rē Nolæ imperio donat:ad eumq; res omnes referri uoluit, pulso Vrso Vrsino uetere Comite Nolæ,ac duce Asculi.Cum esset Carolus Neapoli, frequētes ad eum rumores afferebātur,literisq; itē Philippi Cominii, sui apud Venetos legati,certior fiebat,Alexādrum Pontificē Romanū, Maximilianum Cæsarē,Ferdinādum Hispaniæ Regē,Venetos,Ludouicum Sfortiam, cōtra se cōiurare.Cōiurandi hæ erant causę: Primùm quòd uererentur Alexander,Veneti,& Sfortia,ne pacato regno Neapolitano,in se Rex uerteret uires suas: deinde quòd Gallos nolebāt inueterascere in Italia : tū quòd uicini Regis calamitas cautiores eos reddebat:sollicitabantq; illi Cæsarē in easdē partes,negātes saluo Rege res imperii tutas.Maximilianū ueteres inimicitiæ & dolor repudiatæ filiæ incitāt:Alexāder cōtumeliæ dum Rex Romā adiit illatæ monetur: Sfortiā spes munitorum aliquot locorū , quæ Rex præsidio tenebat,recipiendorum,impellit:Ferdinādus iam se,Rege Italiam ingresso, ubi Ruscinonem adeptus est,totum ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma sciuit Regē egressum, Antonium Fonsecā ad Regē caduceatorē mittit, qui doceret, Ferdinandum sibi consanguinitate cōiunctum: proinde tēperaret ab eius regno inuadēdo:aliter futurū,ut cogeretur propinqui ulcisci iniurias.Huic Carolus inspectāte exercitu, hæc ne essent fœdera cum eo inita?num illi profectionē indicatā? rogauit:idne electum tempus turbandi sui consilii? Ad quæ Fonseca,nisi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur; cum interim Galli equites frendentes,Fonsecam uelut uiolandæ pacis authorem,non caduceatorem,interimendum aiebant.Ille nihilominus fœderibus exhibitis,subscriptis à Carolo & Ferdinādo ut erāt ea chartis,scripta inscidit,Regiq; Ferdināđi nomine & amicitiā renunciauit, & bellum indixit.Rex iactā aleā respondit : sine ope Ferdināđi,ut cœpisset,iter ita se cōfecturū.Fonseca postea caduceatoris munere egregie perfunctus,nihil nō honorum in Regē contulit:auditas esse ait à se uoces militum sibi insultantium:quid minus deceret quàm uiolari maiestatē legati sacrosanctā?multaq; alia prudenter locutus,multis à Rege muneribus receptis, dimissus est:passimq; interdictum ne quis eum dicto aut facto uel leuissime læderet:custodibusq; datis in loca pacata perductus est.Ludouicus Sfortia,Aureliū Mediolani cōpetitorē, iactatasq; in itinere ab aulicis in se uoces suspicionū plenas, iustā sibi esse fidei mutatæ occasionē iactabat:Pōtifex liberum aditū Carolo datum,ut Neapoli mox recepta in Turcā duceret exercitum : Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur.Cautiores Veneti,qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant,ut non lacessendi Regis gratia, ita si ultro lacesseret, sese fœderatósque tuēdi. Erat Venetiis Regio nomine Philippus Cominius, multis præsidiis ingenii,industriæq; munitus : ille in hominum uel ciuiū uel aliorum legatorum corruptelis,ad ea quæ tacite inibantur fœdera eruenda,cognoscendaq;,mirandum in modum solers,atque aptus erat:quiduis facere,dicere,in eiusmodi rebus hostium ut cōsilia nota haberet,sciebat: industriisq; ex familia sua hominibus gratiosis undique tota urbe emissis, præmioq; & pollicitationibus multis captis , acutissime tota urbe quid consilii inirent legati Pontificis, Maximiliani , Sfortiæ , Ferdinandi, indagare & odorari solebat.

Hunc

A Hunc quodam die uenire ad ſe iubet Senatus Venetus. Venienti dux ei de
ſententia conſilii pronunciauit,fœdus ictum cum Pontifice, Maximiliano,
Ferdinando,& Sfortia,primùm ob Turcæ arma imminẽtia Chriſtianis de-
pellenda:deinde ob Italiæ defenſionẽ:poſtremò,ob ſeſe ipſos tuendos:idq;
eum iuſſerunt ad Regem ſcribere. Comiuius angi cœpit æſtuareq; dubita-
tione,paratiores eos eſſe exiſtimans,Germanoſq; mox eis adfuturos.Quo-
rum ſi auxilia Venetis præſtò adfuiſſent,implicatũ oportebat omnino Re-
gis eſſe reditum.Vt autem ſunt Itali ad aliorum odoranda conſilia ſagaciſ-
ſimi,irritare cœperunt Cominium, ut expiſcarentur exprimerentq; ab itri-
B ritato,ſi quid poſſent. At is ad ſe rediens,ridenti ſimilis,id fœdus paucis an-
tè diebus Regi ſe indicaſſe per literas ait: Regẽq; ſcripſiſſe, id ſe reſciiſſe an-
tequam è Roma diſcederet:atque ea ille perbelle ſimulabat,cùm tamen a-
gitari tantùm fœdera,non inita eſſe ſciſſet.Ille eos commotos uidens,addi-
dit,ad Ludouicum Aurelium,ut Aſtam ualido præſidio teneret,& Petrum
Borbonium Galliæ proregẽ,ut omnia quæ opus eſſet,pararet ad ea fœdera
turbanda,ſe ſcripſiſſe.Erãt & Venetiis Ferdinãdi Neapolitani legati:moxq;
paſsim apud reliquorum principum legatos ſigna undique lætitiæ exhibita
ſunt.Et tamen ipſi ad Cominii ſimulationem ita ingemuerunt, ut frontem
C ferire uiſi ſint:omnium enim maxime grauiter ferunt,conſiliorum ſecretas
machinationes diuulgari,iactantes uetus illud militaris hominis, & timen-
tes,Bene conſultum ſurripitur ſæpiſsime. Quippe ſi reſciuere inimici con-
ſilium tuum,tibi tuopte conſilio,occludunt linguam, & conſtringunt ma-
nus: atque eadem quæ illis uoluiſti facere,faciũt tibi. hac certe parte Gallo-
rum leuitatem uincentes,cùm animi magnitudine inferiores ſint : qui quæ
audierunt,male continent, palamq; etiam conſilia ſua efferunt. Interea au-
gebantur hoſtium copiæ: incertiſq; rumoribus iactabatur,pluſquam quin-
quaginta millia peditum,equitumq; ab eis ſcripta. Tantum numerum coa-
D ctum Rex non putabat.At ubi ſuper alium alius idem omnes nuntiantes ſu
peruenerunt, facta fides:parariq; cœpta ſunt & quæ ad Neapolim tuẽdam
& quæ ad reditum ſufficerent.Præſidia multis locis impoſita ſunt. Gilber-
tus Borbonius Mompenſerius prorex,Neapoli relictus, Bernardus Aubi-
gnius Calabriæ, Georgius Suillius Tarenti : Iulianus Lotaringus, Gabriel
Monfalcous,Gulielmus Villanouanus, Gratianus Guerrius, & plures alii
hac atque illac locis munitis cum præſidio relicti ſunt,parum tamen pecu-
niaria re inſtructi. Sparrum(alii Leſparrum uocãt ab oppidulo & caſtro in
Aquitania eiuſdem nominis)aiunt Apuliæ præpoſitum,ab eoq; edicto Re-
E gio impetratum,ut debitoribus ad credita ſoluenda biennium daretur. A-
quilanis præpoſitus diœcetes Vitriacus Lenocurtius,Hoſtiæ Nauarrus,aut
Nauarris uicinus,qui & Cãtabri dicũtur,Menaldus Guerrus: Brutiis præ-
poſitus Perſius ex Alegreorũ familia.Sparrũ narrãt cũ ex Brunduſio pro-
diẽs ſæpe qui Meſſanæ pro Aragonio erãt,ad pugnã eliceret, ubi ſępe fuiſ-
ſet ſuperior,tãdẽ cũ quingẽtis hoſtes peditibus Meſſana egreſſos: at multos
in inſidiis diſpoſitos.Prodiiſſe Sparrũ cũ Gallis ducentis:pulſoſq; mox ho-
ſtes donec peruẽtum ſit ad locum inſidiarũ.tum demũ impetu facto undiq;
circumuẽtos Gallos,multoſq; cæſos,captum Sparrum. Nec deſunt qui eo-

dem tēpore Rhegium à Ferdinando ducentis Gallis cæſis receptum uelint: F
Crotonem expugnatã, Tarentinos ſeditione concuſſos, cum plebs Aragonios, nobilitas Gallos tueretur: Ferdinandū edicto propoſito cōdonaſſe omnia nobilitati: Aquilanos tamē nunquã à Gallis deſciuiſſe. id nos preſſius ſuo loco exequemur. quindecim tantū conſtat ad regnum tuendū hominū millia reducta. Ipſe cū decē aut nouē hominū millibus quàm poteſt celerrime ad iter ſe accingit. Sunt qui ſcribãt, Venetorū aliorumq; nomine legationē miſſam ad Regē: hos hãc habuiſſe ſummã orationis. Aut Ferdinãdo regnum redderet, aut in Turcam duceret copias. Regem reſpōdiſſe, ſolitos
» Gallos in Turcas ſine eorū hortatu bella capeſſere, & ſuis auſpiciis gerere. G
» Regnū Neapolitanū maioribus ſuis ademptū per uim. Ac tū in iram proru
» piſſe, ſubiūxiſſeq;, Bellos uerò Venetos conſultores, qui architecti ſint totius
» huius tumultus, quorū ſit negotiationes potius quàm bella exercere: futurū
» ut breui catenã illam quã adamantinã iactitent, diſſoluat. Pontificē hãc te-
» lam texuiſſe: Venetos diduxiſſe: filū eos neuiſſe, & opus eſſe acu: daturumq;
» ſe operã, ut neq; tantū eis ſuperſit otii ad Gallica negotia curanda, neq; bel-
» lo potius quàm negotiationibus ſe immiſcendi. Id ſi uetū eſt, mirum eſt, Baizetis Turcarū imperatoris legatum Venetiis eo tēpore fuiſſe, fœderis etiam huius nō ignarū, cū Turcæ Gallorū arma maxime uererētur: etſi Zezymo H
extincto maxima cura liberati ſunt, ſumma nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia accepta Zezymū ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt qui narrent, petitam pecuniã præſentem à Rege à Neapolitanis remiſſa maiore parte, modò præſentē numerarent. petitos obſides ducētos, qui in Galliã Regē ſequerētur. quod nō ſit impetratum. Nec deſunt qui ob Gallorum rapinas coniuratum dicant in Regē. ſed de duobus detectis inſidiis ſupplicium ſumptum. Camillus cum è Brunduſio in Gallos ſæpe erumpēs leuibus prælijs eos fatigaſſet, tandē cæſus eſt. Hunc alii Camillum Pãdoneum uocant.
Eodemq; tempore conſtat Virgilium Vrſinum & Petilianum, qui iuſtóne I
bello capti eſſent dubitabatur, Regia ſentētia liberatos. Hos tamē Rex uſq; ad Aſtã ſecum uolebat educere, ne quid interea molirētur. Pontificē cōſtat ex urbe ueteri, loco diffidentē, Peruſiã cōtēdiſſe. Poſthæc paratis omnibus, è Neapoli in Galliã rediens, Romam peruenit: miſitq; ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat, qui ad colloquium eum elicerēt: nec tamen potuit irritatum eius animum mollire. Inde Viterbium. Cùm autē Tuſcanellæ ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent, Carolus ſcalas aliaq; ad oppugnationem neceſſaria expediri iubet: docuitq; Gallos, optimū eſſe, oppiduli huius exēplo, reliquis inferre timorem, ita poſthac infeſta minime K
futura itinera. uſuſq; alacri militū opera, multis cæſis, poſt horam tertiã expugnauit oppidum. præda militibus conceſſa eſt. Alii ob negatum cōmeatum oppugnatū oppidū aiunt: Laurentanoſq; & Phaliſcos eandē expertos cladē. Sunt etiã qui eam oppugnationem Carolo prius Romam petente factam ſcribant: Potiores ſunt apud me authores qui in reditu Tuſcanellam expugnatã aiunt. Narrat uerò Marcus Guaſus, Guyſiū Lotharingū cū ſuis urbe excluſum, impetū in urbē feciſſe, ubi plus quàm ducēti ſint cæſi è ſuis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege tamen grauiter id ferente.

Inde

A Inde Senas adiit: ibiq; à Philippo Cominio certior factus est de hostiũ numero. Hic non destitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter conficiendum, priusquam hostium copiæ conuenirent, nec suos distraheret. prudens consilium: sed iuuenem principẽ iuuenes consultores magis delectabant. Eo loco Rex suos ad concilium conuocat: ostendit, Florentinos offerre triginta millia nummũm aureorũ, quæ prius sint polliciti mutua daturos: præterea septuaginta millia: equitũ mille, peditum duo millia, unà cum Frãcisco Sico rei militaris peritissimo, qui Regem donec in Galliam redierit, sequatur. tantum petere munita loca, quæ ab ipsis, Petróue Medice precariò
B accepisset, præsidiis deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioãnes Iacobus Triuultius, & plures alii, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tantum retento. dissentit Ludouicus (quem passim etiam Franciscum alii uocant) Lignius Luxemburgus. In Pisanorum gratiam Regis consensu hæc sententia probata est, repudiatis optimis Florentinorum conditionibus. Refertur etiam ád cõsilium, petentibus Senensibus, sint ne hi in fidem Regis recipiendi, præsidiumq; eis relinquendum. Missos hos faciendos Triuultius, Cominius & plerique alii aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Astam perueniret, antequam copię
C quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos distraherent, & implicarent: dispersos neque Regi utiles, neque sibi ipsis præsidio esse posse. Cùm in eam sententiã omnes transiissent, mutato consilio, quòd Luxemburgo Senenses ingentem pecuniam pollicebantur, urbisq; Præfectum uolebãt, trecenti præsidio relicti sunt, qui intra paucos mẽses inde fugati sunt. Deinde consumptis frustra aliquot diebus, Carolus iter Pisas facere cœpit. Cùm Pisas uenisset, Pisani Luxemburgum, Tremoliũ, aliosq; homines nobilissimos rogare cœperũt, ut qua hactenus fide & humanitate Galli in calamitosos fuissent, ea in se essent: néue paterentur iterum eos in Florẽtino-
D rum miseram seruitutem recidere. Atque eos quidem benignitas comitasq; Pisanorum qua in eos usi erant antea, utebanturq;, & fortuna ita mouebat, ut hominum miserorum & ope non indignorum preces mouere debebãt. Sed iusiurandum à Rege Florentiæ præstitum & Regem ipsum & aulicos plerosque mouebat: ipsiq; Florentini, ubi aperte ea à Rege petere nõ audẽr, occulte cuniculis oppugnare Pisanorum libertatem cœperunt, uocatis ad suas partes Gulielmo Brissoneto Cardinali, Petro Rohanno tribuno Giẽsi, Ioanne Ganaio præside, incertum precibus an pretio, an motis Reipublicæ utilitate. Ad hæc, plebs gregarios ipsos milites, custodesq; & stipatores Re-
E gios deliniuerat, ut passim illi & Brissoneto & Ganaio, ni sentẽtiam mutarent minitarentur. Accidit ut quodã die Pisani multis stipati ex Gallica nõbilitate, ad Regem adirẽt: atque ubi longa oratione pro libertate ad Regem usi essent, aculeos in Brissonetum, Ganaium, Giensem inicerent. Ac Rex Pisanos abiectos excitauit, datam libertatem se adempturum negãs. Inuectus autem in audaciam eorum, qui homines de se optime meritos apud se traducerent: mox, sed consumptis frustra septem diebus, Robertũ Entraguiũ Pisis reliquit, Lignii consilio. Huic etiam & quibusdam aliis loca alia muni ta cum præsidio relicta sunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addi-

ctione palàm proposita magna inde pecunia sumpta distraxere. Delibera- F
tum est an Genua tentanda esset:negabant duces distrahendas Regi copias. nec tamen fatigatus Rex Iuliani Cardinalis Ostiensis precibus, temparauit, quin Genuã Philippum Sabaudianum mitteret, unà cum Claudio Polignaco & Hugone Ambasiano, cum aliquot equitibus & peditibus. Petrus Borbonius certior factus de Regis reditu, præmiserat Genuam Ioannẽ Miolenium & Stephanum Neuesum cum octo myoparonibus. Hi excepti à Ludouico Flisco & Ioanne Adurno, circa Rapalam partim capti, partim fugati sunt: ipsiq; Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambasianus, qui in suburbia Geuuæ peruenerant, sperantes ex ciuitate ad sedi- G
tionem aptissima motum aliquem: parũ abfuit quin in manus uenirent hostium. Ad Pontremulum hostes Regis iter impediebant. Eò missus est Petrus Giensis Tribunus cũ prima acie. Erant ibi in præsidio trecenti, pro loci magnitudine satis instructi ad iter impediendũ, atque his rebus quæ ad obsidionem ferendam opus erant. Superueniẽte Ioanne Iacobo Triuultio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factũ est, ut deditionem facerent: Sed perincommode accidit ut Heluetii à ciuibus aliquot pulsarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolataq; lege deditionis, in oppidanos sæuirent: castrum etiam oppugnarent, ut in- H
de uix tandem Regis iussu submoti sint. Suadebat Triuultius ut Rex iactitaret, se ad Galeatio Mediolanensem ditionẽ restituendã, pueroq; cõseruandum imperiũ, proficisci. ac multos eo pacto sibi adiuncturus putabatur. Id consiliũ uelut maiestate Gallica indignũ Rex contempsit. Inde circa Alpes Pontremulo uicinas præmisit Petrũ Rohanũ Giensem cũ prima acie: ipse etiã suis summũ iugũ tenentibus, incipit Apenninum scãdere, sequẽte post terga Tremolio. Sed prius ob machinarũ bellicarũ ingẽtiũ molẽ quę summa difficultate trahebãtur, propterea quòd locus impeditissimus est ad iter faciendũ, territus est: locoq; humili quinque continuos dies statiua habuit: I
identidemq; de Germanorũ Heluetiorumq; perfidia querebatur, qui Pontremuli diripiendi authores fuissent. Sed consumpto commeatu, accidit ut Heluetii & Germani machinas perducendas deposcerẽt, si tamen scelus id admissum Rex condonaret. Fatigatus Rex precibus Tremolii, culpã hanc eis cõdonauit. Illi bini simul funibus adstricti iũctiq;, atq; alii alios urgẽtes, recẽtesq; fessis submissi, adiunctis Gallicis equis, alacriter machinas perduxerunt. Proditũ est Tremolium ipsum depositis uestibus, ut accenderet reliquorum animos, cepisse machinarum bellicarum pilas æneas, alacriterq; pertulisse. Ac iam Tarro proximi erant: Galliq; cum Rege die quinto Iulii, K
anno impertitæ nobis salutis à Deo Opt. Max. millesimo quadringẽtesimo quinto & nonagesimo, peruenerunt ad uicũ cui Foronouo nomen est. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrentes quadraginta Gallicis equitibus quos Petrus Giensis præmiserat ad hostium castra speculanda, facto equestri prælio secundo, quòd numero superiores erant, Gallos usque ad castra sequerentur: cæsisq; aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodã, acri homine & prudenti. At Giensis ueritus ne si hostes in se impetum facerent,

A cerent, impar esset, montem rursus scādere cœpit, eius sese angustiis tutatus.
Conferant hostes in Parmensi agro ad Tarrū. Principes tāti exercitus fuere Franciscus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciscus Seuerinas Sfortiæ nomine, Lucas Pisanus & Melchior Triuisianus legati Venetorum. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerū ab eo petit eorū qui Giensem secuti erant. Ille prudenter auxit numerum, remissoq; captiuo ad Gonzagam deliberare cœperunt de Giensi opprimendo. Gonzaga cùm numerum à Germano ementitum pro uero haberet, negauit tutò posse deleri Giensem: Triuisianoq; & Pisano idem sentientibus, cùm nondum coa-
B ctas dicerent omnes copias, dilatum est id consiliū Seuerinatis, qui cōfingi à captiuo numerum diceret: & sane nullo negotio Giensis deleri potuit, ni paruo momento deterriti hostes castris se continuissent. Sequenti die, antequam milites educeret in aciem, Rex eos hortatus est breui oratione, in hūc
„ modum. Si quam alacritatē hactenus in propulsandis hostiū iniuriis osten-
„ distis, eandem retinetis, certam iam uobis spōdeo uictoriam milites. Enim-
„ uero quin retineatis neque mihi unquam dubium fuit: neq; magnitudo ani
„ mi uestri multis magnisq; rebus perspecta, uereri finit. Cum eis hostibus res
„ nobis est, quorum si nunquam uires experti essemus, hærendum nobis for-
C tè esset. iactitare enim & rei militaris peritiam, & proauos magno fastu so-
„ liti sunt. At quo magis facta dictis potiora sunt, eo toto hoc itinere supera-
„ tos à nobis meministis. Si Neapolitanū principatū, quem se nobis hoc præ-
„ lio ademptūrum putant, retenturi demū essemus, satis equidē ampla essent
„ operæpretia. Nunc depulsis hostibus, & ille fixus manebit: & quicquid Ve-
„ neti tot imposturis uersutiisq; partū habent, in nostrā fortè uenturū est po-
„ testatē. Equidē cùm tota hac peregrinatione nostra Neapolitana, ut hospi-
„ tes amicissimi undiq; exciperemur, nullū pretium tāti itineris uigiliarúmue
„ referre uos angebar. Veniebat enim in mētē premio excitari magnorū etiā
D uirorū animos: nūc uerò illuxit dies, qua spoliatis ditissimis, sed inertissimis
„ hostibus, digna tandē tot laboribus premia recipiatis. Nec quàm multi ho-
„ stes in nos irruere dicātur, anxie quæsieritis. Sæpe multitudo ipsa mole sua
„ corruit. Totæ illæ copiæ ex inertissimis hominibus coactæ sunt, qui lāguidi
„ uino, confecti cibo, debilitati stupris, eructare sermonibus suis cædē nostrā
„ audēt: sed pœnas iamdudū perfidiæ inertiæq; debitas, hodie recepturi sunt.
„ Nobis adsunt Heluetii fidelissimi socii, equites expeditissimi, machinæ bel
„ licæ instructissimæ. Quòd si, quam fremitus iste uester alacritatem ostendit,
„ eādē retinetis, uicimus milites: atq; ita uicimus, ut hic dies in posterū & Gal
E licū nomen hostibus formidolosum redditurus sit: & nos posthac à talibus
„ eorū coniurationibus liberaturus. Cōclamatū est à toto exercitu, felicibus auspiciis in pugnā prodiret: futurū, ut per hostiū cadauera uiam aperirent. His dictis instructa est acies. Sinistrū cornu Petro Rohāno Giēsi Tribuno militari, & Ioāui Iacobo Triuultio datū est, adiuncto etiā Ioāne Chabaneo Palicio: parūq; abfuit, quin Ioānes Fuxeus Narbonæ Vicecomes, & Guysius, dū de ordinibus prius ducendis certāt, in apertū certamē loco iniquissimo uenerint: sed hęc ægre tādē à Giēsi sopita sunt, Ioāne dextro cornui præfecto. Deinde aderant Heluetii ad hominum duo millia, quos Iacobus Ar-

meniacus,Niuernensis, Gilbertus Cleuensis, & Carolus diœcetes Diuionensis Ludouicusq; Lornayus,magnus Reginæ prægustator,in certos numeros distributos ducebant. Aderant eo loco tormenta bellica,ductoribus Vido Louerio,& Ioanne Grangio. Mediæ aciei Rex ipse præerat,equo insigni(quem dono acceperat à Carolo Sabaudiano monoculum)uectus: lorica eleganter uarieq; contexta,paludamentoq; militari ornatus. Eadem arma eundemq; amiculũ uoluntate Regis sumpsere Ludouicus Lignius Luxemburgus,Pienneus, Matthæus Spurius, Borbonius,aliiq; aliquot ex Gallica nobilitate,florentes ætate,& uirium robore insignes:eosq; circa se Rex eo die habere uoluit. dextrum cornu tenebat Ludouicus Tremolius unà cum Ioãne Fuxeo & Roberto Fricinesello. Hiq; eo ordine & alacritate prodibant,ut in prædam non prælium profecturi uiderentur. Rex plusquam quadringentos ex equitibus stipatoribus suis,relictis equis primæ aciei adiunxit. Proditum est à quibusdam nefando præmio accensos hostes in Regem,pollicitis centum nummûm aureorum millibus ei qui caput Regis retulisset. Alii aiunt Epirotas aut Albanos auxilii spem præcidisse Sfortiæ,nisi is prius polliceretur ultra stipendia & singulis mensibus nummum aureũ, & pro capitibus singulis Gallorũ cõto elatis alterum nummum aureum, idq; eum pollicitum. Veneti quoque instruunt aciem. Præsidio castris non leuem numerum relinquunt. Franciscus Seuerinas cum parte equitatus peditatúsque ad Giensem primamq; aciem debellandam cum Ioanne Bentiuolo missus est. Franciscus Gonzaga cum flore equitum peditumq; in Regem proruit à sinistra. Antonius Vrbinas cum delecta manu equitum,iussu Gonzagæ lente sequebatur, ut cum propius esset accessum ordinesq; perturbati, ab latere aperte Gallos aggrederetur, sed non nisi signo prius dato. Erant in hostium exercitu quinquaginta millia peditum atque equitum: Regi uix octo millia aut equitum aut peditum. Qui maiorem numerũ addunt, decem millia adfuisse uolunt. In ipso procinctu cum nondum ad iactum teli uentum esset,Philippus Cominius,& Gulielmus Brissonetus Cardinalis,cum hostibus de fœderibus agebant. Lucas Pisanus & Rodulphus Gonzaga, quando Rex liberum tantùm transitum peteret,non denegandum censebant. Franciscus Gonzaga & Melchior Triuisianus dissentiebãt. Ac iam dextero Tarro Galli processerant,cum machinæ bellicæ primùm à Gallis in Venetos,deinde etiã à Venetis in Gallos emissæ sunt,paruo utrinque incommodo. Tum demũ hortante Gonzaga,cùm hostes undique procurrissent,triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant. Iam prima acies ita processerat,ut Rex hostes in se irruentes intuitus,coactus sit auertere uultum à prima acie, uertereq; ad hostes, accedereq; ad extremam aciem. Gõzaga cum delecta manu equitum procurrere cœpit,aliiq; turmatim in Gallos inuehi acriterq; instare. Horum aduentu paulùm loco cesserunt Galli. At mox simul connixi magno impetu in hostes concurrerunt, certatumq; est aliquantulũ acriter: sed proruẽtibus à sinistra Gallicis equitibus,à latereq; undique in hostes inuectis,non tulerũt Gallorum impetum. At mox incitati fuga alii in castra,alii longius profugerunt. Multum contulit ad uictoriam Gallis leuis hostium equitatus,qui cùm à tergo Gallos inuadere

A dere debuisset, plaustris aliquot mulisue conspectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ spe ducti in ea impetum fecerunt. Seuerinas etiam Giensem adortus, uixdum abiectis hastis, non tulit Gallorum impetum: urgentibusq; Heluetiis, sagittariisq; Scotis & Aquitanicis, loco pulsi pedites, multis cæsis. uniuersi mox terga uerterunt. Giensis suos ne sequerentur, prohibuit, ignarus quo statu Regis res essent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hostes ita inuecti sunt, ut eos usque ad castra sequerentur. Hos Rex sequi noluit: solusq;, cũ sui fugientibus instarét, unà cum Antonio Am-
B busio cubiculario suo, paucisq; aliis relictus est. Id Gonzaga intuitus, qui signa suorum fugientium nunc manu prehendebat, nunc eos acerbis uocibus incessebat, consistere aliquot ex his iubet: ipseq; in Regem rursus proruens, æquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dimicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rursus in fugam hostes uersi sunt. Ac tum suadẽtibus suis, cum Giensi Rex se coniunxit, qui si perterritis hostibus institisset, facilè eo die perterritos castris exuisset. Accidit ut medio in prælio huiusce belli Nicolaus Petilianns & Virgilius Vrsinus, qui liberali custodia à Rege asseruabantur, nacti occasionem ad hostes transirent: iamq; fugam meditantes & castra relinquentes ab eo se auerterint consilio. Petilianus, etiamsi re-
C centes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriam certam spondebat. Sed ita consternati erant eorum animi, ut nihil minus, quàm de prælio cogitarenr. Virgilius Vrsinus in domum secedés uiciná Gallis deinceps fidelis futurus est. Hunc demum ad Astam (ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege dimissum alii aiunt. Ita Galli quò uoluerant trans Tarrum progressi sunt. Cæsi ex hostibus peditũ duo millia, equites mille. Submersi tantundem. Impediméta Gallica dum bellum ferueret, direpta. Matthæus Spurius Borbonius captus non longe à Rege, moxq; pecunia Regia liberatus. Clades Italicorum principum qui in Regem irruerant, morte in-
D signis. Nam Bernardum forte Brachiũ, Ioannem Picininum, Rodolphum Gonzagam, Rainutium Farnesium, Antonium Scarampam, Guydum Gonzagam, Ioannem Mariam, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poëtam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corsum, Ascanium Martinengum, Robertum Strosium, Alexandrum Beraldum Patauinum, Petrum Maseum Veronensem, Bernardinum Sanctouitalem, Ioannem Georgium Colornnm, Galeatium Corregium, aliosq; plerosque nobilissimos principes desideratos constat: Vulneratos Hannibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpensem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum. Totóque eo certa-
E tamine & pluisse & cælum atratum ob ingentes tonitrus fuisse certum est. Mirum est Italicos aliquot scriptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad Venetos pertrahere uoluisse: triumphos Gonzagæ cecinisse: huic uni acceptam Italiæ libertatem retulisse, qnasi Carolus animo Italiam omnem inuasisset. Rex quo loco prælium commissum erat, cœnauit: curatisq; corporibus militum, pernoctasse eum quidam eodem loco uolunt: alii, paulò altius castra translata: ubi saucios Rex ipse inuisens comiterq; appellans, maxime recreauit: sed cũ castra hostium uiserentur ad bellũ instructissima, deliberatum est an renouato præ-

lio impetus in ea faciendus esset. Iacobus Triuultius, Franciscus Ciccus, Camillus Vitellius Itali rei militaris peritissimi sequendos hostes decernebāt: inde Parmam: Mox Mediolanum in Gallorum uenturum potestatem. Luxemburgus, Fuxeus, Giensis quiescendum Regi suaserunt. eamq; sentētiam Rege secuto, excubiarum obeūdarum munus Heluetiis datum, sane quàm libenter id in se recipientibus: totáque nocte ignibus factis, clangoribúsque buccinarum, non leuiter hostes terruerūt. unde à Rege sequenti die trecentis nūmis aureis donati sunt: Eoq; loco & Regi & proceribus Gallicis Italicisq;, qui eum sequebantur, attenuato uictu utendum necessariò fuit, cùm Regi panis uix secundarius, reliquis uix ater adesset: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad Astam peruenit. Sed hac parte nullius unquam expostulationes auditæ sunt. eo illi erant in Regem animo, extrema ut pati mallēt, quàm hisce de rebus querelas ad eum peruenire, quem ipsum seruire etiam tempori uidebant. Post pugnam, biduo de induciis pacisq; cōditionibus utrinque actum est. Tertio die, instructa acie, hora una antequā illucesceret, inde Rex profectus est: eoq; die parùm consequi hostes potuere, ob Tarrū mole undarum uastiorem eadem nocte redditum: parumq; certi duces itinerúmue exploratores Gallis aderant. quæ causa fuit, ut penè imprudentia insigne facinus admissum sit. Triuultio erat uexillum album, nō dissimile ei quod gestari uiderāt Galli à Gonzagæ Vexillifero. Erat eo die præmissa prima acies cum Triuultio impedimentis machinisq;: reliqui cum Rege sequebantur instructi intentiq;. Ac primùm, quoniā prima acies uia militari processerat, ultima deuio itinere paululùm ex uia aperta deflexerat, conspecto etiam uexillo albo, postquā haud procul inter se fuere, strepitu uelut hostes properarent, prima acies extremæ metum simul & tumultum facere: ac penè parùm abfuisset quin cōcurrissent, ni utrinque præmissi equites rem certius explorassent. Regē secutus est Franciscus Seuerinas cū toto leui equitatu. Sed trecentis Heluetiis unà cum paruulis machinis agmen claudentibus ita perterriti sunt, ut ne uni quidē ex toto Gallico exercitu, negocium facessere potuerint. Gonzaga cum toto exercitu sequebatur. Sed primi diei mora illata, & aliquorum dierum frustra labore suscepto, sequendi finē fecit. Rex incolumis cum incolumi exercitu tandem Astam peruenit. Interea ad Caietam tumultuatum est. multi Aragoniorum excitati pollicitationibus impetum in Gallos faciunt, cædunt, diripiunt, obtruncant Gallos, undique acclamantes Aragonium nomen. Necesse fuit Gallis in arcem se recipere. Admonent mox Versium, & Prosperum Columnam qui nondum ad Ferdinandum transierat (alii aiunt fuisse Cardinalem Columnam accersitum) de oppidanorum insolentia. Illi die sacro Ioanni mari in arcem ingressi prodeuntibus Gallis contuderunt oppidanorum superbiam, multis necatis, multis quoque captis, & aduectis inde cum mulieribus ad Neapolim, ut inde in Narbonensem prouinciā mari ueherentur. Sed hos aiunt dum Genuensi classi occurrunt, solutos. Gallos proditum est cùm Quadrata in Apulia essent pulsi, euocantibus oppidanis, necatis Aragoniis, urbe iterū potitos. Monopolim cùm Veneta classis cū Antonio Grimano appulisset, pulsa est à Gallico præsidio, cui præerat prudentius Tranus cum Georgio Du-

ratio

A ratio iuuene impigro.tandem tamen expugnata est. Primi qui mœnia ascendêre, fuere Lodarinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Risus & Georgius Volsimontius, uno è Bemborum familia prius cum aliquot aliis necato.captus Prudentius,reliqui elapsi.ciues humanissime tractati. Pulignanum & Molam quoque recepere. Sæpe tamen à Conuersanis ubi Duratius ierat,pulsi,quibusdam cæsis,in quibus fuit comes Gauinus, deploratus maxime à Venetis.Desuillius,quem Suillium uocant,Tarento eos sæpe expulit.Sunt qui ita exacte historiam hanc Neapolitanam persecuti sint,ut Ephemerides ediderint totius huius itineris.Nemo tamen diligẽtius quàm
B Octauianus Pontifex Engolismensium,qui comes adfuit Carolo.Aliis displicuit scrutari omnia hæc & excutere morosius exemplo ueterum,quorũ scripta legimus.Is Octauianus & Monfortii à Gallis expugnati, & Montis Ioannis meminit.Addit,dum Rex è loco quem Florentinum uocant,ocreatus equos admitteret,impeditũ iter Iudęi Isacii precibus hominis industrii, qui initiari uoluerit,abluiq;,Iudaismo spreto, sacrosanctæ persuasionis nostrę mysteriis.Ita illũ Rege patre lustrico splendide ablutum à Ioanne Darcio Andegauensium pontifice,magnisq; muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Montis Ioannis,ubi Oliuerii Coytinii, quem &
C Taillebourtium uocant,ab oppido eiusdem nominis in Aquitania,spectata sit industria.isq; utbi præpositus, fanũ Germani occupatum à Guysio, sed nulla hostium clade ait:In castro autem quod Ciuitatulam uocant post uarie machinis strata mœnia,euocatos ait Gallos ad colloquium.Lignium & Gilibertum Cleuẽsem Neuersium collocutos cum his, impetratasq; ab hostibus uiginti quatuor horarũ inducias. His lapsis acrius emissas machinas. Rursus uocatos Gallos.fœdus ictum,nisi intra quartum diem subsidia uenirent,aut Ferdinandus copias eas educeret quæ congredi possent cum Gallis: aut deditionẽ facerent saluis impedimẽtis, relictis tamen machinis om-
D nibus:Post eum diem factam deditionẽ. Oppugnatam deinde Oui arcem per multos dies,deditamq; tandẽ iisdẽ conditionibus. arci præpositos Claudium Rabaudaigũm & Carolum Lauerdacũ. Narrat uerò eam omnium rerum copiam inuentam in castro nouo, uix ut Lutetia suppeditare tãtam posset.Nam præter frumenti triticiq; omnis generis,carnis suillæ,bouinęq;, lucanicorum,panni aurei,argentei,serici,coccinei omnis coloris:holosericæ,byssinæ,subsericæ,undulatæ,Damascenæ, Attalicæ, polymitæ uestis, omniumq; pretiosorum pannorum infinitum numerum inuentum.Aliquot præterea cubiculà ubi inerant ephippia,& quæ uulgò uocantur sellę eque-
E stres omnis generis.Aliquot ubi inerant conscensoria desultoriaq; equorũ, quæ pedũ sustẽtacula dicũtur.Alia ubi frena & lupata,alia ubi parapleuridia,alia ubi phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria ,alia ubi tela omnis generis & arma,quæ singula singulis essent locis cubiculisq; collocata.Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi sclopi,alia ubi enses, alia ubi hastæ, alia ubi sulphurei apparatus omnis generis ad longissimã obsidionem ferendã aderant. Nã machinas bellicas omnis generis tantas inuentas ait, eaq; magnitudine,ut ægre Galli tãtas tota Italia inueniri posse antea sibi persuasissent. Refert idẽ filiam Traiani Melphitani principis sæpissime instar equitũ

fortißimorum effusißimis habenis concitato maxime equo cum Gallis cō- F
gressam magna omnium admiratione. Vasa uerò aurea argēteaq; tanta inuenta, facilè ut eorum splēdore & Regiæ familiæ, domusq; & Aureliæ, Borboniæq; domus, simul omnem coniunctum splendorem uincerent. Nā uasorum murrhinorum, cristallinorum, fictilium, toreumatum preciosorum, scyphorum sigillatorum, uasorum æreorum, stanneorum, plumbeorum abundantiam neminem satis posse enarrare, cum singulis uasis, ut uitreis & fictilibus & aliis suæ essent sedes amplißimæ: ubi hinc escaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc aquaria, hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria & coquinaria summo essent ordine constituta, quæ referre frigidæ es- G
set curiositatis, quibus tamen admoneri possunt qui circunfluunt omnibus copiis, atque in omnium rerum abuudantia uiuunt, ne his fidant immodice. Quo die Tuscanella à Guysio Lotharingo direpta est, Regem ait certiorem factum de Lesparri Oualli captiuitate, cuius & nos suprà memiuimus sub Sparri nomine, ut & Italici scriptores. Lesparrus uerò dicitur ab oppido & castro eiusdem nominis sito in Aquitania, in Medullorum finibus: & illi in nominibus Gallicis, & nos interdum in Italicis cæcutimus: quo magis uenia danda est eis qui Monfortium & Castelfortium in hac expeditione dum oppugnationem Gallicam referunt, ut diuersa loca separarūt: ut & iis H
qui pro Mazara Messanam, & Misagnam uocauere. Plane ita mutata sunt & locorum & urbium nomina, ut qui interdum uulgaribus, qui ueterū nominibus loca designant, utcunque ferendi potius quàm reprehendendi uideantur. Meminere & alii horum temporum scriptores crebrò Ludouici Vindocinensis è Vindocinensiū illustrißima familia, cuius fideli opera Rex sæpe usus sit, ut & alterius Vindocinensium principis natu maioris, qui ad Vercellas è Gallia properarat spe prælii capessendi dū obsidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingēs fuit tota aula luctus. Sed hæc postea accidêre. Sæpe iidem meminere Alegrii, Crussolli, Bauldricourtii, Mauleoni, I
Maupasii, Miolantii, Priæ, Camincani, Montansei, Chalmontii, Vergii, Hospitalis, Beaumontii, Lislii, Palicii, Chadenerei, Cleriusi, Claudii Chastrei, Daunoi, Toilei, quem & uocant Ganaichum, Francisci Salbei, Gountandi, Philippi Moulinii, Roberti Frainezelli, Iuliani Bourgueni, Caroli Brillaci, Ioannis Cardonii, Rigaldi Doreilleii, Iehannoti Tetrii, sani Brisei, quem & Brisetum uocant: Chandioti, Castridrusii, Chesnoi, Susannei Brosiii, Tintauillæ, Stisaci, Adami Malbranchii, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balsaci, Lachausi, Gallioti Ienolaci, Castilloni, Edouilli. Persequi uerò omnia etiam minutißima, quæ illi aliiq; in ephemerides digessere, indiguum K
est grauitate historiæ quam instituimus, ne nobis usu ueniat quod L. Sisennæ eruditißimi homines aiunt uenisse, ut in historia puerile quiddam consectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tēpore Carolus Rex adiit Italiam, certißimis nuntiis & literis allatum, Regem Turcarum metu perculsum & territum, relinquendam sibi Epirum & Græciam putasse, præsidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Brizantium fuisse reductas, classes ad Hellespontum adesse iussas, cum non iam de obsidione perferenda ulláue ratione resistendi, sed de fuga & traiectione cogitaret.

ARNOL-

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. II.

IC ſtatus rerum Gallicarum Rege è Neapo li reuerſo erat. Cæterùm per eos ipſos dies,
B quibus Rex Senenſium res rediens componebat, Anna Valeſia Caroli ſoror, & Petrus Borbonius Galliæ Prorex, literis Regis certiores facti de hoſtium cõiuratione reditúq;, multùm dubitabãt nouáſne copias, ſubſidio Regi futuras occurſurasq; ei, ſcriberent, cùm is ut erat ætate florens cõtemnensq; hoſtium minas, nihil de his ad eos perſcripſiſſet. Vt rẽ totã accelerarẽt, effecerũt Philippi Cominii, Regii apud Venetos legati
C literæ, quæ fluctuantes adhuc animo incertosq; de Venetorũ apparatu excitarunt. Itaque cùm Ludouicum etiam Sfortiam paratum uiderent ad Aſtam occupandam, delectu raptim per urbes Galliæ uicinas habito, contractisq; aliquot Heluetiorum millibus, & auxiliis quæ præſtò à Ludouico Saluciano miſſa adfuerant: cum ſex peditum millibus, equitum mille quingentis eò miſſus eſt Ludouicus Valeſius Aureliorum princeps, eo ardentius eã prouinciam ſuſcipiens, quòd Aſtam materno iure iamdudum poſsidebat, eripiq; ſibi nolebat: ſimul etiam faciliorem inde uiam ad Mediolano Sfortiam deiiciẽdum ratus. Huic tamen diſerte denunciatum, ne nouas ipſe res
D moliretur: hoſtium demum conatibus obuiam iret: Regi tantum ad Ticinum amnem, ſi res paterentur, occurreret. Ludouicus cùm comperiſſet ſoluta omnia apud hoſtes, occaſione rei bene gerendæ inductus, ſeu indignatus ſibi maioribusq; ſuis à Sfortia Mediolanenſem principatum occupari, inſtructo paratoq; exercitu prope Nouariam peruenit. Ciues expulſis Sfortianis eũm in urbẽ receperunt, Monferrati uidua enitente, auxiliaq; ei ſubmittente. Caſtrum poſt tres dies receptum eſt. Nec otioſus erat Sfortia: Galeatium Seuerinatem cum ualida peditum equitumq; manu Nonnum miſerat, locum Aſtæ proximum. Non intulerat commeatum in Nouariã Au-
E relius, eamq; ualido præſidio tenebat. Vrgebat Nouaria recepta Sfortiam. itaque miſſo eò Seuerinate, cuius copias auxere & Germani à Maximiliano miſsi, & qui ex Italico exercitu è fuga Fornouenſi Parmam fugerãt: adiuncto etiam fœderis iure Franciſco Gonzaga, cum Venetorum copiis, Nouariã obſidet. Ita commutato rerũ ſtatu, ex obſeſſore Aurelius obſeſſus factus eſt. Galli fortiter obſidionem ferre: eruptionibusq; crebris equitatũ hoſtium fugare. Seuerinas machinis admotis urbem oppugnandam cenſebat: Gonzaga non inutilem proximam oppugnationem, ſed præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat. Huius conſilium Veneti ſecuti, caſtra munie-

runt.aditus omnes quibus commeatus in urbem inferri possent, præclusẽrunt.ita non iam armis,sed fame oppugnatur Aurelius.Erant qui suaderẽt Aurelio,præsidio in urbe relicto,cùm nondum undique septus esset,ipse ad Regem perueniret,curaturus res suas cõmodius, Regemq; ad auxiliũ ferendum excitaturus.Vidua Sabaudiana, cũ Rex Thurium peruenisset, per quæstorem suum,adiuncto etiam Gulielmo Brissoneto Cardinale,Regem ad bellum in Sfortiam parandum acuebat:decretumq; est, ut Carolus supprçfectus Diuionẽsis in Heluetios proficisceretur,ualidas ex his copias educturus. Georgius etiam Ambasianus,Rothomagensium Pontifex,qui Aurelium secutus fuerat,ab eoq; ad Regem ex urbe emissus, Gulielmi Brissoneti promissis melius sperare iussus,cùm is optime Aurelio cuperet,monebat eum,obsidionẽ ferret.satis in tẽpore adfutura auxilia. sed ad extremã famẽ iam obsessi peruenerant.Itaque Iacobus Castillonus cum delecta manu equitum ingentem farinarum numerum in Nouariam ferẽdum suscepit:nec tamen tertia pars salua perlata est, insidiis hostium undique occurrentium intercepta.Ipsi etiam Gallici equites magna ex parte aut cçsi aut fugati sunt. Philippus Aurengius qui Rege reuerso multùm apud eum authoritate ualebat, reliquiq; omnes proceres Gallici, æquis conditionibus bello finem imponi uolebant,reditum ad suos parantes:quorum desiderio Gallici milites,uenia nulla impetrata,è castris abibant.Ac tandem, qui suadebant auxilia Aurelio mittẽda,æquis ipsi conditionibus rẽ transigi uolebant,modò ab hostibus prius hæ proponerentur.Sed fame homines interea consumebantur:ut iam ad equos,canes,mures,insignia pretia peruenirent. Necessitas ipsa delitias eas,quibus certabatur ab utro prius ageretur de pace,Gallis extorsit: missisq; literis tentatæ sunt pacis conditiones.Ab hostibus mox in castra Regia missi qui palàm suaderent pacem: occultis mandatis dissuaderent.Conuentũ est,ut à Rege Philippus Aurengius,Petrus Rohanus Giensis Tribunus militaris,Piennæus,Philippus Cominius:ab hostibus,Franciscus Gonzaga, cum quibusdam aliis, in locum medium inter castra conuenirent.Sequenti die in Regia castra Franciscus Bernardinus,& quidam alii missi. Hi Nouariam occupatã repetebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiatiam urbem petebant. Tandem frustra cõsumptis aliquot diebus, Aurengius,Rohanus,Piennæus,Ganaius,cum hostibus cõuenerũt,ut donec certiora inirentur fœdera,Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obsidione remittẽtibus.Atque ut incolumis ille abiret,obses interea datus Franciscus Gonzaga Ioanni Fuxeo.Ibi etiam Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos,cùm in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret,simulq; eloquerentur:quod ab Italica grauitate alienissimum erat.Petrus Rohanus Nouariam peruenit:Aureliumq; unũ cum paruulo comitatu liberum abduxit.Res parum abfuit à seditione, quiritantibus obsessis,absumptis omnibus alimentis,illũ abire incolumen,sese prçdam hosti futuros: ægreq; sopita est comitate Rohani,qui nepote suo obside relicto sanxit,intra triduum omnes se liberaturum. Post quartum diem quàm redierat Aurelius,fœdus cum Sfortia ictum est,ut Galli omnes exteriq; milites qui Nouariæ erant,liberè cum impedimentis abirent.Educendi

eos

A eos mutius susceperũt Galeatius Seuerinas,& Franciscus Gonzaga:idq; optima fide perfecerunt. Nouariæ imperiũ penes ciues manebat:triginta tantum Galli castrũ tenerent:hi donec certius fœdus iniretur, annonã à Sfortianis emere possent:ciues nec Gallos,nec Italos in urbem immitterent. Sed fame qui inde abierãt,morbisq; ita cõsumpti erant,ut in ipso itinere partim fame enecti sint,partim cibũ ingestum recipere nõ potuerint:partim nimia deglutiendi famemq; explendi insania occumberent. Ex quinque millibus qui inde prodierant,plusquã quadringẽti mox absumpti. Rex pecuniam in eos liberaliter erogauit:affatimq; cibis redeũtes expleuit, defunctorumq; pa

B rentibus si qui adfuere, stipendia persoluta sunt. At Sfortia interea Nouarienses sibi adiunxit,urbemq; mox recepit. Castrũ pręsidio Gallorũ tenebatur:adfueruntq; eodẽ tempore Heluetiorũ decem millia,quos Carolus sup præfectus Diuinionensis eduxerat militiæ auidos. Erant duo millia Heluetiorum qui Regi militãrant:tria millia partim ex his qui è Nouaria redierãt,partim qui eò fama prælii exciti cõuenerant. Alii maiorẽ addunt numerũ:uiginti enim duo millia adfuisse. maior pars cum uxoribus liberisq; è domo prodierat. Hos simul cõuenire noluit Rex,ratus parum tutò tantæ multitudini salutẽ suam committi. Ludouicus Aurelius Heluetiorũ aduẽtu fe-

C rocior factus,unà cum Ludouico & Antonio Luxẽburgis, Gulielmo Brissoneto Cardinale(cui mõtes aureos pollicebatur cùm gratia multum apud Regẽ ualeret)Regẽ ad bellũ excitabat,submissosq; & cõcitatos aliquot Heluetios pręlium poscere ferocius iubebat:reliquos qui præliũ dissuadebant, minis etiã aperte terrẽs, ut Philippo Aurẽgio hac de re differenti, ementiri eũ,mendaciaq; struere exprobrarit: quod genus cõtumeliæ apud Gallicos proceres multò maximũ est. Diu deliberata re cũ nihil promoueret Aurelius,decretũ est,ut Rohanus,Piennæus,Ganaius,redirẽt pacẽ inituri. Ea est his pacta cõditionibus,ut Sfortia Regẽ potiri sineret aduersus hostes quoslibet

D Neapoli:nauesq; duas suppeditaret instructissimas,subsidio futuras castris Neapolitanis:sequenti anno tres naues daret:ipseq; præsens expeditioni,si præsens Rex ad recipiẽda sua rediret,Regẽ sequeretur: Venetis hostis esset,si hi pacis fœdera hæc abnuerẽt,Aragonióue sequerentur:idq; eis intra duos menses denũtiaret:Regi pecuniã mutuò datã expẽsam ferret. Rex sequẽti die quo fœdus initũ est,reditũ parabat. Id Aurelius grauiter ferens, per suos solicitabat Heluetios, stipendia trium mensium integra peterent, ratus eo pacto Regem belli consilia renouaturum. Illi nocte conueniunt: clanculis primùm sermonibus frendere: mox palàm stipendia trium men-

E sium petere,quæ pollicita sibi esse contendebant: totaq; nocte tubicines cornicinesq; extra uallum auditi sunt.eo etiam prouecti,ut consilia inierint de Rege abducendo. Nam quòd Galli pauci adessent,facilè id fieri posse putabant. Ita excitata ab his seditio acrius sæuire cœpit,quam illi ipsi uellent. Alii Regem mittendum:proceres Gallicos opulentiores abducendos aiebãt. Iamq; in Carolum suppræfectum Diuionẽsem & Ludouicũ Lornaium manus iniecerant. Rex prima uigilia,incertum an seditionis metu,an quòd ita prius constituisset, inde sese proripiẽs,consilia eorũ frustratus est. Aurẽgius missus ad eos pacandos. stipendiaq; trium mensium his qui nuper domo ac-

citi uenerāt,soluta sunt:reliquis eius tēporis quo militassent, addito stipendio quindecim dierum ob reditum.Ita illi ad suos,Regis liberalitate laudata,redierunt,sed Rege cautiore reddito,quātum se proferre, extero demum fretus milite posthac audeat. Interea Neapolitani ab Aragoniis sollicitati Ferdinandū ad se reuocabāt:isq; captans omnes occasiones,copias iā contraxerat:Neapolimq; aduolat.Gilbertus Mōpēsetius populares conatus sedare primùm conatus est:ut uidit omnia infesta,arces muniit:in eas se recipit cū Salernitano principe.Auersę & Capuæ ciues factum Neapolitanorū secuti,Ferdinandū etiam admiserunt.Is quò rebus suis rectius cōsuleret,Columnēses etiā,quos tot beneficiis Frācus cumularat,sibi adiunxit.Hi florentibus Regis rebus,quādiu spes cōmodi præmiiq; affulsit,fideles fuerunt:ubi turbari res eius uidēt,mutato cū fortuna animo primi in partes Ferdinandi trāsgressi sūt.Veneti quoq; accesserūt partibus,pacti maritima aliquot loca. Rex priusquā ex Asta abiret,nauibus aliquot instructis quibus præfecit Eymericū Darbanū,obsessis opē tulit.Is cū esset rei militaris nō imperitus,nautici belli omnino rudis,cùm hostibus occurrisset,loco se tenuit: Liburnūq; rediit:nec subsidio ulli obsessis fuit.Gilbertus Mompenserius,cùm sera esse auxilia uideret,& à multitudine commeatum in multos menses paratū consumi,aliud iniit cōsilium; quod ut sequeretur multa eū mouerunt.Quippe rumor incesserat, sparsus literis Sfortiæ, Regem pugna ad Tarrū inita fato cōcessisse.Ergo pactus est cū Ferdinādo,nisi intra præstitutū diē auxilia uenirēt,arces dederet:Gallis liber esset in Galliam reditus. Hæc ut rata essent, obsides dedit Frācīscum Alegriū, Petrū Machianum, Gulielmū Capellam, Ioannē Roqueberfium,Georgiū Genlium,homines nobiles, reiq; militaris peritos.At Mōpēserius,Stephanus Versius,& alii,Claudio Ognano Aquitano relicto in præsidio arcibus,cū aliquot aliis Tarentū secesserūt:idq; prę sidio munierunt,aut(ut alii scribunt)Salernū Plane constat Suilliū qui Tarēto præerat,longo tēpore obsidionem tolerasse: Is tandem peste grassante egit supremum uitæ diē,nec nisi fame quasi enectus urbe post reditum Caroli multis mensibus defensa cessit.Id alii quoq; adscribunt Iuliano Lotharingo,quē Rex ducem designarat mōtis S.Angeli. At is eo demū loco sæpe expulit hostes.Eorū audita profectione, parū abfuit quin obsides à Ferdinando necarētur,quasi uiolatis fœderis legibus, dum eodē tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cū classe misso,Monopolis Gallis extorqueretur : hiq; etiam mutua data pecunia Ferdinādo,maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerūt : Franciscumq; Gonzagam cū ualido exercitu subsidio Ferdinādo miserūt. Addūt eo tēpore alii Gallos qui Sanseuerinum castrum obsidebant,pulsos,Gonsentiā à Consaluo receptam, & hostes egregie Gabriele Monfalcono cum Gallis Manfredoniū tuente pulsos. Rex Thurinum profectus, Petrum Robanum & Ioannem Ganaiū ad Sfortiam legatos misit,qui nunciarent,sane quàm libenter uēturum se cum eo in colloquium,ut de summa rei inter se transigerent. Is colloquii declinandi rationes aliquot attulit. Primùm, tantis colloquiis cùm Rex Neapolim adiret,nihil profectum:exemplisq; compertum & nostra & patrum nostrorum memoria, ex mutuis hisce colloquiis accendi odia : deinde Ludouici

A douici Lignii Luxemburgi odium prætexebat, Gulielmiq; Brissoneti Cardinalis,qui suspectũ eum iãdudum reddiderãt apud Regem.Tum iactitatas fuisse querelas Ticini à quibusdã, qui eum inuitum abducẽdum palã ferebant.Sed si is ad Regẽ uel obsidibus datis uel fide publica uenisset,satis cõstabat,Regẽ pacis cupidum cum eo trãsacturum fuisse de Mediolanẽsi principatu,quẽ Aurelius uẽdicabat.Nã nec Rex potentiã Aurelii æquo animo ferebat:nec eius querelis turbari pacis cõsilia uolebat.Ita Sfortia,quòd fœderatorum cõsiliis gratificaretur,prudẽter declinare sibi uisus est Regis colloquium:quo uno tantos motus bellicos,indignamq; tali principe captiui-
B tatem futurã auertere potuerat.Rex Philippũ Cominiũ legatum ad Venetos remisit,sciscitatũ,uellẽt iuberẽtne ratas esse pacis cõditiones cũ Sfortia initas:Monopolim redderẽt: Gõzagã à Ferdinãdo reuocarẽt:ipsumq; Ferdinandũ declararẽt eo nouo fœdere quod cum Põtifice,Maximiliano,aliisq; pepigerant,nõ cõtineri.Hi post aliquot dies responderunt, nullum bellum à se in Gallum susceptum.Copias quas eduxerint,eductas Sfortiæ fœderati gratia,quem Rex eo principatu deiicere uoluerat. Hæc palàm priuatim receperunt,his se cõditionibus hos motus tẽperaturos:Ferdinãdus ut Neapolitanum regnũ beneficiarium apud Regẽ profiteretur,in clientelamq;,Ale-
C xandri Pontificis uoluntate reciperetur:quinquaginta millibus nummûm aureo.pensione æquis cõditionibus Regi quotãnis soluẽda:quã ipsi ei mutuò se daturos profitebãtur:Tarentum Regi interea relinqueretur.quòd si Rex quod iactitabat,Italiã prius ingressus,Turcã debellare cuperet,cẽtum naues instructissimas offerebant:daturosq; se operã,ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitũ peditumq; suppeditarent. At Sfortia qui naues duas instructas subsidio Regi mittere ex fœdere debebat, misso Genuã à Rege Stephano Neueso,certior factus de Gallorũ qui obsidebantur,modico commeatu,rem uariis ex causis consultò extrahebat.Ad extremum e-
D tiam duas subsidio Ferdinando,uiolato fœdere misit.Cominius rediens de his à Neueso admonitus,expostulauit cum Sfortia, monuitq; eum, uideret cautius quò progrederetur:his nauibus subductis Neapolitanas Regi arces adimi,quibus ademptis Regis in se odium accendat.Ille naues quidem pactas at non ut his Galli imponerentur,aiebat: sequẽti tamen die futurum ei recepit,ut Galeatium Seuerinatẽ cum ualida classe subsidio Regi mitteret, nec tamen misit:ita ille erat eruditus artificio simulationis,utrisq; ut se uenditaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot præsidio tenebãt.Tota moles belli uersa in fines Calabriæ: eò Galli secesserant unà cum Gilber-
E to Mompenserio. Ferdinandus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen,tametsi Ebrardo Aubignio dissuadente,qui æger corpore moleste ferebat,incuria Mompenserii debiliores Regi res quotidie fieri.Sed tardissime Gallis pecunia suppeditabatur:& quæ ex regno aderat,consumpta iam erat; ut mensium quatuordecim militi stipendia deberentur:quæ causa fuit ut Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinãdum transierint, Heluetiis tamen ad extremum Gallo militantibus : etsi eadem eos stipendiorum causa mouere poterat. Occurrente itaque Ferdinãdo, utrinq; acriter pugnatũ est. Sed Galli quòd locorũ iniquitate explicare equitatum

non potuerant,fugati,in castra paucis desideratis rediere. Ea uictoria Ferdinandus elatus,per alios Tarentũ iubet oppugnari.Id ualido præsidio Georgius Desuellius,uel ut alii malũt,Gratianus Guyenneus tenebat.Cæsi Neapolitani fugatiq́;,erumpentibus ex eo Gallis,obsidionẽ post decimum diem soluerunt.Gallus pabuli inopia circa Ebulũ secessit:castra muniit:equitatũ fame cõsumptum pabulo refecit.Hunc Ferdinãdus secutus cũ totis copiis, suos hortatus ne fugientem Francum elabi fineret.Nec Frãcus prælium detrectabat Concurritur acerrime.Peditum æquale aliquantum fuit certamẽ, donec missi qui Gallorum castra tentarent.Ea egregie defensa sunt.Gallus & numero & uiribus fortior factus,Aragoniis instare cœpit:cũ Ferdinandus clamitãs partã iam sibi adimi uictoriã,prælium instaurat.Sed Gallis equitibus undiq; prementibus,fugatisq́; his qui castra obsidebant,Ferdinandus quin in manus Gallorũ ueniret parũ abfuit: Eo perterritus Neapolim adcurrit.Hunc Galli secuti & ipsi Neapolim recipere frustra tentãt. Ea spe lapsi inde abierũt.Interea arces Neapolitanæ à Ferdinãdo recipiũtur. Vergilius Vrsinus & Camillus Vitellius cũ satis ualido exercitu in Apuliã subsidio Gallis uenerunt:castra cum Mompẽserio iunxerunt.Ferdinandus castra propius mouit.& loco nõ iniquo committi poterat prælium:idq; accelerandum & Mompenserius & Vrsinus decreuerant:sed seditione militum impediti sunt,quos concitatos à Percio Mõpenserius frendebat,sumpturus de eo supplicium,cũ dicta imperiũmue proregis palàm cõtemneret,ni aduersæ res ad alias eum cogitationes traduxissent.Galli Atellam cõpulsi,ualidius à Ferdinando Hispaniæ Rege missis etiã Hispanis cũ Consaluo Aegidario,oppugnati sunt. Hic uias omnes quibus cõmeatus inferri possent, præclusit. Tentauit etiã Atellæ molas frumentarias occulte immisso milite frãgere.sed accidit ut Mõpenserius admonitus eò mitteret delectam equitum manũ,in quibus fuit Ferronus Burdigalensis(qui supprefectus eius urbis paucis antè annis fuerat)Camillus Vitellius; qui hostes adorti,fugatosq́; usque in castra persecuti sunt. Sed cùm singulis diebus noctibusq; idẽ tentatum esset ab hostibus, tandem magno eorũ discrimine cõcisæ sunt molæ frumẽtariæ.Mõpenserius etiã ægrotare cœpit:ac uel morbo territus,uel fractus rebus aduersis,deditionẽ fecit,ea lege,ut loca omnia à Gallo occupata redderet:ipsi salui cum impedimentis in Galliã mitterentur.Ita & Mõpenserius & Vrsinus in Ferdinandi uenerunt potestatem, cũ multis Gallorum Heluetiorumq; cohortibus,deditione ignobili pacti salutem:quam nec acceperunt,per speciem classis parandæ qua in Galliã redirent,in loca parum salubria relegati.Mompenserium alii febre ex immodicis æstibus cõtracta, alii ueneno sublatum aiunt.Ex Gallis pauci domum rediere. Vrsino etiam fides uiolata est,Ferdinãdo fœdera palã uiolante,quòd diceret Caietã retineri adhuc à Gallis.Sed nec apud uiolatorẽ fœderum diuturnum gaudium mansit.Nupserat is cõsanguineæ adolescẽtulæ adhuc.Immodico coitu extenuatis uiribus,uel ut alii malunt,febre circa Atellam contracta,uel proflu uio sanguinis,fato cõcessit.Fœderico Aragonio Alphõsi fratri regnũ delatũ est.Caieta adhuc præsidio Gallorũ tenebatur. Sunt ad Caietã terrestres aditus difficillimi, paruáque custodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius

A ius introitu castrum est munitissimũ:ex quo si naues aut onerariæ, aut aliæ conspici posint,machinis inde facilè fugari possunt. Stephanus Versius eo loco collectos Gallos,qui Gilberti Borbonii Mompenserii fœdera cum Ferdinando secuti nõ erant,in quibus fuere Ioannes Ferronus, & Camillus Vitellius, aliiq; plures, perduxit.commeatum in urbẽ affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano,Fœdericoq; misit:quæ machinis bellicis territæ,soluta mox obsidione, abierunt.Paratæ sunt etiam terrestes copiæ Francisco Gonzaga duce, quæ uel locorum iniquitate,uel quòd Gonzagam iam tęderet Aragonensium dominationis,
B inde abierũt.Vno enim loco,idq; lentè cùm Galli oppugnarẽtur,facilè hostium impetum depellebant.Ita Fœdericus Columnensibus eã prouinciam suscipientibus,ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida:Hiq; etiam cùm oppugnarent Caietam,uigiliasq; oscitanter agerent,antelucano tẽpore erumpentibus Gallis fugati sunt.Hæc Gallicos annales secutus scripsi.At exteri ita easdem res narrant,retexẽda ut nobis omnia rursus sint, uẽ me quidem pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uerò bona fide quæ hi prodiderint.sic enim ii.Interea Ferdinandus cũ tribus milibus peditũ,equitibus quingentis,quibus Hugo Cardonius præerat,unà cum Consaluo Fer
C dinando,quem uiolato fœdere subsidio Ferdinandus Hispaniarũ Rex miserat, cum quinque milibus peditum, & septingentis equitibus, è Messana Rhegium delatus est:facileq; impetrauit,ut portæ sibi aperirentur.Qui Gallicarum partium erant,sub aduentum Ferdinandi urbe excedẽtes, in arcem sese receperunt.hanc mox ille oppugnare adortus est.Non uidebantur Galli laturi obsidionem:itaque trium dierum inducias impetrarunt. Dum agitur de conditionibus,Consaluus machinas tormentaq; auehi imperat,parteq; arcis potitus,multis cæsis qui imparati nihil tale expectassent.reliqui in partem aliam arcis munitiorem sese recepere : Ea cùm expugnari etiã pos-
D set,uelo expanso, colloquium petebant. Cùm prodiissent hostes ad colloquium,quæsiere quod ob factum dictúmue uiolatis induciis cæsi essent : simul orarunt,ut remoto exercitu,siquid transigi posit,conficeretur. Emanuel Benanidius,unus è Consalui comitibus,uiolato fœdere, obambulantes è sua cohorte aliquot prius uulneratos querebatur.hæc etsi conficta apparebat,cõuenit ut arce dedita,Galli incolumes,complicatis uexillis,armis succincti emitterentur.Præerat tũ Rhegio Adrianus Maillius Cõtius.Ferdinãdus dum recens terror esset,ad fanũ Agathæ,& Semenariã cũ tribus peditum milibus misit.Nec ibi mora deditionis facta:emissi tamen ab oppida-
E nis prius Gallici milites incolumes alia porta.Multi è Gallicis militibus, cũ alii inermes quasi in pace obambularent,alii pabulatum dilapsi essent,à Cõsaluo intercepti sunt.Bernardus Aubignius,quem multi Ebrardum Stuardum uocant,qui Brutiis præerat, cùm aperte bellũ geri uideret, ad Terinã cõsiliũ habuit:is locus hodie Terrænouæ nomine notior est. Adfuere Aubignio prętò Carolus Alegrius iunior,cui Persino cognomen: Gratianus Guerrus,Georgius Desulius,Ludouicus Dillierus, Franciscus Bouchardus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Dauenesus,Menaldus Castelbaiacus,Nicolaus Danfrenillus, Maserius Gaillardus, Riuerius Lislius.Placuit quãdo

equitatu polleret,pugnãdi copia fieret ferocienti hosti.Ita ad Semenariam F
properatũ est,eo cõsilio,si se hostes in urbé reciperent,ut omni parte simul
urbs oppugnaretur.Ferdinandus,qui satis nosset,in euentu eius prælii positum esse si superior euaderet,ut facilè postea paterno regno potiretur, tutã fore belli aleam ratus,dissuadẽte Consaluo totã curã in certamen intendit. Aubignius,omnibus præparatis, in cãpos apertos qui Semenariæ subiacent circa flumen uicinum collocauit suos:uidensq; ad flumen properare Ferdinandũ & Cõsaluum,lætatus est pugnandi copiã sibi fieri.Cõsaluus & Hugo Cardonius,quorũ cõsilio utebatur Ferdinãdus,collocauere ad læuã pedites Hispanos & Terraconẽses citeriore in ripa:equitatũ in dextrã expan G
sis latè alis diduxerunt.Aubignius Heluetiorum peditatũ Hispanico peditatui opponit: è Brutiis & Gallico peditatu cohortes aliquot in tergo subsidio relinquit: ipse parte equitatus sumpta partem alterã Alegrio cõmittit. Erat Gallis flumen transeundũ:expectaratq; Cõsaluus ut occupatos in traiiciẽdo distraheret.At ubi uidet quadrato agmine Gallos in se ferri, ne suis distrahendis reliquorum robur minueret,instruit aciem,occurrereq; Hispanos equites Gallicis iubet,si fortè loco eos pellere posũnt.Hi cũ cataphractis Gallicis congressi ne primum quidem eorum impetum tulere:nec Hispani pedites clamorem Heluetiorum sustinuere,sed equitum suorum fuga H
cõmoti sensim sese proripiebãt. Id intuiti Aubignius & Alegrius, à dextra & læua cũ robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt.Heluetii & Galli instantes ingentem eorum edidere cædem.Ferdinandus & Cardonius,quà fugam suorum cernebãt,cum cohorte prætoria occurrebãt:redire eos in pugnã iubebãt:multi rediere,sed Aubignius cũ sua ala acriter instabat. Ferdinãdus cũ suos pelli undiq; uidet,in fugam uertit equum:sequentibusq; è Brutiis aliquot qui Regẽ agnouerant, parum absuit quin interciperetur.Sed equo ob præcipitatũ cursum lapsus, cùm iam Galli manum iniicerent,à Ioanne Andrea Altauillano subleuatus I
equoq; alio donatus inde se proripuit,magna fortunæ indulgentia. Quippe Altauillanus à quo subleuatus fuerat, uixdũ eo paululũ progresso ab equitibus Gallicis necatus est,dignissimus lõgissima uita qui dum hero subuenit,uiuus uidensq; in certissimã perniciem sese cõiecerit.Ferdinãdus cum paucis fugiens Messanã; Consaluus,in ipso itinere pluribus se adiungentibus,Semenariam prius,mox loco diffidens Rhegium concessit. Semenaria mox in Gallorum rediit potestatẽ,unà cum Fano Agathæ & uicinis aliquot castris.Ferunt Ludouicum Aragonium unum è Pontificiis purpuratis captum:sed dum mutata ueste in priuati sacrificuli modum obãbulat,relictũ. K
Theodorus Triuultius,& Benanidius ita uulnerati sunt,ut desperata ualetudine uix tandem pristinæ ualetudini restituti sint. Consaluum Semenaria egressum cùm per ignotos Gallis calles Rhegium sese proripuisset, frustra Aubignius persecutus est. Alegrius & Insulanus instandum esse mox putabant Semenariæ, nec perculsis Hispanis & Consaluo sese inde proripiendi occasionem dandam. Id cùm displicuisset, Aubignio fatigato toto diei labore, quando hoc bene successisset,hilarem hunc sumendum diem, & crastino die posse tentari diceretur, nequicquam postea, nocte fugien

tibus

A tibus Hispanis tentatũ.Interea Ferdinãdus,cũ è Messana conscendisset unà cũ classe parũ frequenti uti Syracusas transmitteret,non ita multùm proue ctus,reiectus uentis est in Messanã.Ibi literæ prius uenerãt,cõmotos Neapolitanos,Columnensium opera multos in armis esse.Duce tantũ & autho re Rege belli opus esse.si se cõmotis ciuibus ostendat,& Neapolim & Capuã & Cãpaniæ loca omnia mox,Gallorũ dominationis pertæsa,ultro ueterẽ Regẽ acclamatura esse:ciues repudiatis malis suasoribus, ad authoritatẽ Aragonum esse redituros.His literis lectis,repudiato consilio Cardonii & Ludouici Aragonii,primũ cœpit de reuersione cogitare:celeritérque B Neapolim deuectus,prõptiora ciuiũ studia quã existimaret, nactus est,pulsis Gallis obuios ciues, festo cultu proceres, Gilbertus Borbonius, ut uidit omnia aduersa,castris se continuit.Dũ Galli, qui in præsidio Auersæ & Ca puæ relicti erant, Mompenserio opem ferunt, ciues Ferdinandi uexilla erigentes in eius potestatẽ rediere.Neque uerò castris annona in multos men ses illata fuerat, neq; ea instructa rebus ad longã sustinendã oppugnationẽ necessariis.Ferdinãdus arces,& Cardonii consilio,& Prosperi Colũnæ auxilio usus,summa ui oppugnat,dum neq; numi in stipendiũ militi, neq; auxilii spes adest.Borbonius re cũ suis deliberata,inducias cũ Ferdinando pa- C ciscitur.his additum,nisi intra eum diẽ qui conuenerat,auxilia adessent,arces dederet:Galli omnes incolumes cum omni & supellectile quam auchere possent,& armis,emitterentur.Interea certiorẽ facit Aubignium, nisi intra paucos dies obsessis opem ferat,actum de arcibus.Aubignius cùm longo morbo confectus esset,premereturq; adhuc doloribus acerrimis corporis,eò è Lucanis accitum misit Alegrium cum robore equitatus & peditatus.Is obuios habuit in itinere Aragonios: exceptusq; angusta uia,cũ equitatum explicare non potuisset,quã uenerat redire sese simulauit.mox Ebulium adiit.instare hostis.nec Galli detrectarunt certamen. Videbatur haud D inæquale certamen,donec Ioannes Iacobus Dursortius,quem Duratiũ uocant,Alegrii monitu Aquitanos urgere cœpit,rogareq; ecquid cùm toties uicto hoste litigarẽt?Illi incitati facilè fregerunt Aragonios,præsertim cùm iam distracti essent,missis qui castra Gallica oppugnarent.Ea egregie defen sa sunt à Francisco Malherba.ita uersi sunt hostes in fugam:multi cæsi: uexilla tredecim relata. Sunt qui Ferdinandum huic prælio narrent interfuisse,& parum absuisse quin à Carolo Bridaco Dargio necaretur fugiẽs. Alegrius uictis instans,cùm in conspectũ Castri uenisset,Gallos accendit, quasi paratum esset auxilium: ut iam de necandis obsidibus deliberarit Ferdinan E dus,quasi uiolatis conditionibus.Galli Neapolim recipere tentant.Magdalenæ fanum tenuerunt:hortos Regios inuaserunt:sperantes tumultum aliquem ex tam uasta ciuitate.Iam admouebat obsides castro Ferdinandus,mi nitans eis laqueum.Mompenserius quando Alegrii auxilium serum uidebat,in uetere sententia manebat:Reliqui uiolatas leges induciarum à Ferdinãdo aiebãt,cũ ingentes munitiones interea extruxisset.In eas Galli è portu erumpentes, deiectis munitionibus Columnenses in fugam uerterũt. nam Prosper Columna totus & animo & corpore in eam curam incumbebat: Alfonso tamen Daualo strenue dimicante, Phari turre recepta,labare

Gallis animi cœpere. Hi mox confirmati sunt morte eiusdē Dauali. nanque F
is cum Punico mācipio agens de incendenda Gallica classe, sagitta ictus occubuit, dum incautius pretium ad Pœnum per summum hortorum parietem perfert. Iam Prosper eas munitiones Eeciæ monti admouerat, ut re desperata per Pausilippum montem Alegrius redire cogeretur. Itaque cū undique præcisa esset spes auxilii, Mompenserius nouis cōditionibus scriptis, obsidibus prius receptis instructo exercitu castris cessit. Secessit in Apuliā Mompenserius, & corrogata undique pecunia (neque enim à Rege afferebatur) exercitū instaurat. Huic adfuere Paulus Vrsinius, Virginius Vrsinus, & Paulus Vitellius cum Salernitano principe. Hi soli ex exteris fidem minime cum fortuna mutarant. Alegrius euocatus à Mompenserio, tardius G
cum robore Heluetiorum aduenit. Rogatus ecquid tardius aduenisset toties efflagitatus, contumeliose respondit ut nisi aut ab Heluetiis Mompensetius sibi metuisset, quos ille sibi conciliarat oppidulorum aliquot direptione, uel Virginii Vrsini oratione placatus esset, supplicium sumpturus de Alegrio quasi seditioso iactaretur. Ferdinandus paulò antea legatos Venetias miserat auxilium à fœderata ciuitate petentes. Cùm negaretur, pollicitus est sese oppigneraturū Apuliæ aliquot ciuitates. Ea pactione Veneti Franciscum Gonzagam cum ualido exercitu misēre. Eius aduen H
tu recreatus Ferdinandus castra propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiam Ferdinando. Interea haud longe à furcis Caudinis Mompenserius audiens progressas aliquot Germanorum & Neapolitanorum cohortes, nactus palanteis cum Paulo Vitellio eas mox consectatus est & concîdit. Ferdinādus auctus nouis copiis quas Ioannes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id oppidum Galli obsidebant. soluta est obsidio. Inde Ferdinandus pergit ad Frangetum oppugnandum. Primo die uana fuit oppugnatio, erumpētibus oppidanis: sequenti admotæ cùm essent machinæ, & prostrata mœnia, potitur urbe Ferdinandus. direptæ urbi, dum Galli adsunt auxilio, faces subii- I
ciuntur: misereq; uagante incendio serum fuit auxilium. Eodem impetu recepta Altauilla. Qui res gestas Gonzagæ scripsere, narrant Valatenses direptos: inde Regem & Gonzagam Nuceriam conuenisse. Inde Paludem, Circellum, & Frangetum. Ita proxima fuisse castra ut quo loco panderent Galli, Aragonii cœnarent: eodem è flumine utrisque hauriētibus, ubi utrinque multi sint cæsi dum eunt aquatū. Iesnaldos, dum se Galli Atellam recipiunt ab hoste direptos, & Andretenses, qui loco cesserant. Nusquam integris uiribús certatum: tumultuatiis pugnis quotidie, quibus Epirotæ equites Gallorum uim non sustinentes, per gyrum elabentes, uarieq; concurrentes Gal K
los fatigabant. Mōpenserius ubi suos atteri uidet, castra propius mouit Frāgeto oppidulo. Luce prima iubet instruatur pedestris acies, se equitatum omnem leuemq; armaturam educturum. Videbantur & hostes in certamen uenturi. At Heluetii, uel causati stipendia non soluta, uel Alegrii oratione commoti, qui infensior Mompēserio ueteribusq; simultatibus incitatus grauiter imperium illius ferre uidebatur, negarunt nisi persoluto integro stipēdio sese prodituros. Ita discordia horum cōuulsæ res gallicæ. Acceisis rebus in Atellam Galli se recepere, fremente frēdenteq; Mompenserio qui talem contumaliam

A contumeliã uindicaturus erat, si per fata licuisset. Alegrius leuibus ex causis irritatum aiebat Mompenserium, quem elato animo omnis, quæ haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus est Consaluus cum robore Hispanorum militum ad Atellam. Erat Gallicum præsidium extra Atellam dispositum gratiâ frumentariarum molarum tuendarum. Id cùm opprimere uellet Consaluus, Hispanum peditatũ quo abun dabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus opposuit: equitatum ita disposuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undique excurrens Gallos sese proripientes opprimeret. Iam Hispani con-
B citati cum ingenti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrunt. Heluetii insolito tumultu turbati primùm dilabi, mox Aquitanos imitati qui sagittis hostes iam morabantur, inuecti in eos facilè impetum sustinebant, nisi equitum clamore compulsi utrique in urbem sese proripuissent. Alegrius ex urbe egressus cum lectissimis equitum copiis, cùm ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hispanum progressus multis proculcatis & dissipatis & captiuis abductis in urbem rediit. Consaluus feruente tumultu molas confregit, eo ipso uictoria sese potitum magnifice iactitãs. Is postero die ad lacessendos Gallos progressus cùm loco fidentes detractare diceret cer-
C tamen, Ripamcandidam oppidulum præsidio uacuum nequicquam quiritantibus ciuibus, qui se iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hispanis diripiendum dedit. Gallis plus animi quàm uirium erat. itaque desperata tutela urbis Atellanæ, de deditione agere cœpere. Alegrius ipse in castra ad Ferdinandum profectus est. His legibus deditio facta, ut Galli incolumes cum supellectili impensis Ferdinandi in Galliæ uicina loca ueherentur: machinas bellicas relinquerent: maiores equos præter unum ne quis ueheret, nisi ex Regis uoluntate: Virginius Vrsinus liberè ad suos rediret. Sunt qui scribant hunc authorem fuisse Gallis ne in aciem dimicationemq; uenirẽt.
D Nec tamen fides illis seruata. nanque sub specie parandæ classis in loca insalubria relegati multi periere, uel cœli inclementia, nullo hostium dolo, ut Italici scriptores prodidere: uel simulata fallacia, propinato etiam quibusdã ueneno, ut uideo Gallicos aliquot scriptores narrasse, pręcipue de Virginio Vrsino præter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borbonius, Mompenserius, Carolus Lenocurtius. Mompenserium indignatione, cùm promissa nõ seruarentur, multi uolunt decessisse, tametsi à Gonzaga moneretur, si saperet ne præterquam quas captiuitas ipsa haberet molestias adderet: & illas quas haberet, recte ferret. Ex Heluetiis mille trecentis uix trecenti in Galliã
E rediere. Hi toto eo bello fidelissimi Gallo fuere, nisi quòd ab Alegrio concitati pugnam detrectarunt, libenter pugnaturi si ille imperasset. E Germanis octingenti Mompenserio missi, cùm trium mensium solùm stipẽdia accepissent, ultro in castra Ferdinandi peruenere. Addunt alii deditionem factam Gonzagæ Mantuano, non Ferdinando. erat enim Mompenserius sororius Gõzagę. Ferdinãdus paulò pòst desideratus, ipseq; Gonzaga graui & diuturno morbo concussus est. Interea Aubignius & Consentiã & Laynum & pleraque alia loca, quæ prius occuparat in Brutiis Consaluus, cæsis qui in præsidio relicti erant Hispanis, recepit. itaque ille in Brutios mox re-

diit aucto exercitu. Venêre ad Aubignium Hispani aliquot equites, colloquio locum petentes. Vbi quæ postularent audiit (narrabant autem Atellæ deditionem: hortabantur, mallet Fœderici noui Regis (nam is Ferdinando successerat) clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decem dierum induciis ut is è suis mitteret quosdã, qui exquirerent uerãne essent quę narrata erant. Ea ubi uera esse audiit, pactus est ut urbes uacuas præsidiis relinqueret: Ipse cum uniuerso exercitu liberè ad suos rediret. Oliuetanis dũ Rodoricus Daualus arma temere infert, urbe illi erumpunt cum Gallis: circáque uicum cui Insulę nomen, multis cæsis occubuit Daualus. Oliuetani tamen paulò pôst adueniente Consaluo emisis liberè Gallis imperata fecere. Idem Cõsaluus Menaldum Guerram, qui portu arceq; Ostiẽsi occupata Pontificem fatigabat, mox uictum abduxit. Aubignius instructis copiis in Galliam rediit. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gonzagæ acceptam referunt, non Consaluo aut Hispanis. Id quidẽ constat, ea deditione ita fractos & comminutos Gallos ut facilè qui superfuere debellati sint. Circa ea tempora Neapoli dira scabies homiues inuasit, cui cùm pharmaca ut nouo morbo quærerentur, multos absumpsit. Hunc morbum uane quidam dixere elephantiasim: alii lichenas, alii carbonem, alii ignẽ sacrum, alii lepræ speciem, alii inter morbos populatim aut ui astrorum, aut aëris intemperie uaganteis collocauere: adnotantq; eodem anno quo is morbus grassari cœpit, in Romano agro Tybrim, in Bononiensi Rhenũ, in Ferrariensi & Mantuano Padum, in Veneto Athesim extra solitos limites exundasse: tantisq; imbribus annum eum maduisse, ut terris undique humentibus minus mirandum sit æstiuum aërem ad eam intemperiem peruenisse, calidam & humidam, quam M. Tullius ex Philosophorum placitis putredini corruptioniq; causam dare scripsit. Ne hoc quidem prætereundum est, dum redit Carolus & diuersatur apud Astenses, singulari certamine congressos Gallum & Italũ. Gallus cùm esset paruulo corpore Landa nomine, quasi nanus ab Italo Cristophoro Zerbulo Genuensi uasto corpore homine uocatus, At hic, ait, nanus Herculi tuo clauam est extorsurus. Inspectante Rege, pompaq; insigni parata, & præparatis longo ordine his rebus quæ ad singulare certamen nescias uanius an profusius parari solent, tandẽ congressi diu gladiis acriter rem gessere. Vix unquã alias tanto animo & Galli & Itali in certamen singulare ullos uenisse fatebantur. Dum successu alitur utrinq; certamen, dum neutri certum est cedere, dum Italorũ præsentia Zerbulo, Gallorum Landæ crescere uires uidentur, tandem impacto per uiscera gladio iacuit Zerbulus. Iacentem sese condonare Italorum nobilitati Landæ professus est: Isq; in uicinum tentorium delatus, curatus est. Zerbulo Rex uicto trecentos nummos aureos, Landæ uictori quingentos donauit. Vix meminissem huius duelli, nisi Symphorianus Campegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarũ facinus prætériisse indignaretur, qui & in tantæ rei memoriam quo loco pugnatum est, Trophæũ erectum ait. Fuit is Landa Burdigalẽsis, familia honesta potius quàm illustri. Carolus ad eos qui Caietam obtinebant, iterum atque iterum subsidia decreuit. Sed uel socordia eorum qui præpositi erant, uel hostium uigilantia labor irritus fuit, etsi

A etsi ferè integro biennio his qui ab Aubignio submissi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorũ & Ferdinandi Hispani, & Fœderici Neapolitani conatus irriti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatũ est ei de filii morte: magnumq; dolorem cepit: at multo maiorem Anna Regina, quæ humi prostrata miserè deflebat extinctum filiolum, ut neque modus, neq; intermissio lachrymarum, neque ulla admodũ leuatio adfutura uideretur. Adflictam mœrentemq; exquisitis undique oblectamentis Rex consolatus est, nihilq; prætermisit quod ad eam recreandam pertineret. Eius pueruli ferociam patri exosam sunt qui scribant: Ex quo omnibus sortem Magnatũ in-
B tuentibus, uideri necesse est miserrimam: sic distrahuntur in contrarias uoluntates eorũ cupiditates, à liberis ut eisq; infantibus sibi metuant. Ipse Carolus cùm esset in rebus gerendis satis industrius, & comitate liberalitateq; peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & cõsuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderētur. Rex, cùm eum una hæc cura Neapolis recipiendæ urgeret, noua fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Pontifice, Venetis quoque, & Florentinis & Senensibus ad parteis uocatis. Exteri multa equitum peditumq; millia pollicebātur: nec Gallus segnius copias scribebat. Iamq; parata erāt omnia. præmissæ copiæ.
C his præesse debebat Ludouicus Aureliorum princeps: quem ut paludatus ad castra proficisceretur, Rex quotidie expectabat. Is diē è die ducere, modò hanc, modò illam causam impeditæ profectionis nectere. Verebatur enim longiorem profectionem, cùm Regem parum esse firma ualetudine uideret, seseq; regno potiturum. Re ad consilium relata, decretũ ut is primo quoq; die exiret. Is non sua ipsius querela, at Regio nomine Proregē exiturum se aiebat. Itaque commotus huius dissimulatione Carolus, omnia belli consilia abiecit, crebrò dictitans, neminem se hominem inuitum in castra missurum, repositurus tamen Aurelio ni priores res eum ab hoc consilio a-
D uertissent. Et tamē ne nihil actum uideretur, missus est Iacobus Triuultius, qui exercitui præesset. & huius quoque conatus uani fuere, nouis occasionibus uetera consilia extrudētibus. Nanq; eodem tēpore Baptistinus Fregosus Fliscorum factione, adiuuante etiam Paulo Fregoso purpurato Pontificio, patruo, urbe pulsus Genuensium, si expeditæ aliquot cohortes mitterentur, quo die uenisset, Genuam se redditurum recipiebat. Ita Rex missis ad Triuultium literis, iubet parte copiarum ei data Genuam tentet. Eodemq; tempore Iulianus Ostiensis Pontifex, Sauonam quoque Regi pollicebatur, si auxilia adessent. Huic etiam partem copiarum ad Sauonam reci-
E piendā Rex tradi imperat, uel ignarus satis distractas copias missis ad Genuam cohortibus, uel sperans utraque urbe se potiturũ. Triuultius quo pacto cūraret Regis mādata fideliter exquirebat. Dum uerò tempus ducitur, certior factus Sfortia, Genuam missis copiis muniit: Galliq; profecti cũ Baptistino Fregoso, dubitare cœperunt de eius fide. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiam Cardinalis, Sauonensium res munitiores nactus quàm speraret, fatigatis nequicquam Gallis, inde sese proripuit. Ita dum plures simul rei bene gerendæ occasiones miscentur, alteram altera frustrata est. Triuultius Mediolanensem ipsum principatum tentare uolebat: in Italiam cupie-

bat belli molem transferre, in sede ac solo suorum: ab his armis, equis, commeatibus auxilia uentura rebatur: omnia ibi Sfortiæ inimica infestaq; futura. Et iam aliquot oppidula receperat, cùm in Galliā à Rege reuocatus est. Eodem tempore & cum Ferdinando Hispaniæ Rege, quod iam antè suspectum fuerat, motum est bellum. Qui è Neapoli redierant, auxilia Fœderico ab eo mitti nunciarant. Missi sunt qui eius regionem popularentur. ipse etiam misit qui Galliam Narbonensem excurrerent. hi terrore magno illato, agros populati, ad suos se receperunt. Accensa utrinque odia. Rex quum copias coegisset, his præfecit Carolum Alboniū, cui & Sanctoandræano cognomen est, hominem acrem & rei militaris peritissimum. Castrum est Salsarum (quod Salsularum nomine sunt qui putent à ueteribus significari) circa Ruscinonem. Id ita à Perpeniano distat, ut locus alter alteri auxilio esse non possit. Valido id hostes præsidio tenebant. Ridere hi cōsilia Gallorum, qui eò copias admouerāt. Sed nihilo secius Albonius uineas agere: tormenta castro admouere: & quo loco aquis palustribus locus septus est, eo etiam hostes terrere. Ferdinandus ipse ad Perpenianū exercitum cōparauerat instructissimum. Sed Albonius inter Salsulas & Perpenianum loco opportune capto, diremerat Hispanis societatem auxilii mutui: continuataq; obsidione decem horis integris, Salsulæ in potestatem Gallorum uenêre. Et sane eo tempore nō erat his mœnibus præsidiisq; locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio post hoc prælium anno à Ferdinādo ita munitum esse suadente Petro Nauarro, relatum est. Sāctoandreanus cùm suadere uellet Regi, ut receptum locū muniret, minime exauditus est, deterrito Rege impensarum magnitudine. Capti eo loco ex Hispanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caieta tandem in hostium uenit potestatem, sed æquis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia instructi, ad suos se receperunt, Massiliamq; appulerunt. unde agitari cœptum est de pace inter Ferdinandum & Carolum. Misit in Galliam Ferdinādus Ioannem Mauleonem sodalem Franciscanum. (nam hoc hominum genere maxime eum usum ait Cominius, & Italos plerosque proceres Corius, quasi specie religionis in speculis constituti diuina humanis miscere simulatione libera eis liceat) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaelem Grandimontanum Aquitanum remisit. hi id agebant cum Ferdinando, ut auxilio esset Regi ad Neapolim recipiendam, ipse partem regni modicā Siciliæ uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepisse Ferdinandū aiebant. Sed cùm Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc sibi comperta dicerent, remissi sunt ad Ferdinandum iidem illi, Clerius Grādimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigisset, præsensq; fœderibus se adfuturum certo die edixisset. Is de his quidē se cum Regiis legatis egisse dicebat, sed tantādi gratia, non quasi exploratā rem asserendi: sane quàm lubenter curaturum se, ut pax cum Aragoniis, Italisq; coeat. Quæ cùm Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerunt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos sermones cum prioribus parum congruere: ad quæ ille quasi non exaudiens, uel quòd uere non exaudierat, nihil respondit. Ita pactæ sunt in aliquot menses induciæ. Paulò

F G H I K

antea

A antea dira scabies homines inuasit tota Gallia, cuius & suprà meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deessent, multos absumpsit. Galli Neapolitanam scabiem, quòd eo redeuntes eam experti sunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad se euectam: rursus & alii Hispanicam, ob Hispanorum circa Neapolim appulsum, uocarunt, utroque populo in alterũ nomen reiiciente. Veteribus olim non ignotam sunt qui contendant: tam frequẽtem non fuisse certissimum est. Ac quidam ita prodidere. Hispanos ex Indica nauigatione cum Christophoro Columbo, quẽ alii Colonum uocant, redeuntes, eâ infectos rediisse: iunctosq; postea Consalui copiis, mali cõtagione serpente socios infecisse. Esse porrò apud Indos eum morbum frequẽtem, sed qui facilè ligno quod Gaiacum uocant, apud eos excellẽti, curetur. unde & Indicam alii scabiem in Indiam eam relegantes, uocant. Circa idem tempus institutum fuerat Lutetiæ cœnobium prostitutarum mulierum ad frugem redeuntium resipiscentiumq;: indeq; ad alias Galliæ urbes manauit. Caroli impetus resederant: certo tamen consilio Neapolis repetendæ, cum Frácisco Gonzaga, & Vrsinis noua inibat fœdera, Florentinis adiunctis, Alexandroq; Pontifice ad partes uocato. Veneti quoque accessuri uidebantur. Interea dum cautius res meditatur, profectionem iterum atq; iterum differt.

B

C Ac cùm in eum sermonẽ incideret, palàm asserebat nunc hac nunc illa parte erratum: sed si eò rediret, se perfecturũ, ut errata prioris profectionis cautioribus consiliis sarciret. Castrum Ambasianum magnifice, cõquisitis undique architectis solertibus, ædificabat. Cœpit & ipsam Galliam probatissimis institutis regere. Ipse bis hebdomade, omnium querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditoriũ dato. Nemo fuit quantumuis abiectus, qui non ad Prætoriũ ubi uenisset, audiretur. Constituerat, magistratus Regios salariis auctis, ab omni quæstu auocare, iure illo etiam sportularum sublato. Duodecim centum millia libellarum Turonicarum, nomine

D tributi à Gallia tantùm quotannis exigere uolebat ad alendas copias. Ipse se familiamq; suam, omnes etiam aulicos magistratus, ex fructibus obuentionibusq; regiorum prædiorum, canonis Regii, aliorumq; iurium, alere debebat: quem morem priscos Galliæ Reges conseruasse ferunt. Sacerdotũ ambitionem fastumq; tollere uolebat. Vxorium torũ caste colebat, cùm prius adolescentiam uariis illecebris traduxisset. Pater puerum latinis literis instrui noluerat. Ipse optimos quosque authores in linguam patriam uersos didicit. Magistratus nõ nisi eruditissimis probatissimisq; uiris dedit. Ac sæpe falsus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad Senatoriũ gradum

E neminem admisit, qui non ab ipso Senatu nominatus lectusq; esset. Nec temere nouã ullam sanctionẽ proposuit, quæ non â Galliæ curiis prius probata discussaq; fuisset. Tanta indole Princeps, repentè sublatus est. Nã quodam die ex cubiculo uxoris prodiens, una cum ea in ambulacrũ apud Ambasiã substitit, ut qui in castro pila ludebant simul spectarent. Atque ibi orto sermone cum Ioanne Episcopo Andegauense de prioris uitæ erratis, ita sibi futurum propitium deum obtestabatur, si non speraret posthac futurũ, ut Deum neque culpa ulla piabili, neq; expiabili, quoad eius fieri posset, offenderet. Hæc dicẽs mox auersus corruit, hora diei post meridiem secunda,

Arnol. Ferroni Lib. II.

usque ad horam noctis undecimam, quo cùm uox eum defecisset, expirauit: F
Sed cùm ad se redire uisus esset, extrema hæc uox tertiò audita est, Deum sacramq́ Virginem implorantis. Vbi primùm corruit, in uicinum ambulacro cubiculum, quo nullum toto castro sordidius erat, perductus: ubi casu non culcitra, non thorus linteo ornatus. Palearium tantùm aderat linteis sordidis substratum: Atque ibi is cui tot castra ornatissima, tot urbes florentissimæ parebant, animã egit, magno sui desiderio apud omnes relicto, annum agens uicesimum septimum, cùm regnasset annos quatuordecim. magnificeq́ ad Dionysii Parisiorum sepultus est, sepulcroq́ maiorum illatus. Ipse pendebat à quibusdam Aulicis qui apud eum omnia poterant: quales fuere Stephanus Versius, Gulielmus Brissonetus Cardinalis, Burdelotus Castilloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Põcherius, ille Regi à secretis, hic quęstor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimorum. G
Sed tamen è Neapoli reuersus res acutius explorabat. Apoplexia extinctus credebatur. & multis antè mensibus signa morbi apparuere: purgationeq́ indigere eum Regii medici tres censebant, uno dissidente: quem indoctum reliquis eruditissimis Rex pręferebat. Iustis etiam Caroli manibus peragẽdis dies est dicta. Ex Ambasia corpus elatum, procerum Gallicorũ magno comitatu, solennibusq́ his adhibitis quę parẽtalibus Regum celebrãdis adhiberi solent. Tres adfuerunt ex Purpuratorum ordine, Gulielmus Brissonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus: addũt alii Gurciũ. Vbicunque corpus repositum est, tantus fuit lampadum, luminumq́ splendor, ardere ut sacræ ædes uiderentur. quod & toto itinere accidit. Simulacrum uiuum, quoad eius fieri potuit, Carolum referens elatum est. Laudatio ei dicta est à Ioanne Bellouiso Andegauensium Pontifice. Erat is Regi à sacris confessionibus. Multus hinc de ipso Carolo sermo, plerisque inopinatam mortem mirantibus, breuitatem uitæ atque Regni laudi uertentibus, qui adolescens ea cõfecerit, quę pauci diutissime regnantes assecuti sint. At apud alios uita eius uarie laudabatur, reprehendebatúrue. Aditum quidem paratum ab eo in Italiam, magno nominis splẽdore, nullo Regni commodo: quem si cæteri Reges æmulari contendant, & armis & pecuniis & hominibus exhausturi breui sint Galliam, Italis proceribus aliisq́ exteris bellum ex bello semper serentibus & augentibus, priuatorum commodorum gratia. Sane eum obsequentiorem fuisse aulicis quàm deceret. Repudiatam Maximiliani affinitatem spe Britanniæ regno adiiciẽdæ. Vanam spem fuisse nullis relictis liberis. quanquam quę hîc Regni utilitas, cùm fœdere matrimonii diserte Britanni cauisse se uane tamen iactitarent, ut si duo inde liberi ex eo matrimonio nati essent, secundus Britanniæ imperaret. Conferebãt prudentes huius imperium cum Ludouici undecimi patris imperio. Illũ, proceribus Gallicis uariis artibus circumuentis, Ioannem Armeniacũ apud Lectoram fide data necari iussisse, sororis incestum prætexentem, cum qua illum nunquam nuptias contraxisse uerissimum erat. Incestũ, si fuerit, expiatũ sane longo antè tempore, condonatumq́ à Pontificibus fuisse. Nihil hîc diplomate Pontificio opus fuisse, cùm alii Pontifices culpã expiassent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo sollicitatos sublatum, ut inuidi,
H
I
K
aut

A aut Burgundiones iactitabant. Circumuentum Burgundionē, hostibus pecuuia suppeditata, militeq́; per speciem missionis dato. Proscriptā ab eo nobilitatem. Inde populum aucto tributo fatigatum. Senatuū, magistratuum, legum munia in illum unū translata. Contrà, huius mitia fuisse imperia, qui etiam tributa minuere uoluerit, magnum sui desiderium apud omnes reliquisse, quem aulici, plebs, nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et cęterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat: Anna regina pannis pullis, uittisq́; obsita (tametsi pannis albis Reginæ Gallicæ Reges lugere solitæ sint) ita miserè lamentabatur, ut cibo & somno integros aliquot B dies abstinuerit: unamq́; eam uocem solantibus se emitteret, mariti sibi iter sequendum. Angebat ea cura Ludouicum Aurelium. Vocari ad se Gulielmum Brissonetum Cardinalem iubet: eumq́; partes Reginæ cōsolandę suscipere uoluit. Erat is unus ex omnibus minime ad eam consolandam accōmodatus, qui tantū doloris ex Caroli morte receperat, ut consolatione ipse egeret. Fuerat is administer uoluntatum regiarū. In quotidianis relaxationibus ad Regis naturam & mores ita aptus erat, regnare ut ipse cum eo uideretur. itaque multis opibus eum Rex dignitatibusq́; ornarat. Seu seria tractaret, seu ludicra, Brissoneto acquiescebat. adeo eos inter se morum similiC tudo coniunxerat. Ioannes Mara Condomiensium Pontifex, homo & sapiens & sanctus & eruditus, Brissoneti opera, adnitente etiam Alano Alebreto, Pontificatum Condomiensium adeptus fuerat. Is Brissonetum uelutì cliēs obseruabat: neque ab eius latere eo sane tempore discedebat. Sed in Ioanne Mara elucebant præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in deum singularis pietatis ornamenta: ex quibus totum se expendebat, mortalia cætera & caduca censens. Ille ueluti cœlestē ciuitatem incoleret, in omnibus suis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: sacrarumq́; rerum iam ab adoleD scentia traditam tenuit disciplinam: summa orationis & elegantia & acrimonia. Atque hæc omnia, uitæ decorabat modestia & integritas. Cum eo solo Brissonetus ad Reginam consolandam profectus, thalami sui angulo humi iacentem mœrentemq́; inuenit. At illa comite Regio familiareq́; uiso, acerbius eiulare cœpit, reiiciens se in eum flens quàm miserrime. Incipiebat colligere Brissonetus rationes aliquot, quibus eius dolorem minueret. At cùm illa fleret uberius, homo misericors ferre nō potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Ita & Cardinalis & Regina multum simul lachrymarum effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac oratione consoE lari, eo lubentius auditus, quòd ob uitæ sanctimoniam Reginæ commendatus erat. Mœrentem te mariti mortem Regina, non esse reprehendendam arbitrabar. Pudicarum est id mulierum, & quæ ægre à maritis diuellantur: & quo magis pudicitia cæteris excellis, eo maiorē luctum, uberiores lachrymas adfuturas uidebam. Quòd autem ita angeris, ut & conuictum & consuetudinem pristinam reieceris, & cibo aliquot iam dies somnoq́; abstinueris: plane ostendis, mole te doloris obrutam, fatum tibi accelerare, & adhibuisse in consilium cogitationum tuarum, desperationem: quo uno & manes mariti offendis, & Dei Opt. Max. iram implacabilem in te prouocas, ni

» ab ea ſententia dimoueri te patiare. Amiſiſti maritum: morte illius pertur- F
» baris. Quid eſt quòd eo nomine querare? Eſt ille dolor communis tibi cum
» omni nobilitate aulica. Maritum autẽ ſi ea lege tibi Deus Opt. Max. dediſ-
» ſet, immortalis ut immortalitatem tibi etiam adſerret; ereptum tibi dolere
» debebas. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis immineat? Vt nõ com-
» mouemur cùm inquilinum poſt conſtitutum tempus domo locata migra-
» re uidemus: ita nec moueri æquũ cùm diſcedere uidemus homines ex hac
» uita, cùm commorandi certos Deus terminos circunſcripſerit & definierit.
» Quæ res mihi dolores hoſce leuare ſolet, lubenter tibi cõmemorabo, ſi for-
» tè eleuare eadem res tibi tuos mœrores poterit. Sæpe intueor tumulos pri- G
» uatorum, buſta Regum: Deniq; in eum ipſum locum progredior, quo un-
» dique mixti iacent omnium cineres, atque oſſa hac illac diſperſa. quẽ in lo-
» cũ progreſſus, defunctorũ tumulis ſolitus ſum nullo ſtipatus comite inam-
» bulare. Hæreo eo loco: defigo oculos in oſſa. deinde mecum: En illæ manus
» quid attrectarũt? hi pedes quo abierunt? hoc caput quãtos ædificauit cogi-
» tationũ mõtes? Crede mihi, cogitatione ea non leuiter afficior. Miſera uerò
» ſors hominũ. Si quò illa oſſa reciderunt, nõ te peruenturã cenſeas, ſtulta es:
» ſi cenſeas, miſeranda: ſi negligas, parũ ſana. Dolere te dixti, ea ætate, eo in te
» amore, ea animi magnitudine Regẽ quòd amiſeris. Vide uerò ne tua ipſius H
» cauſa tot lachrymas profuſas ipſe etiã indignetur, qui immortalitatẽ illi in-
» uideas. Nam illius quidem gratia nihil eſt quòd te excrucies. Neq; ipſa opi-
» nor laudâris mercatorem qui decoxerit, nec qui depoſitũ inficiatus ſit: quid
» igitur depoſitam creditamq; uitam à maximo negociatore deo, ac Carolo
» precariò conceſſam cùm ſuo ille iure repetierit, reſtitutam doles? Quid eſt
» quòd illius cauſa excruciet te tuus dolor inteſtinus? Nihil accidit illi incom
» modi. quid enim accidere incommodi ei potuit, cuius uita deo gratiſsima e-
» rat: niſi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatẽ, ex terreſtri habitatio-
» ne ad cæleſtem, ex turbulenta uita ad pacificam, ex tenebris ad lucem tradu I
» ctum grauiter ferre uidêris. Ac ſi tu Regina ea eſſes, quæ nullis unquam for
» tunæ fluctibus agitata eſſes, culpa fortaſſe effuſis tãtis lachrymis uacares. At
» enim cùm ita uixeris, ut fortunæ diu proſperæ neſcio quid mœroris ſemper
» incurrerit, & in longo tempore fœlicitatis, magnis interim ſis icta uulneri-
» bus, patris morte, tuorum cæde, trium liberorũ funere: maritum tuum ab-
» ſentem in longinquam expeditionem profectum uideris: paruo comitatum
» milite lectiſsimis copioſiſsimisq; hoſtiũ milibus occurriſſe audieris: In ma-
» num hoſtium ueniſſe, aut extrema paſſum iterum atque iterum rumore ab
» hoſtibus confícto audieris: hæc inquam quum magno antea animo tuleris, K
» repentè tot angoribus partam laudem effluere uno hoc incommodo addi-
» to, ſines? Ne Regina, ne hera hæc commiſeris alieno hoc maxime tempore,
» quo populus conſtantiæ magnitudiniſq; exemplum memorabile à te expe-
» ctat: tantùm abeſt ut tibi in mentem quicquam ueniſſe putet de morte tibi
» ipſi acceleràda. Nullus quidem tarde eò properare poteſt, unde nunquam
» cùm ſemel peruenit, reditus pateat. Quid fatum te accelerare iubet inteſti-
» nus tuus dolor? Lege ea omnes nati ſumus, ut exuere ſemel neceſſe ſit mor-
» tale hoc corpus. Parce dolori: & lachrymæ finem teneãt, & gemitus ſingul-

tuſq;

A tusq; tandem aliquádo facessant. Omnibus horis in mortem ipsam ruimus, quantumuis ea differre uideatur iter ad nos suum. Retinenda anima à Deo Opt. Max. data custodię corporis: nec iniussu eius cuius iussu data est, ex hac ei uita migrandum, ne munus ab eo assignatũ defugisse uideamur. Rex ipse Ludouicus ut afflictam te suo nomine consolaretur Brissonetus, iussit. At illi accidit quod Polo, ut uerum dolorem, ueras ipse lachrymas effunderet. Vtrosque obtestor per sacrum Dei nomen, ne uos ipsos, ne uestrorũ de uobis spem fallatis. Ne lachrymis assiduis uestras duplicate solicitudines. Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis exhiberi. si prius fato essetis B functi, cuperetis eum uacare dolore: uelletis lætissime de uobis & sentire, & loqui: ita illi, res illius gestas, comitatem, animi magnitudinẽ laudantes, rem estis gratissimam facturi. Vidimus uos prosperam fortunã ferre modestissime: facilè aliquando intelligamus, aduersam quoque uos æquo animo ferre, ne tot uirtutibus hanc quasi languoris maculam aspergatis. Quod quidem si uestrorum uestraq; gratia minus adduci potestis ut efficiatis, at Regis ipsius precibus donetis, Regis ipsius superioris & Dei præceptis etiam obtemperaturi; cui prorsus assidui isti languores displicere solent. Hæc ille cum dixisset: uocatiq; ministri recreandæ defectionis cibum afferrẽt, illa se-

C cundo post mortem mariti die cibum sumpsit: cœpitq; aliquid ex pristino dolore remittere. Ferunt Hieronymum Ferrariensem sodalem Dominicanum, cuius responsa Florentini pro oraculis habebant, & Caroli in Italiam aduentum & prosperum reditum, mortemq; illius prædixisse. Hunc quòd esset Gallorum studiosior, quàm alii uellent, ferunt à Florentinis adnitente Pontifice quasi uiolatæ persuasionis reum damnatum: alii cùm imposturis plebem falleret, & Auguris diuini nomen aucuparetur, iure cæsum uolunt: certe ad temperantiæ & sobrietatis laudem, doctrinæ & ingenii gloriã adiecisse eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolum ut bardo in-

D genio & superbo incessit, reliqui omnes exteri scriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius historia omnis sugillatio est Gallorum) & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regeq; digna ornamenta huic tribuũt, quæ nec dissimulant Itali: qui patria Italicaq; lingua historiam scripsere ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes superasse uideantur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in qua erat forma & species liberalis, uim militum fugientem, stratam ad illius pedes, exarsisse mox eum in eam, seductámque lectulo mox collocatam in eam cum insiliret, aspecta tabula ubi diua uirgo puellum gestabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatamq; diui-

E nam Matrem, integra redderetur sponso, Regem uim lachrymarum profudisse, compressisse & constrinxisse uoluptatem quæ se iam profundebat & eliciebat: intactam uirginẽ sponso quoque captiuo liberato reddidisse, dote constituta de suo quingentorũ nummũm aureorum, liberatis unà sponsæ omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM
LIB. III.

OSTEAQVAM proceres Gallici more Regio iusta Carolo fecerunt: elatusq; ille magna hominum & ordinum frequẽtia, desiderium sui apud Gallos reliquit: non diu de G
Rege nouo creando deliberatum est. Lege enim Gallica ad LVDOVICVM VALESIVM Aureliorum Ducem, regnũ redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequiis parandis reliquisq; Regiis muneribus obeundis regnare se ostendit; nullo neque aduersante, neque regno minus idoneum contendente. Itaque coacto consilio Remos petens ungitur. Præstò Regi adfuere ad infulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes Ducis obibat Burgundiæ: Petrus Borbonius pro H
Duce Normãdiæ: Antonius Lotharingus pro Duce Aquitaniæ: Philippus Rauestanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cliuensis pro Comite Cãpaniæ. Peractis tristitię imitamentis, aulicos proceres humanißime affatus, cõsilia sibi capessendi egregie regni retulit: neminem se eorum qui Carolo militassent exauctoraturum: magistratus aulicos eodem se quo prius loco habiturũ. Easdẽ eos mercedes, eadem stipendia accepturos. Ad hæc, formã futuri regni præscribens, iudicia se eorum peritis permissurũ: militię se cõsulturum ostendit. Iudicum etiam decuriã aliam statuit, supremi ei Consilii nomen impartiens, ad quos hæ controuersiæ referrẽtur, quæ ob potentiũ ho- I
minum in Senatu nimium gratiosorum factiones, periculose tractarentur in Senatibus. Sed horũ potẽtia paulatim glisc ẽs, eò erupit, pertractis auocatisq; omniũ cõtrouersiis, & his qui iudicia differre ob potentiã uolũt, eò accurrẽtibus, recognoscentibusq; illis supremi ordinis placitã resq; iudicatas pessimo exẽplo: reipublicæ ut Gallicæ magnã inde illatã calamitatẽ uideamus. Fine æstatis turbidis rumoribus prorupisse Germanos Maximiliani auspiciis in Burgundiã, allatũ est. Ludouicus eò cohortes aliquot cũ Ioãne Fuxeo misit, quæ hostiũ impetus arcuerunt. Sperabãt omnes tali Rege nihil nõ felicißime Gallis successurũ. nec immeritò. Vicit omnium spes. nusquã K
Gallorum res neq; feliciores neq; potentiores quã eo Rege; etsi procellis fortunę fine regni agitãtus cursus prosperarum rerũ intermissus uideri potuit. Agebatur annus impartitæ nobis salutis M. CCCCXCVIII. quo tempore Ludouicus admouit animum ad forensium controuersiarum innumerabiles gyros aperiendos: multaq; sanciit, quæ ad earum breuitatem, iudicumq; moderationem pertinẽt. Inde cùm studiosi prętextu priuilegiorũ mire plerunque alios uexarent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus est, fraudesq; eorum repreßit. Neque uerò tantùm hæc unius alteriúsue consilio

filio

A filio statuit: sed prudentissimorũ quorũq; adhibito consilio, quos eiusce rei gratia aut ad se euocauit, aut aulicis negociis occupatos, consiliis adhibuit. Nec temere aliquid edicto sanciit, quod non eruditorum quorumcunq; uirorum è Galliæ Senatibus delectorum iudicio prius cõfirmaretur. At parisiensis Academia intercessit promulgationi cõstitutionũ, quas in se latas uidebat: Resq; parum absuit à seditione, proponentibus multis famosos libellos in Regem ipsum, & Guydonem Rupifortium summũ iuris præfectum: remq; ipsam concionatoribus palàm exagitantibus, diuinarumq; rerũ peritis libertatem amissam deplorantibus, nisi Rex gliscentem seditionem ua-
B rieq; serpentẽ Lutetiã ueniens extinxisset, nobilibus hominibus (ut sunt interdum studiosis parum æqui) ridẽtibus, optatissimumq; ad spectaculũ ringentibus. Angebat alia cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britãnorum principatum secum auferebat. Visa res est grauissima, & quietem Gallicam conuulsura. Adhibito intimorum consilio, de repudianda Ioanna Valesia uxore, Caroli nuper Regis sorore, consilium iniit. Huic uni uitam acceptam & captiuus & odio apud fratrem flagrans Ludouicus debebat. Repudiarétne Regis sororem? & eam sororẽ cui tantum deberet? Quid si proceres Gallici grauiter id ferant? Hæc aliquantulum agitata torserunt
C Regem. Denique populus uxorẽ cui tot annis Rex assueuit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum sententia, qui & metu cum Ioãna contractum matrimoniũ, & contestationibus eo tempore adhibitis id constare, neq; fœdere ullo naturali cõtractum aiebant: asserente id Ludouico.
„ Maligni rerum æstimatores uarie id eius factum incessebant, Quasi, aiebãt,
„ uero id esse simile potest, cum Regi Carolo tres essent liberi. Cum mœrens
„ uxor captiui uitam à fratre multis lachrymis impetrasset, metũ si quis initio
„ adhibitus sit, nunquã purgatum? nullũ mariti officiũ in tam bene de se me-
„ ritam uxorẽ ab eo collatum? cubantem unã, ex illius cõplexu æque discessisse
D atque aliam mulierem? amplexantẽ pari amplexu non acceptã? deside-
„ rii eius expectationem non expletam? non pellectum animum, non mitiga-
„ tũ tot lachrymis, quas profuderant uxoris oculi pro marito liberando? Ad Pontificem itum est Romanum, nec sine muneribus. Is erat Alexander VI. Borgiæ filii extollendi auidissimus, omnesq; etiam quærẽs occasiones ampliandi ei imperii. Ac ratus Ludouici amicitiam ad eam rem aptissimã, quos uoluit iudices ei decreuit. Hi fuere Philippus Luxemburgus Cardinalis, Ludouicus Albigiorum Pontifex, Ferrandus Septensis episcopus, è domo ipsi Regia petiti & dati. Hi tandẽ dissoluerũt lata sentẽtia matrimoniũ: coq; fa-
E ctu est, ut Rex Annã Caroli uxorẽ cum Britãnorũ principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioannã uideretur, ultro ei Biturigum principatũ iure fraternæ successionis debitum detulit. Ea fuit eximia pudicitia & integritate, cælestis uitæ ob morũ sanctitatẽ quædã ueluti exẽpla uiuẽs adhuc nusquã nõ præbẽs. Ac tantũ abfuit ut repudiũ ægre ferret, ut se plerunq; magno onere leuatã prædicaret: humanasq; cogitationes spesq; auersata, ad diuinas animũ transtulerit. Noua Regina nouis magnisq; plausibus iterum excepta est, Britãnorũ nobilitate haud satis æqua, cũ interim in Galliã deuolui cũ principatum uidebãt. Rex ubi primùm ex animi sententia regni res cõposuerat,

totus & animo & opibus in bellū Mediolanense insistere cœpit,Valentinę F
auiæ nomine principatum Mediolanensem iure sibi delatū hæreditario cō
tendens.Nec uerò Ludouicus Sfortia,quin magnū bellum à Gallo impenderet,dubitabat.Audierat ad Alexandrū Pontificem Romanū,ad Maximilianum Cæsaré,ad Venetos,ad alios Italiæ regulos,missos legatos. Germanorum expeditā manum ad fines tutandos accersierat. Maximiliani affinitate fretus erat.Iā Veneti nouo Regi gratulatum uenientes,ad bellum eum accenderant,opem ei ultro suā deferentes.Ac tandem secretis pactionibus cum Rege initis,cùm Cremonā sibi à Mediolanensibus inique ereptam dicerét,ut Cremona eis cū multis aliis oppidis cederet,fœdus cū Rege paciscuntur Philippus Austriacus Maximiliani Cæsaris filius, Burgūndiam petierat. Nec hunc ipsum irritatum Rex ad Mediolanense bellum profecturus,relinquere uolebat,ultro citroq; legatis misis,adnitēte Ludouico Borbonio Vādomio.Cū obsequiū se pręstaturū rerū urbiumq; quas beneficiarias à Gallo tenebat,profiteretur,missus est ad Atrebates Guydo Rupifortius,qui iuranté in uerba Regis ut beneficiariū admisit:& quędā quę ablata maioribus suis quærebatur,reddidit. Ita uacuus reliquis curis,toto animo in Mediolanēse bellū Rex incubuit.Excitabat Regis uoluntaté Ioannes Iacobus Triuultius:qui quo odio apud suos flagraret Sfortia, & quàm leuissimo momēto fugaretur,ostēdebat.Hūc iampridē factione Mediolano pulsum,& Carolo militanté Rex nouerat: sibiq; egregiā nauasse operā ad Nouariam meminerat.Itaq; & præmissus est ad res tentandas,& parti copiarū præpositus.Paulò antea uenerat in aulā Valentinus Borgia,Alexandri Pōtificis filius.Hūc Rex magnifice suscepit:atque ita sibi deuinxit, ut posthac semper magnifice de eo & sentiret & loqueretur. Cumq; relicto prius galero Cardinalitio,affinitaté quæreret ex aulica nobilitate:quā uellet sumen di optioné proposuit. Elegit is Fuxeā Alebreti Alani Aquitani principis filiā.Erat Alebretus Ludouico parum gratus ob fidem olim uiolatā ad Britanniam,dum priuatus bellum moliretur in Carolum:nec filiam extero homini credere uolebat.Misit igitur in aulā Ioannem Caluimontanū,qui nuptias eas dissuaderet,hominem summo acriq; ingenio.At is rationibus Regis adductus,& priusquā ad Alebretum se reciperet,donatus à Rege consiliarii Regii apud Burdigalæ Senatum magistratu:facilè Alebreto persuasit è re sua eas esse nuptias:atq; ut maxime non sint,quicquid id esset molestię, concoquendum.hāc unam superesse rationem,qua in gratiā Regis rediret. Ita data illa uxor Borgiæ : easq; nuptias ille cupidissime est amplexus, tum ob uicini principis Alebreti Franciq; affinitatem,tum ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate & suauitate conditam. Huic præter dotem paternam,Valentia nobilis ciuitas,donec superesset,ducatus titulo insignita data est.Ipse Cęsaris nomen accepit,crebrò iactitās, uexillisq; adscribés,aut Cæsaré aut nihil se futurū.Rex peditum uigintiquinque millia contraxerat,equitum sex millia.exercitui præfecit Ebrardū Stuardū Aubigniū, Ludouicū Luxemburgum Ligniū, Ioanné Iacobū Triuultiū, tres uiros rei omnino militaris peritisimos.Post Alpes superatas,duo oppidula, Nomū & Roqua, Sfortiæ copiis firmata,Gallos excluserunt. Aubignius Nomum

cum

A cum militibus inuadés,primo impetu cepit:Roquam Triuultius, quòd firmiori præsidio teneretur Luxéburgo suos submittente,expugnauit.utrunque oppidulum & incensum & direptū est.Inde in Alexandriā itum est:Ea firmo præsidio tenebatur,utpote in quamprimos belli impetus peruēturos Sfortia antè uidisset:eoq; miserat Galeatium Seuerinatē.alii Galeatium aliū Sfortiæ proximū missum scribunt.Galli qui primam oppugnatiouem hortatu Luxēburgi cepere,ab hostibus,multis cæsis,depulsi sunt. Triuultii consilio res cautius tentari cœpta est.Fama est,cum Galeatio actum de urbe relinquenda,quod falsum fuisse alii contendunt.Sequenti die admotæ machi B næ bellicæ magnam muri partem deiecerūt: totaq; nocte leues aliquot machinæ admotæ,hostibus somnū exemerunt, nocturnā uerētibus oppugnationem.Galeatius ex urbe è muris dilapsus, ad Ludouicū Sfortiā peruenit, metu res Gallorum,ne fortè ignauia urbē reliquisse diceretur,augēs. Vrbs uacua duce sibi non defuit.Galli undiq; urbē oppugnantes, tādē expugnarunt:nec sine suorum strage tamen.Sæuitū est in Sfortianos:à ciuibus tēperatum.Mœnia strata.Dertona mox ab Aubignio recepta est.Papiēses Alexandrinorū casum ueriti ultro deditionē fecere. Sfortia eo tēpore Mediolani cùm esset, Venetis parte alia urgentibus, Gallorū aduentū,fretus Ger-C mano milite,expectabat.At fama tot breui urbium amissarū territus, sibiq; ipsi conscius quantum grauiter plebs dominatū ferret,ueneno sublatis nepotibus ueris Mediolani hęredibus,territus etiam Galeatii aduentu,qui cataphractorū Gallorum equitum insignem uirtutem referret,mutato consilio solum uertere statuit,ad Maximilianumq; Cæsarem proficisci, ratus ob affinitatē,& copias & uires inde sibi adfuturas.Inde Comū, mox Lario lacu transmisso,in Germaniam profugit,pręmisis antea eò liberis,cū magna auri argentiq; copia.Mediolanum propter urbis uastitatem non munierat. Arci Bernardinum Curtium præfecerat.Post Sfortiæ fugam,Mediolanum D in Gallorum uenit potestatē.Rex à suis admonitus,post supplicationes passim decretas, Mediolanum adiit:ubi publice magno omnium plausu exceptus est.Arcē quæ ui expugnari non poterat,Triuultius auro expugnādam aiebat.Vocatus ad colloquium Curtius,qui toto triennio arcem facilè defendisset,Triuultii opera auro expugnatus est.Tradita ei centum millia numûm aureorum, mediamq; mobilium partem,quæ in arce essent, sunt qui scribant:alii,quibus magis accedo, decem millia numûm aureorum tātum, cum media supellectilis parte,tradita aiunt.Genua mox in Gallorum uenit potestatem,Baptistini Fregosi opera : Eiq; præfecit Rex Philippum Raue-E stanum,Fregosi tamen consilio res Genuensium moderaturum. Venetis quoque Cremonam,cum aliquot oppidis quæ circa Abduam sunt,ex fœdere restitui Rex iussit : etsi pignoris tantùm iure debitam sibi contenderent:facileq;,quicquid id esset æris alieni,dissolui posset. Sed & fœdera inita seruanda erant, & illi tam potentes quouis pacto ad Gallorum amicitiam alliciendi. Interea dum Mediolanensium reipublicæ res diligentius Rex obseruat, animaduertit Mediolanenses tributorum mole nimium fatigatos. Tributa igitur ad mediocrem usque modum minuit, usus ea in re consilio Guydonis Rupifortii iurispræfecti, Georgii Ambasiani Cardi-

nalis,& Iafredi Caroli,quẽ prę ſidẽ Senatus Mediolanẽſis cõſtituit:quorum F
conſilio, pace poſtea undiq; parta,tributa tota Gallia magna ex parte remit
tere uoluit:remiſiſſetq;,ni Venerum Pontificiumq; bellũ ad maiores eũ im-
pẽſas traduxiſſent.Fine etiã regni,Iulio Pontifice Romano,Hẽrico Britan-
niæ Rege,Cæſare Maximiliano,Heluetiis, Ferdinando Aragonenſi,omnes
Galliæ partes uno eodemq; tempore inuadentibus,nunquam auxit tributa,
nunquam aulicos militaresq; magiſtratus, Senatúsue Gallicos ullis ſtipen-
diis fraudauit.Tãtùm ſex menſium ſtipẽdia diſtulit,quę ipſa fine anni ſimul
perſoluta ſunt.Neminé eorum qui antea Sfortiã ſecuti eſſent,in ius uocari,
à militibúsue laceſsi,edicto uetuit.Si quos nobili ortos familia,bonis lapſos G
inuenit ob priorum tẽporum tyrannidẽ,bona ſi quæ fiſco addicta fuere,eis
reſtituit: ſi minus, pecunia erogata ne poſſeſſores antiquos in ſe concitaret,
nouos fundos nouaq; eis caſtra uenalia,ſi quæ inuẽta ſunt, cõparauit. Gre-
gariũ quendã militem cùm Claudius Sayſellus(quẽ poſtea Põtificatu Maſ-
ſiliẽſi donauit)ẽ familia Frãciſci Philelphi ortũ diceret, cũ literatum crede-
ret,annuo ſtipendio iuuare uoluit. Eo militiã præferente,in militũ gradum
honeſtiſsimũ,ueſtibus,equis,armis, pecuniaq; inſtructiſsimum, adſciuit. Et
quo magis popularia uiderentur imperia,Galliã repetiturus,Iacobum Tri-
uultiũ Mediolanenſem,Mediolani proregẽ conſtituit.Andreã Quintinum H
Scotum arci Iouis præfecit,hominẽ rei militaris peritiſsimum & uigilãtiſsi
mum.Caſtri cuſtodiam Carolo Stepeio commiſit.Poſtea etiam profeſſores
bonarum literarum edicto reuocauit, aucto priore ſalario. Iaſonem May-
num,caſtri non ignobilis donatione,Philippum Decium, & Franciſcũ Cur
tium,ſalarii magnitudine ad intermiſſam legum interpretationem reuoca-
uit.Deniq; ex Italica nobilitate,ſi quos aut prudentia aut rei militaris ſcien-
tia inſignes comperit (habebat uerò emiſſarios ad eos undiq; cõquirẽdos)
militiæ gradu honeſtiſsimo ſtipendiiſq; ampliſsimis donauit.Ipſe nobiliſsi-
mum quenque menſæ ſuæ adhibuit: & ab eis inuitatus libenter conuiuiis I
interfuit. Rebus tandem ex animi ſententia conſtitutis Lugdunum rediit,
lætus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valeſiam(erit ea poſtea Gallorum
Regina)pepererat.eodemq; tempore & decuriones Pariſiẽſes & præfectus
decurionum,à Senatu mulctati ſunt ob pontis Pariſienſis ruinam:quæ fœ-
da eo tempore fuit,cõponentibus aliis ſarcinulas,aliis migrãtibus,aliis dum
quò facilius migrarent,liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus
ſubmerſis. Eum pontem Pariſienſes poſtea magnifice conſtruendum cu-
rarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Iucundo Veronenſi architecto,
docto homine. Reuerſus Rex litem compoſuit inter Carolum Geldriæ & K
Gulielmum Iuliaci principem, ob inſignia eadem à Geldrenſi ſumpta : ad
quam componendam arbitrum illi eum honorariũ delegerant.Pro Iuliaco
pronunciatum eſt:ita tamen ut is oppidum Geldrienſi extortum redderet.
uterq; Regis ſententiæ paruit.Iuliacoq; Regis liberalitate quatuor aureorũ
nummûm millia numerata ſunt : decretumq; annuum in poſterum ſtipen-
dium. Sunt qui ſcribant eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Ger-
maniæ principes & Heluetios cum Maximiliano Cæſare committerent: ut
eo bello implicatus, Sforitiæ auxilia ne ſuppeditaret. Maximilianũ quidem
conſtat

A constat suppeditatam in id bellum à Rege pecuniā ægre tulisse. Eodémque tempore à Ladislao Pannoniȩ Rege legati uenerunt gratulatū quòd Sfortiam uicisset: Mediolanensibusq; in ditionem redactis, auxisset regnū: petentesq;, ut is amicorum sociorumq; numero haberetur. eis quæ petebant concessa: occultioraq; fœdera inita quibus Maximiliano negotium facesseret. Eodemq; anno, sed priusquam Mediolanum adiret, Senatum Rex Rothomagi, Georgii Ambasiani consilio, statuit, fixum & perpetuum futurū, non temporarium. Sfortia tandem ad Maximilianum peruenit: comiterq; exceptus est. At minora ab eo quàm sperabat, auxilia suppeditari posse uidit:
B resq; suas pro deploratis se habere dixit. Nec tamen sibi defuit: Ad duodecim hominum millia ex Heluetiis conscripsit, Maximiliani usus opera, non pecunia. Italicus quoq; miles eius imperiis assuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adscripsit. Mox suorum literis certior factus, Triuultii imperia Mediolanensibus displicere, per clientes atque amicos seditionem Mediolani excitat. Nam & Gallorum rapinæ, patrataq; aliquot temere facinora, inuisos eos Mediolanensibus reddiderant, ut & morum ingeniiq; dissimilitudo, & cum Italicis mulieribus liberior familiaritas. Triuultius seditioni iam gliscenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per ui
C cos immisso milite, obtruncat. Vocatam plebē pro concione, mitissima oratione placare conatur. Sed factione hostiū obstrepente, recensere cœpit milites, aduentante iam Sfortia. Vix quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat Valentino Borgiæ Cæsari ad tempus. Muniit igitur arcem. Mox Nouariam secessit, ut & hostes receptis è Flaminia militibus compesceret, & recētes milites scriberet. Et sane Nouaria ad bellicos impetus hostium eludendos aptissima erat. Irrigantur enim ferè suburbia Nouariæ fluuiolis duobus, Terduplo ab ortu, Aconia ab occasu: Nouariensiq; agro summæ Alpes imminent. Est & in extrema parte agri uicus Laniza-
D rius, unde commeatus abunde in urbem inferendos curauit Triuultius. Súntque tota urbe fossæ manuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, castrum munitissimum. Ibi Triuultius collocat milites: aggeres muniit. mittit & Pegasarium cursorem ad Regem cū certis mandatis, quo statu res essent, edoctarum. Ille mox eò Ludouicum Luxemburgum, quem secū è Mediolano reduxerat, cum expedita Aquitanorum peditum manu mittit. Aubignius dum hæc aguntur, ueritus ne res hostium superiores essent, cū Triuultio se cōiungit, direpta prius Dertona. Venetos admonet societatis cum Rege initæ: auxilia ex fœdere debita poposcit. Illi Nicolaū Petilianum Co-
E mitem cum exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio se coniungat, aut si minus id fieri possit, agros Mediolanensium populetur. Ille, Mediolanensi agro populato, cùm aditus sibi ad Aubignium præcluderentur, ad suos se recepit. Principio sequentis anni, qui fuit millesimus quingentesimus, Sfortia à suis admonitus de Gallorum fuga, Mediolanum rediit cum ualida Heluetiorum manu, quā Italico exercitu postea contracto auxit. Atque ut sunt cū fortuna mutabiles huinsce populi animi, uel quòd Sfortianorū imperia nō ingrata olim meminerāt, nihil nō beneuolētiæ in eū profuderunt. Papia & Parma & Veganum accessit. Aduentantibus etiā Sfor-

tianis,cùm Nouarienſes aliorum exéplum ſecuti,conſilia agitarent de Gal- F
lis urbe expellédis,è Nouaria quoque Galli ſeceſſerunt.Benedictus Cribel-
lus, & Ludouicus Caymus,quibus multũ Sfortia deferebat,Mediolanum,
Papiam,uicinaq; alia loca nuper à Gallis recepta,munienda ſuadebant: Ca
rolus Stampa Nouariam unam acri præſidio & ualido tuédam: eò molem
belli uertédam:ſed Italo milite,non Heluetio ad omnem auram ſpei lucriq;
mobili,fidem habendam.Inſtare enim Gallicas copias:quæ ſi Nouaria po-
tiantur,facilè Mediolanum recipiant. Erant Aubignius & Triuultius Gal-
licarum copiarum dũctores. Hi pari uirtute potentiaq; cùm eſſent, parum
abfuit quin rem Gallicam ſatis afflictam,mutuis diſsidiis ſubuerterent.Au- G
bignius quoquo pacto Mediolanum adeundum cõtendebat:Triuultius do
nec reficeretur exercitus,circa Nouariam expectandum. Captiuos ſi quos
Aubignius libertate donabat, Triuultius in ſeruitutem reuocare conaba-
tur.alter alterum obliquo cauillo impetere:alter alterius facta eleuare. Lu-
xemburgus mox Regem admonuit de tanta ducum diſcordia.Rex utrique
abrogato imperio,ſummæ rerum præfecit Ludouicum Tremolium, adie-
ctis in ſupplementum nouis militibus.Tremolius ubi primùm Regia caſtra
adiit,ſemotis arbitris cum utroque congreſſus,facilè effecit, ut ambo in gra
„ tiam redirent. Quò enim tandem, inquit, iræ diſcordiæq; ueſtræ erupturæ H
„ ſunt?Quid tandem amplius paſſuræ Gallorum copiæ,ab hoſtibus fuſæ fu-
„ gatæq; & caſtris exutæ,eſſent? Quis tandem Sfortiæ laudatior triumphus?
„ Heluetios & Italos,fugatumq; ſemel Sfortiam, impune uidetis,mutuis ue-
„ ſtris demũ diſsidiis fretos,uos Mediolano,Papia, Nouaria pepuliſſe. Quos
„ tandem illi contempſere?uos duces?an ueſtros milites?Si culpa in uobis eſt,
„ ecquas non ignominiæ notas uobis inuritis? ſi in illis, an non iure eos per-
„ tæſum eſt ueſtri imperii?cùm quales in bello ipſi duces fuiſtis,tales reliquos
„ fuiſſe æquum fuerit.Quin ſaltem temporum rationem habuiſtis? At credo
„ equidé,& tibi,Triuulti,res Carolo è Neapoli redeunte proſpere geſtæ ſpi- I
„ ritus augent:& tibi, Aubigni, Caieta toto biennio fideliſsime fortiſsimeq;
„ defenſa.Videte uerò potius ne ridendi ſitis,non ſolùm quòd rem Gallicam
„ ueſtris diſsidiis affligatis & obruatis, ſed quòd etiam quibus in expeditio-
„ nibus antea uos magnifice,prudenterq; geſſeritis(quæ ſane & plures & lau
„ dabiles ſunt)his uos uirtutibus factiſq; pręclare geſtis quaſi maculã ſic iſtud
„ diſsidiũ aſpergatis. Cõtinuãda mediusfidius uobis perpetua illa animi ma
„ gnitudo,quam & initio prudenter ſuſcepiſtis,& poſtea fortiſsime ſuſtinui-
„ ſtis; ne ſi prioribus extrema non cõſonent,caſu illa magis, quam uirtute ge
„ ſta habeantur.Hæc ego utrique ueſtrum parum eſſe grata coniecturâ qui- K
„ dem auguror: ſed hac quidem parte æquum eſt,uſuram mihi patientiæ uos
„ pauliſper accommodare,uiciſsim adiurgaturos.Nam me uera potius quàm
„ grata loqui, quamuis meum ingenium non cogeret,neceſsitas cogit. Cu-
„ perem quidem,Aubigni & Triuulti,auribus ueſtris alia dare.At multò ma
„ lo uos magnos,Regiq;,in gratiam ubi redieritis,gratos,qualemcunque ani-
„ mum erga me retenturi ſitis; quàm pati ueſtra diſcordia tantum Gallorum
„ robur inane redire.His dictis facilè effecit,ut in gratiam redirét.In gratiam
reductos eo loco habuit ut nemo agnoſceret imperium mutatum.Tantùm

pro

A pro duobus tres copiarum ductores.nihil enim egit sine utriusque cõsilio. Sfortia cùm audiret Tremolium Mediolanũ proficisci, parte prius copiarũ præmissa,relictis cæteris impedimentis,Nouariam secessit. Aubignius suadet eò quoque Gallos educendos: sublato Sfortia facilè potituros Gallos Mediolano.Placuit id Tremolio.Itaque præmissis tantùm qui itinera circa Mediolanum infestarent,uelitibus,robur exercitus in Sfortiam uertit. Erãt ex his Heluetiis qui Sfortiæ militabant, aliquot qui Carolo in expeditione Neapolitana & Nouariẽsi militarãnt:hiq; à Sfortia serius quàm cõuenisset, suppeditari stipendia querebantur.Specie populandi ex castris egressi cum
B Tremolio qui literis eos prius solicitarat, conueniunt uti accepta pecunia ingenti,Sfortiam deserant.Erat castrum Nouariense cinctum munitúmque acri Gallorum præsidio,cui præerat Carolus Louenius,huius recipiẽdi occasionem quærens.Sfortia ad id oppugnandum ex Alexãdrinorum finibus properabat.Eum cum toto exercitu secutus est Tremolius.Raptim utrinq; instructa acie concurritur,Sfortianis certamen minime detrectantibus.Pedites Italici & Germanici alacriter prælium ineunt,haud segniter prouentibus Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludouicus Borbonius Vandomius cũ lectissimis equitum turmis à latere incurrentes,hostium aciem præruperunt.
C facileq; Sfortianos ancipiti terrore perculsos dissipassent, ni Italici equites exceptos eos aliquandiu tenuissent. Sed Emundo Prio, & Ludouico Grauillo cum recẽti equitatu immisso,instantibus, equitatus hostium fusus est. Ventum erat ad Heluetios,qui incertũ Gallico auro corrupti,an quòd Martem communem uererentur,detrectarunt certamen. Ita Sfortia conturbatus fususq; Nouariam rediit.Alii eam cladem circa Alexandriam acceptam prodidere.Sed spem nondum abiecerat.Heluetii cùm commeatum in Nouariam illatũ non uiderent,uel quòd ita pepigerant,uel quòd publico gentis edicto in gratiam Regis facto,militare aduersus eum prohibebantur, pa
D cti sunt cum Tremolio ut salui ad suos cum omnibus impedimẽtis, persolutoq; uel certe promisso stipendio,abirent. Nõ sibi defuit Sfortia,quin per Stampam & Cribellum multis pollicitationibus deterreret eos ab eo fœ-
„ dere,& fidem & iura gentium ne uiolarent obsecrans. Quò enim (inquie-
„ bat Cribellus)Heluetii proficiscimini? qua nos spe secuti estis? contra quos
„ primùm arma hæc induistis?Quid Gallum hostem relinquitis?Sfortiam ho
„ stis loco habetis? Quid? uósne ad hæc patranda accersimus? Quem de uo-
„ bis nuncium accipiet Maximilianus Cæsar,cùm uiolata fide deditum Sfor-
„ tiam relictumq; intelliget?Quantùm te Sfortia de Heluetiis fefellit opinio?
E qui calamitosam præcipitemq; tuam senectutem,fœdã exacta stultaq; ætate
„ caniciem,tot rebus antea prospere gestis,efficiant. Ne Heluetii,ne uiri for-
„ tissimi hæc commiseritis, alieno hoc maxime tempore, quo tota Italia ma-
„ gnitudinis uestræ memorabile aliquod exemplum expectat. Moueri uidebantur aliquot Cribelli oratione:sed,primoribus edicto se gentis uetari dictitantibus,deditio facta est.At Cribellus, quoniam Heluetii urbe tantùm egrediebantur, non ipsum Sfortiam Italósue dedebant, Nouariam tenendam præsidio interea cẽsebat, donec recẽtes è Mediolano copiæ ,quas Ascanius Sfortia Cardinalis Sfortiæ frater adducebat, adessent: Solicitari etiã

poſſe Franciſcum Gonzagam,qui cum lecta equitum manu auxilium ferre F
» poſſit:Stampa cõtrà diſſerere. Quid urbem tenerent quã intra paucos dies
» fame domiti fruſtra durioribusq; conditionibus relicturi ſint? Satius eſſe,
» quoniam ſalui Heluetii inſtructo compoſitoq; agmine Gallis dextra læuaq;
» ſtantibus prodeant, Heluetica ueſte Sfortiam ut gregarium alium militem
» ueſtitum,Heluetiorumq; arma ferentem,cum eis prodire. nam & facilè la-
» têre poſſe,& ad ſuos ſe incolumen referre.Non probabat id Cribellus,He-
luetio fœderum uiolatori nihil fidendum ratus. Sed Sfortia latêre ſe poſſe
putans,Heluetiis ſe miſcuit.Non latuit dolus Tremolium: ita per explora-
tores omnia illius cõſilia odorabatur.Prodeuntibus Heluetiis uelut ad præ G
lium Gallicas copias paratas eſſe iubet,haſtis obuerſis uelut ſub iugum miſ-
ſurus. Heluetios ne ipſis quidem recuſantibus, prodire nominatim unum-
quenque iubebat,diligentius explorato uniuſcuiuſque uultu.Tum demum
Sfortiam agnitum prehendi iuſsit: prehenſum in caſtrum Nouarienſe mu-
nitiſsimum perduci.Sunt qui ab ipſismet Heluetiis proditum, alii à ſuiſmet
aiunt:Gallici aliquot ſcriptores,ſumpta ſodalis Franciſcani ueſte deprehen
ſum.Ita ille in Galliam captiuus perductus eſt, potitus quondam nobiliſsi-
ma Italiæ parte:tantaq; potentia,ut eius arbitrio res quondam Italicæ ſtete-
rint. Eoq; die Tremolius cum Sfortia locutus, bono eum animo eſſe iuſsit: H
Ludouici Regis manſuetudinem multis notam & ſpem ei ſalutis & certam
fiduciam præbere: inuitatumq; ad cœnam cum Aubignio humaniſsime ſo
latus eſt: omnemq; ei honorẽ habuit, qui in tali fortuna haberi poſſet. Ipſe
cùm premeretur bello Gallico,nõ modo nõ abiecto animo fuerat,ſed ad-
hibuerat etiam omnem operam qua huiuſcemodi procellã depelleret. Ba-
iazetem Turcarum imperatorem ſolicitarat ut in Italiam arma eodem an-
no transferret,Turcarum copiis per Forumliuium miſsis: qui & in ea loca
deſcendentes, ingenti præda abducta abierunt, orturum maiorem tumul-
tum ſperantes,ut eis Sfortiani receperant. Plures id prodiderunt, diuino id I
ei conſilio accidiſſe,ut poſt ſublatos ueneno nepotes,in hos acerbos fortu-
næ impetus incideret.Alii arrogãtiæ:alii perfidiæ. Punica enim fide,ut no-
ui commodi ſpes effulſerat,palàm recepta etiã cum Venetis Pontificeq; fœ-
dera uiolarat.Quidam impietati,cùm eodem anno Gallos ad ſacrũ annum
expiandæ Reipublicę Chriſtianæ gratia indictum à Põtifice,Romam eun-
tes,hoſpitibus nummo aureo pro Gallico capite delato,occidi iuſsiſſet. Sũt
qui(quis tamen non hic rideat curioſitatem aliorum in perſcrutandis alie-
narum calamitatum cauſis?)potentem hominem auaritia obcæcatum,cũ ſti
pẽdiorum ſolutionem eo tempore Heluetiis differret, quo uel maxime re- K
præſentanda erat,iure in has eum incidiſſe anguſtias,commemorent.Atqui
neque illi ingenium in adminiſtrandis Mediolanenſis principatus oppidis,
neque prudentiam in moderandis rebus, neq; aſtutiam ad uarios rerũ euen
tus depellendos defuiſſe,ab ullo proditum eſt.Magnitudinem animi ne ipſa
quidem captiuitas minuit. Quo fit ut uiciſsitudinem fortunæ res uario or-
dine miſcentis qui intueatur,is hominem ſenem & nobiliſsimum tanto ex-
cidiſſe principatu miretur.Eum multi ſcribũt Lochienſi arce incluſum con
ſenuiſſe:ſed neque Regio more,ut par erat,obſeruatum,nec ſatis liberaliter
habitum.

A habitum. Narrăt enim ſubterraneum cubiculum ædificatum, idq; cõcameratum atque in apſida curuatum, ferreis compagibus, ferreoq; oſtio munitum: in quod homo quondam & potentiſsimus & ornatiſsimus, cõiectus, miſerã captiuitatem paſſus ſit. Alii poſt aliquot annos cuſtodiæ Scoti equitis commiſſum, liberius liberaliusq; tandem tractatum aiunt. Aſcanius Sfortia Cardinalis nuncio fraternæ cladis perterritus, cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonſino Benzenio Venetoq; equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicoq; Regi repetẽti hominem ex fœdere poſt paucos dies deditus, in Galliam perductus eſt: qui & ipſe nõ B modò non infracto animo propter aduerſi prælii euentum, ſed confirmato atque renouato uiſus eſt: ac quanquã uerſa omnia intelligeret. & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius ſpectaculum proruentibus, honorifice quidem Regem & ſalutauit & appellauit: ſed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatúue captiuitatẽ deplorauit. Quin de ſua captiuitate cum Philippo Luxemburgo Cardinale, & Octauiano Sangelaſiano Engoliſmenſium Põtifice diſſerens, bene ſecum actum aiebat: iocabaturq; Venetos de ſe optime meritos, qui eum ex his laqueis quibus circumretitus eſſet, exuiſſent, ac ui abductum explicaſſent, cùm periculum eſ-C ſet, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi neceſſe eſſet: indicans hac oratione uel ad Fœdericum Neapolis Regem, uel ad Alexandrum Pontificem confugienti, uel ad Maximilianũ redeunti, duriorem ſortem futuram. Ea enim conſilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetem Turcam meditati, ni intercepti fuiſſent. Sed Aſcanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit. Ac paucis poſtea menſibus fidei ſuæ commiſſus eſt, uagariq; tota Gallia permiſſus. Poſtea quoque (ſed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cùm deieraſſet nihil ſe in Gallos moturum, ſpemq; inieciſſet, futurum, ſua ut opera ex cœtu Gallicorum Purpu-D ratorũ uni Pontificatus pararetur, ad Comitia noui Pontificis à Rege miſſus eſt, & ſolutus, impetrante id ægre Georgio Ambaſiano Cardinale: in quem tam ingratus poſtea fuit, ut dum ſuffragia patrum in eum inclinarẽt, quo tempore Iulius Pontifex renunciatus eſt, eius unius opera ei Pontificatus extortus ſit, non ſine Bernardini Caruali purpurati querelis: qui ubi Pontificatum ſibi ereptum uidet, Ambaſiano potius quàm Iuliano deferri uolebat. Mediolanenſis inde ditio in Gallorum rediit poteſtatem. Georgius Ambaſianus Cardinalis Mediolanũ miſſus eſt. ad eum è Vercellis Mediolanum adeuntem ciues Mediolanenſes profecti ſunt, Regiam clementiam E implorantes. Hos ille pecunia mulctatos, ſecuros eſſe iuſsit, grauiora expectantes. nec ulli poſtea fraudi fuit Sfortiam iuuiſſe. Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignius in Galliam redeuntes magnifice excepti ſunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam. Carolus Ambaſianus Mediolani prorex relictus, uir prudens & moderatus, ſeueriſsimusq; in militum rapinis uindicandis. Itaque factum eſt ut eo prorege, pacifica omnia multis annis fuerint. Fama eſt duces præfectosq; è bello reuerſos, cùm munera à Rege expectarẽt, fruſtratos. & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior, quàm tantum Regem deceret. Illud ſatis con-

ſtat,& Tremoliũ & Triuultium & reliquos proceres ab Anna Regina Re- F
ge ſciente magnis muneribus donatos. Ea prudentiâ uirili, ſi quid hac parte
Ludouicus errabat, facilè ſarciebat. Tãtaq; fuit libertas apud Gallos eo tem
pore, ut palàm mimi perſonatum Regem ludis publice exhibitis Lutetiæ
in ſcenam traducerent ægrum, pallidum, obuoluto capite, ſoleatum, & au-
rum potui aptum (quo interdum condiuntur pretioſa medicamenta) ſitien-
tem. Quod tantùm abfuit Ludouicus ut curaret uindicandum, recita-
tis ut ludis & riſerit & libertatem populi collaudarit. Ac circa id tempus
Anna Fuxea ex nobili Candalorum Aquitanicorũ familia, nupſit Hunga-
riæ Regi: eas nuptias Anna Regina ob eorum affinitatem, procurante. Lu- G
douicus interea potitus Mediolano, ut ſunt Regum cupiditates inſatiabi-
les, animum adiecit ad Neapolim, quæ à Carolo defecerat, recipiendam. Fer
dinandus Hiſpanorum Rex, cùm auxilium putaretur laturus Fœderico, in
ſocietatem belli & uictoriæ futuræ admiſſus eſt, ea conditione & nundina-
tione, uti ambo Reges regnum partirentur. Ferdinãdum cupido finiũ pro-
pagandorum, præter iura conſanguinitatis, eò impulit, ſed cauſantẽ uaneq;
prætexentem iram in Fœdericũ, quũ paratus antea fuiſſet Neapolim Gal-
lo ſtipendiariam facere. Igitur Bernardus Aubignius cum uiginti peditum
milibus, quadringẽtis cataphractis equitibus Gallico numero & ordine in- H
ſtructis, è Mediolano per Hetruriam profectus, eò tandem peruenit: pacata
undique loca beneficio Alexandri Valentiniq; Borgiæ nactus. Huic prima
fuit cura Columnenſium, qui ad omnem auram fortunæ uarii Gallis fue-
rant, compeſcendorum. Arces eorum munitiſsimas expugnauit partim ui,
partim deditione: expugnatas Valentino (nam ita quoque conuenerat) de-
dit. Iordano quoque Vrſino, qui fideliſsimus ſemper Gallo fuerat nulla de-
territus rerum uariatione, Taliequitium & Allam reddidit, loca prius abla-
ta factione partium: prædamq; à Columnenſibus abactam, in eum libera-
liter contulit. Mox Apulia omnis in Gallorum uenit poteſtatem, traditaq; I
Hiſpanis. In traiiciendo Liri obuius hoſtium exercitus nonnihil Gallos tur
bauit. Sed uociferante Aubignio & iactationes equitum Gallicorum, qui ſe
ſolos ſine pedite paucis antè diebus hoſtes ſubigere arrogantiſsime conten
derant, exprobrando, perruperunt turmatim equites, hoſteſq; in fugam uer
terunt. Capua inde tentata eſt. Fabritius Columna urbi præerat: eo inuito
paſsim Neapolitani in Gallica caſtra contendebant. Venit & ipſe cum Au-
bignio in colloquium. At cùm ille ueluti parta uictoria cõditiones durio-
res ferret, ipſe ut belli euentum ancipitem expectaturus, integra omnia exi-
ſtimaret, nihil eo actum colloquio, Valentino Borgia pacis perturbante cõ K
ſilia. Et iam machinis admotis quatiebant Galli urbis mœnia, cùm Fabritii
hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerũt. Orta inde in-
dignatio, urbsq; grauius oppugnari cœpta. Cum hoſtibus iam uiribus ſuis
diffidentibus, Galli calentes adhuc à recenti ira, prælium ineunt. Mox in fu-
gam auerſi ſunt: effuſiq; quà iter patebat, niſi quos cædes oppreſsit, urbe pel-
luntur. Fabritius ubi ſuorũ effuſam fugam uidet, equo admiſſo urbe egreſ-
ſus, fugiens Gallis ſequentibus in caſtra reductus eſt, ſeruatusq;, pacta mer-
cede perſoluta: etſi Valentinus Borgia magnam auri copiã Aubignio ne-

A quicquam pollicitus esset, si hominem aut interficeret aut sibi dederet. Iordanus Vrsinus, quem ob fidelitatem toto bello exhibitam Galli fouebant, cùm sponsor accessisset mercedis intra trimestre persoluédæ, effecit, ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta est: sed paucis antè mensibus ingétem armorum machinarumq; multitudinem Valentino Fœdericus uendiderat, contractis inde plusquam triginta millibus nummûm aureorum. Fœdericus pactus est cum Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuumq; sibi suisq; stipédium. Cùm se ille sponsorem adhiberet, auehereq; ex formula pacti supellectilem omnem posset, cum Aubignii literis in Gal-B liam profectus est ad Ludouicum: non solùm annuis illis uectigalibus stipendiisq; donatus, sed locupletissimo etiam comitatu, quem ex suis conficere posset Gallico stipédio, ornatus, multis quoque oppidis hortisq; & domibus amœnissimis traditis: ob quæ identidem feliciorem se regno adépto quàm seruato respondit. Nec uerò temporaria fuit ea liberalitas: Regno etiam Neapolitano pulsis Gallis, idem cultus, idem honos, eadem ei præmia reddita: consiliis quoque intimis à Rege adhibitus est: regioq; more quasi regnaret, cultus. Filius arcem Tarentiná retinens, ea maluit Hispanos quàm Gallos potiri. Circa id tempus Regia classis in Turcas ad Mitylenen expu-C gnandam cum Veneta missa est. oppugnatáque fuisset urbs, ni Galli commeatus inopia cessissent, quem se suppeditaturos Veneti receperant. Italici scriptores culpam Gallis adscribunt: Gallici culpá in Venetos referunt, qui ante tempus ne monitis quidem Gallis, abierint. Classi Gallicæ præfuit Philippus Rauestanus. Galli iam Neapolitanas res confecerant: unaq; cura fuit reipublicæ constituendæ, quæ ut in bellis, fluxa, parũ stabat. Itaque iussu Regis in Senatum probi quinque uiri & iuris ciuilis scientia illustres, allecti: in quibus & Martinus Ritius, & Matthæus Afflictus, & Petrus Coardus, qui postea Præses fuit Luteriæ. Accidit, ut, cùm casu in Leontis Tomacelli &
D Marini fratris domo cœnaret Aubignius, & super cœná iniecta esset à Fráncisco Puderico mentio de Iouiani Pontani eruditione, ut postridie Pontanum accersitum multis muneribus donaret Aubignius: uelletq; hominem iam senem honorifica functione ornare. At is uel uariationem rerum præuidens, uel otio senectutis cósulens, modeste causatus senectutem, functione abstinuit. Calabria & Apulia ex fœdere in Hispanorum uenerat potestatem. iidem Tarentum acceptis peditibus Aquitanicis, à Ludouico Armeniaco Nemorense ad quem summum imperium Rex quasi ad Proregé detulerat, receperant. Ambigi cœptum est de aliquot oppidis. Matthæus Af-E flictus iurecósultus narrat ex his locis, quos Capitanatam & Basilicatá nocant, ortam primùm controuersiam. hanc alii Capitinatam, olimq; Normanorum & Græcorum temporibus Catapaniatam fuisse aiunt, quòd qui ei præesset missus à Cæsare Cóstantinopolitano, diceretur Græco nomine Catapanus, quæ uox contractis atque immutatis literis, uersa est in Capitinatam, quiq; Catapanus fuerat, in Capitanium. Addit idem Afflictus, initium dissidii ortum prius ex castro Rignani, quod Alexander & Lionectus Richardi nullo iubente suum esse contendentes inuaserunt. Alii scribunt dissidium ortum ob oppidum promontorii Gargani Dauniis attributũ. An-

tonius Rosellus è Tripalda Hirpinorum oppidulo sub pacificatoriæ legationis specie uiolatis induciis perfide à Consaluo eiectos Gallos ait; unde exarsisse ira Armeniacum,ut erat contumeliæ impatientissimus.Consaluus ubi uidet se Gallicis copiis imparem,cum Armeniaco uenit in colloquium ad Fanū sacratum Antonio. Consaluum & Hispani & Italici scriptores nō inferiorem Furio Camillo,aut P.Scipione, aut C.Cæsare faciunt: Et plane uigebant in eo studia rei militaris : nullæ apud illum libidinum illecebræ. Vtebatur hominibus fortissimis,eoq; eos loco habebat quo seipsum.Erant in homine industriæ quidam stimuli: in laboribus patientissimus, in largitione profusissimus. Comprehēdebat multos amicitia,tuebatur obsequio; idem edoctus uersare suam naturam ad tempus. Milites in officio liberalitate,indulgentiaq; parum interdum retinere uidebatur: at eosdē mox,quasi uices alternas inter se essent pacti ferocientes ita domabat, nt ad officium facilè reuocaret: Suopte ingenio, quod multa doctrina excoluerat, præsentium & imminentium casuum insignis æstimator,futurorū certissimus cōiector:Incertis & obscuris,donec qualia essent deprehēdisset, rarò acquiescebat:In bellicis rebus quid moliendum, quo tempore imparati hostes intercipiendi,quà peruadendum,quà anteuortendum, noctūne an diu occurrendum: ubi in insidias præcipitatus esset, quà euadendum,ita solers, præmeditata iam olim ut ei omnia uiderentur. At idē peruertebat facilè omnia fidei fundamenta,ubi utilitatis speciem uideret,latebras periuriis suis facilè quærens.Nanq; eas uirtutes simulatio perpetua,perfidia, nullus deûm metus, iurisiurandi contemptus præstringebant.Is dum dat exigitq; ab Armeniaco iusiurandum,ut communia essent ea oppida de quibus ambigebatur; erigerentur interea utriusque Regis uexilla,securo interea Armeniaco totus ad belli cogitationes traductus est.Nā Ferdinandus Apulia Calabriaq; non contentus,spe iam integrum Neapolitanum regnum hauserat. Literis autem admonebat Consaluum,sereret belli undique occasiones.Itaq; mox eiectis Gallis, & Capitanatam, & Basilicatam uiolato fœdere recepit. Hic quum Armeniaco homini & acri & uehementi quasi quasdam contumeliæ faces admouisset,non tulit ille contumeliā,eductisq; Gallicis copiis Hispanos instituit coercere.Nactus autem palātes & dispersos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiam Apulia exacturus Consaluum. Itaque cum lectis copiis in Brutios Aubignium miserat. Addunt quidam, sed Hispani demum scriptores,Consaluum dū se Baroli continet,ad singulare certamen Armeniacum prouocasse,eum pugnam detrectasse.Itali scriptores,sæpe prouocatum ab Armeniaco Consaluū ad prælium, aiunt respondisse,se non ad prouocationem ferocientis hostis,sed ex occasione captata rationeq; prius inita,bella capessere solitum:quoq; magis mirere, per præconem prouocatum aiunt.Deliberatum est de tota belli ratione,cùm se iam Consaluus Barolum loco munito recepisset. Erant in consilio Gabriel Alegrius,Iacobus Chabaneus,Palicius,Ludouicus Darsius, Castellio Formantius,Bartholomæus Chandius,Ioannes Monferratus, Thomas Monferratus,Matthæus Aquinanus,Mondracus & Torsius:multis dissentientib us,& oppugnandum Barolum suadentibus.Itum in eam sententiā ut bellum

A lum protraheretur,occuparentur undique loca munita,ea præsidiis firmarentur:Armeniacus obsideret Barolum : daret operam ne commeatus inferretur.Iam Aubignius Consentia recepta, Brutiorum oppida & munita loca partim armis,cæso Hispanorum præsidio,partim uoluntaria deditione hosti extorserat. Hispani Barolo erumpẽtes assidue leuibus præliis cum Gallicis equitibus congrediebantur.Conuenerat inter Armeniacũ & Consaluum,ut pacta certa mercede captiui utrinque ad suos redirent:Ea comitate factum,ut ultro sese Hispani Galliq; cauillis impeterẽt. Accidit quodam die ut certare uellent Hispani quasi publico duello cum totidem Gal-
B licis.Armeniacus,qui ea contentione acui suorum animos uideret, nõ detrectauit certamen. Placuit utrinque undecim deligi.Tranii locus delectus, quem Veneti ex fœdere occuparant.Itali scriptores narrant sex horis continuò pugnatũ.Inclinante uictoria in Hispanos, à Torsio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliuerio Cabanaco elusos Hispanos. Hos enim septós aliorum equorum corporibus, Hispanorum impetus sustinuisse, cùm Hispanorum equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti,Hispanos equites excuterent. Venetos iudices consultos utris uictoriam addicerent,iudicium ampliasse: ita ueluti comperẽdinato iudicio utrosque sibi ui-
C ctoriam arrogasse.Symphorianus Campegius narrat septem Gallorũ equis occisis,Baiardum & Torsium ita restitisse Hispanis,ut in fugam uersos reliquos fuga sibi consulere coegerint.Reliqui quoque Gallici scriptores,nictos aiunt equites Hispanos. Antonius Rosellus iurisperitus, inrisprudẽtiæ opinor solo nomine commotus, etsi Italus, ingenue agnoscit & Hispanos & Italos à Gallicis equitibus uictos. Narrat autem quinque Italos adiũctos à Consaluo sex Hispanis equitibus,cum totidem Gallis congressos pro uictis publice habitos,quantumuis Veneto iudice iudicium ampliante. Gerebatur ita bellum,medio ut in prælio uictis parceretur; captiui honestis cõ-
D ditionibus liberarentur. Accidit ut Petrns Baiardus, tumultuaria in pugna uulnerato Alphonso,quem alii Alosum uocant,alii Aldonsnm Sotomaiorẽ,captum abduceret, neque aliter quàm Gallos commilitones apud se haberet,eaq; adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerum penuria possent.Is redditus pristinæ ualetudini palàm Terralium uti inhumanũ & uilẽ haberẽ, dicta factaq; eius eleuare : ut plane uideretur illius existimationi & dignitati illudere: denique cùm acuta febre laborare Baiardũ nosset,ad certamen singulare hominem prouocauit. Baiardus morbo recreatus conditionem auide arripuit: Obsignatis ab utroque tabellis conuenit,
E siquis è Gallis aut Hispanis impediret prætextu ullo,ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci posset,non secus atque si armis superatus esset Ea lex ab Alphonso dicta,quasi equitum Gallicorum uim superato Terralio metueret.Congressi ambo cum essent, primo ictu uane in cassidem impacto ab Hispano,cum id uitasset Baiardus,ipse in collum hostis gladio adacto quum armato hoste longius aberrasset, tertiò demum per iugulum uitata lorica adacto necauit Hispanum. Alphonsus qui equitatu ualidum Baiardum sciret,pedestrem pugnam maluerat. Cæso arma Baiardus non ademit.Hispanis sepeliendum dedit:aut si hi impendium sepul-

turæ recensarent,ultro sepulturus:Hi,cum uictus esset illustri familia,laudato Baiardo gratias egere,abducto ad sepulturam corpore.Exteri scriptores narrant bis congressos Gallos cum Italis & Hispanis: priore congressu incertam uictoriam, altero congressos Italos cum Gallis superiores euasisse.Vagabatur inde Gallicus equitatus adeò liberè per Apuliæ cāpos, ut armeniacus præconis uoce diserte pecuariis imperaret, pecus deducerent in late patentes Cerignolæ campos,se curaturum ne quid his damno fraudiue sit.Id ille palàm edixerat,gnarus Consaluum fraudi locum inuenturū,educturumq; suos quasi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torsium iubet, quasi Canusiū,quò sese Petrus Nauarrus cum ualido.Hispanorum præsidio receperat,oppugnaturus.Cōsauluus occulte prima uigilia suis emissis, partem equitatus mittit ad prædam intercipiendam ad campos Cerignolæ: partem aliam ualle ima collocat,ut ex insidiis præsidio Gallico,quod pecora tuebatur,occurreret.Inuolant Hispani equites in pecora:Prę da onusti inde sese proripere parāt.Galli qui præsidio relicti erant,impetu facto in fugā passim eos cōiiciunt. Simulabant hi fugam eo effusius, quo maturius in insidias eorum qui abditi essent,incurrerent.Cedendo quidem sensim impetus Gallorum sustinebant, donec ad uallem qua latebant Hispani,pertracti sunt. Inde exorti Hispani integris uiribus & recentibus equis, fatigatis Gallis se circunfudêre : multos interclusos & interfeçere & cepere. Redeuntes & uictoria insolentes nactus Palicius è Canusii simulata obsidione rediens, sparsos & incōditos sine ordine ita cecìdit ut præda extorta potiretur,& captiuos liberaret. Didacus uerò & Theodorus Boccalus & Ludouicus Gordus cū aliquot Hispanis equitibus ita acriter pugnabāt, ut facilè æquari potuerit certamen, nisi reliqui fugâ sibi cōsuluissent. Vulnerato Didaco & Boccalo,capti illi cū flore equitatus hostilis in castra perducti sunt. Alii scribunt à fortuna partā iam præsentemq; Hispanorum uictoriam interpellatam,dum casu Palicius uerè è Canusio rediit,& prę da onustos hostes dissipat:ut ipsa fortuna quasi eos obiecisse Gallis uideretur, ut fortè multa eueniunt quæ non audeamus optare. Armeniacus equites, prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis Palicium,Torsium, Terralium collaudatos præda donat, insignibusq; donis: & cum robore exercitus ad Baroli mœnia progressus est,ultro Cōsaluum ad pugnam prouocans. Cū pugnandi copia non fieret, agris quacunque incedebat populatis,oppidis multis castrisq; expugnatis, magnam uim prædę trahens ad Canusium oppugnādum pergit. Canusio præerat Petrus Nauarrus,magna apud suos authoritate,quasi rei militaris peritissimus.Erant & cohortes aliquot è Nauarris Hispanisq; ab eo delectæ. Consaluus territus antea Palicii aduentu simulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis submiserat.eò perferuntur machinæ bellicæ, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnandorum. Et Galli quidem strata murorum parte tormentis,Thoma Monferrato cum Aquitano peditatu urgente,uarie Nauarrum & oppidanos terrebant.Nauarrus & Collius pro dirutis alios muros reficiebant. hoc primo secundoq; die impigre.Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigiliis confecti, segnius uim arcebant, Gallis in magna

A in magna copia peditum succedentibus aliis in locum aliorum. Quarto die cùm admotæ essent machinæ, Collio ex urbe egresso, pollicentiq́; si conditiones haud iniquæ offerantur, cessurũ oppido Nauarrũ, missus est Thomas Mõferratus ad eũ, monuitq́; hominẽ ne uim ultimã experiri uellet. Deditio facta his legibus ut Nauarrus signis militaribus expãsis, tympanisq́; pulsantibus incolumi cum exercitu, uulneratis quoque per Gallicos equos in castra perductis, emitteretur. Palicius ne tam liberali conditione emitteretur suadebat: ui oppugnaturum se uno die recipiebat. Alegrius conditiones eas specie amplas, re inanes aiebat. Condonandũ esse aliquid Nauarro, qui ue-
B reretur ne quid sibi de pristina gloria deperiret. Potirentur modò Galli Canusio, magnifice ille ad suos rediret. Victũ tamen & oppido spoliatũ rediturũ: satis ea hostẽ deditione remissurum spiritus, compressurũ animum, seducturũ arrogantiam. Ita Galli Canusio potiti sunt. Eo terrore perculsis hostibus, Cerignolã recipit Mouferratus, Formantius Quadratã, Rubos Palicius, Alegrius Fogiã, Sipontum Baiardus, Altamurã Ludouicus Darsius, fanum Georgii Sanctocolumbanus, Giraciũ Carolus Motta. Eodem terrore Galli Iapygiam, Messapiam, Pleuceriam, Salertinos uniuersamq́; Apuliã sui iuris fecere, exceptis paucis locis. Aletium, Calatanã, Rudias, Oriam, Mottu
C las, cæsis qui in præsidio erant Italis & Hispanis, militi diripienda dedere. Castellanetum, cum sese ciues Gallicarũ semper fuisse partium profiterentur, uoluntaria deditione acceptum. Cõuersani quoque in uerba Gallorum iurantes in fidem recepti sunt. Eodem tempore Ouetanos, qui præsidiũ Hispanicum expulsis Gallis receperant, à Carolo Luxẽburgo expugnatos diripiendosq́; militi datos quidã prodidere. Paucis antè mensibus uenerat in Galliã ex Hispania rediẽs Philippus Maximiliani Cæsaris filius. Is & Ferdinãdi soceri nomine, & Maximiliani patris, Regẽ Lugduni agentem inuisit, & cum pacis mandata habere se à socero diceret, benignissime auditus est:
D prius enim aduentus sui spẽ faciens, uenturum sese pacis stabiliendæ causa scripserat. Hæc palã. Clãm uerò cum Maximiliano patre agebat, ut Germanorum tria millia ad Consaluum mitterentur. nã horum robur Consaluus Heluetio peditatui opponere decreuerat. Clãm quoq; naues parabat Ferdinãdus, quas Hispanico peditatu instructas Barolũ mitteret. Accidit ut quo tempore Philippus sequestrũ se pacis profiteretur, eo per Aubigniũ de rebus Apuliæ Rex fieret certior, atq; ut erat in submittendis undiq; exploratoribus callidus, per Ioannẽ Dalburgiũ Pontificẽ VVormatiensem admoneretur de delectu Germanorũ qui Cõsaluo mitterentur. Ipse Philippus ea
E erat prudentia, ut per delectos homines industrios è Belgis undiq; submitteret, qui sese in multorũ familiaritatẽ insinuãdo, omnes rumorũ uẽtos colligerẽt, atq; exciperẽt: pellicerẽt etiã uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorũ cõsilia nota haberet. Per hos certior factus nõ ignarũ esse Regẽ occultorũ consiliorũ, uereri cœpit ne uelut simulator à Rege retineretur, aut idẽ sibi usuueniret quod Ludouico XI. Gallorũ Regi, qui sese Peronę in fidẽ arbitriumq́; Caroli Burgũdi cõtulisset. Itaq; cũ Rege collocutus, alienæ culpę ne reus haberetur orabat: se quidẽ ea mãdata pacis quæ accepisset à socero, afferre, si quid ille clã moliatur, ignorare. Rex, qui etiã metũ Philippi per suos

explorarat,eo nomine uacuo animo & soluto esset,orat. Ne tamen ignarū F
se fraudis,atque adeò caudicem,& fungum qui illi crederet,putaret,fabella
hac metū eius elusit. Cōpilatum(ait)à furibus fanū,diē dixit foribus,quippe
quæ irrumpentibus illis aditum præbuissent,nec pro fano satis fideliter excubassent. Tū fores,iniquū esse aiunt se in iudiciū uocari, quæ terebratæ &
cōuulsæ uix tandem patuissent:prius uerò fanū ipsum accusandū quod fures ingressos receperit,tulerit diripientes, & præda onustos emiserit. Sunt
qui scribant multò antea præuidentem hæc Philippum,non nisi prius acceptis obsidibus in Galliam uenisse. Armeniacus rursus Barolū admouet copias,per caduceatorem prouocans Consaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens,pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canusium redire Gallos,præmissumq; peditatum & bellicas machinas, Didacum Mendocium,summo apud Hispanos loco hominem,qui cum flore equitatus abeuntium extremū agmen carperet, emisit. Versa est equitatus Gallici pars
Alegrio duce in Hispanos,nec uelocitas eis quibus concursare mos est,Gallis stabili pugnæ assuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis
Hispani equites ad suos se recipiunt. Vrgere Galli:instare fugientibus: Mendocius suis reuocatis fortiter prælium instaurare. Sed cū cohortes aliquot
hostiles expansæ in alas utroque latere Gallos dimicantes inuasissent, & Fabritius Columna cū ala integra subsidio Hispanis uenisset,multis uulneratis despōdere animos,ac sese inde Galli proripuere. Neque enim præmissis
antè aliis copiis Armeniacus auxilio eis esse poterat. Aucti sunt Hispanis animi felici eo successu. Captiui aliquot è Gallis abducti sunt,inter quos Carolus Motta; quē captiuū de pugnæ successu procaciter disserentem,& Columnensiū Italorumq; uires extenuantē causam dedisse uolūt singulari certamini,quo totidē Gallos totidē Italis cōgressos uictos Italici scriptores referunt, Gallicis dissentientibus. Nanq; incerta utrosq; uictoria rediisse uolunt, cū omnes præter legem dictam stadii finibus impetu equorum euecti I
sint. Apud Castellanetum Petro Nauarro,qui uicino Tarento præerat,oppidanos cōmouente non diu quies Gallis fuit. Dum enim Lanius & precio
spoliari se,& ariete publice uenū exposito uociferatur,Galli qui in presidio
erant,quibus præerat Christophorus Aubrius Raderayus,summa perfidia
submissis à Nauarro Hispanis,nocte intēpesta ab hospitibus uno eodemq;
tempore comprehēsi sunt.& equis & armis spoliati turpiter oppido eiecti.
Aubrius ita eiectus cùm perfidiā Castellanetium uindicandam suadet,facilè Armeniaco homini & acri & uehemēti persuadet,properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius AEquicola & Ioannes Monferratus dissuadebant Armeniaco ne quid se commoueret,facilè in tēpore daturos illos pœnas perfidiæ. Ipse si se subducat cum robore exercitus, non sibi defuturum
in omnes occasiones intentum Consaluum,quin aut Rubos aut Altamurā
aut Fogiā mox aduolet. Armeniacus Castellanetū aduolat, ut exarserat ira
& stomacho:& quindecim numûm aureorum millibus,quæ ciues pro expiāda ea perfidia offerebāt,contēptis,admotis machinis muri partē sternere
incipit:at arcto adhuc ad irrumpendum loco,cū moræ impatiens immitteret undique Gallos, oppidanis & Hispanis, quibus ex ima rerum desperatione

A ratione animi acuebātur, haud impigre resistētibus, suos reuocat, strata maiore parte muri uiā suis postea facturus. Hæc cogitantē terret eques Gallicus Mericus Guarnerius, nuncians ni Rubos contendat, actū de Palicio & oppido. eò enim cum totis copiis Consaluum è Barolo progressum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opē laturus cōtēdit, sed instructo exercitu: iā enim assuetus Hispanicis insidiis, ne dispersi Galli à leui hostiū equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinē Hispani, misericordiā uicti, fidem socii perspexisse se faterentur. Alegrius uel imperiū eius perosus, uel Apulorū cōmotus sermonibus, qui
B parū abstinētes familiares esse Armeniaci querebātur, nō desinebat aperte figere maledictis Armeniacū: pertinere hoc ad existimationem Gallicæ existimationis palàm aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abstinenteis præstaret, aut si spe amicitiæ deceptus esset, missos eos faceret: nihil interesse prædaretúrne Armeniacus, an eos secū duxisset qui uelùti in prædā inuitati pro emissariis habeantur. Cum autē iactitaret spe prædæ & pecuniæ maioris consequendæ retentas Gallicas copias ad Castellanetū, uir acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu truci, cum accisas Gallicas copias, Rubos receptos, Paliciū necatum & fœdissime desertū ingentis pe-
C cuniæ uana spe cōsequendæ quæreretur: & hac atq; illac uolitautē Armeniacū, qui tardus sit & parū efficax, ardentibus Gallis pugnæ copiā non facere: distractos tandem Gallos pro præda hosti præbiturum: ipse ita sentiet posterius; cùm satis feriatum cessatione torpere Gallum agnoscet. Hæc delata ad Armeniacum uarie hominem affecerūt: repositurus tamen alio lo-
» co Alegrio, publice tantùm edixit, Quo in exercitu Imperator rumoribus
» uulgi exagitetur, nihil esse salutare. Nihil esse quod sibi inuidiam paret ex
» familiarium sordibus: tantum eos abesse ab auaritia & rapinis, quantū eum
» ab abstinentia: se tandem aliquando pro istis dictis & factis Alegrium ul-
D turum, ut ne impune illusisse in se uideatur: interea curet uterque suum ne-
» gotium. Alegriū quasi bellicis negotiis, molestis & operosis implicatus sit,
» mox quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod sit impera-
» toris munus, daturum operam, ut bene gerendæ rei occasionē eis præbeat.
» Multis bellis didicisse quando pugnandum sit. Quibus de causis Castella-
» netum profectus sit, Alegrio non esse reddendam rationē. Verba eius, uer-
» ba dum sint, se laturum, ne quid priuata ea contentione res hostium supe-
» riores sint: cæterùm ubi in præsens certamen ueniendum sit, facta uerbis po
» tiora futura. Interea Consaluus cum quinque millibus peditum, equitibus
E trecentis (nam celeriter è uicinis locis præsidia Hispanorum & Italorum eduxerat) Nauarro è Tarento euocato, castris prope Rubos positis, admotis machinis, in treis partes copias diuisit, ut una semper pars, quiescentibus aliis duabus, oppugnaret urbem. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unà cum Amadeo Sabaudiano, Chabaneus, cui Curtono cognomen, unà cum Arturo Oliuerio trecentos pedites partim è Narbonensi prouincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut subire Hispanis murum præ incidentibus telis facile non fuerit. Nouem horis continuis, qui Palicii res gestas Gallice scripsit,

narrat pugnatum,equitibus Gallicis unà cum Palicio pro uallo fortiter ob- F
sistentibus.Consaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantiũ æquari cer tamen,Italos milites plumbis æneis fortissimum quemque è Gallis impetere iubet: simul integras copias submittit.Vulnerati sunt & Palicius & Curtonus & Arturus.Hispani alii per ruinas strati muri,alii scalis ascensum paràt:aduersus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites cõcurrunt.Hostes & numero & uiribus superiores partim per semiruta, partim scalis, iã multis pilarum plumbearũ ictu necatis,transcẽdère.Ita Rubos Hispani recepere.Ex peditibus constat omnes aut necatos aut uulneratos:equitũ maior pars uulneribus quoq; confecta.Palicius & Amadeus Sabaudianus, & G
Arturus Oliuerius & Curtonus capti,lętis Hispanis,qui pro Palicio,Armeniaco sese potitos existimabant: Atq; ita confectum bellũ unius urbis expugnatione.Rubos uictores permissu Consalui diripiunt.Reuocauit inde medio ferè die milites Consaluus,cũ attentari agnouisset earum mulierũ pudicitiã quæ ad aras confugerant.Eas Barolũ perductas, nõ cõtumeliæ exemptas, sed libidini ducũ reseruatas apparuit.Expleti libidine Hispani eas tandem emisere.Sunt qui scribant,imparatum Palicium, cũ uigiles parum suo munere fungerentur,oppressum:multis tamen horis acriter dimicatum omnes consentiunt. Reposcente interea Armeniaco captiuos ea mercede, qua H
cõuenerat inter eos initio belli, idq; cõceptis uerbis, si quis se sciens periurio cõtaminaret,satis ostẽdit Cõsaluus se fidẽ utilitate metiri:iusiurandũ & deos pro nugis habere:Palã enim,uiolatas prius à Gallis inducias querebatur:clâm,his redditis labare rem Hispanicã aiebat.Itaq; equites excepto Palicio & Curtono lõga diuturnaq; custodia asseruauit.Pedites prius curatos, crudeli exẽplo remigibus Hispanicis myoparonibus adiunxit. Inde cũ rediisset Barolũ,& Armeniacus haud lõge à Rubis abesset, Castellanetorum perfidiam identidẽ accusans,qua factũ esset ut serius adesset,ita cõsilia bellica disposuit ne quid nisi exquisitis omniũ sentẽtiis moliretur.Accessit huic I
uulneri recens terror.Nã Cæsarem Borgiã Valentinũ iam fidem cũ fortuna mutasse ferebant,& qui omnia Regi quem Mediolani inuiserat,receperat, exauthorato exercitu uana simulatione promptissimos quosque è suis ad Cõsaluum ire passus est.Recreauit spes Gallicas Aubignii interea uictoria.Is cũ sciret Hugonem Cardonium è Messana Rhegium soluisse, & fuso Iacobo Sãseuerino,& Didaco Ramiro,qui à Francisco Harcurtio ad Terinã obsidebatur,liberato:Terina quoq; direpta,ne iterũ Gallis prædæ esset, uideret lõgius progressurũ,disquirere cœpit quo pacto ferociã eius cõtunderet.Erãt cũ eo Claudius Grinianus (hũc alii Grigniũ uocant,prodiisseq; K
uolunt è familia Iacobi Brimei Grignii, qui olim nobilitatus fit animi excelsi & inuicti magnitudine,eoq; nomine à Philippo Burgundiæ Duce inter equites uelleris aurei adscriptus)& Frãciscus Malherba.Pedites Aquitanos & Heluetios, qui M.octingẽtorũ numerũ explebant,Malherbæ cõmittit: ipse equites cũ Griniano qui quadringẽti erãt,partitur.Fixerat Hugo castra ea planicie quæ à Terina prospicitur. Aubignius explicat mox late equitatũ,uti hosti terrorem incutiat,neque paucitate copiarum animaduersa,audacior euadat. Dextrum cornu Honorato Besemiano & Alphonso

Salernitano

A Salernitano principibus, quasi in Lunæ gyrum gradiẽtibus committit: Læuum Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armaturæ: Media ipse acie graditur, robur cataphractorũ equitũ ita ducens, ut Salernitano & Besemiano facilè iungi posset. At Malherbã aptissime ad Heluetiorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui sagittis perite emittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cùm detrectationẽ pugnæ, fugæ comitem esse uideret, nondum communitis castris, sese ad certamen accingit. Emanueli Benanidio cõmittit dextrum cornu, Theodoro Triuultio læuum, partitis inter eos Siculis &
B Italicis Hispanisq; equitibus: in media acie aduersus Aubigniũ subsistit cum cataphractis Aragoniis equitibus, quorum aliis aliquot ueteranis iampridẽ exacto Neapoli Mompenserio utebatur: pedites Hispanos & Siculos Antonio Læuæ committit, homini eousque belli cupido, ut tum demum ea hora se felicem diceret, cũ ostendendæ Hispanorum uirtuti occasio pediti Hispano daretur aduersus Heluetios & Aquitanos tot uictoriis præferoces, demptoq; hoc fulgure Gallici nominis circumlatorum ubique Hispanos arma iactitaret. Congressi utrinq; acriter pugnabãt, eaq; celeritate ab utroq; cornu procursum, ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo
C ipse antè equo insigni uectus, exemplo suo satis suos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Griniano imperat uti expansa ala in transuersos Hispanos Siculosq; pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites dissipat. Is terror obiectus hosti Malherbã impulit, ut magno impetu Heluetios & Aquitanos extruderet, qui perculsis hostibus instantes, pedites in fugam uerterẽt. Hugo, quũ equitibus labarẽt animi, ita acriter obsistebat, ut quosdam è suis prehenderit, & aduersos in hostẽ uerterit. Tũ uelut redintegrata est pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorum ita se intulit, ut pulsi loco hostes perturbatis ordinibus in fugam uersi sint. Ita undique
D fuga facta. Galli multis stadiis fugiẽtes persecuti sunt, multis in itinere & cæsis & captis, dum incautius per montium angustias euadentes cõsectantur. Grinianus necatus est: Aubignius uix uno atq; altero stipatus (omnes enim in prædã intenti hostes sequebãtur) facto impetu ab Hispanis aliquot equitibus captus est, nec agnitus: mox tamen opem ferentibus equitibus aliquot Gallicis & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum cęsis Hispanis liberatus est. Ferunt iugulum Aubignii iterum atque iterum ab Hispano equite petitum, sed Ioannis Stuardi Albaniæ reguli, nixdũ adhuc pubescentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendã euocarat, seruatũ. Relata quin-
E decim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille cæsi. Galli supellectili omni impedimentisq; hostium sunt potiti, & Hispanicis equis ducentis, quorum iacturam grauiter Cardonius tulit. Is sese proripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ nomen: locoq; diffisus longius in Siciliam rediit. Aubignius mox Mottam Bubalinam, dedentibus se oppidanis, & Pentadactylum Locrorum oppidum ui expugnauit: & quia hyems instabat, dimissis in hyberna copiis, Armeniacum mox certiorem facit de uictoria adepta. Elato autem Griniani defuncti corpore ad Bubalinam Mottam, militari pompa & captiui Hispani & relata ex hostibus uexilla feretrum præibant.

Ita illius funeri iustis magnifice solutis, reliquísque equitibus, decursiones F
quoque militares habitæ. Simul cum Griniani corpore elata quoque sunt aliorum corpora. In his quinquaginta equites fuere notisſimæ uirtutis: pedites cētum. Aduenerat paulò antea Petrus Summuntius (in quo erat summa eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad salutandum Aubignium: isq; precibus illius hac funebri oratione fortisſimorum uirorum exequias celebrauit: Maxime uellē proceres, uiuum potius Grinianum quàm mortuum, reliquosq; fortisſimos commilitones cæsos, laudaremus: sed quoniam ita naturâ comparatū, ut corpus fluxum, animū immortalem nacti euocante deo Opt. Max. corpus humo, animam cælo tandem aliquando reddamus, enitēdum est nobis ne ulla posteritas memoriam fortisſimorum uirorum inobscurare taciturnitate nostra posſit; quandoquidem uita defunctorum in uiuorum quodāmodo sita est memoria. Atq; ut omittā & genus & auos & proauos (hæc enim ut splēdidisſima sint, ita aliena sunt, maiorū sunt nostrorū) Grinianū ipsi semper scitis apud suos charū, apud principes magnū, apud uos summa beneuolentia fuisse. Missus prima militia ad Cordeū, omnē exercitum in se cōuertit. haud facilè discerneres militíne an Cordeo charior esset: neq; Cordeus aliū quenquā deligere solitus ubi quid promptisſime agendū esset: neq; milites alio duce plus confidere. Cū Carolo uerò Rege huc profectus, uirtute, asſiduitate, consilio, tanto Regi acceptisſimus fuit. Multa præterea eaq; præclatisſima, ad singulare enim factū properat oratio. Meministis enim proceres, meministis qualem operā Regi Aubignioq; toto hoc bello præstiterit. Vidistis nobilisſimum hominem militaribus armis oneratum, humi iacentēm, fatigatum nocturnis uigiliis quiescere. Memiuistis qua uos ille liberalitate fouerit: meministis ut idem primus quidem prælium lubēter inire solitus sit, postremus commisso prælio excedere. Nunquam hominem ab instituta animi magnitudine, auaritia ad sordeis ullas reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad illecebras. Quid commemorem faciles priuatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut miles eum pro commilitone, socii pro fratre, exteri pro patrono pasſim haberent. Nā humanitate quidem tanta fuit, ut difficile sit dictu, utrum hostes magis fortitudinem eius roburq; ueriti sint, an clemētiam superati amarint. Tali indole Grinianus ereptus est nobis (ut Mars fortem quemque pignerari solet) dum fugientibus hostibus instat, & subducta casside quo statu res sint nostræ explorat: sed ita occubuit, ut multis prius hostibus & uulneratis & cęsis, uictoriam nobis nobilisſimā reliquerit. Quamobrem fortisſimi milites, celebremus exequias tanti uiri: Celebraturi uerò K
sumus optime, si illius exēplo nitamur semper ad optima, si ille nobis exemplar sit, si eius fortitudinē, magnitudinēq; animi imitemur, eius abstinētiam censurā nostrā esse putemus, fortunatāq; mortē eius nobis persuadeamus, quę naturæ debito, pro patria potisſimūm est reddita: persoluisseq; eum naturę debitum, quæ ei usuram uitę dederat, tanquā pecunię, nulla præstituta die: confecisseq; iter iucundum, quo confecto dum diuorum consortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla solicitudine angatur, emisſumq; è custodia & leuatum uinculis in æternā domum remigrasse. Feramus ipsi æquisſimo

animo

A animo eius mortem, quem uirtutis perfectæ perfecto functum munere uidemus: Ac si præreptos illi aliquot annos, præcisas potius fortè aliquot horas doleamus, id tamen in mentem nobis ueniat, tam splēdide & integre uitam anteactam id perficere ut satis superq; uixisse uideatur Cuius fortitudinem si perpenderitis, rationibus subductis intelligetis, si desiderium Aubignii & fortissimi cuiusque intuemur, fortissimum uirum Grinianū parum uixisse: si ad earum rerum quas gessit magnitudinem, satis uixisse: si ad fortunæ uarietatem & commutationem, nimium diu uixisse: si ad memoriam rerum præclarassime gestarum, semper uicturum esse. Atque ut angi possu-
B mus eo nomine quòd fortissimi uiri cogitationes & actiones medio in spatio fractæ sint & corruerint, isq; ipse antè in ipso cursu obrutus quàm portum conspexerit: consolari tamen haud leuiter debemus, cùm ex hac tanta rerum perturbatione in feliciorem uitam migrasse hominē uideamus. Cuius fortissimi manes ita conquiescunt, ut æterna omnia, secura, trāquilla Dei Opt. Max. ope adepti esse uideantur. Iam hyems in exitu erat, cū Hugo Cardonius reparato exercitu, missis etiam quinque hominum millibus à Ferdinando, auxerat exercitum, ut iam ad octo hominum millia in armis haberet. Siculis Cardonius, Hispanis præerat Ferdinādus Andrada belli peritis-
C simus. Aderat & Ioannes Cardonius & Alphonsus Carnailus, & Emanuel Benanidius, & Antonius Læua. Aubignius superiores cùm non ignoraret hostes numero militū, cōfisus tamen ueterano milite, & frustra toties expectans à Rege auxilium, aleam rursus belli tentandam sibi persuasit. Itaque facturus hosti pugnandi copiam, ex Gioia oppido copias educens, in cāpos uicinos progressus est. Primum agmen ipse sibi sumpsit: secūdum Honorato Sanseuerino, tertium Alphonso Salernitano tribuit: Malherbæ pedites cū machinis bellicis cōmisit. Apud hostes in dextro cornu Emanuel, in sini stro Carnailus, in media acie Hugo Cardonius, sequente Læua cū equite &
D pedite Hispano uetere. Aderat deinde cū recētibus copiis Andrada. Aubignius cū Emanuelis cornu cōcurrit, ita acriter ut pulsi hostes iā terga darēt. At cedētibus mox adfuere Cardonius & Læua: turbatisq; equis uir uiro cō grediēs ferè ex equestri pedestre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis cadētibus, certamen, nec ulli fugę consiliū tentaturi uidebātur. Tandem hostes sæpe & multùm cogitantes, qua fronte aciéque densa, cùm numero uincerent, superessentq; integræ copiæ, Aubignii equitatum nimis tenuem & rarum impellerent, Alphonsus Carnailus sinistrum cornu circunducēs ita in Aubignium, cuius equitatum in angustum locum coactum
E uidebat, inuectus est, ut facilè pepulerit labore & uulneribus fessos. Inde dissipati Aubigniani equites, & quà quisq; potuit, inde sese effusa fuga proripuit. Aubignius ab hostibus interceptus, suorum cuneo in equum relatus est. Alphonsus Sanseuerinus, cùm tardius Aubignio opem ferret (nam iam hostes peditatum quoque Gallicum dissiparant) à Ferdinando Andrada fu gatus est. Honoratus Sanseuerinus, ne tentata quidem pugna, quasi serum esset auxilium, cùm fugæ comes esset Alphonso, unà cum eo interceptus & abductus est. Aubignius Gioiam, inde Angitulam sese proripuit. Andrada & Cardonius celeritate uictoriæ usi Angitulam mox expugnant,

Aubignius cum suis in castrum munitum transit,per multos mēses,etsi admotis machinis,obsidionem fortiter tolerans.Scio à Iehannoto Dinuerso, F
& Podenasio equitibus Gallicis & Aquitanicis,huius pugnæ aduersum euentum in culpam Aubignii relatum,cùm illi Malherbā admonerēt,quòd essent Galli numero hostibus inferiores,protrahendam pugnam:loca munita insidenda. Sed quādo multò calumniari facilius gesta possumus,quàm quid opus factu sit antequam gerantur consulere,euentis rerum parum sani homines metiri solent hominum prudentiam. Quæ in rem Gallicam essent haud ignorasse Aubignium tot prœliis assuetum,facilè crediderim:fieri uerò potuisse,ut qui amplas res & secundas ductu suo sæpe gessisset,scientiæ militari & fortunæ,qua sæpe in bellis periclitatus superior semper euaserat, confideret, à qua tum desertus sit.Interea ut finis unius mali, principium esset alterius,Consaluus aucto exercitu ex pluribus Germanorum cohortibus,& undique aducta annona,Preianne Gallo frustra obnitēte,iam etiam Venetis,qui sese spectatores futuros huius belli receperant,neutríque auxilium laturos,occulte Ferdinando fauentibus,post septimū mensem Barolo egressus est,ultro Gallis congressurus.Armeniacus,qui aucto exercitu non ignoraret maiora ausurum Consaluum,rogat Matthæum Aquæuinanum,qui se Conuersani tenebat,ut ad Altemurā sese Ludouico Darsio cōiungens,Canusium ad se properaret.Petrus Nauarrus Matthæum ad Darsium properantem,dispositis in itinere insidiis, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario,cū id ille ignoraret,intercepit,captiuumq; abduxit.Consaluus ad Carignolam tandē cum robore exercitus peruenit,euocato prius ad se Petro Nauarro & Ludouico Errera.Alii Ciriniolā oppidum uocant, Cereneolam alii.Peruenerant iam ad Armeniacum ad Canusium agētem, Darsius,Alegrius,Formantius,Traianus Carracciolus, Palicius. Alegrius, cùm hostis pugnandi copiam faceret,etsi uix hora diei superesset,ferox sermone belli aleam subeundam ferociter aiebat, oblique dissentientes timoris arguens.Cui Armeniacus,qui quoniā aduesperasceret,malebat sequenti die pugnare,Ego quidem(ait)dimicaturus sum. Vereor uerò ne præclarus hic consultor,currenti potius equo quàm hoste confidat,ubi in apertā contentionem certamenq; uenerimus.haud dubie euentum belli ominatus,fugamq; Alegrii.Ipse ita instruxit aciem, ut in dextro cornu ipse cum Darsio esset,Chandius in media cum peditatu, extremam Alegrius duceret : atque ita decretum est exquisitis singulorum sententiis,ut cum Armeniacus inuectus esset in hostem,Chandius è media acie machinas bellicas emitteret.Parum absuit quin Armeniacus & Alegrius inter se digladiarētur,sed Arsius permulsit iram Armeniaci.Concurrēre principio leues alæ equitum: Tormenta hostium bellica in Gallos emissa sunt,quorum fumo & excitato puluere equitibus Gallicis uisendi hostis & procurrendi facilior copia adimebatur.Ea tormenta cum iterum in Gallos emitterentur,metu Italorum,qui ea uentura in Gallorum potestatem uerebantur,ut quidam prodidere,ut alii,casu incensa sunt. Armeniacus procurrens in Germanos & sinistræ alæ equites,fossis aliquot quas hostes prius leuiter texerant,incurrēs, ne ad eos perueniret factum est.Itaque retro agmen flectens,dum locum alium, quò irrumperet,

A irrumperet, disquirit, pila plumbea ictus cecidit. Chandius eisdem fossis hærens, & pilis quoque plumbeis ab Hispano pedite impetitus, dissipatis Heluetiis eodē loco necatus est. Ita Galli animos demittunt & contrahunt. Cædes inde, non iam pugna erat, cùm uictos duces Galli uiderent, Hispani & Germani ingenti ululatu testarentur. Formantius acriter dimicans captus est, Darsius multis necatis, cùm effusam fugam Alegrii atque aliorum uideret, sæpe diris deuouens hominis contumaciam, qui simultate sua extremo diei tempore uana elatione animi subnixus Gallicam uirtutem eo facto maculasset, & de uera belli gerendi ratione Armeniacū dimouisset, & ipse tan
B dem perfugit Venusiam. Alegrius Tripaldam post uarias latitationes, inde Auersam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hispani scriptores huius diei celebrem uictoriam his fossis adscribūt, quibus occubuit Armeniacus. Alii ita narrant, nono Calend. Maii anno millesimo quingentesimo tertio Consaluum in pontem Cannarum uenisse: Postridie cum tentaret Ciriniolam, uenisse subsidio Gallos: fuisse utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorum ab extrema acie nullo premente sese reciperēt. Ea re animaduersa equites Hispanorum, & Italos Gallorum à fronte præliantiū latera adortos perturbasse: ita hosti partam uictoriam. Aubignius interea per
C hostes certior factus de Armeniaco cæso, utq; comploratæ essent res Gallicæ, missis etiam equitibus qui eadem renunciarent, sese in fidem Consalui contulit (sunt qui Palicium & Turnonium cum Aubignio uelint fuisse) pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliam discessum: ipse, donec confectum esset bellum, liberali custodia asseruaretur: bello confecto, liberaretur. Ac ne Consaluus sub belli nondum confecti formula rem extraheret, cōuenit ut Neapoli, arcibus, & Caieta reddita aut expugnata, cōfectum bellum haberetur, atque idem iuris statueretur, Neapoli cum arcibus à Gallis ea æstate retēta. Galli secundum eā pugnam plures captiui abducti sunt:
D tormenta bellica eximiæ magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulsis Gallis, & in arcem confugientibus, oratores ad Cōsaluum mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem sibi, & ueterum tabularum, immunitatum & iurium confirmationem. Consaluus benignissime auditos, cœnæq; adhibitos Neapolitanos, collaudatis Ferdinādi in eam ciuitatem studiis, ita sibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro Ferdinando Cōsaluum, siquid is molitus esset, regnare uoluissent. Omnium sibi laborum circa Apuliam exhaustorum nequaquam tātum fructum esse, quàm ultro sibi conciliatos Neapolitanos, profitebatur. Itaque ex Apulia Campaniam ue-
E niens, magnifice, receptis aliis urbibus, Neapoli exceptus est. Admotæ mox sunt à Petro Nauarro arcibus machinæ. Valentina turris haud diu oppugnata, recepta est. Turris nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, sed cuniculis à Nauarro ductis, parte proruēte Galli deditionem fecere, uiolati tamen omnes præter fœdus. Inde Oui arx iisdem cuniculis tentata, oppressis ruinâ muri prolabentis custodibus, expugnata. Ludouicus interea Darsius qui Venusiam se receperat, cum delecta Gallorum manu crebrò eo loco erumpēs, uarie Hispanos fatigabat. Itaque cùm Valentinum Benanidiū cum turmis aliquot Hispanicis intercepisset, eò missus est à Consaluo Antonius

Læua cum Didaco Arelliano,qui erumpentem coerceret,quos ille sæpe fatigatos uarie eludebat:occupata etiam Atella & Altamura, cæso Hispanico præsidio.Inde Consaluus Caietam contendit.Erãt eo loco Alegrius, Ludouicus Salassiorum regulus, Oddo Ribberacus Daydius cũ Aquitanico peditatu.Caietam ductis quoque cuniculis dum oppugnat Nauarrus,cõtrà ex urbe aliis actis cuniculis,uanum fuit hominis studium. Simul Aquitani pedites,ex urbe machinis emissis, fortissimum quæque ex hostibus sternebant.Classis quoque Gallica Preianne duce & Iona nauarcho adolescẽte, quæ inter Molam & Caietam prouecta erat, machinis emissis hostes Formianis littoribus uagantes passim necabat. Cæsi sunt in Caietæ oppugnatione Sancius Armentalus,Alphonsus Lopesus,Antius Litestanus Germanus.Sed maxime commotus est Consaluus morte Hugonis Cardonii iam Gallicis bellis assueti,& Rodorici Maurici.Itaque remissa obsidione,in Castellonem rediit,quod alii Formianũ M.Tullio fuisse aiunt.Rex interea cõscriptis septem peditum millibus & quadringentis equitibus Ludouicum Tremolium,& Franciscum Gonzagã copiis præficit.Eos subsidio suis mittit.Sed Tremolio Romæ grauiter ægrotante,ut iam desperata esset hominis ualetudo, summa imperii rediit ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexander VI.Pontifex.Max.Is cùm filio Valentino Cæsari imperasset,ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret,dũ ministri errore & Alexandro & Cæsari,& Hadriano purpurato;qui multùm gratia apud eos ualebat,è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus pernicies parabatur liberarentur,Alexander Pontifex & Valẽtinus sese obrutos ueneno sentirent. Alexãdro intra paucos dies extincto,filius mulæ utero recenter necatæ inclusus,aliisq; pharmacis adhibitis,seruatus est: sed ita aduersa fuit ualetudine,dum agitur de Pontifice deligendo,ut,quod cõcupierat,è suis quem uellet,Pontifex nõ designaretur.Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Ambosius Rothomagẽsium Põtifex,unà secum è carcere liberato Ascanio Sfortia Ludouici fratre,cùm is omnem ei suam deferret operam,ingratissimum Ascanium sensit.Elusus est uerò egregie à Iuliano, quem Iulium Pontificem nominatum legimus. Is cùm & Borgiæ opera & Gallorum uel studio uel metu uideret patrũ studia in Georgium inclinare, ultro adiit hominem: & Pontificatum quidem

» (ait)omnium suffragiis dari tibi fateor. Atque ego quidẽ haud diffiteor, uel
» pleraque me,tantam ut tibi dignitatem pararem,& simulasse dolentem, &
» dissimulasse uolentem,tandem ut aliquando rem omnem ad effectum con
» silii perducerem. Hactenus tacui,cum præmaturam denunciationem officii
» studiiq; intelligerem.Id uerò ueremur amici tui,ne quod olim non ignoras
» accidisse,quiritentur exteri purpurati metu te Gallicorum armorum desi-
» gnatum : nouaq; habeant postea comitia de alio designando. Quin tu eos,
» cum uideas parata omnium in te studia,hoc metu liberas? Neque enim cir-
» cunfusis patribus armis Gallicis,uane quis obiecturus Spiritus sacrosancti
» numine nos desertos.Itaque cẽseo emittas mox omnes Gallicos milites ur-
» be,Pontificatum minime cõtrouersum sine dubio adepturus.Hæc suadeo
» ut non peritissimus harum rerum,ita de studiis erga te patrum nõ ignarus.

Quæ

A Quæ erunt necessaria in eo tibi parando honore, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Georgius hac oratione commotus, rem defert ad Borgiam. Is ridere Iuliani uanitatem, qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem educatus, ad simulationem accommodatus, sequester comitiorum corrumpendorũ, tanto postea interuallo sacrosancti Spiritus numen ad Põtificia comitia reuocet. Paruit tamen malo omine illius cõsiliis. Ita Galli Roma egresi, Iulianiq; opera Pontificatus Georgio extortus, renunciato Põtifice Pio III. Ipsum Iulianum multi postea audiere uanitatem Gallicam ridentem: & Pio paucorum dierum Pontifice, cùm multa in Gal
B los moliretur, mortuo, Iulianus Pontifex pręparatis antè in id consiliis Põtificatum adeptus est. Iã Heluetii & Galli unà cum Gonzaga longius progresi erãt. Aderãt & Ludouicus Sallassus, & Sadricurtus Spurius, & Matthæus Trantius, Alegrius, Antonius Basseius, Michael Grandimontanus, Petrus Medices Florẽtinus, Sanctocolumbanus, Theodorus Triuultius, qui se iampridem ad Gallos receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Lauedani agnomine notior est: Gibertus Carpinas, Ioannis Bentiuoli Bononiensium Reguli gener: Rambertus Malatesta Sogliani Comes, plurésq; alii partim è Caieta euocati, partim Gallica stipendia secuti. Vrsini uel Bor
C giæ irritati simultatibus, uel à Didaco Mendocio maiorum stipendiorũ spe solicitati, desertis Gallis Consaluo hæserunt. Galli qui è Caieta eruperant, Molam & Itrium adorti cæsis Hispanis diripiunt. Arcem Sicam dum oppugnant, uana fuit oppugnatio. Consaluus è Formiano motis castris supra Casinum arcem munitam, quam è templo Galli erexerant, cæsis direptisq; Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus est. Missi sunt à Consaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cum Columnensium & Vrsinorum equitibus extremum agmen carperẽt. In hos inuectus Alegrius sex captis, multis uulneratis reliquos in fugã uertit. Gonzaga ex Aquino mo-
D tis castris, Fregellas se recepit. Consultanti quídnam agendum, quà peruadendũ, multis in diuersas sententias tendentibus plures dies cõsumpti sunt. Placuit tandem Lyri amne ponte constrato traduci copias. Fuere qui scripserint, quorundam qui Gonzagæ familiares erãt, opera admonitos hostes de consiliis Gallicis. Nam Consaluus quasi non interfuisset modò, sed pręfuisset extremis consiliis, leuem mox armaturam equitatumq; Hispanicum misit cum Petro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduersam hosti ripã tuerentur: munitioneq; longe lateq; perducta Gallos transitu arcerẽt. Galli interea ad traiiciendum Lyrim, pontem consternebant, pilis Hispanicis æneis,
E & Italicis sæpe prohibiti. Galli quoque iisdem pilis uarie hostes infestabant. Itaque accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano equite, eodémque sagittarum emittendarum peritissimo, Fabius Vrsinus sagitta emissa necaretur. Interea à Fabritio Columna Galli qui Euãdri arcem cum Fœderico Monfortio retinebant, acerrime oppugnantur, cùm Gonzaga admonitus à Sadricurto qui arcem magni momenti ad bellũ aiebat, minime obsessis auxilium tulisset, neque ferre uellet Pacta Gallorum incolumitate deditur arx Fabritio. Dissimili euentu turrim ad Lyris fauces positam, cùm fortiter admotis quoque machinis Galli oppugnarent, Antonio Basseio urgente Hi-

ſpani dedere coacti ſunt, pacta quoque ſuorum incolumitate. Iã ponte con- F
ſtrato nequicquam hoſtes cum munitiones oppugnaſſent & ripa aduerſa cedere cogerentur. Erant ira Gallica tormenta è ſuperiore inferioreq; ripa inſtructa, ut ad pontẽ emiſſa trãſeuntibus maximo eſſent auxilio. Et iam Baſſeius cum delecta Heluetiorum manu tranſierat. Fabritius Columna & Ferdinandus Andrada in tranſeuntes inuecti, uarie eos urgebant. Sed Alegrius & Sadricurtus, & Petrus Medices, & Sanctoiulianus unà cũ Baiardo tranſgreſsi, facilè Hiſpanos & Italos equites propellebant, cum repentè Conſaluus cum robore exercitus aduolat. Eius erat conſilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggreſſus, qui nondum flumen tranſierant, concide- G
ret. Baſſeius & Alegrius, etſi numero inferiores, audacius ſubſiſtere. Sed Galli machinis aptiſsime à Conſaluo diſpoſitis, ne auxiliũ iam tranſgreſsis ferrẽt, prohibebãtur. Quod Alegrius Baſſeiusq; intuiti, Heluetios hortati, dum & Galli qui erant cum Alegrio equis cæſis peditum munus libenter ſuſciperent, in tormenta hoſtium bellica impetum faciunt, ut iam Fabritius Colũna & Andrada pulſi loco, ſeſe ad ſuos reciperent. Sed ea ab Huggne Mõcata egregie defenſa, & Germanis militibus, tãdem ut Heluetiis Gallisq; ad ſuos redeundum fuerit. Cæſi ſunt è Gallis aut Heluetiis quingenti, centum ſubmerſi: ex hoſtibus ducenti deſiderati. Petrus Medices in Gonzagam gra- H
uiter inuehebatur, quẽ cunctatione ſimulata, exploratis ſatis omnibus, traiiciendi aliis cauſam fuiſſe aiebar: nunquam autem adduci potuiſſe, ipſe ut traiiceret. Geneſius Sepulueda eo prælio commendat Ferdinãdi Hileſcæ ſigniferi Hiſpani robur, qui machina bellica dextra amiſſa, uexillũ læua multis uulneribus acceptis extulerit. Galli in caſtra regreſsi de integro & conſilium Lyris tranciendi inibãt. Sed Gonzaga cùm ſe ſuſpectum Gallis ſentiret, uel Sandricurti conuitiis commotus à quo pædiconis nomine inſignirum ſe frendebat, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto ſecum robore Italicarum copiarum uires Gallicæ minuerentur, abdicato ſponte impe- I
rio abiit, culpam conferens in Gallorum contumaciam, nihil ſuo egreſſum ſe officio dictitans: ſed hactenus ea erant conſecuta quæ hyemi aduentanti, locisq; parum bello aptis imputari poterant. Eius diſceſſu & hoſtibus aucti animi, & ex hac ſpe deturbati Galli non leuiter perculſi ſunt: & tamen, ut in rebus fluxis, ſummam imperii detulere ad Ludouicum Salaſsiorum regulum, donec Regi aliud placuiſſet: exteris tamen multis, qui florentibus rebus præſtò fuerant, deuolantibus, & ad hoſtes ſe recipientibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locis præſertim cœnoſis adeò utrorumque copias afflixit, ut Conſaluus tot pro ripa extructis munitionibus, eas deſe- K
rere & ad Sueſſam ſe recipere coactus ſit: & Galli, qui toties pro Lyri traiiciendo certaſſent, abeunte hoſte nihil deliberarent de tranſitu, deteriores locos & parum munitos ueriti. Tentauerat is prius perfringere Gallicũ pontem, in eamq; operam conuehi iuſſerat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emiſſæ ſuperiori loco pontẽ perfringerent. Beiomantius cum cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traiiciens, elicuit omnẽ eum apparatum, & abduxit, cæſis qui adornabanr Hiſpanis, nauigiolisq; aliquot depreſsis & ratibus abductis. Conſaluus cũ hæc fruſtra expertus eſſet, Proſperi Colũnę

A consilio deliberat de incendendo ponte Gallico. Ad id traiectoriam nauem deligit, eamq; lignis exilibus, sulphure utraque parte intinctis, ingentiq; alia materia sicca, resinata, & piceata, complet: hancq; maximo sonitu incitatam ad pontem emittit: irrito conatu, cùm & Galli dolo intellecto leuibus machinis emisis uenientẽ arcerent, & ignis ab Hispanis temere illatus, & antennas & latera & foros proramq; ipsam, resinatumq; & piceatũ omnẽ apparatum prius consumeret, quàm ponti Gallico nocere posset. Galli interea hyemis sæuitia plures absumpti sunt. Vigiliæ multos conficiebant: Heluetiorumq; affecta laboribus corpora, & equi pabuli inopia consumpti. Tot
B rebus oppresi, cũ neque pecuniâ auersâ stipêdia â regiis Quæstoribus bona fide exoluerentur, Salassus constituit peditibus relictis, qui munitiones tuerentur, equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obiici se hostium insidiis, stipendia non solui, affecta iam omniũ uigiliis corpora. Permulsit Salassus iras eorum: req; iterum deliberata constitutum est uti & pedites & equites in hyberna deducerentur. machinæ uerò bellicæ fluuiatilibus nauibus impositæ sunt: eorumq; auehendorum cura mandata Petro Medici. nam is, licet plerique id munus detrectarent quasi periculi plenum, receperat: futurumq; potius ut uita spoliaretur ab hostibus, quâm hi machi
C nis potirentur, edixerat. Atque ut receperat, ad extremum præstitit. Nã fluuiatiles naues machinis onustæ, in ipsis fluminis faucibus, proris auersis & undis dantibus locum unà cum eo & plerisque aliis obrutæ sunt: tametsi Medices iã cùm initio littora agitata uentis intumescere, ac resonantẽ undiq; fragorẽ & murmur uideret & audiret increbescere, cautius sese ea cura explicare potuit. Iam Cõsaluus (ut erat ad exploranda Gallica consilia calli dissimus, & exploratores plures ingenti pretio deuinctos in Gallicis castris habebat) certior factus fuerat de eorũ in Caietã discessũ. Itaque Liuiani Vrsini consilio, parte alia Lyris, adiunctis compluribus nauiculis, atque inui-
D cem colligatis, asseribusq; constratis, doliis quoque applicatis ponte facto traiicit copias: imparatosq; Gallos nactus, qui Sugium se receperant, cæsis illis oppido potitur. Salassus interea cum robore copiarum Caietã properabat. Accelerant Ferdinandus Andrada & Didocius Mendocius cum leui equitatu hostium, ut extremum abeuntium agmen inuadant. Petrus Terralius Baiardus solus acriter diu impetum hostiũ sustinuit, donec adessent & Bernardinus Adurnius & Grãdimontanus & Sanctocolumbanus, cum alis aliquot Gallicis & Italicis circa lapideum pontem Formianum, qui & diu impetum hostium pluribus quoque necatis sustinuere. Atque ubi satis
E intelligunt longius suos progressos, sensim se quoque Caietam recipiunt, pluribus tamen desideratis, in quibus & Adurnius occisus est & Sanctocolumbanus uulneratus, unà cũ Buseto & Bourdelio. Cõsaluus ad Caietam oppugnandam contendit, non ignarus frumenti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri Gallos. Galli quoque cùm ingrauesceret annona, essentq; in summa difficultate nummaria, ne frustra obsidionis incommoda perferrẽt, Sanctocolumbanum misêre qui salutato Consaluo narraret, si nõ indignæ militaribus hominibus conditiones offerrentur, Caieta cessuros: sin secus, potius non indignam Gallico nomine mortem oppetituros. Remissi sunt

Caietam cum eo Petrus Nauarrus, Didacus Mendocius, Petrus Pacæus, cũ Salaſſo tranſacturi. Tandem cùm multis diebus Triuultius, Baſſeius & Alegrius cum Conſaluo collocuti eſſent, his legibus urbs dedita eſt, ut Galli omnes, Itali, Heluetii, quà uiſum fuiſſet, uel terra uel mari cũ omnibus equis impedimentisq́; liberè in Galliam redirent: Caietanorum res omnes ſaluæ eſſent, reliquisq́; urbibus quæ Gallicas partes fouiſſent, fraudi ne eſſet: Aubignius, Formãtius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti eſſent, liberarentur. Non potuit impetrari à Conſaluo ut Matthæus Aquæuianus & Sanſeuerini liberarentur: Diſerte tamen additum eſt, integra eorum cauſa Ferdinando ſeruaretur: de his neque Ferdinandus, neque Conſaluus ſupplicium ſumere poſſent, donec per legatos Gallicos cum Ferdinando Rex egiſſet. Ei rei peragendæ octo menſes ſtatuti ſunt: Hiq́; poſtea pace inter Reges conciliata, liberati ſunt. Traianus Caracciolus cũ omnibus ſuis liber emiſſus eſt: hiq́; qui à Gallis capti erant, liberati. Eo pacto Galli in Galliam rediere: Salaſſus tamen in itinere defunctus eſt. De regiis Quæſtoribus, qui pecuniam auertiſſent, decreta peculatus quæſtio: Ioãnesq́; Herouetus peculatus dãnatus eſt: Sadricurtusq́; & Baſſeius & Alegrius, quaſi re male geſta, diu aula excluſi ſunt: Alegrius tamen intra paucos menſes in gratiam rediit. Sed & equitum peditumq́; ſtipendium præfecti fraudauerant, falſum interea equitum numerum deferentes. Sunt qui ſcribant Aubignium & pleroſque alios aliorum captiuorum facta permutatione redditos: uoluntq́; unà cum Aubignio captum prius Alegrium, liberatum. Herouetus ab ipſis Gallicis Italicisq́; præfectis ita aiebat fraudari ſtipendia, ut nunquam copiæ eo quo debebant numero uiderentur, quin & in trãſuectione publica alii aliis equos commodarent. Ludouicus Darſius cùm eo fœdere uti poſſet, ea fuit animi magnitudine, ut expanſis uexillis reſonantibusq́; tympanis Venuſia egreſſus, fruſtra obnitẽte Antonio Læua in Galliam redierit. Hunc alii Ludouicum Daxium Berruyerum uocant, uerẽne an duorum nomina confundentes, parum nobis exploratum eſt. Is etſi ob Armeniaci amicitiã Alegrio parum æquus eſſet, poſitis tamen ſimultatibus author fuit Regi, ut hominem acrem & rei militaris peritiſsimum reuocaret in aulam. Incidit bellum hoc Neapolitanum ſecundum, in annum milleſimum quingenteſimum ſecundum & tertium. Rex interea, qui militaribus uiris deditus, parum æquus uidebatur eruditis, cœpit eos quoque præmiis in aulam inuitare. Actium Syncerum, qui cum Fœderico Neapolitanorum rege uerſabatur, liberali ſtipendio fouit: impetrauitq́; à Ferdinando ut Neapolim rediens auitis paternisq́; fortunis reſtitueretur. Inerat Regi cum grauitate iunctus facetiarum non ſcurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circunferantur, in quorum poſſeſſionem uulgus iam inuaſit. Audiens unum ex Heluetiis ſuis ſtipatoribus, diris confixum Pontificiis, cum æs alienum ad tẽpus non diſſoluiſſet: An ideo inquit, minus abſtenti pane albo ueſcuntur? ſignificans, pleriſque qui caſtra ſequuntur, parum hæc eſſe curæ. Cum audiiſſet galero & cauſia Pontificia donatum indoctum quendam ab Alexandro Pontifice, Bellum uerò hiſtrionem ait Pontificem, qui nobis in purpura ſimias, in pelle leonis aſinos exhibeat. Eiuſdem eſt illud, deteriorem eſſe conditionem equorum, quam aſinorum:

A asinorũ: Quippe equos cursu fatigari & disrumpi, ut asinis sacerdotia præfecturasq; ecclesiasticas è Roma referant. significans, ignaris hominibus ac nullo passim delectu habito, ut quisque prius Romam adcurrit, sacerdotiorum uacua munera his conferri. Annã Reginam cum uideret cupidine dominãdi flagrantẽ, multa se quoque inscio moliri, uxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius instantem, tundendo adepturam se sperantem ut despõderet Carolo Maximiliani Cæsaris nepoti Claudiã filiam, fœdus aiebat uelle pacisci inter musculos domesticos & æluros. Atque eidem occinenti eadem æquè studere, atque adeò erga nurus ita animum induxisse
B se omnes socrus ut eis iniquæ sint, ita respondit: Itáne uerò tantidem esse putas, præesse Britanniæ minori obnoxiam filiam Gallicis regibus: quanti nuptam potentissimo Regi unà nobilissimi regni commodis frui? Vísne, inquit, clitellas asini ephippiis equi præferre? Principio & ceruas cũ & ceruis cornibus amplis insignitas à natura: At cùm ceruæ ceruis sese præferrent, indignatum Deum, excornes ut in posterum prodirent imperasse. Solebat enim uel fabella uel apologo quid sentiret efferre, admonens Reginam, ne sua sibi insolentia potentiam minueret. Cum audisset Franciscum Gallicum Cæsarem, qui postea regno potitus est, magno ære alieno cõtra-
C cto, Regia quoque pecunia à Quæstoribus mutuò sumpta, anxium esse, rationes hæ in fiscum quo pacto referrentur, ipse quidem eum uacuo animo esse iussit: hac tamen fabella admonuit. Equitabã cum patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaque uisis templi pinnis altiusculis, cnm è uia languerem, ad patrem conuersus, en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidum. (aberamus uerò ab eo loco multis stadiis) ille ad me cõuersus, adolescens inquit, ne posthac pinnis uisis templorum, iter te executum dixeris. tacite innuens indignum esse, ut spe & specie largitionis, nondum adepti principatus cõmoda se percepturum existima-
D ret. Cùm honori uelificari Regio Iulius Pontifex diceretur, non tantũ otii supetfuisse aiebat diuo Petro, ut res Claudii Cæsaris aut Domitii Neronis, quæ ad se nihil attinebant, curaret. Ex antiquorũ rebus gestis res gestas Philippi Macedonis Alexandri patris, & Vlpii Traiani Cæsaris maxime probabat. Vnus è Sodalitio Fraucisc ano magni nominis coram eo concionãs, argutissimis disputationibus concionem clauserat, dum in dubium reuocat, si Dei Opt. Max. specie dæmon uiro integræ uitæ appareat, isq; sese coli iubeat, si is pro Deo dæmonem habens coluerit, an is in sacrosanctæ persuasionis uiolatæ crimen inciderit? Eo audito, qui magis deliraret uidisse se
E neminem aiebat. Proinde futurum uti posthac cõcionibus sacris abstineat, nisi concionatores lites eas inter se bona fide cõponant. Aulico magni nominis, uxoris adulteriũ deplorante: Diræ, inquit, Pontificiæ, & uxoris adulterium, siquis contempserit, nunquam sanum hominem commouebunt, & de gradu deiiciẽt: siquis his uel leuiter commoueatur, aculeum nocturnum diurnumq; qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterùm probi utroq; mouentur. Gloriabatur, cùm solicitum suspicionibus regnum, suspensum metu, perturbatum nouis consiliis Carolus tradidisset, id se Francisco florenti & ætate & uiribus tranquillum relicturum. Cnm audiisset à Senatu Mediola-

nensi postica libidine abusum, exustum: Pol, inquit, uereor ne Mediolanen F ses omnes exurantur: temperariq; pœnā deinceps, nec nisi indubitatis probationibus reuictos damnari iussit. De magnitudine frequentiaq; hominum, qui Lutetiæ erant, disceptanti & Stisaco miranti quo pacto tantus numerus hominum aleretur: Quin miraris, ait, quo ego pacto cùm tot annos pedibus æger iaceam, pedestre tamen certamen ineam, ubi res exigit? significans hominum industria & improbo labore multa perfici, quæ factu naturâ difficilia uideantur. Cum Stisacus, ut erat perfacetus, & Regi gratissimus, id uerò se mirari diceret, quòd Rex pedibus non careret, qui eos tam sæpe exagitasset subagitandis adolescẽtulis aulicis: Hac, inquit, ratione mẽ- G bra tibi iampridem euulsa omnia & sublata decuit, â te toties in idem negotium solicitata. Antonio Vinonio, dum ex condicto unusquisque narraret quibus studiis adolescentiam traduxisset, dicenti se pelle uituli cõtectum in aucupium quo aues falleret, descendere solitum: Tu uerò ait haud omnino adhuc uitulinam pellem exuisse uideris: notans in eo socordiā apertā. Nam Galli socordes & stultos, uituli nomine designare soliti sunt. Libros M. T. de officiis, Catonẽ maiorem, Læliū, Paradoxa, oratiunculas aliquot in Gallicam linguam, etsi parum fideliter uersa summopere exosculabatur. Valde delectabatur. M. T. dicto, quo Cæsarem admonuerat, nullam de uirtutibus H eius plurimis nec gratiorem nec admirabiliorem misericordia: homines ad deos nulla re propius accedere, quàm salutem hominibus dando: nihil habere nec fortunam Regiam maius quā ut possit, nec naturam melius quàm ut uelit cõseruare plurimos: eaq; Francisco genero sæpe inculcabat; cõducere arbitratus, talibus aureis eius uocibus undique circunsonare: isq; soceri admonitionibus excultus clementissime postea regnauit, etsi multis hostium domesticorumq; insidiis exagitatus. Delectabatur & cõmentariis Iulii Cæsaris in linguam patriam euersis potius quàm uersis: ita erroribus scatebant. laudanteq; Hieronymo Aleandro clementiam Cæsaris, ipse quidem I laude non indignam, cæterum temporariam & alliciendis Romanis ostentatam aiebat; exemplum afferẽs ex Vexeloduni deditione, cùm deditis Cæsar omnibus qui arma tulissent, manus præcidisset, uitamq; concessisset: & Galliam ipsam pacatam per se, specie belli undique conquisita uexasset & spoliasset. Fidelitatem quoque Cæsaris se desiderare aiebat his in commentariis, in numero aut cæsorum, aut eorum qui ex urbibus ad bellum prodiissent, referendo. Aleandroq; Xerxis numerum terrestrium copiarum referente, quas fuisse CLXX. myriades: & Semiramidis Assyriorum Reginæ, cui fuerat peditatus cẽtum millia, equitatus centum myriades, falciferorum K & plaustrorum decies decem millia, uirorum in camelis pugnantium idem numerus: aliorum camelorum (ubi opus erat) uicies dena millia: naues in Bactris ter mille: Elegantia uenustateq; uerborum abundantes exteros, historiæ ueritatem aiebat transgressos: tantumq; abesse ut aut quæ de Xerxe aut Semiramide scripsissent, uera sibi esse persuaderet, ut & in sacris historiis & diuinis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & â Valerio Antiate uanissime auctos T. Liuius passim fatetur. Aiebat uerò Græcos, qui pauca gessissent, disertissime historiam scripsisse: Romanos &

A discette scripsisse,& res gessisse historia non indignas: Gallos,multa strenue cum gessissent,nihil literis mandasse. Aleādrum Rex,cum Lutetiæ summo auditorum concursu Gryphum Ausonianum primùm,& Theodori Gazæ græcæ Linguæ grāmaticas institutiones : mox & Platonis Timæum,& M. Tullii Ciceronis librū de Vniuersitate enarraret:quingentorū nummorum aureorum stipendio annuo fouerat.Ea liberalitate factum est ut ad mansuetiorum Musarum studia plures confluxerint. Cùm Dorvallus narraret,uiolato iureiurando Valentinum Borgiam Cæsarem à Consaluo perfidisime retentum, & uinctum ad Ferdinandum missum : Ergò ait posthac pro Punica,

B Hispanicam fidem sumus celebraturi. Narrabat Copus Basiliēsis medicus, Regi acceptisimus, ex ueteribus scriptoribus, Ceruos qui ex Sicilia in Calabriam ac Rhegium urbem transnatent per æstatem desiderio pabuli, longitudine natationis defessos, quòd onus capitis super aquas extantis non facilè perferant,ad leuandum laborem rationē hanc inire.Natare quidem ordine cunctos,unius ductū alio post alium sequente : ita uideri exercitus imaginem,congruo ordine incedentis. Inter natandum uerò singulos super anteriores caput imponere:Ac si accidat ordinis decurionem animo labare,mox hūc in tergo locari, alium uerò decurionis in locum substitui,

C quasi nouus tergi ductor declaratus sit:Ita repræsentari aciem, in qua Aubignius tergum,frontem Grinianus regat.usque adeò etiam ad ceruos militaris disciplina transiisse uideatur.Hæc narrantē intuitus Rex, risu diffluēs, non mirum igitur si apud Rhegium cerui,disciplina astuq; militari pollentes, Gallos crista feroces deuicerint. innuens Gallos militari potius astutia, quàm robore Apulia Calabriaq; depulsos.Dicebat,eum qui Pontificib.his qui bello potius quàm pietati student,primus arma,sodalibus sanctioris uitæ instituta professis equos permisisset, & militarem & cælestem disciplinam corrupisse. Cum audiret Armeniacum efflictim deperire puellā Nea-

D politanam quæ uultu esset adeò modesto,adeò uenusto ut nihil suprà:Grauem esse aiebat tyrānum uoluptatem , quæ ea demum cōcupiscat quorū sit copia angustior.Pragmaticos forenses uariis cauillis impetebat. Itaq; ualde laudabat aruspicis augurisq; eius respōsum,qui cōsulenti quid oculis maxime prodesset,respondit,Si pragmaticum patronumq; rarisime uideris.Ipse Lutetię persæpe quū Liliatis subselliis ius dicebatur,intererat,patronosq; disertos nō illibēter audiebat. Eos tamen sutoris artificiū impudēter sibi uendicare aiebat:Nanque quod sutoris est proprium, dentibus alutam producere:hoc patronos in dilatandis prudentum responsis & Cæsarum legibus

E facere aiebat.Itaque principatum adeptus multa statuit quæ uidebantur utilia ad litium anfractus tollendos; sed ea adhibitis prudentisimis hominibus utriusque ordinis.Nactus ad Braccum Lutetiæ senatores Parisiēses qui sese pilæ ludo oblectabant;acriter increpitos,si posthac deprehenderentur, pro senatoribus habiturum se stipatorum loco edixit: pertinere hoc ad maiestatem Senatoriā putans, si minus occupati ludicris publicis uiderentur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex, ut Ferdinandum ad sua tuenda reuocaret,auerteretq; eū in cogitationē domestici belli, ex Gallia & Tectosagis equites accersit,pedites conscribit:his copiis præficit Riuiū tribunum

militarem: eumq; mittit ad Ruscinonem oppugnandam. Paucis antè annis F
Galli quoddam castrum incenderant. id Salsiarum nomen accepit, olim etiam Salsularum. Ferdinandus loci naturam contemplatus, Petro Nauarro authore, ruderi ueteri lapidibusq; confractis nouis adhibitis succurrit, reliquias colligit, adhibitisq; Regio apparatu operis, breui castrum instaurauit: muniitq; ualidißimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitißimá, magna eorum socordia qui Leucatam superiori loco oppidum Regio nomine obtinebāt, qui neque ædificantes arcuissent, neque Regem admonuissent. Riuius late diductis copiis obsidebat Salsulas, Hispani sæpe erūpūt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerádisq; Gallis G
emißis æneis tormentis. Sunt qui scribant, cū Galli unum è propugnaculis expugnasse se crederent, id quidem corruisse, incendio tamen ab hoste clàm immisso & ruina Gallos plerosq; oppressos, defensoribus in partem aliá arcis momento tēporis, ut conuenerat, receptis, qui inde miro se artificio subduxerant. Riuius animaduertens prælium iniquius esse suis, nec tamē multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi abiturus. Hispani mox erumpunt, sed à Gallis fugam simulantibus nunquá in insidias præcipitati sunt, facilè ad suos se recipientes. Extremum erat intercludere hosti commeatus, progressos longius excipere, atque eos intra munitiones continere: idq; diligenter à Gallis curabatur. Interim tamē leuibus decursionibus H
bus utrinq; certabatur, ubi & plures desiderati sunt, inter quos Rupipotius, qui Regi gratißimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulq; uulneratus Asprimōtanus, qui uicecomitis Ortēsis nomine notior est: & Terridus. Sed cōtinuata obsidione, cū adesse Ferdinādus diceretur multa secū trahēs peditū equitumq; millia, ipseq; Riuius acri morbo uexaretur, soluta est obsidio. Fuere qui Tribunum auro corruptū soluisse obsidionē uellent. Id falsum fuit, rumore tamen uulgi exagitatum. Est enim ea Gallicæ plebis in iudicando leuitas uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit, I
mox in proditionem culpam omnem uertat, multaq; ex opinione confictisq; rumoribus, pauca ex ueritate æstimet. Alii scribunt pactis induciis Hispanos in Siciliam à Ferdinando missos, ut inde iunctis uiribus Apulia Gallos pellerent. Paulò antea miserat Rex ad Iulium Pontifi. Max. legatos, qui ei de Pontificatu adepto gratularentur: operamq; suá deferrent: obsequiuq; exhiberent, quale pium Pontificibus Gallici Reges exhibere soliti sunt. Legati hi fuere Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus, Pontifices Ebredunensis, & Ruthenensis: Martinus Retius, quem Neapoli extorrem Rex in patrum Parisiēsium senatum adlegerat: & Gulielmus Budæus qui Regi erat à K
secretis, & literarum nomine innotescere incipiebat. hi amicißime excepti sunt. Multi quoq; qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Regi eū optime cupere credebant: sed emicuit inter omnes Baiardus, qui omnium ora oculosq; in se magnitudine rerum gestarū conuertebat. Consalui de hoc est iudicium, plures Gallis equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, castaneos, leucophæos, unicum uerò Balium (nam Gallica lingua Baiardus equus, qui latinis balius aut badius est, dicitur, paululū immutatis literis: hos & alii spadices uocauere. Balios porrò Casßius medicus equos magnopere cōmendat) innuens

A innuens non unum è multis Gallicis equitibus esse Baiardum, potius inter tã multos spectatæ licet uirtutis propè singularé. Rex antea anno M. D II. VII, Kalend. Septembr. è Mediolano tota multitudine obuiam cum infulis effusa faustaq; omnia acclamante Genuã ingressus est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippum Rauestanũ admonuerat ne longius sibi obuiam irent, locumq; designarat quo illi occurrerent. Obuii Genuenses facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agente, ac urbem in clientelam Regis dedente. Procumbentibus Genuensibus, Rex mox data dextra Iustiniano, consurgere omnes iuber. Venêre Genuã cum Rege Borgia Valentinus Cæ
B sar, Regulus Monsferratns, Ludouicus Salassorum Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus Rauestanus qui Genuæ proregem agebat: Petrus Giensis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique alii: Iulianus, quem diximus postea designatũ Pontificem: Raphael Sanctogeorgianus, & Fœdericus Sanseuerinus Romani Purpurati, unà cum Georgio Ambasiano. Rex cum inuisisset loca munita, & quæ opus uidebantur ad perficiendas munitiones curasset, postulatis Genuensiũ audiendis tandem uacauit. Delegerant hi V I I I. uiros, qui quæ in rem uidebantur publicam, consulerent, & ad Regem deferrẽt. fuere au-
C tem hi Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisus, Ambrosius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere hi à Rege, liberè ut mercaturam facere eis liceret in finibus Hispanorum, qua ob bellum Neapolitanum iam cõflatum arcebantur. Deinde ne magistratus qui annui antea erant, perpetui fierent, ut acciderat in Daniele Scarãpa, qui Proregis amicitia subnixus, Prætorem Genuæ aliquot iã annis agebat. Philippus Rauestanus grauiter posteriorẽ hanc petitionem tulit, ut ferè utrinque in comitia exarsetint, accusantibusq; ciuibus Scarampã qui pecunia reum emiserat, decreta eo fit nomine. quæ-
D stio, cui præesse debebat Stephanus Poncherius. Rex ne quid populare deesset, quæ petierãt ultro detulit, ut nihil tam populare regno eius uisum sit. Ita se in priuati modum singulos prensando appellãdoq; demiserat. Quarto Nonas Septembris, cum sciret Rex edictum publice à magistratibus, prẽterea ut omnes essent abeũtem regem comitaturi, ipse summo diluculo antè urbem egressus est quàm illi conuenissent. Multi raptissime admissis equis abeuntem secuti sunt. Genuenses, quo testarẽtur beneuolentiã erga Regem, omni eum honorum genere cumularũt: præconisq; uoce publice edixerũt, & Senatuscõsulto sanxerũt, ut is dies quo Rex Genuã ingressus esset, pro fe-
E sto deinceps annuatim celebraretur. Mirati sunt illi Regẽ strumis solo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pótius referebat, se olim cũ Stephano Spinula & Bernardo Flisco Senatoribus Genuẽsibus, in eum sermonẽ uenisse, ut diceret rebellione postea Genuẽsium secuta, quã nos suo loco explicabimus, facilè apparuisse quantum populari studio credendum sit. Eos uerò narrare solitos, culpã non penes populum, sed penes paucos concitatores uulgi esse, præcipue uerò penes nobiles Genuenses, Eos æquo iure regi rempub. indignantes, ea fecisse, quorum Genuenses non magis poderet quàm pœniteret. Itaque initio eius tumultus, qui incidit in annum M. D. V I. missos

à populo ad Regem legatos,qui nobilitatis iniurias,plebis querelam deferrent:sed dicere exorsos,cum esset Rex interfatus,aliaq; sibi præuertenda esse dixisset,repulsos: eosq; infesta nobilitate parum postea benigne auditos. missum uerò à nobilitate Genuēsi Stephanum Viualdum cum tribus aliis, publice auditum.Vltionem iræ eos, & occasionē cupiditatis explendæ nactos Regē accendisse in eos qui imperata facere parati essent, tantū de Rauestani proregis & nobilium iniuriis quererentur.Itaque cùm plenū minarum iræq; profectum Regem maximis itineribus scirent,præcurrisse è ciuitate qui nunciarēt auidum pœnæ Regem uenire.ita irritatis Genuensiū animis,cùm pauci subdidissent ignem ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse.cumq; iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur,aspernatum Regem eam orationem.Itaque cùm Rauestanus confessionē his culpæ magis apud Regem profuturam diceret,rursus ad Regem missos Christophorum Cataneum & Quilicum Nigrum:Cataneum,oratione ad mitigandam iram Regis habita,ad extremum ita finiisse,ut diceret Genuēses se omniaq; sua fidei clementięq; Regię permittere.tum demum benigne auditos,in fidem acceptos,metuq; omni liberatos:Ita uerborū potius quàm rerū,ni infesta nobilitas eò Regē uocasset, certamen fuisse: multos tamē palàm dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ cōmitterent,ne insultandi aduersis rebus eorū potestatē nobilitas haberet:adeò sæuitia imperii exasperatos animos,facilè ut impetu iræ cōcitari potuerint:cumq; decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittenda,ingemuisse multos conditioni suæ ignaros Regię clementiæ; cùm publicā causam à priuata non segregari iniquo animo ferrēt. Hæc à uiris grauissimis excepta,quando in Genuensiū mentionem incideramus,referre libuit,posteriorem eā rebellionem ex uulgaribus historiis suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidē uetera facta dictaq; maiorum nostrorū repetenti, cùm & Genuensium reipublicæ detrimenta intueor, & aliarū ciuitatum non minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilissimis ciuibus repētè inuecta sint incommoda, quóue tandem pacto, qui olim ultro Gallicum imperium expetebant, tam facilè repudient. Verisimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse Gallicam domi forisq; industriam: honestā de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem:certamen eis fuisse,domíne antiquiores prudētia & cōsilio melius,an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererent.Ita seniores,quorū uirtus multis magnisq; rebus esset cognita,prouinciis regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeunda parati seniorum præmia expectabant:ipsiq; ita educabātur à maioribus, ut equitando,iaculando,semper aliquid agerent quo aleretur uirtus: Nunc instituuntur ad otium & illecebras:choreas ducunt tam frequenter, uti ad ludum saltatoriū nō ad militiā præparari uideātur: epulis instruēdis Regiā magnificentiā imitantur. Inde procax & superbus fastus, pro rectis blanda unoquoque suggerente:ita delitiis,lāguore,desidia inficiuntur, & uanis assentationibus opinionibusq; delinitū animum molliūt, ut iam uerissimum uetus illud reddiderint,quo dictū est,Aetatē parētum peiorē auis, ferre nos nequiores, mox daturos progeniem uitiosorem. Alea & fritillus in manibus

A bus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum & auium. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuentuti, obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus. Ita dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tum freti militia peruertere urbes & expilare, decoraq; omnia labefactare assuescunt. Tum demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adsciscunt, innocentiam abstinentiamq; expectant, & tranquilliorem reipublicæ statum, non modo id non adeptæ, sed in summas miserias direptionesq; se incidisse uidentes, facilè dominatum nouum expetunt. Nec mirum, si, cùm ita instituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia fa-
B cta plerunque audiamus. Id quoque indignissimum, ubi uel de re grauissima agatur, ita obseptum esse aditū, ad aureis magnatum assidentibus semper, & occupantibus eorū latus eis qui plus possunt, paucissimis, apud quos omnes frendant recidisse potentiam, ut nescias miseriórne sit eorum conditio quorum querelis occluduntur aures, an ipsius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mācipiorū, quæ dominorū facta sunt nexu, fractiq; animi & abiecti, & arbitrio carētis suo seruuli speciem potius, quàm eius in quo elucere possit maiestas, exhibeat: apud quem nihil minus polleat quàm ipsius iudicium & uoluntas, circumagatur uerò, & hac atque illac impella-
C tur paucissimorum susurris: qui cum esse quęstum in animū induxerunt maximum, quàmmaxime suis potius quàm publicis seruire commodis: neque ullum, qui se in eorum committat fidem, nisi captato undique lucro subleuare. qui si magnitudine rei semel occupārint eius animos, difficilis postea atq; haud scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat hęc olim Bessario Nicenus cum Ludouico XI. Rege. aderat & Ioānes Vaquerius præses Lutetiæ, cui Rex idē Philosophis usu aiebat uenire quod his qui medēdi curā sibi uendicāt, qui acutissime quidē de causis principiisq; morborū disserant, magnamq; partem in his occupati sint: illa eorum perexigua sit oratio
D qua medeantur ægris. Tū Bessario, magni esse negotii ait, ad rationē ueram peruenire. Quo enim maior ingenii uis hominibus acutissimis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere angustiā: se tamen ex prudētum lectione consulere, aduersus tales assentatores id imitetur princeps, quod poeta sapientissimus, aduersus Sirenum cantus, quæ suauitate aut nouitate quadā & uarietate cantandi reuocabāt eos qui prætereuehebātur, ab Vlysse ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorū blanditiis: adhibeamus uerò ianitores ac custodes fidissimos, rationem nēpe ac iudicium circunspectum, uera demū libenter excipientes: foresq; occludamus his quæ
E ueri solum speciem referunt: uanos rumores uanasq; suspiciones, & utilitatis imaginē, & cautionis minime necessariæ titulos obdito etiā pessulo excludamus. Vbi quid igitur defertur uel à familiarissimis ad principem, submota amicitia familiaritateq; adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquam delatori tam liberè aures aperiat, ut reo non libentius referet: nihil antè statuat quàm cum accusationē comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentissimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quíue ab eis commoda expectant,

& quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, F quid æquum sanctumq; uidebitur decernat. Primo uerò congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensuro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu: qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cu piat salus, seruare prorsus non posit talem principatum. Horum unicá esse causam ignorantiam : easq; tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones moresq; obuoluuntur. Esse uerò indignissimũ, quod factitarint Cæsares plurimi, ut exclusis eis iudicibus apud quos more institutisq; maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint quorumue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut summa nequitia G plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendumq; reum: eoq; nomine gratiam inituros sese sperantes. Proinde rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudentissimis hominibus dictũ, malum esse custodem diuturnitatis metũ: contraq; beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatem. Erga potentiores autem uehementer amoré populi com moueri opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, omniumq; earum uirtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum. Habere fidem tum prin- H cipi plebem, cùm eum existimat adeptum cum iustitia prudentiam : admirarique qué uidet excellétibus quibusdá & singularibus uirtutibus excultum: quem abstinentem, non immersum uoluptatibus, pecuniæ in loco cótemptorem, æquitatis & iustitiæ defensoré, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, subeunda agnoscit : qui probe calleat, male impetu & familiaria & publica negotia administrari : cuique uetus illud Tyberianum, tametsi uetustate iam protritum, asidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandum, placeat, Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere: cu ius animus minime perpetuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab aliis I pendens sequatur: qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium administret arbitrio, neque talis sit qualem aulicorum rapinis expediat esse: quiq; iustitiæ seruandæ causa à Deo Opt. Max. se Regno præpositum sibi persuadeat, ut & prohibeat iniuria tenuiores, & æquitate constituta summos cum infimis pari iure retineat. Ad Ludouicum redeundum est. Tantus princeps suis non caruit uitiis : pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dum iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio. Adolescens plane animi fuit fluxioris, remissiorisq; uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis indusiis uacabat, forma non ineleganti, oculos K admouens mox seductam amplexus sit : Astæ quoque in hospitæ filiam, etsi forma mediocri, scitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarserit, pudicitiæq; eius, etsi pedibus æger, illuserit. Post nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propensissimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones. Carolo Borbonio etsi optime cuperet, in eo tamen taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò usurpans, Quà flumen est tranquillum, interdum latêre profundiores aquas : quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo o-

A etauo notat Philippus Cominius, quòd regnum non tam suo quàm familiarium aliquot arbitrio administraret, talísque esset plerunque qualem esse eum aut expediret illis aut liberet. Eadem hæc omnia in Ludouicum congeri possunt: sed accidit ut proborum integrorumq; familiaritate uteretur. Ingratitudinem ei multi obiiciunt, orsi ab uxore. Hanc, cùm esset eius precibus liberatus carcere, regnum mox adeptus repudiauit. Concupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicę, unde Britannicum bellum concitatum multi uolunt. Sed male institutum consilium, exitum reperire non potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæsaris, fatale esse ut quæ somnient
B Aureliorum duces, Reges Gallici adipiscantur. Nam & inuito eo, Carolo Regi anna nupsit, & eo mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata alia uxore: quæ uti liberale ingenium decebat prudens & modesta quicquid id erat, tulerat, & texerat, & de salute desperātem multis lachrymis fratri eum Carolo conciliarat. Ita Ludouici animus deuictus misericordia uxoris, paulatim elapsus est Parisiensibus aliquot fœminis, quibus priuatus consueuerat, translatusq; uxori posteaquam tantū se ei debere agnouit. Multos quoq; nouis amicitiis implicatus, neglexit cum quibus priuatus coniunctissime & amantissime uixerat. quosdam etiam exegit aula, ut Petrum Giensem tri-
C bunum. Idem & multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat. Adolescens plane incognita pro cognitis habebat, hisq; temere assentiebatur; nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias præcipitatus est. At regnum adeptus raró labebatur, eaq; uitia adolescētiæ facile declinabat, cùm multam operam in inuestigandis aliorum consiliis conferret. Cùm Renatus Carnutēsium Pontifex diceret Burgundionibus omnibus innatū esse, & in animo insculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cum deposito odio, ultro Gallicū imperium
D exposcant: Neque sibi tamen neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora; ut nec Neapolitani regni receptionem.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. IIII.

VM hæc apud Neapolim gerũtur, ne in Gallia quidem quietæ omnino res Gallicæ fuere, dissidio à Ferdinando orto, qui prędabundus Galliam Narbonensem infestabat. Id incœptum conatu quàm effectu grauius fuit. Misso Ludouico Tremolio cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cùm Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendiq́ ultra alpes imperii, cùm repentè grauissimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britanniam minorem mittere uoluerit, ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primùm commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullumq́ non lapidem mouente, aula exclusus est, iussus etiã causam dicere maiestatis apud Tholosanos ob operam suam nauatam Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerissimus omnium à Regina delectus esset) non dignum iudicauit se qui ad reos potius urgẽdos, quàm subleuãdos deligeretur. Itaq́ Tholosani patres uel remittentes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicãdi obstricti, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illis parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantum comitatuq́ Regio excluserunt: Cætera ita temperarunt ut nihil Regiæ uoluntati iræq́ datum uideretur, tametsi & Ludouica Sabaudia & Alanus Alebretus multa pro testimonio in reum dixissent, & corrogata essent responsa aliquot iurisperitorum Italorum, ut Hippolyti Marsilii & Ludouici Bolognini, quibus hi cõsulti respondebant uiolatam maiestatem Regiam. Recreatus Rex, paulisper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos res aduersæ admonent. Sacriq́ diuini corporis mysteria iterũ iubente Pontifice celebrari, supplicationibusq́ passim tota Gallia decretis celebrari iussit. Fuit idem annus insignis morte Ioãnæ Caroli Regis sororis, Ludouiciq́ quondam uxoris: eodemq́ tempore celebrata sunt sponsalia inter Franciscum Valesium, & Claudiam Ludouici filiam. Anno sequenti & Philippus Maximiliani Cæsaris filius, & Isabella Ferdinandi uxor decessere. Philippus plane infestior fuit Gallis uel ueteri odio Burgundicæ, Gallicæq́ familiæ, uel leuibus ex causis quas prætexebat. Aiunt, quo primùm tempore Blesis Regem inuisit, magnifice exceptum. Accidit ut eum Rex cœnæ adhiberet, ipseq́ proluere manus de more pararet: tum officii causa Philippus prolubro mantiliq́ arrepto, ministri munere fungeretur. Id eius plenũ officii studium Rege modestissime auersante, peruicit is tandẽ ut abluto Regi mantile

A tile exiberet. Erat Ioannes Grignolius Talerandus, homo hilaris iocisq; referendis solitus Regi risus mouere : atque is Philippo erga Regem ita officioso, Macte, inquit, esto hac officii exhibitione. Probè enim fungeris officio, maiora etiam merẽte Rege. munire tibi uiam uideris qua Regiæ maiestati iampridem debitum, sed interruptum officium exhibeas. Gallorum res in Italia florebant, nihil prorsus sine eis ut bellicæ gloriæ reliqui referrent. Pontifex Iulius, dum olim legatione fungeretur apud Ludouicum Vndecimum Cardinalis, ita fuerat familiaris Ludouico Aureliorum tũc principi, non obscura ut esset eorũ beneuolentia. In relaxationibus, conuiuiis, aliisq; B uoluptatibus uterque alterum & conscium habuerat & sodalẽ. Ab his initiis profectus amor, etiam Carolo Rege auctus fuerat. Is quoque Pontifex designatus perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat. Ardebat is cupiditate imperii proferendi. Alexander Põtifex Valentini filii opera multa reuocarat ad Pontificatum, struens spe filio amplum imperium, ni morte repentina ea spe lapsus fuisset. Bononiam Ioanni Bẽtiuolo adimere non potuit, & præsidio septam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem satis moderatum. Post Borgiæ Valentini discessum, cùm is ad Bentiuolum urbe frustratus fasces literarum misisset, quibus à plerisque ad C urbem recipiendã impellebatur, Bentiuolus in multos hoc solo iudicio delatos grassatus est: ob quæ plebis studia ab eo alienata sunt. Horum certior factus Pontifex, egit cum Rege ut milites quos in Italia alebat, ad eam sibi expeditionem adiungere sineret. Concessum est id Pontifici. Is collectis copiis fretus Gallico milite cui præfuit Carolus Ambasianus, Bononiam oppugnauit. Ea tãdem in eius uenit potestatem. Sed Gallicos duces frustratos dimisit. cùm enim montes aureos tripliciaq; stipendia pollicitus fuisset, auideq; urbe domita, illi promissa expectarent, celeberrima Bononiæ ecclesia sacrum fecit Pontifex. eo loco in adstantes Gallicos milites multas delicto- D rum condonationes effudit, solum Gastonem Fuxeũ ense gemmato, cylindrisq; & adamante Indico insigni ornato, donauit. Regem in Bentiuolum aulici acuerant, qui redeunte è Neapoli Carolo, cùm ille obsidibus datis liberum transitum per Bononiam peteret, Gallos inde ab eo reiectos, eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei, referebãt. Vix Galli redierant, cùm Genuenses Regia imperia exosi, sese in libertatẽ asseruerũt, Paulo Nouo baphiis pãnisq; intingẽdis præposito, duce. Rex admonitus, Ambasiano adcurrenti contracto exercitu nouas misit copias. Genuenses munitionẽ propugnaculumq; ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Re- E gios passim prosternebant. Ambasiani iussu Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum facit. pugnantes hostes sesesq; audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt: ac demum in fugam alios uertũt. hi in urbem compulsi diffidere suis uiribus cœperunt. missis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiamq; causati, deditionẽ fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus, à myoparone Gallico interceptus, maiestatis dãnatus capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cũ nobilibus. interdictum est Genuensibus ne conuenticula agerent, ne quid in posterum

molirentur. Rex Genuam ingressus, honorifice exceptus est. Conuenere ad F
Sauonã deinde Ludouicus & Ferdinandus hoc ipso tempore, ut multi scribunt, ubi & iis qui Gallorum apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatæ sunt, & multa clanculum per Antonium Palauicinum Pontificis legatum de bello in Venetos parando occulte agitata. Iulius si tantum operæ consumpsisset acuendis in regibus ad bellum in Turcam decernendum, remp. quam haud scio an ullam hodie habeant Græci, optime constitutam haberent, & minus impura seruitute opprimerentur. Nec Rhodi acerbã uastitatem uidissemus, si quæ arma Leo Pontifex in Gallos mouit, Rhodiis submisisset. Annus agebatur millesimus quingẽtesimus G
septimus, cùm Iulius Pontifex omnes uias proferendi imperii quærens, castra aliquot ciuitatesq; expugnare uellet. At possessores & domini impares se uidentes, Venetorum se fidei cõmiserunt: permutatione inita tutiora loca, etsi minus nobilia, recipiẽtes. Ita Pandulphus Malatesta cùm Ariminum inuaderet Pontifex, Arimino cis cessit. unde factum est ut Venetos quoque ipsos armis petere uellet. Hi patriis institutis rempublicam prudenter moderabantur: faciliusq; Iulium toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate. Pontifex missis legatis ad Maximilianum, Ludouicum, Ferdinandum, Margaretam quæ Caroli adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli H
Turcis inferendi singulos ad bellum Venetis inferendum hortatur. Placuit legatos principum Cameracum conuenire. Ibi quid cuique reddendum sit confecto bello statuitur. Bellum in Venetos decernitur. Decretum Ludouico belli imperium. Cæteri principes & opibus & copiis iuuare eum debebant, nec tamen iuuerunt. Nec segnius tamen quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos nõ ignoraret, cupidissimus Cremonæ aliarumq; urbium uendicandarũ. Ludouicus consilio aduocato deliberarat an id bellum suscipiendum esset. Purpurati omnes suadebant: dissuadebat solus Stephanus Poncherius Senonum Antistes: contentum Regem patriis finibus cedere alienis æquum esse. De Cre- I
mona si quid eum urgeret, facilè Venetos dissoluto ære alieno, ea cessuros. In reliquis eos fidem & dare paratos & accipere. Rex fœderi non interfuerat: per Georgium Ambasianum Cardinalem initum est: quẽ & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanensem principatum. Carolus Cæsar postea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea conditione, Claudia ut filia sibi nuberet. Euanescente cõditione, nihil iuris inde partum: cuius rei ut confictæ à Carolo pauci meminere. Ne hoc quidem beneficii clientelæq; ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfor K
tiani, cùm sine alterius præiudicio id datum aiunt à Maximiliano: cùm Cæsar si quod ius inde Sfortiæ acquiri uoluit, fraude se ipse sua cliẽtelæ potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiæ ius probe nosset. Ita Pontifice hortante susceptum est bellum. Et sane patrum nostrorũ memoria accepimus, magis à Gallis bella suscepta impulsu Italorum dissidentiũ, quàm animo ditionis proferendæ. Inter hæc Ludouicus ad conducendum ex Heluetiis militem Trimolio misso, Galliæ Mediolaniq; rebus constitutis, ad Triuium oppidum exercitum admouit. Erãt Regi in armis qua-

draginta

A draginta hominum millia. Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data est: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuium, dedentibus se oppidanis, recepit. Pandinum iidem diripere constituerant, cùm repentè nunciantur adesse Venetorum copiæ. Contraxerant ii ad quinquaginta hominum millia. Bartholomæus Aluianus exercitui præerat. Iam Veneti Triuium receperãt, nullo in oppidanos sæuitiæ libidinisq; genere omisso. Sed Rex priusquam in aciem prodíret, cùm Veneti præter spem pugnandi copiam face-
„ rent, breui in hunc modum oratione excitandos sibi Gallos putauit. Si quis
„ est uestrũ milites, qui nouo hoc in Venetos suscepto bello nouoq; hoste mo
B ueatur, is si cogitarit quo longius arma proferimus, eo nos in opulentiores,
„ at rei militaris imperitiores bellum gerere, & terrorem si quem habet, de-
„ ponet ; & se ipsum maiore proposito præmio ad capessenda belli præmia
„ excitabit. Nam & cum eo hoste rem esse uidebit quem nos superioribus an-
„ nis, cùm numero præstaret, aúspicio Caroli Regis uicistis, & ex uicto prędã
„ opimam retulistis : & qui uos olim tot terrarum spatia emensos iter in pa-
„ triam & penates faciẽtes, perfidissime Italia omni concitata inuaserit. Cum
„ eo genere hominum res est uobis, quos uana iampridem incessit cupido &
„ Cæsarum & Pontificum & Regum funditus tollẽdorum: quiq; unus post
C hominum memoriam, maiorum nostrorum nostraq; nobis industria par-
„ tos principatus inuadere non dubitarint. Properandum itaque, atque ob-
„ uiam eundum milites: nisi fortè in mentem nobis uenit, futurum, ut iis re-
„ bus oppidisq; cedant, quę iamdudũ occupata per uim possident. quod tan-
„ tum abest ut efficiant, omnem ut prius moueant lapidem, quo dominatio-
„ nem etiam in posterum augeant: quiq; quo plura habent, acrius quæ nõ ha-
„ bent concupiscunt. Quid quod ignauissimi homines instructo exercitu no
„ bis occurrere ausi sunt? Iactitãtes uerba illa quidẽ speciosa, terrorisq; & mi-
„ narum plena, sed in caput eorum, si diis placet, recasura. Nos id à maioribus
D accepimus, freti ut uirtute roboreq; in prælium progrederemur: neque un-
„ quam audiendos putaremus magnificos istos uerborum funditatores, uer-
„ bis demum feroces, rei militaris ignaros: quos telam potius quàm tela tra-
„ ctare deceat: quiq; imbelles, è latebris suis eruti, metu exangues, ne primum
„ quidem belli strepitum expectaturi sint. Tot meo ductu auspicióque bella
„ semper uictores gessistis. Enimuero æquum est facta mea uestraq; imitanda
„ uobis proponatis, qui mihi & Sfortiam rei militaris non imperitum, & Me
„ diolanensem principatum uestris armis dextrisq; partum dederitis. Quod
„ mearum fuit partium, copias lectissimas, auxilia fidelissimorum Heluetio-
E rum accersii: machinas suis locis collocaui: ne quid fidelissimis copiis dees-
„ set, prouidi: locum quo equitatus explicari posset, delegi. Reliqua in uestra
„ sita uidetis potestate. Audete modo uincere, Deo Opt. Max. propitio pul-
„ cherrimam de Venetis uictoriam relaturi. Est locus quem incolæ Agnadellum uocant, ducentis fere ab Abdua passibus, inter Cassianum & Riuoltã. Vix paratæ erant Gallicæ copiæ, cũ repentè Veneti Gallos ad prælium inuitare cœperunt, dissuadente Petiliano cunctatore illo quidẽ, sed Gallicis bellis assueto. Nec illi detrectant certamen. Cõcurrunt pedites, ut æqualis aliquantulùm fuerit pugna. aperta acie collatis signis dimicatum est. Rex ex

ſententia ducum tormenta bellica inter uepreta defixerat,ut putarent Veneti nihil ab his ſibi metuẽdum. At ea maximo impetu in eos pronoluta & ordines totos turbarunt,& ferociſsimos quoſque nec opinãtes proſtrarũt. Carolus Corbonius adoleſcens, iuſſu Regis ad Heluetios nonnihil ex priſtina alacritate remittentes profectus,maxime eos in hoſtes cõmonuit.Tum demum urgere etiam Galli. Immiſſus equitatus facilè equitatum hoſtiũ loco depulit. Aluianus urgere,clamare, ultro citroq; ad Nicolaũ Petilianum mittere.Sed & bellica tormenta & Gallicus equitatus, nullum hoſtibus reſpirandi locum dedêre.ita uerſi Veneti in fugam.captus Aluianus. Cæſi ex hoſtibus ad decem hominũ millia,multi capti.fugientes Galli uſque ad Meſtrum oppidum perſecuti ſunt: præda propè immenſa. ex Gallis uix quingenti deſiderati. Aquitanorum Heluetiorumq; opera qui Gallo militabant, multum ad uictoriam contulit,ut & induſtria Ienolaci tormentorum magiſtri. Defunctos Rex ſepeliri iuſsit,fanumq; eodẽ loco ædificari ubi ſacra fierent annua,idq; uectigalibus annuis dotauit. Rex, profligatis hoſtium copiis,Brixiam,Cremam,Cremonam,Bergomũ, per Carolum Ambaſianum recepit. Palicium miſit Vincentiam, qui & eam & Veronam & Patauium Maximiliano Cæſari reddidit: Pontifici quoque curauit Ariminum,Fauentiam,Rauennam.Secundum eam uictoriam Rex Mediolanum rediit,nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conſcripto Patauium Cæſarianis dolo cæſis receperũt: miſsisq; legatis ad Ludouicum Hungariȩ Regem,Henricum Britanniæ,conuentumq; Norimbergenſem, pacis conſilia cum Maximiliano agitabant:quæ ille omnia reſpuebat, niſi Patauium redderetur: excitabátque Gallos ad opem ex fœdere ferendam.Palicius eõ miſſus cum quatuor hominum millibus,fruſtra urbs aliquot menſes oppugnata eſt.Veneti quoque & Vincentiam & Veronã fruſtra tentarunt.Hercules Ferrarienſium Dux Venetos maxime urgebat. Illi ad eam procellam depellendam duce Angelo Triuiſiano contractam claſſem ingentem in Ferrariẽſem miſerunt. Huic ſubſidio miſſus eſt Carolus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis:quorum ope Ferrariẽſis facilè claſſem Venetam & fugauit & magna ex parte intercepit.Lauretum etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum:ſed perincommode accidit,ut de præda inter gregarios milites aliquot Italos & Gallos primùm rixa,mox utrinque,Italis Italos, Gallis Gallos iuuantibus,certamen apertum intercederet:multaq; ſe clade mutuò fœdarent. Vnde Venetis occaſio data,claſsis quæ ad Polleſinum ſtabat,reficiendæ.Plures ita narrant, hoſtes cum res cõclamatas uiderent, triremes colligantes, in eã quæ medio loco ſita erat,quo facilius reliquæ cremarentur,ignes inieciſſe:ſed Ferrarienſium aduentu eas ab incendio uindicatas,una tamen incẽſa.Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, ſigna ſexaginta relata: reliquarum nauium ingentem fuiſſe numerum: homines cæſos aut ſubmerſos ſupra duo milia : ex Gallis & fœderatis Ferrarienſi non amplius quadraginta deſideratos. Noluiſſe Alphonſum & Hippolytum Ferrarienſes iuſto certamini rem committere, donec aduenilſent Ludouici Regis ſubſidia.Referunt & eo prælio alii, Britanni Huneaudearii è minore Britãnia,& Ventadorii Comitis è Lemouicorum finibus magnorum

A gnorum uirorum spectatam uirtutem. Iam Veneti missis legatis Dominico Triuisiano, Leonardo Moncenio, Hieronymo Donato, & quibusdam aliis ad Iulium Pontificem, cum eo redierant in gratiam, pacti futurum, Ferrariam ut ei uicinaq; loca repetenti adessent. misitq; ille ad Maximilianum, Achillem Crassum legatum, qui eum Venetis conciliaret, Matthęi etiam ea in re Gurcensis Cardinalis opera usus. Sed legatis Gallicis superuenientibus, irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Properabant autem Veneti Veronam oppugnare. Sed Cæsarianis diligenter excubias agētibus, spe ea lapsi redière. Palicius aucto ex Germanis exercitu, partitus est copias cum Cæsarianis

B ad Lemniacum, parte etiā Ferrariensi attributa. Pollesinū etiā Venetis extortum est. Lemniacum quoque direptum. Ad Brentillas coactis copiis Venetorum, rursus Galli Cæsarianis coniuncti obuiam hosti properarunt. sed leuibus aliquot præliis utrinque demum certatum est. denique nonnihil simultatis intercessit inter Maximilianum & Ludouicū: ob quæ factum est, Rex ut Romam miserit Robertum Briconnetum & Albertum Pium Carporum Comitem ad Iulium: qui etsi benigne legatis respondit, nihil tamen remisit interea de belli quod adornabat, apparatu. Mox tamen reconciliati sunt Regum animi. Iulius autem cōtracto exercitu, Mutinā recepit, & Mi-

C randulam, quam Ioanni Francisco Pico reddidit. Marcum Antonium Columnam instructa classe ad Genuam oppugnandam misit, factione excitatus Octauiani Fregosi & Nicolai Doriæ exulum. In Ferrariā quoque classem mouit, Iacobo Papiensi Cardinali imperio attributo. Sed cùm Genua acri Gallorum præsidio teneretur, fugata Pontificia classe irrita oppugnatio fuit. Antea ut scripsi, etsi falsò in hoc tempus quidam reiiciunt, Ferdinandus Hispaniæ Rex Ludouicum Sauonæ inuisit, amboq; sacro pane unà suscepto, conceptis uerbis fœdus sanctissimum pepigerūt, quod mox à Ferdinando uiolatum est. Tribuūt illi omnes industriam, animi magnitudinem,

D ingenium acutissimum, prudentiam, cunctationē: iurisiurādi uerò religionē ab eo cultam ipsi etiam Hispani negant. Consaluus ipse sæpe questus est postea: deceptus, ut aiebat, Ferdinādi & iureiurando cōcepto uerbis sacrosanctis, & syngrapha manu eius obsignata: ut posthac haud illepide iocaretur, exacturum se à Ferdinando iusiurandum in eius numinis uerba cui fidē habeat, notans altius in eo labem parum syncerę fidei, quo morbo olim Hispani Iudaismo infecti laborarunt. Sunt qui scribant, accepta Germana Fuxea uxore à Ferdinando, fœdus adiectum, ut regnum Neapolitanum iure quo optimo maximo in posterum retineret: quod falsum fuisse Gallici scri-

E ptores constantissime aiunt. Rediit & è Neapoli cum Ferdinando Consaluus. ad hunc cùm missi essent Ferdinandi nomine qui cum eo supputarent rationes eius tēporis quo Neapolim rexisset, rationibus ille breuissime intulit innumeras myriades auri in exploratores demum collatas: ac magno
" uir animo, Renūciate, inquit, Regi quid mihi dederit; quid ego ei reddide-
" rim: meminerit inermem & squalidum peditem. Apuliæ & Calabriæ par-
" tem debilitatam accepi. Reddidi uictorem florentemq; militem spoliis su-
" perbum: reddo iam florentissimum opulentissimumq; regnum. Si tam exi-
" gue & exiliter ad calculos administrationē meam reuocet, repetam & ipse

quæ à me erogata sunt,& in eum profecta. Sed hæc postea acciderunt: Iulijq; artibus Ferdinãdus mox à Ludouico alienatus est. Rex in Galliam redierat: mortuoq; Carolo Ambasiano prorege Mediolani, acri homine & industrio, Gastonem Fuxeum nepotem cui Memorensem principatum attribuerat, proregem declarauit. Is adolescens erat annos uix egressus uiginti: cæterùm prudẽtia senili, animoq; tam ad bella paratissimo, rectores ut ei attributi sint à Rege, qui ferocientem adolescentiam coercerẽt. Paucisq; etiam postea mensibus fato functus est Georgius Ambasianus Cardinalis, cui rerum omnium administrationem Rex perfacilè tribuebat, uir & prudens & temperatus: & quo uiuo non temere ullis nouis tributis plebs Gallica onerata sit. Hic Regi imprimis iucundus & suauis fuit: ille Regi proximus, seu seria tractaret, seu relaxaret animum. cum eo in cubiculo solus, comesq; itineris semper fuit. Regi quoque nata est eo tẽpore Renata filia, nuptura Ferrariensi. Huic pater lustricus adhibitus Iacobus Triuultius. Pontifex in Ferrariensem patrem bellum gerebat: mediaq; hyeme Gallos Mirandula eiecit. In Ludouicũ Heluetios concitarat, Maximiliano Sfortia authore. Fuxeus, cùm illi uix bidui itinere à Mediolano abessent, præmisit Carolum Contium cum expeditis uelitum cohortibus. Hic hostes urgere nunc à tergo, nunc à fronte: instare, prorsus ut implicare eorum iter uideretur. Tandem illi Cõtium insidiis positis circumuentum cum aliquot equitibus obtruncant. Post Contii mortem de Palicii sententia legatos mittit Fuxeus ad Heluetios. hi si in patriam redeant, duplo maiorem pecuniam promittũt quàm pollicitus sit Pontifex. Nec mora, pecunia accepta, redeunt. Stabat in armis rigida hyeme loricatus Pontifex, grauiterq; consternatus Heluetiorum reditu, nuncioq; classis Venetæ Ferrariam infestantis, oppressæ: nihil tamen de pristina ferocia remisit: pergitq; ad Bononiam occupandam, ad quam Fuxeus contendebat tuendam, Paulo Capello cum Venetorum copiis opem ferente. Committitur prælium. Veterani Galli cum tyrone Italico congressi. Nondum uentum erat ad primum teli iactum, cùm Pontifex unà cum Purpuratorũ Episcoporumq; comitatu dissipatur. Veneti fugientes ab agricolis direpti sunt. Ioanni Bentiuolo Bononiam Fuxeus reddidit, ea lege, comiter ut Gallicam maiestatem conseruaret. Neq; huic prælio adfuisse Iulium crediderim, neque exteri aiunt proximum uerò fuisse certissimum: sed extra iactum teli. Fuxeus cùm Pontificem Iulium facilè intercipere posset, fugientem sequi noluit. Tantùm coegit ut quos abstentos pronunciarat, diris illis Pontificiis solueret. Non cessabant Veneti à Ferrariensi oppugnando. Palicius ad opem ferendam properans, ad Bellaerem Palatiũ Ferrariensibus copiis iunctus est. Veneti ubi pugnandum uiderent, in prima acie cohortes aliquot Hispanas locant, easq; Gallis opponũt. Atrox cædes utrinque edebatur. Mox tamen fusi fugatiq; Veneti instantibus Gallicis equitibus sunt. Palicius mox Mediolanum rediit ad famã Heluetiorũ iterũ aduentantium. Erant in Gallia Cardinales aliquot, Bernardinus Caruailus sanctæ Crucis Cardinalis: Antoniotus Gentilis, Fœdericus Seuerinas, Gulielmus Brissonetus, Franciscus Borgia, Renatus Pria: & quidã alii. Horum consilio & Maximilianus Cæsar, & Ludouicus decerni Patrum concilium uolebant.

A uolebant.Id primùm Turonis,mox Pisis,deinde Lugduni coactum est,ubi
& multa in Pontificem decreta sunt,cùm ille interea abstentos omnes iudi
caret,dirarum imprecationes uelut ex plaustro effundens: Renatum etiam
Priam omnibus dignitatibus priuans, reliquosq; omnes, ni in urbem redi-
rent.At illi,præcipue Fœdericus Seuerinas, cur abessent non leues sibi cau-
sas propositas aiebant,cùm multis precibus à Mantuano & Triuultio con-
tendisset Iulius,uti ex itinere reuocatos cōprehenderent.Indictū autē fuisse
Pisanum concilium, cùm Iulius ipse iureiurando in se recepisset post bien-
nium antequā Pontifex renunciaretur,id se coacturū : ni indiceret,unicuiq;
B ius indicendi tribuisse. Ipse interim cum Gallo pacis cōsilia simulare:quod
intuitus Fœdericus Seuerinas nihil nō tentabat.Sed callidus Pontifex,nol-
le se agere de pace per aliū quàm Scotum oratorē aiebat, cū interea & Ia-
cobum Papiensem Cardinalē,& Franciscum Auxitanensem Cardinalē cru
deliter impeteret,quorum alterū Papiensem crudelissime necauit: alterum
ex uinculis causam dicere coegit: atque ut Pisanum concilium dissolueret,
aliud ad Lateranū indixerat.Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere
è Gallicis Germanicisq; Pontificibus, paucis exceptis quos postea Maximi
lianus reconciliata cū Iulio amicitia misit consilio Ludouicū opprimendi.
C Primo patrū cœtu qui fuit quinto Nonas Maias anno millesimo quingen-
tesimo tricesimo,Egidius Viterbiensis Augustiniani ordinis præfectus, uir
præter uitæ sanctimoniā diuinarum literarū peritissimus, uetereq; Italia di
gnissimus,cuius conciones ad populū grandes erant uerbis,decoreq; senten-
tiis,genere toto graues, Vetus illud prudentis hominis callens,cū Regibus
principibusq; aut omnino non loquendū, aut quæ sunt optima loqui opor
tere, dicere prior à Iulio Pōtifice iussus, utilia miscens dulcibus,& auribus
etiā aliqua dans Pōtificis,hortatus est cœtum ad emendationē prioris uitæ,
taciteq; ad arma in communē hostem nostræ persuasionis uertenda, hac o-
D ratione.Si quis est qui admiretur,quòd cū tot magni Pontifices eruditissi-
» mi sanctissimiq; uiri sedeant, ego potissimū cœtui huic hortando præposi-
» tus sim,qui neq; prudentia,neq; eruditione,neq; dignitate sim cum aliis cō-
» ferendus:is si prudentissimi Pontificis meiq; cōsilii rationē cognouerit,unà
» & illud quòd imperauit probabit,& in his profectò laboribus uoluntatem
» nostrā minime reprehēdendā putabit.Multùm sane interfuit,quamobrem
» ego nō uirtute ulla aliis præpositus,sed quadam superiorum tum tēporum
» tum actionum ratione,& tāquam à causa ipsa innitatus uidear, qui primus
» hoc conflictu telum iaciam, & sacrosancti Lateranensis cœtus auspicia ca-
E piam.Nam cùm annis ab hinc circitèr uiginti,quantū in me fuit, & perexi-
» gnæ uires fultæ diuina ope tulere,euangelia populis interpretatus sim,pro-
» phetarum uaticinia aperuerim,Ioannis uisionem de successu Ecclesiæ uni-
» uersæ ferè Italiæ enarrauerim, ac sæpenumero affirmauerim eos qui tunc
» audiebant,ingentes ecclesiæ & agitationes & clades uisuros,illiusq; emen-
» dationem fortè tandem aliquando conspecturos : Nunc par esse uisum est,
» ut qui hæc dixerat uentura, idem uenisse testetur: & qui toties exclamarat,
» Videbunt oculi mei salutaria tempora,iam tandem exclamet, Viderunt o-
» culi mei salutem,aut certe sanctum piumq; principium expectatæ instaura-

» tionis.Dicã itaq; de cœtu ac fynodo, & quàm Ecclefiæ cõmoda femper fit, F
» & quàm noftris tẽporibus neceffaria. Principio quis nõ uidet rerũ alias di
» uinas effe,cæleftes alias, alias humanas? Ac diuinæ quidẽ quòd funt motus
» ac mutationis expertes,emẽdatione nõ egẽt:cæleftes uerò atq; humanæ agi
» tationi obnoxię,inftaurationẽ defiderant.Nã luna cum ad folis commercia
» uenerit,fol cũ à cancro in brumã defcẽderit, quafi magno mortaliũ difpen
» dio,damna ab integro reponit: coguntur q; præfcribẽte natura lucis iacturã
» rependere: & quicquid cadendo abftulerint, afcendendo mortalibus refti-
» tuere. Quòd fi cæleftia fiderũ itinera,quãquam perpetua,immortalia,fem-
» piterna, quandiu architecto Deo huius fabricæ terrenæ placuerit, redeunt G
» tamen reftituunturq;,quidnam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum,ca
» ducũ,mortale?Profectò aut interitu citò pereat neceffe eft,aut continua in-
» nouatione reficiatur. Quod enim eft cibus corporibus ut uiuant, quod fe-
» men generibus ut perpetua fint,id præftat humanis animis fua pro tempo-
» re emẽdatio,cultura,difciplina. At quemadmodum fi pratis imbres, fi hor-
» tis aquam aut puteos, fi agris cultum, fi uineis putationẽ,fi denique uiuen-
» tibus alimenta fubduxeris,illa arefcent breui,fyluefcentq;, hæc uiuere defi-
» nent,atque emorientur:ita ferè poft Conftantini magni tempora,quæ ut fa
» cris rebus multum adiecere fplendoris & ornamenti,ita morũ & uitæ fan- H
» ctitatem non parum eneruarunt. Quoties à fynodis habendis ceffatum eft,
» toties uidimus diuinam fponfam à fponfo ad tempus relictã. Vidimus Chri
» ftum paululùm in nauicula obdormientem. Vidimus uentorum rabiem,fa
» ctioforum furorem in candida ueritatis uela irruentem. Vidimus malas cu-
» piditates,dirã auri atque habendi fitim. Vidimus multos à deo ad functio-
» nes facras uocatos,partim bella & ferentes & alentes, partim deditos cor-
» poris gaudiis per luxum atque ignauiam ætatẽ agere. Vidimus fumma ho-
» mines folertia,ingenium,quo neque aliud in natura mortalium melius am-
» pliusq;, aut incultu atque focordia torpefcere finere, aut prophanis curis, I
» quum dominico gregi effent præpofiti,intentos occupari. Vidimus perdi-
» tam malorum audaciam,aduerfus iura,authoritatem, maieftatem Ecclefiæ
» fæuientem. Vidimus inquam,uim,rapinas,adulteria,inceftus,omnem deni-
» que fcelerum peftem,ita facra prophanaq; mifcere omnia,ita in fanctum na
» uigiolum impetum facere, ut penè fcelerum fluctibus illa latus dederit, ac
» propè merfa & peffundata fit. Rurfus cùm eo monente fpiritu, cui hodie
» fupplicationes decretæ funt, patres ad Synodũm confugerunt : quampri-
» mum emendauere compofuereq; omnia, uentis turbinibúfque imperaue-
» re: & quafi in tutifsimum portum delati,impetum rationi,iniuriam iuftitię, K
» uitia uirtuti, tempeftates ac fluxus ferenitati tranquillitatiq; cedere compu-
» lerunt, hymnumq; cecinere fanctofpiritui, pifcatorum,maris, atque aqua-
» rum deo: Aquæ multæ haud potuere extinguere charitatem. & illum,Iam
» hyems tranfiit, imber abiit: furge. Iacet enim fponfa,ut hyeme frondes ar-
» borum. Surgit reuirefcitq; fynodorum ftudio,ut fyluæ ueris tempore reuo-
» cato fole frondefcunt ad folis redeuntis radios, & fœcundi fpirant Zephy-
» ri, & læta plantaria germinant. Ad fynodorũ lumen & diuini fpiritus flant
» auræ, & emortui Ecclefiæ oculi reuiuifcũt,ac recipiunt lucem,ubi pars al-

tera

A tera impletur oraculi, Iterū pusillū & uidebitis me: quod quidē nihil aliud
sibi uult, nisi sancti spiritus lucem quæ synodis omissis extinguitur, tāquam
excusso è silice nouo igne iterum accendi & recuperari in synodis. Fide pla
ne deo placemus: hæc labās fulcitur synodis, hæc uerum cultum diuini nu-
minis proponit, sacrosanctæq; fidei fundamēta tuetur. Ex ea fide & unitate
trinitatis, mysteriisq; diuini sermonis mortale hoc corpus induente sata est
illa uinea, quam & futuram cecinere oracula, & præsentem Euangelia in-
dicauere. At iam perierat uinea: nam ut testatur Dauid, illam aper de sylua
depastus erat: illam tumor philosophiæ uastauerat. Arrius primum mon-
B tem super cuius uertices cōsita erat uinea, auellere conatus est, qui unitatem
discerpsit. Sabellius secundum, qui personas confudit. Photinus tertium,
qui partum uirgineum impura temeritate labefactauit, tres ueluti impii gi-
gantes, qui gloriæ cupiditate, & rerum nouarum studio cælestes montes lo
co mouere ausi sunt, ut uiam sibi facerent ad cælum oppugnandum, rescin-
dendúmque. Et erant iam uoti compotes. nam quæ ipsi philosophia per-
suadebāt, armis ea recipi principes imperabant. Philosophia nos argumen-
tis urgebat: arma collatis signis oppugnabant, illa præstigiis. Hæc ui fidem
euertere conabautur: illa inuertere quæ credebantur. hæc eos qui credebāt,
C perdere contendebant: illa impietatem & animas, hæc in corpora uitám-
que sæuiebant. Quid faceret diuina sponsa iam peritura? quò se uerteret?
quò confugeret? cuius fidem, cuius opem, cuius auxilium imploraret? Ex-
horrescebat tempestas, nauicula mergebatur. Denique, ne multis morer,
nulla effugiendi, nulla euadendi inuenta uia est, nisi Nicena synodus Syl-
uestro ad clauum sedenti & iam naufragium facienti astitisset, ac statim di-
uinis fulminibus & fidei montes restituisset, & gigantum temeritatem dis-
iecisset, ubi deus erepta puella ignotos atque impudentes procos repudia-
uit, septámque liberali custodia adultam iam uirginem caste & ab armato-
D rum impetu defendit: edoctáque est sponsa aduersis rebus, nullum omni-
no præsidium ad se uel tuendam firmius, uel liberandam accommodatius,
uel uindicandam efficacius habere, quàm synodum: qua una fit ut nul-
læ aquæ ecclesiæ charitatem extinguant, útque diuinus spiritus in nostris
animis mansionem efficiat, qui unicus uelut aquarum uictor tempesta-
túmque domitor fertur teste Mose, atque excubat super aquas. Iam uerò
quod de fide dixi, quæ utique parua esset sine synodis; idem ferme de iusti-
tia, temperantia, sapientia, cæterísque uirtutibus existimari uelim. om-
nes enim desidiam pro labore, ocium pro negocio, uoluptatem pro solici-
E tudine expetimus: uerùm cum animaduertimus quandoque fore (quod
in synodis fit) ut census habeatur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut
improbi deprehendantur, iudicentur, plectantur: contrà probi allician-
tur, foueantur, attollantur, incredibiles stimuli appetendæ uirtutis inii-
ciuntur, ut homines colligant sese, ut meliora deliberent, ut ad uitia relin-
quenda, & uirtutem capessendam accendantur, nihílque non honestum,
nihil liberali homine indignum moliantur. Illud, illud synodi discerni-
culum fuit unde ueluti ex equo Troiano tot clarissima ingeniorum lumi-
na emicuere. Illa uirtutum approbatio, illa detestatio uitiorum Basilios,

» Chrysostomos, Damascenos, Cyrillos, Athanasios Græciæ: Hieronymos, F
» Ambrosios, Augustinos, Gregorios Italię peperit: qui cū magna similiū tur
» ba quos libros, quæ scripta, quæ monumenta, quod disciplinarū, quod do-
» ctrinarum, quod diuini uel auri uel argenti genus in Christianum ærarium
» non congesserunt? Rem prætereo, nisi tempus obsisteret minime præteun-
» dam, de ecclesiarum rectoribus, de pastoribus populorū, in quibus quidem
» uniuersa rei Christianæ sita est & summa & salus. Vt enim inferior hic mū-
» dus cæli tum motu tum lumine regitur: ita Christianæ gentes à rectoribus
» suis uelut à cælestibus pastoribus gubernātur: qui si boni futuri sint, necesse
» est ut & lumine disciplinarum fulgentes alios doceant, & motum sancta- G
» rum actionum exercentes, quæ docuerint, ipsi in primis & maxime agendo
» præeant. Hæc duo illa sunt quæ & docuit pastorum princeps Christus, cum
» & lucernas ardentes gestare ad clare instituendum, & ad sancte agendum
» præcinctos esse iussit: simul ipse mirifice exercuit, cum & lux mundi, & di-
» uini patris sapientia fuerit, & sanctorum appellatus sit, quòd probos omnes
» uitæ sanctimonia antecesserit, atque ob eas res pastorem se bonum dixerit.
» Quòd uerò ob utrunque bonum se dixerit, testatur præco diuinus, qui cœ-
» pisse eum scribit tum facere, tum docere. Idem nobis enitendum, nisi tan-
» tam dignitatem tabescere uetustate, & per socordiam dilabi uolumus: ea in H
» re debemus animum maxime exercere, ut exemplo prius à nobis pręposito
» colantur boni mores, concordia Christiana in unum omnes coalescamus.
» Huius rei, quæ omnium lōge maxima est, multa præcipuaq; semper fuit cu
» ra synodis. Nam qui præstanti doctrinæ sanctum uitæ institutum adiunxe-
» rint, à synodorum patribus ex uniuerso terrarum orbe conquisiti, euocati
» exornatiq; sunt summa cum eligētium laude, ecclesiarum fructu, commo-
» do, lætitia, plausu populorū. Quid illud omnium grauissimum ac pericu-
» losissimum loquar, quod nemo tēpestate nostra nō deplorat, iniurias prin-
» cipum dicam, an militum: legionum inconstantiam, armatorū minas? Quid I
» enim miserius uel audiri uel cogitari potest, quàm ut cæli terrarūq; regina
» ecclesia aut ui seruire, aut manus dare, aut grassantiū tela pertimescere coga
» tur: adeò serpit hoc tēpore, adeò insurgit, adeò inualescit, ut omnis illa ec-
» clesiæ authoritas atque adeò tradita libertas, euersa, profligata & plane ex-
» tincta esse uideatur. Quam ob rem caue Iuli secunde Pōtifex maxime, caue
» credas ullum mortalium quicquā melius salubriusq; cogitasse unquā, quàm
» ipse spiritu sancto monente cogitaueris in synodo instituenda; cuius qui-
» dem nulli reges, nulli Cæsares, nulli principes possunt uel decreta contem-
» nere, uel iussa negligere, uel authoritatem detrectare. Si qui enim fortè Pon K
» tificem ipsum per se inermem parui pendere ausi sunt, synodi authoritate,
» principúmque & nationum consensu ac studiis instructum metuere ac ue-
» reri consueuerunt. Nam si synodorum res gestas repetamus, nihil illis po-
» tentius, nihil maius, nihil munitius esse intelligemus. Synodo nanque in
» Ioannem Hispaniæ, & Alphonsum Lusitanum, Rodulphum imperato-
» rem designatum Gregorius X. Martinus IIII. in Petrum Aragonium ani-
» maduertit. Synodo Alexander V. Ladislaum exauctoratū fecit. Synodo &
» olim Gregorius, & patrum memoria Eugenius græcam ecclesiam latinæ
coniunxit.

A cōiunxit. Quin in hac eadē æde omniū principe,& quæ uincere semper ho
" stes solita est,uinci nunquā.non nisi synodo & II. Innocentius aduersarios
" deiecit,& III.Alexander uictorē sociosq; superauit:& Innocētius Othonē
" imperio submouit:& Martinus V.hostilia tyrannorū arma dissipauit:&,ne
" omnia persequar, quicquid laude, quicquid gloria dignū à Melchiadis æta
" te in ecclesia gestū est, aut ad hostē arcendū,aut ad rempublicā cōponendā,
" id omne è synodis originem sumpsit, & proinde synodis acceptū ferēdum.
" Vnde ueterum decretis constitutū uidemus, ut quotannis bis habeātur cō
" uentus, docentium in ecclesiis, credo haud aliam ob causam nisi ut & sor-
B des abluātur,& ne si qua dissensio orta est, latius uagetur. Et simulachrum
" huius moris retinent passim ecclesiæ, dum cōueniunt quotannis singularū
" diœcesium sacerdotes,ubi de moribus & doctrina pauca,multa passim alia
" inculcantur,nullo ueterum exemplo,qui hunc conuentū ueluti morum a-
" liam censurā instituēre. Iā uerò quid aliud sancta synodus nisi malorū me-
" tus,proborum spes,errorum correctio,seges & restitutio uirtutū? qua dæ-
" monum fallacia uincitur,illecebræ auferuntur,ratio amissa arcē recipit,ter-
" ris è cælo iustitia redditur. Redit siquidem ad mortales deus. Nam si dixe-
" rat,Vbi duo uel tres meo nomine cōuenerint,ad eos uenio,interq; eos sum:
C quanto huc lubentius se conferet,quò non duo uel tres, sed tot ecclesiæ ca
" pita proficiscuntur? Nā si angelos uocat Ioānes ecclesiarum pastores, quid
" est quod uel uotis petere, uel precibus à deo consequi non possit tāta simul
" frequentia angelorum? Hîc Eua ab exilio reuocatur,hîc serpentis caput ta-
" lo premitur puellæ sanctioris: Abrahamus educitur è Chaldæorum terris,
" Agar ancilla obtemperat heræ,fœdus cum deo rursus feritur,animorū cir-
" cuncisio introducitur. Hîc scalā figens patriarcharum pater in cælum adi-
" tum pandit,deo iungitur in palæstrę ludo,& audēdo à deo accepit nomen.
" Hîc populi ueluti in solitudine oppressi fame,diuinitus auxilium impetrāt,
D cæli angelorumq; panem recipiunt, & suauitate nescuntur cælestium epu-
" larum.Hîc cum hominū pectora tāquam saxea euaserint, Mosis uirga per-
" cussa aquarum fontes effundūt. Hîc thesaurus agro abditus effoditur,mar-
" garita emitur,lampades accenduntur,semen in agrū fertilem seritur,sinapis
" granum surgit in arborē,& feraci oleæ oleaster inseritur. O beata itaq; tem
" pora illa quæ synodos susceperunt: hæc stulta, si non agnouerint,misera, si
" omiserint. Et quando uetera synodorum cōmoda strictim attigimus, nunc
" quàm breuissime nostra delibemus. Appello ergo te Iuli secunde Pontifex
" maxime,summus ille te appellat deus,qui suam te gerere uicem in terris uo
E luit: qui è tanto iampridem Senatu te unum delegit,qui nonū usque in an-
" num ecclesiæ suæ te sponsum defendit, qui & bonam cogitando mentem,
" & magnam agendo facultatem dedit,quantum nulli maiorū unquam prę-
" stitit,ut prædones abigeres,uias purgares,seditiones tolleres,dei templū o-
" mnium quæ usquam uisa sunt magnificentissimum excitares, militiæ arma
" ecclesiæ (quod nemo antea aut potuit aut curauit) magnis Regibus metuē-
" da faceres: Vt denique imperium propagares, ut Ariminum, Rauennam,
" Fauentiam,& alia permulta recuperares. Quæ etsi tibi eripere hostis potest,
" quin tamen primus Pontificum hæc gesseris,efficere nō potest. Magnorum

" enim principū uirtus nō casu aut euētu,sed ex cōsiliis atq; actionibus cēsen F
" da est.Nunc rebus gestis hæc duo deerant,ut synodum uocares,& cōmuni
" Christianorū hosti bellū indiceres:& quæ ab initio semper cogitasti, spopō
" disti,decreuisti,iam deo,iā Christiano gregi,iā tuę præstes tū pietati,tū fidei.
" Ac scias te bonos omnes in magnā spē erexisse; quippe qui bellorū & ma-
" lorū temporū iniuriā ad hæc differenda quidē coactus fueris, ad negligēda
" uerò & deserenda non minis,non telis,nō cladibus adduci potueris : qui a-
" nimū ea cōstantia firmaris,ut hi fluctus,hæ aquæ,hi turbines, hæ procellę,
" quanquā multæ, firmā tamen charitatem tuā extinguere nō potuerint. Ille
" itaq; idē deus qui præter hæc omnia quæ ad animū exercēdum enumeraui, G
" immortalia beneficia bis superioribus annis tū Romæ tum Bononiæ,cū e-
" tiā intra ædes tuas extinctus habereris,te in uitā reuocauit,& ad hæc maxi-
" ma opera gerēda reseruauit,ut & ipse deus extincto Pontifici manifestissi-
" mo mirabiliq; exēplo, & Pōtifex extinctæ ecclesię sanctissima synodo ui-
" tam restitueret,atque unà cum reuiuiscente Pontifice, etiam ecclesia mori-
" bus reuiuisceret. Ille,inquam,deus petit mandátque, ut duo illa animo uo-
" lutes,cures,peragas,& euellas,eruas errores,luxum,uitia:instituas,ædifices,
" plantes moderationem,temperantiam,sanctimoniam. Ad hæc uerò agēda
" cùm alia permulta tū præcipue amissus exercitus excitare nos debet : quod H
" equidem diuina prouidentia factum putem,quo armis demum ecclesię fre-
" ti, alienis cederemus, ut ad nostra redeuntes uictores euaderemus. Nostra
" autē arma sunt,pietas,religio,probitas,supplicationes,uota,lorica fidei,atq;
" arma lucis,ut ait Paulus. Ad quæ si synodi opera redibimus,ut armis nō no
" stris inferiores aliquo hoste fuimus, ita nostris erimus omni hoste superio-
" res. Veniat quęso in mētē Mosis bellū quod aduersus Amalechū Regē ges-
" sit. Videbis populū deo charū gladiis fidentem semper uinci:contrà preci-
" bus supplicantē,semper uincere. Iosueus exercitū in præliū ducebat: Aaro-
" nus sacerdos cum Huro ac Mose montē ascēdebāt. Illi armato corpore fe- I
" rebantur in hostem,hi demum purgato animo precabantur. Illi ensibus, hi
" uotis agebant:illi ferro,hi pietate pugnabant. Vidimus utraque arma mili-
" tiæ ac religionis:at iā quæ nostra sunt cognoscamus. Dū Moses,inquit,ma-
" nus attollebat,noster uincebat exercitus:dum manus remittebat, exercitus
" inclinabat. Ac ne casu id factū suspicemur, extremo sermone illo scribitur,
" aduersus Amalechum,hoc est ecclesiæ hostē dei manum ac bellū esse à ge-
" neratione in generationē : quibus uerbis monet deus, utranque generatio-
" nem & Mosis & Christi,militię armis uinci,pietatis studio uincere:superari
" manu decertando,sacro faciendo superare. Audire operæpretium fuerit di- K
" uinas uoces undiq; personātes,undiq; synodū, pacē,sanctā illā expeditionē
" efflagitātes. Quando enim uita nostra mollior? quādo ambitio petulantior?
" quando cupiditas inflāmatior? quādo peccādi licentia impudentior? quādo
" audacia aduersus pietatē loquendi,disputandi,scribendi aut frequētior aut
" securior fuit? quando in populis rerum sacrarum, quando & clauiū & san-
" ctorum præceptorum non modò negligentia , sed & contemptus maior?
" quando apertius religio & fides ludibrio uel tenui plebeculæ fuit ? quando
" (prō dolor) sectiones in ecclesia perniciosiores ? quando hostis potentior?

quando

A quãdo exercitus truculentior? quando obiter mõstra, portẽta, prodigia tum
» cæli minitantis, tũ terræ expauescentis, aut crebriora aut horribiliora appa-
» ruere? quando (heu fletus me impedit) cædes, quando clades uel prius Bri-
» xiana, uel postea Rauennate cruentior? quando inquã ullus inter infaustos
» dies, quàm sanctissima illa resurgẽtis Christi lux aut luctuosior aut calami-
» tosior illuxit? Quæ quidẽ omnia (nisi ferrei sumus) quidnã aliud quàm cęli-
» tus missæ sunt uoces monentis dei ac præcipientis ut synodum habeas? ut
» ecclesiã emẽdes? ut sponsæ tuæ undiq; lacessitæ, pacẽ utranq; restituas? ut gla-
» dios auertas urbis & Italiæ iugulis imminentes? ut nostrã frenes uiuendi li-
B centiam, ecclesiæ uiscera maioribus uulneribus ferientẽ? Nõ enim multum
» refert quãtũ agri possideamus, sed quàm iusti, quàm pii, quàm diuinarũ re-
» rum studiosi simus: ut deniq; post tot mala, tot incommoda, tot calamitates
» principem Christũ audias Petro posterisq; synodum ostendentem, ut uni-
» cã omnium malorũ medicinam, tutum periclitantis nauiculæ portũ, solam
» reipublicæ confirmãdæ rationem. Iubet enim Petro, conuersus aliquando
» cõfirmet fratres suos. Audis Petre? Audis Paule? Auditis Augustissima sem
» per capita, tutela ac pręsidium urbis Romæ? Auditis in quẽ malorũ cumu-
» lum ecclesia Christi fundata sanguine deducta sit? Videtis acies utrinq; pro-
C fligatas? uidetis cædes? uidetis clades? uidetis cãpos occisorum aceruis oper-
» tos? Videtis terrã hoc anno plus cruoris hausisse quàm pluuiæ? minus im-
» brium bibisse quàm sanguinis? Videtis tantũ Christiani nominis quantum
» fuerat ad fidei hostem debellandũ satis, nihil nisi exitiũ, nihil nisi interitum
» superesse? Ferte sacris uestris ad deum precibus opem, iuuate, succurrite, &
» quã de Iudæorũ & tyrannorum faucibus eruistis ecclesiam, nunc domesti-
» cis cladibus occumbẽtem eripite. Orat id à deo populus, uiri fœminæq;, o-
» mnis ætas, omnis sexus. Rogant patres, obsecrat Senatus, obtestatur ipse de-
» nique supplex Pontifex, ut ecclesiam, ut urbem, hæc templa, has aras, hæc sa
D cra, hæc uestra ipsorũ capita seruet, ac synodum Lateranensem à Iulio indi-
» ctã hodie, quod faustũ, felix fortunatũq; sit & nobis & ecclesię, & toti reip.
» Christianæ, in orbis terræ certissimã salutem diuini spiritus numine firmet,
» curetq;: iubeat, imperet, & pacari Christianos principes, & in publicũ Chri-
» sti hostẽ Maumetẽ nostrorũ Regũ arma cõuerti, atq; his fluctibus, his pro-
» cellis, his aquis, nõ modò nõ extingui ecclesiæ charitatem, sed almę Crucis
» meritis, & diuini spiritus ductu, quibus iũctim hodie sacra fiũt, ablui potius
» ab omnibus cõceptis maculis, & in antiquũ splẽdorẽ munditiamq; restitui.

Hæc ille prudenter disserebat. at cũ post tertiam sessionẽ fœdus pepigisset
E Pontifex cũ Maximiliano in æde dicata sacræ Virgini Populanæ, Iulius qui
pacis antea consilia cum Ludouico agitarat, acrius bello renouando incu-
buit: idémque Egidius Viterbiensis, quasi palinodia recãtata multa in Gal
los effudit, quasi impii nemine persequente ex ueteri oraculo fugientes ui-
ctoriam dedissent: & tamen uir pius uictus ueritate extremis uerbis oratio-
nis hortatus est Pontificem, si partam diuino munere uictoriam, si hunc
diem, si Cæsaris fœdera, si supplicem hanc rempublicam, si rẽs gestas, si il-
lud quod cælo æquaret templum, si posteros, si monimenta, si trophæa, si
sua omnia stabilia, æterna, felicia esse cuperet, componeret hos fluctus, tol-

A & Pontificios Mediolanum: sed summo Regiæ Oeconomo obuiam eūte, ad Biamcrassam atrox initum prælium. Cæsos quingentos Gallicos equites: reliquos in fugā uersos: At paulò pòst rediisse Gallos auctis copiis, congressosq; Heluetiis ingētem eorum stragem edidisse. Scriptores Gallici aliquot id prælium reiicere uidentur in tempus Caroli Chaumontii Ambasiani: quibus non admodum refragari uidetur Andreas Mocenicus Cameracense bellum scribens. Alii id in Fuxei tempus reiiciunt. Narrat Cœlius Calcagninus Iulium prætexuisse has causas belli in Ferrarienses illati, quòd Pontificis iniussu salis uectigal instituisset: quòd Centū ac Pteben duo op-
B pida non reddidisset: quòd triremes & machinas Venetico bello commodare noluisset: quòd populos nouis portortis onerasset. Ipse addit quintam, quòd Estensis petenti Iulio ut icto cum Gallo fœdere nuncium mitteret, non paruisset. Addunt aliam alii, quòd Ferrariæ iam opes animo inuasisset, urbémque figendæ suorum dominationi aptissimam uideret. Alphonsum extrema omnia pati maluisse, quàm à Gallico fœdere discederet, cū Gallorum opera & auxilio in primis Rhodigina peninsula olim à Venetis occupata potitus esset. Addit idem, cùm Veneta classis in Ferrariensem agrū impetum fecisset, neminem fuisse ex fœderatis qui maturius opē tulerit, quàm
C Rex, neminem qui plures copias multorum mensium obæratas submiserit, maiúsue adiumētum ad uictoriam & classis expugnationem attulerit. Regémque ait per nuncios ac literas sæpe testatum, se libēter omne imperium pro Estensis incolumitate ac defensione expositurum, nec Insubriæ modò ac Liguriæ, totiusq; Cisalpinæ regionis, sed Galliarum & reliqui regni uires non promptius pro salute ac existimatione quàm pro Alphonso euocaturum. Interea certior factus est Gasto Fuxeus à Venetis factione ciuium Brixiam receptam: pulsos etiam Gallos è Bergomo. Igitur continuatis noctu dieq; itineribus, eò peruenit. Secesserat Aubignius in castrum Brixiēse, cui
D pręerat Saluatus Irigonius Aquitanus: nec cessabat ciues ad officium reuocare, ingenium aduersum uti flecteret, aut iā ab imminenti urbis oppugnatione, si resipiscerent, liberaret. At illi Venetorum hortatu maledicere Gallis, Aubignio somnolentiam obiectare: Aquitanis qui arci præerant, extrema omnia minitari: ultro etiam arcem oppugnare. Sed arcem oppugnātes Venetos machinis bellicis submouerat. per eam Galli intromissi. Oppidani qui se locorum interuallis tutos existimarant, aduentu Gallorum perculsi, nihilo segnius bellū parare. Veneti properare, reficere mœnia deiecta, occurrere Gallis: mulieres ex tectis lapides, aquam, tela proiicere. At Fuxeus
E deiecta parte murorum, acrius instare. Denique Venetis fugientibus, urbe tandem potitur Ipse ut exarserat antea iracundia & stomacho, ense nudato urbem ingressus est. Nulli neq; homini neque rei sacræ religio profuit, quin rabies Aquitanici peditis omnia pollueret. Tantum prædæ inuentū quantum nunquam Galli sperassent. Vrbs Aubignio regēda data est, aucto præsidio. Captus est Andreas Gritus & plures alii. Sunt qui putēt Ludouicum Brixianum, qui author fuerat Venetorum noctu clam in urbē recipiendorum, duabus admotum quadrigis distentum alligatum fuisse, deinde in diuersum iter concitatis equis, lacero corpore discerptū. Quod falsum fuisse

constat:ac tantū maiestatis damnatum capite luisse: defuncti tamen distra- F
cta membra, furcisque separatim apposita. Bergomum mox receptum est.
Annus agebatur millesimus quingentesimus duodecimus, cùm Fuxeo nūciatum est, & Pontificis, & Ferdinandi Hispanorum Regis, & Venetorum copias Rauennæ paratas esse, certo consilio Gallorum adeundorū. Ipse anteuertendum ratus, mox expediri iubet milites: annonam paucorum dierū præstò esse. Paucis postea diebus contra opinionem hostium prope Rauēnam peruenit. Vbi ad id loci uentum est, Hispani satius duxerunt bellū ducere, nihil infectum Fuxeo rati, qui Brixiam tanta celeritate receperat. Confœderant hostes prope Rauennam, loco satis alioqui munito, sed operibus G
actis industriáque aditus ad eam difficillimi erant. eo factum est, commeatus ut Gallis deesset, uelut ad certum prælium prius properantibus. Iam sacer dies Paschatis instabat. priori die re ad duces delata, paratur in sequentem diem certamen. Erant cū Fuxeo Palicius, Triuultius, Castillonus, Alegrius, Molarchus, Maugeronus. Hispani se locis tenebant ualidis, tormentorúmque bellicorum impetu magnam stragem peditum Gallicorum fecere. At ubi tormenta emissa sunt, erui adhuc educíque è munitione locorum non poterant. Proni enim Hispani corporibus humi stratis machinarum pilas uitabant. Galli propter iniquitatem loci neque consistere, neque H
depellere hostes: fortissimus quisq; cadere aut uulnerari: reliquis timor augeri. At Fuxeus eum qui tormentis Gallicis præerat, iubet in fortiora quæque loca tormenta adigere. Nec mora, ictu impetuq; tormentorum coguntur Hispani in apertum prodire certamen. Progressos machinæ breuiores excipiunt, magnamq; eorum partem dissipant. Galli Heluetiíque acriter urgere. Illi haud imbelles resistūt. maxima ui duodecim horis certatur. Et iam Heluetii lababant, cæso Iacobo Vuedo præfecto eorum, & Molarco (tametsi hunc postea cum Fuxeo cæsum alii prodiderint) & Crotio: cùm Fuxeus cum expeditis militibus, laborantibus Palicium succurrere iussit. Oc- I
currentíque Fabritio Columnæ à tergo leuem armaturam equitum opponit, quæ equitatum hostiū fregit. Clamor utrinque renouatus, Hispanis Iulium, Gallis Franciam acclamantibus. Circunductis alis, in latera incurrentes equites Gallici Italos pedites à fronte urgebant: at hi ita sensim cedebāt, renouaturi ut prælium uiderentur. Gallis tamen undique instantibus, nec respirandi ullum spatium dantibus, fessi corporibus animísque tandem retulere pedem, ordines tamen seruantes. At cùm acrius uictores se inueherent, terga extemplò data, atque in fugam omnes effusi. Hispanis tamen & Italis aliquot prius cæsis, captis etiam plerisque, ita fortiter pugnantibus, K
Gallos ut ipsos in admirationem pertraherent. Italici scriptores sexdecim hominum millia eo prælio cæsa aiunt: Gallici, triginta ex utroque exercitu desiderata, quorum maior pars ex hostibus fuit. Capti ex hostibus Fabritius Columna, Ioannes Antonius Vrsinus, Petrus Nauarrus, Pomarus, Spinellus, Castagragus, Ferdinandus Daualus qui postea turbas daturus est Gallis: Ioannes Medices unus è purpuratis pontificiis, qui postea pontificatum adeptus Leonis nomine insigniri uoluit: Ioannes Auellinus, Raymondus Cardona fuga sibi consuluit: ut & alii multi, Montelonus, Betondensis,

Stellensis

A Stellenſis, inſignes omnes & generis nobilitate, & rei militaris peritia. Multi cæſi, in quibus Benedictus Scaliger, Titus Benedicti filius: Iulius Scaliger minor natu pro cæſo relictus. Petri Terralii Baiardi uirtus eo prælio enituit: & Odeti Daydii Riberaci. Relata duo & XX. ſigna militaria. Secundum eam pugnam Antonius Padullus princeps unà cum Populenſi Comite ſeſe ex fuga receperant in locum uicinum ſatis munitum. Hos intuitus Fuxeus, Quid agimus milites ait? uicti fugatíque hoſtes conſilia noſtra explorabunt? quin concurrimus, pauidóſque & æſtuantes fugamus? Palicius contrà monere, ſatis eo die uires hoſtium acciſas, ſatis fortunæ com-
B miſſum, fatigatos milites paululùm recreandos. Quòd ſi ea eum cura angeret, expectaret fortiſſimas equitum turmas quæ adhuc fugientem hoſtem perſequantur. Nec tamen exaudiit prudens ſenis conſilium ferox adoleſcens. Quin ſolus ait, huc proficiſcar: uos uerò hic ſtando uincite. Admiſſóque equo in hoſtes properat. Properantem ſecuti Alegrius cum filio, Maugeronus, Clyetius, Odetus, Lautrecus, Fuxeus, aliíque pauci. hi in hoſtes progreſſi magnam eorum ſtragem faciebant: cùm illi horum paucitatem negligentes, exercitum in unum locum contractum laxant: circundatóſq; Gallos, cæſis prius equis, proſternunt: proſtratos mul-
C tis uulneribus fodientes obtruncant. Cæſus eſt Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto Lautreco, qui inter tumulos cæſorum pro mortuo relictus, diúque conculcatus, tandem in caſtra relatus eſt. Palicius ipſe ſequi aliis iuſſis, adcurrit cum expedita Gallorum manu: ſed ſerum auxilium iram eos effundere iuſſit in hoſtes. Omnes excepto uno atque altero, cæſi. Ita parentatū manibus Fuxei adoleſcentis bellicoſiſſimi. Inde Rauennam properatum eſt. urbs direpta eſt: non ætati indultum, non à ſtupris fanorumq; expilationibus temperatum. Fuxei corpus Mediolanum relatum eſt ſummo apparatu, tubarumq; ſonitu undique perſtrepente. Lecticam ſe-
D quebantur captiui principes. Relata etiam uexilla militaria, ſummóque apparatu ſepultus magno militum mœrore, ut non ducem, ſed patrem ademptum unuſquiſque profiteretur: præcipue uerò gregarii milites, quos ille liberalitate ita ſibi deuinxerat, nihil ut eo imperante non auderent. Rex lectis Palicii literis, quibus de uictoria necéque Fuxei certior fiebat, ad ami-
" cos conuerſus, Vtinam ait, ego Italia excluſus eſſem, uiueret uerò Fuxeus,
" reliquíque proceres. Hoſtibus uerò tales ueniant uictoriæ. Si ſic iterum uin-
" cimus, uicti ſumus. Iulius ubi ſuperatum ſe uidet, magis irritatus eſt: operáque Matthæi Gurcenſis Cardinalis, ex Heluetiis mox ſuppleuit copias,
E Maximiliano etiam Cæſare adiuncto. clandeſtiníſque legationibus & Ferdinandum Hiſpaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit: ſolicitatis etiam Heluetiis. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellum ſibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militum partem. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiunt. Aubignius Hiſpanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Biarnenſis Toparchus, quem Baronem uocant. Palicius cùm ſe Papiam recepiſſet, iuſſu quoque Regis ſaluo equitatu in Galliam rediit, uel ſuapte ſponte, cùm ſe hoſti imparem agnoſcit.

Arnol. Ferroni Lib. IIII.

Qui superfuerunt ex Gallis Mediolani, aut fuga sibi consulere coacti sunt, F
aut cæsi. Ex his gregarius miles in itinere claudicās, obuiam factus ciui cui-
dam Papiensi. Is quasi peregrini curam ageret, comiter inuitat in domum
Gallicum militē. Inuitatū quiritantemq; multis uulneribus confodit, mor-
ruo cor euellens. Id conuiuio publice apposuit, indigno facinore sese pol-
luens, & quod nemo in ferocissimo etiam hoste laudarit. Ferdinandus Hi-
spaniæ Rex egerat cum Anglo ut is classe in Hispaniam appellens, inde in
Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioānis Nauar-
rorum Regis fines pertranseundū erat. Ioannes Fuxeus Alebreti filius, Na-
uarris imperabat. Rex motus ancipiti bello cùm & Hispani & Angli uni G
Aquitaniæ diuersis locis imminerent; ad Ioannem Fuxeum, Ludouicū Or-
uallum misit. is cum eo egit ut impediret hostium transitum. Nauarrus ne-
gabat se impedire posse. Primùm enim prohiberi fœdere inito cum Ferdi-
nando, ne illi esset hostis: id quoque iactitare Ferdinandum, cum redderetur
ab Hispanis id regnum posteris suis, diserte cautum, rediturum regnum ad
Hispanos si sui fœdus uiolarēt. Quid autem, cur hoc tempore id ab eo po-
stulet Ludouicus, qui multo tempote fouerit regni æmulum Gastonē Fu-
xeum? deinde cur aliorum controuersiis sese ipse interponat? & dū alii pla-
cere studet, alterum in se accendens certā sibi accersat perniciem? Tum etiā H
quid pro Ludouico laboret, qui decreto Senatus Tholosani passus sit ditio-
nis Biarnensis imperium sibi eripi, Regiq; addici? His ita respondit Orual-
lus: fœdus ei antiquius esse cū Gallis quàm Hispanis. Porrò nihil metueret
Ferdinandi copias: futurum, si is uel nutu solo indicet irruptionē in Nauar-
ræ regnum, auxilia ut potentissima mox adsint, lectissimæq; copiæ, quibus
ipse ægre Hispaniam suam tueatur. Quod ad Biarnensium ditionē attinet,
cùm id decretum nemo executus sit, compromisso se curaturum, ius ut suū
saluum ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo sublato nihil sit me-
tuendum? Regem ut affinem fouisse, non ut regni alterius æmulū. His mo- I
tus Rex Nauarræ, cm Stephanus Poncherius & Petrus Viachius hono-
rarii arbitri delecti Biarnensem ei ditionem addixissent, antiquato Senatus
decreto, fœdus cum Ludouico iniit. Ferdinandus ubi ea fœdera inita intel-
lexit, instructas copias quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Nauar-
ræ regnum ingressus, Pompelunam repentè occupat: ac tanta quidem ce-
leritate, uix ut Fuxeus egressus esset una porta, cum hostes alia ingrederen-
tur. Atque hæc quidem causa fuit Ferdinando uicini Regis eiiciendi: alterā
etiam prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorum Rex & qui ei auxiliū
ferrent, abstenti pronūciati essent, eorumq; regna publicata, & quòd Ger- K
manæ Fuxeæ uxori regnū deberetur. quasi uerò uxori ipse aut posteri eius
successerint, nō potius Fuxei, aut ipse Ludouicus eiúsue posteri. Ille uerò re-
gno expulsus, ad Gallum confugit, ex pacto opem ad recipiendum regnū
expectans. Rex collecto exercitu cui præfecit Franciscū Longeuillanū Du-
nensem, Franciscum Valesium futurum postea Regem, Paliciū, Borboniū,
aliosq; plures, regnum paratus erat armis uendicare. Satis constat nunquā
paratiores uisas copias. Receperunt hi paucula oppida castellaq;. Certaba-
tur quotidie leuibus præliis: parùmque abfuit quin Franciscus Valesius ad
fanum

A fanum Ioannis Pediporci, in manus hostium ueniret: uel ut alii malunt, ad uicum Eustariũ, dum cetum ingentem inuisit. Atqui pleriq; ita narrãt, dum è Pompelura Gallicæ redirẽt copiæ, ad uicum Eustarium progressas. ex eo uico præmissum copiarũ robur: hostes id sensisse: itaq; noctu adfuisse certo cõsilio Valesii, qui eo loco pernoctabat, abducẽdi. Sed dũ riuulũ uico proximũ tranare uolũt, conclamatũ ad arma, excitos lixas, calones, gregariosq; aliquot milites, & nobiles adolescentes, qui Valesio aderant: emissasq; in hostes machinas aliquot bellicas, quibus illi perterriti cùm paratiores Gallos crederẽt, cesserint: Valesium, dum cohortes aliquot expectat è Pompeluna
B redeũtes, eo loco substitisse: proximoq; & sequẽti die integro expectasse hostes, quibus cedentibus ad suos se receperit. Erant in Gallorum exercitu Alanus Alebretus, eiusq; filius Ioannes Nauarrorum Rex. Satis constat progressas Gallorum copias ad Pompelunam: stratam mœniorũ partem: impetum in urbem factũ à Carolo Lilio Aquitano præfecto, ut iã uexilla Gallica è muro conspicerentur. Paratos Gallos fuisse ad irruptionem: sed reuocatos à Ioanne Rege qui urbem suam spoliari diripiq; nolebat. interea subsidia uenisse: Paliciumq; & ab Alebreto & filio exoratũ, ne urbẽ militi diripiendam daret. Sed munitam urbẽ præsidio postea fuisse, nequicquã Na-
C uarro postea instante, occasionemq; quã semel amiserat, deplorante. Rediit igitur ex Aquitania Regius exercitus multis admirantibus, culpãq; rei male gestæ in Dunensem reiicientibus. Re quidem uera induciæ intercesserant inter Reges post Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxiliũ ferret, nẽue Ferdinandus Britannos aduẽtantes reciperet. Ita Angli post maris longas iactationes, re infecta domũ redierunt. Hæ autẽ pactiones in uulgus minime emissæ sunt, ne Regi Nauarræ regno ob Gallum spoliato, quiritandi ansa præberetur. Cùm lõgo Dunensis tempore Prorex Burdigalæ mansisset in castro cui Duao nomen est, accidit ut
D irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntemq; ui cinis locis è cœna quibusdam è suis pulsatis sequeretur. At is in arcẽ ingressus emissa mox machina plebem summouit: & per suos sequenti die placatam blanda oratione sedauit: Ludouicoq; Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubenti supplicium sumeret de sontibus, humanissime rescripsit, iam utrinque iniurias uoluntaria cõtritas obliuione, nihil esse quod cicatricem quæ iam callũ obduxisset, refricaret. Rex etiam & Maximilianũ per id tempus placarat, & cum Venetis fœdus inierat, usus ea in re consilio Stephani Poncherii Senonũ Põtificis: qui etsi uidebat eo se nomine parũ ei gratum,
E nõ desistebat tamen uel suo periculo prudenter Regẽ admonere, defineret cum tam multis contendere: nihil Iulium uirtute agere. Quid cum tot cancris hydrisq; congrederetur, quibus ne unus quidem Hercules satis sit? Venetis placatis, adiuncto Maximiliano, imposturas Põtificias tandem cessuras: Britannorũ Heluetiorũq; minis minori negotio occurri posse. Inde crebris principum legationibus postulatum est, ut cogeretur sacrosanctũ concilium, de republica Christiana deliberaturum. Ac principes quidẽ excepto Britanno, multiq; è Purpuratorum numero, Regi clanculũ fauentes, id agebant, ut pro cõtumaci habitus Pontifex Põtificatu excideret. Nec Venetos

conciliare flecteréue ullis legationibus Pōtifex poterat. Iulius tantā inuidiā F
sese uix posse sustinere uidēs, æstuabat dubitatione, uersareq́; se in utranque
partē cœpit, non animo tantū, sed corpore etiā, ut iā familiares solicitū eum
uiderent, trepidare hominē intelligerēt, quantamcunq; fiduciā uultu præfer
ret. Is etiā interdum iocabatur dudum se circumrodere quod tandē deuo-
rādum esset, se in periculis cum laude & uirtute hactenus uersatum, spe po-
steritatis eò perductū, plures dirutas ac penè desertas à se esse recreatas ec-
clesias. Narrāt & paucis ante obitū diebus uocē hanc ab eo auditam, Acci-
disset utinā: iterum autē, utinam ne unquā aut pontificatus insulas adeptus
esset, aut arma uersa in fœderatos, uertisset in cōmunes persuasionis sacro- G
" sanctæ hostes. Misera uerò sors humanæ cōditionis. aliquādo tandē, idq́; se-
" rò agnoscimus morte proximi quid expediisset olim. Cōcusso orbe terrarū
" intestinis bellis magno depensum ille cupiisset. agelli se modici potius fini-
" bus cōtinuisset, quàm sacra arma prosanis miscuisset. Hæc nos species cogi-
" tatioq́; perturbat, cùm in illud animorū cōcilium cœtumq́; eundū est, dum
" diē supremū diuinæ ultionis instare agnoscimus. Contraxit tamen auxitq́;
exercitū. Inde in morbū incidit, ex diutina mentis agitatione cōtractum: ex
quo cōualescere postea uisus, mox tamen extinctus est, irarū in Gallum ple-
nus. Et hæc quidē circa annum inciderunt millesimum quingētesimum de- H
cimumtertiū, cum Henricus Angliæ Rex, quorū maiores Gallorum opera
rerū apud Britānos potiebātur (etsi nō me latet scriptores rerū Anglicarum
id negare) classem instruit ad Britanniā minorem populandā. Occurrit Bri
tannicæ classi Gallica, numero ut inferior, ita ad tantū certamen imparata.
Erat prætoria Anglorum nauis, Regens uocata, & Reginæ insignis nauis
Chordigera, cui præerat Herueus Portimoger nauarchus. Nec territus Her
ueus numero classis Anglicæ, stipatus & ipse classe Gallica, pugnā iniit: oc-
currentesq́; aliquot hostiles naues mergit: occurrentē etiā Regentē inuadit,
ac tandē in fugā uertit: fugientē conuersa puppe sequitur, iamq́; ei imminēs I
proximā unco detinet. Anglus ubi uidet nullum relictū fugæ locū, suos ad
præliū excitat. missilia utrinq; ingesta sunt. unumq́; Herueū circumuenire
parant hostes. At ille monitis suis per transtra ut incursarent, & cōtis & in-
gestis lapidibus Regentē opprimebat. Inde utrinque emissæ machinæ bel-
licæ multos in mare præcipitarunt. Sed emissa machina Gallica ex specula
Regentis Anglos excussit. Idq́; intuitus Petrus Dholus præfectus speculæ
Chordigeræ, funibus arreptis celeriter occupat hostilis nauis speculam, na-
ctusq́; tela & lapides obruebat Anglos: aliiq́; nauarchi Gallici occupantes
alias speculas, sistere Regentē iubebant: inuitamq́; iam abducebant, cum ex K
Epibatis unus Tribunū Anglicæ classis monet, ignē in Chordigerā immit-
teret. Paruit ille: igniq́; immisso Chordigera igne concepto latius fundere
incendium cœpit: quod antequā occurri posset, & transtra & remos & cæ-
tera opera cōprehendit: summaq́; tabulata iamdudū conceperāt ignē, cùm
qui in ea erant aut absumebantur incendio, aut abiectis armis, in mare sese
præcipitabāt. Id intuitus Herueus, uerso in aduersum clauo nauem suā ob-
uertit, quo facilius uētus adactum ignē in Regentē inferret: moxq́; idē ignis
uento agitatus inuasit Regentē: ibiq́; flāmæ flāmis additæ, & Chordigeram

&

A & Regentē simul absumpsernnt.Herueum alii arsisse aiunt in flāma Chor-
digeræ:alii submersum.Anglica clasis omissa Britāniæ minoris oppugua-
tione,ad suos se recepit.eodemq; anno Petrus Ioannes Aqnitanus,quē uni-
co nomine alii PetroIoannem uocant, & Carolus Arlignanus Britannicæ
clasi occurrentes ad Brestum,etsi illi numero nauium superiores essent,in
fugam tamen eos uerterunt.Nacti tamen post aliquot dies Petrum Ioannē
cū paucis myoparonibus,parum abfuit quin interciperent.Regię enim na-
ues ac myoparones Aquitanico mari nō assueti,minus poterant.unde idem
Petrus in Britanniā maiorem excurrens,uico quodā expilato,sagitta ictus,
B effosso oculo rediit.Ad Brestū tamen ille elusis quinq; nauarchis,insequen-
tibus quinq; eorū nauibus restitit,tanto impetu eaq; celeritate sequentibus
Anglis,eorū ut Harandus nauarchus dum nimium instat fugienti,in mare
præcipitarit sese ipsum.Interea Maximilianus Sfortia Ludouici Sfortiæ fi-
lius,cui Pontifex Iulius Heluetios adiunxerat,pronunciata in singulos an-
nos ingenti in eam gentē pecunia,eorū ope Mediolanum redierat.Leo De-
cimus quē Purpurati in Iulii locū Pontificē designarant,etsi aperte ei faue
bat,Heluetios tamē inueterascere in Italia nolebat. & Ludouicus collectis
copiis consilia agitabat de Mediolano recipiendo:eis præfecit Ludouicum
C Tremoliū.Profecti cum eo sunt ad Mediolanū recipiendū Iacobus Triuul
tius,Robertus Marcha,Ioannes Scotus, Albaniæ principatus nomine no-
tior.Hi Nouariā perueniūt:ratiq; urbem paruo Heluetiorū pręsidio teneri,
uel eis inuitis ad iter se accingūt. Venit ad nrbem tuendā nouus Heluetio-
rū delectus à Sfortia submissus. Hi suis adiuncti explorata Gallorū pauci-
tate,dein contēpta, in Gallos inuehuntur. Gallicorum equitum insignis eo
die pugna fuit.Italus externusq; eques mox in fugā uersus. Peditum dispar
certamen.Heluetii in Gallos effusi post anceps prælium tandē in fugam eos
uertêre.perculsis instantes, impedimenta quoq; diripuere unà cum machi-
D nis aliquot bellicis.Cæsi duo ex liberis Roberti Marchæ.Sunt qui putēt per
insidias noctu Heluetios Gallorū castra aggressos:de uia his languentibns,
cùm multi quieti se dedissent,irrupisse illos.Qui res gestas Tremolii prodi-
dere,cū ille obuiā iret Heluetiis,opera Triuultii aiunt exercitum in arctio-
ra loca & uiciniora quàm decretum esset,uenisse : Ita coniunctas eorū co-
pias impetu facto Gallis stragem attulisse. Snnt & qui putent eodem tēpo-
re per Sacramorum expulsis Sfortianis Mediolanēses Regi conciliatos, &
per Adurnios expulsis Fregosis,Gallis Genuā restitutam:quæ mox recepto
Octauiano Fregoso factione ciuium sese in libertatem asseruerit. Mediola-
E nenses quoque territi clade Nouariensi & Sacramoro abeunte Sfortiā se-
quuti sunt: Petrus qnoque Soderinus qui in gratiā Regis Mediceos Florē-
tiam reduxerat,eodē tempore pulsus.Tremolius maiorem copiarū partem
in tutiorem locum perducēs, bono esse animo milites iubens,castra paucis
à Nouaria stadiis muniit:eò quoq; præcipuas machinas abduxit,paucis ex-
ceptis quibus utebatur Marcha: parantemq; iter ad Nouariā rursus oppu-
gnandam,literæ Regis reuocarunt:qui audita Anglorum in Picardiā eru-
ptione,eis occurrere malebat.Circa ea tempora Iacobus Scotorū Rex infe
stis copiis admonitus à Ludouico in Anglos mouit,multisq; cæsis ipse tan-

dem occubuit:alii in oppugnatione arcis Normanæ aiunt cæsum.Est id fatale Regibus Scotorũ,ut dum aliis totos se dant,parum in tuto res suas collocent.Omnia sibi faciliora Rex adiunctis Heluetiis putabat. Misit ad eos Tremoliũ,cognitũ multis qui sub eo ordines duxerant,stipendiaq; meruerant.Atque illi quidē munera pecuniamq; acceperunt:pecunia tamen accepta spē auxilii Gallo præciderunt.Accidit id & Sfortiæ & Maximiliani Cæsaris opera,qui maioribus propositis præmiis,ultro etiam eos ad bellũ Galliæ inferendum solicitabant.Itaque seriò admonitus est Tremolius ab Heluetiis aliquot cēturionibus amicissimis, Burgũdiæ ut oppida præsidio firmaret.Erat Tremolius pręses Regio nomine aut præfectus Burgũdię. Admonito itaque celeriter Rege, ipse Oxonam locum munitissimũ cõmeatu machinisq; bellicis instruit.Diuionem proficiscitur,urbem Burgundiæ nobilissimam.Erat ea olim sedes domiciliumq; Burgũdiæ principũ:& domus & sacellũ eorum domui uicinum,nunc attributũ Canonicis,uisitur.Proxima urbi Cartusia, insigne opus,ad sodaliũ Cartusianorũ munus dicatum, ubi & eorum busta & sepulchra adsunt nobilissima: castrum Talanum nomine,munitissimũ,non lōge ab urbe,loco edito. Vrbs ut hodie munitissima est,ita eo tēpore propugnaculis carebat frequētibus,quibus hodie referta est.Eò tandem Heluetiorũ copiæ peruenerũt,mœniaq; assidue admotis machinis quassabãt.Ipsi tamē dũ domui prope suburbia dirutæ mœnibusq; nimiũ fidunt,ex urbe machina emissa,magna strage submoti sunt. Nec cessat Tremolius diruta mœnia uallo aggeribusq; munire:nouos quotidie milites ad urbis defensionē recipere.Ac intuitus ex castro difficilius oppugnari hostes ob suburbia,ea quidem incendit:uidens tamen plebē insolentē belli, uel quòd ipse submouendum hostem quacunque uia tutissimũ sibi persuadebat:cum emissi ex urbe Gallici equites Heluetios aliquot captos per uim in urbē abduxissent, captiuos remissa mercede ad suos redire patitur, uiam sibi per hos muniens ad hostes placandos. Nec spe frustratus. per eos agi cœptum de Heluetiorũ cum Rege concordia.Quid enim gentem amicissimam tantis sedibus diuulsam egisset in Galliam oppugnandã? quæ eos spes,quæ iura ad eã oppugnandam reuocarant? Heluetios Gallorum amicitia fultos nullam non Italiæ orbisq; partem debellare solitos : Gallos eorum uiribus fretos ea spolia domum retulisse quæ perpetuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorum amicitiam nulla causa dissui?Hæc Tremolii prudentissimi hominis dicta pronis auribus accepta facilè Heluetios placarunt.Tantum frendebant,ex Italicis expeditionibus quibus Gallis militassent, ingentem pecuniam deberi,pro qua dissoluenda Rex appellatus, procrastinando eos lusisset.Erant autem centum millia nummûm aureorũ. Tremolius quando pecunia in promptu deerat, uade apud eos relicto Renato Maserio nepote,cõuēnit cum eis ut domum redirent.Nec multò pòst redierunt:nec ullum quidem redeuntes læserunt.ac paulò pòst accepta pecunia,Maserio recepto, operã ultro suã Regi detulerunt.Rex etsi primùm indignatus est ob fœdus cum Heluetiis pactum, admonitus tamen à Tremolio de quorundã dubia fide,de Maximiliani dictis factisq;,iubēter quicquid id fuit æris alieni,dissoluit.Cæsar interea Maximilianus per Carolum

nepotem

A nepotem Anglos stimulabat ad Galliam inuadendam, adeò parum cõstans in fœderibus initis cum Ludouico seruandis, hostẽ ut se eum apertũ quàm amicũ malle Rex profiteretur. E Caletio progressi Angli, Flandriæ nobilitate ad arma uocata, latè Gallorum agros populabantur. Contraxit & Rex copias, quibus præfecit Franciscum Longeuillanũ, Franciscumq; Valesium. Illi interea Tarauannã ciuitatem, quam alii malũt Morinorum nomine insignire, obsident. Ciues diuturna commeatus inopia laborãtes diutius obsidionem ferre nequibãt. Delectis ex toto exercitu fortissimis quibusq; negotiũ datur inferendi in urbem cõmeatus. illi strenue mandata curantes af-
B fatim in urbem commeatum inferunt: spectante sedenteq; Anglo, nec auso interea impedire. Sed accidit perincommode ut redeuntes ante uictoriam sibi canerent triumphum: multaq; in hostes proferrent: ignauiamq; eorũ ridentes, fessi de uia corpus curarent, excubiisq; nullis positis in hosticũ quasi in pacatum locum deambularent, armorum sarcinis sepositis. Horum securitatẽ Angli uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res essent, nocte intempesta in eos inuehuntur, nihil tale metuentes: & leuibus aliquot emissis machinis terrent, & resistentes aliquot obtruncant. Multi nouo casu perterriti fugiunt: multi armis arreptis obuiã eunt hosti, qui & ipsi mul-
C titudine hostium circumuenti sunt. Ita reiecta omni uictoriæ spe, uelut panico terrore perculsi, omnes in fugam uersi: unde pugnam eam Calcariam ueteres dixere, cùm solis calcaribus Galli fidentes, hastis abiectis, ignauissime fugissent. Capti sunt Longeuillanus, Baiardus, Bussius, aliiq; plurimi; qui mox in Angliam classe perducti sunt. Cum autem annona ingrauesceret, Morini Britãno ea cõditione deditionẽ fecere, ne quid illi ex urbe prædæ attingerẽt. At illi recepta urbe, & eam expilarũt, & in ciues miserè grassati sunt. Christophorus Longolius commemorat Maximiliani Cæsaris ad Morinos fugam, cum tamen passim exteri ad Germanos uictoriam tradãt.
D Inde Tornacum receptum est ab Anglis uoluntaria deditione, pacto prius inito cum ciuibus salua omnia futura. At hi Cæsarianis impellentibus nihil non compilarũt, atq; ita quidem, ut plerique è ciuibus solum uerterint. Britanni Morinis præsidio firmatis, Tornaco quoque factione ciuium occupato, classe in Angliã ouantes rediere, à suisq; magnifice excepti sunt: Gallicosq; primores captos satis liberali custodia apud se habuere. Eodẽ tempore Anna Regina in morbum incidẽs, octauo die extincta incredibile sui desiderium apud Regem reliquit. Sunt qui putent aduersa eam semper ualetudine fuisse post ultimum partum, quasi parum fideliter obstetricũ ope-
E ra usam: tantusq; fuisse mœror Regis uisus est, ùt pullatus nisi pullatum neminem admiserit, acroamataq; & ludicra omnia aula sustulerit. Hãc Quintianus ait summè in exules & uiduas & calamitosos omnes officiosam fuisset: authoreq; fuisse Ludouico ne abhorreret à fouẽdis literatis hominibus. Siquando irata (nam in summis laudibus eius unam excipit iracundiã) declinasset à religione officii in aliqua re, tãtam postea adhibuisse uim pœnitendi, ut remunerando cumulandoq; obliteraret priores offensiones, easq; uoluntaria obliuione obrueret: ut in Giensi accidit. seq; eo nomine obiurgari cum uerborum grauitate acriori iuberet: imperaretq; Pontifici qui ei

erat à sacris cõfeßionibus,ne se expiatam absolueret, nisi prius aut eis quos F offendisset irata, aut liberis dãna illata resarsisset. Eodemq; tempore rursus pactæ sunt induciæ inter Ferdinandum & Ludouicum,aut (ut quidam uolunt)cum priorum dies exisset,prorogatæ. Ipse quoque Rex cum finem alterius mali nouam quotidie excipientem calamitatem uideret,Italia amissa, Morinis oppugnatis,Nauarrorum Rege ob operam sibi delatã in sui contumeliam Regno pulso,suis ad Nouariam fusis:etsi quotidie admonebatur per Claudium Saysellum legatum suum apud Pontificem, quantum ei cuperet Põtifex; de eo tamẽ legatoq; suo proceribusq; aliquot aulicis sibi metuere cœpit: unde factum est,ut in morbum incideret periculosißimũ.Medicorum tamen iussu relaxandi animi gratia fanum Germani adiit:ibiq; anno millesimo quingentesimo decimo quarto,Maio mense nuptiæ celebratæ sunt inter Claudiam Valesiam Regis filiam,& Frãciscum Valesium. Interea Longeuillanus cum Henrico Anglorum Rege congressus honorificeq; exceptus,tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis eius hortatu ultro citroq; missis,pax inita est,ea conditione,ut Regi nuberet Maria Britannorum Regis soror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillam usque obuiam iit, magnificéque eam excepit: ad Dionysiiq; profectam splendidißime ornandam infulis diademateq; curauit. Erat ea H liberali forma,indoleq; & suauitate morum Regi gratißima: unde accidit, ut Rex iam morbo ingrauescente, ætateq; prouecta cum ea congressus,parum recrearit senectutem,at morbo acrius uexatus sit.Iã tamen copias contrahere parabat,spe Mediolani recipiendi,cùm medici curare eum ualetudinem iusserunt. Antonius Pratianus præses Parisiensis prius à Rege impetrarat nomine Valesii generi,ut Britanniæ minoris ditionem ille moderaretur. Et iam tædebat eum quorundã superbiæ,qui ultro ad se omnia reuocabant,siue ita esset,siue Rex id suspicatus id sibi persuaderet. Certe in Pratianum male iam erat affectus ob Episcopatus cuiusdam cõtrouersiam, I unde in febrim incidisse creditur:uel ob Britanniæ res ab eo liberius administratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingrauescens ea consilia suppreßit. Anno millesimo quadringentesimo decimoquarto,Kalendis Ianuarii fato functus est: sepulchroq; maiorum ad Dionysii illatus, non sine mœrore Caroli Borbonii,Petri Vandomii,aliorumq; multorum.Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patrísque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus,uel ob senectutẽ,uel ob parcitatem.Ipse ut prospero fortunæ cursu aliquandiu usus,ita ad extremũ uariis telis impetitus.Susurrones adulatoresq; aula exegit, iustitiæ eximius a- K mator : exosusq; aulicos gregariosq; milites, & nobilitatẽ,si quos ex his iurisiurandi religionem contemnere rescierat : temereq; iurãtes uariis edictis coercuit,usus ea in re consilio Gulielmi Parui,qui ei erat à sacris confeßionibus.Fouit uiuens Ambasianos omnes,Georgium & Carolum,reliquosq; fratres,quos omnes multis Episcopatibus dignitatibusq; ornauit. Georgio defuncto, multum usus est opera Stephani Poncherii, & Florimondi Roberteti,& Iacobi Belnensis Samblanchiani.

Quarti libri finis.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER V.

OST interitum Ludouici, regnum delatum est ad Fräciscum Valesium proximitatis iure. Is corpori eius iustis persolutis, Rhemos
B mox contendit: ibiq; uigesimo die Ianuarii, anno millesimo quingětesimo decimoquarto, magno apparatu unctus est: Lutetiámque properans magnifice exceptus est, lęta plebe, faustaq; omnia eo Rege sibi sponděte, qui & ætate & insigni corporis magnitudine polleret. Eo anno pax inita est inter Carolũ Maximiliani Cæsaris nepotem Cæsarem postea futurum: renouata pax cũ Anglo. Rex Carolum Borbonium Magistrum equitum dixit. Antonium Pra
C tianum iurispræfectum designauit, hominem iuriscíuilis peritissimum, sed populo parum gratũ. Certior factus incursiones ab Heluetiis factas in Delphinatium fines, Lugdunum properat: exercitum paratum inuenit, quẽ cõtraxerat Ludouicus. statuit Mediolanensem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempestas intuitus, & cũ Maximiliano Cæsare, & Leone decimo Pontifice fœdus inierat. ingentẽ procellam depulerat submotis Ludouici copiis. Ardenti Francisco cupiditatę inuadendi Mediolani, quod opponi posset præsidium disquirebat. Erexerant se iam Mediolani ciues tacite ad recipiendum Gallum. Germanos pau-
D lò antea iussu Maximiliani Cæsaris sua ei studia profitentes remiserat: itaq; excidendum ei ad tempus Cæsar suadebat. sed animus infixus in retinenda spe Mediolani, rursus Heluetios eum uocare suasit, auxilia quoque à Pontifice Leone accersere. Franciscus cùm exhaustus esset fiscus immensis donationibus, Prariani consilio ingentẽ pecuniam cõtraxit ex institutione nouorum magistratuum. Vicenariam enim classem Lutetiæ senatui addidit: quæ uelut adscriptitia & superuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominumq; opinio ut deleretur apud uulgus, partẽ allectorũ patrũ in alias classes contributá, & parem numerum
E aliarũ classiũ in illá intercalatũ fuisse in supplementũ.) Senatibus quoq; reliquis nouos cõscripsit senatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus quàm Perisiẽses, quibus uicenaria classis data erat. Rex ipse in eá expeditionem profectus est, metũ ut omnẽ periculũq; pręsentia eius excuteret. Relicta est regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & Fanum Virginis Dábrunæ, & Guilestras & Fanũ Pauli adiens, uia argentaria per Alpes exercitum eduxit, ægre machinis bellicis tráſmissis. Ca terùm tanta alacritate militum usus est, ut cũ hostes eum nondũ contraxisse copias putarent, instructo exercitu in eorum finibus uisus sit. Iam

Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Prosperum Columnam cum mille quingentis equitibus subsidio ei miserat. F
Prosper nunquam eo loco Gallos iter tentaturos putans, de via fessus, se, equitatumque suum apud Villafrancham oppidum sitũ in Pedamontanorum finibus, recreabat. Rusticus quidam Claudiũ Morelium admonuit quo loco equitatus Columnæ esset. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renunciat. Illi Nicolaum Imbercurtum acrem hominẽ, cum expeditis militibus celeriter eò properare iusserunt: ipsi mox cum robore copiarum secuti. Is ubi Villafrancham uenit, pacata omnia nactus, urbẽ occupauit. Circa Prosperi domum, quem prandentem deprehenderat, ad arma conclamatum est. Sed Palicio aduenient, Prosper in Gallorum uenit potestatem. Cæsi equites hostium mille: reliqui in fugam uersi aut capti: urbs direpta. Prosper in Galliã missus est. Multi aiunt Gallicos equites, qui prius à Palicio missi erãt ornatu mercatorum, quasi uidulis & sarcinulis in dorsa equorũ reiectis, portæ adequitasse: & quasi hospitium quærerent, eos qui portis assidebant, oppressisse. Laus quidẽ Prosperi intercepti cessit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrum attributis eis Aquitanicis peditibus, paucisque equitibus, Nouariã oppugnare uoluit. Iamque ad oppugnandam urbem omnia aptauerant, cum ciues aliquot ex urbe egressi, nunciare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eum mandata perferre. Admissi in tabernaculum, urbem dediderunt, pacti omnium incolumitatem. Recepta Nouaria, missus est Lautrecus ad Heluetios auro placandos. Cum eis pepigit multis pecuniis promissis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerũt ei Germanorum copiæ ad bellum paratissimæ. Sfortia per Matthæum Sedunẽsem cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurumque ostendẽs si per eos Gallus excluderetur, eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsique Italiæ nobilissima parte potirentur. Iam Lautreco negotium datum erat pecuniæ ad Heluetios perferendæ. is in itinere à Ioanne Francisco Pico certior factus est de immutata eorũ uoluntate, celeriterque in pacata loca pecuniam recepit: præmissisque speculatoribus, fremitum hostium audiens, mox Regẽ admonuit, copias suas pararet, adfuturos mox ferocissimeque instaturos hostes, qui omnia belli consilia in celeritate defixerint. Peruenerat Rex Marignanũ: & quanquã mouere castra statueret, eo loco substitit. Erãt Heluetiorũ uigintiquatuor millia: Hispanorum, Italorumque octo millia. hi egressi ad Gallũ oppugnãdum, Idibus Septembris in conspectum eorum uenêre. Miratus est Rex unde ea repentina mutatio: sed adhibitis in consilium peritissimis rei militaris ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica tormẽta quibus abundabat, Gallis essent pro uallo. In prima acie collocatus est Carolus Borbonius, in extrema Palicius, mediam sibi Rex sumpsit. Vix instructa erat acies, cũ Heluetii ingenti ui in primã aciẽ inuehuntur. Erãt cũ Borbonio Germani qui nuper subsidio Regi uenerant. hi quòd raptim instructas acies uiderant, fœdusque ictum cũ Heluetiis, uereri cœperunt ne eo fœdere cautũ esset, ipsi ut Heluetiis dederentur. itaque fuga ab iis primùm facta, sed certis ordinibus,

A nibus,minimeq́ turbatis. Hortatus autẽ Borbonius Gallicũ Aquitanicũq́ peditatum, pari impetu hostes excepit. Itali aliquot è Mediolano egressi, à Palicio in urbem redire coacti sunt. Fatigabantur Heluetii machinarũ impetu,quibus plures obterebantur.Itaque ubi uident præter spẽ Gallos prælium acriter inire,deliberant impetu facto bellica tormenta diripere. Ea acrius in eos emissa, loco eos submouerunt, plures'q́ eo impetu quàm bello absumpti sunt:ferocius tamen incurrũt, ut primo impetu multi obtriti sint. Cum Rex in mediam insiliens aciem,confirmatis animis suorum,prælium, quod iam elanguerat,accẽdit:mutatoq́ equo (quippe plures fatigarat) dum
B acrius hosti instat,parum abfuit quin hastis obtereretur. pedites nunc fugam captare,nunc redintegrata spe acrius in pugnam prodire.Petrus Nauarrus labãtes Aquitanos excitare. nox prælium diremit.dubia uictoria,nisi quòd Heluetij se,stantibus in armis Gallis,uicisse non credebãt. Ne nox ipsa quidem pugnæ expers fuit:nam Heluetiorũ aliquot Galliã acclamantes,quosdam ex Gallis errore eò appulsos obtruncarunt:dispersosq́ Heluetios aliquot nacti Galli,eodem ululatu tractos dissiparunt.Germani errore cognito,nihil non pollicebantur.Iis cura data bellicorum tormentorum conseruandorum.nam & ad ea diripienda Heluetios properaturos Rex putabat.
C ipse insomnem noctem duxit: tantùm paludatus paululùm in rheda quieuit. Sequenti die primo diluculo adfuerunt Heluetii, inconditoq́ clamore sublato ferociter in primum cornu inuecti sunt.Redditur & à Gallis Germanisq́ par clamor. Ibi uerò comminus coacti conserere, gladios utrique impigre stringunt.Pergunt illi ad tormenta bellica diripienda.Ibi Germani quò fidẽ suam probarẽt Gallo,acriter impetus hostiũ depulere:collato pede quasi uir uiro cõgrederetur,diutius dimicatũ est.Iacobus Ienolacus qui machinis præpositus erat,qua confertos hostes impetum facere uidebat,ita sollerter machinarũ pilas admouebat emittebatq́, excidere ut illi acie mox
D cogitarint.Franciscus Rex non Regis magis quàm militis munera exequebatur.Aquitanicos pedites prçda ingenti promissa hortatus,hastis hostium impetitus,non deesse suis,exempla undique factaq́ fortissimi Regis ostẽdere.occurrentiũ Heluetiorum aduersa ora fodere,fugientium terga:ubi maior impetus esset hostium,ibi occurrere cum prætoria cohorte.Heluetii machinarum opprimẽdarũ consilio omisso, cum etiam aliquot intercepissent, conferti in primã aciem inuecti, ultimamq́ obliq; adorti, uarie iam perturbabant Gallos.Tum uerò media acies,aduentante Rege suosq́ stimulante, fortissime eorũ impetũ excipiebat:ut ea quidẽ parte sensim Heluetii cederent ordinesq́ laxarẽt.Cedentes tamẽ retrorsum diuertebant,acriusq́ Gal-
E los inuadebãt. Ludouicus Tremolius & Iacobus Triuultius cùm fatigatos iam uiderent Gallicos pedites,authores fuerunt Regi ut equites cataphractos in hostem immitteret.idq́ cum esset factum, peditesq́ sublato clamore acrius instarent, instantibus Gallis in fugã uersi sunt.Inde ex fuga Comum & Mediolanum contendebant. Veneti scriptores ita prodidere: Constituisse adhuc Heluetios,cũ cohortibus integris, nec bello fatigatis Regem inuadere à lateribus, ac per conuallem uicinam Marignano paratos fuisse in pugnam peruenire, ni Bartholomæus Aluianus cum Veneto equitatu

mox sese efferens,inuectúsque in iam dissipatos, ultro etiam terruisset,territisq; instans adcurrétibus quoque Gallicis equitibus eos fudisset. Et periti rerum Gallicarũ mirantur nunquam Venetos inuectos in hostes fuisse,donec certam uiderent Gallis uictoriam,a quibus accisis rebus parum se tutos credidere. Cæsos ex iis alii aiunt ad uiginti hominũ millia,alii ad sexdecim. Germani ueteribus inimicitiis incitati, nacti cohortes aliquot Heluetiorũ, in eas doloris iracundia eruperunt,omnesq; interfecerunt. Quosdá in subterraneam domum confugientes,præsente Carolo Borbonio, incenderũt. Nec Gallis incruenta fuit uictoria. Desiderati fuêre Fráciscus Borbonius Caroli frater,Imbercartus,Carolus Tremolius,Telamonius Ludouici Tremolii filius,Iacobus Sancerrius, Busius Mouius Nicolai Petiliani Comitis filius,aliiq; plures.ex peditibus mille qnîngéti. Mediolanenses supplices Regi obuiam uenerunt,deditionemq; fecerũt. Hos ille in fidem recepit pecunia prius mulctatos. Mox castum munitissimũ in quod se Sfortia receperat oppugnari cœptum. Petrus Nauarrus cuniculis sollerter actis, muri iam partem disiecerat: sed dum à Rege missus Carolus Borbonius conditiones pacis agitat, remittere cœperunt milites ex pristina diligentia aliquid. Itaque Nauarrus accersitis Aquitanicis centurionibus,uarie increpitos rursus cuniculis insistere eos iubet. Saluatus Yrions Aquitanicus céturio ex uico Eustario qui egregiam operam extrema pugna Regi nauarat,dum circa cuniculos quos hostis peruertebat, lápade accensa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit:cuius mortem Nauarrus, quòd dux cũ ducibus Gallicis,Italicis,reliquis bellis fuerat,summamq; rei militaris sciétiam habebat,grauiter tulit.multosq; alios idé cuniculus oppresserat. Sfortia cómotus quòd castrum & naturâ loci & manu munitum egregie oppugnaretur,legatos ad Regé mittit:seq; ut initis aliquot pactis quæ prodonebar, in deditionem recipiat,petit. Nó recepit Rex conditiones:sed misso ad eum in castrum Antonio Pratiano summo iurispræfecto nouas proponens códitiones,quibus eum multis annuis uectigalibus donabat,cum hæ placuissent, uenientem in fidem recepit,uiuentemq; ita fouit,ut pulsus etiam Mediolano,nihil ex pristina in eum obseruantia remiserit.illeq; cum liber posset facillimè ad suos peruenire noluerit. Multus inde tota Italia sermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maximæ Heluetiorum copiæ Italorũq; omnibus rebus ornatæ atque instructæ,castrum Mediolani munitissimum obsessum, tot hostiles uires uno prælio essent deletæ.patefactũq; Gallis Mediolanũ,quòd antè Heluetiorũ copiis ex omni aditu clausum esset. Itaq; & Leo Pontifex & Veneti Italiæq; omnes reguli gratulatum ad eum legatos miserunt,operamq; ei suam omnem detulerunt. Et quando Pontificis animus alienior à Gallis quàm deceret uidebatur,per Iulianum Medicen cardinalem,cuius arbitrio Pontificatum Leo administrabat, actum de sanciédis fœderibus:ipseq; Pontifex Bononiam nenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam misit Nicolaum Fliscum & Iulianum Medicen purpuratos. Rex Bononiá profectus,magnifice à Pontifice exceptus est. sancita simul fœdera. datũ Pontifici ut pragmatica sanctio nouis côuentionibus in eius locũ substitutis aboleretur,non sine intercessione prouocationeq; Gallicarũ ecclesiarum

A clesiarum & academiarũ: Ibiq; Adrianus Gounfierius cardinalitio galero donatus est. Occultiora etiã fœdera opera Iuliani cardinalis inita esse, sunt qui prodiderint. Erat is Regi amicissimus ob Narbonensem Pontificatum, multis repudiatis cõpetitoribus à Rege concessum. Alberti quoque Pii industria eo tempore Regi probata. Carolus Cæsar obiiciebat Regi, de diuidendis Italiæ plurimis principatibus, urbibusq;, Siciliæq; regno actum. Plane à Rege purpuratos omnes pontificios constat multis & pecuniis, & sacerdotiorum, cœnobiorum, præfecturarumq; ecclesiasticarum muneribus donatos. Regem muneris insignis loco à Pontifice demum accepisse trun-
B culum dominicæ crucis. Actum est quoque de bello Turcis inferẽdo, imperiiq; Constantinopolitani infulas libenter Põtifex deferebat Regi: sed is & Antonii Pratiani iurisprçfecti & aliorum usus consilio eas cõtempsit. Hippolytus Estensis unus è purpuratis Alphonsi frater suadebat, dum uires integræ essent, studia exterorum parata, regnum Neapolitanum Rex armis inuaderet. Sed Galles domesticum otium domum reuocabat. Vnde Pontifex in condonationibus sacris elargiendis liberalissimus in Regem fuit. Indeq; magna uis pecuniæ parata est, quæ in Tornaci ab Anglo receptionem insumpta est: tantaq; fuit eo tempore concionatorũ impudentia, sine iis con
C donationibus, hæreditatem ut illam cælestem cernere neminẽ posse palàm iactitarent, unde odio pecuniæ in alios usus insumptę uilescere cœpit tantæ rei authoritas. Martinus interea Lutherus exortus est, homo maxime Pontifici infestus, & qui ad ei concitandam inuidiam omnes rumorum uentos colligere consuesset. Is uelut unguis in hoc ulcere existeret, stimulator fuit eius tumultus Germanici, quem pii omnes nondum placatum dolent: eum Pontifex habito patrum concilio abstentum pronunciauit, sacris interdixit omnibus, qui eum aut tuerentur, aut susciperent. Nec tamen minus Federicus Saxoniæ Dux, aliiq; Germani principes hominem fouerunt: qui & eo
D postea progressi sunt, Pontificem ut ipsum in ordinem cogerent: instituta q; ac sanctiones ueterum aperte reiicerent nouorum ipsi dogmatum assertores. Cœtus augustus academiæ Parisiensis iure eum male de religione sentientẽ à Pontifice ex sancta hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinàmque illius eiusmodi esse quæ neque liberalis sit, neque ex ipsis diuinorum librorum hausta fontibus, & talem plane quæ partim ex Hussitanorum, partim ex Valdensium, ac cæterorum olim factiosorum damnatis iam cõmentariis corrogata uideatur. Atq; in hanc recentẽ flammam iniecti professores bonarum literarũ multi. res exagitata apud uulgus. clamitatũ à
E multis Erasmũ Roterodamũ huius tumultus causam fuisse: hausisse ex eius libris occasionem reliquos, cũ tamẽ ille editis libris multis, nihil sibi cũ his esse, nec unquã fore commune profiteretur. Nec dubitauit aperte profiteri Sacerdotum palàm impiam uitã, Theologorum supercilium, Sodaliũ quorundam non amplius ferendam tyrannidem, huic tempestati locum fecisse. dum politiorum literarum cultores inuoluũt fidei negocio, acrius multos irritatos: potuisse æquis conditionibus initio res componi. At alterius partis semper in peius uergẽtis peruicaciam, alterius quorundam odiis & intempestiuis clamoribus, hucusq; progressam tragœdiã: ægre ut sedari pos-

fit. Sperandum tamen Deo optimo hortante promouenteq́;futurũ, resipi F
scẽtibus illis etiam capitum aliquot dogmatumq́; palinodiam recinẽtibus, pontificiæ ut maiestati debitum illi tandem officium exhibeant. Rex paulò antea auctus Ludouica filia in Galliã compositis rebus rediit. Carolũ Borbonium Mediolani relinquit: cõuenerat cum Venetorum legatis Antonio Grimano, Dominico Triuisiano, & quibusdam aliis, ut copiis eos Rex iuuaret ad Brixiam & Veronam, quæ à Cæsarianis tenebantur, recipiendas. His ex pacto auxilia petẽtibus nulla interposita dubitatione, peditũ tria millia, equites mille expeditos, una cum Lautreco Fuxeo mittit Borbonius. Sed cũ Maximilianus Cæsar Henrici Britanniæ Regis hortatu, qui pecuniã ad bel G
lum suppeditaturũ se pollicebatur, adiuncto etiam Ludouico Sfortia Maximiliani fratre, bellum Madiolano inferret, tanta rerum cõmutatione motus ad suos rediit: quippe ad Maximilianum magnæ ex Germanis Heluetiisq́; copiæ conuenerunt. Isq́; admodum magnis diurnis atq́; nocturnis itineribus confectis, non longe à Mediolano peruenit. Borbonius tanto periculo commotus, ad Heluetios Regi fœderatos fidelissimos ex suis mittit, qui auxilium peterent, Mediolanóque egressus primùm ad Abduam properauit. Ibi certior factus parata quidem ab Heluetiis auxilia, sed tardius properare, Maximiliano copiolas suas noluit opponere. Mediolanum au- H
tem rediens iam gliscentem seditionem compescuit. Ex triginta tribus ciuibus, qui in Galliam ad Regem mittebantur, tres eò tantum peruenerant, reliqui ad Maximilianũ confugiebant, hos ex itinere retractos occidi ille iussit. Aduentu Borbonii territi Mediolanenses, qui iam Bartholomæũ Claudium tribunum rerum capitalium ad urbis præsidium relictum oppugnare parabant, consilio immutato cum Gallis de urbe tuenda consilium ineunt. Iam Cæsar prope Marignanum castra locarat, elatusq́; spe certa uictoriæ ex Borbonii fuga, urbi coutulit castra. ueritus Borbonius ne suburbia sibi pro castris occuparet, ea quòd à se teneri non posse indicabat, ne cui essent usui I
Cæsarianis, incendit. legationes ad Heluetios nouas circummittit ad eos pagos, quos superiore anno Rex pacauerat: missaq́; ingenti pecunia paludamentisq́; militaribus auro argentoq́; egregie contextis, ad iter mox eos extrusit. Properãtes hi postico castri excepti sunt: Maximilianus occasionem aucupabatur, incitatus promissis Galeatii Vicecomitis, si qui tandem ex urbe erumperent, Gallosq́; inuaderent. Ea spe frustratus cum esset, nõ est uisa ratio ad Mediolanum oppugnandum commorandi, ne dum in eo esset occupatus, circunuentus à tergo ab equitatu Gallico aduentãte laboraret. Ad hæc cum Borboniũ aggeres duxisse, seq́; imparatũ à cõmeatu uideret, diu- K
tiusq́; eodem loco tantæ copiæ ali non possent, Brixiam adiit: ciues pacti ingenti pecunia ut castra alio transferret impetrarunt. Inde Laudem prætereuectus urbem hostiliter diripuit atque incendit: dubitãs an in Venetos tantas copias duceret. Venit interea ex Anglia ingens pecunia Maximiliano. Erat is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus. Baltheo quoque Germanico succinctus, gregarios milites humanissime audiebat. si quis egestatẽ deploraret, nummis è baltheo depromptis egestati eorũ subueniebat: raroq́; bella capessebat, nisi cũ re nummaria laboraret. Igitur ingenti pecunia

A nia ab Anglo accepta, cùm unus de iis qui erant ei à secretis solito tristior esset, rogatusq; ab eo quid frontem contraheret? Quid(inquit)non doleam; qui tantam pecuniam inter tot milites diuisam euolaturã mox uideam? ar-risit ille: laudatoq; eius consilio, omnibus ignaris uelut literis acceptis, quibus in Germaniam properare iubebatur ob Ladislai Hungari Regis mortẽ repentinam, è castris se proripuit frustratis militibus. Borbonius extremum agmen Cæsaris carpens, impeditos tardiusq; properantes oppressit: reliqui Cęsarem secuti in Germaniã rediere. Vsi sunt Galli fideli ea in expeditione Venetorum opera, itaque mox ad Veronam recipiẽdam cum eis missus est
B Lautrecus: ibi congressi sex equites Gallici cum totidem ex Hispanis, uictores rediere. In iis fuere Cicheus Regi familiaris, Moularcus & quidam alii: quos imitatus Pomperanus inermis cum inermi hoste congrediens, uictor & ipse rediit, sed Cicheo & aliis irridentibus, unde postea ingens inter eos orta simultas, ut aliquot pòst annis Cicheus renouatis inimicitiis, clàm cum Pomperano congressus necatus sit: ipse Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iussu Regis, qui Cichei morte grauissime affectus erat, ad supplicium rapi iussus. sed cum constaret alterum alteri uelut priuatum duellũ prius denuntiasse, Borbonio adnitente, mitigatus est Rex. At Veronę coferti Vene-
C ti, Galliq; quassatis prius mœnibus parum absfuit, quin urbem expugnarẽt. Iussu tamẽ Regis inde reuocatus est Borbonius. Quæ causa fuit, ut induciæ paciscerentur cum Cæsare, deligerenturq; Carolus Hispaniæ Rex, & Franciscus Galliæ honorarii arbitri. Hiq; tandẽ ita statuerunt, uti acceptis ducẽtis millibus nummûm aureorum Verona Cæsar cederet: proniorq; fuit ille ad pacis conditiones accipiendas, ob quinque pagos Heluetiorũ nuper Regi conciliatos, quibus quingenta millia nummûm aureorum Rex miserat, ingentémque pecuniam in singulos annos pronuntiarat. Eoq; tempore gliscere cœpit seditio apud Hispanos, plebe in nobilitatem incensa. Ea res
D mouit Carolum ad pacem cum Gallo ineuudam, ut is Ludouicã filiã uxorem ducturum se polliceretur, eiusq; matrimonii gratia remitteret Rex Carolo ius omne quo Neapolitanum regnum sibi asserit: ac donec matrimonium contractum esset, centum millia nummûm aureorum quotannis Regi pensionis nomine penderet, eiúsque rei ergò sponsores classicos & assiduos daret. id eo lubẽtius arripuit Carolus, quòd uereretur adiunctis Heluetiis, Pontifice, Italiæq; omnibus regulis, ne expeditionem ille pararet in Neapolitanum regnum, quod ei tum perfacile fuit: postea nequicquam tentatum est. Borbonius posthæc in Galliam rediit, relicto Mediolani Prorege
E Odeto Lautreco, cuius opera conciliati fuerant Heluetii. Senatus Gallicus Mediolani constitutus Præside Ioanne Selua, cuius iudicia probatissima ubiq; uisa sunt. nam quanta in inuidia quantoq; in odio reliqui fuissent, animaduertens, multo grauior atque acrior in reuocandis iudiciis ad pristinã religionem uisus est. Florebant eo tempore res Gallicæ. Sed tamẽ perpetuo euentu plaudẽtis fortunæ, fastu aula regia abũdare cœpit. Multi inter blãditias rerum prosperarum minus iam cupiditatibus suis imperare. Si quam uidebant eximia corporis specie & decore, eã deperire. Italicas aliquot pellices palã habere. Posthęc anno millesimo quingentesimo decimoseptimo

Regi natus est Franciscus filius, regno si per fata licuisset successurus. ei pa- F
tres lustrici adhibiti Leonis decimi Pōtificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambasiæq; infans summo splendore apparatuq; ablutus est. Sequenti anno Maximilianus Cæsar fato functus est. Dum comitia habentur de Cæsare deligendo, uisa res est non indigna Gallica maiestate. Itaque cādidatum se mox Rex ostendit, quadraginta millia nummū aureorum mittens ad concilianda sibi suffragia. Prensabat unus Federicus Dux Saxoniæ, sine fuco more Germanico. Acrior erat competitor Carolus Maximiliani nepos Rex Hispaniarum, Austriacaque familia commēdatus. Fuit legatorum Gallicorum tarda prensatio: nam passim ita negabant, ut G
Carolo se debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat. Si quid cōferre potuisset in eum, iam Ludouica Sabaudiana Regis mater solicita erat de insulis Imperii, apparatu pompaq; solēni. Arturus Goufierius Præfectus prætorio missus erat ad res tentandas. is re nondū expedita in itinere obiit, non sine Regis querelis qui eo familiarissime utebatur. Designatus tandem Cæsar Carolus Austriacus, Erardo Marca maxime adnitente, qui palàm in mores Galli multa conferebat leuissimis de causis, ille hostis, cum pater & fratres Gallis amicissimi essent. Et Leo Pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis, admonebat Germanos, prohiberi Carolū Imperii peti- H
tione, cùm ueteri professione unus idem & Romanum Imperium, & Neapolitanum retinere non posset: itaque eo nomine postea is legibus solutus est, aucta etiam Pontifici Neapolitana pensione. Franciscus Sammarsallus, cuius consilio in consuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur, celeriter cursu publico ad Pontificem missus, spe Regem ipsum rediēs impleuerat. Et Leo quidem naturâ probus erat, qui principem Romanū probe egisset, liberalitate regiisq; aliis dotibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatum sine aliorum iniuria cupidus, ac paulò antea allectis in purpuratorum collegium multis, ingentem uim nummorum cōtraxerat, ut & ex I
indictione simulata belli Turcici: sed Iuliani Medicis opera toto pōtificatu usus, acris hominis, simulatoris iuxtà ac dissimulatoris, multa effecit ut posteritas in eo Pontifice desideraret. Inde Regi natus alter filius Henricus Regi successurus. Eodemq; tempore clatros cancellosq; argenteos obiectos fenestræ ad fanum diui Martini Turonici, euulsos multi mirati sunt, Iacobi Samblanchiani consilio, non sine plebis querelis, ut tandem uindicem diuinum sacrilegii pœnas à Samblanchiano sumpsisse iactatum sit. Et annus quidem agebatur millesimus quingentesimus uicesimus, cum ultro citroq; missis legatis fœdus initum est cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mentio- K
ne sponsaliorum inter Franciscum Regis filium, & filiā Regis Angliæ. Inde ad urbem cui Ardea nomen, conueniunt ambo Reges unà cum uxoribus, eo splendore, eaq; pompa, ali ut plures legiones in plures annos eo sumptu potuissent. Tabernacula tria magno splēdore excitata sunt loco medio inter Ardeam & Guinense castrum: alterum Gallo, alterū Anglo, aliud Thomæ Vulseno Cardinali, quo uiro familiarissime Anglus utebatur. Fama est dum proximi essent Reges, necdū locus esset destinatus colloquio, summo diluculo petasatum Regem comitatumq; tribus tātùm ministris, Caletium properasse,

A properasse, Anglumq; inuisisse.eum cùm lectulo decumberet excitatum à ministris,festinante Rege discinctum tunicatúmque adhuc necdũ dato spatio ad domesticam uestem sumendam obuiam iisse. Eadem comitate usum Anglum,Regem nullo stipatum satellite inuisisse.Mox ad Ardeam conuenere,ea usi familiaritate, ut ab iis initiis profectum amorem nõ modò seruaturos, sed aucturos Reges coniectura omnes augurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnificè opiparéque excepti sunt, & Galli ab Anglis alio triduo profusis epulis accepti:proceribus utrinq; dona donata:ut propinans Borbonio Anglus pateram auream egregiè cælatam dederit. qui ut B erat Anglis iniquior munus aperte quidẽ repudiasset, sed eo nõ exaudiente ignaroq; ueluti ei assideret munus accepit Carolus Barrandus,homo dicax,scurriliq; dicacitate solitus risus Regi excitare. Quæ causa fuit,ut quod alii certum fuisset exitium allaturum indignante Borbonio, huic ob morũ festiuitatem festiuissime cesserit. eoq; tempore Philibertus Chalonius Aurengiorum princeps,in aula degens,ob aduentum Thome Vulseni Cardinalis Lutetiæ hospitiũ mutare coactus,grauissime id tulit:delatáque ad Regem querela cum se rideri putasset, irarum plenus ad Cæsarem transfugit, eiq; amicissimus fidelissimusq; postea fuit. Et Carolus quidem Cæsar iãdu- C dudum consilia belli in Gallum agitabat. ademptum Burgũdiæ maioribus suis principatum querebatur. frẽdebat Mediolanum Cæsarum patrimoniũ occupari. Cõciliari tamen Gallo uoluerat,dum seditiones Hispanorũ componit,Austriamq; & maiorem Germaniæ partem seditionibus æstuare uidet.Factaq; spes ut ambo congrederentur, amicissime si quid alterũ premeret transigerent;cum repentè sese proripuit Cæsar,rebus iam suis compositis ferocior factus.Accendebant odia aulici,qui Cæsarem ut stolidum apud Regem traducebant,matrisq; furorem referentem:Id ut erat ineptũ,ita uerum fuit,matrem Cæsaris perpetuo furore laborasse: datos ei custodes qui D furentem obseruarent.quæ se cum inedia conficeret, toto conclaui passim ordine miro tragemata & salgama custodes apponebant,quibus illa gustatis inediam depellebat,resipiscens interdum,interdum omnia deiiciẽs:quæ tamen ita constituta erant,ut facilè deiici non possent.unde accidit ut quoniam illa intẽpestiuis horis sæpe & nocturnis cibum peteret, singulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararẽtur.Et cũ prędes pecuniæ Neapolitanæ causa Rex postularet,exarserunt utrinq; eruperuntq; tandem odia male pressa:Leone præsertim Põtifice Frãciscoq; Sfortia ad Italiã recipiendã uocãte Cæsarẽ.Robertus Marchius Cedanũ habitabat uicum,sed castro mu- E nitissimo insignem:Ibi castrum depresso submissoq; loco omni machinarũ genere instructissimũ. is Gallo semper amicus fuerat:erant ei in armis semper paratæ aliquot cohortes. Accidit ut is cũ Emeriano de castro Hiergiæ controuersiam haberet:eductis repentè cohortibus ipse non solùm hostes fugauit,sed collectis maioribus copiis in uicina loca impetum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit. Id Cæsar interpretatus est quasi iussu Regis ea patraret, missisq; legatis impetrauit ut reuocarentur ab eo Gallici milites,qui iam Viritonum obsidebant. Accensis tamen odiis cum uiolato fœdere Anglus Cæsarẽ ad bellum hortaretur, utrinq; bellũ parari cœptũ.

Arnol. Ferroni Lib. V.

Cum tamen Regē admoneret de Cæsare nihil esse quod laboraret:ita Cæsarem suspici à se,ut se putaret præstare debere si quid in Gallos moliretur. F
Hæc Rex intuitus,cum seditio apud Hispanos recruduisset, opemq; afferre Henrico Nauarræ regulo Regi saluis cum Cæsare fœderis legibus posset, Andream Fuxeum qui Lesparrous dicebatur,Antoniū Turnonium aliósque plures,adiunctis ex Aquitania multis peditibus, equitatuq; Pictonico in regnum Nauarræ impetum facere inbet.Fuxeus celeritate usus,priusquā Hispanus copias contraheret,usus nobilium oppidanorumq; egregia opera Pompelunam recepit,aliaq; aliquot non ignobilia loca oppugnauit.Cū præsidia locis disponere debuisset, aut aucto exercitu alia loca expugnare, G uoluntarios milites Aquitanos omnes sponte dimisit,maioremq; equitatus partem ad suos remisit:ac Gruniam profectus(quod alii Logroniū , alii Iuliobrigam ueteribus fuisse aiunt) oppidum cœpit oppugnare. Hispani ubi longius progredi hominem uident,sedatis seditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: Ille urbem oppugnans tantùm abfuit ut hostem terreret,ut quotidianis eruptionibus uariè Gallos illi fatigarent.Quibus ille penuriaq; anhonę fatigatus,cui prius non consuluerat,expectabat opportunum tempus inde sese proripiēdi,prius recepto Nauarrorum regno.Post receptam Pompelunam (quam alii Pompeiopolin uocāt) Lesparrous peruenerat in locum quem incolæ uocant Pontem Reginæ.Stellam etiam receperat,& Lozarcon.Gruniam uerò dum obsidet, territi oppidani machinarum impetu ni noui auxilii spes affulsisset, de deditione cogitabant. At H nobilitate Hispanica,quæ commota domestico bello in gratiam cum plebe redierat,auxilium ut bi ferente,cum abundarent Hispani copiis; & ob Hyberum fluuium medium inter urbem & castra, duriora omnia erat Lesparroo:itaque consilinm redeundi iniit,sequentibus hostibus & extremū agmen lacessentibus.Adhæc erumpentes reliqui ex urbe,undique admixtis aliis,Gallos perturbabant.ubi ad Noyum uicum uentū est,fatigatus ille aciē I pro tempore instruit,circa horam quartam post meridiem. Anceps Gallos terror circunstabat:nam neque leuibus hostium equis procursantibus conferti pugnare poterant,& procursando latius euecti patebāt sagittis Hispanorum.Sustinebāt tamen hostium impetū, donec Lesparrous hasta in oculos infixa obtritus est : unde postea obcæcatus est:sunt qui sulphureo igne emisso id ei uelint accidisse.Galli passim cæsi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ.Turnonius & Lesparrous captiui abducti.Multi putarunt culpa Lesparroi cladem acceptam. nam Pompelunæ cupida nobilitate recipiēdi Henrici sui Regis,nulla Nauarrorum insignia Gallica fixerat:ob quæ illos mox in gratiam rediisse cum Hispanis Lusso etiā Aqnitano sequestro : qui cum apud eam gentem gratia ualeret, indignaretur in K nullam se partem bellicarum curarum accersitum.Ipse Lesparrous culpa se uacare aiebat,propterea quod firmus ab equitatu non fuisset; infrequensq; præliorum miles , rapinisq; demum assuetus, ac paulò antè ære dirutus,ad tantam expeditionem sibi attributus fuisset : qui nec suo imperatori parere didicisset , neque ut pareret coerceri quasi uoluntarius miles posset.Rex in solatium amissorum oculorum & Lesparroum suo ære carcere liberauit,

& multis

A & multis annuis uectigalibus donauit. Atque eo quidem tẽpore satis constat, multis Galliæ locis in Gallos equites Gallicos grassatos. Questi nõ solui stipendia passim uagabantur, oppidula diripiebant, agros uastabant, pecus abigebant, ne pudicitiæ quidem uirginum parcentes, ut uicis multi diffisi in urbes se recipere cogerentur. Meldenses, cùm illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt raptim ad arma plebe uocata, eductisq; machinis, has cum globi æneí deessent quo terrorem excitarent, onustas papiraceis globis emisere. Illi uel admoniti à lanio quodã (namque is postea eo nomine ceruice luit) uel inconditæ plebis arma contemnentes, facilè in urbem B ingẽti strage edita eos compulere. Dissimili euentu cessit militibus ferocia in aquitania: Nam post expilatos aliquot uicos, nel leuissimis urbibus exclusi, ad Mompaoum oppidulum Petracoriorũ peruenere: ibi somno & uino madentes, nocte intempesta ab oppidanis rusticisq; concisi spoliatiq; sunt. Erant hi ætate uiribusq; florentes ex turmis Chandii, qui uarie prius agros popularium uexarant, ac sibi Mille Dæmonum nomen imposuerant. Si rogasses quò pergerent, ad dæmonem: unde prodirent, è dæmone, aiebant. unde multi suspicati à potentiore immissos. Ac iam instabat annus millesimus quingentesimus uicesimus primus, cùm Rex irritatus Cæsarianorum C in Galliam irruptionibus, excursionibusq; in Mediolanẽsem agrum, quem iam magna ex parte occuparant, copias parauit quibus auerteret Cæsarem ab exteris bellis, ad sua eum tuenda reuocaret. his pręfecit Gulielmũ Gounfierium Boninetum tribunum maritimorum. Erat ille Regi perfamiliaris arcanorum omnium sermonũ particeps: Burdigalam profectus à priuatis, ne ipsis quidẽ Senatoribus, sacerdotibusq; parcens, mutui nomine ingentes corrasit pecunias, exegitq; magna acerbitate: ac ne sacris quidem abstinuit. Is cum in Nauarros se proficisci palàm iactitasset, nocte intempesta admonitis clàm præfectis, continuatis nocte dieq; itineribus, prius uisus est circa D Fontem Rapidum urbem hostium munitissimam, quàm illi suspicati essent ex alio eum itinere diuertisse: nactusq; ad locum, cui Andayo nomen, mare tranquillum, traiecit copias. Adnexerat plures machinas, è Burdigala quoque sumpserat plures inusitatæ magnitudinis, nõ satis ex uoluntate ciuium. Situs urbis & uicinum mare reddebant oppugnationem difficilem. Vrbs machinis quassata, turres prostratæ: nec tamen conserti Galli ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent. At prius ea ui machinarũ impetu cõuulsa ita muri pars, ut hostis sibi diffideret. ita deditione facta, urbs recepta est. Vrbis custodia attributa Iacobo Daillono Ludæo. Boniue E tus in Galliam reuersus quasi nulla impensa tantum bellum confecisset gloriabatur. omnes multa de eius industria ac re gesta: atque hæc una uox omnium, nihil magnificentius nihil præclarius gestum: unum hunc uere esse bello Mediolanensi pręficiendum. Rex hoc facto sic incensus erat, multum ut accessisse ad eius erga eum amorem uideretur. Cæsar post aliquot menses Philibertum Chalonium Aurengium misit ad urbem obsidẽdam. Vrbs egregie à Ludæo defensa: sed periculum erat ne commeatus inopia opprimeretur. Satis cõstat eò uentum inopię, ut nec muribus alióue animali immundo abstinerent Galli Aquitaniq; qui in pręsidio erant: & omne herba-

rum radicumq́ genus muris eruerent, sutrinæ etiam coriis uterentur. Parandæ erant copiæ ad annonam inferendam. hæ paratæ sunt à Iacobo Palicio, qui inuito hoste urbem omni refersit commeatu. In locum Ludæi & aliorum recentes immissi. Vrbis custodia Francisco Frangio Aquitano, qui apud Castillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo cuius maiores à Cæsare necati ferebantur, attributa. Assidebat urbi Aurengius in omnes occasiones intentus: is tandem ingentibus præmiis Nauarrulum solicitat ut urbem dedat. Erat id difficile nisi communicatis consiliis cum Frangio. is uerò abhorrebat ab eo facinore. multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hostem transibant, oppidani ad seditionem spectabant. corrupti aliquot milites uel ut aiebant tædio longæ militiæ à Nauarrulo uenia impetrata in Galliã redibant: quos omnes Lautrecus deprehensos mox necari iussit, submotis magnorum uirorum precibus. Ita factum ut urbs dederetur: Frãgius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduersurus erat, nisi multa ille quo dilueret à se omnẽ culpam retulisset, quæ iurisperiti consulti probata magni esse momenti aiebãt. Interposita hac dilatione per Castillonũ, à Rege impetrauit causam ut Tholosæ diceret. atque is postea publicæ Tholosæ exauthoratus est: uel ob urbẽ celerius quàm par esset ignauissime relictam, uel ob parum fidelem operam Regi nauatam: cum tamen quicquid id esset culpæ in Nauarrulum conferret, qui seditiose concitatis militibus, deditionem suasisset. Euentus rei dolo eum uacare monstrabat, cum Nauarrulus auctus stipendio, restitutisq́ auitis bonis, ad Cæsarem transiisset. Deinde Hispani populari cœpere Aquitaniam, duce eodem Aurengio: qui collecto ex Hispanis Germanisq́ exercitu, Lusso etiam Aquitano adiutore ut quidam frendebãt, suscepit eã expeditionem. Ac transmisso pontibus Gano fluuio alioqui rapidissimo, qui tũc placidissimus fluebat, Sordam oppidulum peruenit. Prope Sordã quasi rostro finditur Ganus, & diuisus æqualiter in duas partes, latera undiq́ alluit, rapideq́ dilapsus mox in unum cõfluit. Est Sorda sita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus sodalium Benedictinorum lautius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, atque eius loci cœnobiarcha, ædificata. Ganus, qui Sarransam, idem eum locum præteruehitur: tumulus eo loco Turpini Pontificis magni familiaris. famaque est ibi castra magnum Carolum diutius olim fixisse. Hispani locum nacti uacuum incenderunt: eodem terrore uicinum aliud oppidum Petram Perforatã, quod Adriano Asprimontano paret, peruenerunt; sed ibi superiore loco atque arduo ueteris castri reliquiæ, satis tamen tum munitæ loci difficultate: quo factum ut cõmeatu tantùm ex inferiori loco ab oppidanis excepto, Estingum uicinum aliud oppidũ appulerint. fluit & ea parte Ganus: oppidum satis excelso loco situm, sed ad hostiles impetus excipiendos parum munitum. Est & alter fluuius Vidosus nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham castrum Grandimontanorum haud ignobile præterlabitur. Hispani Estingum incenderunt & diripuerunt; ac Vidacham profecti diu castrum loco palustri situm obsederunt: idq́ post uicesimum diem necatis crudeliter qui obsidionem tulerant receperunt, & diruerunt,

A fuerunt. Rustici palàm Dacium & Baionam perfugerunt. Erant Dacii paratissimi ad hostes excipiẽdos, eoq; paucos ante dies immissæ copiæ. At hostes prædabũdi, prius castrum uicosq; eius loci quem Mauleonum solũ uocant, populati redierunt, multis ex suis desideratis: Quippe agricolæ armis assueti, præcipue in balistis sagittisq; emittendis periti, si quos temere ex ordine progressos deprehendebant, passim feriebant. Ipse Aurengius aliquot post menses in Italiã naue actuaria uectus, sordidaq; ueste de industria quò facilius lateret amictus, ab Andrea Doria exceptus est, & ad Palicium perductus, diúque captiuus in Gallia mãsit. Diripuere quoque circa id tempus

B hostes fanum Ioannis Lucensis, & uicum Viarrium, & agros Laburtiũ uicinos Baionensibus. Parte alia Cæsar in finibus Galliæ Belgicæ, per Henricum Nansoum collectis plus quàm equitũ octo millibus, peditum uiginti millibus, Mosone urbe per deditionem recepta, Maserias oppidum oppugnabat. urbs satis munita est, amnibus etiam præterfluẽtibus munitior. Sed suburbia quæ eo tempore urbi æqualia erant, ab ipsis Gallis diruta, ne hosti prædæ essent. Sunt urbi uicina loca excelsa, ex quibus emissa tormenta bellica uarie oppidanos terrebant. missus est Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc secuti Anna Mammorantius, Turritus, & plures alii, qui quoti-

C dianis eruptionibus hostes fatigabant. Ipse Baiardus caduceatori Nansoi diserte imperauit, ne sub specie deditionis imperandæ rediret in urbem, ni pareret morte denuntiata. Multi tamen opprimebantur globis æneis è superiore loco emissis: in quibus parum abfuit quin opprimeretur Franciscus Brassacus è Golardorum antiqua familia in Cadurcorum finibus. Nãsous dum uidet acriter urbem defendi, castra aliò transtulit, seditione orta in castris à Germanis, aduentanteq; Gallico exercitu qui ad Atignium iam coactus erat: atque ita proximæ utrinque fuere copiæ, ut quodam die certũ iam prælium speraretur. At Cæsariani Gallos frustrati in palustria se loca rece-

D pere: constructis tamen ponticulis aliquot, progressæ cohortes aliquot Gallicæ, turmas aliquot hostiles relatis spoliis dissiparunt impetu tormẽtorum: ubi Aymericus Spurius uulneratus, post paucos dies desideratus est. Carolo quoque Borbonio aduentante Hisdinum receptum est. Paulò antea suadebat Borbonius, dum Cæsar Valentiæ obequitans cum copiolis inermibus conspectus esset, impetus in eum fieret, nec tamen auditus est: ipso Cæsare postea profitente magno se defunctum periculo. Alii scribũt, cum indignaretur Borbonius Alenconium, qui Margaretæ Valesię regiæ sorori nupserat, primæ aciei prępositũ, authorem fuisse ne Cęsar opprimeretur, quasi

E insidias hostiles uereretur: fuisseq; deinceps eius animũ à Rege alieniorem. Videri poterant illata utrinque damna æqualia, nisi Cæsariani Tornacenses, quos alii Neruios uocant, uictos recepissent, cum sera auxilia aut nulla superuenissent. Libet hoc loco ueniam deprecari, si diuersorum annorum mensiumq; monumenta uaria confuderim: Nam quæ de Gallis postea Mediolano pulsis proditurus sum, quædam circa ea tempora, quædã antea cõtigere. At nos Gallica suo loco, extera separatim quoque maluimus reddere. Rex cum integris copiis Burgundionum agros latè populatus est. passim uillæ exustæ. corrupta ædificia. arbores excisæ. Domus ipsa in quã Rex

diuerterat, ob hospitæ nobilis preces quæ genibus eius aduoluta incẽdium F
deprecata fuerat, cuiq; parcendum Rex iusserat, à pueris aulicis (ut sunt ad
omnem petulantiam educati) dum uix Rex ocreatus equum admisisset, incensa
est. Talibus incendiis initiũ hostes dederant. Leo Pontifex qui spe pacis
uana lactauerat regios legatos, bello etsi non indicto, tamen iam decreto
hostis erat Gallo. Immutatus est is à Iulio cardinale Medice: qui etsi multis
acceptis & pecuniis & præfecturis ecclesiasticis Regi amicissimus esse
debebat, Cæsari tamen totum se tradidit, accepta pensione annua decẽ millium
nummûm aureorum hispanicorum, qui ducis nomine insigniri solẽt:
adiectumq; uti Parma & Placentia ad Leonem redirent: augeretur pensio G
regni Neapolitani. Cæsar scripsit ueritum Leonem ne uires Gallicæ augerentur
secum in fœdeta uenisse. obtendebat Leo Pontifex præfecturarum
ecclesiasticarum prouentus, in Mediolanensi ditione occupari à Gallis, irritis
pontificiis codicillis, idq; Manaldi Tarbellorum pontificis improbi &
ignari hominis temeritate: cuius consilia ut & Sanctostephani deterioris,
Lautrecus pro oraculis sectabatur. Hæc clàm addebat etiam, multa Gallos
arroganter præiudicare, reuocareq; ad suum arbitrium oppressa pontificia
maiestate & dignitate. palàm Italiæ libertatem personabat, concipiebàtque
animo pulsis Gallis maiora, ne ab ipso quidem Cæsare, aut Francisco Sfortia, H
cuius iactitabat restitutionem, succedentibus rebus temperaturus. Coniunctis
uiribus Cæsaris, Pontificis, & Sfortiæ bellum erat gerendum. Prosperum
Columnã equitatui, peditatui Ferdinandum Daualũ Piscarianum
præposuere: Federicum Gonzagam adiunxere pontificiis copiis, Hieronimo
Adurnio interea nauticis copiis præposito. Paulò antea Lautrecus qui
Mediolano præerat in Galliã redierat, relicto Thoma Fuxeo Lescuno fratre
prorege. Hic à Federico Gõzaga certior factus est exules Mediolanen-
» ses res nouas moliri. Gabriel Venetus uir magni animi, summaq; prudẽtia,
» admonebat Leonẽ bellica ea cõsilia prima specie læta, tractatu dura, euen- I
» tu tristia esse. adesse Gallicos legatos, dum integra omnia essent, uerbis po-
» tius sopirentur controuersiæ, quàm Italiam, Galliam, Hispaniam ad funestũ
» armaret bellum. Cogitaret potius de Turca labefactãdo: in quem nisi mu-
» cronem pontificium exacuisset, parum pie in reliquos uerti arma. futurum
» id ei spectaculum iucundũ, qui uideat unius corporis duas acies lanista Põ-
» tifice dimicantes? eò ne recidisse tot annorum magnificas pollicitationes?
» quibus subigendi essent Turcæ, ut repentè signum belli ab ipso Pontifice in
» Christianorum mutuam perniciem proponeretur? Et mouisset Leonẽ pru-
dens hominis cõsilium, sed is Iulio Medice omnia administrante parum sui K
iuris uidebatur. Lescunus ueritus ne exules res nouas molirentur absente
fratre, Rhegium adiit. Præerat iussu Pontificis Rhegio Vidus Rangonius,
cum eo Lescunus expostulat de exulibus receptis præter fœdus. Dum tempus
protrahitur diuersis altercationibus, ab Alexandri Triuultii militibus,
qui cũ Lescuno uenerant, impetus fieri cœptus in oppidanos. at hi leuibus
aliquot machinis emissis Triuultianos compressere: ipse Triuultius pila
plũbea ictus, post aliquot dies occubuit. Lescunus cũ retineri posset à Rangonio
emissus est. Rumor interea percrebruit Lescunum captum. deletas

turmas

A turmas quæ eũ secutæ fuerãt. resq; parum absuit à seditione, perterrito senatu Mediolani, ni Lescuni aduentus timorẽ omnem discussisset. Eoq; tẽpore Mediolani arx Iouis de cœlo tacta est, non sine strage Gallorum. Manfredus Palauicinus raptim Germanorum copiis in gratiam Francisci Sfortiæ eductis Como imminebat, sperans ab iis cum quibus prius conuenerat, orto tumultu, loco se potiturum. Como præerat Gratianus Garrus Aquitanus, quẽ licet ut nouũ hominem multi prætereant, gentilitate tamen Grandimontanis coniungebatur. Is cum urbi proximum Palauicinum resciisset, atque de uia fessos Germanos in locum uicinũ consedisse, ut ex uiæ labore
B relaxarent animos, cum turmis aliquot Aquitanicis urbe tacite egressus, in eos impetum facit, nactusq; imparatos, palantes facilè dissipat. Palauicinus ut erat locorum peritus, per montes fuga elapsus, defunctũ se tanto periculo existimabat; ac iam cum Germanis qui ex fuga superfuerant, agitabat de bello renouando. Garrus subductis rationibus, admonitus à peritis locorum, montis fauces eò celeriter actuariis nauigiolis uectus occupat, eoq; cõtẽdit quo Palauicinum peruenire necesse erat. Celeritatem iuuit rei euentus, deprehensum hominem unà cum Ioanne Stulto comprehẽdit. Germanis ad suos reditu permisso, reliqui maiestatis damnati capite luerunt. E-
C ius iudicio decreta quæstio in Christophorum Palauicinũ, cuius rei ille nõ ignarus suadentibus amicis, fugæ cõsilium neglexit. & hunc aiunt in castro aduentantem Lescunum ultro excepisse, non ignarum quam ob causam adesset: ut Lucæ Ogo Scoto peditum ductori qui eò nocte à Lescuno præmissus fuerat, ignarusq; esset quam ob causam eò missus esset, dixerit, immeritò fidem suam suspectam Gallis. Comprehensus est & alter qui sanguine cohærebat Palauicinis: qui quotidie loricatus satellitioq; stipatus ad salutandum Lescunum uentitabat. qui ubi sensit prætoriam adesse cohortẽ quę iniiceret manum, chlamyde abiecta parum abfuit quin sequentes frustrare-
D tur. Huic aiebant certum fuisse cum suis in Lescunũ impetum facere, eumq; occidere. Res erat in ea opinione, ut hostes domesticis insidiis Mediolano se potituros non desperarent. Cribelli iam & Caymi copiolas in agro Mediolanensi contra Regem collocarant. crescebat in dies numerus: hos ne se commouere possent diu obseruatos, multis & firmis pręsidiis accersitis, repentè idem Garrus oppressit. authores tumultus fuga sibi consuluere. apparatus belli direptus & à Garro abductus est. Conflato iam bello Mediolanensi Lautrecus Mediolanum redierat. Non defuere qui Lautrecum & fratrem cogitasse dicerent quo pacto Triuultiorum & Palauicinorum
E agros maximos & feracissimos, uillas, castra, oppidula, in suos quæstus converterent. Et sunt qui putent Mediolanenses parum iam Gallis æquos fuisse, ob impetus aliquot direptionésque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partium inuidia, Menaldi Pontificis consilio, à Lescuno absente fratre. Vnde in domum suam ingẽtem pecuniam auarus Pontifex auerterit. Fama est Leonem decimum Palauicino affinem fuisse, certe pro eo intercessisse eo animo ut rem suam agi diceret: nec cessasse galerum purpureum offerre Menaldo, quem gratia multum ualere sciebat apud Lautrecum, modò ex reis eximeret Palauicinum. Fuisse Lautrecum, ut

nemo nascitur uitiorum expers, natura acerbiorem, & qui ægre à suscepta F
sententia diuelleretur. Itaque spretis pontificiis promissis in reum lege agi iussisse:unde in Gallos Pontifex inexpiabile odium conceperit. Quod si in Galliam reum misisset, aut liberali custodia habuisset, mitigari potuisse Pontificem, qui reo damnato Gallis apertissimus fuit hostis. Atque eo pacto culpam amissi Mediolani in Lautrecum conferunt: ignari prorsus & cõsiliorum pontificiorũ & Gallicorum: quippe aliquot antè mensibus quàm Palauicinus comprehenderetur, & fœdus inierat Pontifex cum Cæsare, clanculum tamen, & pontificiæ Cęsarisq; copiæ iam agrũ Mediolanẽsem infestabant: nec de Palauicino sumptum est supplicium donec eorũ copiæ Mediolano proximæ essent: quod & die octauo post sumptũ de eo suppliciũ G
captum fuit. Iam Cæsaris Pontificisq; copiæ Parmam peruenerãt. Ad eam tuẽdam prius Lautrecus miserat Thomam Fuxeum, Lescunum fratrẽ cum alis aliquot Scotorum & Gallorum, peditéq; Aquitanico. Vasta urbs maiore numero cum indigeret, accersiit ad se Lescunus Federicum Gonzagã Boium, quem & Bozulum alii uocant: qui cum lecta Italicorum peditum manu aduolauit. Sed cum plures ex iis ad hostes transirent, consilium uterque iniit de omnibus opprimendis. quod illi animaduertentes repetito iureiurando Lescuno receperunt urbe se non excessuros: atque eo tempore plus H
quàm trecẽtos, cum nomina omnes edidissent, desiderare se ex eo numero quem adduxerat, fatebatur Boius. Ferdinandus Daualus circa portam Placentinam admotis machinis sternere mœnia Parmæ non desinebat; ut iam aditus patefactus ad irruptionem uideretur. itaque hortãte eodem Daualo, Cæsariani Pontificiiq; in fossas sensim progressi tentabant per stratum murum irrumpere. Lescunus temeritate eorũ animaduersa, emissis leuibus tormentis in fossas rursus omnes pręcipitat. ita multis cæsis, iniquo se loco tormenta admouisse deprehendebat Daualus. Prosperi Columnæ cõsilio admouentur tormenta ad propugnaculum eruendum, quod erat circa inferi- I
rem murum: ita factum ut intra octauũ diem conuulso propugnaculo, cum libratores assidue globos æneos in id sollerter immitterẽt, aditus ad irrumpendum commodiore loco pateret. erat id propugnaculum satis munitum, cæterùm diuersis locis cõncauatum atque apertum, ad bellica tormenta cõmodius emittenda: & libratores hostium dũ in ea loca aperta dirigunt tormenta, nec sulphureo apparatu abundans Lescunus incertis ictibus audet terrere hostes, factũ est ut propugnaculi uis concideret. fluuius ita mediam ciuitatem diuidit, ut undique muris septus uoluatur: ita quãdo & uis hostiũ imminebat & ægre uasta urbs omnino ob præsidii paucitatẽ retineri po- K
terat, Lescunus trans fluuiũ subductis tormentis, cum suis secessit, ab ea interea parte quæ munitior erat uim facilius depulsurus: passimq; uniuersa ripa collocatis militibus, alueũ tuebatur, cõcisis põtibus quibus eò perueniri posset; uallo, cratibus, doliisq; undiq; ripæ adiectis. Hostes direpta uacua urbis parte ad reliquã uim parabãt, machinisq; emissis fortissimũ quenque è Gallis sternebãt: in quibus fuere & Carolus Montacutus Aquitanus Agenuensis, & Lucas Scotus, & Ludouicus Auerus Baionensis: quorum morte Lescunus perturbatus est, ut ei quidem tredecim diebus continuatis unà
noctibus,

A noctibus, circa ripam excubandum fuerit, frustra interea hostibus uim admouentibus, tametsi à latere uarie tormenta Daualus admoueret. Galli uigiliis confecti, animos iam despondebant. Lautrecus ad fratrem misso Carbone Saiaso homine impigro, per eum fratrem admonebat, ut uirũ se præstaret, ne concideret animo, auxilia ulla ne expectaret, meminisset quẽ in locum progressus esset: idq; clàm. palàm uerò admonebat epistola scripta, quã de tribunali militibus legi iubebat, seipsum mox cũ lectissimis copiis adfuturum. Atque ut iniiceret spem auxilii, hostesq; terreret, Cremonam peruenit, stipatus equitatu Gallico & Heluetiis peditibus: iamq; ad Sanctosecun-
B dum oppidulum transierat, personantibus omnium uocibus quasi ad Parmæ soluendam obsidionem irent. mittebat tamen Sanctoualerianum cum mille quingentis peditibus Gallicis è Narbonensi prouincia, Delphinatiũq; finibus. Quæ causa fuit ut Prosper & Daualus soluta obsidione raptissime inde se proriperent. Lescunusq; abeuntiũ trepidationẽ sentiens, urbe erumpens, & plures oppresserit, & una machina ingenti quæ segnius auehebatur potitus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis Sedunẽsis cohortes aliquot Heluetiorum ad pontificia castra peruenere. hi cum in Gallos non esse sibi bellandum dicerent, missi sunt in Farrariensem, qui Muti-
C næ & Regiolepidi imminebat. Venit & in castra Iulius Medices unus è purpuratis pontificiis, qui postea Pontifex designatus Clemẽtis nomen tulit: qui quòd adolescẽs Rhodiorum militiam secutus fuerat, rei militaris nõ imperitus habebatur. Frater uerò patruelis Leonis cum haberetur, arcanorumq; omnium moderator, magno plausu exceptus est. Hũc pleriq; reptitium & temere insitũ familiæ Medicea, quos eius uiri odiũ cœperat, affirmarunt: unoq; ex Mediceis fratribus submerso, confictis quorundã testimoniis, ut submersus pro spurio pronũtiaretur, operã dedisse, ipsum sese pro legitimo asseruisse. quæ ut uanissime cõficta plerique risere, educati unà cũ
D eo. Interea hostes ad Casale Maius ponte copias traiiciũt: obseruabatq; Lautrecus eorum iter, traiecto Ollio & Abdua. Posuere Columna & Daualus castra ad Robechum iuxtà Ollii ripam, minus commode. Id cum sensisset Lautrecus, re tantum communicata cum Francisco Maria, qui Venetis copiis præerat, & Antonio Columna, & Lescuno fratre, ipse in crastinũ diem prima uigilia admotis copiis parte una hostes inuadere parabat: parte alia è Ponteuico machinis emissis ita erat hostes impetiturus, ut sine iactura ullius certam omnes sibi sponderent uictoriam. patebãt enim hostes tormentis bellicis, atque ita imperite castra fixerant, deploratã ut oporteret eorum
E salutem. Fama est aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Vrbinas monuerat, hostes admonitos, repentè castra mouisse: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hostile uererentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis nõ suis impeti hostes uolebãt: Lautreco ea simulatione ita cõmoto, ut Veronã Brixiamq; cũ illi adiunctis Gallicis copiis reciperent, se ipso Gallicarũ copiarũ ductore nunquã latas à Gallis tales conditiones exprobraret. Hæc sicut exposui ita gesta esse audiui, referentibus integræ opinionis nobilissimis equitibus, qui eo tempore sub Lautreco meruerant. At exteri scriptores ita hac in re parũ sibi consentiunt, ut contraria eorũ scripta multum

ab eis gratiæ patriæq; datum ostendant. Alii enim ita narrant, dum ad Robechum occurrentes hostes non detrectant certamen, Lautrecum ad cõsilium de pugna retulisse: duces Gallicos & Franciscum Mariam Helvetiosq; omnes pugnam decreuisse: paucos alios dissensisse. quid enim frustra belli aleam tentarent, cum fusis his copiis mox hostes sint Mediolano potituri? qui facilè alia uia distineri possint: fieri posse ut interea dilabantur hostiles copiæ: ducendum bellum: sua mox mole ruituros hostes. Atque huius sententiæ authorem uolunt fuisse Petrum Nauarrum, cuius unius sententiam Lautrecus pessimo exemplo secutus sit. narrantq; eum multorum sentẽtias exquirere solitum, quodq; pluribus displicuisset quasi unus ipse saperet, plerumq; secutum. Alii narrãt admonitũ ab Vrbinate & Colũna Lautrecum, quàm incõmodissime sita essent hostiũ castra: missum ab eo Carolũ Sardonũ ad loca intuenda, eoq; transferenda tormenta. illũ moræ impatientẽ, qui consilium tegere debuisset, leuius tormentũ in castra hostiũ emisisse. territos hostes & Venetorũ pollicitationibus diffisos, qui salua omnia recepissent, repentè castra mouisse. Vtcunq; sit, Lautrecus in fugientes hostes, alas aliquot equitũ cum Lescuno fratre, Ioanne Bonauallio, Ioanne Chabaneo, Palicio, cui Vandenesii cognomen erat, propere emisit. hi multis concisis, cũ frustra Daualus cohortes aliquot sclopetariorum circa fossas & uirgulta in insidiis collocasset, submittente Lautreco Pontiremiũ & A. Columnã cũ recentibus equitibus ita hostes oppressere, parum ut abfuerit quin ipsum Prosperũ temere extra ordines inuectũ, interciperẽt: ex Ioannis quoq; Medicei ala uix uiginti illæsi redierint. quanquã non ignarus sum qua fide hæc ab aliis relata sint. Lautrecus deinde ad Bebriacum hostes secutus castra posuit. hi commodiore loco castra collocarant, eaq; uallo fossisq; munierãt integra nocte, ita Prospero Columnæ munitiones urgente, primus ut fossis æquandis operam daret ad excitanda aliorum studia. Nõ est uisa ratio Lautreci, cur periculoso loco frustra præliũ committeret: tantum aliquot horis equestre præliũ factũ, æquoq; certamine discessum est. Carolus tamẽ Counaus Aquitanus, familia nobili Caunea, haud longe à fano Seueri, & Montaldo, & quidam alii emissis machinis desiderati sunt. Lautrecus Pontiremium & Hugonẽ Pepulum miserat, uti claustra Sebini amnis occupantes, transitu arcerent hostes aduenientes. Erant hi Heluetii, qui neq; hac neque illa parte parũ fideles, uelut licitatione auctioneq; proposita, ad hostes transierãt. Rursus Prosper & Daualus cũ integris copiis redeunt ad Olliũ: Lautrecusq; misso Lescuno ad Sebinum lacum, leuem hostium armaturam temerius uagantẽ oppresserat, eo loco cui Carauagio nomen est. Rursus Lautrecus cis Abduã cũ integris copiis rediit, traductisq; nauibus omnibus in ulteriorem ripã, uariis munitionibus, dispositisq; undique militibus & machinis iuxta ripam, Cæsarianos põtificiosq; transitu arcebat. At illi Frãcisci Moroni Mediolanensis consilio, cimbis aliquot piscatoriis repertis in Brambo fluuio, qui per Bergomatum campos fluẽs in Abduam se præcipitat, ad Vaprium traiiciunt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripam, & ad Vaprium Hugonem Pepulum cum ala Italica reliquerat, qui & transitu arceret hostes, & celeriter si res exigeret admoneret Gallos transitus hostium. Hunc

A Hunc omnes fatentur serò uigilum incuria excitatum, ut iam occupata ripa domibusq; uicinis, cũ illi magno numero traiecissent, impar esset eis pellendis. Tarde excitatus Pepulus, tardius Lautrecum monuit quo statu res essent. Mittit tamen cum delectis equitibus Lescunum & Palicium iuniorem, unà cũ machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot subsidio suis tuendis & Rhetorum & Hispanorum submittit, delecto impigro quoque sclopetariorum: Concurrunt Galli hortãte Lescuno acerrime: relictis equis peditũ munia implent: multisq; ex iis qui traiecerant cæsis, Vaprii eos area excludunt: igne iniecto in domum in quam Hispani sese receperãt, multos sese

B præcipitare cogunt. Et prorsus eo die concisæ essent hæ copiæ, ni Ioannes Medices, qui cum recentibus traiecerat, iam Hispanos, Italos, Rhetosq; terga uertẽtes ad prœliũ accendisset. Venêre & Lescuno subsidio cohortes aliquot Aquitanicæ: sed Medicei, & Hispani globis æneis fortissimum quemq; sternebãt. & Lescunus dum in celeritate omnia sita putat, machinis relictis prælium accelerarat: quæ si adfuissent, hauddubie afflictas deploratasq; res hostium oportebat. Lescunus à Theceno Rheto hasta impetitus parũ abfuit quin abduceretur, suorum tamen uirtute sublatus est. Palicio iuniori equus suffossus est à Mediceo equite. Gratianus Lussus & Sardonus Aquita-

C ni cæsi sunt. Benedictus Dorsius Belnensis ingenti romphæa quam ambabus manibus undique uibrabat in perniciem hostium, Caponio & Serralio Hetruscis, & Martingo Nouariẽsi obtruncatis, multis quoque uulneratis, à Stoncino Aretino & ipse necatus est. Lescunus ubi aduersa omnia uidet receptui canit, ad fratrem se recipit, nemine ex hostibus sequente. Lautrecus mutato consilio Mediolanũ rediit, urbe hostes prohibiturus. Heluetii quotidie dilabebantur, & præter peditum Delphinatium & Aquitanicorũ paruum numerum, equitesq; Gallicos, qui multis mensibus nulla acceperãt stipendia, pauci exteri sub eo merebant: exceptis Venetis, quibus partem Me-

D diolani coactus est committere. Hostibus uerò Matthæus Sedunensis Cardinalis recentes Heluetiorum plures cohortes adduxerat: ipseq; cum Iulio Medice Cardinale in perniciem Gallorũ uarie eos acuebat, sanctius uterq; operas suas daturi sacris suis, nec eas ni mẽs uana occæcasset animos, eò collaturi. Lautrecus ne Mediolani suburbia hostibus prædæ præsidioq; essent, usus Andrææ Griti Veneti consilio, incendit. Iã Cæsariani Pontificiiq; Mediolano proximi erant: dubitantibusq; quo statu res essent Gallicæ, fama est ab obuio rustico, quasi deploratas res Gallicas assereret, accensos, maturasse iter. Præmissus est Daualus cum leui armatura & cohortibus aliquot Hispa

E nicis: uenitq; ad locum quem Vigẽtinum uocant. huic loco Venetos præsidio reliquerat Lautrecus, cũ Grito & Theodoro Triuultio. Veneti mox irruentibus Hispanis uelut panico terrore perculsi, undique armis abiectis munitiones deseruere. Triuultius uillosa domesticaq; ueste amictus, mulæq; insidens capitur. Gritus cum integra ala equitum fuga sibi consulit, priusquàm ad iactum teli uenisset. Lautrecus diris deuouens Triuultii Gritique & socordiam & dubiam toto hoc bello fidem, ad castrum cum equitatu reliquisq; copiis peruenit: ac constitutis rebus arcium Comum traiicit copias, relicto eo loco cũ præsidio Palicio Vandenesio & Bonauallio: inde

Leucum peruenit. Triuultius cum liberasset se,ut aiebant ingenti pecunia, F deinceps eius opera minime usus est. Hostes potiti sunt Mediolano rapinis omnia fœdantes: opera quoque Marii Montani Papiensis Pontificis Papia mox ab eis recepta. Lautrecus Lescunum fratrem mittit ad Cremonéses in officio continendos. hi paucitatem Gallorum irridentes, urbe Gallos exclu debant: accersierant enim Nicolaum Varolum cum quatuor exulum millibus, fossisq; ille præaltis & aggeribus urbem muniebat. Venit Lescunus in uicum non longe à Cremona cui Possayo nomen, ibi equos sarcinasq; relicto Aquitanico præsidio collocat. contendit deinde in arcem Cremonensem, cui præerat Bunonus Gallicus eques. est medius locus inter arcem & G urbem, hunc hostes palis, aggeribus, doliis uinariis undique sepserant. Gallici Aquitaniciq; equites nihil aggeres ueriti, quidam in Cremonenses proruperant: plures remissis equis peditum munere functi sunt. ita disiectis aggeribus, Cremonenses & exules coguntur in aliam urbis partem: è tectis tamen picem, lapides, græcumq; ignem iaculantes, Lescuni impetũ morabantur. Erat ille æquissimus Cremonensibus: nam rebus florentibus eum obseruarant, in eius clientelam recepti fuerant, multis indictionibus liberati. Itaque se in arcem recipit, caduceatorem mittit qui eos admoneret, uiderét quò progrederentur. recreati illi Lescuni aduentu ad deliberandum consi- H lium petunt in sequentem diem. Lescunus unius demum horæ ad deliberandum dat spatium, uim posthac denuntiat. Latæ sunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui esset Cæsarianos secuto: Verolus cum suis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additum, aleretur regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincómode ut Federicus Bozulus, qué cũ præsidio Parmę reliquerat Lautrecus, Parma excederet, cõ missa urbis custodia Roberto Sãseuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leoné affiné, mox Alexandrum Vitellium & Hieronymũ Columnã é Placentia euocatos, in urbem recepit. Huius ignauiã quò plerię tegant, referũt I duos equites loris equos trahentes, prætextu in officinam eos ferrariã abducendi, portæ irrepsisse, custodes necasse: reliquos qui proximi erãt mox adcurrisse, urbeq; potitos. Alii narrãt Federicũ à Lautreco é Parma euocatũ, dũ putat Lautrecus maioribus copiis opus esse ad Cremonenses in officio cõtinendos, urbe excessisse. mox aliis scriptis literis eidem imperatum urbe ne moueret: si mouisset, eò rediret, uix Bozulũ urbe fuisse egressum cũ hostes urbé occupariut. Plane Lautrecũ cõstat acriter in Bozulũ inuectũ, qui adolescenti urbé cõmisisset, nec à se euocatus uenisset: interea urbem Sanseuerino reliquisset, cui nupsisset Leonis Pontificis ex sorore neptis. At ille K ita sibi Deos propitios obtestabatur, itaq; obtingere ab his, quæ exoptabat sibi, ut nunquam sciens commeruisset, merito ut suo Lautrecus ei succenseret: firmasseq; sibi Sanseuerinũ fidem, salua omnia Gallis futura. Hæc flagitia facturum eum atque admissurum indigna genere suo nunquam eũ nisi expertus esset crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallis extorquendum. Como præerat Palicius Vandenesius. Hostes admotis machinis bellicis ad turrim circa meridiem spectantem, eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbé parata uideretur. Enimuero imminebat fossa eo loco aquis referta,

A referta,& è propugnaculo uicino emissæ machinæ in dextrum latus,Nicolaum Valentinum,Alphonsum Peraltam,Carolum Errium Hispanos cōciderant,dum audacius qua parte irruptio tentanda sit, excutiunt. Palicius quoque crates,palos,dolia,circa ruptos muros disposuerat: infrà quoq; munitionibus confectis,quibus illæsi essent ab hostium pilis æneis instar grandinis undique ex hoste prodeuntibus,qui præsidio relicti erant.Eas munitiones cum uarie immissis tormentis Daualus concidisset,emissis tamen ex urbe machinis uim admouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditū munere fungentes,magno animo locum tuebantur,aliis doliis rursus oppo B sitis.Sed sulphureum omnem apparatum iam Palicius cōsumpserat:itaque per Petrum Foresium admonet Lautrecum ni sulphureo apparatu iuuetur, loco hostes potituros.mittebat abunde necessaria omnia è Leuco Lautrecus,per Larium lacum. At Daualus delecto fortissimo quoque & cum Ludouico Gusmano misso,eum omnem appatatū intercepit,ipso tamen Gusmano,dum incautius in nauiculam Gallicā inuehitur,necato. Hoc incommodo accepto nulla iam Vandenesio consultatio reliqua,quàm de urbe æquis conditiouibus dedenda. Has cupidissime accepit Daualus, conceptis uerbis,ritu maximo adhibito, palàm iurauit Comensibus salua omnia fu- C tura: Gallos cum armis impedimentisq; omnibus palàm uexillis elatis incolumes abituros.iam Comenses in nerba Cæsaris iurarant.Galli instructis copiis urbe maiore ex parte cesserant:ipse Vandenesius humanissime cum Daualo colloquebatur, cùm repentè Hispanus miles & Gallorum & Comensiū impetu facto fortunas miserè diripit. Vandenesius purganti se Daualo,Hæc ne ait fides?Nec plura locutus,ad Lautrecum diripiente urbē Hispano pernenit,prouocās mox ad singulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato & Gallorum & Comensium res diripiendas Hispano militi dedisset. At ille culpam in milites transerens, iurisperitorum usus consilio, & D uerbosa simulatione prudentiæ, quasi ille ex iure manum consereret,ac nō potius perfidiam ferro expiatutus esset, perfecto demum bello duellum se subiturum respondit.Prosper Columna aut in milites animaduertendum tantò scelere patrato,aut duelli leges accipiendas suadebat: alioqui futurum nt ea animi labes, nec dinturnitate nanesceret, nec manibus ullis leguleiorúmue cauillis, aut formulis & actionibus exceptionibusq; elui posset, ne nec translatione criminis. Sed neutrum à Daualo sibi conscio impetrari potuit.Interea defuncto Leone decimo Pontifice,uel ueneno uel pituita,designatus est in gratiam Cæsaris, cnius tum uenti ualde secundi erant, Adria- E nus Sextus.Lautrecus consternatis morte Pontificis Cæsarianis, Bonauallium cum Federico Bozulo & Antonio Columna mittit ad Parmam tentandam.Hanc iam pontificii ualidis præsidiis munierant:itaque cum aductæ nō essenr machinæ,uanus fuit conatus,nuntiato præsertim Prosperi aduentu,qui se iam accingebat ad urbē tuendam,ut uano rumore dissipatum erat.Iam Lautreco in menrem nihil uenire poterat nō modò quid speraret, sed quid optaret.Nā Heluetiorū opera ægre toto eo bello utebatur,quippe qui nec Parmam nec Cremonam adire uoluerint : solicitatiq; à pontificiis, quasi sub hac exceptione euocati essent pro Rege se militaturos, nō tamen

in Pontificem palàm iactitarent. Eodem accedebat,quòd exploratorũ aut F nulla aut minus fideli opera utebatur prudẽtia Prosperi Columnæ.Namq; is cunctator insigni silentio consilia sua tegebat: sæpeq; cum moturum minime quis putaret,repentè paratus uisebatur.idẽ Lautreco pugnę copiã faciente ita aciem instruebat,ut inuitus ad prælium nisi superiore esset conditione,cogi nõ posset.Dolebatq; Lautrecus omnibus se uentis inuidię in aula regia circunflari:inculcatúmque fuisse Regi Palauicinum damnatũ non rite,moreq; maiorum decreta quæstione: non hospitii ius atq; nomen à cupiditate Lescunum ad partem humanitatis reuocare potuisse,quin eius castra exhauriret & exinaniret referta rebus omnibus. Ad ea purganda mittit G in Galliam Lescunũ fratrem,simul ad noua auxilia paranda.Parte alia Cęsariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulsis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianum præfectum prætorio unà cum Palicio ad parandas copias ad Heluetios misit: hostiumq; copiæ prius aduenientibus septem Germanorum millibus auctæ sunt.his Georgius Franispergus præpositus est homo eius gẽtis imptimis nobilis.Et quasi omnia Gallis infesta essent,niuibus quæ in montium cacumina itineraq; insederant multis mensibus,etsi magnis sumptibus itinera refecta essent,Heluetii ne ad Lautrecum peruenirent impediti sunt. Erant hi conscripti à Sabaudiano ad sexdecim H millia:hi tandem Cremonam peruenerũt: exieratq; iam annus ab initio belli secundus.Sed fuit quoddam belli ueluti iustitium.Accidit id militũ amore in Lautrecum:quippe rumor percrebruerat abrogato ei imperio,decretum omne belli imperium Sabaudiano,quod iniquo animo miles ferebat: & Sabaudianus ea fuit modestia, ut præsente Lautreco nihil ipse iuberet, absente uidebat dilapsuras copias. At accingente se ad iter Lescuno,certiores facti milites,nihil mutatum,Mediolanum omnes profecti sunt. Videbat Prosper Lautrecum ad arcem uenturum,eaq; parte facilè Mediolano potiturum.itaq; eo discludendos Gallos putabat,munitionesq; nouas instituendas. I Vercellensi itinere ad Comensis portæ suburbia,duas munitiones perfecit,sinuato quasi in orbem ambitu:has duplici fossa conclusit:spatium uiginti passuum inter utranque munitionẽ comprehendit : ad fastigia munitionum,loricam pinnasq; adiecit instar propugnaculorum. Plutei obtegebant interuallum quod erat inter pinnas:pinnæ interstructæ erãt inter pluteos. Cerui ingẽtes collocati inter pinnas aggeris:his suspẽsi plutei, quibus tecti Hispani,Itali,& Germani ascensum Gallorũ & Heluetiorũ depellerẽt. Lautrecus sępe cupas seuo piceq; completas & ardẽtes,ad incendendas hostiũ munitiones immitti iubebat:cumq; hi operi acrius instarent, collocatis K loco apto machinis maioribus,pinnas propugnaculaq; deiicit. Constat uno die plusquam ducentos impetu machinarum elisos. Vilis ea iactura Prospero uisa,cum maior pars constaret ex fossoribus rusticanis hominibus: nec desinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parũ abfuit q̃uin Alphonsus Daualus eliderετur:Petrus Nauarrus intentus deiiciẽdis munitionibus,ita cuniculos agebat, ut in media hostiũ opera penetraret: sed hostes emissis tormentis bellicis Nauarri consilia perturbabant. itaque parte alia Lautrecus urbẽ oppugnare instituit,territus maxime morte Marci Antonii

Columnæ

A Columnæ & Camilli Triuultii, qui emissa è munitionibus hostilibus machina necati sunt: suadente tamen Palicio & Sabaudiano, distulit oppugnationem, dum hi annonæ inopia aut stipendii dilatione non desperant urbe potiri. Interea Franciscus Sfortia sex secum ducens Germanorum millia & trecentos equites pontificios, unà cum Federico Gonzaga Ticinum peruenit. Lautrecus ad Cassinum motis castris, ea ratione, ut Sfortiam copiasq; eius excluderet ab ope ferenda Mediolanensibus, castra muniit. Iam Lescunus Genuam peruenerat, collectoq; peditatu fratrē admonebat, Nouariam si sibi obuiam copias mittat, recipi posse. mittit ille Annam Mommorātium
B & Federicum Bozulum cum peditum septē millibus & equitibus quadringentis: Mommorantius mox Vigleuenum cęsis pulsisq; Cæsarianis recepit. Alii narrāt postea arcem receptam à Lescuno: uituperantq; Hispanos in eius arcis deditione, quòd cū Italis cōmilitonibus suis non minus ac sibi consulere potuissent, irati Galli arbitrio concidendos eos dederint: eius rei authorChristophorus Longolius Inde iunxit copias Lescuno Antonius Læua & Federicus Gonzaga, summo silentio eductis raptim è Ticino quatuor Germanorum millibus, & trecentis equitibus, ad Gambelotum uicum obuiam fit Mommorātio. Apud eum ubi parata uident omnia ad certamē, in
C urbē rediere: ille ad Lescunū contendit. Philippus Torniellus cū peditum duobus millibus ducētisq; equitibus Nouariæ præsidio relictus erat. Signū dat Lescunus ad inuadendā Nouariā. Torniellus suis excitatis celeriter arma cepit, Gallosq; repulit & quibusdā interfectis nihil minus quàm de deditione cogitabat, misso Carolo Salominio ad Sfortiā, auxiliū expectans. Lescunus & Mōmorantius cum machinis admotis strauissent mœnia, fit impetus ab Aquitano Heluetioq; pedite, iā proposita urbis direptione. Illi primū acerrime obsistere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undiq; circunuēti desperata salute, se per munitiones deiicere, & fuga salutem
D quærere cœperūt. Nouaria direpta est. multi cæsi. Torniellus, Rusca, & pleriq; alii capti. Cæsus est tamen Bocalius unus è Gallicis proceribus spectatę uirtutis, peditum ductor. Interea Sfortiam clam nocte flexuosis itineribus Mediolanum peruenisse resciit Lautrecus: itaque ad Papiam oppugnādam traducit copias, celeriterq; admotis tormētis sternere incipit mœnia, ea parte, qua uergunt à porta Noua ad castrum. Pręerat Papię Federicus Gonzaga, & semel atque iterum submotis Gallis, Sfortiam & Daualum admonebat, ni mox adsint auxilia, urbe se Lautreco cessurum. Galli ut mutui auxilii spem Cæsarianis adimerent, & castra diffuderāt ingenti latitudine, & sua
E & Venetorū itinera obsidebant. Missi tamē sunt à Daualo mille ducenti pedites, partim ex Corsica, partim ex Hispania, qui media nocte hoc astu fefellere uigiles; dum obambulantes per Veneta castra Aquitanice loquuntur, pro Aquitanis à Venetis habiti sunt: Gallicos autē uigiles Italica lingua decepere pro Venetis habiti. Verùm in cautiores uigiles incidentes, tesseræq; nomine ignorato detecti, dum ad arma undiq; cōclamatum esset, plusquam quadringēti cæsi sunt: reliqui fugati aut capti, exceptis paucis qui Papiā peruenere. Hos insecutus est Riberacus Daydius Aquitanus consanguinitate Lautreco proximus, alæq; eius uexillifer, tanto impetu, ut intra portam

quæ Ticino fluuio iūgitur militare uexillum intulerit, capiq; potuerit urbs F si cæteri eodem impetu secuti essent. Sed tardius accurrētibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lauda Bernolius unus è Medullorum nobilitate, sclopo circa gulam uulneratus est: Lautreco ita mortem Riberaci ægreferente, ut incolumes hostes saluo eo cupere se diceret Papiā peruenisse. Eo acerbius Lautrecus quatere cœpit mœnia: iamq; strarat triginta murorum cubita, cū subitò Sansius Castalius cum centum equitibus & ducentis peditibus uisus est, parans sibi aditum inuitis Gallis in urbem. In hunc Renatus Sabaudianus, & Palicius, & Galeatius Sanseuerinus inuecti, multis cæsis in fugā hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Daualus cum flore equitatus om- G nis hostilis & peditatus: eius aduentu commotus Lautrecus, acie instructa in eum graditur: ueritus quoque ne unà Prosper adesset. In hac trepidatione Castalius Gallis ereptus, fuga sibi deuiis captatis itineribus consuluit. Daualus sensim se ad suos recipiens, Gallos frustratus est. Apparebat Lautrecum potiturum Ticino, itaque eductis omnibus copiis Prosper & Daualus pergunt ad soluendam obsidionem: occupatoq; sodalium Cartusianorum fano, indeq; Veneto præsidio pulso, castra munierunt. Ita Lautrecus soluit obsidionem. Narrant alii Corsicos & Hispanos pedites prius inuitis Gallis cùm ferro sibi inter aperuissent, Ticinum ingressos: & cū pro- H pter assiduos imbres minus annona in castra inferri posset, consumptaq; esset omnis pecunia in stipendium militum à Sabaudiano allata, soluisse Lautrecum obsidionem, Heluetio quoque milite iam missionem seditiose flagitante. Circa ea tempora archipiratæ aliquot Hispani deligentes sibi insulas aliquot haud longe à mari Santonico, quas habebant adiutrices scelerum, furtorum receptrices, flagitiorum socias, mare Santonicum oramq; Medullorum circa Fanum uirginis Solacææ uarie uastabant, in Blauiam ipsam & Burdigalæ uicina loca inuecti. Quidam cum myoparonibus deprehensi, aliis ad malum, aliis ad cornua antennarū gula fracta, pœnas dederant. Vnus I quoque Gallicus pyrata cum ad Barcelonem usque temere prouectus esset, circunuentus supplicio à Cæsarianis affectus est. hunc Ioannem Fleurium uocabant: Normanus is erat rei nauticæ peritissimus. sed uicos permultos hostium alios miserè funditus euerterat, alios non solùm bonis exhauserat, sed nefarias etiā libidinū contumelias, turpitudinesq; subire coëgerat. Lautrecus ad Landrianum è Ticino mouens celeriter cōtendebat, aut Mediolano se potiturum Prospero Daualoq; absentibus, aut nacturum in itinere iustæ pugnæ copiam crediderat: utraque spe lapsus est, cum deuiis itineribus nocte Daualus regressus esset Mediolanum. Itaque Moguntiam exerci- K tum traduxit, & ueritus Heluetiorum seditionem, & Veneti ne dilaberentur metuens: nanque hi commeatibus eum suis uti uolebāt, atque hos quidem dum abunde toto bello & Cæsarianis & Gallis suppeditāt, in lucro id deputantes, bellum trahi è re esse sua putabant. Heluetii etsi stipendiis solutis nihil queri possent, uel desiderio repetēdæ patriæ, uel quòd à paucis Cęsaris pecunia corruptis admonebantur, ni reditum festinarent, futurum, ut decreto gentis pro proscriptis haberentur: aut ultro pugnam deposcebant, aut discessuros sese palàm iactitabant. Erat utrumque sane quàm durū Lautreco

A treco atque acerbum. Nam & ad Picocam (alii Bicocam uocant) munito loco consedisse hostes uidebat, nec inde nisi magno accepto incōmodo erui posse: & Heluetiorū discessu debilitatas regias copias uidebat. itaq; palàm submittēs nobilissimos homines & Heluetiis uirtutis nomine notissimos, in quibus fuere Renatus Sabaudianus, Palicius, I. Medices, Galeatius, Sanseuerinus, Lescunus frater, Mommorantius, Terralius Baiardus, Ioānes Bonauallius, Pontiremius, multis precibus contendebat ab Heluetiis, & Alberto Petra qui eos maxime aut ad discessum aut pugnam solicitabat, ut abeundi pugnandiq; consilium remitterent, donec hostes fatigatos cōmea-
B tus inopia, aut ui tormētorum bellicorum è locis munitis eduxissent. At hi unico uerbo præcidentes, AVT pugnandum aut abeundum clamitabant. Re ad concilium à Lautreco relata, Palicius dimittendos potius Heluetios
» censebat: Renatus Sabaudianus & cæteri omnes excepto Petro Nauarro
» satius esse aiebant tentare euentum belli, quàm inermes copias dilabētibus
» Heluetiis hostibus obiicere, mox eis prædæ futuras. Nauarrus Lautrecum,
» Lescunum, Palicium, totq; nobiles imperatores Gallicos singulos regno di
» gnissimos, multis casibus didicisse quando pugnandum, quando abstinen-
» dum sit pugna. Intolerandū esse si Peralta & Heluetii docere uelint tot bel
C lis assuetos, quiescendum an pugnandum sit: rationes aliis in rebus à fœde-
» ratis fortè in tempore reposci posse, nunc nisi authoritate tot procerū con-
» tenti sint, pro perduellibus habendos. Esse Gallis uictoriam exploratā si in-
» tra paucos dies cōsumpta annona, munimētis, agmine effuso hostes abeun-
» tes patentibus in campis adoriantur. Nunc si castra eorum præalta fonticu
» lis undiq; munita, uallo insuper septa inuadantur; quis non uideat inde Gal
» los maxima clade accepta redituros? Itaque nisi qui stipendia Gallica iā con
» sumpserint, Gallico Imperatori pugnæ consilium differenti pareant, conci-
» dendos esse, aut potius domum remittendos aiebat. Videbatur hæc senten-
D tia durior alieno tempore, cum Gallicæ res auxiliis Heluetiorū starent: cum rursus & Palicius & Lescunus & Sabaudianus frustra adnisi essent ut Heluetios à pugna deterrerent: satius uisum est pugnę copiam fieri. Lautrecus accitos ad se Albertum Peraltam & Arnoldum Vnderaldū Heluetiorum
» duces, Hóccine rogauit humanum esset factum aut incœptum? hóccine of-
» ficium fœderatorum dissentientibus omnibus succlamare, præliumq; po-
» scere aut discessum minari? obiicere hostilibus munitionibus exercitū for-
» tissimum, maxima auxilia, proceres Gallicos, prouinciam Mediolanensem
» cunctam, summæ dementiæ & temeritatis esse: sibique si ita oppressus esset
E remq; Mediolanensem perdidisset, mortuo non modò honorem sed mise-
» ricordiam quoque defuturam. Per sacra omnia obtestatus est, cuncta ut in-
» tegra intra aliquot dies seruarent: daturum se operam quoad copias alias
» Rex submiserit, salua ut eis omnia sint. Illi adhæc: sustinere se nō posse Heluetios. nisi in crastinum diem pugnam decretam audiant, omnes dilapsuros. Ita Lautrecus Gallicíq; alii proceres illusi tum Heluetiorū delitiis, tum Altosaxi, Peraltæ, Vnderaldi, Polamyri, qui multum apud eos poterant, insolentia, copias propè in aspectum hostium adduxerunt, Heluetiis summo impetu in hostē ruituris: à quibus nec impetrari potuit, ut nocte prius ten-

tarent educere ex ea munitione hostes,pollicente Lautreco futurũ,ut pluribus locis circunductis machinis,hostes loco depelleret,debellandosq; daret.Præmissi sunt Petrus Terralius,Baiardus & Petrus Nauarrus,qui munitiones hostium à qua parte commodius inuadi possent,renunciarent. Aciem ita distribuit Lautrecus,ut Lescuno partẽ equitatus cum Pontiremio, Hugone Pepulo,Palicio, Mommorantio attribueret:alterã sibi ipse sumeret,cum Federico Bozulo, Galeatio, Sanseuerino Sabaudiano,Bonauallio. Theodorum Triuultium & Venetorum equitatum iubet Heluetiorũ terga claudere. Ioanni Medici (is post Leonis Põtificis mortem quòd Vidonem Rangonium à Florentino populo in copiarum imperio ferre nõ posset sibi prælatũ,gallicas partes sequebatur) cũ expeditis equitibus imperat mox in hostes præcurrat. Prosper tuto loco ad Picochã castra fixerat. ad dextrã fossa uia militari muniebãtur:læua & à tergo,duobus fonticulis claudebãtur:in frõte uia admodũ erat caua,& implicita, itaq; eo loco machinas & pedites posuerat cũ Daualo & Georgio Franispergo:Hispano Italoq; pedite sclopetario in frõte collocato,ipse à tergo cũ equitibus cõstitutus erat: cõstituto quoque Francisco Sfortia militari uia, qui eò è Mediolano excito fortissimo quoq; peruenerat. Aliquantulũ Medicei equites cum Petro Castalio,qui ad exploranda Gallica arma præcurrerat,dimicant. multi utrinq; desiderati:sed Medice ut habebat expeditissimos equites uarie hostes ludificante, proripuit sese Castallius. Heluetii uix dato spatio ad displodendas maiores machinas,temere quanquam acerrime,in frontem aduersus Daualũ & Germanos proruunt,sed ab Hispano Italoq; pedite emissis pilis æneis ita prostrati sunt, ut & alii implicitĩ fossarum altitudine,alii pilis cõcisi sint: pleriq; per cadauera cæsorum difficultatem locorum transgressi in hostes proruperunt.in qua rerum uarietate à Peralta Franispergus uulneratus:reliqui diu cum locorum angustiis conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus & instar turbinis pilas uoluentibus,pulsi loco cesserunt. Veneti quoq; equites dum Heluetios terga uertere uidẽt, cum Theodoro Triuultio mox sese proripuere.Iusserat Daualus assuefeceratq; sclopetarios,ut cũ ex priore ordine pilas æneas uoluissent,in genua proclinati secũdis uoluendi locum aperirent: idem aliis ordinibus imperarat,ita ut sequentes cum uoluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant sclopos,rursus nouas ipsi pilas uoluerent.At sinistra parte Lescunus,cum strenue trãsiliisset duplicem fossam,captis cæsisq; multis Sfortianis, tẽtorio quoque Læuæ & Castalii direpto,properabat ad pontem occupandum.atrox tenuit certamen utrosque. Sed tamẽ cũ Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco opportuno transtulissent,easq; in trãsuersos Gallicos emisissent,& essent loca munita fossis,& funibus & cippis ita coniunctis inter se atq; implicatis,ut qui intrarent seipsos acutissimis uallis induerent, irrita erat Gallicorum equitum uirtus.Lautrecus nihil territus Heluetiorum strage Venetorumq; fuga,à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni,mutataq; alba,& Hieronymi Adurnii & Colisani equites fugarat, & unà cum Cæsarianis parum abfuit quin castra hostium penetraret.Prosper dolo intellecto,herbæ uirentis fasciculos,quibus locus ille abũdabat,mox suos omnes colligere iussit, uti ab hostibus

A hoſtibus diſcerni poſſent.Cum undique aggeres,foſſæ,palis perforatis, in-
interiectis longuriis impedirent equitatum,ſclopetariiq; hoſtiū in latus ob-
uerſi multos conciderent,Leſcuno fratre ad ſe redeunte,iam ſuadētibus o-
mnibus fruſtra uim admoueri,receptui canit.Diſceſſum Gallorum nihil ſi-
mile fugæ habuiſſe fatentur Galeatius Capella, Barlandus, exteriq; omnes
ſcriptores:non militem ullum,non equitem,non quicquam impedimento-
rum,non machinam ullam bellicam dum ſe recipiunt Galli interceptā.Da
ualus cum ſaucium Guineam cum duabus cohortibus in diſcedentes emi-
ſiſſet,effecit ut unà cum Guinea à Baiardo,Medice,& Heluetiis qui machi-
B nas reducebant ad unum cōciderentur.Emiſsi mox hoſtium equites à Pon-
tiremio, Mommorātio,Leſcuno unà cum Medice redeunte in caſtra com-
pulſi ſunt.Eo prælio occubuit Ludouicus Bacclaurus Philippi Chabotii
Brionii alæ uexillifer, & Longanus è Petrocoriorum Longana illuſtri fa-
milia: Leſcuno equus ſuffoſſus eſt,idem alio equo admiſſo enſe in os impa-
cto uulneratus eſt.Ex Heluetiis Peralta & Vnderaldus & Altoſaxus cęſi.ex
quibus etiam tria millia,duo alii millia cęſa aiūt. deſiderati quoque Miolan
tius,& uicinus Sabaudianis Guycheus,quem Laguichen uocant inſigni ge
nere è Burgundia,& Monfortius & Turnonius : uulneratus quoque An-
C na Mommorantius.Ex hoſtibus quoque Petrus Coliſanus Cardonia fami
lia natus,quem alii Ioannem Cardonenſem uocant,Guinea,& Paulus Var
gius cæſi: uulnerati Alphonſus Vaſtius, Georgius Franiſpergus, Hierony-
mus Adurnius,Ambroſius Landrianus,Caſtalius, & pluſquam trecēti alii.
Ita fractis Gallis,cæſis Heluetiis,nullo ex hoſtibus iam ſequente,copiæ inde
eductæ ſunt,Palicio qui paruulo equo uehebatur tardius ſequente,atq; hęc
identidem Heluetiis ſuggerente,Siccine uenimus?Proſper deinde Laudem
Pompeiā profectus,fruſtra Carolo Caſtrinouano Aquitano adnitente,Ita-
loq; pedite dilabente eam recepit,diripiēdamq; militi dedit. Lautrecus cum
D Heluetii ne ſalute quidem Gallis reddita dilapſi eſſent, equiti quoque plu-
rium menſium ſtipendium deberetur, Tritium peruenit: cumq; deeſſet pe-
cunia,fidemq; omnem ſuam conſumpſiſſet,ipſe fratre Cremonæ relicto,co
mitante uno tātum atque altero ſeruulo,per Heluetiorum fines in Galliam
reditū parabat.Veritus uerò inſidias hoſtiles & Heluetios aliquot, in quos
pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat,ipſe uidulo ſarcinulas cō-
poſitas equo uehens iter faciebat,uno è miniſtris pro hero ſe gerente,atque
ita in Galliam rediit.Nactus eſt autem Regem grauiſsime Mediolani amiſſi
iacturam ferentem,præcipitatumq; eius inde diſceſſum carpentem. Is Lau-
E trecum etſi ſatis hilari uultu excepiſſet,ueluti re male geſta haud eodē quo
prius loco numeroq; habere uidebatur:nā multi è caſtris redeuntes in eum
Regem incenderant,Palauicini bona direpta iactitantes:& moleſte conſta
bat ferre Regem quòd eo tempore Mediolano exceſsiſſet,quo nondum il-
lius recipiēdi abiecta omnis ſpes uideri poterat.Quodam die Lautrecus ad
Regem admiſſus Carolo Borbonio impetrante ut audiretur; atque ut nul
lis ſimulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ ho-
» mo iram tegere poterat,ſic Regem affatus eſt. Audita tibi eſſe arbitror,he-
» re,quæ Mediolani,quæ Papiæ,quæ nuper ad Picocham acta ſint:quæ fuerit
Arnol. Ferroni Lib. V.

» cuiusque sententia de bello, munitionibusq; hostium eo tempore minime F
» inuadendis. Neq; ego superiora repetam: sed extremo bello si ab Heluetiis
» impetrari potuisset ut pugnādi ardorem in mensem unicum differrent, aut
» oppressum iam esset bellum, aut Cæsariani in aduersissima illis loca cū de-
» trimento eorum maximo extrusi. Fuit aliquis fatalis casus quem tulimus,
» quoquo modo tamen ferendus fuit. Ego quidem reliquiq; Gallici proceres
» cōsilio quantū potuimus, labore plus penè quàm potuimus excubauimus,
» salua ut essent omnia. Cum hæc ita sint, grauiter fero alios uetera accersere
» de Palauicini cæde, qui decreta quæstione à peritis iuris legumq; ciuilium,
» damnatus sit: alios præcipitatum meum inde discessum apud te obliquè car G
» pere. Equidem facere non possum, here, quin grauiter feram, aditum pate-
» re ad aureis tuas uanis hisce sermonibus pusillorum hominum, & ipsa ma-
» leuolentia ieiunorum atque inanium: nec animi tui magnitudo, nec acerri-
» mum iudicium multis magnisq; rebus perspectissimum id postulat. Profe-
» ctò si me uirum fidelem meminissent, me quoque ex natura sua fingerent.
» Atqui sic habeto, te tot tuis in me præclarissimis beneficiis nō modò id as-
» secutum, perpetuò ut animam hanc pro te expositam uelim, (quod quidem
» ipsum cum tua parum referat, mea certe plurimum interest, ut ingrati ani-
» mi tot cumulatus honoribus notam fugiam) uerùm me etiam ubi uoles, da H
» turum operam, uti ne tot in me profusorum honorum unquam pœniteat:
» ut uoles uel utare uel nō utare opera mea, æquo animo laturus sum. Si quid
» aliud te offendit, tuum est admonere. Ego quidem innocentia una tectus,
» prudētiaq; tua fretus, mihi persuadeo graues maleuolorum suspitiones dis-
» cussas fuisse: iamq; sentio causæ nostræ ueritatem, & si uanis rumoribus diu
» afflictam, tua humanitate æquitateq; erigi atque recreari: maiora à te orna-
» menta consecutus sum, quàm sperare unquam debueram. Id eò sane perti-
» net, ut intelligas quàm mihi maiestas tua & fuerit & esse debuerit curæ: Si
» modo is ego sum ut plane sum qui officiū meū, memoreq; erga tot tua meri I
» ta animum præstiterim. Illud tamen admonebo: Si equiti Gallico plurium
» mensium stipendia non defuissent, me Laude aut Cremona non moturum.
» Cremonæ tamen præfeci fratrem. Cum plerisq; in rebus gerēdis tarditas &
» procrastinatio nocere solet, tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurren-
» dum est Lescuno, & Genuensibus horam si eximis ullam in eis submitten-
» dis auxiliis, nihil est quòd amplius solicitus sis de Mediolano retinendo, ho
» sti omnia patebunt. Hæc admoneo, qui ut non omnis peritissimus sim belli:
» cum Cæsarianis quidem manum conserere bonis malisq; meis didici. Ad ea
» Franciscus Rex, ut erat humanissimus & suauissimus: Ea orationis tuę pars K
» Lautrece, qua mea in te beneficia enumeras minime necessaria fuit. Ea si
» ideo enumerasti ut uel te non ingratum ostēderes, uel meum in te amorem
» excitares, neutrum eorum adducere te debuit in eam commemorationem.
» Neque enim tu ingratus esse potes, qui re non uerbis industriam tuam mi-
» hi tot bellis perspectā probaris, omnesq; uel cogitationes meas officiis tuis
» uiceris. Neque ego is sum qui à te amando reuocare tam facilè animū pos-
» sim, nisi tu is esse desinas, qui es, animiq; magnitudinē fidemq; dediscas. Itaq;
» si me amas ne tu posthac ad me quidem quicquam eiusmodi. Te uerò scire
uelim

A uelim (quod subuereri uideris) gratiam nostram & quam de spectata tua fi-
" de semper habui opinionem, nullius unquam sermonibus labefactam. Gra-
" uiter uerò tuli præcipitatum tuum è Cremona discessum, cum neque Gal-
" licus equitatus, neque firma Venetorum auxilia deessent; ipse peditem con
" scribendum nouum mihi proponerem, quem tibi mox submitterem: itaque
" egi tecum paulo quidē asperius quàm tu putaras & expectaras; sed & ira-
" cundia Mediolani amissi permotus, aut ne me tam remissum putares, si in
" eo uultus seueritate non te admonerem, in quo te omnes culpa minime exi
" mebant. Nam equitum stipendia hactenus à me tibi curata sunt, aut summa
B perfidia à quæstoribus interuersa. Me quidem in posterum tuæ dignitatis
" non modò fautorem sed amplificatorē cognosces. Ad ea Lautrecus, quinq; se mensium stipēdia corrasisse ostendit, se aluisse milites eo tempore, fidem iam suam omnem consumptam, non potuisse uicem se fisci præstare, amicos omnes seq; ipsum ære alienó obstrictum. Cum nulla spes nummi affulsisset dimissos Heluetios, qui nec triplici stipendio retineri potuissent: ignoscendum Gallicis equitibus multis si domum rediissent tanto tempore dilato stipendio: reliquos munitis locis præsidio relictos. Tum Rex, qui pecunias putabat ad eum missas, Iacobum Belnensem Samblanchianum quæstorē uo-
C cari iubet: uenientem rogat num pecuniam præteritorum mensium ad bellum Lautreco curasset. Ille cum primò impudenter respondisset, ad extremum debilitatus atque abiectus, se numerasse quibusdam fassus est: hiq; introducti cū faterentur, culpam tamen deprecarentur, quasi putassent ea nō missa, salua omnia Regi futura. Tū Rex, enimuero ait abiecta est spes Mediolani recipiendi, idq; nostro merito: non si ipsa uictoria uelit, ipsi uincere posthac Cæsarianos Mediolanoq; pellere possimus. Nec plura locutus, bono animo omnes esse iussit, ut erat officiosissimus & humanitate omnes omnium gentium, & proceres & Reges uincens, cū Lautrecoq; rediit in gra-
D tiam. Hæc excepta à Iacobo Minutio pręside Tholosano, qui Lautreco fuit familiarissimus, narrare libuit, fidei periculū in me minime recepturus, quādo in gratiā Lautreci ab eius familiaribus conficta arguere quis posset. Accidit ut quodam die Rohanus Spurius Diœcetes Rhotomagēsis qui hostio liminis regii præpositus erat, homo asper & ferox, uel ea re initurus gratiā apud aulicos, uel suapte asperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio Lautrecus, talos ei uixdum egresso conculcaret ianua celeriter impacta. Non tulit ille ferociam aulici mancipii, foribusq; mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecidit. quod altius in a-
E nimum Regis descendisse multi putabant, expectātes ut eo nomine decerneretur quæstio. Sed is contumeliæ impatientem Lautrecum cum sciret, aut dissimulauit, aut ignorauit ut alii uolunt: nam Lautreco quindecim postea dies Lutetiæ obambulante, nihil auditum est in eū seuerius. quin & in aulā reuersus, cum Ludouica regia mater de ea iniuria expostularet, causam ei suam probauit: & Gulielmo Gounfierio subiiciente se libenter Regē placaturū, sibi uerò non opus intercessore respondit. In Aquitaniā deinde rediit, cuius rector erat, ad res partim quarum suprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartasiū Aquitaniæ urbem copiis, quibus hostium incursiones reprimeret.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VI.

VM ita Galli & Cæsariani de Mediolano
certãt,Solymanus Rhodum terra mariq; op-
pugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam
Rhodi oppugnationem nihil ab historia Gal G
lica alienam,cum utranque Gallicis ducibus,
ære,milite,magna ex parte confectam omnes
satis intelligant. Annus agebatur Millesimus
C C C C.octuagesimus,quo tempore Roma
nis sacris Sixtus quartus Pontifex, Romano
imperio Federicus tertius, Gallis Ludouicus
undecimus,Rhodiis Petrus Dambussius Gallus Aruernus præerat,cũ Ma-
hometes Turcarum Tyrannus,qui unus potentia & opibus haud inferior
omnium aliorum uiribus erat,consilium iniit de Rhodo oppugnãda. Eius H
oppugnandæ habebat has causas. Quòd graues uicini incubarent uiribus
eius,facilè si quæ eum fortuna feriat,labantes res eius impulsuri:quòd mul
tis myoparonibus mare infestissimum Turcis redderent:quòd ab eorum sa
cris abhorrerent:quòd uni omnium neque imperata facerent,neque leuis-
simi tributi impositione honorariáue ulla alia professione,Turcarũ impe-
rium,agnoscere essent parati. Ad hæc ea is erat animi elatione & magnitu-
dine, quibus nimia dominandi cupiditas innascitur, ut & incredibili arde-
ret cupiditate nominis illustrandi,& æquum censeret neminem imperium
eius detrectare. Augebatur ea cupiditas perpetuo cursu prosperarũ rerum. I
Erat Antonius Meligalus Rhodius,familia non ignobili, uario homo in-
genio. Is cum delectaretur magnificis apparatibus,uitæq; cultu cum elegan
tia & copia,patrimonium paucis annis deuorauit. Redactum se ad penu-
riam uidens,homo omnium nequissimus,nihil humile agitabat. Meditaba
tur uerò ut prius patrimonii,ita patriæ ruinam:neque ita se parauit ut spes
nulla reliqua in se ipso sibi esset, & cõsiliũ cum re amisisse diceretur. quid-
uis perpeti & patrare,quàm squalidus Rhodi,cum bona abliguriisset,ma-
luit. Is cum indignus esset Rhodo, fallax & leuis,& ad assentationem eru-
ditus, in regiã Mahometis Cõstantinopolim peruenit,ac licet antea igno- K
tus,suis tamen artibus id assecutus est, breui ut in Mahometis familiarita-
tem penitus intraret,cum eum acueret ad Rhodum debellandam. Attule-
rat is secum Rhodiæ urbis descriptionem,portis,propugnaculis,munitio-
nibus,arcibus,portubus,uicinis locis ita apte descriptis,repræsentare ut ur-
bis faciem facilè uideretur:idem qua mari peruadendum, quò exponendæ
copiæ,qua parte propugnacula mœniaq; sternenda essent ita acute dissere-
bat,oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatam oppugnationẽ uidere-
tur. Pellexerat is in eandem patriæ perniciem unum cui uana spe animos
inflarat

A inflarat quasi orto familia Palæologorum; & Euboicum Demetriũ, & Sophonium, qui quasi magorum uanitati deditus male paßim audiebat. Expectabat uerò Antonius Rhodo uicta urbis præfecturam. Is uerò prætexebat cupiditati suæ Græciæ libertatem, quæ & innumeris portoriis & uectigalibus, & acerba seruitute opprimeretur à Latinis: se uerò eam iactitabat prouinciam suscepisse, ut mederetur incommodis Rhodiorum, prouideret saluti, quasi patriæ amator & dici & haberi uellet. quasi uerò fidelior hic esset patriç, quàm CHRISTO OPTIMO MAXIMO, cuius sacra homo impius uictus Mahometis auro, intra paucos annos paßim repu
B diauit. Erat Petrus Dambusßius (quem alii Dambosßianum, alii Ambussonum, alii Maubussonum uocant) ortus parentibus nobilißimis, qui & re & æstimatione magna apud Gallos fuere. Puer sub Sigismundo Cæsare uixit, mansuetiorum Musarum amantißimo: ita factũ quasi tinctus literis ut multa quæ ad antiquæ historiæ cognitionem pertinebant, meminisset. Contigit huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cum quibus uersaretur amicitiæ, ac promerendi paßim amoris singulare studium. Adhibitus à Carolo septimo Gallorum Rege arduis negotiis, diligentiæ laudẽ à principe prudentißimo eam tulit, ut & amorem eius in suscipiendis mandatis,
C & fidem in conficiendis ac renuntiandis perspicere se fateretur. Adscriptus inter Rhodiæ militiæ proceres, optima & fide & fama semper apud eos fuit: ut Rhodiæ militiæ imperatores, qui sese magistros appellari uoluere, & abstinentem & moderatum & à cupiditate omni remotißimum, præterea magni laboris, summæq; industriæ, & dignißimum summo Rhodiorũ imperio iudicarint. idem plenus officii, grauis præter Gallicum morem, & liberalißimus. sic prorsus & Græcis & Italis placebat, illius ut ordinis obseruarent neminem diligentius. Catus adeò & sagacißimus in odorandis Turcarum Mahometisq; consiliis erat, ut octauo quoque die per explora-
D tores quos magna ui auri subornabat, consilia eius notißima haberet. rursus idẽ uafer adeò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & trãsfugis nunciarentur, rarò ut bis ab eodem deceptus sit. Somni cum esset breuißimi, & nocte & die semper ad depellendos aut intercipiẽdos Turcas paratißimus erat. Rhodi mœnia qua parte infirma erant sedulò instaurabat. Molas quoque manuales & publice & priuatim curarat: solitus idẽ in otio de negotiis cogitare, & in solitudine se ita agitare, ut neque cessaret unquã, & magnũ quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur. Vbi circa mœnia Rhodi obambularet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequen-
E ter) quos acres & industrios ex suo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte satis munita propugnacula uiderentur: Quid si illa parte hostis occurrat, qua ei anteuortẽdum: quid si multitudo hostium superueniat in eos qui urbe temere eruperint, qua receptui canendum: quo loco classis hostium commodißime poßit incendi: quæ ad incendendam antea parãda. Ex quo intelligebant omnes Dambusßium mentis agitatione, inuestigationeq; earũ rerum, quæ sibi necessariç uidebantur ad Rhodi conseruationem, neque otiosum esse, neque ubi in præsens certamen ueniendum esset, imparatum futurum. Non latuere Dambusßium quid Meligalus & Demetrius molirẽtur

apud Mahometem.curauit igitur magnam uim frumenti & tritici ex uici- F
nis locis. sulphurei uerò pulueris tantam copiam repositam habuit,ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. arma, tela, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendum hostem recondidit. per Antonium Dambussium fratrem oppigneratis etiam annuis uectigalibus pecuniam accepit.à Ludouico quoque undecimo Gallorū Rege,qui bello Burgundico implicatus,distrahi suas nollet copias,dono accepit sexto ante obsidionem mense sexaginta nummûm aureorum millia. à Ferdinando Neapolis Rege quatuor millia,& commeatum in multos menses.à Sixto Romano Pontifice permissum uti è sacris uicinis decumam sacerditiorū multorum auferret, & uectigalia quædam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant.Paucis quoque ante obsidionem mensibus Rhodum uenit Antonius Dambussius frater, stipatus nobilissimorum equitum comitatu,qui maxime ex Aruernis erāt.Venerat & cū eo Ludouicus è Craonum nobilissima Galliæ familia,sed spurius,Gulielmus Gomardus Xantonensis,Claudius Columbus Burdigalensis,Carolus Regius Diuionēsis,Ludouicus Sanguinus Parisiensis,Matthæus Brangelerius Petrocoriensis, & alii plures è Gallia,insignes omnes & bellicis rebus à pueritia assueti. Venerat & paulo antea Benedictus Scaliger,ortus nobilissima Scaligerorum familia: cuius olim maiores Verona Italiæq; parte nobilissima potiti fuerāt. Vtebatur autem ad omnia Dambussius Carolo Mōtelono Heduensi,quo neque prudentior quisquam,nec fide maiore esse ferebatur, neque amātior illius. Concoquebat toto triēnio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuansq; an suscipiendā sibi proponeret.Tādem rem ad cōsilium, uocatis intimis quibusq; qui consiliis bellicis adhiberi solent,refert. Erant Mahometi trium generum consultores:militares homines & ueterani,cōsiliis militaribus : ciuilibus negotiis urbani : sacris rebus sacrificuli adhibebantur.Ipse sæpissime præerat consiliis; ita tamen ut audiret sigillatim sententias omnium,nihil eo loco decerneret: sed ut negotii grauitas exigebat, interdum ampliabat totam rem,interdum post aliquot horas aut dies clanculum iis qui summæ rei præerant, significabat quæ magis sibi probaretur sententia.Eam ubi semel indicasset,mox illi mandata curabant.Deliberatio omnis hęc fuit,esset ne Rhodus oppugnanda.Cùm iniuriæ Rhodiorū erga Turcas plurimæ,tum cōtumeliæ illatæ recentes,adducebant multos ut oppugnandam dicerent. Accedebat illud,uicinam insulam & Latinorū auxiliis tum nudatam,non difficile esse intercipere : quæ multis rebus usui esse posit ad subigendas reliquas Europæ partes. Neque uerò periculum esse ne inde cum aliquo forte dedecore abeundum sit,cum multo plures machinæ ad eius expugnationem afferri posśint, quàm Rhodo urbi sint lapides,quibus ambiantur mœnia.In hac parte hæc erant quæ Turcas acuebāt ad eius obsidionem urbis. In altera quæ deterrerent hæc:Diuersam causam Rhodi oppugnandæ quæ olim fuerit aut Constantinopolis aut Trapezuntii imperii.Ibi pro imperio certatū : hîc pro insula quæ uix emergat.cur tot corpora in certam perniciem trahenda? Non idem futurum bellū quale nuper ad Chalcidem aut Scodram:deligi insulam omnium bellicosissimam ad
prælium,

(Margin letters: G beside "mano Pontifice…", H beside "nerat & paulo antea…", I beside "bantur.Ipse…", K beside "se posit ad subigendas…")

A prælių,ubi sedes Latinorū equitum fortissimorum, ubi multæ uires, multi qui cócurrant,multi qui defensam uelint: etiam si nemo auxilium ferat lon gius bellum futurum. Si reliqui Christiani proceres succurrant,relinqui ad posterum bellum implacabile: eam oppugnationem cum Mahometi, tum Turcarum omni imperio inutilem & periculosam esse. Priorem sentētiam probauit Mahometes.Decimo quinto postea die Dambussius per exploratores admonitus est, quasi non dubiū bellū haberet. adfuturos mox Turcas Misacho Palæologo duce (hunc alii uocant Mesithum Bassam, omnes quidem ortum Palæologorum genere fatentur.)cum maximis copiis: & e-
B uocatorum firmam manum,& fœderatorum populorum,Regumq; & sociorum tanta auxilia adfutura,ut octoginta hominum millia expleant. Ipse exercitu lustrato,Rhodiisq; ciuibus & exteris, Iudæis quoque & seruis qui ad arma non inutiles erant,sexdecim hominum millia habebat: segetésque etsi immaturæ essent,colligi & in urbem inuehi curauit,ne essent prædæ hosti. Iam per flexum littoris Lycii usa classis Turcica felicitate nauigādi cum Auster leuissimus flasset,Rhodum cōtendebat.Rhodi situs à ueteribus plurimis copiosissime descriptus est:uerùm haud prorsus eodem loco nunc ui situr.Quà portus Septentrioni oppositus est,mari alluitur: quæ pars occi-
C dentem intuetur,hanc excipit planicies lapidosa,maiore longitudine quàm latitudine.Proximè uisuntur colles aprici ciuitati imminentes:uillis uicinis laute ædificatis, & fontibus undique scaturiētibus,hortis,oleastris,uitibus, cerasis,malis punicis,citriis insignes.Quà exitus patet in montem Philеremum,Dambussius propugnaculum munitissimum paucis antè mensibus erexerat:unde factum ut porta uicina Dābussii nomen multis postea annis retinuerit,quam alii malūt ab Ambosio qui ei successit exornatam. Fanum Stephani (ubi mōs huic diuo sacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario ab urbe abest.habebat pluribus uicinis locis dispertitos industrios ho
D mines Dābussius,qui in speculis erant:qui excubabant eo monte,primi aduentum Turcicæ classis tumultuose nunciarunt.Dissipatum interea est con sultò ab hostibus,ut imperatum ab exercitu facilius Dābussium opprimerent,Mahometem occubuisse.Hic rumor cum raucus esset factus, & per alios quorsum emanasset ille nouisset,nihil remisit de pristina cautione. Misachus Palæologus in classem profectus,uocari ad se iubet Antonium Meligalum.Is paucos ante dies scaturientibus undique uermibus,tetroq; odore cōmotis omnibus,deūm hominumq; fidē implorās,quos ea perfidia implacabiles habebat,nequicquā quiritās in mare à nautis præcipitatus fuerat.
E Mortuū demersum passim aliis renunciatū est.Vocari deinde iubet Palæologus Demetriū,eoq; ueluti interprete & itinerum duce postea usus est. X. Calendas Quintiles equitatus Turcarū in montē Stephani expositus est.Ibi machinas æneas,testudines,apparatūq; alium oppugnandæ urbis ima montis parte collocarunt: ita apte,ut ob montis cacumen rupesq;,è Rhodo conspici non possent.Deinde aliæ copiæ superuenere.Dambussius et si antea delata quoque urbis præfectura Antonio fratri uarie singulos hortatus fuerat,hac tamen oratione uocatos rursus omnes simul ad ferenda obsidionis incōmoda hortatus est.Tandē aliquādo sodales charissimi, quod & li-

» teris multorum & ſermone omniũ perferebatur,uidemus anhelantes Tur- F
» cas perniciem noſtram:delubra,aras,ſacroſanctaq; ſacra noſtra uiolare pa-
» ratos,uaſtitatem urbi huic nobiliſsimæ,perniciem ſingulis nobis moliri,for
» tunas omniũ,uitá ſpes opesq; omnes,tot annis parta decora inuadere. Atq;
» ego quidẽ ut omnẽ belli martem communẽ,& ſemper incertos eſſe prælio-
» rum exitus non diffiteor,animi tamen ueſtri magnitudine in ſpem certiſsi-
» má uictoriæ uocor. Suſceptum ab eis bellũ nullo noſtro merito:cauſa bel-
» li nulla alia quàm libido immenſa propagandi imperii, opprimẽdiq; nomi-
» nis Latini,& excindẽdæ ſacroſanctæ Chriſtianæ perſuaſionis.Nobis machi
» næ,arma,tela,cõmeatus in multos annos:nobis auxilia è Gallia Italiaq; fir- G
» miſsima: nobis denique dux & author CHRISTVS OPTIMVS
» MAXIMVS,quo freti uim ab hoſte ſcelerato & impio facilè depelle-
» mus.Nobis nominis CHRISTIANI tuendi cura exuſcitat animos,&
» maiores ad uim depellendam facit:illi pro impiis ſacris propagandis labo-
» rant.Nobis Galli,Itali,Germani ad bella nati:illis Aegyptii,Syri,Aſiatici mi
» litant ad delitias educati. neque ego ullum uelim ſcientem in paratam per-
» niciẽ incurrere,neque uana ſpe lactare animos:id tamen ſpondeo recipioq;,
» ſi longius bellum ducetur,& Gallica & Italica & Germanica & Hiſpanica
» auxilia ea adfutura,non dicam quæ obſidionem ſoluant,ſed quibus freti, ul H
» tro & Conſtantinopolitanum illis Trapezuntiumq; imperium eripere poſ-
» ſimus.Videbunt illi neque ſui ſe conſilii ullum exitum reperturos,& totam
» eorum rem ita uacillare & claudicare, ut præcipitẽ hinc profectionẽ inuti-
» lem ſibi ſentiant. Quòd ſi quid acerbius etiam impenderet, conſcientiá re-
» ctæ uoluntatis,& uitam profuſam tuendorũ ſacrorũ noſtrorũ gratia,ecquis
» nõ feliciſsimá laudatiſsimamq; diceret?Me quidẽ ipſum ætas & acta iá uita,
» cũ ſuo curſu confecto ex animi ſententia in propagationẽ Chriſtiani nomi
» nis,tum certiſsimùm quæ maneant à patre illo cæleſti & diuino præmia eò
» uocant,ut uim etiam futuroſq; caſus parum timeam:qui tamen ne nos op- I
» primant quoad eius fieri potuit,data egregie à nobis eſt opera.Vos fortẽ fa
» cite animũ habeatis & magnũ, quod eſt in unis uobis ſitum:reliqua tempo
» ribus regentur conſiliiſq; noſtris prouidebũtur.Accidit ut die qui ſacer eſt
D.Ioãni,antelucano tẽpore Demetrius transfuga, cuius ſuprà meminimus,
cũ turmis aliquot equitum & peditũ iuſſu Palæologi,quaſi qui in rem præ-
ſentem ueniſſet,circa muros obequitaret,locaq; apta ad oppugnationẽ de-
ſignaret. Non tulit Antonius Dambuſsius contumeliam transfugæ. (hunc
Antoniũ alii Moteliũ à ditione more Gallico uocant)Is igitur circa recen-
tem Turcarum aduentum,ad exiſtimationẽ nominis Latini pertinere arbi- K
tratus comprimere eorum inſolentiá,acceptis à fratre turmis aliquot equi-
tum,quæ maxime ex Aruernorũ nobilitate erant,eò contendit.Turcæ hor
tante Demetrio intenti inſenſiq; eos excipiũt.committitur prælium.Anto-
nius adeſſe,inſtare, multiſq; locis ſtipatus equitibus lectiſsimis, in eos inue-
hi. contra ea Demetrius cum Turcis obſiſtere: ubi quenque periculum ce-
perat,ibi reſiſtere. pedites equitibus permiſti,uim propulſare.deniq; quan-
do numero uincebant(neque enim plures emiſsi fuerant quàm centum) à
tergo Gallos inuadere.Antonius cõuerſo equo id intuitus,eo impetu in ho

ſtes

A stes inuectus est, ut iam illi implicati & dissipati cedere cogerentur. magna pars aut uulnerati, aut cæsi sunt. Ipse Demetrius suffossis illis equi, procidés obtritus est equitum incursu. Muratius eques Gallicus dum cæsi spolia incautius legit, unà quoque necatus est, Turcis etiam caput eius palàm conto gestantibus, eiq; mira diritate insultantibus. Hostes qui ex prima eruptione Latinorũ robur fugati cognouerant, Georgio Frapamo authore (hunc alii Germanum, alii Pannonium, Danum alii fuisse contendunt, quisquis is fuit machinarum admouendarum egregius fuit artifex, eoq; nomine acceptissimus Mahometi.) decreuere non aperta oppugnatione, neque acie, sed alio B more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, excisis arboribus, tres inusitatæ magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleũ propugnaculum portamq; subuerterent. Aduersus eos conatus Dãbussius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Basilici nomen inditum erat, ita apte eas hostilibus opponi curarat, frustra ut incœptũ eorũ fuerit. Erat hortus quẽ equitũ Aruernorũ hortũ passim uocabant, quasi is esset Aruernis equitibus attributus. & quia ad subitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis custodibus septus fuerat uallo & fossa, additis quoq; tribus machinis. Palæologus loco animaduerso hunc statuit oppugnare, ra- C tus id quod res postulabat, aut Dãbussiũ laborantibus suis auxilia submissurum, & urgente suorum multitudine intercepturum se eos: aut si auxilia nõ ueniant, loco se potiturũ. Diffidere quoque cœperat loco Dambussius. itaq; antequam lucesceret, distributis cohortibus & auxiliis, machinas inde abducere parabat: hostes instare, urgere. Latini ubi innumerum hostiũ uident ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hosti, in urbem se proripuere. id eorum consilium, etsi metu fortè cõpulsi cesserant, laudauit Dambussius, non ignarus si hosti occurrissent cohortes, id futurum ut occidione occisi omnes, nullo postea usui in tanta militum penuria sibi Rhodiisq; es- D sent. Rhodi situs distat à turri Nicolea trecẽtos ferè passus. uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiẽdos, & aphracta quâ patet in occasum: eius exitus paulo est angustior imminente ingenti concauitate: uersus Septentrionem ea moles sita est, eiq; imposita turris prodigioso opere, circundata undique rupibus marinis. Visitur adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare proiecta: huic impositũ ferunt Solis nobilem illum Colossum: de quo Græci multa, ueteresq; omnes passim ut rei captum humani ingenii prætergressæ, meminere. Munitam ferunt turrim pecunia collata à Philippo Burgundionum Duce Caroli quinti Gallorum E Regis fratre. Persuaserat sibi Palæologus hac occupata prospere successura omnia. itaque rursus circa hortos Antonianos & multo plures machinas disposuit: & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore, eo consilio ut & munitiones quibus septus est portus conuelleret, & ne naues aliæ auxilium ferrent, facilius impediret. Ex his turribus saxa ingentia uoluebantur, sed irrito conatu: in quo Georgius Palæologi spem fefellit. ita Georgius cum se illi suspectum uideret, uel ut alii uolunt dolo malo quasi exploraturus Rhodiorum consilia, antequã lucesceret uisus est circa portas urbis, obuium quemque rogitans, perduceretur ad Dambussium. Hunc

plerique uelut certissimum exploratoré necádum mox censebát. Alii,cum F
suspectum se Palæologo uideret, sponte & sincera fide transiisse, aculeo etiam diuina ope homini,qui olim sacra Christiana coluerat, expiandæ ueteris perfidię iniecto.uicit ea sententia ut attributis ei sex custodibus diligétissime obseruaretur. Ipse interea rogatus de apparatu,copiis,consilio hostium,grauiter prudenterq; disserebat. Pręgrauant tamen dicta factaq; eius multa,ut quasi explorator missus fuerit : repetitoq; exemplo Tarquinii Iunioris & Zopiri,Rhodű sese proditurű Mahometi spőponderit: ita ostendit se infelicem,cui Christianæ persuasionis ueritas posterior ambitione & opibus fuit.Quatiebat interea frustra admotis machinis mœnia hostis:pilæ G
tamen sæpissime præteruolantes priuatos infestabant.Itaq; Palæologus retulit animum ad uetus consiliű & spem Nicoleæ turris occupádę.Ex his ligneis turribus,quarum suprà meminimus,ingétia saxa eaq; rotunda in eam uoluebantur.Quin & nuper cum trecentas machinas minores admouisset, quæ pars in occasum uergit, ita quassata est, ut ingentia ea saxa quæ extra turrim collocata erant,aptissime ad uim depellendam,corruerent:quorum ruina ingens exauditus est fragor.Signinum tamen aliaq; ædificii opera integra manebát,mortario necdum excusso.Commoti sunt grauiter Rhodii ea ruina.Sed Dábussius per industrios homines hortabatur moderate eum H
casum ferrent:ipsi se interea contra fortunam cautius pararent & armarét: curaturum se ne turri etiam quæ tanta ruina prostrata sit potiatur hostis. eademq; passim concionantem audiere Rhodii libenter Antonium Fradinum sodalem Franciscum,doctum hominé & studiis optimis deditum: cuius oratione cum essent moniti ne ita caderent animis, quasi aliquid euenisset quod fieri posse nunqnam putassent : essent uerò ea mente quam ratiò & persuasio Christiana præscribit, placate ut si quid etiam impendeat, ferant : acrius illi ad uim depellendam accensi sunt. Vtebatur ille oratione & celeri & concitata,& uerbis efferuescentibus, quibus id assecutus erat,ut I
unus aptissimus esset,& ad populum languentem incitandum, & ad effrænatum moderandum & placandum. Interea cum se potituros turri putarent hostes,Dambussius equites Rhodios delegit,qui locum tuerentur:Fabritio Carretto imperauit,fossas, propugnacula, nouasq; munitiones intus excitet,quibus uis hostium arceatur: huncq; cum reliquis præsidio reliquit. Ipse nauicula nectus locű ipsum lustrauit,& quæ muniédo eo necessaria erant,ut accelerarentur continuatis noctu diuq; operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodii equites insederant , ita oppleta saxis arenaq; uisa sunt,uix ut recipiendis illis uacuus inueniretur locus.Excitata est alia muni K
tio circa antemurale & turrim quæ à diuo Petro nomen retinet.Ex eo loco usque ad molem,quæ protrahitur uersus turrim Nicoleá, quando mare ibi parum profundum,& interdum uado inuento permeabile erat, in ualle & fossis equites Gallici & Hispanici notissimæ uirtutis,Craono & Scaligero ducibus collocati sunt : qui facilè reliquis auxilio essent. Sed & machinas bellicas plures circa mœnia auehi iussit,quibus naues faselosq; Turcarű,qui sese accingebant ad turrim occupandam,deprimeret. Nocte ingenti ululatu quid pararent ostendebant. Prima luce timpanis omnes excitati, ingens
undique

A undique strepitus. Turcæ nostros inuadunt: machinarum fragor ad cælum ferri. Qui turrim defensabant, contra acerrime niti: neq; ullus quàm in dextra spē habere. Sagittæ utrinque uolare. intenti illi nostros loco pellere, nostri fortiter uim arcere. Illi rursus plurimis locis loca semiruta oppugnare: nostri saxa uoluere, quibus multos in mare præcipitabant: maius illis studiū Turcas sauciandi, quàm semet tegēdi. At dum fessis & sauciis recentes undiq; Alexius Tarsius (nā is eo die Palæologo ægroto Turcis præerat) summittit, scalis Turcæ propè summa occuparant. concurrunt Latini, lapides, tela, ollas pręterea pice sulphureq; igneo plenas ingerunt. Addunt alii funi-
B bus & restibus, quæ adinstar scalarum apte cōpactæ fuerant hamis & harpagonibus ferreis, quas edocti erant mira arte in turrim summo impetu uibrare Turcæ, fatigatos Latinos. Turcæ principiò resistere: deinde ubi omnes scalæ hamæq; comminutæ sunt, multi afflicti, multi præcipitati in ūdas, pauci integri, magna pars post horam diei tertiam uulneribus confecti, Alexio iubente inde se subducunt. Eo prælio Antonius ipse Dambussii frater, unà cum ipso Dambussio interfuit. Octingenti Turcæ necati sunt: uulnerati mille: præter eos qui in undas excussi iacuere, quorū maior numerus, certò tamen iniri non potuit. Ipse Dambussius, excussa lapide cassidе territis a-
C liis, pileo sumpto nihil remisit de pristina diligentia, quin suis semper præstò adesset: sagittam quoque in fœmur impactā, clypeo diuertit. & Fabritio Carreto oranti subduceret se periculo, cū illi proximus Benedictus Aguius à manu seruus cecidisset, Tibi (inquit) tuiq; similibus labores hi mei sudant: præsagiens & uaticinās Carreto summam Rhodii imperii potestatē, qua & postea potitus est. Ipse quoque Antonius Dābussius prægrauantē Turcarū multitudine, ingenti arca è satis longinquo loco humeris uecta, ingenti strage proiecta ea multos elisit & oppressit. Sequenti die ad classicum paludatus Dābussius, & comitatus equitibus ornatissimis, qui phaleras equorum
D & arma auro & argento polierant, Rhodum rediit. ubi ei concursus priuatorum Rhodiorumq; omnium mirabilem in modum incredibili multitudine præstò fuit. Nihil exoptatius aduentu illius, nihil charius. plebs Dābussium ad cælum tollere: resq; illius gestas summorum imperatorū uictoriis anteponere. Fortunam eius qua paulo duriore conflictari uideatur, fortunę qua reliqui Reges florentissima utebantur, præferre. Supplicationes ob res prospere gestas decretæ. Antonius Fradinus sacro die concionatus populū edocuit, uni CHRISTO OPTIMO MAXIMO tantæ uictoriæ fructū acceptum ferendū: notiq; reus Dābussius in sacratum fanū diuæ
E Virgini profectus est, quo dānatus spectante omni populo & Deum & sacram Virginē obtestatus est, auerterent iram à Rhodiis, & in uilissima Turcarum capita transfunderent. Palæologus ea spe excidens, admotis rursus machinis quatiebat mœnia, parans aditum quà sui irrumperēt. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabāt, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit ad Septētrionem, eo loco quo supplicium de sontibus sumi solet. Loco excelso machinas admouent, quibus & mœnia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id fefellit Dambussium. itaque Iudæorum hortos domósque ibi adiacentes ipse diruendas curauit. Ibi fossa & uallo lo-

cum ambientes,erecto etiam muro secundum fossam, ne eò peruaderet ho F
stis effectum est.Nemo ab eo immunis opere fuit,uel omnibus passim ad tã utile opus operã sane quàm lubenter deferentibus,uel motis ipsius Dãbussii labore,qui lapides,terram,calcem,arenã suis ipse humeris auehebat.Huius exemplo & exteri negotiatores & Iudæi ipsi,cum Gallicos equites tam cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque suas in id opus contulere. Frãciscani quoq; quidã è Gallia una cum Fradino,qui Gallia exulabat quòd liberius aulica uitia Oliuerio Dano præsente accusasset,ipsi quoq; plaustris subuectabant sabulũ:totaq; ea oppugnatione armati negotia attributa strenue curabant,ut eo maxime motus Dambussius uictor,cœnobiũ diuo Frã- G
cisco ædificandum magnis sumptibus curarit.Horum commotæ exemplo & mulieres ipsæ Rhodiæ,& quæ deo addictæ erãt, dum alii incumbunt operibus, cibos occupatis præparant : ipsæ quoque si quæ uirili corpore apparuere,cætratæ armatæq; uisæ in transuectione publica,quô hosti è monte spectanti maior numerus uideatur tuentium urbem.Sed tamen hostis machinarũ assiduo impetu ita profecit,ut sterneret partem muri: nocte quoq; saxa uoluentes multos è Rhodiis opprimebant : ita Dambussius collapsa celeriter reficere,intus nouas fossas erigere,has leuiter arena ligno superiniecto tegere,proximè picatum apparatum sulphureumq; admouere,ut si ea H
hostis irrumperet facilè opprimeretur.quod Palæologus per exploratores intelligens,irrumpendi consilium distulit.Georgius trãsfuga futura ea prędixerat Rhodiis,uel uerè ita sentiens,uel aucupaturus eo nomine apud eos fidei opinionem. Cum autẽ eorum saxorum impetu quæ ingentia in oppidanos uoluebantur uarie omnes afficerentur, pueros & mulieres quæ bello inutiles erant in hortum conclusit Dambussius, annona affatim illata: eum tabulato ita contexit,illæsi omnes ut fuerint. Noctu plerique in cellis uinariis, antris & speluncul is,concauisq; locis & tectis firmo opere desidebant, facilius diu uitantes saxa : multi quoque in ædes sacras se abdebant. I
ita cum omnes latibulum & perfugium noctu quærerent,nihil hostis ea oppugnatione profecit. Neq; tamen Palæologi animus minuebatur: at quotidie plura agitare, machinas rursus opportunis locis admouere. ubi multa agitanti nihil procedit, per transfugas aliquot, qui nondum indicto bello subdole Rhodum speculati Dambussii consilia ierant, parat ueneno Dambussium tollere. Rumor interea dissipatus est, auctus Calibassæ iunioris uanis imposturis, qui à Mahomete in castra missus fuerat, adfuturum mox Mahometem ipsum cum centum hominum millibus, & machinis mille quingentis insignibus. Eo rumore ita Itali aliquot Hispani quo- K
que & Nauarri consternati sunt, ut conuenticulis actis quærerent, saluúm ne esset Rhodium imperium. ipse Dambussius non minuendo neque negando rem,at præterea augendo addendóque confirmabat : uocatis iis qui seditiose iam missionem flagitabant,aphractis se quas in terras uellẽt auehendos curaturum ait,modò desinant quærere quantæ essent hostiũ copię. At si odiosi esse pergant,inferias se Murato daturũ,iugulatis omnibus:Rhodumq; Gallis solis iuuantibus & Rhodiis,cũ Veronensiũ cohortibus quas lectissimas Benedictus Scaliger adduxerat,defẽsurũ se edixerit. At hi ad fru

gem

A gem redeuntes pœnam ultro in se depoposcerunt: ut obliterata seditionis infamia, cum tumultuosissime adesse hostes dicerentur, properent se nec redirent nisi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo usui fuerunt, perforatis aliquot hostium tormentis, repentina eruptione. Nec tamen erumpere eos sinebat Dambusius nisi attributis Aruernis equitibus, ut Palæologus rem esse sibi dixerit cũ bellicoso Cãtabro, Quiriniq; & Magni Caroli uetere progenie, & Hispano indomito: nouerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuisset tentata. Interea Ianus Dalmata trãsfuga in urbe disquirebat, quo pacto ueneno Dambusium

B adgrederetur. Denique omnia tentando socium sibi adiungit Pythium Epirotam. erat is Mario Philelpho familiarissimus, qui erat Dambusio à secretis. eum uerò & à patris Frãcisci nomine, cuius nomẽ celebre erat, & quòd eius opera crebrò uteretur in præscribendis epistolis & Græcis & Latinis, & quòd humanitate eius in cõsuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberalissime fouerat Dambusius: recenti tamẽ seditione cui is hæserat, excidisse uidebatur amicitia: ut tamen remissione usus leuata & dissuta magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxiũ aggreditur, hortaturq; pœnas petat uiolatę amicitiæ. Id adeò mature posse euenire, si ueneno

C parent Dambusium tollere: esse id ei facillimum cui cum cocis, pincernisq; Dambusianis familiaritas sit. Sed ille cum simulasset sese ea curaturum, quæ maneant præmia exquirit. Ille Palæologi literas ostendit, quibus rem acceleret monebatur, quamcunque participibus facinoris fidẽ dedisset, se præstaturum. nec tamen (ne res deprehenderetur) subscriptæ erant: tantum prima literarum nomina latius à tergo scripta uisebãtur. Marius, uti & ingenio, & optimis studiis quibus erat deditus æquũ fuerat, cũ recepisset se curaturũ quæ in rem uidebantur, cognitis insidiis ad Dambusiũ pergit: & rem omnẽ uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianũ & Py-

D thiũ. Pythius interrogatus de insidiis, quid egisset cum Mario, quid parasset, principio negare: deinde dissimulare: pòst ubi tormẽta admoueri uidet, omnia uti parata erant aperit: docetq; magnis se præmiis solicitatũ ut Dambusiũ ueneno tolleret. Igitur Pythio gula laqueo fracta est, Iano caput trũcatũ. Conscii duo tanti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Mariũ deinceps ardentius cõplexus est Dãbusius, à quo nulla simulatione antea se cultum aut obseruatũ causa temporis, sed uerissimo mutuoq; amore intelligebat: præsertim qui in eo lumen insigue probitatis, & fidei indicio hoc delato perspexisset. Palęologus diu in incerto habuit quid

E nam cõsilii caperet, detectis domesticis insidiis. Rediit autem rursus ad Nicoleã turrim: prius tamen parat comminuere eas munitiones quas Rhodii circa littus maris erexerant. Antonius Dambusii frater animaduerso eorũ consilio, quinquaginta ex Italica statione delectis, exitu clanculũ subtus terram parato, summo eos silentio emisit, circa locũ quo incipiebant hostes ea moliri. sublatisq; repẽtè scalis, telis, gladiis, lapidibus, in fugam Turcas uertere, dissipato eorum apparatu: decem ex his necatis, quorum capita hastis uictores extulere. Eos palàm laudatos multis præmiis Dambusius donauit: ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quasi nimius

& prodigus reprehenderetur.Iam Turcæ machinationes suas summa indu F
ſtria turri admouent,ſperantes ſeſe munitiones Latinorũ fracturos.ſed quę hi diruebant,mox multitudine operarum & militum reficiebantur. Ineunt autem nouam de integro rationem,ut ponte conſtrato ex tranſuerſo, prodirent ex fano Antoniano uſque ad turrim. Pons ex uariis lignis conſtratus eſt,cui inerant aditus deſuper: ingẽtes porrò claui ſuffixi:ita latus,ut exciperet ſex homines armatos prodeuntes. Hunc per mare funibus oblungis & grauibus obſtrictum traſferre parabant. Geruaſius Rogerius è Britannia minore rei nauticæ peritiſsimus, noctu indicans ſuis magnum neſcio quid ſe moliri,in mare inſiliit ; ſũmaq; celeritate uſus,funes quibus pōs G
illigatus erat inſcidit:deinde ordine rem uti erat geſta,in urbem rediens enarrat Dambuſsio. Huic ille ſummos honores habuit, donauitq; ducentis nummis aureis,pro concione etiam publice laudatum.Hæc ubi fruſtra fuere,parant hoſtes pontem ſubductis pluribus nauiculis,in turrim educere: ſimul etiam faſelos alios & pontones miræ magnitudinis, quibus abundabant,ſubducunt onerantq; eos tormentis bellicis:ut & uno eodemq; tempore alii Latinos, qui præſidio turri relicti erant infeſtarent,alii aſcenſum pararent,alii machinis eos terrerent. Nouo præſidio mille delectis equitibus locum auxerat Dambuſsius,intusq; omnibus paſsim intentus nouas muni- H
tiones pararat.Repentè nocte ſigno dato Latini inuadũtur: ſed ſagittis,globisq; æneis pelluntur hoſtes. Magna rerum hominumq; ſtrages, nocturno fragore ululatuq; circunſonante. cymbis tranſuehitur pons: ſed machinas aliquot bellicas Dambuſsius ita apte direxerat,ut hæ & pontẽ & reliquum apparatũ comminuerint:& quatuor myoparones & pontones aliquot onuſtos bellicis tormentis perfoſſos diſsiparint:ubi multi quoque ex hoſtibus ſubmerſi ſunt.Nec tamen remittebant hi aliquid de priſtina oppugnatione. nanque multitudine tormẽtorum bellicorum abundantes, uarie Rhodios infeſtabant: qui & ipſi aliis tormentis tormenta hoſtilia ſubuertebãt. Pro- I
tracta eſt ea oppugnatio ex hora noctis tertia,uſque ad horam diei ſequentis decimam.Palæologus ubi uidet ſuorum minui numerum receptui canit, & ardens ira in caſtra rediit. Fluitantia hoſtium corpora diebus ſequẽtibus ripæ appulſa ſunt,& ſpolia à Rhodiis lecta.Duo hominum millia & quingenti deſiderati.Eadem nocte duo è Creta ſtipendiarii, qui tranſitũ ad hoſtes parabant,intercepti ceruice luerunt. Circa eam muri partem ubi Iudæi & Itali excubabant,rurſus incumbunt hoſtes.ac die quidem non deſinunt mœnia obruere,nocte uerò actis cuniculis,muro quàm maxime inſtãt.foſſas quoque perfodiunt,eaſq; ne uideantur obtegunt arboribus.Munitiones K
nouas erigunt,eaſq; uiburnis tegunt, ut inde commodius machinas æneas admoueant. Erat ingens uel foſſa uel hiatus haud longe à muro, quem illi multa arena multiſq; ſaxis illatis,peræquare inſtituebãt, ut inde ueluti dorſo parato commodius in murum ſcandere eis liceat.Conſulit Dambuſsius quid agendum,quo pacto diſturbandæ hoſtiles munitiones. Placuit Liguris equitis Caroli (quem quidã aiunt è familia Arruẽſium Sixtiq; Pontificis fuiſſe)conſiliũ,qui machinam ligneã die quidem ſtruendã,nocte uerò altius promouendam docuit,qua ingentia ſaxa in hoſtilia opera laceranda emitterentur.

A terentur. Nec ſpem Dambuſsii ille feſellit: ita ingentia ſaxa nocte emittebātur altius promota machina, ut munitiones eorum comminuerentur. Placuerat eodem authore, ut uacuaretur foſſa ea quam exæquarant hoſtes. ita nocte cuniculis actis eò multi concurrere, ut magna parte hiatum uti antea uacuum reddiderint. Palæologus tot ſe repentè circunuallatū anguſtiis fatebatur, unde nunquam emergeret: Calibaſſæ tamen conſilio non deſinit quatere mœnia. Dambuſsius cum fratre ſanctioreq; conſilio ex Aruernis equitibus, & Liguribus & Veronēſibus diſquirit quo pacto ſe hac expediat turba tanta: iam ruentibus muris qua Iudæi & Itali excubias agebant. De-
B cretum eſt iuxta hortum uicinum extruendum alterum murum, denſatum latitudine geminarum palmarum commodū eſſe: mox figere ima terra paxillos è ligno tenaciſsimo: diffundi deinde diſpergiq; uiſci copiam, diu multumq; commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos, quæ mox comprimatur. ut conſtitutum erat mox opus procedebat: nec id Calibaſſem latuit. Dat igitur operā ut impediat opus Latinorum, adhibito plurimo igne artificioſe admoto. hic magna induſtria inferebatur doliolis plenis pice & ſulphure, aptiſsimus incendio mouendo. Accedebant loculi & ſacculi oppleti lana, & canabi ferro intermixto, (alii ramento, ſcoria, & ferri excremē-
C to oppletos uolunt) quibus ille exiſtimabat ſe munitiones deleturum. Sed accidit ut auſtro reflante, uel quod uerius eſt, imperitia eius qui machinis iis erat prępoſitus, uanus is eſſet conatus, multosq; ex hoſtibus abſumeret. Ipſe quoque Dambuſsius quid hoſtes machinarentur per transfugas intelligēs, breuibus illatis machinis multos proſternebat: unde Rhodiis Latinisq; aucti animi. Georgius tranfuga prius in eum locum perductus fuerat, uti conſuleret qua arte eludendi eſſent hoſtes isq; cum perfunctorie agere uideretur, ad extremum conſuluit, ut noua eaq; altiuſcula erigeretur machina, unde impeterētur Turcæ. Hæc dū pararētur, machinis hoſtilibus uexati ſunt
D Latini acerrime: ita diffidere omnes illius conſilio, ut transfugam fallaciſsimum ad ſupplicium raperent. Sunt qui inuito Dambuſsio diſcerptum à furibunda plebe ſcribant. Sunt qui acerrimis hominibus datum ad quæſtionem, ordine retexuiſſe narrent, quo dolo in urbem tranſierit, quibus artibus Rhodum Mahometi daturum ſe pollicitus eſſet: quibus ſimulationibus alias quoque urbes aut pellexerit ad deditionem, aut inuitas diripiēdas, eluſis ciuibus, ei tradiderit: ita laqueo illi gulam publice fractam. Eius ſupplicio acciſas ſpes aiunt Palæologi, qui etſi omnibus modis inſidias parabat Dābuſsio, intelligebat tamē neq; illi ad cauendū prudentiā aut aſtutias de-
E eſſe. Poſtquam uidet uim fruſtra eſſe, neque inſidias quas Dambuſsio faciebat proſpere cedere, quando quæ ui tentarat aſpera fœdaq; acciderant, conſtituit aliis aſtutiis Latinos opprimere. Scribuntur literæ à Palæologo Gręcis & Rhodiis, quibus narrat bellum hoc à Mahomete ſuſceptum, ut eos ęquitate & fide tueretur, oppreſſos iam Latinorum ſeruitute. Principiò eos uirtutis, continentiæ, beneuolētiæ, libertatisq; Rhodiorum propagandæ uiſos ſtudioſos: ſenſim hanc conſuetudinem & diſciplinam amiſſam: deſitum in eos reliquaq; Græciæ lumina uideri quicquā iniquum, ut iam commoti eorum contumeliis multi patria fortunisq; carere maluerint: id eſſe clariſsi-

" mum & Antonii Meligali & plurium aliorum exemplo. Tandem aliquan- F
" do miseræ patriæ cõsulant: libertatis legumq; præsidium, quod improbitas
" Latinorum eripuit, restituant: ne eos patiantur licentia rapinarum quasi ra-
" bie, ad singulos integrosq; procedere. Dambusium ne audiant, qui anga-
" tur ac laceretur animi cupidine, & noxarum metu inquies, abutaturq; eo-
" rum facilitate: sibi ipsis consilium salutare capiant, antequam copiis rursus
" admotis ferro atque flamma Rhodum subuertant. His literis publice lectis,
" Rhodii Dambusio respondere: Pollicitationibus plenissimis insidiarum se
" nihil moueri: à Græcis uerò, sibi, Latinoq; omni nomini paratissima esse o-
" mnia confideret. Iuberet demum quæ ad Rhodum tuendam pertinere ar- G
" bitraretur, omnia se diligenter studioseq; curaturos, profuso eriã sane quàm
" libenter suo, liberorum, uxorumq; sanguine. quæ cum facerent, amorem er-
" ga se Dambusii Latinorumq; imitaturos, merita non assecuturos. Rursus è
græcis transfugis mittũtur legati ad Dambusium, qui intromissi uarie eum
ad deditionem, Mahometis etiam ostentatis præmiis, accendebant. monue-
" runt uideret etiam atque etiam quò progrederetur proclinata iam re: non
" eandem illi semper occasionem in conditionibus æquis ferendis & impe-
" trandis futuram. cogitaret, ne se Latinosq; omnes funditus euerteret: nec se
" prudens sciensq; eò demitteret, unde exitũ uideret nullum esse. His respon- H
" det Dambusius, consiliis se hostium libenter minime uti integris rebus: af-
" flictis uerò constanter se uitam quam DEO OPTIMO MAXI-
" MO debeat redditurum: idque potius quàm ad ullas deditionis etiam ho-
" noratissimæ & utilissimæ leges ueniat. Cum legati præstito aliquo obse-
quio Mahometi non ad deditionem sed ad societatem se eum hortari di-
" cerent, tum Antonius Dambusii frater, Tu quidem ait frater uerbo ad so-
" cietatem, re quidem certe ad prædam certam peteris. Ita uitatis insidiis lega-
ti digrediuntur. At Palæologus ubi nullis conditionibus bellum componi
posse uidet, noua rursus consilia capessiuit. Parari itaque iubet omnia tor- I
menta, & trigesimo die post uanam oppugnationem Nicoleæ turris, & die
& nocte ita pergit sternere mœnia, leuioraq; alia tormenta in urbem altius
emittere, ut quatuor diebus integris atratum cælum, & fulgura emittẽtem,
condensatum aërem stridore & fumo sulphureo omnes dicerent. & erant
aliquot turres altissimæ, iamq; parte una muri ita prostrati ut ad irruptio-
nem hosti locus datus uideretur. Quinto Calend. August. inuadunt urbem,
multitudineq; prægrauante muro potiuntur: ibi figunt uexilla. idem faciũt
circa turrim Italicam. sed à læua & sinistra accurrentibus Italis & Canta-
bris, quibus & subsidio uenit Antonius Dambusius cum nobilitate Ar- K
uernorum, pelluntur hostes: & mutilatis corporibus alii cadunt alii præci-
pitantur. Qua in re Caroli Montlii Aruerni equitis nobilitata est uirtus. E-
rant quatuor scalæ quibus ascensus & descensus patebat in uicum Iudæo-
rum, quo loco fuit ea irruptio. At cum animaduertisset Dãbusius unà Tur-
cas in urbem descẽdere, cõminuta ea, qui temere irruperant discerpti sunt.
Altera scala cum iam instarent hostes, ipse Dambusius conscendens impe-
tu facto sæpe hostem ferire, strenui militis & acris officia exequi, temere in-
uectos disturbare. alios quoque equites Rhodiosq; inducit, qui hostes per-
turbatos

A turbatos loco depellunt. Multi cum cecidissent, rediere tandē hostes in castra. Eo prælio plagas accepit Dambusſius quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalem medici dicebant: Dei tamen ope emersit ille ex incommoda ualetudine. Cæsa Turcarum tria millia: addunt alii quingentos & trecentos, qui concisi sunt in uico Iudæorum. addunt & perterritos hostes & destitisse oppugnatione inspecta in aëre cruce insigni & uirgine fulgēte, quæ manu scutum & hastam gestabat. astitisse huic synthesi hominem indutum, stipatum insigni nobilium comitatu, quasi pararet obsessis ferre opem. Iacobus Sadoletus scribit fulgore insolito cælitus ad confirmandos
B nostros apparēte, plerosque Turcarū in acie, sine uulnere, sine sanguine, sine ulla aperta ui cecidisse. At Palæologus cum suorum numerum imminutum uideret (cæsorum enim numerum ad octo millia, sauciorum ad quindecim millia multi protrahūt) anxius traherc cum animo suo, omitteret ne Rhodi oppugnationem quæ frustra hactenus fuisset, an fortunam opperiretur qua sæpe prospere usum se meminerat. Hæc cum plures dies noctesq; æstuans agitasset desperans uictoriam, tandem deliberat suos inde educere. Accelerauit consilium profectionis fama, quæ ante paucos dies percrebuerat Latinorum auxilia è Gallia, Neapoli, & Roma aduentare. Ferdinandus
C Neapolis Rex subsidio Rhodiis mittebat naues duas duce Ioanne Poo, refertas militibus, commeatu, machinis. hę portum inspectantibus Turcis ingressæ sunt. emisere tamen hi in eas machinas bellicas, quarum impetu malum unius direptum est. Harum una cum decrassset paululum, Palæologus missis uiginti myoparonibus, eam inuadit. effusi erant omnes in hoc spectaculum. tribus horis integris pugna protracta est dum hostes circunuenire nauim parant: sed ea talibus erat machinis munita, ut respirandi hosti nullus locus daretur. elapsa tandē tribus depressis myoparonibus ad Rhodios se recepit. Erat in naui ea Neapolitana Franciscus Auersanus à Sixto
D Pontifice literas afferēs, ante decimum quintum diem nisi interea solutam obsidionem Dambusſius nunciet, se ingentem nauium, faselorum, hominumq; multitudinem missurum: libenterq; omne ęrarium pontificium in tā sanctam expeditionem exhausturū. Hæ literæ publice cum essent recitatæ, recreati sunt omniū animi gratiaq; habita Pōtifici. At Turcæ succisis prius arboribus & uineis, abactoq; pecore quantū licuit inde sese proripuere. Posteriore ea oppugnatione sunt qui ita Turcas sibi certam urbis direptionē adfuturam crediderint, ut octo millia palorum adduxerint, quibus publice denuntiarint se palis podici impactis, fixuros totidē Latini nominis: reper-
E tiq; sunt circa zonas cæsorum funes, quos in Latinos, ut non dubio euentu, portauerant. Tribus integris mensibus obsidionem tulere Latini, magna animi constantia: aut ut alii malunt octoginta diebus. Christophorus Richerius cœptam obsidionem ad undecimum Calēd. Iul. solutam ad sextum decimum Calend. Septemb. ait. Hæc habui, quæ de Rhodii priore oppugnatione scriberem, ut obliteratam penè Dambusſii memoriam ab obliuione hominum atque à silentio uindicarem: qui cum bello asperrimo premeretur, armis, machinis, militibus multis spoliatus, occupata etiam murorum parte, nunquā defessus sit uel uitæ iactura de sacrosanctę nostrę persuasio-

nis honore,Rhodiq́; ſaluti pugnare. Non doli,non inſidiæ, non multitudo E
Turcarum, non aduerſa aſperaq́; res ingentem eius animum ſubegit, quin
quem uirtute adeptus erat principatum ſimul cũ anima retineret.Quæ mul
tis bellis militans uiderat,quæq́; ab adoleſcentia à prudentiſsimis uiris tra-
dita,memoria & ſcientia comprehenderat,his aduerſis rebus uſus eſt:atque
ita ſemper inſtructus fuit,non modò tranquilliora ut læte ferret,ſed omnia
turbidiſsima etiam ſi eſſent, tamen ex conſcientia & factorum & conſilio-
rum probatiſsimorum,quæcunque acciderent, fortiſsimo & maximo ani-
„ mo ferre paratiſsimus eſſet. Atque is quidem magis prudentibus conſiliis,
„ ut qui ſeſe antea aduerſus tantam potentiam munierat, & ſincero cultu di- G
„ uini numinis,quàm magnitudine uirium ferociſsimos hoſtes depulit: cu-
„ ius utinam exemplo Pontifices Maximos,Cæſares,Reges,Regulos,liberos
„ populos,ea cupido exerceat:ut quàm primùm labantem rempublicã Chri-
„ ſtianam fulciant: labefactatoq́; Turcarum imperio decora Chriſtiani no-
„ minis priuatis commodis potiora habeãt:neque ſacroſanctũ CHRISTI
„ nomen apud Afros,Aſianos,Græcos,Macedonas,Illyrios,Teſſalos,Hunga
„ ros,Aegyptios,Iudæos,tabeſcere uetuſtate, ac per ſummam ſocordiam dila
„ bi patiantur.Eniterentur porrò & contenderent,ut longi temporis uſuram
„ qua caruit Chriſtiana reſpublica,intermiſſo officiorum debito,& induſtria H
„ & fortibus conſiliis, & magnitudine copiarum ſarcirent: tantumq́; ſtudii,
„ operæ,laboris,pecuniæ, ad conficiendum bellum conferrent,quantũ maio
„ res ſuos, quorum pietate aucta habent quanta quanta ſunt aut imperia aut
„ regna,contuliſſe exploratum eſt. ac niſi ſui ipſi moroſi æſtimatores,fructus
„ quos uetus inertia deſidiaq́; Chriſto ſubſtraxit, omnes à ſeipſis exegiſſent,
„ hac amplitudine imperii,hac maieſtate regnorum, hoc ſplendore dignita-
„ tis,non ſe ſatis dignos iudicarent.At enim quouſque tandem illi deſinent in
„ mutua corruere uulnera?quouſque deſinent multipliciter animos curis at-
„ que uigiliis fatigare,uicinos ut propinquos,affines,fœderatos Reges regnis I
„ ſpolient?quem ad finem ſeſe efferet præceps hæc & inquies ambitio? Quid
„ expectant niſi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo antè opprimantur
„ quàm anhelantem Chriſtianorum omnium perniciem Turcã, debacchan-
„ tem inaudita crudelitate,ſitientem Chriſtiani cruoris,depellere poſsint?An
„ non obſecro intuentur quid Trapezuntiis,Byzantiisq́:quid Mycenis, An-
„ dronopoli,Spartæ,Mothoni tã immani ſeruitute oppreſsis acciderit? En ui
„ demus lugere Græciam,Macedoniam plangere, eiulare Cyclades, Cariam
„ dolere,Phrygiam ingemiſcere,Dalmatiam queri, Teſſaliam mœrere,triſta-
„ ri Bæotiam,ſuperata ſeptem oſtia Nili,Alexandriam omnemq́; Aegygtum K
„ domitam,occupatam nuper maiorem Vngariæ partẽ.Fugiſſe Arabes, Hie-
„ roſolymam iugum ferre coactam,formidare Carras,metuere Perſas,expa-
„ ueſcere Aſſyriam, & interim ſemper putamus nos ab iſto periculo uacuos
„ futuros? uſque eò ſumus eneruati ut ruinam proximam longe malimus ſpe
„ ctare & otio tabeſcere, quàm in uenientem procellam diuertẽdam incum-
„ bere? Profectò niſi tandem nobis conſulimus,qui hactenus tantos terrores
„ iecerit atque denuntiarit, malum dabit Chriſtiano nomini. Eruptura ſunt
„ peſsima conſilia in capita magnatum, neque ſinent ætatem noſtram quan-
tumcunque

A tumcunque diuturnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum cura-
" rum spectare. Expergiscantur itaque tandem Reges, Pontifices, Cæsares: si
" stant, ingrediantur: si ingressi sint, currant: si currere cœperint, aduolent, ut
" flagitiosam, impiam, sacrilegam Turcarũ uim Christianæ existimationi pe-
" tulantius illudentem, oppugnent, lacerent, contundant, deleant. Excutiant
" se ipsos aliquando: magnitudinem animi excitent: ad pulcherrimum opus
" contento cursu nitantur. Impertiantur Christianum nomen hoc beneficio,
" ut tot gentes laboribus eorum conseruatæ, libertatem & salutẽ gloriæ for-
" titudiniq; eorum acceptam referant. Sed reprimam iã me, nec insequar hæc
B longius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, admonendos eos,
putaui, ne per uniuersum orbem terrarum, uastitatem, bella, cædes Christia
norum, oppressorum indigna seruitute gemitus, passim exaudirentur. Cæ-
terùm CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM precor, ut
quocunque modo agẽt, ea eis res reiq; publicæ Christianæ prospere ueniat.
Ac de priore quidem Rhodi oppugnatione hæc dicta sint. Reliquũ est ad
posteriorem expugnationem ueniamus, in qua consultò breuiores erimus,
cum & extent Gallice scripti commentarii eius historiæ locupletissimi à F.
Macedonio, Gallo eodem equiteq; Rhodio, qui huic bello interfuit: & La-
C tini multi, ita tamen scripti, ut alii ab aliis multis locis dissentiant, qui & in
linguam Italicã uersi sunt. At hoc non scriptorum esse uitium arguere debe
mus, quippe eodem loco dum diuersis locis urbs oppugnatur, omnes non
possunt interesse: quos consecuti multi sunt in eodem historiæ genere uer-
sati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorũ Imperator è uita emigrasset, co-
mitiis habitis de nouo Imperatore deligẽdo, accidit ut Philippus Villarius
Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrẽt,
nulla habita ratione Antonii Meralii Lusitani, cuius præproperam prensa-
tionem omnes repudiarunt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum
D more, est in potestate primi maximiq; equitis qui ad ea comitia delectus sit,
renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liladamum cum renunciasset,
è Gallia ille salutato prius Francisco Rege, uocatus tandem Rhodum per-
uenit. Ex eo tempore Meralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in
modum fuit ablienato animo, non à Villario solùm, sed à Rhodiorum o-
mnium libertate. Eo odio percitum atque actum præcipitem, non dubitasse
multi scribunt & in se & in Rhodios pessime consulere: & nouandis rebus
studentem communicasse clanculum cum Solymano, quibus artibus Rho
do potiretur. Et iam dissipatis rumoribus cum parare diceretur classem, ar-
E ma, milites Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioan-
nem Lupum Aruernum circa uicinum mare, ad exploranda hostium con-
silia: atque is faselo suo comitatus aliquot aphractis intercepta naui Tur-
carum eam Rhodum perduxit: ex captiuis notissima fuere Rhodiis hostiũ
cõsilia. Dispari euentu Alphonsus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis,
alter fide ab hostibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti
sunt ad Solymanum. qui cum Xaicum uerborum cõtumeliis infesto ore la
cerasset, tormẽtis quęstionem habuit de consiliis & apparatu Rhodiorum:
ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum ostentare solet, ut suam

insatiabilem crudelitatem in hominem fide publica abductum, exercuit. F
Menetonus eques Gallicus uitatis insidiis, subduxit se huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis,reliquoq; apparatu ad obsidioné tolerandam necessario,purgatis etiam sordibus urbis & murorum propugnaculisq; lustratis & instauratis,ubi opus esset,muniit Rhodũ Villarius:uocatosq; Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis incommoda toleranda,eademq; eisdem & Rhodiis alio tempore cum appropinquare Turcarum aduentus putaretur,per Leonardum Balestrinum Genuensem Põtificem Latinorum apud eos,& Rhodiis per Clementem Episcopum Græcorum proponi iussit.Balestrinus ex sodali Franciscano ad Pontificatum peruenerat:cuius to- G
ro hoc bello & beneuolentiam erga se & fidem expertus est Villarius.Clemẽs ea erat opinionis sanctitate & probitate,ut uetere Græcia dignissimus passim haberetur.Misit interea ad Carolum Cæsarem Villarius, ad Franciscum Galliarum Regem, ad Henricum Britanniæ Rhodios aliquot equites,cum frustra auxilium ab Adriano Pontifice & Leone expectasset: qui eos hortarentur suam quoque rem agi, auxilium Rhodiis ferrent aduersus eos hostes,quibus tandem obuiam nisi uentum sit, annorum aliquot processu in eorum fines irrupturi sint: eosq; aut posteros eorum fœdum in modũ habituri,& in graue & gloriæ & salutis amittendę adducturi discrimen. H
Susciperent uerò communem religionis causam,maiorumq; uestigiis consectandis,hęreditatem eorum non minus laudis,quàm regnorum cernerẽt. Sed hæc occupatis eis distractisq; Belgico Italicoq; bello frustra fuere.Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annũ M.D.XXIII. VI. Cal.Iul.certior factus est Villarius,qui paulo antea ne prædæ essent hosti,hortos,uicinasq; regiones imminentes uastauerat,adesse Turcarum naues cum Mahomete Carra.cœpit classis periculoso aditu sub Rhodiorum conspectum ferri,sed machinis à Rhodiis emissis mox inde abacta est : secessitq; in Boium promontorium,quod alii Parobolinum uocant. Sed cum rursus machinis I
emissis uarie illi uexarentur,in terram paulò pòst subducti sunt. Hieronymus Bartolutius Florẽtinus communicato cum nauticæ rei peritissimis aliquot consilio,hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium,ut myoparonibus lectissimis & leuissimis quasi eliceret hostes ad pugnam,his occurreret,miraq; arte factitium ignem qui uasculis cõcludebatur, nauibus hostium aliquot locis inferret.Sed cũ magni sumptus fieri deberent in eam rem,& res periculi plena uideretur,repudiatum est id consilium.Interea copiæ in insulam perueniunt : explorantq; qua parte commodius urbs oppugnari possit.Placuit occupare eum collẽ, qui fano ædificato sacer erat Co- K
smæ & Damiano,spectans in Britannicam stationem.Tricoplerus cum delecta Britãnorum multitudine eam tuebatur.Mostaphes cœpit eum locum adhibitis emissisq; machinis uarie quatere : Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cœpit.At cum loci depressione frustra hic esset labor, cœpere aggere proiecto, fossis loca aliquot urbis circundare: nanq; Turcæ calonum multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda I. Fontanus quinquaginta hominum millia, alii sexaginta adfuisse prodiderint: excisasq; ab his rupes durissimi silicis, & campos montibus aggere æquatos,

A quatos,& complanata fossuris montium iuga. Cõstabant hi maxime ex Asapis. est id apud Turcas genus militũ, quos Turcicæ urbes mittunt exhibito in singulos menses trium nummûm aureorum stipendio, quos Solymanus aut remigum loco aut operarum interdũ habet. Achimetus interea stationem Hispanicam,& Cassius Antoniam portam uicinaq; loca uarie tormentis emissis quatiebant. At uillarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisq; agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iussit: simul aptissime monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturum. Erumpunt Rhodii equites, pro-

B sternunt innumeram calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos propere castris educit: illi infesti adesse, instare. Hos ludificati Rhodii, nunc leuitate equorum impetum eorum declinabant, nunc quasi cõferendi manũ cupidi, urgere. Postremò quasi cedẽtes citato cursu, uariis locis dispersi, ad suos se recipiunt: cum interea in Turcas proximos emissa tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarunt. Id Mostaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus contegerentur qui operi instabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiam iussit quę mox in erumpentes emitterentur: noctúque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarũ opera

C tuente. Interea Basilius, quem alii Rhodiũ alii Cretensem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit. qui cũ principiò rogati de consiliis hostium uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanũ prædixerant, qui fuit VI. Calend. Septẽb. eo is adfuit, aduentumq; eius Rhodii perspexere, emisso ingenti undiq; ma-

D chinarum fragore,& cum eo uenientibns quindecim bellatorum millibus. is ubi aduenit ut se acrem & seuerum Imperatorem ostẽderet, multos quos Pyrrus ut seditiosos criminabatur, cũ ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorũ increpita inertia, acerbior uisus est. Turris Phari fastigia eo adueniente, cùm ut è præalta explorarẽtur à Rhodiis multa, diruere hostes. Admotis itaque machinis rursus uexare urbem constituit. proiiciebãtur & magno conatu globi saxei, quibus parum absuit quin ipse Villarius opprimeretur. Immissi quoque sunt passim cupro contecti instar pilarum pastilli bituminati, refertissimi pice & sulphure. rursus eiusdem apparatus alii glo-

E buli contecti intortis restibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant, uarie quos impetebant, lacerabant. Sed maiorem in modum obsessi fatigabantur,& terrebantur assidua conquassatione tormentorum ingentium. horum duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorũ magnitudo alios superabat Crocodilos uocabãt illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum ita ut comminuerentur mœnia, duriorem ut conditionem impendêre sibi Rhodii iam uererentur. Turcæ ut tormenta suã sarta tecta seruarẽt à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut asseres

contignatione proxima coniunctos ſupponerent, hicq; medio loco intror- F
ſum ab axibus ſuſtentarentur,prominentioriq; loco reſtibus ad machinarũ
extrema diducto,in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormẽtorum os
apertũ uideretur:inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebāt.diu cum
laboraſſent Latini in diſturbandis his operibus, tandem rem illi ad exitum
perduxere,non ſuppetente noſtris apparatu pulueris:itaque in hunc celeri-
ter conficiendum ſuos ipſe equos maiores,& delectos ex ſua cohorte fide-
liſsimos quosq; Villarius præpoſuit:in quibus fuere Belgę aliquot.Solyma-
nus interea increpita eorum ſegnitia,qui uane tandiu tempus tererẽt, nouo
conſilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit.Sepſerat eam Villarius G
præſidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortiſsimo,quibus prę-
fecerat Guydum Raguſum Gallum. Admotis tormentis cum ſperarent ho
ſtes ſe loco potituros,rurſus proiectis ex ea aliis tormentis Raguſus ita Tur
cas infeſtabat,ut tormentarios eorum plures & tormenta ipſa laceraret: ita
factum ut omiſſa diurna oppugnatione,nocte tormenta rurſus illi promo-
uerent,nihilominus nocturna quàm diurna oppugnatione promouentes.
Namque Raguſus,qua parte nocte uerisimile erat emiſſuros hoſtes tormẽ-
ta,ita ſua quoque collocata diſplodebat,ut iurarẽt hoſtes patefacta ei prius
omnia conſilia: ſuffodiendis itaque rurſus cuniculis Pyrrus incubuit circa H
Rhodum,Villariusq; his auertendis,ut utrinque multi deſiderati ſint: Bri-
tannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hoſtibus proſtratum
eſt,Britannis multis oppreſsis. & iam ea parte tumultuoſe nunciatũ eſt Vil
lario inſtare hoſtem,& muro potiri,cùm ille cum cohorte prætoria adcur-
rens, multis necatis hoſtes loco deturbat. At Moſtaphes ſuos reuocans &
feſsis recentes ſubmittens,prælium acrius renouabat.At Rhodii,Galli,Hi-
ſpani equites pilis plumbeis emiſsis,ſimul aduectis breuiuſculis tormentis,
ita lacerabant hoſtes,ut nihil niſi de fuga conſulerent. Fracti itaque & debi
litati pedem referunt:ac multis cæſis ex Hiſpanis & Gallicis Britannicisq; I
equitibus,quorum, ut & Italorum quorundam animi magnitudinẽ eo con
greſſu omnes extollunt,qui huius temporis res geſtas conſcripſere:ex Tur-
cis mille cæſos,alii duo millia addunt:alii mille quingentos. Illud quoque
prodidere,ex Britannica ſtatione machina emiſſa necatum tormẽtorũ Ma-
giſtrum,qui ob ſingularem induſtriam charus erat Solymano: & ex Gallis
X X deſideratos,ex Hiſpanis X V I I,ex Italis X I I I aiunt, prorſus oſtentan
tes magna ſe incuria ſcripſiſſe hiſtoriam,cum oppugnationi interfuerint,ac
nomina ſilentio obruerint fortiſsimorum uirorum & immortalitate ſcri-
ptorum digniſsimorum . Recenſent tamen inter cæſos Philippum Lom- K
melinum Genuenſem, Petrum Melam Senenſem , & Michaëlem Dargeli-
nuntium: inter ſaucios & Baptiſtam Romanum & Franciſcum Telum Lu
ſitanum,& Henricum Mãſelleum. quin & Gallicus ſcriptor quatuor addit
ſauciatas Rhodias mulieres, quæ uaſcula plena pice, ſulphure, & igne im-
mittentes,uirilibus ipſæ officiis in patria tuenda utebantur. Omnes cõſen-
tiunt dum ignis in cuniculos ab hoſtibus immittitur, intremuiſſe urbem eo
pacto,ut ruinam omnes uererẽtur.Addũt & alii ea ſtrage mœnia ita proci-
diſſe,facilis ut eſſet hoſti irruptio:ſed anxios metu ui tunc abſtinuiſſe.Alii ita
acriter

A acriter scribunt irrupisse eos, ut aliquot uexilla fixerint in fastigiis propugnaculorũ & murorum:& per ruinas aditum sibi facilè essent paraturi, nisi erectis à Villario prius munitionibus ex asseribus & trabibus,ab ipsis Rhodiis loco deiecti essent:& ex nostris tantũ tredecim desideratos uolũt.Quinto die post id prælių rursus Mostaphis hortationibus,inuadendũ id sibi Britannicum propugnaculũ Solymanus credidit: & iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ,Britannosq; loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectissimis occurrens,rursus excitat Latinos:instauratur prælių quantũ unquam antea.iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitati temeritatis
B pœnas luebãt.Pyrrus & Mostaphes compescunt fugam suorum: ita rursus redintegratur oppugnatio,quę eò durior erat,quòd globis æneis & telis lõge emissis Latini sauciabantur.Sed cum suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Villarius,tum uere fuga facta, receptui quoque Mostaphe canente,ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanũ gratia atq; authoritate ualebant.hos alii fuisse aiunt ex eo ordine qui apud Turcas honoratissimus est,quem alii Spacum Oglanum alii Spahiglanũ uocãt: qui eo loco quem Turcæ nocant Clausurã,liberaliter instituti,feriis honorificisq; nuptiis præficiuntur,quibúsque & mulieres educatæ apud eandem
C Clausurã,& sorores & filiæ nubere solent ipsius Tyranni.Fatentur omnes incredibilem ea pugna fuisse animi magnitudinẽ Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amissum uexillũ Rhodiæ militiæ multis cæsis hosti feroci extorserit.Pyrrus non succedente hac parte, ui propugnaculum Italicũ summo impetu paucis postea diebus adoritur,admotis tormentis quibusq; eximiis: eodémque impetu stationem Narbonensem suffosis cuniculis inuadit Cassius.At Gabriel Chierus Narbonẽsis contrà actis cuniculis,cõpressit eius conatus,ut & Gregorius Morgutus Pyrri.Emericus Ambosius summus olim Rhodiæ militiæ princeps ingentem aggerem struendum curarat,
D proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cum Syro milite inuasisset,necatis qui custodiæ prępositi erãt,locò iam potiebatur.undique strepitus quasi capta urbe.Rhodii ciues permixti equitibus,& multi è Frãciscanorum sodalitio,& Aethiopes serui aduolantes pellũt Turcas.Pyrrus Turcas integros sauciis submittẽs,rursus aggere potiebatur.Nostri rursus instare,lapidibus,ferreisq; sudibus,& hastis & uerubus impellere Turcas.Tardatus est hostiũ impetus industria Fernãdi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo in latus irrumpentiũ multis emissis machinis, & cõglobatos dissipabat,& dispersos aliis facilius detrudẽdos proponebat.Clamor
E permistus hortatione,acclamatione,fremitu,gemitu cæsorũ,ad cælũ ferebatur.Pyrrus ubi cõsilia sua secus procedere,neque quod intẽderat effici posse uidet,anxius immitterẽt ne suos rursus deliberat.Sed cũ tribus integris horis pugnatum esset,& nũciata cęde purpurati alterius,indignatus Solymanus,suos reuocaret,iubet.paruit ille suósq; in castra reduxit trahens sauciorum ingentem multitudinem.Mostaphes qui apud Solymanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eò contendit,altera quoque parte Achimeto Hispanicã impetente.Mostaphes suos hortando ad uirtutem arrigere prorsus intentus summo impetu fer-

tur in Latinos: illi hostem infestum uidentes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, mœnibus hostem prohibent, eòque actius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauante Turcarũ multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiúmque ala: qui superuenientes detruserunt animosè hostes. Multi fortiter pugnantes è Britannis desiderati, quos rursus huius historiæ scriptores silẽtio obruêre, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cum aliorum fortitudinem uicisset, se ipsum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum mactaret. fuit & toto eo prælio eius industria apud Villarium Rhodiósque celebris. Maiore impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi saucii magna ex parte omnes paululum remisissent de priore impetu, soli facilè innumeros hostes fugassent. Sanciis Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperent. Crediderat Achimetus initio se loco hac arte potiturum, cum prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto. & ipse quidem quæ parauerat industriè executus est. Sed cũ per alios subter cuniculos Latini impetum in hostes fecissent, admotísque aliquot machinis nihil tale metuentes oppresissent, ualde debilitati sunt: quã in re Christophori Vnalderici Germani uirtus non inmerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confertissimos hostes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen Achimetus absistebat oppugnatione, sed maximo clamore, infestis signis, rursus recentes submittit: hi uerò miserè atterebantur & lacerabãtur emissis machinis ex propugnaculo uicino à Ioãne Maupaso leuo latere: & rursus aliis emissis dextro latere à Frãcisco Gienraucio: aliis quoque emissis ex tectis domuum proximarum, quas solerter ubi instare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixiensis. Itaque cum uim frustra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desineret strata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidem plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm si ui aperta ut cœperat, irrupisset. Villarius tamen diruta quoad eius fieri poterat instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abundabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, omnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse constat plusquam centum hominum millia, prosperiora niderentur. At Caierbeius in eam muri partẽ inuectus est, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimũdus Rogerius quẽ alii Gallũ, alii Rhodi patre Gallico ortũ scribũt, præerat. Falsi sunt tamẽ Turcæ qui sperabant artificio cuniculi lapsurũ murũ, & qui incautius eò properarũt necati sunt. At Caierbeius modò huc modò illuc cũ globo Turcarũ adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere. neq; uerò Aruerni, neq; Turcæ pedẽ referre, pugnare utrique summa ui. undiq; bellantiũ clamor, occũbentium plãctus exaudiri. primis cõfossis per eorum strata cadauara reliqui congredi: & iam qui scalis

A lis mœnia conſcenderant,deiecti ſunt.At Caierbeio urgēte,uociferāte,iterum irrumpere,iterum aditum ad mœnia conari,iterum Aruernos in extremam belli aleam deducere. Tandem Aruernorum uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti,à mœniū oppugnatione abſtinuere. Caierbeius ſubducta ratione ignis tanto impetu in cuniculum immiſsi, fragoreq; emiſſo, etſi aperte uis non appareret,intus tamen uitium accepiſſe murum non temere coniectura augurabatur.Ita factum ut eius conſilio, magno tormentorum numero murum integra nocte dieq; ſequenti quatiendū illi ſibi deſumpſerint.Id cum eſſet factū impigre, (abūdabat enim Solymanus omni apparatu,tormentariorūmque induſtria haud temere à ſcopo pilæ aberrabāt) mu
B rus ſtratus eſt.neque uerò tam facilè erat Villario excitare nouas introrſum munitiones,quàm hoſti & ueteres diruere,& nouas impedire.Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius ſuprà meminimus,& Fornouius Aruernus.Caierbeius paucis antè diebus lectiſsima ſecū ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexādria uenerat:ut & Pharates ex Natolia, multa & ipſe ducens peditum millia. Solymanus Moſtaphis conſilio,quando abundabat multis hominum millibus,pluribus locis ſimul Rhodios oppugnare ſtatuit: decem hominum millia deligūtur ad
C propugnaculum murūmque Britannicum,decem millia ad Hiſpanicū,decem millia ad Italicum,decem millia ad Narbonenſem,decē millia ad Aruernorum:his multi alii qui fatigatorum uicē ſuppleant uelut optiones deliguntur.Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murū:occurrūt & Rhodii animoſe:eóq; loco unus ex iis deſideratus eſt,qui Ianizariis præerat magna apud ſuos fortitudinis opinione. Vndique diuerſis locis pellebātur hoſtes,& Gallis & Hiſpanis & Britānis & Italis ſuo fungētibus munere,Rhodiiſq; mulieribus & ſodalibus Franciſcanis picatos igneóſque orbes in Turcas uoluentibus . Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam ſtationem
D quæ opprimebatur hoſtium multitudine liberauit: mox ad Britānicū propugnaculum cum iam uexilla hoſtilia apparerent, occurrit,ſed cum uix dimidia cohorte : reliquam partem Antonius Monterolus Gallus eius iuſſu hortabatur ad ſubeunda ſtrenue pericula.Paululū reſederant impetus Turcarum aduenìente Villario:nam is ſtipatus fortiſsimorum equitum ueteranorūmque robore quacunque incedebat, hoſtes deturbabat, cum repentè exclamant alii Hiſpanicam munitionem ab hoſte iam occupatam.itaque ex ſuis acrem hominem Emericum Gombautū relinquens, accurrit cū robore ſuæ cohortis.Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum,tur
E pi deſidia circa molem lapidum deiectorum hæſerant :.Turcæ interea parte alia immiſsis machinis, uarie Hiſpanos fatigabant dextro latere,ubi quò ſuis opem ferrent & fatigatis ſuccederēt fortiſsimi, quique ex Hiſpanis occurrebant,nullo iam ipſum propugnaculum oppugnante.Tandem hi quos ſcripſimus deſidia circa ſaxa hæſiſſe,cum ſtrepitum nullum audirent,rati id quod erat locum propugnatore uacuum,uerſuri deſidiam in robur & fraudem,cliuo reptantes deſerto loco potiti ſunt,cæſis paucis quibuſdam à tergo uexilliſq; deiectis.Reliqui hæc intuētes, in cælum horū robur tollentes, increpita ſua ignauia, incitato media foſſa curſu , ſuis ſe parabant adiunge-

re.In hac tāta rerum perturbatione occurrit Villarius,ac primùm iubet tor F
menta apte emitti, ne ſimul hoſtes cōiungantur,& ſimul ui murus conſcē-
datur,& deturbentur hoſtes imperat.Et machinæ quidem ne illi iungeren-
tur effecere,multis cæſis.qui autem iam propugnaculū conſcenderant,ſaxa
uoluentes aſcenſum impediebant. Interea tamen unus ex his qui Vluſagis
præerat(eſt id apud Turcas equitum honoratiſsimorum nomen)cum duo-
decim aliis ſtrenuis in mœnia Hiſpanorum conſcendit.At Villarius & ipſe
cum ſuis iā propugnaculo Turcas deturbarat, & miſſo Maquenao uno ex
ſuis induſtrio homine ad Guydum Raguſum qui turri Nicoleæ præerat, iu
bet retentis ſolùm qui paucarum horarum hoſtilem impetum ſuſtinere poſ G
ſint,reliquos omnes ad ſe emittat.Paruit ille:móxque cum Alioro Hiſpano
equite lectiſsima auxilia aduentare uiſa ſunt,quibus & Latinis Rhodiiſque
animi aucti,& Turcis fracti ſunt.Et iam parte alia Menotius Gallus,& Hu-
go Caponus Hiſpanus cum Cretenſium cohortibus aliquot,per portam e-
rumpentes multos ex hoſtibus trucidarunt,celeriterq; ad ſuos ſe receperūt.
Interea hoſtes qui ſe nihil ui proficere uiderent,iuſſu Solymani in caſtra re-
diere,multis cæſis,ac tantis quidem,ut eorum numerum alii ad uiginti mil-
lia protrahant,alii ad decem. Cōmendant omnes hoc prælio Villarii ipſius
militarem gloriam,& Georgii Faucelli Lugdunēſis,& Tori Hiſpani,& Io- H
annis Antonii Franciſcani.At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu
potentiſsimo hoſti obſtiterint,laude digniſsimi uidentur.Multi tamē & ex
Gallis & hiſpanis & Italicis deſiderati ſunt:quorū nomina qui ſe ſcribit ſi-
lere quaſi id eſſet hiſtoria indignum, parum uidetur ueterū ſcriptorum di-
ligentiā hac in re æmulatus.Solymanus ita exarſit huius oppugnationis fru
ſtra tentatæ cauſa,parum ut abſuerit,quin Moſtaphem,quem architectū uo
cabat totius huius belli,ſupplicio palàm afficeret:& uix animaduerſionē &
ſupplicium quo in eum erat uſurus, Pyrro intercedente remitteret & con-
donaret. Interea Solymanus in cacumine Phileremi mōtis arcem ædifica- I
ri iuſsit,mole inſigni:& iā aſpera hyeme multos abſumente reficiebat ſuos.
Accidit dum hyeme prædura minus timetur hoſtium impetus,ut promurū
qui Aruerno muro proximus eſt, Achimetus occuparet,& qui occuparant
tandiu ſe,obſiſtentibus quantumlibet Latinis,loco continuerunt,donec au
xilia maiora adeſſent,quæ eò adcurrerunt per pluteos antea paratos: ſimul
etiā ingeſta humus altiſsime, uſum machinarū iis qui propugnaculo Aruer
no præerant adimebat.latebant & Turcæ alii intra aggeres, qui & ipſi ſuis
tormentis,ne Latini è muro Turcas tormentis arcerent,curabant.ex eo lo-
co Achimetus ima murorum dolabris uectibuſq; ferreis euerſurum ſe aut K
perforaturum credebat,ſed Preianus uarie eos opprimebat. Aſaporum in-
gens multitudo huic operi incumbebat: horū ſalutē Solymanus multis ex-
peditionibus,hacq; Rhodia,eo loco habuit,ut excauandis implendiſq; foſ-
ſis eos præficeret,eaſq; interdū eorum corporibus impleret,quo cōmodius
aditum Ianizaris ad loca expugnanda pararet. Hi igitur urgente Achime-
to , concauata prope fundamenta mœnia ingentibus ſtipitibus ſepiebant:
deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore o-
peram conſumere: ineunt itaque aliam rationem , ut murum hamis ferreis
funibuſq;

A funibusq; in terram impellant. Eo tamen loco cum muro propius succederét, machinæ ex Aruernica munitione emissæ, diruêre omnia ea opera hostium, multosq; ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus patefactus est intra murum, ut inde emisi Rhodii disturbarent opera hostium, & permultarum machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non desinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fissuras eum tormentis quatiebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recenté opposuit murum, magno labore Rhodiorum ædificatum. Rursus Achimetus urbis di-
B reptione uoluntate Solymani proposita, accendit suos ad urbem occupandam: impetúmque facit in portam quam ab Ambosio Emerico ædificatam aiunt: simul etiam classem circũduci iubet, quasi ad urbis oppugnationem. Trepidatur tota urbe: occurritur Turcis: sternuntur undique multi. Ludouicus Tenauillus Gallus cum uexillum in hostes immisisset, lãguentes iam suos excitauit. Achimetus obuersis in frontem cuneis, summa ui iam inuectus in Rhodios urbe potiebatur, ni qui extrema mœnium operibus celeriter erectis defendebãt, dextra leuaq; parte hostium latera lacerassent emissis machinis. Ita factum ut suos Achimetus reuocaret: sequentibus ue-
C rò diebus murum sternendum curaret, igne eos qui recentes construebantur corrumpens: ingentiaq; saxa in urbem uoluebant hostes, quæ priuatorum domos & fortunas atterebant. Et sane hac perpetua oppugnatione ita quassata sunt mœnia, ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum consternati, extrema ut iam omnia metuerent, sibiq; diffiderẽt. In tanto & tã repentino motu multi delati sunt, quasi Rhodi Turcis proditione dedendæ authores, quæ & animũ Villarii magnopere mouerũt. Dicebãtur pleriq; infami simulatione quasi in hostes sagittas emitterét, aptatis literis sagittę, omnia consilia Solymano prodere. Ita factum ut
D edicto, præconis uoce, magno omnium concursu, circa omnes urbis angulos & propugnacula omnia pronũciato, prohiberet Villarius ne quis sagittam in hostes emitteret. Lucius Gastrophilacus Rhodius cum aduersus edictum emisisset, mox in uincula cõiectus est. Erat illius authoritas ut clarissimi & spectatissimi uiri, & grauissimis causis cogniti summa, atq; imprimis hac posteriore oppugnatione probatus fuerat: sed aduersus recẽs edictum, alieno & loco & tempore emissa sagitta, suspectum eum reddebat. Quo factum ut decreta quæstione à Tribunis rerũ capitalium, tormentis ad eliciẽdam rei seriẽ subiiceretur: à quo tamẽ pauca extorta sunt. Paulo antea unus
E è Iudæis qui in Christianismum adscriptus erat deprehẽsus cum esset, Meralium Lusitanum suspectum reddiderat. Tandem cognitum est Meralium architectum totius doli, & epistolis telorum amentis illigatis, quo statu res essent solitum indicare. Atque is minime tortus, quippe magna apud Rhodios & dignitate & authoritate, fassus est odio repulsæ in id se erupisse: simul initurum gratiam apud hostẽ, quem ipse Villarius Rhodiiq; omnes uident aperte si uim paret admouere, urbe potiturum. Ea tamen palàm edixit, ut appareret deplorare eũ tot annos quum fideliter Christo seruisset, ad extremum tam nefariũ scelus concepisset. Ita ille ceruice luit, ac de mul-

tis indicio eius delatis supplicium sumptum. Narrat Paulus Iouius in libro F de rebus Turcicis, feruente bello Adrianum Pontificem Maximum, qui cũ nonnullis nauibus ac triremibus, peditumq; circitèr tribus millibus uenerat, rogatũ à Iuliano Medice, aliisq; purpuratis, ut eas naues ac pedites unà Rhodum mitteret, id aperte detrectasse: futurũ uerò omnes sperasse ut hæ naues ualidioribus uẽtis adiutæ, inuita etiam Turcica classe portum ingrederentur: præsertim cum quinquaginta Venetorum triremes in Creta tunc essent, quæ hac in re nonnihil auxilii, etiam si solùm sese hosti ostentassent, attulissent. Lilius Giraldus addit in Gallos eos pedites mox ab Adriano missos, auditasq; palàm infaustas uoces, Pontificis non in eum usum para- G tas sibi copias ut Rhodiis opem ferret, uertendum aliò impetum dictitãtes. Idq; magis mirandum in Adriano, quem & uirtus & eruditio & Dei optimi beneficium, nouum hominem & terræ filium, in editissimo authoritatis fastigio collocarat. Obstrictum uerò meminisse se potius debebat Deo quàm Cæsari: & hostes se eos relinquere, quorum potentiam crescere iniquum ac pestiferum esset, opprimere & sanctum & necessarium. Germani scriptores narrant illũ sophisticis magis occupatum, & poëtis Roma exigendis, quos perduellium loco habebat: quæ pertinerent ad acquirendã ueram laudem, nec scisse cogitare propter imprudentiam, nec exequi potuisse propter in- H ertiam. Iam res Rhodiorum eò reciderant, ut Villarius diutius tantum exercitum Solymani sustinere nõ posset, neque quo se pacto his expediret ærumnis reperiret. Male ipsi Rhodii omnes, equites ciuésque metuebant ne malum aggrauesceret: omnes cogitationibus molestissimis perturbabãtur, pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec longius res aberat à seditione, profusis lachrymis porrectisque libellis more inueterato Rhodiorum undique Villario, à Gręcis orantibus ne se, pueros, uxores, urbem diripiendam Turcis præberet. Nec uerò Villarium tam hæc mala angebant, quàm suspitio intestini doli, domesticarumq; insidiarũ: quãquam accito Preiano, I Martiningo & aliis, uidebat deploratã urbis salutẽ. Apud Solymanũ quoq; re sæpe relata & grauiter acta, & plane perspecta eius uoluntate, dũ Achimetus diripiendã primo impetu Rhodũ, Pyrrus ad deditionem hortandos nobilissimos equites & ciues, decretũ est humanitate tentandos eorũ animos. Missus est itaque Rhodũ Genuẽsis trãsfuga, qui cũ priuati alterius Genuensis prius colloquiũ peteret, acturus postea maximis de rebus, à Gallico equite nõ ferẽte iã cõditiones ut uictis dici, pulsus est. Refertur res ad Rhodiũ cõsiliũ à Villario, atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniã petiit, dum ruinæ imminenti cõsilium quærit, si prius ipse sen- K
» tentiam dicat: Rogauit nobilissimos equites ne tantis plagis acceptis con-
» ciderent, ne deficerent: uulnus quidem esse eiusmodi, ut & pertimescen-
» dum uideretur, nec dissimulandum: At enim res à nobis gestæ id exigunt,
» libenter ut Deo acceptam uitam repetenti referamus. Quis scit an interea
» noua auxilia ueniant? Quis scit an nouo stupore perculsi, ut in bello par-
» uæ res magni momenti sunt, illi cedant? Imitemur nos oportet, nobiscum
» ipsi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus gestis nõ nostri similes esse.
» Quamobrem erigite animos, retinete pristinam animi magnitudinem. Ego
quidem

A quidem primus libentiſsime hoc pectore tela hoſtiũ excipiam: Vos uerò o-
» mnes quantum periculorũ ad uim hoſtium ferẽdam ſubieritis, etiam ſi oc-
» ciſione omnes occiſi cecideritis, tantundẽ uobis ad fruendam immortalita-
» tem loci apud Deum Optimũ Maximum comparabitis. Tum Raimundus
» Lupus Pacus Hiſpanus, homo & fortitudinis & prudentiæ opinione apud
» omnes Rhodios clarus, hæc: Oratio tua Villari etſi eſt nobis probatiſsima,
» quòd ab inſigni inuictoq́; prodit pectore, tamen hoc nobis multo eſt iucũ-
» dior & gratior, quòd tantis acceptis plagis te neque defatigari, neque angi,
» neque unquam antea uidimus, & hoc tempore conſtantiſsimum agnoſci-
B mus. Sed quando potentiſsimo hoſti pares eſſe non poſſumus, quid tandem
» molimur morte noſtra uictoriam eorum inſignire? Iam ciuibus famem, iam
» urbi uaſtitatem uides inferri. urbẽ & decus Latini nominis ſeruandũ, quã-
» tũ in nobis fuit, ſemper putauimus. Sexto iam menſe miſeri obſidemur, au-
» xilia aut nulla aut ea ſuperuenere, quæ uel leuiſsimo cõgreſſu impetuq́; ho-
» ſtium pugnando mox concident, cedendo duriorẽ noſtrã conditionem fa-
» cient. Quin te ipſum Villari uideo quaſi exitiũ adſit, nos hortari: cæterũ no-
» ſtrã ne ſpõte an Turcarum ui pereamus, id modò agitari: iam omnibus re-
» bus urgemur, quas ſuſtinere nullo modo poſſumus: una erit leuatio ſi Rho-
C dum relinquimus. Obſecro te, obſecro omnes nobiliſsimos equites, éſt ne
» ulla nobis uia? ſuperéſt ne aut ars aut dolus aut conſiliũ quo hoſti æquales
» eſſe poſsimus? Si quis id agnoſcit, expromat, me quidẽ ipſum authorẽ habi-
» turus, me priore loco in uulnera ruiturũ uidebit. Si nihil ſupereſt, ſi huma-
» nas omnes diuinaſq́; ſpes cõſumptas agnoſcimus, cur nõ quales quales cõdi
» tiones dedẽdæ urbis potius proponimus, alio fortè tẽpore dolorẽ uindica-
» turi, quàm temeraria morte hoſti immaniſsimo nos obiiciamus? Neceſsita-
» ti parere ſemper eſt ſapientis habitũ. Caput illud eſt: etſi iſta mors laudatior
» eſſe uideatur, cogitandũ tamen ſit, ne Chriſtiano nomini Rhodioq́; ordini
D incõmodior ſit. Itaque cẽſeo conſulamus tẽporibus, mittamus ad Solyma-
» num legatos, qui tentent an æquis cõditionibus hoc nos loco emiſſurus ſit.
Villarius ſeruato antiquo more, exquiſitis omniũ ſentẽtiis, ubi uidet in Lu-
pi raptim currere omnes ſententiã, iubet nominari qui ad Solymanũ mittã-
tur. delecti ſunt Robertus Peruſius, Raimũdus Marchetus, & is ipſe Lupus
deditionis author, & Groleus. rurſus & alii miſsi. Pactũ eſt Villario, equiti-
bus, Rhodiiſq́; qui uellent, abire, auehereq́; quæcunque poſſent, annonamq́;
& naues, liceret: machinas bellicas quas uellent nauibus inferre: tẽpla Tur-
cæ ne pollucrẽt: nulli qui Chriſtianã fidem ſequeretur fraudi eſſet, ac nemo
E in Turcarum ſacra inuitus adſciſceretur. Variæ uerò ſunt ſentẽtiæ ſcripto-
rum huius temporis quàm fideliſsime ea Solymanus executus ſit. Iacobus
Fõtanus qui eo tẽpore ius Rhodiis dicebat, narrat porta Coſquinii ui effra-
cta inſolentem eum in urbẽ introiiſſe, polluta templa, dicata quædã Maho-
meti, Chriſtianis cæſis uice iumentorum uſos: CHRISTI OPTIMI
MAXIMI ſtatuas luto cõſperſas: in foro aut loco publico neminẽ expert-
tem fuiſſe contumelię. At Paulus Iouius Solymani res geſtas ſcribens, pactũ
ait demptis æreis machinis res Latinis proprias liceret auehere: conuentio-
neſq́; Solymanũ humaniſsime ac religioſiſsime ſeruaſſe: præterea res ſacras

D.Ioanni ne attigisse quidem:seq; audiisse de Villario,cũ Solymanus Rhodum triginta hominum millibus stipatus esset ingressus, ne unum quidem nerbum petulans ex alicuius ore emissum:cumq; secundo Solymanũ Villarius inuisisset ut abeundi copiam impetraret,conuersum eum ad Habraimũ Bassam hæc dixisse, Equidem haud possum non dolere qui infelicem hunc senẽ,propriis laribus pulsum, mœstum hinc abire uideam.Villarius tandẽ post uarias fluctuationes Melita à Cæsare concessa, eò fixit sedem equitum Rhodiorum.Multum uerò eo tempore simulatio Adriani Pontificis elusa est à prudentibus qui,cum omnes palàm uiderent ad bellum eius uti consilio,dignitate,gratia,ope,hostes,ut sumptibus bellicis exhauriretur ærarium omne pontificium, tamen nullam se partem belli suscipere Francisco Regi scriberet,hortareturq; eum obliteratis simultatibus ad bellũ Turcis inferẽdum.Hic si in suis maximis curis aliquid impertiisset temporis huic quoque cogitationi,ut Gallorum Cæsarisq; controuersias cõponeret,pii tum Pontificis nomen famàmque retulisset.Pertinebat hoc ad põtificium officium, ut pacis utriusque & communis concordiæ cupidissimus haberetur.Necta men tot iniuriis irritatus Rex humanus,& religionis amantissimus adduci potuit,quin sui semper similis esset in pontificia maiestate obseruanda.

F G H

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VII.

LIQVOT iam mẽses transierant,& æstas præcipitauerat, neq; auxilia ulla Lescuno ueniebant: Ioannesq; Medices & Veneti dilapsi erant.Mediolanenses qui iugum Gallicum se exuisse existimarãt, in cõpedes se Hispanorũ duriores serius quã uellent,incidisse agnoscebãt;ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorũ sermone prouerbio, A Gallo attrectatas clã Mediolanẽsiũ uxores,ab Hispano & uiolatas palàm, & insuper bona direpta.Cum neque à Sfortia ad tantas alendas copias suppeditarentur pecuniæ,neq; à Cæsare,exhaustum cũ esset iam ærariũ pontificiũ, Prosper & Daualus deductis militibus in locupletissimas Mediolanẽsium domos, has interdum diripiendas eis dabant:interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maioreq; acerbitate exigebantur,mutui ac crediti nomine uelatis rapinis.In capita singulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in stipendium militi, nunc in uestem, nunc in acetum & ius,nunc in ligna, nunc in arma detergenda,nunc in calonum expensas,nunc in uias purgandas,

I K

A das,cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc satis ad argentum imperandum erat. Nō solùm Mediolano,sed uicis castellisq; uicinis Hispani milites publicanorū officio functuri præponebantur:eorum qui aliquid contumeliosissime impudētissiméque fecisset,is ut uere Cæsarianus, & libertatis studiosissimus cōmendabatur:atque hi pręter indictos nummos priuato suo cōpendio intenti erant:ut iam & Sfortiam ipsum & Hieronymum Moronum tæderet Cæsarianos accersitos, non ad Sfortiæ asserendū, sed ad diripiendum(ut aiebant)Mediolanensem principatum,quanquam armis oppressi tegerent odium. Cum uideret Prosper direptas iam Mediolanēsium
B afflictásque res, ipse Daualum ad Pisteonem oppugnandum mittit, cum & annona deesset,neque satis esset præsidii ad uim arcendam,pacta Gallorum oppidanorúmque omnium incolumitate, à Bonauallio qui oppido præerat, atque ut datis uiæ ducibus Cremonam mitteretur, fit æquis cōditionibus deditio. Vix deditio facta erat, cum Prosper iter in Cremonam parare incipit,literæq; ab eo Daualo redduntur, properaret ad se cū expeditis Hispanorum cohortibus uenire,omniaq; posthaberet: tentāda enim sibi Gallica omnia præsidia,lōgiusq; procedendum existimabat. Valde Dauali uoluntas abhorrebat à Prospero:ipse ut erat elato animo,indignū putarat cui
C pareret:dedêre tamen operam communes amici, ut & ei quàm humanissime scriberet,& se mox cū eo coniungeret.Lescuno in multis & uariis molestiis cogitationibúsque,cum & deesset commeatus,& dilapsa undique auxilia,hæc una consolatio occurrebat,quòd neque à laudatiore æquioréque quàm Prospero quoquam oppugnari posset:neque is deditionis honestæ leges,si ita res urgeret,memor casuum humanorū repudiaturus esset:qui meminisse posset fieri posse ut & ipse in easdem angustias præcipitatus,eādem fortunam deprecaturus esset.Hanc spem cum haberet de eius uolūtate, arcem muniit:præsidia in urbe disposuit.Neque uerò Prosper etsi innumeræ
D copiæ adessent,ui oppugnare urbem instituit: anguste Gallos cum uideret uti re frumentaria,assidendo aditusq; intercipiendo eos undique magna cura obsidebat.Itaque fœdus tandem ictū his legibus,ut Lescunus intra quadragesimum diem Cremonæ cum Gallicis copiis uersaretur, remissa interea omni obsidione.Si interea Gallica, aut fœderatorum adfuissent auxilia, quæ aut Padum inuitis Cæsarianis tranarent,aut urbem unam Cæsarianorum armis occupatam reciperent,infectæ essent conditiones: sin secus accideret,ipse Cremona Prospero cederet,ita tamen, ut Gallis sibiq; è præsidio decedenti expansis uexillis, timpanis personātibus, incolumibus omnibus
E impedimentis,& saluis Cremonensium fortunis:iumentis quoque præbitis quibus & ægri & impedimenta ueherentur, datis quoque uiæ ducibus in Galliam ire liceret:captiui utrinque restituerentur, reliqua loca quæ præsidiis Gallorum tenebantur,eiusdem essent iuris: castra tamen Mediolanensium,Nouariensium & Cremonensiū quoad eius fieri posset sese tueri possent,nec huic deditioni obnoxia essent.Dati sunt obsides eo nomine à Lescuno,in quibus fuere Riberacus Daydius,alterius Riberaci qui ad Papiam ceciderat frater: Freissillius qui postea Daciorū rector fuit,& Bonanallins. His confectis,& ultra præstitutum diem deditione facta,Prosper ad Genuā

contendit, cum ad eum Ottobonus & Sinibaldus Flisci pollicerentur uisis F
Cæsarianis Ligurum ciuitates imperata facturas, aut ui futurũ ut extorquerentur Gallis. Erát Genuæ factiones plures: Flisci ueteris homines potẽtiæ, & Adurnii Hieronymus & Antoniotus, & Augustinus Spinula Cæsarianos uocabát. Octauianus & Federicus Fulgosii, Andreas & Philippus Doria, & Ligurum reliqua nobilitas Adurniorum exosa imperia, Gallis fauebant. itaque cum spes esset adfutura mox Gallica auxilia, constituunt obsidionem ferre. Genua ipsa etsi sua nobilitate omnibus notissima est, quo tamẽ huius obsidionis rationes apertius quiuis intelligat, pauca nobis de eius situ dicenda sunt. Est illi portus memorabilis ad Africum expansus, urbem G
quâ patet ad orientem Feritor amnis præterfluit, quem & hodie Bisamnem uocant, amnem è proximis montibus præcipitatũ qui se Bisamni immiscet, Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici Neruiũ, Buliaschũ, Saulum, Rechum, Camulium. Post Camulium fanũ Fructuosi & promontorium quòd & Caput Montium appellant: saxosum in mare excurrit, læuaq; irrumpentes fluctus angustis faucibus excipit, Delphini portum efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis & littori proximis, passimq; totis uallibus & collibus lautius uillæ ædificatæ ciuium spectantur: has uillas edicto, ne Cæsariani aut diruerent aut spoliarẽt, Prosper cauerat. H
Prosper cum Sfortianis & Germanis ad eam portam fixit castra, qua ad Feritorem amnem peruenitur. Classis Hispanica duce Ioanne Recasentio sese intra Delphini portum continuit. Habebant Fulgosii magnum Corsorum numerum: simul ex Liguribus plerịq; homines rusticani atque mõtani exercitati in armis, in urbem se receperant. Andreas Doria & celeritate nauiũ & scientia rei naualis superior, uarie Recasentium fatigabat, impetumq; in Cęsarianas naues faciebat, easq; circumuenire, aut remos transcurrentes detergere si posset, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat, assuetusq; pugnæ nauali, tutiore consilio sese posthac è portu Fini non commouit; ut ne classem quidem mouerit ad apparatum sulphureum Prospero Daualoq; perferendum: at hic iumentis fuerit summo noctis silentio efferẽdus. Interea Petrus Nauarrus cum duabus triremibus freto Genuensi prouehitur, appulsisq; Genuam triremibus, uarie Genuenses accendebat ad obsidionem perferendam. Prosper iubet denuntiari Genuensibus, nisi intra diem sequẽtem saluis ciuium & immunitatibus & fortunis, liberoq; discessu Gallorum deditionem faciant, uim se allaturum. Octauianus Fulgosus æger lectulo decumbebat, cum Nauarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hostibus, parum esse tuta omnia referrent: uisum è re Genuensium fieri K
deditionem. ad leges conscribendas missi sunt Thomas Cataneus, & Paulus Bulgarus: addunt alii Benedictum Viualdum. Dũ legati agunt cũ Prospero, Daualus interea Ioanne Vrbino acri homine & summo apud Hispanos loco dissentiente, & iniquum esse clamitante, summa Cæsaris ignominia cum legati deditionem polliceantur, diripi urbem; seq; subducente Hieronymo quoque Adurnio, & Francisco & Hieronymo Moronis dissuadẽtibus, machinas emitti iubet ex loco excelso in eum locũ, cui est Petræ Paruæ nomen. accenso ad prædam Hispano Italoq; pedite, Nauarrus celeriter
iubet

A iubet emitti minores aliquot machinas,quibus ex Hispanis quidam discerpti sunt. Tandem frustra Genuensibus repugnantibus cum undique tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulentæ direptionem properarent, multis præterea qui in urbe Adurniis optime cupiebant adiuuantibus, Cæsariani urbe potiti sunt. Octauianus Fulgosus æger, cum se Dauali fidei commisisset, soluto redemptionis pretio semel emissus: deinde ex Auersa in quam perductus fuerat reuocatus, effecit, ut in Cæsare aut Cæsarianis probus quisque fidem desideraret. Petrus Nauarrus oblato ingenti pretio, tametsi Daualus liberatum cuperet, cum & Cæsar ei esset ira-
B tior, qui causa sua relicta Galliam tutatus esset, aut diutius uellet eos habere solicitos à quibus se existimaret diuturnioribus molestiis esse conflictatum; uix post aliquot menses capto Rege liberatus est. Federicus Fulgosus Pontifex Salernitanus nauicula conscensa cum multis magno uitæ periculo Massiliam perfugit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tempore quo Octauianus & Federicus Fulgosii fratres regiis auspiciis regerent Genuam patriam, nunquam florentiorem fuisse Genuam: cum illi nihil præter æquũ & bonum permitterent cuiquam: nec in studiis & dissentionibus partium, quæ in illa republica assidue uigebant, potétiores & gratiosi homines plus
C possent per iniuriam & gratiam, quàm aduersarii eorum per ius & iudiciũ. Federicum concessisse in Galliam, cœnobio opulentissimo donatum à Rege; atque ibi cum fratribus piis nonnullis, nocturnam diurnamq́ operam sacris literis impendisse: conciones sæpe ad fratres hortandi, docendi, monédi, consolandiq́ causa more maiorum habuisse: rediisse in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatem quam habebat sedem sacerdotii sui, domicilium omnium suarum rerum curarumq́ fixisse. Ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui fame exorta fructus suos omnes ecclesiasticos in egenos effudisse; etsi omni etiam tempore egenorum curam sustineret. Ita fa-
D ctum ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & absens in purpuratorũ ordinem cogeretur. Cæsar etsi Genuæ receptione lætatus est, tamen direptionem urbis à Daualo per speciem colloquii cum legatis factam moleste tulisse uisus est: durior tamen in Octauiano Fulgoso & Petro Nauarro iudicatus. Franciscus plane Rex & Carolus Cæsar cum æquali haberentur potentia, diuersis ferebantur consiliis. Cæsar callidior & occultior: Franciscus apertior & elatior. In Rege clemés & mitis natura: in Cæsare durior & minus remissior. Cæsar ualde acutus & prouidens: Rex strenuus & magnanimus habebatur. Cæsar quô astu insidiisq́ falleret: Rex ut pugna aperta uin-
E ceret laborabat. Cæsar militares homines & callidos complectebatur: Rex mirifice ingeniis excellentibus delectabatur. In Cæsare maiorem fidem: in Rege interdum maiorem cautionem desiderares. Erant apud Cæsarem industriæ quidam stimuli ac laboris: flagrabant ornamenta fortitudinis, comitatis, humanitatis apud Regem. Cæsarem parcum nec illiberalem tamé, diceres: Rege in largitione nemo effusior habebatur. Cæsar seruire temporibus, regere ad tempus suam naturam, huc atque illuc torquere, & flectere didicerat: Rex constantiam sermonum re exequebatur, eaq́ palàm sentiebat quæ inuictum eius animum facilè ostéderent. Cæsar cum callidis acute,

cum suis grauiter uersabatur: Rex cum aulicis iucunde, cum proceribus hu F
maniter uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Cæsaris auo, nisi quòd & fide & comitate fuit maiore Rex: Cæsar Ludouico undecimo Gallorum Regi simillimus. In Rege uariam eruditionem memoriamq; propè diuinam: in Cæsare uarium & ad omnia uersatile ingenium non desiderares. Cæsar repræsentabat umbram humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata simulachra, sed totam effigiem harum uirtutũ agnosceres. Rex manu fortior: Cæsar cautior ferebatur. Cæsarem nisi se ambitu commaculasset uere pii nomen relaturum: Regem nisi deliciis aulicis implicitus fuisset, omnium Regum triumphos superaturum, detrectatores tantarum uir- G
tutum & quasi Momi Veneris sandalium carpentes, aiebant. Naturâ enim cum esset comis, facilis, benignus, disertus, conciliarat sibi omnium principio regni amorem. Rythmos quidem Gallicos ea cõcinnitate Rex edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numerosius, nec cohærere aptius ullo pacto possent: dubitarẽntque qui eo in genere uersati sunt, an res uerbis an uerba sententiis magis illustrarentur. Atque ita amatoriis lusibus Philosophorum seueritatem permiscebat, ut & illi hinc authoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accepisse uideri possent: totumq; Francisci Petrarchæ Myrothecion, ac nonnihil etiam Dantis Aligerii pigmenta cõsumpsisse ui- H
derentur. Vidimus ipsi siquid plebi Gallica lingua suaderet, præcipites ferri impetu animos audientium, quocunque eos ei impellere libuisset; tanta cõpia orationis, tantum flumen lectissimorum florum, id pondus grauissimarum sententiarum ex eius ore manabat. Eo ferè tempore Susanna Borbonia Caroli Borbonii magistri equitũ uxor emigrauit è uita. Erat Borbonius homo & gnauus & industrius, experientissimúsque in re militari. Defuncta uxore cum ad fanum Germani Layci Regẽ inuisisset, pullasq; uestes ponere iussus esset animumq; oblectare; uultu ipso ingẽtem animo premere dolorem uidebatur, molestissimisq; cogitationibus molestiam quam contra- I
xerat testari, ut ad blanditias aulicas undique subringentem, constaret nondum illum ad pristinam suam alacritatem rediisse. Gulielmus Gounfierius tribunus maritimorum ita Regi regięq; matri Ludouicæ familiaris erat, nihil ut posset esse coniunctius. Eo tantum potente, cum & rem & existimationem & authoritatem suam tueri se non posse putaret, illumq; sibi præferri grauiter ferret, commotum putãt: præsertim cum olim apud Regẽ dignitate & gratia plurimum ipse ualuisset, eo tempore parum posset. Ludouica Regis mater Borbonium in ius uocauit ob Boiorum aliquot oppida, quæ sibi ut proximiori ab intestato delata esse contendebat, quæ ab uxore K
ille relicta possidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitaq; oppida in iudicium nolebat deduci, aperte frendebat iniquum esse sibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo consilia, quibus & regiam dignitatem & uniuersam Galliam concuteret: rempublicam Gallicanam ad exitium & uastitatem uocaret: ac iã odio æstuans, iracundia ardens, in patriã præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obduruerat, ut nullum laborem recusaret, nullum periculũ defugeret, quô uel perturbata uel oppressa Gallia, iniurias ut aiebat ulcisceretur. Rex ut erat humanissimus

Molinii

A Molinii inuisens Borbonium, uersatus apud eum humanissime fuerat: uidebaturq; quæ eum ob litem motã offenderant, quæq; acrius in animo eius insederant, & suauitate orationis deleniisse, & uultu illo familiari sustulisse. At is paulò antea oblitus patriæ, misso ex suis fidelissimo ministro ad Cæsarem & Henricum Britanniæ Regem, cum eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia sibi adsciscenda; parte tamen Cæsari, parte alia Britanno tradenda: Italiæ imperio Cæsari asserendo, Helionora sorore Cæsaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulsum uolunt Borbonium ob ueteres simultates quas cum Rege gesserat; quippe priuatus Rex ob quædam
B ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eum prouocarat palàm, è Borboniana domo quę Lutetiæ circa Luparam arcem sita est. Harum simultatum tantum aberat ut regnum ille adeptus meminisset, ut ultro Magistrum eum equitum designaret. Alii putant Borbonium, cum delectaretur magnificis apparatibus, uitæq; cultu cum elegantia & copia, omnésque passim domo mensaq; exciperet; nec res familiaris etsi amplissima tantis sumptibus par esset, turbare omnia ac permiscere uoluisse: captumq; regni libidine, excussis tot suis clientelis atque amicis, iniisse consilia rapiendi regni quod semper
" concupierat. Docent uerò sapiētissimi homines in maximis animis, splen-
C didissimisq; ingeniis plerumque existere honoris, imperii, gloriæ, potentiæ
" cupiditates: nec tamen ullum adduci debere ut eum iustitiæ patriæq; capiat
" obliuio, cum in imperiorum honorúmue cupiditatem inciderit. Borbonius non solùm perturbatione indignationéque animi, sed consultò & cogitatò hæc molitus fuerat. Narrant enim auditum, cũ diceret se post tam acres aculeos infixos, aulicis uerborum mulsulis, blanditiarúmue lenociniis flecti nõ posse. Laudabat idem & in ore habebat Aquitani eius scitũ responsum, qui rogatus à Carolo septimo quo tandem præmio impelli posset, ut fidem sibi tot magnis rebus perspectam falleret, non tuo (inquit) here regno, nõ orbis
D imperio adduci possim, non omniũ thesauris; contumelia tamen & stomachosa iniuria possim. Manauerat interea rumor in aula nescio quid illũ moliri, atq; is ab uno authore ad plures peruenerat, aliusq; alii tradiderat. Quibus permotus Rex Borbonium euocarat: atq; is uacua lectica uno die elata, quasi æger conspectum hominum uitaret, noctu Moliniũ egressus. Posteaquam in castro cui nomen Carlaco pernoctasset cum Pomperano, in Burgundiam uicinã quæ Cæsaris imperio obnoxia est perfugerat: missamq; ualidam manum, rumore certiore ad se comprehendendũ frustratus est. Galeatius Capella Borbonium abiisse ait ob litem quam ei Ludouica intende-
E rat. Adrianus Barlandus narrat curasse Regẽ uti Borbonius Ludouicæ matri nuberet, eum nuptias repudiasse: ueritum tamen ne cogeretur, abeundi consilium sumpsisse. Id ille unde expiscatus sit, incertum. Nunquã in Gallia auditum: maioreq; uerisimile est Ludouicã modestia, & Regẽ humanitate maiore fuisse, quàm ut inuito obtruderét nuptias: ætasq; illius deuexa à nuptiis abhorrere uidebatur. Ac sæpe & multum admiratus sum exteros scriptores quotidianarum illarum nuptiarum meminisse: atque eam à Borbonio cauillo impeti solitam ut ambitiosam, quasi ea esset quæ libidine arbi-
" trioq; suo, non ratione & cõsilio uteretur. Prudentissime uerò eruditissimi

" homines sensisse mihi uisi sunt, qui scripsere scientiam esse eorum quæ sic F
" comprehenduntur,ut conuelli ratione non possint:sin aliter,inscientiã uo-
" cari:ex qua existit opinio,quæ est imbecilla & cum falso incognitoq; com-
" munis. Atqui ipsi de Francisco Borbonio fani Paulini Comite audiuimus,
" missum se à Ludouica paucis antè mensibus ad Carolum Borbonium;eius
" nomine egisse cum eo accurate,ne angeretur ob litem eam intentatam:si li
" beros ipse cui uellet nupturus susciperet, iure quo optimo maximo iis se da
" turam,cessuram eorumq; posteris omnia ea oppida, quæ in controuersiam
" deducta erant.sin cælebs maneret,usufructu se cessuram quandiu superstes
" esset:impetraturam etiam à Rege ut quem uellet ex agnatis ad eam hæredi G
" tatem cernendam liberè uocare posset:interea moleste ne ferret iudicio pa-
" trum Parisiensium rem decerni:nulla se regia potestate eo in iudicio usurã:
" neminem missurum qui suo nomine patres prensaret:permittere Borbonio
" quos uellet ex cohorte iudicum reiiceret. Parisiensis senatus si displiceret,
" quem uellet ipse deligeret;aut Tholosanum, aut Burdigalensem , aut Ro-
" thomagẽsem,aut Diuionensem,aut Gratianopolitanum,aut Aquẽsem. Ad
" ea illum respondisse, Feruntur mihi hæ conditiones quas ego accipere lu-
" bentissime debueram:at satius controuersiam in iudicium delatam patrum
" iudicio sopiri,ipsa dabit dies consilium. Addebat idem cum Borbonio sibi H
sæpe multum fuisse de Ludouica sermonem,qui sibi uisus esset nunquã nisi
reuerentissime de ea & sentire & loqui:unde eum placatiorẽ crediderit fu-
turum,nisi Pomperanus Pelusius & quidam alii, quibus mendaciis multi-
plicando uerbis Cæsaris uim & liberalitatem erexerant eius animum,iisdẽ
spem eius inflassent,quasi mox summo omnium uoto ad Gallica regna uo-
caretur,& undique concursus ad eum futurus esset, ubi Cæsaris exercitum
conspexissent : præsertim cum hinc Cæsar haud dubie uocaret eũ ad regnũ
Gallicum,illinc Britãnus Gallicis cladibus lætus,stimularet. Antea Guillo-
tus Maclous Lutetiæ abscissa prius dextra capite luerat,ob uicos aliquot di I
reptos,quos cum turmis militaribus circuibat, metatoresq; suos præmitte-
bat,qui sibi ut Regi hospitiũ pararẽt.Missus deinde caduceator ab Henrico
Britanniæ Rege,bellum Regi superbissime indixit.Hũc Rex Lugduni au-
diit,placidaq; oratione placatum dimisit.Ipsi interea in Galliæ fines irrupe-
re.iis P. Borbonius Vindocinensium dux unà cum Carolo Tremolio oc-
currit:missiq; sunt mox Thomas Fuxeus,Lescunus,Anna Mommorantius,
Federicus Bozulus,Renatus Maserianus cum multis equitũ alis: quæ causa
fuit ut mox illi ne tentato quidem prælio redirent ; frustra per multos dies
arce Hisdinensi obsessa. Annus agebatur millesimus quingentesimus uice- K
simus tertius,cum rursus Angli stipati longo agmine Burgundionum, ma-
ioribus contractis copiis in eam partẽ Galliæ quæ Picardiæ nomine notior
est,peruenere:& petente ipso Vindocinensiũ duce præpositus est uniuersæ
illi prouinciæ idẽ Tremolius.Is in Sanctoquintinũ peruenit, inde Bononiã
muniit urbem maritimã:deinde Monstrolio urbe se parum munita conti-
nuit,munitionibus celeriter constitutis. Suffortius unà ingens agmen An-
glorũ trahens cũ Distano Burgundicis copiis præfecto adcurrit.uidebãtur
lectissimæ copiæ. constat in armis fuisse peditum triginta millia, equitũ sex
millia,

A millia,tormenta bellica & multa & inusitatę magnitudinis.Hi Bononiā cū
obsidere uellent,certiores facti prius munitā, incensis direptisq́; castris ali-
quot abiere in Tarannam Morinorum:& quāuis consumpsissent quatuor
integros dies assidendo,dum exquirunt qua parte facilius urbem obsideār,
territi undique emissis machinis,ea quoque abstinuere. Petrus Pontius qui
urbi præerat,cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpens,multis cæ-
sis in urbē rediit.Suffortius deinde mouit ad Dorlanū castra:frustraq́; con-
sumptis quatuordecim diebus inde quoq; cessit.Nanque Pontiremius pro-
pe urbem propugnaculum humo undiq; congesta in castelli arciumq́; spe-
B ciem erexerat,unde emissis machinis uarie eos infestabat:huic subsidio duę
alæ equitum missæ,quæ expansis uexillis inspectanteq́; hoste urbē introie-
re.Valde laborandum fuit Tremolio & Vindocinensi ob copiolarum pau
citatem,ut cum hostis è loco uno sese commouisset,sensim ex eo eductis co
piis hæ in proximum in quem uerisimile erat eum uenturum submitteren-
tùr.Mox hostes orā legentes Somonæ,Brayam uenere:eaq́; præsidio nullo
munita potiti,amnem transmisere.Inde quoque & Royam & Mondideriū
desertas ab oppidanis urbes diripuere. Boiagnum idem prius receperāt &
præsidio sepserant.Tremolius & Vindocinensis ubi Britannos & Burgun-
C diones uident Somonā transmisisse,Dammartinum mittunt ad Nouiodu-
num tuendum,cum ala equitum lectissima.atq; is collectis è uicinis locis mi
litibus ciuibusq́; uocatis ad arma,breui quātum loci opportunitas bellíque
ratio postulabat,urbem muniit.Idem fecere Mommorus & Humerius,qui
ad Peronam missi sunt. Luxemburgus Brienneus, & Brenneus ad Guysiā;
ad Corberiam Pontiremius,Ioannes uicecomes Turenensium, & Borbo-
nius Lauedanus:ad Sanctoquintinum Iacobus Albonius Sanctoadreanus:
ita hostes circunuallare ea loca prohibiti. Scripsit ad Senatum & Decurio-
nes Parisienses Tremolius quos iam angi ob aduentum hostium uidebat,
D soluto essent animo, & per Matronā machinas bellicas,sulphureumq́; ap-
paratum mitterent:ipse in omnes intentus occasiones,annonam undiq; quà
uenturū uidebat hostem,corrumpebat. Quo factum ut illi mole sua ruen-
tes,clā se è Gallia proriperent infeliciter succedentibus rebus. Hos secutus
Tremolius uestigia eorū undiq; ita premebat, ut inspectātibus eis cæsis qui
in præsidio ad Boiagnum relicti fuerant,locum reciperet: daretq́; operā ne
ullo loco ad obsidendam ullam urbē consisterent.Ita re infecta pars ea Gal
liæ metu periculoq́; liberata est.Atque eo tēpore & prioribus annis ad tāta
belli impendia perferēda, uariis indictionibus urbes Gallicæ oneratæ sunt.
E noui magistratus designati, hique uenales propositi.in fœneratores iudicia
seuere multa facta.datis selectis iudicibus,submotaq́; prouocatione, qui pas
sim ubi minus pretium à uenditore datum constiterat, usuræ prætextu te-
mere initos contractus rescindebāt, adiecta mulcta fisco maiore interdum
quàm res esset empta.Imperatę quoq; pecuniæ sacris hominibus.Interea ne
senescerent consilia belli Mediolanensis,Rex undiq; copias scribebat.Eodē
quoq; tempore multi absentes postulati maiestatis,qui Borboniū secuti fue
rant:in quibus fuit Pontieurius è Britānia minore, Ioānes Huraltus Eduē-
sium Pontifex,qui postea captus est, Carolus Motta, Pōperanus Pelusius,

Sanctonincentianus, & plures alii. Capti & in carcerem coniecti Ioannes F
Troius Pictonicus,qui & Sanctoualeriani nomẽ retinebat:& Ioãnes Eſcar
tius ſuppræfectus Boiorum, qui Lauangioni nomine notior eſt. Ac multo
pòſt tempore Valerianus maieſtatis damnatus, perductusq; ad eum locum
„ quo de reis ſumi ſolet ſuppliciũ. At Diana Valeriana eius filia eximia pul-
„ chritudine,inſigniq; mulier pietate, ueſtita incomptius & negligentius or-
„ nata,genibus Regis obnoluta parceret patri rogabat;& per ea quæ dulciſ-
„ ſima eſſent in uita ſacraq; omnia,miſereretur infelicis patris,neque extingui
„ pateretur extinctum, poſt patris ærumnoſiſſimi mortem ni filiæ mortẽ ui-
„ dere uellet: daret ſibi, quæ ab ineunte adoleſcentia & Claudiæ Reginæ & G
„ Ludouicæ matri præſtò ſemper fuiſſet ad aulica miniſteria, patrem in falſa
„ inuidia periculisq; uerſatum:leuaret hunc aliquando ſupplicem, quem ſer-
„ uatum plurimi uolunt,ſeruare ipſe unus poſſit: ne permitteret in tot bellis
„ periculisq; perſpectum uagari flammam aliorum facto & cupiditate excita-
„ tam.orabat Regem & flens obſecrabat ne infeliciſſimæ filię uota,ne preces
„ repudiaret;aliter poſt funus paternum filiæ funus expectaret:quódnam ob
„ facinus?quid ipſa tãtum ſceleris admiſiſſet miſera?Rex ut tam in breui ſpa-
„ tio omnem eieciſſet animum de ſe, preces ut miſeræ filiæ nihil apud eũ pro
„ patre poſſent? Ita flexit illa animum humani benigniq; Regis. Nanq; ætatis H
noſtræ Reges,Cæſares,Pontifices,aliis fortè in rebus æquales Frãciſco aut
ſuperiores fuere:humanitate,clementia,pietate omnes ille uicit. Excubabat
filia pia & diligens pro ſalute patris:itaq; curauit mox diploma regium ob-
ſignari quo crimen obliterabatur,idq; curſu pegaſario celerrime quocunq;
ſtatu res eſſent patris,perferri curauit. Ita factum ut pater deſperata iã pro-
pè ſalute, in carcerem reduceretur, beneficioq; regiæ clementiæ frueretur.
Eſcartius abſente Rege ueritus ne falſi criminis inuidia opprimeretur,dum
fugam parat cuſtode carcerum ita alligato ut neq; uerbo neq; facto fugam
impedire poſſet,acclamantibus aliis captiuis,proruenteq; plebe cauſam ite- I
rum fugæ dicere coactus,cùm patribus innocentiam ſuam probaſſet,abſo-
lutus eſt:multiq; alii aut abſoluti ſunt,aut humanitate Regis reſtituti. Ma-
xime uerò Gallia omnis perturbata eſt incendiariorum iniecto metu:quos
paſſim ſubmiſſos à Cæſarianis,ut in uicos urbesq; ignes immitterent,plebs
ſuſpicata eſt.Trecenſiũ ciuitas maiore ex parte ea lue polluta eſt:nec tamen
unquam exploratum eſſe potuit,unde ea incendii cauſa orta;tantũ in Cęſa-
rianos cauſa tranſlata uulgi rumoribus. Ac rurſus ob metum Cæſarianum
Taranna Morinorum ſcripto exercitu commeatu inſtructa eſt.Caroli Bor-
bonii bona fiſco addicta,exceptis iis de quibus contendebat cum Ludoui- K
ca,quæ decreto ſenatus poſt aliquot annos ei ceſſere. Hactenus res Gallorũ
eo ſtatu fuerant,ut de Mediolano recipiẽdo nondũ ſpes abiecta eſſet.Amiſ-
ſa autem Cremona,expugnata Genua,arce Mediolanẽſi reddita,morbo &
fame tabeq; conſumptis qui in eã introierant,in quibus fuit Gratianus Gar-
rus,Venetis in Cæſaris partes ueniẽtibus,Carolo Borbonio rei militaris pe
ritiſſimo,cui conſilia omnia Gallica notiſſima erant adiuncto, Adriano Põ
tifice Maximo Cæſaris ſtudioſiſſimo pecunias exercituumque ſuppeditante,
accitis etiam ad partes Florentinis,Senenſibus,Lucenſibus, reguliſq; Italiæ:
Ioanne

A Ioanne etiam Medice(iterum repudiata Gallorum amicitia opera Iulii Medicei Cardinalis)cū equitibus leuis armaturæ trecentis,grauis quinquaginta,quinque peditū cohortibus ad Cæsarianos transeūte, uersa est belli alea. & studiosi Gallicarum partium uim hostilem ueriti, Italia excedere coacti, cum Romæ Vulteranus unus è purpuratis pōtificiis Gallicarū partiū innidia,in uincula esset coniectus ab Adriano Pontifice.Nec licuit Regi ut cōstituerat Mediolanum pergere,ob patefactam Borbonii cōiuratione: terebaturq; interea tempus,belliq; apparatus refrigescebat. At tandem summa imperii traditur Gulielmo Gounfierio Boniueto tribuno maritimorū:cum
B eo fuere Vādemontius Lotaringus,Palicius,Vandenesius,Baiardus,& plures alii.Erat ille quidē Borbonio inimicissimus,eumq; ille oderat æque atque illos ipsos qui Regis animum à se auerterant: multaq; antequam Gallia excederet acciderant , in quibus & simultates illius & odium experiretur. Huic adfuere triginta peditum millia, equitum quatuor. Prosper Columna illi ad Ticinum occurrit,ripa munita transitu eum prohibiturus;sperans futurū ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitionibus præruptis,interceptis etiam aliquot machinis, Prosperum mox Mediolanū redire coegerunt,Baiardo primo cum suis Ticinum intrepide transeunte. O-
C mnes qui huic bello interfuere,ipseq; Baiardus & Vandenesius culpā hanc adscribebant Boniueto, quòd perterritos hostes non secutus,spatiū eis dederit Mediolani muniendi. Id & in eo Galeatius Capella desiderat:multiq; suspicati sunt spe pecuniæ ingentis ab oppidanis exigendæ dilatam oppu-
» gnationem,quod ab eius uiri uirtute abhorret.Naturâ uerò id insitū,ut cō-
» silia euentis ponderemus,ac cui fauste quid contigerit, prudentissime illum
» prouidisse,cui infeliciter,male sensisse iudicemus.Ipse aiebat sequi se confestim non potuisse,nondū equitibus,sarcinis,machinis traiectis:deterritumq; à Galeatio uicecomite,quem parum fidum Regi serò sensisset.Interea Pro-
D sper eadem ratione qua prius Mediolanum muniit.Eo fere tempore Adrianus Pontifex Maximus cōcessit fato:& post uarias disceptationes suffectus in locum illius Iulius Medices,qui se Clementem VII. uocari uoluit.Prosper cum extrema ualetudine conflictaretur,absente Daualo,qui ob simultates aberat,Ferdinandum Alarconem docebat quid agi uellet: Goūfierius castra fixit ad Ticinensem portam. Serò autem Baiardi Vandenesiiq; cōsilium se non secutum,qui perterritis mox instandum suaserant,agnouit.Interea Carolus Laurius & Ferdinandus Daualus è Neapoli Papiā peruenere cū recentibus copiis:& Borbonius è Germania acceptis à Ferdinando Cæ
E saris fratre septem Germanorum millibus , Mediolanū quoq; perueniebat. Mutata belli ratione Gounfierius ipse cum parte copiarū Mediolanū obsidebat:Baiardum misit cum septem peditum millibus,equitibus ducentis,& Federicum Bozulum ad Laudem Pompeiam oppugnandam. Laudi præerat Federicus Mantuanorum regulus,qui se imparē Gallicis uiribus agnoscens,tentatis per Bozulum honestis conditionibus deditionem fecit.Vandemontium quoq; Lotaringum cum quatuor peditū millibus leuiq; armatura Moguntiam mittit,quam & ille profugientibus Cæsarianis occupauit: frustra tamen Cremona tentata est . itaque rediere rursus coniunctis ui-

ribus ad Mediolanum omnes.Summa tamen annonæ inopia, coactis assiduisq; imbribus fatigabantur Galli: Ad hæc Federicus Gonzaga Mantuanus,& Medices Ioannes,frumentatores Gallicos uatie concidebant:& maturius soluisset ille obsidionem,nisi per Carolū Murgantem Parmensem in spem uenisset clam potiundi Mediolani;nanque is ponte sublicio occupato quo extra munitiones ad urbem aditus patebat,Gallos erat introducturus.At dū incautius consilia sua communicat cū Ioanne Ferrario,detecta ab eo coniuratione pœnas dedit.Prospero interea mortuo summa imperii redierat ad Carolum Lanoiū. Peruenit & Borbonius Mediolanū cum Germanorū copiis, cui unà cum Lanoio totius imperii cura à Cæsare cōmissa, uicario etiam imperii ut uolunt multi designato.Iam autūnus in exitu erat, Baiardoq; & Rentio Cerro in uicina loca dilapsis,seduloq; adnitentibus ne quid commeatus in urbem inferretur;molis quoq; dirutis fame prius cœperant Mediolanenses urgeri. Tantis copiis hostibus auctis, coactus est Goūfierius & Baiardū & Cerrum ad se reuocare: horum discessu recreati Mediolanenses minus anguste re frumentaria usi sunt. prius quoq; de induciis actū fuerat,quas cum Prosper & Alarco duorum mensium se dare recepissent,Hieronymi Moroni opera præcisa est eorum spes. Fuerat is Moronus Gallis olim amicissimus;at se totum eo tempore à Gallorum amicitia auerterat: initioq; huius belli non sensim atq; moderate ad Sfortiæ amicitiā arrepserat, sed breui tempore totū hominem difficillimis adhibitus consiliis, mirusq; artifex in pecuniis undiq; auertendis,possederat:eadem ratione nō ingratus Prospero & Daualo,cum & Cæsari optime se cupere iactitaret;ac neq; hac neq; illa parte fidem habens, omnia perdita ob prædam cupiebat: ardebat studio præpropere adipiscendarū præfecturarum sacrarū: sedatisq; tandem bellis neque Cæsari neque ipsi Sfortiæ parū fidelis uisus,Mutinēsis tamen Pontifex designatus.Ac principio quidem sic progressus est, ut maximis in rebus pacis & belli consiliis adhiberetur intimis.Posteaquam uerò ambitio praua uirtutis imitatrix,sine ulla ratione officii,subdolo freta ingenio,concutere nouū hominem & ambitiosum principatus,& labefactare fidem ciuium & præfectorum impulit,suis ipse captus artibus parum abfuit quin perfidiæ daret pœnas.Huius igitur consilio sublatis induciis,Goūfierius Abdiatum se recepit,Rentiū Cerrum Aronam mittit,qui frustra castrū oppugnauit.Gaudentius Merula scribit Aronam à Gounfierio classe etiam quā ad hoc opus præpararat,& terra infeliciter oppugnatā.Hæc ante Borbonii Lanoiq; aduentum gesta. Borbonius quartana fatigatus, Germanos ad iter longum promisso tantùm stipendio pellexerat. Efflagitabant illi stipendia ab eo,minitabanturq; futurū ut ad Gallos transirent, nisi fidem suā liberaret.Adriano Pontifice extincto cū pecunia deesset,à Clemente Pontifice,Senensibus & Sfortia undique corradens nummos, tantum pecuniæ sumpsit,ut multorum mensium stipendia militi persolueret.Veneti quoque misso Francisco Maria Cæsarianis se coniunxere:quorū opera cum toto superiori bello minus aut prospera aut fideli Galli usi essent, ueluti superis in eorū perniciē coniurantibus, Cæsariani & secunda & fidelissima deinceps usuri sunt.Miserat Gounfierius Baiardū ad Robechum oppidum tuēdum,

haud

A haud satis opportunum ad uim hostilem arcendam, haud lõge ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturæ quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice communicata, nocte intempesta raptissime eductis quatuor Hispanorum millibus, indusiis albis quô facilius fallerent superinductis, Robechum peruenit. Erat ei notissimũ quid ageretur in castris Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quod ille aut non resciret, aut non sentiret per Gennensem quendam transfugam. Itaque intelligens leuem armaturam maxime ex Italico equite constare, summa ui multis locis circunual-
B lato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undique strepitus & terror. Pauci in quibus Baiardus & Egidius Cottonensis memores pristinæ uirtutis, hosti occurrêre, multos deiecere, reliqui fuga sibi consulere: ita factũ ut multis cæsis Robecho hostes potirentur. Terralius qui se unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam sibi fecit & ad Gounfierium peruenit. Qui res gestas Baiardi scripsere narrant, cum loco diffideret ille, sæpe agitasse cum Gounfierio de præsidio inde educendo: Gounfieriũ illi pollicitũ ut iustas copias mitteret, nec tamen misisse; idq; illi à Baiardo exprobratum: noctéq; eadem cum alis aliquot equitum ab eo acceptis, in
C alam Mediceam impetu facto multis necatis, ense iam ita sanguinolento ut inutilis esset deinceps futurus, ad suos rediisse. Exteri scriptores negligẽtius uigilias egisse Baiardũ & Gallos aiunt, eumq; discinctum uix inde sese proripuisse. Cæsariani interea deliberant quo pacto Gallos persequantur, Borboniiq; authoritate permoti præsidia uicinis locis undique constituta, inuadenda censuere. Hæc ille suadebat, quòd angusta re frumentaria uterentur, quodq; Gounfierius multitudine equitũ ualebat, ut minore periculo undiq; commeatum suis curaret; simul uti pabulatione Gallicum equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet. Mittit itaque Franciscum Ma-
D riam ad Garlascum oppugnandum cum Ioanne Medice, Venetorumq; copiis: Garlasco præerat Baptista Leca Ligur. Abũdabāt Veneti machinis multis bellicis, quô factum est ut obrueretur mox murus multis locis. At Leca intus nouis munitionibus celeriter excitatis, sibi non deerat. Fit impetus in urbem: promptissimus quisq; ex Venetis dum incautius progreditur cæsus est, ut iam de fuga cogitarent, ni Maria recentes undique submittẽs ita suos hortatus esset, ut perrumpentes transilientesq; fossas aqua refertas, loco tãdẽ potiti sint: direpta urbe, præda undique abacta, multi cæsi. Plures ita prodidere, ex hostibus ducentos, ex Gallis quadringẽtos desideratos. Cæsi sunt
E ex hostibus notissimæ uirtutis, Hieronymus Angelus Patauinus, Carolus Eugubius, Scipio Palauicinus. Gounfierius, ne authoritatem qua maxime Gallicus equitatus apud exteras gẽtes niti uidebatur, minueret, si fama percrebresceret se suis subsidia nulla submittere, neque audere prælio dimicacare, Vigleuenum motis castris properabat: posteroq; die ante frontem castrorum hostiliũ, qui eodem cum Borbonio, Lanoio, Daualo, Maria, Medice peruenerant, copias struit. Borbonius an productis copiis prælio decertaret dubitabat: nam etsi numeró abundaret cataphractorum, tamen equitũ robur metuebat. & studium alacritatemq; pugnandi cognoscens, sperabat

futurum ut cum resedisset ea alacritas, hyemisque sæuitia consumpti essent F Gallici equi, ad prælium minus apti essent: simul auertendo annonã & singulatim præsidia eorum expugnando, incruentam sibi pollicebatur uictoriam. Cum omnes in eius sententiam transiissent, castris se cõtinuere Cęsariani; tametsi triduo pugnandi copiã faceret Gounfierius. Mittit uerò Borbonius ad Vigleuenum oppugnandum Daualum cum tribus Hispanorum millibus; atq; is celeriter concusso muro frustra Bouauallio adnitente cùm sui undique fugerent, oppido castróque potitus est. Ioannes quoque Medices ad Mortarium missus. is quandiu Gounfierius proximus fuit, quasi alia tentaret in alia loca iter simulabat: eo abeunte productis copiis, circun- G uallato oppido, prostratoq; muro, dum Ioannes Biragus agit de deditione, irrumpentibus suis loco potitus est, capto eodem Birago & multis aliis. Sic & Ioannes Vrbinus capto Hugone Pepulo, Sartirano oppido sito circa citeriorem ripã Padi expugnato, rediit ad Borboniũ. Iam Gouſierius Nouariam peruenerat expectans equitũ noua auxilia, quæ à Rotelino adducebãtur: expectãs quoq; Heluetiorũ nouas copias, quas iam sciebat ad Gattinarium peruenisse: simul sperans futurũ ut Rentius Cerrus qui ab eo accepta pecunia ad Rhetorũ ingentem numerũ conscribendũ missus fuerat, & Federicus Bozulus ut inter eos conuenerat, Mediolanũ obsidẽtes, Borboniũ H Cęsarianosq; eò reuocarent: ipse mox adesset cũ recentibus lectissimisq; copiis ultro hostes ad pugnam prouocaturus. Excidit ille utraq; spe; neq; enim Rotelinus in tempore adfuit, neq; Cerrus ut receperat potuit Rhetorũ auxilium Laudem perducere ad Bozulũ, ut inde Mediolanum inuaderent. Cũ per Ioannem Medicen illi Sfortiano auro corrupti, legatis ultro ad Sfortiã missis fœdus cum eo pepigissent; relinquebatur Gounfierio ut se cum Heluetiis coniũgeret: nam illi aliter reditum ad suos minabantur, cum equitatus hostilis uim soli sustinere non possent. & Borbonius fixis inter Nouariam & Vercellas castris, commeatus intercipiebat. Quin & per Hierony- I mum Pectium à Vercellensibus aut potius per Sabaudiani uxorem, ipsumq; Sabaudiæ Ducem Carolũ impetrarat, ut neq; à Taurinis Gallis neq; è uicinis ullis locis annona deferretur, affatim uerò in Cæsarianorum castra inferretur. Accessit aliud incõmodũ ex Abdiati occupatione. Franciscus enim Sfortia cum multis equitum peditumq; millibus, unà cum Ioanne Medice Mediolano egressus, occupato prius ponte Ticini quem Galli retinebant, Abdiatum peruenit: atq; ex antelucano tempore usque ad horam primam post meridiẽ machinis muros concussit. Huic præerant Ludouicus Nemorensis, & Federicus Carafa cũ ualido quidem præsidio: sed pestis iam in ple- K rosq; ita grassabatur, ut inutiles essent ad uim depellendam. Impetu itaq; ab hostibus facto potiuntur Abdiato, abducta ingenti præda & multis cæsis. nec tamen præda illis diuturnum gaudiũ attulit, contagione mox morbi in eos qui eã attrectarant serpente. Nemorensis minime cognitus sese ad suos recepit: Carafa captus est. Gounfierius solicitus erat de Gallia repetenda: itaq; cum Heluetii ad Eporediam peruenissent, iis se adiungere parabat. Ad Padi ripam ubi Sicida fluuius ostia habet, Bremide oppidum: & ad fluuii dextram Palestrum, superiusq; est Romagnum. Superius ad sinistram Sici-

dæ, Bur-

A dæ,Burgus:deinceps ad Padum est Triduum,& prope cœnobium cui Lucedo nomen,Duria Baltea amnis apud Hastubiam ex alpibus oriēs,cui inferius adhæret Crescentinnm ,superius Salugiæ, & paulo suprà Eporedia. Borbonius per exploratores certior factus Gounfierium in Galliam reditū parare,ut inclinari eum uidet,timore sic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitium,abeuntemq; premeret.At ille pro certo habens id quod erat,si quid de celeritate remitteret,eripi se non posse Borbonio,transuersis itineribus Romagnū peruenit, nocte intempesta è Nonaria eductis copiis. Mox diuersis itineribus ad insequendos Gallos præmissi Daualus, qui serò B circa Romagni uicinos uicos peruenit,& Vastius,qui frustra Fontanettum perrexerat:missis tamen cū Mercado peditibus Hispanis,qui colles eos conscenderēt.Galli conferti in eos impetum fecerunt,illique in fugam coniecti sunt.Sed Danalus Ioannem Vrbinū mox his submisit,qui & ipse multis cęsis irruente Baiardo pulsus est,cum prius uulnus accepisset pila ænea impetitns.Itaq; cūm robore peditatus & equitum leui armatura Daualus & Vastius progressi in pugnam: cum & his & Vandenesius & ipse Gounfierius strenue occurrerent,sensim suos recipere, & in castra ad Gemium uicū reducere eos, coacti sunt.Ex Hispanis octoginta, ex Gallis uiginti eo prælio, C quod fuit instar decursionis,uulnerati sunt.Nocte quæ secuta est colles uicinos Daualus occupauit:nec Heluetii qui ad Gattinariū erāt ullis precibus adduci potuere ut flumen transirent, ita necessariò fuit Gounfierio ad eos transeundum.Borbonius perculsis instandum,ut & Daualus, & Franciscus Maria & Vastius aiebat:Lanoius abeūtes faustis ominibus excipiendos; nō esse usq; adeò accisas res Gallicas,atq; ut sint accisę,pręcisa salutis spe in desperationem uersos cladem fortè illaturos.In ea Cæsarianorum altercatione Gounfierius nocte eductis Gallis, iam uenientibus ad ulteriorem ripam Sicidæ Heluetiis qni Eporedia uenerāt,uado fluuiū transiit.Borbonius ceD leriter summo diluculo è castris cum Daualo & Vastio profectus,paucos lixas & calones & saucios qui nondū flumen transierant,impeditos & inopinantes aggressus,concidit:moxq; aduentantibus integris copiis in alterā ripam reperto uado transiit cum eqnitibus mille,peditibus totidem,qui in equorum dorsum sublati sunt,omnes peritissimi globorum æneorum emittendorū.Non dubitarat Gounfierins quin ille omnia moliretur quibus iter suum auerteret,itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis,Italorūq; & Narbonensium peditum,quos Prouinciales uocant,cum Casseo Tristanoq; relicto præsidio,ipse aciem instruebat.Hi cum à Daualo pnlsi essent,ui E dens futurū ut temere progressus turpem haberet exitum si hostes machinis bellicis potirentur,dandam esse ait operam ut acceptum damnum uirtute sarciretur:uocatisque Vandemontio,Vandenesio & Baiardo præstare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunam experiri,quàm per summā infamiā sinere hostes machinis potiri.Illi cū se ultro prælio offerrent, in Cæsarianos impetu facto machinas qnidē maiores omnes abduxere, septē tantùm leuibus desideratis,quæ antea in aduersam ripā ab hoste celeriter trāsuectæ fuerant.Sclopetarii tamen Hispani dū modò instarent, modò sensim se reciperent,in gyrumq; uoluerentur,uitato impetu Gallicorum equitum,

plures uulnerauere:in quibus Gounfierius necatis tribus Hispanis qui ma- F
ius tormentum abducere parabant,sinistro brachio glande ænea ictus uul-
neratus est:Vandenesius quoque circa humerum grauioris pilæ uulnere ac
cepto,post paucos dies animã exhalauit.Philippus Cerbelio & Paulus Lu
zascus Hispani leuiores machinas abduxere , eoq; prælio specimen dedêre
fortitudinis.Ea pugna Heluetii cũ dicerent ad suos se recipiendos,non cer-
tamen uenisse,adduci non potuere ut Gallos in hostẽ ruentes sequerentur.
Hispani rursus flumine traiecto ad suos se recepere.Iam Goũfierius integra
nocte longũ iter emensus erat,cũ Borbonius,Lanoius,Daualus,Franciscus
Maria media nocte eos consecuti sunt.Heluetii iam equites Gallicos & ma G
chinas in mediũ receperant agmen.Tyrones præcedebant:ueius eques Gal
licus ut quisque plura stipendia meruerat,aut spectata eius esset fortitudo,à
tergo sequebatur,nullo fragore,nulla perturbatione audita:sensim ita ince-
debant,ut neq; ullus ordine se suo commoueret, neque celerius progrede-
retur.neq; ullis procursationibus hostium terreri potuere, quin aut somnũ
caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarẽt.
Iam instabat,cum se illi ad iter accingerent, cum robore exercitus Borbo-
nius.Nam ante huius aduentum miratus Daualus ordinem constantiamq;,
copias suas exiguas noluerat obiicere.A.Gounfierius qui Imperatoris offi- H
cia,oppressus acerbitate uulneris,minus cõmode implebat,accersito Baiar-
" do, Vides inquit quo statu sint res,opinio magni mali impendentis uincẽ-
" da constantia. Borbonius quos persequatur immemor,quasi quasdam im-
" mittat in nos atq; incitet furias, omnibus uiribus in perniciem nostram in-
" cumbit.Si uolumus quod reliquũ est uitæ sine infamia traducere,omni no-
" bis contentione,uelis remisq; fugiendum,ne potiatur machinis bellicis.Me
" uerò uulneris magnitudo munus officii mei exequi & tueri uetat : interea
" principem te tãtis copiis nominaui,& ad omnia te alterũ me fore dixi;itaq;
" per sacra omnia illum animum adhibe quæso,quem fortẽ semper habuisti. I
" Erat Baiardus naturâ dicax,atq; eo tempore Gounfierio respondit,Magni-
" ficẽtius id sibi cessurum si tantũ decus imperiumq; prosperis rebus imper-
" tiisset:se tamen rebus afflictis & difficillimis sic adfuturũ,ut & præstaturus
" sit quod debeat,& quodcũque sibi acciderit,moderate laturus. Borbonius
Dualusq; Gallis instantes cum quatuor Hispanorum millibus,pilis plum-
beis emissis uarie equites Gallicos,extremũq; agmen carpebant: nec tamen
ordines sensim incedentes perturbabãt.Baiardus ut cohiberet hostes cũ le-
ctissimis equitibus,ut interea præcedendi spatiũ pediti daretur,in confertos
eos sese effudit.Sclopetarii Hispani leuisq; omnis armatura repentẽ expan- K
sa,impetum Gallorum fugiebãt:rursusq; hortante Borbonio sensim ad ia-
ctum globi ænei pedẽ conferentes,multos uulnerabant:conculcati sunt ta-
men prius aliquot ex hostibus. Baiardus dum equitũ alas ut ad suos se re-
cipiat uolubilis circumagit se,sub latere dextro sclopo ictus corruit: ac sese
" circa uicinam quercum prosternens, CHRISTVM OPTIMVM
" MAXIMVM obtestatus est,se circũdaret,se complecteretur,se tueretur;
" purgataq; præteritorum memoria animam ad se eũtem exciperet, ablueret
" sua humanitate & gratia sordes , parceret misero,uultu placido intueretur

seu seruum

A seu seruum seu reum malet:gratia se filium adoptatũ ab eo, culpa reum fa-
» ctum,uinceret gratia culpam:ut diuina clementia maiore in scelere cresce-
» ret,male quidem tot annis numen diuinũ cognitũ,parũ abesse quin huma-
» nitas superaretur sceleribus:se tamen excusso dæmonum iugo,nihil nõ be-
» neficio sanguinis effusi, patrocinioq; CHRISTI OPTIMI MAXI-
» MI sperare. Semianimisq; adhuc uenienti Borbonio eumq; consolanti,nihil aliud respondit quàm Serò,& Vbi nam fides here? Sunt qui scribant cu rasse Borbonium ut sacro prius libamine sumpto decederet,quem & in hu ius funere multum profudisse lacrymarum certum est. Symphorianus Cã-
B pegius narrat illum sclopo percussum,morientem hæc dixisse, Mortẽ se nõ ægre ferre,etenim uenisse domo ut Regi uitam debitam tribueret: eo uerò nomine angi,quando manu minime usus moreretur. Nicolaus Quercetus eius opera saluas rediisse ait Gallicas copias,magnumq; ab eo strenuis uiris exemplum præbitum, quanto potior esse debeat probis dignitas sine uita, quàm uita sine dignitate.Galli tandem incolumes paucis quibusdã Heluetiis,qui longius in hostes excurrerant,desideratis,Eporediã uenêre.Hîc finẽ factũ sequendi Gallici scriptores aiunt, dissentiẽte Hispano scriptore Petro Lacueno,qui Celãdo oppido multas machinas bellicas relictas,à Gallis per
C Fernandum Alarconem abductas ait.Laudẽ deinde Põpeiam hostes recepere,Federico Bozulo qui urbẽ tuebatur æquis conditionibus unà cũ omni præsidio,saluis rebus omnibus emisso.Rex etsi belli aleam male cessisse uidebat,extenuariq; spes suas & euanescere, incolumem tamen exercitũ,inco lumemq; Gounfieriũ rediisse lætabatur:atq; ita res eius gestas cõmendabat, ut laudabilem eius ex Italia cessionem,quàm hostes fugã uocabãt, cessioni illi nobilissimæ Græcorum,qui Cyro iuniori militarãt aduersus Persas,Xenophonteq; imperatore nõ sine laude ad suos redierãt,multis superatis hostiũ & uiribus & insidiis,conferret. Et iã aderat annus millesimusquingẽte-
D simus uigesimus quartus,cũ mense Iulio Blesis Claudia Valesia Regina mi grauit ad superos.Hanc lychenes morbo aut nõ ita dissimili impetigine fama est occubuisse,imperitia medici: qui cum morbũ erumpentẽ curare debuisset,abigere pharmacis adhibitis & aluo subductũrũ se receperat.Fuit ea stata quidẽ forma & liberali,sed summa integritate pudicitiaq;.Abundabat illa innocentia,pietate,religione,obsequio in uirum, diligẽtia in familiares: nunquam insolens elataq; uisa, eundẽ uultũ eodem tenore referebat, grata ciuibus,iucunda plebi, nobilitati optabilis;ut in aduersis rebus cõstantiam, ita moderationem in secundis retinebat. Familiare illi nihil nisi de diuinis
E cælestibúsque promissis, cretioneq; diuinæ hæreditatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à quibus esset offensa, afflictis multa condonabat, probis piisq; uiris multa elargiebatur. Nemo eam ulla lucra ligurientem,nemo ad rem attentiorem, nemo ullis deprauatam cupiditatibus, aut uidit,aut audiuit.Ita sapienter,ita scitè, ita eleganter, castũ sincerumq; animi motum singulæ eius sententiæ olere uidebantur, omnibus ut abundare ornamentorũ generibus,omnibus uirtutibus quasi fontibus scaturire uideretur.Interea Borbonius Daualũ mittit ad Alexandriã oppugnandã, daturus operam ne usquam subsisterent Galli. Claudius Boysius Gounfierii ne-

pos Alexandriæ præerat, & quanuis urbs satis munita uideretur ad pellen- F dum hostilem impetũ, ueritus tamen Dauali ueterani imperatoris astutias, nec uidens in quẽ usum amissis aliis urbibus retenta Regi Alexandria prodesset, deditionem facit, ea lege ut saluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in Galliam cum Federico Bozulo rediit. Ante aliquot menses frustra Vitellius Romanus, Hieronymusq; Adurnius etsi stipati ingenti Corsorũ multitudine urbem ei eripere tentarant. At Borbonius uel ueteribus stimulatus simultatibus, atque ex fœdere Galliam recepturus; uel Cæsaris iussu, ne tot copiæ dissoluerẽtur, cum sciret Regem expeditionem nouam in Mediolanenses paraturum, ut eum ad sua tuenda reuocaret, prætexens etiam eã Gal G licam præfecturam cui uetus Prouinciæ nomen mansit, Cæsarum uetus esse beneficium, simul Mediolanensem agrum militum rapinis liberaturus, in Galliam cum ualidissimis instructissimisq; copiis progreditur, unà cum Daualo & Ioanne Vrbino & Philippo Cerbellione, Italicisq; multis proceribus. Carolus Lanoius qui ad Astam sedebat, mille se equites grauis armaturæ submissurum receperat. Cæsar quoque pollicebatur occupata reliqua Narbonensi prouincia, qua ex Perpeniano aditus patet, uires se suas ei cõiuncturum: Henrico interea Britanniæ Rege cum Burgundionibus ad Parisios penetraturo. Ricardus Pacæus, qui ab Henrico legatus ad Borboniũ H Cæsarianosq; uenerat, maxime eum ad bellum acuebat: neruósque belli pecuniam ingentem afferens, author fuit itineris accelerandi. Borbonius primùm ignobilia aliquot castella, deinde etiam Aquensem urbem, cui Aquarum Sextiarũ uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente Rege fortunis quantum licuit sublatis secesserant ciues) occupat: deinde crebris literis Lanoiũ admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, non ignarus his detractis rebus suis quantũ mali constitueretur. Ille cũ rẽ extraxisset uariis simulationibus, ad extremum totum illius postulatũ causamq; negligere se ostendit. Cupiebat Borbonius Aueniònem, Carpento- I ractum, Cauillunum, Arelatem, uicinaq; alia loca inuadere. Non ita uisum Cæsarianis: Massiliã malebant oppugnari, quæ semel occupata retineri facilè posset, magnoq; usui Cæsari futura esset ad Galliam edomandã. Hostes hortante Borbonio Tholoniensem arcem aggressi, multis admotis machinis ea sunt potiti: Hugone Moncata, qui è Genua cũ aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim admouente. Hunc postea Andreas Doria adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarũ unã abduxit, anchorariis funibus à Iona nauarcho Gallico iam præcisis: superuenit Daualus, qui reliquas ne prædæ essent Gallis, incendi iussit. Pergit deinde expositis à Mon- K cata Borbonius machinis ad Massiliam oppugnandã. Huius situs ex ueterũ commentariis notissimus, ipsoq; Iulio Cæsare à quo urbs oppugnata est: at pleraq; hodie munitiora. Quin post Borbonianã oppugnationẽ nonæ excitatæ munitiones. erat portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari col locatis obseptus, hæ etiã alligatæ sunt turri quam Sancioannã uocãt. Extra mare, fanũ Victorianũ, quod ualido præsidio munitum fuit: inde hortus regius, inde locus quẽ Canalẽ uocant, ubi ædificantur, ornantur, reficiunturq; classes. Et minus cõmode tẽtaturus uidebatur obsidionẽ, qui fanũ Virginis

custodiæ

A custodiæ dicatum situm loco excelso, præsidio suo muniendum non curarat. Ibi nunc arx munitissima, eo enim occupato ciues facilè perterruisset. Relinquebatur ut ad portam quæ ad Lazari templum spectat, cum ea parte mœnia parum firma uiderentur, urbs quateretur. Miserat Rex ad urbē tuēdam Philippum Chabotium Brionum unum ex Aquitanis proceribus, cuius humanitate & prudentia in cōsuetudine quotidiana magnopere delectabatur. Ille & fani cuius suprà meminimus muniendi author, & substruxerat aliud munimen eo loco ubi erant molæ frumentariæ, sito excelsa parte urbis & media, machiuisq; bellicis dispositis, uarie Cæsarianos infestabat. Hunc locum hodie Galli ualidius communierunt. Superuenit deinde
B æquali cum imperio à Rege missus Rentius Cerrus, cum bellico multo apparatu delectisq; Italorum turmis. Fama est missum à Borbonio ad urbē caduceatorem, qui Gallos ad colloquium euocaret. Hi cum nō detrectarent colloquium, sperātes futurum ut ille solueret obsidionē, prohibitos à Cerro, qui diceret urbem obsessam quæ per colloquia ab hoste tentetur, iā pro dedita haberi: proinde si quis egrederetur ad colloquium, futurū ut redeūdi iter præcluderet. Brionus dum animaduertit subuehi hostiū machinas, ad portam minore præsidio quàm deceat misso Stisaco nepote eum Massi-
C liensibus aliquot Gallicisq; peditibus, uarie hostes fatigauit. Nanq; illi è portu conscensis onerariis nauibus, in alteram ripam euaserant, hisq; cæsis qui tormentis uehendis occupati erant, reliquos in fugam uertunt, tormenta quoque iam abducebāt. Id Borbonius intuitus, Daualo & Cerbellione repentè uocatis, cum delectis Hispanorum cohortibus adcurrit. Galli numero inferiores cessere: ita tormenta recepta. quidam tamen feruescēte acrius intumescenteq; mari absorpti sunt: reliqui unà cum Stisaco faustis acclamationibus excepti. Aegre ab hoste admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petrosa perfodi uix posset ad excitanda opera. ad hæc ipse Do-
D ria & Ionas circumactis undiq; myoparonibus, uarie eos, & oppidani quoque fortuitò emisis tormentis infestabant. Antonius Rupifocaldius, quem uulgatiore cognomine Barbusium ab oppido in Xantonensium præfectura sito, uocant, admonet Brionum & Cerrum sibi si ducenti milites dētur, futurum ut hostes opere prohibeat. his attributis munitiones acerrime impediebat: multisq; cæsis reliquos in fuga solùm spem habere compulit. audaciusq; eos premere & instare cœperat, ni ueritus ne à multitudine circūueniretur, aliquot captiuis abductis spoliisq; hostium in urbem rediisset. Ille eo nomine deinceps innotescere cœpit, à Briono Cerróque palàm com-
E mendatus. Borbonius deinceps cautior futurus est ad eas eruptiones coercendas. Vincentius Tibaldus Romanus, gentilitate proximus Cerro, non quô aliquid delibaret de laude Rupifocaldii, at incensus animi magnitudine, acceptis Italicis aliquot cohortibus, porta quàm Regiam uocant, dissentiente Cerro, ipse quoque perrumpere hostiles munitiones constituit: rémque feliciter exorsus, ancipiti prælio hostes destinebat, cum in insidias quas Borbonii iussu Daualus misso Alphōso Vastio parauerat, præcipitatus esset, adolescens omnibus rebus ornatus, fortissime pugnans, occubuit: fugiētes alios cum hostes effuse usque ad mœnia sequerentur, inde abacti sunt ma-

chinis bellicis:quidam etiam circa portã cæsi,in quibus fuit Rodoricus Co F
rius uexillifer Vrbini.repressæ satis uidebantur Gallicæ eruptiones.Borbonius continua munimenta ad mare circunduxit, turriculisq; excitatis effecerat dispositis militibus ne opera illi turbarent,néue impedirent impetum machinarum:ea enim opera uix quadraginta passus à muro aberant.& iam ita strauerat mœnia ut irrumpendũ sibi uideretur in urbem.At Brionus & Cerrus intus pro dirutis reficiebant muros : ac tametsi multis urgebantur angustiis,tamen nulla eos res magis quàm uigiliæ asiduæ fatigabãt.Interea è superioribus colliculis ex urbe emisis tormentis,uarie tentoria Cæsarianorum lacerabantur.Accidit ut quodam die in ipsum tentorium Dauali G
ingens emissus globus,sterneret unum ex eius familiaribus,qui uix sex passibus ab eo aberat.Itaque Daualus accito puero tolli ab eo mox globũ iussit,ad Borboniumq; perferri, rogante puero & sciscitante Dauali nomine, essent'ne hi claues Massiliæ? Id ille rogare puerum iusserat cauillo impetens Borbonium,qui prædixerat futurum ubi ad portas Massiliæ processisset,ut sibi ciues cum clauibus urbis occurrerent.Est uerò Daualus omnibus,propter summam uirtutem summámque nobilitatem, maxime propter Regis captiuitatem,atque egregiam operam totis his præliis Cæsari depensam,no tisimus. Multi uerò machinis magni apud hostes nominis concisi sunt, in H
quibus fuere Franciscus Gusmanus & Ludouicus Calecus Hispani, Frãciscus Cantelmus,& Titus Fanfulla Parmensis, & plures alii. Cum iam strata satis uiderentur mœnia,Borbonius,Motta,Pomperanus,Pelusius,reliquiq; Galli qui Borbonium secuti fuerant,signum inuadendæ urbis proponendum putabant.Hæc cum etiam ipsi ueterani Hispani milites sentirent,& cũ in eam sententiam incitati prædæ spe loquerentur , unus erat Daualus qui dissentiret:futurum enim coniectura augurabatur,intus nono refecto muro ingenti ut strage depellerentur , præsertim Briono & Cerro ita uigilãtibus,ut decem iam noctes ipsi ad mœnia excubarint, ut constabat per Cor- I
sum exploratorem , qui infesta omnia futura Cæsarianis palàm iactitabat. Tum multi cõcurrunt, orant Daualum educat omnes ad oppugnationem, alioqui futurum ut Borbonio hortante ad quem summa imperii pertineat, ipsi ultro urbem sint inuasuri.Ibi Daualus uerò æstuare dubitatione,uersaréque se in utramque partem. Tum uerò simulans se uictum eorum rationibus id impetrauit,ut uelocissimi aliqnot ex Hispanis mittantur, qui impetu facto excutiant saluísne rebus urbs posset oppugnari . Hi cum irruissent per delecta mœnia,quibusdam cæsis,omnibus uulneratis,renuntiant obseptum undique dirutum locum nouis munitionibus,ingẽtes specus concauatos,hos picato apparatu aptisimo ad incendium excitãdum refertos: ita K
futurum ut priusquam ad teli iactũ uentum sit, alii incendio flagraturi, alii semiustulati in hostium potestatẽ uenturi sint.Borbonius uerebatur ne per Hispanos pedites fucum sibi fecisset Daualus : itaque in uetere permanebat sententia urbis oppugnandę . Rex Massiliæ obsidionem grauiter ferens , contracto ingenti peditatu ex Heluetiis, equitatúque Gallico instructisimo,cui Iacobũ Palicium Chabaneum præfecit , Palicium præmisit ad Aueniones,ne fortè hostes qui uicini erãt Aquis Sextiis, cõsilia inirent de ea

interci-

A intercipienda. Is Auenionem profectus urbe quidem minime exclusus est à Francisco Claromontano legato pontificio homine Gallo: cum tamen urbs pontificiæ esset ditionis, claues urbis penes eum ad quẽ summa imperii pertinebat, manere æquum aiebat. Rex consternatus ea altercatione raptissime Tremolium, Maserianum, Aubignium ad eum misit, qui reciperet futurum salua omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent purpurati pontificii, cuius fratres cùm honorificis functionibus in regia fungerentur, unus etiam Narbonensi prouinciæ præpositus esset, mirabatur hunc immutatũ, qui splendidissimis sacerdotiis, Auxitanensiq; præfectura maxima (quę
B multo omnium opulentissima est apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admissus cum esset, hominem placauit, ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiæ potentiæ & fidei traditis omnibus portarum clauibus permiserit: Aubignio cum ueteranis alis equitum custodia urbis data. Palicius & Tremolius properabant ad obsidionem Massiliæ soluendam. Horum aduentu & fama uenientis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto cõmouere se obsidione urbis uolebat: simul etiam ueritus quod & aiebat Daualus, ne Mediolanensem agrum milite uacuum nacti Galli, facilẽ Cæsarianos pellerent, mutato consilio transiit in Dauali sentẽtiam, soluta urbis obsidi-
C one post quadragesimum diem. Rex Aquas Sextias cum excessissent hostes mox quoque recepit. Ibi deliberatum est an ipse Mediolanum proficisceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Lescunus, cum iam in exitu æstas esset, differenda belli consilia in uer proximũ aiebant: præsertim cum robur exercitus exteris constaret, qui ægre retinerentur sine nummis. Gounfierius, Sammarsallus, Frãciscus Lotaringus minime differendum bellũ, instandum hosti perterrito censebant; ueterani proceres ut maxime hosti sit instandum præsentem Regem reuocabant à bello. uulgus Gallicum, ut ex ueritate pauca ęstimat, authorem fu-
D isse Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abest à uero ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiens salutare minime ausus sit: pro certo habens futurum ut illa profectionem remoraretur. Indicarat enim ea per literas esse quędã quibus angatur & solicitetur magni momẽti: quibusq; uerendum sit ne ipse premeretur, quæ non audeat committere epistolæ, ea mutui sermonis communicatione egere: adfuturã se intra paucos dies. Ille hæc ueritus mox sese proripuit: abiens tamẽ illi administrationem omnem regni reliquit. Assidebat uerò Ludouicæ Antonius Pratianus iurispræfectus, absenteq; Rege omnia illi exequebantur, in speciem uocatis
E aliquot proceribus. Sic & ante multos annos matri curam regni in Heluetios Sfortiamq; Maximilianũ moturus, delegarat, assidente tum ei in locum Pratiani iurispræfecti qui cum eo proficiscebatur, Mõdoto Martonio præside Parisiensi. Hunc Rex mox regnum adeptus, cum Pratianum iurispræfectum designasset, in locum Pratiani ex Burdigalensi præside Parisiensem renuntiauit: liberalitate eius cognita cum ad Cantabros recipiẽdos adolescens profectus esset: eiusq; industria factũ ut & Rex Martonios alios complecteretur, & Robertum Martonium, quem Bouensem uocabant, multis obeundis legationibus præficeret, in quo ille dexteritate ingenii multũ ua-

lere uidebatur. Itaque cum Carolus Geldriæ Dux cum multis copiis Hollandiam ingressus cæde, incendiis, ruinis omnia strauisset, Medelbicum diripuisset, Alcmariam spoliasset, Sparandanum incendisset, Aspera capta in oppidanos ita sæuiisset, ut & pueros in gymnasiis inuẽtos trucidaret, miserrimeq; sæuiisset in uagientes infantulos ad cunas repertos, manente tamen prius pace inter Cæsarem & Regẽ, misso Rex Roberto Martonio Bouensi cum frustra id alii tentassent, per eum conciliauit Geldrũ Cæsari. Iã Borbonius & Daualus maturabant fugam, ita tamen instructa acie, ut lacessiti facilè uim depellerent. Annaq; Mommorantius, Bozulus, Marchianus, Aubignius, & plures alii tardius insecuti hostes erãt, proxime cum Borbonius pugnæ ciendæ auidissimus sistere suos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiæq; instaret, iter ita accelarauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus imposuisset, minores uerò minutim scidisset, easq; iumẽtis imposuisset, ut ex eodem ære cum Mediolanũ uenisset reficerẽtur. Rex per Cottias Alpes celeriter uolẽs Cæsarianos anteuertere, Mediolanum properabat: idq; ratus Borbonius cõtinuatis nocte dieq; itinetibus suos urgebat, effecitq; ut prius Papiã perueniret quàm Galli. Ibi Cæsariani deliberaturi accersebant Franciscum Sfortiam, qui ueritus Gallicas copias cũ diceret non esse se auem ut cauea includatur, adduci nõ potuit ut se Mediolano ad obsidionem perferendam teneret: uitatoq; Cæsarianorum colloquio suspectus eis fuit. Iam Borbonius, Lanoius, Daualus, Antonium Læuam cum sex Germanorum millibus Hispanisq; octingẽtis, cum machinis multis bellicis apparatuq; machinario maximo, Italorumq; cohortibus aliquot Papiæ præfecerant: uidentes futurum Regẽ ut erat magni animi ægre post se Papiam relicturum. Atq; ille urbem propugnaculis nouoq; opere communierat. magnam uim frumenti coẽgerat. recensuerat oppidanos omnes qui arma ferre possent. tormenta aptis locis locarat. singula loca suis custodibus firmarat. molas manuarias multas parauerat, nihilq; sibi reliqui ad molestam longamq; obsidionẽ tolerandã fecerat. Erat Papiæ cum Læua Garcia Mauricus impiger reiq; militaris peritissimus, cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita est. Rex misso Michaële Salutiano cum alis aliquot equitum, submissoq; mox cum maioribus copiis Iacobo Palicio, & Ioanne Albanio, repentè Mediolanum occupat: ea quidẽ celeritate, ut cum Borbonius, Lanoius, Daualus diffisi uiribus cederent abirentq; Romana porta, Galli Ticinensi & Vercellensi urbẽ occuparent. Galeatius Capella ait, si eo die Galli Cæsarianos secuti fuissent, nemini dubium fuisse, quin eo die debellatum fuisset. Alii frustra persequentibus Gallis, cum etiam temere inuecti repressi essent, Cæsarianos Laudem aiunt peruenisse: quod qui huic bello interfuere negant. Alii quoque narrant missum Salutianum fuisse ad tentandos Mediolanensium animos: huic postea submissum Tremolium, qui in itinere certior fit factus receptum Mediolanum, hostesq; sese proripuisse. Authoreniq; scribunt, qui Tremolii res gestas scripsere, illum fuisse Regi ut propere hostes insequeretur quocunque illi se reciperent: nec tempus tereret in urbium oppugnationibus, nbi Gallicus ardor flueret, remissusq; parum posset: id illius cõsilium repudiatum. Misit deinde

F (beside line 1), G (beside "pugnæ ciendæ"), H (beside "adduci nõ"), I (beside "nihilq;"), K (beside "fuisse, quin eo die")

Rex

A Rex Tremolium qui Proregis nomine Mediolano pręesset:huicq; postea si quid hostes mouerent subsidio misit Franciscum Borbonium fani Paulini Comitem, Vandemontium, Lotaringum, Thomā Fuxeum, Lescunum, Teodorum Triuultium: atque refectis ueteribus munitionibus quas olim Prosper fecerat, duplex uallum duplici fossa circunduxit, ad dirimendum à castro præsidio Cęsarianorū munito hostem. Circa finē Octobris mensis, deliberante Rege satiúsne esset aut Comum aut Laudem adgredi, an uerò potius Papiam, cum ueterani omnes proceres, in quibus erat Ludouicus Darsius qui pedibus ęger lectica aduectus fuerat, censerent aut Como aut Lau-
B di admouendas copias. At Gounfierius cui Sāmarsallus quoque hærebat, à regia maiestate ostendit alienum esse, relicto proximo hoste longinquū cōsectari. Huius sententia tantum ualuit apud Regem, ut medio ex itinere Albanius qui iam Laudem à Tremolio premissus fuerat, reuocaretur. Daualus ubi uidet Regem ad Papiam contendere, qui Laudē relicturus erat, cōsilia de ea retinenda non abiecit. Borbonius autem in Germaniam transiit noua Germanorum auxilia coacturus. Lanoius ita consternatus fuit Gallorum aduentu, saluas ut sibi res futuras desperarit, donec trans Abduam se reciperet: ex quo apparuit postea malo omine ad Papiam peruentum. Rex
C castra posuit inter ædem sactam Seruatoris, quam uulgò Saluatorē uocāt, & Lanfrāchi ædem, uia militari qua ad Laudem itur. I. Chabaneus Palicius substitit cum prima acie: Anna Mommorantius à Gounfierio cui familiarissimus erat, in insulam missus, ut impediret exitum hostium. In hunc erumpens Læuę iussu cū paucis Germanis, pluribus uerò Hispanis, Garsia Mauricus urbe erupit, & quibusdam utrinque cæsis arcus pontis postremus cōcameratus incisus est. Vtrinque deinde & à Læua & à Mommorantio munimentis perductis, postridie occupato suburbio, Mōmorantius molas quę secundum Ticinum sitæ erant, partim ui admota partim tormentis emissis
D comminuit: eo factum cum putaret ut illi fame essent laboraturi spe lapsus esset, cum trusatiles molas prius id præuidens Læua parasset. has interdū homines, interdum asini & equi in gyrum adigentes, ne quid desideraretur effecere. hæ uersabantur & quibusdam locis publicis & sacellis, & in ipsa academia ciuilis pontificiiq; iuris. Ita pinsorū uoces inconditæ nobilissimo loco strepebant, ubi paucis antè annis Iasonis, Deciorum, Curtiorum, Picorū, cū admiratione acuminis auditæ fuerant. Erat turricula in ripa Ticini haud longe à muro lateritia, obseptaq; erat præsidio Hispanico. hanc Mommorantius adcurrente quoque Claudio Longauillano cæsis Hispanis recepit.
E Barlandus narrat Hispanos pactos corporum salutem, à uictoribus Gallis suspendio uiolata fide necatos. Alii cum per præconem sæpe moniti deditionis omnes leges repudiassent, ui expugnatos aiunt concisos: constratoq; ponte ad mutua auxilia submittēda facilior locus uidebatur. Ex ea turricula sclopis emissis ita perterrebant Galli oppidanos, consilium ut ineundum Læuę fuerit de ea diruenda. itaque multis iisque ingētibus admotis machinis, celeriter diruta est quibusdam oppressis. Pergit Rex urbem oppugnare, quassatisq; mœnibus & à se & Palicio ad propugnaculum Aquitanos cum Sāctostephano & Ambleuillano mittit: atque hi munitionibus pręruptis, si

recentes alii submissi fuissent, poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo fert auxilium, multis uulneribus confecti rediere. Et sane sperabat Rex futurum idq; malebat, ut afflictis rebus hostes agerent de deditione. Ipse cum alueo ueteri uult Ticinum deflectere: impensis factis grauissimis, frustratus est. addunt & alii multis de cælo aquis decidentibus impetu aquarum opera corruisse. Cúmque Ticinũ postea Rex diuertisset, fossis & uallo à Læua excitato impeditum ne uim admoueret: quod sane dissidet ab his qui omissas munitiones scripsere. Eo quoque tempore postulatus unus è Cæsarianis maiestatis, quasi Regi per literas indicasset laborare obsessos sulphurei apparatus inopia, cũ tormentis facta infectaq; efferre cogeretur, dãnatus est. Raptus ad supplicium saniorem mentẽ Læuæ imprecatus est, qui crudelitatem exerceret in se innocente, ut eo exemplo deterreret Germanos ne se commouerent. Resupinato & districto carnifex pectus aperuit gladio, manu sanguinolenta cor, hepar, præcordia abstraxit, minutimq; in frusta reliquas partes corporis dissecuit, improba simulatione tegente hoste crudelitatẽ, omnesq; Nerones & Phalaridas Domitianosq; uincente exemplo proposito animi parum memoris humanæ societatis. Claudius Longauillanus dum incautius munitiones spectat, sclopo ictus, magnũ sui desiderium reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem clandestina inita fœdera inter Clementem Pontificem Maximum, Regem & Venetos: missoq; I. Matthæo Giberto Veronẽsi põtifice hortabatur Cæsarianos Pontifex ad inducias, donec conuenisset inter Regem & Cæsarianos. Eoq; uetum est, ut principio ferrẽtur hæ leges Cæsarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent retinerẽt: id si displiceret, penes Põtificem quasi sequestrum interea Mediolanum maneret. Ipse cum se fœdere Adriani non teneri diceret, ne Florentini, Senenses, Lucenses pactam prius pecuniam numerarent, effecerat. Rex sublata induciarum spe I. Stuardum Albaniæ regulum & Rentium Cerrum, attributis eis decem peditum millibus, sexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, consilio maxime Pontificis & Venetorum: ut reuocaret Cæsarianos ad sua tuenda, dissuadentibus multis qui copias distrahi nolebant. desideraturus est Rex eas postea copias. Ille in Senensium fines profectus adiuuante etiã Fabio Petrucio, qui Senẽsibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica & pecunias ad bellum palàm sumpsit. Clemens tamen cũ una spe Albanium lactando remoraretur eius iter, hoc ipso se uenditãs Cæsari, cum modò harum modò illarum partium uideri uult, geminis sellis sedens utraque exclusus est, & Cæsarianis, & Gallis æque suspectus: prudentissimus interea sibi uisus, qui bellum aleret. Ac postea parum abfuit rumore pugnæ aduerso intellecto, quin Albanius Romæ ab Hispanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuisset libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanoius, ni Daualus multis precibus dissuasisset, & in aduentum Borbonii differrentur ut ea consilia impetrasset, ad Neapolim tuendam redire noluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur, concursus est ad Læuam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatis seditionis stimulatore & concitatore, à

quo

A quo & dissipatos ferũt sermones de Papia Regi dedenda. Itaque ualde fuit prouidendum Laeuae, ne in hanc tantam materiem seditionis ea funesta fax adhaeresceret, & undique à ciuibus magna acerbitate exactis pecuniis, sumptisq; pannis quibus illis uestes cõfectae sunt militares, solutoq; stipendio sedauit seditionem: iussitq; uasa sua omnia argentea liquefacta & inde pecunia conflata in eos erogari: palàm quoque sumptis donariis, statuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è sacris omnibus locis. à Laeua quoque Azornius ad caenam uocatus ueneno sublatus est: neq; expertem Laeuam fuisse huius consilii palàm omnes praedicabant. Saeuiẽte
B uerò hyeme, cum ligna ad obsonium parandum deessent, Germani lautissime aedificatas aedes Papiensium, asseribus contignationibusq; direptis, nudabant, eisq; pro lignis utebantur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibusdam pro re seria scriptum, missum fuisse clàm à Rege ad Laeuã sodalitii Franciscani hominem, qui Laeuę fuerat olim à sacris confessionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia solicitaret eum ad Papiam dedendam. Huic ob uitae morumq; sanctimoniam, & opinionẽ quam olim de eo conceperat, illum pepercisse, cũ prius laqueũ interminatus esset: admonuisseq;, operam potius dependeret sacris uoluendis, quàm acuendis hominibus ad
C uiolandam fidem: id ipsi etiam Caesariani & Laeuae familiares falsum fatentur. Sunt qui narrent obsessos ad eam caritatem rerum penuriamq; uenisse, ut consumptis equinis asininisq; carnibus, uix hę reperirentur, cum gallina nummo aureo Gallico ueniret. Alii uerò conuiuia eos profusissime iniisse, quasi in summa omnium rerum copia contendunt. Cursitabant è Papia in castra Gallica Hispanorum exploratores, & ad Daualum & Lanoium, quorum dubia fide Rex utebatur. Daualus certior factus ob stipẽdia non soluta periculum esse ne tumultuẽtur Germani, ueteranos duos subornat specie mercatorum, qui praetextu uini in castra regia deferendi, fixis tabernaculis
D ubi primùm licuit ancipiti praelio occupatis Gallis, Papiam se proripuere, triaq; nummûm aureorum millia Laeuae reddiderunt, affirmantes paratam quidem reliquam esse pecuniam, fieri uerò non posse hoc tempore circunsidẽtibus Gallis itinera omnia, tutò ut in urbem inferri possit. Ita illis ad tẽpus placatis, admonitoq; Lęua de toto Borbonii Daualiq; cõsilio, qui regia castra inuasuri essent, utrique se ad belli praemia ubi debellatum esset accingebant. Sunt qui per Hispanos qui conscientia sceleris patrati in Gallica castra transfugerant, rursus eis solicitatis à Daualo, expiatione omnis sceleris condonationeq; proposita, pecuniam allatam Laeuae uelint. Interea per Al-
E phonsum ferrariensium regulum curatus ingens apparatus sulphurei pulueris in castra perductus est: Ioannesq; Medices oblatis à Rege summis stipendiis cum multis cohortibus equitatuq; lectissimo, relictis Caesarianis in castra Gallica uenit pridie nonas decembres. Huius aduentu territi obsessi, cum candida uexilla quindecim haud longe à moenibus ostentata fuissent. conatique sunt Medicei pedites admotis scalis subire muros, uano conatu, cum Germani irruentes omnes deiecissent. Cum Germani quererentur integra stipendia non soluta, Laeua intelligens canonicis templi quod Maius uocant, pecuniam esse recõditam, omnem accepit: argenteosq; baculos, qui

instar fasceum & insignium Ticinensis gymnasii Rectori præeuntibus apparitoribus circunferri solent, in usus suos conuertit. Nonis Ianuarii Rex imperat turrim mœnibus sitam machinis quati, tentaturus hac parte irruptionem. hæc biduo quassata uel ita corruit ut ruina muri aditum difficilé Gallis præberet, uel ut alii aiunt, ex parte tantùm concisa irruptionem distulit. Carolus Borbonius qui ad Ferdinãdum Cæsaris fratrem ad noua auxilia Germanorũ paranda peruenerat, etsi pauca pecunia accepta cum accendisset spe prædæ pollicitationibusq; Germanos, sex peditũ millia, duo equitum contraxit. Venêre cũ Borbonio Georgius Franispergus, quem alii Frõspergum uocant, Marcus Psitracus Empsus quem & Sithium uocãt, & qui equitatui præerat Nicolaus Salmus. Hos Germani scriptores magis Borbonii uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim omnium optime comprehendere Germanos, quos olim multis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obsequio, cum iis cõmunicare quod habebat didicerat) pellectos scribunt ad iter, quàm Ferdinandi hortationibus. Borbonius cum his Germanorum auxiliis sexto Calend. Februar. uisus in agro Laudensi: is se deinde cum Lanoio Daualoq; coniungit ad Laudem. Huius Dualiq; consilio ad Papiam contendunt: quippe cum dubio prelio ex urbe irrumpentibus Leuianis pugnari posset, & foris multæ peditũ equitumq; copiæ adessent, Regem sese intercepturos non desperabãt: quem affirmabat Borbonius nunquam se è Papia nisi aut uictorem aut uictum commoturum. ita ei esse cõstituta cõsilia, etiam accisis rebus, ut magis pœniteret eum cœpisse, quàm liceret desistere. Rex nunciato Borbonii, Lanoi, Dualiq; aduentu, ex Rhetis & Sedunis noua accersiit auxilia: Ludouicumq; Palauicinum Manfredi fratrem, Guydonem & Frãciscum Rangonios cum aliquot peditũ equitumq; turmis, oblato stipendio ad se inuitat. Accidit autem ut Palauicinus annonam quæ in castra hostiũ inferretur, attributis sibi peditibus mille quingentis, & quadringentis equitibus impediret, nactusq; Cesarianos interciperet, & iam Stortiæ qui Cremonæ substiterat terrori esset, dũ Casale maius muniisset. Missus est ad eum reprimendũ à Sfortia Alexander Bentiuolus Bononiensis. Admonuerat Frãciscus Rangonius Palauicinum per litteras, se intra paucos dies cum delectis equitibus peditibusq; uenturum. At Palauicinus contemptis Sfortianis, ne participem adsciscere uideretur laudis Rãgonium, occurrit mox Bentiuolo. pugnatum est utrinque summa alacritate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortiæ quam ab eo acceperat (constabat ea ueterano milite) cũ immisisset in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & dissipauit. Palauicinus equo excussus, cum suos ad pugnam reuocaret, captus est: reliqui fuga sibi consuluere multis & captis & cæsis. Eodem tẽpore Michaël Salutianus Genuenses Sauonensesq; obsidebat: Andreasq; Auria pro Gallis, & Hugo Moneata pro Cesarianis classe instructa aderãt. Defertur ad Moneatam Gallicos pedites ad Veragriũ sedere oscitantes uino, luxu, epulisq; diffluentes. Is classi impositis peditibus ad eos opprimendos contendit. Pombrianus & Sanctochemantius è Lemouicẽsium nobilitate, cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corso, Gallicis Italicisq; cohortibus præerat: & tametsi ægre in officio militem continerent, ipsi tamen

A men cum paucis aliis excubabant, uigiliásque agebant. his cum esset nunciatum adesse hostes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis omnibus ad arma. Moncada qui fucum sibi factum uideret, & ad suos se in classem recipere uellet, classem reflãtibus aduersis uentis soluisse uidet: suos tamen expediens ad pugnam paululum restitit, donec undique suis fugientibus capitur. Rex omissa Genuæ obsidione ad se euocat mille pedites Italos. hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter se accinxerant, peruenerántque nullo ordine in agrum Alexandrinum. Præerat Alexandriæ Gaspar Maynus. is certior factus palantes eos uagari, alios stertere, cum octingentis pe-
B ditibus centúmque equitibus Alexandria egressus, in eos impetum facit: facileque oppresis multis, reliquos in fugam uertit. Multi tamen in Castellatium oppidũ perfugêre, quos & ille obsessos ea conditione recepit, ut armis equisq́; acceptis saluos emitteret. Tibaldus & Gigãtius antea Sauonam ad Salutianum redierant. Rex concussus Borbonii, Lanoi, Daualiq́; aduentu, Tremolium, Franciscum Borbonium, Lescunum qui Mediolani erant ad se euocat, cura Mediolani mandata Theodoro Triuultio, quid agat cõ-
» sulit. Tum Tremolius senior, Papiæ oppugnationem tantisper differendam
» ait, donec traducto in tutiora loca exercitu trans Ticinum nouum belli in-
C eant cõsilium, aut ad Binascum motis castris: uetera illa militariũ hominũ
» iactitãs, Citius uenire periculũ cũ contẽnitur, contemniq́; esse leuius quàm
» percuti: eripienda esse tela irato Borbonio, non danda: uenire iratum, ue-
» nire uitæ suæ prodigum, uenire cum lectissimis Germanorum copiis. adesse
» Lanoium & Daualum cum Hispano pedite ueterano, qui mori sibi tutum
» putet, adeò præmiis prædáque accensus ruiturus sit: qui mortem sic negli-
» gat, metuendum. Honestum laudabiléque esse seruire tempori, cedere for-
» tunæ ad tempus. Erumpentibus Læuianis ex urbe, urgentibus Cæsarianis
» alia parte, facilè futurum ut Rex facilius obsideatur quàm obsederit Papiẽ-
D ses. Magna spe obsessam Papiam, nunc aduentantibus hostium uiribus, for-
» tunæ uim temporúmque rationem in consilium admitti debere. Sic instare futura mala, ut tamen uitari possint prudentia. Transiere in Tremolii sententiam Palicius, Lescunus, Franciscus Borbonius, Suffortius, Sãseuerinus.
» At Gounfierius ita castra munita aiebat, ut uis hostium metui non debeat.
» Proinde ita quidem agendũ, ut nisi potioribus oblatis conditionibus præ-
» lio non decernatur, ita dilapsuras hostiles copias quibus nulla stipẽdia per-
» soluantur: ut potiamur commodis ferenda incõmoda. Fraudes se Borbonii
» & Dauali semper ueritũ, nunc minus esse noxias cum sint apertæ. miserri-
E mum esse angi metu mali quod nondum impendeat: rarò periculũ sine pe-
» riculo uinci. alios Regem uidisse uentos, alias prospexisse animo procellas:
» aliis impendentibus tempestatibus non cessisse, aliis turbinibus ac fluctibus
» regni nauẽ saluam in portu collocasse. In rebus dubiis plurimum ualere a-
» nimi magnitudinem. In eas plagas iam irretitum Borbonium trãsfugam &
» exulẽ, unde se explicare uix possit. huius belli cõficiendi multo se maximã
» spem in erecto Gallorũ animo posuisse. Incumbendum esse omnibus ut in
» alieno solo ad bellum laborésque adsuefacti, de retinẽda pristina gloria so-
» liciti sint. Itaque æquũ esse expergefieri & accẽdi, & ad præliũ (si res exigat)

» nunc maxime gerendum animum adiicere:nec patiendum talem occaſio- F
» nem diuinitus oblatam elabi, nec committendū ut fraudi ſit cunctatio: dā-
» dam potius operam ut illata plurima incommoda nunc uindicentur.Papi-
» enſibus ut primæ oppugnationis exitus animos dare,ita dirutos paſsim mu
» ros ſummamq; rerum omnium penuriam ſolicitos habere. Neque enim fa
» cilem refectionem deficiēte materia, & multis iam aut belli impetu aut in-
» edia extinctis, maiore multitudine opus eſſe ad tuendam urbem.In Goun-
fierii ſententiam tranſiere multi ex nobilitate Gallica, quos iuuentus feroces & ad aduerſos omnes caſus promptiſsimos reddiderat.Rex eam ſentē-
tiam quæ ultimo loco dicta eſt approbabat,hortante maxime Sammarſal- G
lo, qui Cæſarianorum uires eleuans, blanda pro ueris ſolitus ingerere,o-
pinione prudentię ſibi conciliata fallebat:magníſque additis munitionibus
& foſsis à tergo, à fronte,& ſiniſtra firmarat caſtra,antea ſepti etiam Papi-
enſis mœnibus ea obtexerat. Borbonius,cui unà cum Lanoio decretum e-
rat ſupremum imperium,priuſquam è Laude Cæſariani mouerenr in Re-
» gem,milites hac ſibi oratione uocatos,excitandos putauit: Tandē aliquan-
» do commilitones lætor illuxiſſe diem,quo poteſtas uobis daretur,ut quan-
» tum animi, quantum roboris, quantum fidei uobis ineſſet,& Cæſari de uo-
» bis optime merito & ciuibus Papienſibus,Antonio Lęuæ,fideliſsimiſq; ſo- H
» ciis Germanis oſtendendi daretur occaſio.Me quidem ipſum nihil æque ac
» pulcherrimæ uictoriæ adipiſcēdę cupido ſolicitabat:ita diurnis nocturniſq;
» horis agitabam, ſi quâ poſſem pulcherrimorum facinorum patrandorum
» uobis author eſſe:uoto enim meo abunde id ſufficere arbitrabar.Id uerò ſu
» prà uotum, uictores nos uolitare per ora hominū ſeruitute depulſa à fide-
» liſsimis ſociis, ſuoq; decori priſtinæq; maieſtati reſtituto imperio. Ac mihi
» quidem quādiu in Gallia olim uel leuiſsimam ſpem uidi ab eo quo oppri-
» mebar onere reſpirandi,& ſorbenda multa & concoquenda rebar.Poſtea-
» quam ueterē me ferēdo iniuriā inuitare nouam uidi,nectiq; mihi grauiores I
» laqueos,ſtatui mecum inſignem eſſe materiam oblatā inſectandi Regis:mi-
» ſeros uos ſocios uindicandi:in proferendo Cæſaris imperio omnem ei meā
» operam ſtudiúmque deferēdi. Mutata eſt mihi fides quæ irritata fuerat in-
» iuria.& quando facta uerbis potiora ſunt, ſcitote de ſententia ducum mo-
» uenda caſtra,mox hoſtem oppugnandum.Ego ſi ſolus eam ſententiam di-
» cerem qua regia caſtra inuadenda eſſent,certe ignoſceretis, ueniam ueteri-
» bus ſimultatibus quereliſq; præberetis.Nunc ea demū ſumma uoluptas eſt,
» uel quòd id Papienſibus,Lęuæ, Germaniſq; prodeſt quarto iam mēſe ob-
» ſeſsis,ut ira noſtra nihil à cōmodo publico differat: uel quòd authores ha- K
» beo Daualum uirum & prudentiſsimum & fortiſsimū,& Lanoium cautiſ-
» ſimum.Qui ſi propter inſigne odium in me Gallicum, caſtra omni impetu
» putant oppugnāda,quônam me animo eſſe oportet,qui uindicandæ cōtu-
» meliæ occaſionē hactenus terra mariq; tot exantlatis laboribus quęſierim?
» Iamdudum parauimus omnia quæ pertineant hoſtiū oppugnationem:con
» ſpirantem Italiam,coniunctam Germaniam, paratas copias, expeditos du-
» ces uidetis. Retinenda eſt uobis cōmilitones priſtina animi magnitudo:re-
» petēda uetus illa alacritas,inuadēdi ſunt hoſtes.quod diu quidē diſtulimus,

ſed

A sed erat tunc occasio numero illis superioribus dura illa quidem, sed tamen
» iusta. nunc quidem nulla: æqualis aut maior numerus. Ad hæc, fatigatis hy
» berna oppugnatione, eruptionibusq; crebris Papiensium, ipsi recentes oc-
» currimus: nunc ui occupanda sunt quæ ui ab eo extorta sunt. uenit tempus
» serius omnino quàm Cæsare nobisq; dignum sit, sed tamen ita maturũ, dif-
» ferendi ut nulla expectandiq; supersit ratio. Fuit tẽpus quo insultantibus il-
» lis minus commode obuiam iremus, id quoquo modo tulimus: nunc si quis
» erit casus iure ille nobis adscribetur. Ego quidẽ cõmilitones, consilio quã-
» tum potero, labore plus penè quàm potero, excubabo seduloq; dabo ope-
B ram, ut quàm minimo uobis negotio cõfodiendos spoliandósque locuple
» tissimos hostes exhibeam. Ardet animus cõtundendæ reprimendæq; Gal-
» licæ audaciæ. Mihi constat nec meas ferre, nec deserere Antonium Læuam
» fidelissimum socium, nec Ticinenses pati ad cruciatum rapi. Res intra pau-
» cos dies ad extremum discrimen deductas uisuri sumus: nolite committere,
» ut uos à maiorũ pristinaq; animi magnitudine desciuisse quis opinetur. Si-
» mul illud ante oculos uestros proponite, Primum superatis Gallis opulen-
» tissima præda, opimisq; uos spoliis potituros: deinde Italiam omnem arre-
» ctam ad spem libertatis recepturos: tum etiam fidelissimos socios Ticinen-
C ses, Hispanum Germanumq; commilitonem subleuaturos. Postremò id fi-
» xum in animis reponite, capto superatoq; nobilissimo potẽtissimoq; Rege,
» immortale uos decus adsecuturos. Quando uerò res eò perducta est, ut aut
» ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpetuò seruiamus, pristinum animũ uir-
» tutemq; recipite: ut aut recuperemus libertatem, aut mortẽ captiuitati præ-
» feramus. Hæc ille cum dixisset, conclamatum est, duceret quò uellet, militẽ suo officio nõ defuturum. Ita educti milites, cum simulassent se Mediolanũ pergere, exploraturi an Galli metu urbe cederent, nihil eis perterritis, Papiã contendunt. Est oppidum quod fanũ Angeli uocant, mediũ fere inter Lau-
D dem & Papiam. Rex qui non dubitaret hostes oppido omnibus rebus mu nito insultaturos, prius eò miserat Palicium & Federicum Bozulũ, qui explorarent satis'ne ad uim hostilem depellendam munitũ esset. Oppido præerat Pyrrus, Gonzaga, Bozulus: hique renunciarant parata omnia ad uim arcendam. Iam Borbonius castra fixerat, Daualúmque præmiserat ad machinas commodo loco admouendas. Quibus ille celeriter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrim quadratã emittit, multisq; horis quassatam tandẽ concussit: Antonio tamen Capuano dum incautius cũ Daualo situm oppidi explorat, globo ex urbe emisso necato. Fossis mox aggestis
E uirgultis complanatis, irrumpunt in oppidum. Itali qui cum paucis Gallis in præsidio erant multos sclopis sternunt: in quibus Antonius Capecius Neapolitanus in ipso iuuẽtæ flore præreptus est: ipse Daualus bis pila ænea decussa ne occumberet parum abfuit: turri tamen potitur. Secesserant Itali qui in præsidio erant in secundam munitionem. uarie tamen impetebantur pilis à Cæsarianis, nec loci iniquitate poterant uim arcere. Itaque cum Pyrro omnes se in arcem recipiunt. Daualus multis precibus cum ægre impetrasset à Casada Centurione Hispano, ut per speculas turris in murũ desiliret, cognouit id quod sibi persuaserat ab hoste munitiones desertas. Nanq;

ille & pileo rubro hasta elato, & puero mox in murū sublato, indicauit nihil hostile subesse. Daualus celeriter cum Vastio Hispanoq; milite in murū euadit, & porta obsepta aperta, aditū suis aperuit. Pyrrus mox cum suis deditionem fecit. equi armaq; militibus captis adempta. imperatū ut trās Abduā transirent, néue ante mensem in Cæsarianos arma ferrēt: summa præda in arce inuenta hostes potiti. Non desunt qui Pyrri fidem in dubium reuocent, qui affinitate iunctus cum esset Daualo, ante tempus oppido relicto in arcē confugerit cum suis omnibus. Iam castra castris collata uidebantur, ac sæpisime nunc Borbonius, nunc Daualus, nunc Alphonsus Vastius, nūc Alphonsus Carnailus occulte Gallicas copias inuadētes asiduis incursionibus fatigabant, nunc hac nunc illa parte inclinante uictoria. Quodā die parū abfuit, cum Borbonius & Daualus in pecora Gallica, quæ extra uallū paulo longius processerant, Hispanis irruentibus fugatisq; cū robore exercitus auxiliū tulissent, parte alia Gounfierius, Lescunus, Antonius Cusanus, Ioānes Medices cum equitibus Gallicis Italicisq;, adiuncto etiam ex Heluetiis & Aquitanis peditatu adcurrissent, quin iusta pugna certaretur. Iā enim Rex adcingebat quoq; suos ad certamē: sed hostes cum impetum Gallicum non sustinent, receptui canunt: multis tamen desideratis, in quibus fuit Alphonsus Carnailus. Alio die Daualus ita inuectus est in Gallorum munitiones, ut parū abfuerit, quin tormenta clauis configeret: sed urgentibus Gallis secesit. Læua quoq; urbe erūpens cohortes aliquot Ioannis Medicei dissipauit: absente tum Medice, qui intra paucos dies Læuiarios ad eruptionem inuitans, quibusdam quoque cæsis ultus uidebatur priorem cladem: nisi accepto uulnere sclopo iuxta pedis talum, uel in pugna (ut quidam aiunt) uel post pugnam dum stratorum hostium cadauera Gallis ostendit, maxime commouisset Gallos. Nanque ille intra paucos dies uulneris acerbitate urgente, coactus est Placentiam naue deferendum se præbere. Atque hunc non ferentem magnitudinem doloris, sunt qui putent pede amputato non diu superuixisse. Et sane habebatur is rei militaris non imperitus. multum in eo audaciæ ad pericula subeunda, multum industriæ inter ipsa pericula, ni tātas uirtutes ingentia uitia fœdassent: quippe & inaudito iureiurādo uarie Deum diuosq; lacessebat, & fœdis puerorum amoribus deditus cum esset, flagrare uitia libidinis apud eū uidebantur. Quin à diuinæ maiestatis contemptore auditas has uoces ferunt, Florentinis se uelle imperare, sed tamen inuitis diis: si uolent dii, nolle imperare. Gulielmus Paradinus narrat Medicen dum acri conflictu cum Annibale Testa Paduano leuis armaturæ equitū signifero congreditur, cæso Annibale ipsum dextro fœmore sphærulam excipientem uulneratum fuisse: trahuntq; multi ea quæ suprà à nobis narrata sunt de crure amputato, libidine postica, religionis cōtemptu, ad alterum Ioannem Medicen, qui bello fœderatorum ad Gubernolium uulneratus Mantuæ decesserit: nisi temere ex uno duos confundant. Accidit autem postea cæso Alexandro Medice Florentiæ principe, factione Laurentii Medicis, ut Cosmas Medices aliquot pōst annis adnitente maxime Innocentio Cibō uno è purpuratis pontificiis, & Alexādro Vitellio, dux Florentinus designaretur. Erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optime

A optime constitutã rempublicam Florentinam eruditi homines passim fatẽtur. Et quasi quotidie esset deterior posterior dies, accessit alind Regi incõmodum. I. Iacobus Medices Mediolanensis qui arci Mussi præerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum sex peditũ Rhetorũ millibus apud Regem militabat, pollicitus sex nummûm aureorũ millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerẽtur. uelare ille specie aliqua perfidiã uolebat: itaque arce Clauẽnæ de industria positis insidiis à Medice occupata, id effectum est, ut Rheti insolito perculsi metu quasi bellum pro aris & focis instaret, omnes qui apud Regem militarent proscriptionẽ minitantes, do
B mum reuocarent. Rex multis precibus obtestabatur ne præliũ cum instaret desereretur, maiora ultro deferens stipendia, traducturus cõfecto bello copias ad Medicen debellandnm. Et quanquam Tremolius & Gounferius multa in eam sententiam cum Thecano egissent, ingeniũ aduersum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandam accenderent, à Rege eum plura bona accepturum quàm mala perpeti possit ab hoste reciperent, tamen nnnquam flecti potuit. Itaque factũ, ut corruptum auro abire multi suspicarentur: Lescunusq; contumeliæ impatiens probris omnibus conscindens Thecanum, ultro eum ad singulare certamen prouocaret. Ille uerò sibi cõscius
C fidẽ qui perdit nihil admodum posse perdere, etsi haberent aculeũ eius contumeliæ quem pati uir fortis & probus nõ posset, qui tamen pretio fidẽ addixisset, ne tantulum quidẽ commotus est. Frãciscus Lotaringus ita in eum incensus est, uix ut cõtineri potuerit quin perfidum hominẽ mactaret: feruidusq; iuuenta Regem regiosq; omnes proceres obtestabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos induceret, eosq; circunuentos obtruncari iuberet. Erat id consilium periculi plenum. nam si illis resistentibus Cæsariani tumultu audito impetum in Gallos fecissent, intestinus hostis non minus dãni intulisset, quàm externus. Abiereq; Rheti abductis etiam Heluetiorum
D orum aliquot cohortibus. atq; horum discessu Albanii copiæ maxime, serò tamen, desideratæ sunt. Borbonius & Daualus tentandũ existimabãt quidnam Rex propositi haberet ad dimicandũ: sæpeq; quasi instructa acie Gallos uelitaribus pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorum equitatum faciebat, cum Galli eo uincere uiderentur. Institutumq; id seruabat Borbonius, ut quoniã uereretur ne par esset equitatu, ex peditibus Hispanis & Italis delectos dorso equitum impositos, sclopo ferire equites edoceret. His erat effectum, ut equites pauci Cæsarianorum apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cum esset usus, sustinere au
E derent. Quin & partitis diligenter excubiis per uiginti singulos dies castra Gallica nocte infestaret: quæ res affecta uigiliis corpora Gallorum extenuarat, ut iam sæuitia etiam hyemis & imbrium strigosiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanoius deliberant castra regia inuadere. Est locus quem Mirabellum uocant, uel palatii nomine olim insignitus, uel lauta domo, qua Mediolanensium principes olim dum uenationi impliciti sunt, diuertere soliti sunt. est is medio ferè in septo. hoc potiti si essent, necesse erat aut liberari Læuam obsidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam eductis è castrorũ munitione copiis, facere. Ferunt superio-

ri nocte qua commissum est prælium, uenisse ad Borbonium exploratorem F
narrantem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrem exonerat audita quædam afferentem, quasi minime Rex esset prælium detrectaturus. Adhibitis militibus fabrisque prostrata est muri pars qua cingebatur regia castra, nec quicquam exaudientibus Gallis, uel quòd alia parte eodem tempore infestassent hostes castra, uel ut alii prodidere arietibus malleisq; lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eum usum pararat: simul per quendã, uel oscitantibus uel deceptis uigilibus, admonetur Læua, eruptionem paret è Papia, cum impetum duarum ingentium machinarum audierit. Missus à Borbonio Daualóque Alphonsus Vastius qui Mirabellum occuparet. is G
multis oppresis iam loco potiebatur. Et iam Rex uidens hostes septũ ingressos ad se properare, Heluetiis & Germanis eductis, quos hinc machinæ bellicæ, hinc equites æquis frontibus æquabant, suos ad pugnam hortabatur, & Heluetios quidem Germanorum copiis opponebat: Hispanis uerò Germanos, quos Nigros nocabant Galli. Italorum autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones Antonii Læuę compescendas: Busiũ uerò Ambosianum castris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hostium cohortes, cum longius septum ingressæ à suis disiunctæ essent, misso Philippo Cabotio Briono, & Federico Gonzaga Bozulo qui eas machinis H
deducendis implicitas nacti erant, miserè discerptæ sunt: neque in uicinum nemus elapsæ iram uictorũ uitauere, quin Gallis sequentibus protererentur. Cæsariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui subsidio erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proximam cogebantur. Nam Ienolacus Galeatius tormentorum magister, raptatis aptissime tormentis quà necesse erat, uarie afficiebat hostes. Palicius quoque Chabaneus cum primo agmine cum Borbonii Lanoiq; equitatu cõgressus, iam cedentibus illis superior uidebatur. Rex qui instandum perterritis putabat, à dextro cornu cum robore equitatus ita ferebatur in hostes, nihil ut propius fuerit quàm ut uere I
illi fugientes uictoriã ei relinquerent. At Borbonius misit ad Daualũ Carolum Mottã, qui doceret deplorata omnia, nisi mox sclopetarios ut cõuenerat, mittat. missis ab eo octingentis sclopetariis in dorsa equitum, ut quidam uolunt, collocatis, uersa est belli alea. Nanq; hi à tergo, à latere, globis assidue emissis stragẽ ingentem equitum equorumq; edidere, & eam quidem, ut hoc maxime nomine uictoria illi potiti sint. fortissimus quisque passim sternebatur. conglobati Gallici equites acrius urgebantur pilis. expansi & dissoluti & petebantur & inutiles erant ad uim arcendam. Tremolius, Lescunus & Sanseuerinus dum corferti coactis suis inuehũtur in sclopetarios, K
in gyrum eis sensimq; dilabentibus, nihil impediuere quin maior strages ederetur, cum hostes emissis semel sclopis & rursus adimpletis displodendi finem nullum facerẽt: cum interim Gallicæ machinæ inutiles essent, nec emitti in hostes nisi prius in Gallos emitterentur, possent: qua parte insigniter peccatũ est. Rex hortando suos, periculaq; intrepide obeundo, languẽtem pugnam multis locis restituebat: concitatoq; equo in confertos hostes, multis cæsis, fortitudine aduersas res uincere uidebatur. Ille Ferdinandum Castriotam Thessalorum Regum sanguine ortum, ille Hugonẽ Cardoniũ

alæ

A alæ Dauali præfectum, nobilissima Cardoniorum familia natum, ille Alphonsum Hispanum equitem Consalui Ferdinandi propinquum, manu sua confodit: & quãuis undique se suosq; profligante fortuna, omnibus uiribus connixus substitit in acie, strenui equitis intrepidiq; munia omnia summa alacritate, inuictoq; animo obiens: equoq; cęso iterum cum esset sublatus in alium, acrius in hostes ferebatur: eo quoque suffosso, pedestre certamẽ intrepide iniit. Parte alia Daualus cũ Germanis in Gallicos, Germanos, Nigros inuehitur. Is cum esset leuiter uulneratus, monuit Fronspergum & Marcũ Psittacum Germanorũ duces, ut expansa acie circuirent hostes, acriter resi-
B stentes; quô factum est ut circundati ad unum trucidarentur. Ibi fortissime dimicantes periere, Suffortius Britannus notissimæ uirtutis, Franciscus Lotaringus, Lõgamantius Vindelicus Augustanus, multiq; è Germania proceres: multis tamen ex hostibus & cæsis & uulneratis. Alio loco Alphõsus Vastius Dauali iussu à dextro cornu in Annam Mommorantiũ fertur: hiiq; diu ambo pugnantes uisi, cum & sclopetarii Hispani ingẽtem stragem ederent Gallicorum equitum. quô factum uulnerato equo ut excidens Mõmorantius ab Hispano pedite caperetur. Iã Hispani cum Daualo in omnes partes se circumagente, & Vastio in Heluetios impetum faciebãt. Marchianus
C quem ab oppido Cedano sito in Belgica Gallia Cedanum uocabant, ægre tametsi in prima acie pedes uersaretur impetrauit, ut primum hostium impetum ferrent. Tum demum Despacho summæ apud eos nobilitatis procere cæso, in fugam uersi: qui si uires ipsi suas metiri uoluissent, ęquales sane erant hosti. Altera eorum acies multis cæsis fortiter impetum hostium sustinebat. at intellecta Gallicorum equitum consternatione, mox quoque in fugam uersa est. Narrant Germani scriptores, & Heluetiis, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præsidio & machinarũ usu, simul instar procellæ emissis ab hoste globis, necesse fuisse hosti cedere.
D Lescunus quidẽ à Rege missus fugam eorum sistere nunquam potuit. Non constant sibi scriptores neque Gallici, neq; Italici, neq; Hispanici, neq; Germanici in huius pugnæ narratione: ut qui dixit tot pugnæ narrari formas, quot sunt authores, uere dixisse uideatur. Partim uolunt, cum ad uoces tumultuosorum nuntiorum ad arma conclamatũ esset, ut hostis occurrebat, sine imperio, sine signo, incompositos inordinatosq; qui Gallis aderant in prælium ruisse. Partim aiunt, in septũ progressos hostes, Gallos adcurrentes pulsos: his subsidio uenisse Heluetios cũ equitatu Gallico à latere, à quibus pulsi sint Hispani. inuectos deinde Frãspergũ cũ Germanis in cuneatã frõ-
E tem, porrigentes aciem Heluetios post longã dimicationem cõcidisse. Partim uolunt Gounfierium nõdum omnino accisis rebus, ita perterritum uisum, quem intrepidum semper agnouerant, ut mentem ei à diis ademptam quiuis diceret. Ille captus animi, non manu non lingua pollere, neque aliorũ monita exaudire, neque sua expedire, huc illuc circũagi. Deniq; cũ haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tantis copiis, quæ suo cõsilio prælium iniissent, esset, concitato equo in cõfertos hostes se immisit, pugnansq; occubuit: existimans captum se Borbonio eripi nõ posse, cuius in se implacabile odium multis rebus accenderat. Regem iam stipatoribus suis cæsis,

uix tandem aiunt Lescuni multorúmque hortatu in proximum pontem F se recepisse, ibíque obrutum hostium subsequente multitudine qui armis insignem uiderant, rogantibus multis dederet se Borbonio, etsi undique enses pugionésque admouerentur, tacuisse. Deinde adcurrente Pomperano, agnitum, qui Mox Lanoium proximum euocarit, cui ille deditionem fecerit: aliis arma, aliis calcaria, aliis annulos diripientibus, dum omnes capti Regis decus penes se esse uolunt, discerptisq; ornamentis militaribus, uitæ adiit irruente in eum turba non leuius periculum. Tum demum multi capti, fuga aperte facta, multi fugientes gurgitibus absumpti Ticini, quorum pauci in terram enauerint: fluitãtia corpora unde per multos dies fœdissime uisa. G Galeatius Capella narrat Ioãnem Alenconium sororium Regis, cui postrema equitum acies attributa fuerat, statim conserta manu cum tota acie, prælio se substraxisse. Adrianus Barlandus, illum suorum stragem uidentem, quadringentis cum equitibus Galliã quàm maxime citato cursu contendisse: uníque huic, qui suo equitatu integro Heluetios tueri potuit, Heluetii ipsi fugæ suæ causam cum deserti ab eo essent, adscribũt. Vnus demum è uulgaribus Gallicis scriptoribus narrat Alenconiũ in pugna captũ, mox à Tiercelino legato alæ suæ ereptum hosti, cuius se consilio receperit Mediolanũ, comitante Aureliano & Forgeo: ipsum Tiercelinum, qui hosti H Alenconiũ eripuisset, captum fuisse. Ludouicus Tremolius facie uulnus excepit haud lõge ab oculo, equo uulnerato, cũ obuius fuisset Ludouico Bõnio Clusèo, Iacobo Brosio, domesticis suis, Iacobo Borgeto qui sub eo olim militarat. Tum Brosius qui apud eum puer educatus fuerat, equo suo integro illũ intulit: Brosius pedes ad Heluetios se recepit. Tremolius iterũ se Regi adiungit acriter dimicãs, sclopo ictus corruit. Cæsi quoque sunt ex eius ala nobilissimi equites, in quibus Ioãnes Iãcurtius Villarnous alæ eius uexillifer, Iacobus Salezardus, Ioãnes Iosserãdus, Layreus, Marconus Britãnus, Arrasius, Ioãnes Poixus, Villemorus, Carolus Cazeratus, Adamus Rauenellus, Riuerius, Ludouicus Poixus, Forgeus: uulneratus grauissime Claudius Crauantius. Bonnius autẽ, cuius suprà memini, & Georgius Chargius & Rõceus iunior, capti, liberatiq; à Borbonio, corpus heri in Galliam aduexere. Sunt uerò hi quorũ meminimus maiore parte è Pictonica nobilitate. Thomas Fuxeus Lescunus Lautreci frater eo prælio memorabilis fuit: sæpius audacissime qua parte premi Regẽ uidebat cõcurrir, eo iubente nũc hos nunc illos capessentes fugã pristini decoris admonebat: coxaq; cum esset globo ictus, uulnus præ calore non sentiens, nulla nõ strenui equitis munia obibat. Captus cum Rege, & Borbonii sedulitate Daualiq; humanitate K omnibus adhibitis rebus quibus uulnus curari posset, cum tardius plaga curata esset, intra decimum diem desideratus est. Rex primis literis quas captiuus ad matrẽ scripsit, iubebat erogata quantum hostes peterent pecunia regia, mox ille liberaretur. Cæsi quoq; Palicius Chabaneus Tribunus militaris, Galeatius Sanseuerinus, Busius Chaumontius, Busius Ambosianus, Frãciscus Duratius, Turnonius, Caianus, Marrafinuus Tonorreus Comes, Moretta: Renatus Sabaudianus post octauum diem captus, ex uulnere moritur. Paris legatus alæ Brioni cæsus, & plures alii illustres. Capti Hẽricus

Nauarrorum

A Nauarrorũ Rex, Franciſcus Borbonius fani Paulini Comes, Ioannes Mõtferratus, Claudius Boyſius, Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mõmorantius, Antonius Rupifocaldus, Barbuſius, Franciſcus Sammarſallus, Ludonicus Cliuenſis, Carolus Tiercelinus, Marchiauus Cardilacus Mõpezatii cognomine notior, Galeatius uicecomes: innumerique alii nobilitate & rerum geſtarũ magnitudine inſignes. Borbonius uarie eluſit Sammarſallũ quaſi architectum totius in ſe conſpirationis. Caſtra direpta: ubi inuenta ea omnia quæ delicati homines deſiderare ſolent. Nec deſunt qui narrent admonitum Regẽ per Gounfierium nihil eſſe ſalui, ſibi ipſi conſuleret: ſed ſpe B renouandi prælii id non exauditum. Alenconium & Carolum Claromontanum cum multis Mediolanum properaſſe: deinde unà cũ Theodoro Triultio & Chandio diſſimulato caſu pugnæ aduerſæ, ſeſe in Galliã proripuiſſe. Satis conſtat Palicio, Tremolio, Leſcuno, Suffortio, Sãſeuerino funus apparatiſſimum à Borbonio factum, cui & ipſe atratus interfuerit. Rex Piſleonum in cuſtodiam ductus eſt: cuſtodia eius attributa Ferdinando Alarconi. Borbonius cum eum ſalutaſſet, humaniter exceptus eſt. Scio tamen iactitatum, ad Regem ut ueniſſet, collachrymanti ſimilem Regem dixiſſe, Egregiã uerò laudem Borboni! egregia uero ſpolia refers! tuis oppreſſis, uictis, diſſi- C patis! Illum hæc reſpondiſſe, Ego quidem, here, ſi nemo me coëgiſſet ad ea molienda, libẽter ſuperſediſſem. deinde illos ſemifultos proximæ feneſtræ, multis uerbis ultro citroq; habitis, dimidium horę conſumpſiſſe. Pomperanus quidem Borbonii comes & dux itineris ita officioſus tota hac captinitate in Regem fuit, in Galliam ut mox cõdonatione impetrata aditus illi patuerit, poſteaq; alæ equitum præpoſitus ſit. Rex Piſleonum ingreſſus, uiſus eſt quiddam efflagitare à Borbonio & Lanoio: recipientibusq; illis futurũ ut acciperet, alia cum expectarent, petiit ne pueros Gallicos qui capti erant Italicus miles attrectaret. Si quos cepiſſet, Hiſpano redderet permutatis ca- D ptiuis: atque id petiit pudicitię eorum conſulens. Id libentiſſime Borbonins Lanoiusq; cõceſſere. Mox totis caſtris per tubicines edicto propoſito, pluſquam ſexcenti adoleſcentes liberali egregiq; forma Hiſpanis redditi: quorum pudicitiam deploratã ſi apud Italos manſiſſent omnes fatebãtur. Cœna apparata accubuere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonſus Vaſtius, cum diu fruſtra deprecati eſſent ne accumberent. Lanoius argenteam lancem lauanti Regi ſuſtentabat: Vaſtius hydria argentea aquam infundebat: Borbonius ad manus abluendas mantile obtulit. idem honos, idẽ cultus, eadem in captum obſeruantia quæ fuiſſet florentibus rebus, captis ma- E gnitudine animi facundiaq; hoſtibus. Poſt cœnam uenit ad Regem ſalutãdum Ferdinandus Daualus Piſcarianus: cum quo in multam noctem Rex protraxit ſermones grauiſſimis de rebus. Nuntiata clade Ticinẽſi, Gallia maxime conſternata eſt: ipſaq; Ludouica Regis mater perterrita. At ſenatores Gallici, qui Lutetię, Tholoſę, Burdigalę, Rothomagi, Diuione, Gratianopoli, ex ueteri inſtituto iuri dicendo præerant, populum paſſim admonuerunt ne animum demitteret, ſeſe colligeret potius. Decurionibus urbium negotium dederunt, ut urbes paſſim circnirent, uigilias agerẽt, mœſtitiæ publicæ ſpeciem demerent, omnibusq; excitandis & confirmandis & intererant ipſi

ptiores,& precerant.Horũ exẽplũ secuta Ludouica,cõsiliũ habuit procerũ; F
consolataq; & hortata est eos ne ad tantas calamitates animos submitterẽt. Lautrecus cum Baionę curam Grandimontanis delegasset,Narbonam qua fama erat uenturos Cæsarianos adcurrit.Huic multis uerbis laudato consilio eius Ludouica scripsit,uideret,ageret, ne quid Gallia detrimẽti caperet. Si Baionensium res curasset,Narbona ne se commoueret:quid peditũ,equitumq; ad prouinciæ fines tuendos satis esset,scriberet. Ad hęc literis humanissime ad ciuitates scriptis,singulos consolabatur,Abfuisse filium Regem
" tantum à culpa in bello gerendo,ut etiã prudentissime omnia disposita ha-
" buerit:euentusq; magis consilii quàm consilium reprehendi possit.quando G
" præstiterit quod debuit,moderate quod euenit ferendum:futurum mox ut
" armis aut conditione positis,aut defatigatione abiectis,aut hac ipsa uictoria
" detractis,Gallia omnis respiret,& dignitate sua frui Regi & populi beneuo
" lentia liceret.Rex etsi cum maxima molestia desideretur,nullam tamen ab-
" sente eo futuram rerum perturbationem,hinc Vindocinensium Duce Bel-
" gicæ Galliæ incubante,hinc Lautreco Aquitaniæ prospiciente:dedisse se o-
" peram suum ut statum omnia tenerent,nec melius si ille adesset tenerẽt;nec
" esse ullo in proprio periculo.pollicebatur quoque futurum filio liberato si
" quid in eo desideratum esset,ne posthac desideraretur: neq; futurum quod H
" multi grauiter tulissent,ut rebus semel iudicatis recuperatores ulli, nec de-
" lecti amplius iudices,submota sua cuiq; iurisdictione,darentur.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIBER VIII. I

N hanc dimicationem duorum maximorum potentissimorumq; Regũ,omnes Italiæ principes Venetiq; animos intenderãt;inter quos Clemens Pontifex,eo magis quo propiores Mediolano urbes habebat.Is ubi primùm audiit uictum Regem,utrius mallet uictoriã dubiis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Postea captiuitate illius nuntiata ad fortunã K inclinauit; legatosq; ad Borboniũ & Lanoiũ misit,centum quoq; nummûm aureorum millibus,quos uocant ducatos,ut inde stipendia persoluerentur militibus,missis: pactoq; fœdere conuenit ut Cæsariani è finibus pontificiarum urbium educerentur,conditione adiecta, si de fœderis ineundi cum Cæsare legibus illi non conueniret,pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrariensi extorta Cæsarianorum copiis,potiretur: qua spe lapsus uariisq; procrastinationibus à Cæsarianis elusus,totum se ab

A eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cũ reliquis Italiæ regulis serò adiecit. Nondum clade ad Ticinum accepta, Hispani cum ualidis copiis Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis conspecti sunt, quàm resciret Lautrecus ullum eorum apparatum. Mox tamen ab exploratoribus certior factus uenisse eos spe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo consilio urbis diutius oppugnandæ: & ciues qui uetere instituto ad impetus hostium excipiendos paratissimi semper sunt, & sacerdotes & sodales Dominicanos & Franciscanos, & reliquos omnes qui arma ferre possent, recensens quasi milites, qua parte maxime hostibus terrori B esse posset, circunduxit; ac per tres dies ita frustratus est, donec Ioannes Grãdimontanus & Asprimontanus Ortensis cum expeditis militibus urbẽ per fanum Spiritus ingressi sunt: hostesq; uel spe frustrati, qui auxilia nulla uentura crediderant, uel audacia ciuium oppidanorumq; perterriti, qui quotidie ex urbe erumpebant, ad suos se obsidione soluta receperunt. At classis hostium pontem qui media in urbe mare alluit, deiicere parabant. At celeriter & ob maris angustias & solertia oppidanorum in fugã uersa est, uno etiam faselo tormento ex urbe emisso, eliso. Compositis Baionẽsium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibatq; rationem unde pararet copias quę C tanto bello sufficerent, si res interea minime componerentur. Lanoius cum Rege agit captiuo (multa enim iam inscio Borbonio & Danalo moliebantur) ut fide publica data ex Gallia in Hispaniam ultro citroq; pegasariis cursoribus iter pateat, & Philippum Chalonium Aurengiorum principem, & Hugonem Moncadam captos antea à Gallis in libertatẽ restituat: pro quibus & Petrus Nauarrus & quidam alii redderentur. Anna quidem Mommorantius liberatus nihil non tentabat summis uigiliis, industriaq; ad Regẽ liberandum: patuitq; ad Cęsarem per Galliam aditus, quando reciperet Lanoius futurum, uti facillime induceretur Cæsar remisso Mediolanensi prin D cipatu iureq; regni Neapolitani, ad liberandum Regem. Rex scriptis ad matrẽ literis id petiit. missusq; est in Galliam Pelousius Gallus unus ex his qui Borbonium secuti fuerant. Is cũ Ludouica collocutus, facilè Hugonis Mõcadæ libertatem impetrauit, Chalonio in aliud tẽpus dilato. Ac celeriter ad Cæsarem transiturus, cum Narbonam peruenisset, ueritus ne si abiret Lautreco insalutato ex itinere retraheretur, cum petasatis comitibus petasatus ipse, quasi mox equos admissurus, Lautrecum inuisit. Ille nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circumsepsit: urbemq; custodia acri firmauit. armorum splendore apparatuq; collucebant omnia. E alii ægre admissum, alii in crastinum diem admissum uolunt. Cum admisso " multa Lautrecus disseruit de sua cum Borbonio amicitia: at nihil tãti fuisse " quo frangeret fidem. uideri sibi Borbonium capto Rege egregium facinus " consciuisse: at sibi prius quingẽtisq; aliis potentioribus omnia diuos adem" pturos, quàm ut concedant Galliæ res diutius periclitari. Scire se qui furore " iraq; deprauati, hostes patriæ semel esse cœperint, eos cum à reipublicę per" nicie repulsi sint, neque ui coerceri neque beneficio placari posse. sibi cũ ta" libus sempiternum bellum susceptum. hoc scelere expiando seueritate ani" maduersionis nimis uehementem neminem esse posse. si suo demum arbi-

" trio res agatur,exempla se ea editurum,quorum posteritas meminisset.Hæc F
dicens diducta manu quasi secaturus aliquid esset,uisum illum exanguẽ &
æstuantem ferunt,tremulaq; uoce respondentem.Is uisus est eo splendore
militari que apparatu instructus,regia ut illi castra regiumq; splendorem si-
bi uisum putarent:multumq; remitterent de spe Galliæ à Cæsare inuaden-
dæ,qui in uno Lautreco tãtum roboris,tantum maiestatis agnouissent.Pe-
lousio ad Cæsarem proficiscenti,Ludouica literas dedit ad Cæsarẽ in hanc
sententiam. LVDOVICA CAROLO FILIO CAESARI
S. D. Equidem ut audita filii captiuitate indolui,ita non leuiter recreata
sum,cum tui eum iuris factum agnoui: cuius ego humanitatẽ multis rebus G
perspectam,perspexi.Quô fit ut coniectura augurer,facilem te ei præbitu-
rum.Id si accidit,& reipublicæ Christianæ,& populorum uestrorum tran-
quillitati filii mei calamitas proderit.A te uerò postulo animum tandem ad
eum liberandum adiicias;petoq; donec conueniunt inter uos conditiones,
absentis filii desiderium crebritate literarum leniri patiare. Ego quidem ea
proponam consilia, quæ si secutus fueris, magnificentius te uictoria usum,
quàm uicisse omnes existimaturi sunt. Interea & necessitudinis uestræ iura
proxima,& tua humanitas & illius dignitas,liberali ut custodia asseruetur
exigere uidentur.Id si feceris,erit mihi uehementissime gratũ. Vale. Cæsar H
audita tanta uictoria,supplicationibus passim decretis uetuit ignes accendi,
cæteraq; uictoriæ encomia & triumphi prænũtia adhiberi:palamq; populo
ad sacram cõcionem uocato edici iussit, uictoriam uni Deo Optimo Maxi-
mo referendam:nihil nec sibi nec suis eo nomine blandiẽdum:literisq; Lu-
douicæ lectis,flecti cœpit,memor casuum humanorum.Scripsit uerò & ad
Ludouicam has literas. CAROLVS CAESAR LVDOVICAE
MATRI S. D. Ego quàm pacis antea cupidus fuerim & tu ipsa scis,&
filium tuũ testem adhibere potes.Repudiastis uerò pacis omnes cõditiones
etiam æquissimas.At præteritorũ quę magis reprehendi quàm corrigi pos- I
sunt oblitus,non faciam ut insultem aduersis rebus uestris.Scito idem pacis
studium,eandem semper hærere uoluntatem: eoq; mitto ad te filiumq; tuũ
Regem , qui uos nomine meo ad quas ego pacis uenturus sim conditiones
edocebit,Rutium.Ac uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex
pristina elatione æquius fuerit.Neq; plane uelim eadem uti austeritate non
solùm in filium tuũ,at ne in procerem ullũ tenuiorem ex uestra nobilitate,
qua uos usi estis in Philippum Aurengiorum principem cõsanguineũ no-
strum:quem obsecro uel aliorum captiuorũ permutatione,uel soluto redẽ
ptionis pretio,curabis mihi liberandũ.Id si feceris,quæ te uelle quæq; perti- K
nere æqua arbitrabor ad discordias hasce pacandas,diligentius studiosiusq;
curabo.Vale. Lanoius interea simulãs sese Regem abducturum Neapolim
cum Borbonio & Daualo, Regi curam iniiciebat: & quasi illi in Galliam
arma mouere uellent,pacisq; turbare consilia,consuluit ei classe ut sua Hi-
spaniam ad Cæsarem perduci se pateretur , obliteratis simultatibus ; futu- "
rum maiore ut comitate liberaretur & exciperetur , quàm olim Alphon-
sus Aragonius à Philippo Mediolanensium Duce exceptus liberatusque es-
set. Nõ iguoro iactatum,dum in senatu Lutetiæ agitur de Rege liberando,
quosdam

A quosdam ita sententiam dixisse, quasi leuibus tantũ conditionibus liberandus esset, quod falsum est. Tantum constat, dum uerborum contentionibus impliciti quidam ob fœdus Britannicum ineundum cum Henrico Britanniæ Rege, qui sese Franciæ Regem dicere solitus est, hisq; fœderibus dicebat, multi id fœdus auersarentur, parum abfuisse quin saluberrimæ cum eo pacis consilia abrumperentur: unde male in eos Regem animatum fuisse. Quæ causa fuit ut & quidam diutius postea castro Luparæ asseruarentur. Constatq; eodem tempore diem dictã Antonio Pratiano iurispræfecto, cui præsens ipse adesse iubebatur, ob cœnobii cuiusdam possessionem immissis B militibus occupatam. Is cum Ludouica Lugduni moderabatur consilia liberãdi Regis: ob quæ postea reuerso Rege edicto caueri impetrauit, ne ulla decuria senatuum Gallicorum in iurispræfectos quæstionẽ decernere posset. Idem è senatibus præfecturarum ecclesiasticarum iura controuersa cognitione aulico consilio demandata attribui uoluit: eoq; tempore cum aulicum consilium decretum aliquot patrum Parisiensiũ infirmasset inter priuatos quosdã, oblato libello ab eo qui causa ceciderat contrario, inductoq; iudicio aulico, à patribus Pariensibus id sublatum est. Ludouica lectis Cæsaris literis, post aliquod tempus recepto Petro Nauarro Lautreci admoni-C tione, liberauit Aurengium, qui cõsilium fugæ iampridem deprehensus inierat, eoq; acriori custodia asseruabatur. At Clemens Põtifex & Veneti ueriti ne Cæsar occupato Mediolano quod esset reliquum Italiæ inuaderet, cũ Ludouica Henricoq; Britanniæ Rege agere cœpere de Rege liberãdo, Cęsareq; Italia pellẽdo. Henricus his bellis ea fuit simultatione, ut inferiori innixus bellum aleret: ita qui uires Cæsaris augeri nollet, fœdus percutit cum Ludouica multis magnisq; de rebus, quod à senatibus Gallicis comprobari uoluit sibi cõsulens. Serius omnino quàm utilitas Gallię postularet, aliquãdo tamen Cæsaris uires Galli antea sæpe contemptas uereri cœperunt. Lu-D douica etsi tantum esse consensum omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatemq; regiam defendendam cõspirasse omnes uiderentur, externis tamen auxiliis freta, multum captiuo filio ad liberationem à Cęsare impetrãdam conferebat. Rutius à Cæsare ad Regẽ missus duriores conditiones retulerat: simul admonuerat Carolum Lanoium, simularet sibi iussum à Cæsare Regem Neapolim abduceret, ita futurum ut lõginqua captiuitate depulsa, ad quasuis pacis esset uenturus cõditiones. Is cum uideret iniquius id Regem ferre, & Pontificis, Venetorum, aliorumq; fœderatorum cõiurationes uereretur, ei persuadere cœpit, si in Hispaniam ad Cæsarem pergeret, fu-E turum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnum mox rediret: Lanoius id quoq; recipiebat. Id eius consilium maluit Rex sequi, quàm periculosa aliorum consilia tentare. Genuam tamen profectus, cum undiq; occurrisset multitudo, petulantiq; aliquorum risu irritatus esset, pœnitere eũ cœpit consilii, minusq; æquus semper postea Genuensibus fuisse uisus est. Scriptores Gallici aiunt ita pacto conuentum inter Regem & Lanoium, nisi eum æquis conditionibus Cæsar liberaret, ut eum in Italiam reduceret. Cęsariani uanissime ea confingi, quæsitumq; colorem frangendæ & uiolandæ fidei. Borbonius etiam postea in Hispaniam classe uectus ad Cæsarem per-

uenit. Cui Cæsar multis passuum millibus extra urbem Toletanam obuiã F
iit,cum toto comitatu aulico:ingẽtiq; pecunia donauit,quæ mox ut erat ille
profusus,passimq; omnes domo excipiens,mensæq; adhibens,(quod rarissi-
mum est apud Hispanos)consumpta est. Vnde postea & ab Henrico Nan-
soo mutuò decem aureorum nummũ millia , & à Laurentio Gonomodio
uendita Calmontij Montealtiq; ditione uiginti nummûm aureorum mil-
lia accipiens,omnia mox consumpsit.Henricus Nauarrorũ Rex,cui inuito
regnum iampridem Cæsar seruabat,etsi pactus erat de redemptionis pretio
cum Daualo quod mox adfuturũ erat,iussu Cæsaris diligentius in Papien-
si arce asseruabatur.Id Petrus Rapifortius cubicularius eius intuens,qui ul- G
tro citroq; in urbẽ cursitare solitus erat,acri homo ingenio & solerti, pau-
latim duos è custodibus præcipuos in eam adduxit sententiam, uti consiliũ
eius liberandi caperẽt.Solicitatos urget custodes:deligitur nox proxima rei
parandæ.Interea funes cõparantur oblongi.hi nocte intempesta sane quàm
solerter aptantur à custodibus, ut his innixus fossas arcistrãsiliret . Ille ad-
monitus ubi transiliendum fuit,animo consternatus uel periculo ne in fos-
sas decideret, uel acriori custodia,si minus res ex animi sentẽtia succederet,
parum abfuit quin improbato suorum consilio in cubiculum rediens,pru-
dens consiliũ eluderet.At cubicularius ut erat naturâ ferox,& qui heri au- H
daciam nosset,quasi tamen ignauia ei exprobrata,resipiscendi nullum locũ
" rebus iam paratis ait.Quis enim non damnet ignauiam tuam here? Vin' li-
" berari?Vin' redire in Galliam?Vin' distractionem bonorum fugere, quæ iã
" agitatur ob redemptionis tibi pretium afferendum?Et uelle quidẽ te uideo.
" Addo etiam uelle te Cæsaris iram uitare , qui redemptione persoluta regni
" æmulum,quod iampridem occupatum possidet,fortè sublaturus est. Ea o-
" mnia cum uelis,tuum esse in experiendo periculum non uis,haud stulte sa-
" pis:siquidẽ id sapere intelligis te regnumq; tuũ funditus perire . Aut abeũdi
" periculũ tibi hodie suscipiendũ, aut spes opẽsque omnes regni & uitæ amit I
" tendæ: harum conditionum utram malis dispicito. Parata uides omnia tu-
" tissime:sine metu abeundi facultatem uides At nos in tua uita laudẽ quæri-
" mus?ubi si paululum modò quid nos præterierit,abeundiq; consilium Cæ-
" sariani rescierint,ipse perieris?Immo uerò nullo abeundi consilio animad-
" uerso,ut regni æmulum tollendum te deliberarunt:ut non deliberarint; an
" putes minus meam rem agi quam tuã?Hic enim si quid nobis aduersi(quod
" dii auertant)euenerit,ego perierim:tibi salua omnia. Tibi quidem à Cæsa-
" rianis paululum diligentior custodia,& uerba:mihi & compedes & uerbe-
" ra,ad extremum ceruice id mihi luendũ uideo.Quin age & te & nos metu K
" omni libera.Ea cum audiisset Rex Hẽricus,iactamq; iam aleam uideret,re-
deundi consilium omisit.Nec tamen,funes illos ueritus,prius sibi transiliẽ-
dos putauit,quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat,tẽ
tarentur. Misso igitur puero & transiliente eo ensis pueri in fossas desiliẽs,
stridulumq; sonum emittens,maiorem ei incussit timorẽ.At cubicularii ex-
citatus sermonibus nomine compellare cœpit puerum.Is strenue transilie-
rat,exauditusq; à Regulo cum se transiliisse sine periculo diceret, tantũ en-
sem decidisse;proinde nequid uereretur , pacata esse omnia , eum mouit ad
transi-

A transiliendum.itaq; Regulus transgressus cubiculario & custodibus sequẽtibus ex arce egreditur:seruiliq; ueste sumpta,celeriq; cursu uectus,in Galliã rediit. Custodes ingentibus uectigalibus annuis donauit. Interea quo res esset occultior,nec fugientes Cæsariani assequi possent, iusserat Regulus occupationes prætexens,alterum ex pueris suis lectulo suo decũbere. Is ignarus horum consiliorum creditus est. Ac reliquis custodibus prima luce uenientibus in cubiculũ,cum Regulũ obdormire de more summo iam die ui derent,nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirãtur hominem stertere,lectulo puerũ extrudunt,doliq; ignarũ nacti serò sequi abeuntem nequicquam pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, sed
B quæ in extremum penè discrimen conditiones liberandi Regis adduceret. Nam Rutio,quem à Cæsare ad Ludouicam missum diximus,per Narbonã proficiscenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum,qui iter eius obseruaret,secretaq; colloquia inhiberet. Is ubi Mõspessulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberandi,Galliæq; statu,maléque in Gallos animatum,edixit ei facesseret ex eo loco,alioqui futurum ut uinctũ ad Lautrecum perduceret. Ille qui se iam designatũ uideret, grauioraq; ue-
C reretur,proficiscentes sequitur,tacite obseruans si quo tandem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi. nactusq; occasionem cũ de uia deflexisset Carbo uentrem exoneraturus,concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit,ualidoq; ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre,ubi ad eum properans obtrũcatum agnouit, abeũtem insidiatorem sequutus,accitis uicinis hominibus persequitur:nactusq; palude delitescentem uinctum ad Lautrecum perducit,rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurum ut ex itinere à Lautreco reuocatus,eum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile
D ei ignarum Rutium sceleris. Reus tortus & adductus satis hominem purgabat. tandem Cæsaris Ludouicæq; literis acceptis,eum dimisit, de insidiatore supplicium sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica,aliisq; fœderatis occulta inibat consilia,quibus ex Italia & Neapoli pelleret Cæsarem. Cum autem uideret fieri uix posse ut tantæ Cæsaris copiæ delerentur,nisi adiuncto aliquo è Cæsarianis,tentauit in eandem factionem perducere Ferdinãdum Daualum; oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus solicitandi Dauali negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uiresque exploraret, finxit se libenter huic pro-
E uinciæ præfuturum. occulte autem literis ad Cæsarem scriptis eum certiorem tota de re facit:admonuit tamen dissimularet quæ tentarentur. Iã conueniebant fœderati cum Daualo,ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere,ad eos transfugeret:Neapolim inuaderet: eo regno Põtifex rite Cæsarem rebus iudicatis Pontificiq; rebellem priuatum declararet. Cum transiturum eũ expectarent,petiit ut in quindecim proximos dies res differretur,quibus interea responsis peritorũ scire posset, an hæc faciens in maiestatis crimẽ incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Cæsari patefecit. Iurisperiti Romani cum respondissent posse eum iussu Põti-

ficis arma in Cæsarem ferre: Cæsarq; eodem tempore quid moliretur non F
ignoraret, uana spes fuit fœderatorum. Risit autem Cæsar Pontificis perfidiam: qui cum totius esset cōiurationis architectus, Cæsarem tamen scriptis literis admonuerat, rebus suis sibi caueret, ducésque suos fidelius sibi deuinciret. Rex in Hispaniam profectus ubiq; honorifice iussu Cæsaris exceptus fuisset, nisi fortunæ suæ eos honores nō cōuenire dixisset. In Hispania quoque cum ægros sanaret, strumis scrophulisq; mederetur: (quod ei singulari ueluti prærogatiua à DEO OPTIMO MAXIMO concessum, uetus est opinio.) cū in corporis custodes liberalitate incredibili uteretur, passim à plebe Hispanica laudatus est. Inde Margareta Valesia Regis soror cū G
Francisco Turnonio Biturigum pontifice, Ioanne Selua Parisiensi præside, Philippo Sauotio, Galioto Ienolaco ad pacis conditiones tentandas missa est. Cæsar qui Rege in Italia agente ad æquas pacis conditiones se uenturū ostenderat, repentè immutatus est. Nam Burgundiam omnē sibi prius reddi postulabat, Mercurini iurispræfecti consilio usus: & Margaretam Regis sororem Borbonio iungi connubio. reliqua temperari poterant. Selua respondit de Burgundia restituenda nihil sibi imperatum: Margareta quiduis potius se passuram, quàm Borboniū maritū. Sunt qui scribant Regē aperte contestatū, si ad duriores pacis cōditiones cogeretur, futurū ut in Galliā re- H
uersus pacta uiolaret. Irritatus Cæsar qui Regem diceret Hugoni Mōcadæ ea omnia pollicitū, exceptis pauculis aliquot conditionibus, missos ait oratores ad pacis perturbandas rationes: simul illud simulans, inita cōsilia inter Regem & sororē, quibus is in Galliam fugeret. Itaq; & Regē arctius quàm antea custodiri iussit, & longū ei carcerem per suos minitatus est. Inde Rex in grauissimum morbū incidit, uel tædio longæ custodiæ, uel animi cōsternatione, cum liberandi sui consilia non procederēt. Id ubi resciit Cæsar, qui antea Regem non uiderat, pergit ad eum consolandū: nam & facilè medici morbum auctū ex animi consternatione, renouata spe depelli posse aiebāt. I
Et is nihil se eius morte uidebat consecuturū: angebaturq; animo tantū bolum sibi ereptum austeritate sua. Itaq; ad eum profectus, initio orationis ualetudinem tantum diligēter curaret admonuit: adfuturam mox ei certam liberationē: multa se remissurum æquis ut conditionibus liberari posset. Rege conualescente in Mantuano conuentu quod recentiore nomine Madricense uocatū est, cōditiones Regis liberandi acceptæ sunt, Turnonio Selua & Sauotio pro Rege spondentibus: pro Cęsare Hugone Moncada & Ioāne Alemāno. Cōuenit uti Burgundiæ ducatum Cæsar reciperet: remitteret Rex iura Mediolani, Genuæ, Hastæ, Tornaci, & Attrebatensium: abdicaret K
à se suprema dominia Flandriæ, Attrebatensium, aliorumq; uicinorum: cederétque prouocationibus. Henricus Nauarræ Regulus cederet iuri, quo regnum Nauarræ sibi maioribusq; suis delatū contendit: ei Rex ulla ne auxilia ferret: Cæsari ad coronam imperii suscipiendam Rex tredecim naues paratas daret: ad hæc ingentem pecuniam. Donec impleta essent pacta, obsides manerent Franciscus & Henricus regii liberi: aut si liberos dare nollet, Petrus Vandomius, Ioannes Scotus, Henricus Lautrecus, Michaël Salutianus, Bernardus Aubignius, Lauallus Riuensis, Sauotius, Mommorantius.

A tius:Eleonoram sororem Cæsaris Rex uxorem duceret:Borbonio aliísque qui ad Cæsarem transfugerant bona redderentur.Pluraq; alia diserte adiecta sunt,quæ omnia sancita sunt Patrum Gallicorum decretis. quæ nos omittimus cum uideamus paucis postea mensibus irrita fuisse.His conditionibus Rex liberatus est,datis obsidibus duobus liberis: pactus ni pacta impleret futurum ut ad Cæsarem rediret.Carolus Lanoius cũ eo profectus ad Burgundiam recipiendam.Miserum spectaculum non longe à Fonte Rapido,una naui pater redibat:altera liberi eadem uia in seruitutem abducebãtur.Rex in Galliam reuersus solito tristior uisus est.ad Montẽ Marsanũ diuersatus,ad pristinam hilaritatem redire cœpit.Burdigalæ magnifice exceptus ibi dies aliquot consumpsit: nactusq; cum Ludouica matre Annã Pisselenam quæ postea Pontieuria à mariti nomine uocitata est, uel Estampea ob oppido Cesso,ut uidit liberali facie puellam,delectatus est eius comitate & suauitate.Inde in Agolismensiũ urbem diuersatus,Cognacum etiã adiit, ubi multos dies consumpsit.ex eo enim loco ortus cũ esset, suadebant medici uti leniret curas captiuitatis diuturnæ.At dum auidius ceruũ uenationi deditus sequitur,ex equo prolapsus,magnũ adiit uitæ discrimen.Ibi magno principum, procerum, pontificumq; coacto concilio,palàm expressit C cum Cæsare inita fœdera:obsecrans deliberarent suaderentq; quid in rẽ esset & suam & suorum: affirmans nihil sibi esse antiquius, quàm fœderibus seruandis operam suam omnem deferre,perpetuaq; pace cum Cæsare frui. Illi re deliberata;iniquissima esse aiunt fœdera:neq; uerò à capto homine ui doloq; extorta seruanda.metu carceris perpetui pollicita irrita esse.ut autẽ maxime ea Rex uelit seruare,nõ situm in sua unius potestate:solutum cum non peteret à Pontifice, ultro legibus,& iure quidem. neq; enim uanis illis pollicitationibus distrahi alienariq; potuisse Gallici regni uerum patrimonium,ab ipso ut non partum,ita posteris seruandum:cum nulla populi uo-D luntas adfuerit,irrita esse omnia.Ac post longũ tempus uocatis Burgundię proceribus,cũ instaret Lanoius de ea recipienda: lõga Rex ab eis oratione petere cœpit,fidem suam apud Cæsarẽ liberarent,libentes ad eũ transirent. Hi negarunt se unquã in Cæsaris uenturos potestatem.Quod si pergat Rex ui eos cogere,futurum ut & ipsi uim ui depellentes,solutiq; dominio omni & à Rege & Cæsare seruitutis iugũ depellant.Lanoius etsi omnia perbelle instructa compositaq; uidebat:quippe quem præsentem Rex his cõsiliis adhibuerat,rogare cœpit Regem uti arces quas præsidio munitas possidebat, redderet.Vt uerò nec hoc impetrauit,quid gereretur sensit:precibusq; Re-E gis adductus ad Cæsarem scripsit,suadens ut pecunia accepta Burgundiam remitteret.Ille rescripsit nihil esse quòd Rex culpam in suos uertat,pactis eũ satisfacturum si in Hispaniam rediret.rẽque infecta ad Cæsarem rediit Lanoius.Nec tamen protinus ad arma uentum est.at misso à Cæsare ad Regẽ Nicolao Perenotto Grauillano utrinq; de forderibus actum est.Dũ hęc geruntur,nouum fœdus initum est inter Regem,Clementẽ Pontificẽ Maximum,Venetos & Franciscum Sfortiam.His cautum est amicitiam inter eos perpetuò futuram.Si quis his,unĩ ue horũ hostis sit,hostem omnibus futurũ. Posse Cæsarẽ participẽ huius fœderis fieri,si prius Regios liberos æquo

ſoluto redemptionis pretio reddiderit;Mediolanumq́ Sfortiæ:neq́ Italiam F
adeat ad inſulas imperii recipiédas,niſi eo comitatu,qui arbitrio relinquetur Pontificis & Venetorum:ſolueritq́ Anglorum Regi debitam pecuniã. Parabuntur autem à fœderatis ſumptibus communibus copiæ triginta millium peditum,quingentorum equitum cataphractorum, triumq́ milliũ leuis armaturæ,unà cum machinis tormentisq́ bellicis neceſſariis.Manebit is exercitus donec bellum confectũ ſit, debellatiq́ qui Italiæ quietem perturbant.Conducentur ad bellũ Heluetii:dabiturq́ opera à Rege qui multum apud eos autheritate poteſt,ut honeſtis conditionibus ad bellum accedãt. Admonebitur Cæſar de reſtituendis regiis liberis:Ni faxit, cõfecto hoc bel G
lo fœderatus quisq́ Franco ad bellum Cæſari inferendũ auxilia ſuppeditato:omnes uerò decem millium peditum,mille cataphractorum,& quingẽtorum equitũ leuis armaturæ numerũ, aut eorum loco pecunias ad eũ numerum militum cogendũ. Parabitur claſſis ad id bellum uiginti octo triremium,nauiumq́ onerariarũ ad eum uſq́ numerum qui fœderatis placebit. Permittet Francus Sforiiã iure quo optimo maximo uti frui Mediolanenſi principatu;ſoluta tãmen quotannis penſione annua,quæ Põtifici Venetisq́ æqua uidebitur: modò tamen ne ſit minor quinquaginta milliũ nummûm aureorum.Pro his ſoluendis prædes ſponſoresq́ aſſiduos eo nomine dato. H
Hos ſi nõ inuenerit, Pontifex eius nomine ſpondeto:Veneti conſponſores accedunto.Perſoluito Sfortia Maximiliano Sfortiæ fratri annuã penſionẽ æquã pro dignitate familiæ.Liberato Regẽ ea pẽſione quam ex fœdere pẽdit Maximiliano.Amicis fœderatorũ reſtituunto bona:his liber in patriam reditus eſto:præcipue quidẽ Alberto Pio Carporũ Comiti.Penſiones quas Gallus Heluetiis perſoluebat,has illis Sfortia perſoluito,adiũctis ſibi eis eo fœdere,quos ſibi Rex adiunxerat ob Mediolani defenſionẽ.Vxorẽ Sfortiæ Rex dato Pontificis arbitrio,regio ortam ſanguine.Interea ſi quid acciderit Franciſco Sfortiæ,eadẽ hæc Rex in Maximilianũ conferto.Reddatur Regi I
Aſtenſis Comitatus,Genuenſium quoq́ ſupremum dominiũ:relicto tamen Antonio Adurno Duce,ſi is fœderis uelit particeps fieri.Parta Italię quiete, ſi moretur Cæſar in reddendis Regiis liberis, fœderati iiſdem copiis Regẽ iuuabunt.Neapolitanum regnum ubi debellatũ fuerit,Pontificis eſto:perſoluta tamen æqua quotannis penſione Regi,modò tamen minor ne ſit ſeptuaginta quinq́ nummûm millium aureorum.Dato Pontifex eo nomine coacto rite purpuratorũ concilio,eorumq́ conſenſu ſponſores Regi.Ni faxit,redito Rex ad priſtina iura.Hactenus capita aliquot fœderum adſcripſimus:pleraq́ autem omiſimus aliò ſpectantia.Tanta Italiæ cõiuratione ter- K
ritus Cæſar,eò remittit Carolum Borboniũ attributis copiis:eodẽ peruenit Georgius Fronſpergus cum multis Germanorũ millibus,fruſtra Franciſco Vrbinate iter impediente. Rex quoq́ Michaëlem Antonium Salutianũ cũ quatuor Aquitanicorum peditum millibus multisq́ equitibus in Italiã mittit : qui expugnatis aliquot oppidis , cum uidet latius uagari Cæſarianos, qui Mediolanum præſidio tenebant, imparatos adortus Mediolanum redire coëgit.Quô factum eſt ut parum abfuerit quin orta grauiſſima ſeditione res Cæſari infeliciſſime cederent, nullo toto biennio militi ſoluto ſtipẽdio.At

A dio. At Borbonius uarie mitigans militum animos, corrasisq; à priuatis & sacris locis ingenti pecunia, seditionem iam gliscentem compescuit. Submiserat Cæsar Hugonem Moncadam Romæ ad perturbandos Pontificis conatus. Is etsi Cæsari fauentes Columnéses prius placarat, quippe cũ Vespasiano Columna redierat in gratiam: Pompeium tamẽ Columnam unum è purpuratis põtificiis ad insidias Pontifici tentandas impellit. Ingressi cõiurati Romã, direpta pontificia supellectili, securũ sibiq; nihil ab his timentẽ adorti, in Vaticanũ cogunt: nec prius dimittunt quàm pactis in quatuor mẽses induciis. recipit etiã quos cis Padũ haberet milites reducturũ se. Præerat
B Borbonius cum magnis copiis Mediolano: põtificiumq; & Venetũ exercitum adeò contemnebat, ut ultro Placentiam oppugnandam sibi susceperit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiorẽ, tardeq; militibus à Cæsare stipendia suppeditari, re cũ Antonio Læua, Alphonso Vastio, Georgio Fronspergo, Philippo Chalonio Aurengio deliberata, cõsulit unde egeno militi succurri possit. Placuit, quoniã rumor increbruerat lectissimas duce Lautreco Gallorũ Heluetiorũq; copias parari, quæ Neapoli Cæsarianos pellerent, eò traduci copias. Sed interea dũ eò peruenitur, magnopere usui futurũ ad subleuandam rerũ inopiã omniũ potiri Florentia, urbe plena atq; opulenta,
C & quæ hactenus Cæsarianis iniquior fuerit. Borbonius usus singulari militum studio, Florentiam aduolat. Florentini consilio Borbonii cognito, iam fœderatorũ copias & Salutianum, Fedricũ Boium, Pomperanũ cũ turmis equitum lectissimis præsidio sibi prius uocarant. Ita facilè impetrarunt, eam ut tanti exercitus procellam à se depelleret, alioq; copias transferret: præsertim cum dubia esset futura urbis nobilissimæ oppugnatio: Francisco Vrbinate sensim Cæsarianos sequente. Itaq; mutato consilio Romam properare eoq; omnem belli apparatum conferre decreuit. Nihil minus uerebatur tũc Pontifex ob pactas nuper cum Columnensibus, Moncada, & Carolo La-
D noio inducias. Nec uir astutus sentiebat se in eadem esse naui positũ, in qua alii sæuientibus procellis multos iam dies periclitabantur: ac sane quàm libentissime incitatus ueteribus odiis, cupiebat Florentinorum naufragia ex terra intueri. Vbi autem audiit iam instare urbi Borbonium, ita perterritus est, diris ut tantùm põtificiis fugaturum se hostes putaret. Romani interim muros armatis complent: frequentes confidunt ad se defendendum. at, ut in populo belli imperito, undiq; res trepidæ, timor insolitus, malum improuisum: Heluetiis tamen qui stipatores erant Põtifici, reliquisq; paucis strenue dimicantibus, æneisq; machinis facilè hostes pellentibus. Borbonius qui in-
E tueretur si protraheretur urbis obsidio, futurum ut neq; militẽ retinere neq; alere posset ob commeatus inopiam; pridie Nonas Maias pergit ad urbem oppugnandã. Hispani & Germani bis mœnia scalis scandẽtes pulsi sunt. eo die nebula crassior urbi insidens pontificiis oberat. Pergit dolẽs suos pulsos Borbonius, celeriter allatis scalis ipse scandere: cũ eo certatim aduolat Germanus Hispanusq; miles. Emisso autẽ à suis ex æneo tormẽto globo, qui in crus sinistrũ deuolutus est, inde repentè sublatus est. Nec minus tamen cessauit oppugnatio Philippo Aurengio uulneratũ tantũ dicente: proinde ulciscerentur uulnus imperatoris sui. Itaq; illi acrius instare, auidi prędę murũ

ascendere:nec nisi urbe capta cessare.Pontifex in Adriani molem prius se- F
cesserat.capti ciues,dereptæ domus,& sacra loca,uiolatę mulieres & uirgi-
nes,etiam sacris addictæ. Pótifices minores purpuratiq; passim in seruitutẽ
abducti.qui se pecunia redemerant,iterum in captiuitatem ab aliis abduce-
bantur.nihil sancti,nihil sacri prorsus intactum.neque modum neque mo-
destiam uictores habuere.fœda facinora in Romanos patrauere.Borboniũ
adhuc spirantem Romæ expirasse creditũ est.Is ita ab exercitu toto deplo-
ratus est, ut Germanus miles tumulo eius titulum hunc adscripserit: A V-
CTO IMPERIO, SVPERATA ITALIA, DEVICTO GAL-
LO, PONTIFICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CARO- G
LI BORBONII HOC MARMOR CINERES CON-
TINET. Tandẽ exacta à Pontifice post aliquot dies ingenti pecunia,ab-
actaq; undiq; præda,Neapolim Auregius cum Cæsarianis profectus est.In-
terea fœdus Rex arctissimum cum Henrico Britannorum Rege prius con-
tractum renouauit:amboq; Reges fœciales suos ad Cæsarem misere,qui &
bellum indicerent,& indignam Pótificis captiuitatẽ ei exprobrarent. Fœ-
cialibus Cæsar respondit, indici bellũ à captiuo suiq; iuris homine nõ pos-
se:Gallum iure captum belli,seruum factum: liberatũ datis filiis obsidibus,
iureiurando sacratissimo pepigisse ni pacta seruaret,seruarẽ ue per suos nõ H
posset,futurum uti in captiuitatem rediret.Quid interea contra ius gentiũ,
neq; religione solutus iurisiurandi,bellum indicit?Si pactorum pœnitet,re-
deat in meam potestatẽ captiuus:conuentiones irritæ sint:quicquid habue-
re Galli ante receptas pactiones recipiant.tum bellum & audaces prouoca-
tiones placeant:tum sponsio & iusiurandum repudietur.Expostulastis Pó-
tificem captum,quasi is me ignorante non captus sit: captiuumq; adhuc li-
berari uultis,qui multos iam menses iussu imperioq; meo liberatus est.Hæc
ubi Cæsar dixit, separatim rogato Guyeneo fœciale regio petiit ab eo ec-
quid Rex intellexisset de Francisco Caluimótano Burdigalensium præside I
regioq; apud se legato,quod illi denuntiarat. Caluimontano autem Cæsar
multis antẽ mensibus dixerat,nisi pacta Rex seruaret,futurũ uti inter profli
gatæ famæ,uilesq; homines eũ deinceps haberet.Ea ubi Rex resciit,per fœ-
cialem Cæsarẽ ad singulare certamẽ prouocauit.Addunt alii Regis nomi-
ne mendaciũ Cæsari exprobratum,quod genus cótumeliæ multo maximũ
est apud proceres:Cæsar ad Regem & ipse fœcialem suum misit. Hunc ex-
cepit Rex in palatio Lutetiæ,uocatis magno apparatu legatis Pótificis,Ve-
netorum,Florentinorum:nobilitate omni Gallica,Cardinalibus,Episcopis,
iurispræfecto Antonio Pratiano assidente unà cum senatu Parisiensi,thea- K
tro etiã in eã rem parato,uti res populo notior esset. His ita paratis,admis-
sus est fœcialis.Admissum rogauit Rex afferrẽt ne à Cæsare duelli locũ. At
ille Rege orato ut audiretur,iterũ atq; iterũ ferocissime à Rege rogatus est,
ecquid afferret locũ duelli:nihil opus uerbis, proinde afferrẽt ne duelli lo-
cũ?Ille cũ se id afferre diceret quod Regi satis esse deberet:proinde prius si-
bi diserte imperatũ à Cæsare esse,uti quædã Regi referret,quæ paratus erat
referre,non est exauditus.Ita conuentus est dissolutus,cũ prius Rex de mul
tis Cæsaris in se iniuriis expostulasset, spectantibus audientibúsque legatis.

Interea

A Interea Henricus Lautrecus cõtractis multis equitum peditumq; millibus, Hastam peruenerat: ubi Heluetiorum septem millia expectans, ne quid interea hostes molirẽtur, (certior factus Ludouicũ Lodronii Comitẽ Boschũ peruenisse, urbem Alexandrinorum satis munitam, cum quinque millibus Germanorum, quos mox Alexandriam traducturus erat) constituit intercipere Lodroniũ unà cũ Germanis: celeriterq; properare iussis militibus unà cum Heluetiorum cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum, Boschũ cœpit oppugnare: misso Ioanne Mompezatio Carbone suppræfecto Vatensi, qui urbem cingens Germanos exitu arcebat. Lautrecus paucos post B dies cum robore exercitus sequutus, cum & oppidani Germani acriter urbis defensioni incũberent, admotis grauibus machinis stratisq; muris, signo suis dato, prædaq; cõcessa militibus, eorum usus opera mox expugnat Boschum, direptaq; urbe prædã militi cõcedit. Sunt qui Lodroniũ, dũ Boschũ obsidetur iam Alexandriam peruenisse scribant: uxore apud Boschum relicta, quæ & ipsa in potestatem Lautreci peruenit. At ita humaniter tractata est, ut & pudicitia salua non ipsius tantùm, sed comitum omnium fuerit: & supellex ei, omnia uasaq; aurea & argentea quæ diripuerat miles conquisitã & reddita. Iam prius attributa parte copiarum Carolũ Lotaringum Van-C demontium Alexãdriam Lautrecus miserat: in qua Baptista Lodronius & Albericus Barbianus cum ualido præsidio erant Germanorum. Barbianus per colliculos Alexãdriæ uicinos inuito Vãdemontio ingressus fuerat. Celeriter admotis machinis ueriti oppidani Boschi casum, ad deditionẽ cogũt Lodroniũ & Barbianum: his quidẽ conditionibus; Germani, ut qui uellent redirẽt in Germaniã; Barbianus intra sextũ mẽsem arma ne in Gallos ferret. Venit interea ad Lautrecũ Cæsar Fulgosus, indicans facile esse Genuam recipere. Si partem copiarum sibi is attribuat, ita res se Genuensium attriturũ, sequente ut Lautreco ad deditionem cogi facilè possint. Visa res Lautreco D non indigna regio nomine. itaque attributis aliquot cohortibus Fulgosum emittit: eodemq; tempore ab Andrea Doria Genuensi, quem Rex nauibus suis nauticisq; copiis præfecerat, ita ora Ligurum omnis infestabatur, ut ad portum Delphini perueniens naues obsideret Genuensiũ. Non lõge à Genua promõtorium est, quod saxosum in mare excurrens, sinistroq; latere exundantes undas angustis faucibus excipiens, Finum portum efficit, quẽ ueteres Delphini uidentur nomine decorasse. In eum locũ Genuenses in Doriam nauesq; Gallicas progressi, usi uentorum auxilio, & obsessas naues liberant, & Doriam capto etiam Philippino Doria nepote Andreæ, usq; Sa-E onam persequuntur: ferociorésque facti in Fulgosum progrediuntur, Gabriele Martinengo duce. Fulgosus fugam simulans, capto prius Martinengo, alio itinere in urbem peruenit: nactusq; uacuam milite commeatúsque inopia laborantem, cum iam Lautrecus proximus esset, urbem recepit. Antonius Adurnus cum Cæsarianis in arcem se recepit: inuitatusq; à Lautreco honestis pactionibus deditione facta arcem reddidit. Ita Liguriam omnẽ mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanensem peruenit. Cumq; Mediolano proximus esset, Ludouicumq; Barbianum ab Antonio Læua sciret Papiam missum cum præsidio ualido peditum, uel quòd

nollet Sfortiam Mediolano potiri,cui captum mox reddēdū erat; uel quòd F
Papiensium insolentia commotus est, qui se Regū domitores prædicabant
ob captiuitatem Regis,summo usus Aquitanorum studio Papiam contendit.Quatuor diebus admotis machinis mœnia prostrata sunt.Papiensibus
& Barbiano non indiligenter urbē tuentibus:quinto die expugnata est ciuitas:incensæ domus:expilata templa:direpta bona:uiolatæ mulieres. Et iā
parabant Aquitani ita urbem diruere,nunquam ut refici posset:ni Lautrecus post aliquot dies edicto uetuisset, ne quid in ciues oppidanósque miles
moliretur : utq; Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat ,passimq; omnia postica libidine polluebat,deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus ca G
ptus est:Aquitani pedites præda ditati,plerinq; inscio Lautreco in Galliā rediere:quos omnes edicto regio conquiri ultimoq; supplicio in eos animaduerti iussit Lautrecus , ob desertam militiam. Sunt qui scribant capta urbe
post aliquot dies deprehensas aliquot hostiles cohortes , subterraneo loco
collocatas,fusasq; ac miserè concisas ab Aquitano milite,quem eo quidem
bello ferociorem crudelioremq; plusquam res exigeret passim fuisse aiunt.
Quod & ipsi Lautreco non satis probabatur:qui ut erat clementissimus, si
quis ad æquas conditiones rediret;ita impatiens cōtumeliæ,si quem nactus
erat à quo se contemni putaret,uelut accidit ad Viglebanū. Nam præfecto H
castri cum per caduceatorem iussisset castro Regi cederet,isq; superbissime
caduceatorem abegisset;remisso ad præfectum caduceatore, eò se uēturum
cum totius exercitus robore denuntiauit:ubi machinæ castro essent admotæ,nullum precibus locum futurum. At is superbius abegit caduceatorem,
multa in Lautrecū Gallicumq; nomen conuitia effundens. Itaque admotis
machinis cum præfectus deditionem fecisset,iure militari usus, cū exercitū
regium lusisset,in præfectum animaduerti iussit,reliquis omnibus illæsis:&
tamen admonentibus rogantibusq; aliquot Italicis proceribus,animaduersionem suam in eum remiserat,nisi momento prius temporis hi quibus im- I
peratum fuerat antè mandatum executi fuissent,quod grauiter ipsum Lautrecum tulisse fama est.Interea cum Antonius Pratianus Pratiani iurispręfecti filius in Galliam uoluntate Lautreci rediens,(reditū tamen breuē pollicitus,quippe eum Lautrecus quòd tardius antea subministrabantur pecuniæ regiæ secum abduxerat , patremq; ideo,cui ærarii cura incūbebat,faciliorem putabat futurum ad pecunias suppeditandas) nuntiasset Regi Papiæ expugnationem,rumorq; tota Gallia dissipatus esset,plebs Lautrecū ad
cælum tollere;ueluti macula priori sublata melius sperare. Nanque alia egregia belli facinora peperisse quidem Gallis laudem:Papiam autem expu- K
gnatam,in cuius oppugnatione priori Rex hæsisset,restituisse ueterē omnē
Gallicam gloriam,priorisq; captiuitatis famam obliteraturam.Clemens interea Pontifex etsi captiuitate liberatus,uel spe ut conuenerat Neapolitani
regni recuperandi : uel quô Cæsarianos à quibus uexatus fuerat ulcisceretur,sperans etiam futurum uti Lautrecum in Florentinos male sibi pacatos
immitteret,nō cessabat Lautrecū ad Neapolim uocare. atq; ita effecit apud
Regem,ut is Lautreco imperarit,expeditionem Neapolitanam sequeretur.
Non satis id placebat Lautreco:imperia tamen regia secutus accinxit se ad
expeditionem.

A expeditionem. Vixdum abierat, cum Antonius Læua Mediolano cum Cæsarianis egressus, Sfortianos Abdiato spoliat. Huius rei admonitus Lautrecus à Sfortia Petrū Nanarrum cum tribus Aquitanicorū peditum millibus subsidio Sfortianis misit: qui mox fusis fugatisq; Cæsarianis Abdiatum recepit. Iam Lautrecus longius cum exercitu progressus, præmiserat Petrū Nauarrum ad Aquilā tentandam. Aquilani etsi Cæsarianorum aduentum expectabant, deditionem tamen fecere. Inde Troiā Galli peruenerunt. Ibi Cæsariani Gallos expectabant: Philibertusq; Chalonius Aurengius satius existimabat prælio decerni, antequam res Neapolitanorum tentarentur. Erat
B uallis inter duas acies non sane arduo descensu: eò Aurengius equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emisit, qui Gallicos equites lacesserēt. in eos Lautrecus equitatus partem mittit. Diu cum esset pugnatum, & multi è Cæsarianis qui longius procurrerant circunuenti, in urbem redierunt. Erant hostium copiæ ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores Gallicis. Hi ueriti ne eo loco impetum Gallorum sustinere possent, ut maxime possint, periculum esse ne Neapoli excludantur, concilio cōuocato optimum esse statuunt, Troia relicta Neapolim redire. Itaq; Aurēgius prima castrensi uigilia è Troia copias subduxit, crebris ignibus spem præ-
C lii faciens: non tamē ita occulte egressus est, quin ex fremitu abitum eorum Lautrecus senserit. Agitatum est apud Lautrecū sequendi ne essent hostes. sequendos plerique suadebant, precipue Michaël Salutianus: perculsas acies ac perterritas facilè dissipari posse. Dissentiebat Petrus Nauarrus: neq; enim in certius exitium properare hostes posse, quàm ad Neapolim confugientes uastam urbem & quæ diutius tantas copias alere non posset. Quid si eos sequi uelint Galli? quid impediat quo minus illis & numero & robore nō inferioribus, belli alea feliciter cadat? Emensos iam tota nocte lōga itinera assequi quis possit? Quæ tandem res cogeret Gallos se fortunæ cōmittere ad-
D uersus hostem, quem tempus mox deteriorē & locus ipse redderet, sine stabili munimento degentem? Placuit Nauarri hominis rei militaris peritissimi sententia Lautreco. itaque hostium sequendorum consilium omittens, Troiam recepit. Troiam urbem alii à ueteribus Aeculanū uocatam, alii per castra Annibalis ab aliis designatam contendunt. Lautreco culpam passim omnes adscribunt qui hostes persecutus non sit: rei militaris periti homines culpa eum quidem liberant: cum Melphi retro relicta periculum urgeret nō leuius. Apud Troiam prope olíueta urbi proxima defixerat Lautrecus bellica tormenta: unde hostibus ingens periculum & terror. Id Aurengius intuitus, pugnam Lautreco denuntiarat. Intempestaq; nocte multum
E itineris emensus erat, pugnæ tamen speciem relictis aliquot uelitibus præbuerat. quô factum est ut de hostibus sequendis consilium tardius initū sit. Ergo Melphim cum robore exercitus processit Lautrecus. ibi rustici & reliqui uicini quod non putarent eò Gallos peruēturos ob loci sitū, fortunas suas collocarāt: & Ianus Caraciolus Melphitanorum princeps cū quatuor peditum millibus urbi suæ præsidio relictus fuerat. Vbi tormentorū impetu prostrata sunt mœnia, cum nondū satis prostrata essent, Italicus miles spe prædæ summa ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendū erat

anguſtior eſſet quàm deceret, fruſtra illi conatus procedebat. hoſtes igni, F
machinis, lapidibus optimum quemq; cędere. eo die in caſtra rediit Lautrecus. Sequēti die admotis iterum machinis, cum mœnia grauius eſſent proſtrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multumq; fatigati, tandē in urbem perueniunt. Tum uerò cæſi fugatiq; hoſtes. urbs direpta, præda ingens militi parta. Caraciolus in caſtrum ſe receperat: ibiq; à Grandimōtano captus eſt: parūq; abfuit quin ab irato milite cęderetur, ni Grādimontanus cohibuiſſet militarē audaciam. Is poſtea in Galliā partes Regis ſequutus peruenit. neq; huic Cæſar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Aurēgio attributo. Sibi enim Cæſar perſuaſerat Caraciolū libēter partes Regis ſequutū. Quod ut ille facilius & nulla ſua nota faceret, G
captiuus petiit à Cæſare, quando Galli urbeis omnes fortunasq; ſuas occupaſſent, ipſe eū pecunia attributa ē captiuitate liberaret. Id cum peteret, negarit ne Cæſar quòd tranſiturū eū ad hoſtes uideret, an alia ex cauſa incertū. Iam Trecarienſes, Rapolani, Monſpiloſi per legatos deditionem fecerāt. Capua etiam recepta eſt; & Samniū totum cum parte Calabriæ: Campania tota, eo tractu quo agrum Leborinum ſitum aiunt, quem hodie Terrā Laboris uocāt, uſq; ad Neapolim parebat Lautreco. Reſtabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta cōfectum erat bellum. Eo Aurengius H
cum quatuordecim ueteranorum militum millibus, magnis itineribus Lautrecum urbibus interea aliis recipiendis occupatum, anteuerterat. abunde commeatum in urbem introduxerat, urbem munierat. Lautrecus pro tempore atq; loco paratis rebus mœnia exercitu circunuenit. Auerſa urbs nōnihil uiſa eſt uelle Gallis aduerſari: eo loco Atellam ueterē ciuitatem ſtetiſſe paſſim proditum. At tutius ſequuta conſilium, mœnibus excepit Lautrecū. is eo loco plures dies res componens diuerſatus eſt. Circa maris littus poſt Vulturnum ſequitur Clauius, apud Sueſſulam, medio tractu inter Capuam & Nolam in montibus oriens, Auerſanum agrū multis inundans locis: ita I
ut ponticulis multis inter Auerſam & Capuam fluuium oporteat iungi, ad quos ponticulos multæ ſunt molæ paſſim ædificatæ. eas cū diſieciſſet Lautrecus, ita Capuanos perturbauit, deditionem ut ſponte fecerint. & urbibus præſidium impoſitū, & ciuium mutabiles animi & ad potentiorū excipiendas res promptiores, Gallos ad Neapolim recipiendam acrius incitabant. In quam Lautrecus totus & animo & corpore incumbebat, recepta ea bellum profligatum agnoſcens. Cæterùm dū ea res agitur, Andreas Doria qui claſſi Gallicæ præfectus fuerat ē Genua ſoluens, uarie Neapolitanorum res affligebat. Id Hugo Moncada intuitus Gallicæ claſſi obuiam pergit, ex inſula K
quam uulgus Iſclā uocat, Aenariaq;. atque ut conſtantius illi occurreret, fortiſſimum quemque ex urbe deligit, claſſiq; imponit. Philippus Doria cū tota de re admonuiſſet Lautrecum, ex Gallicis etiam copiis impigris hominibus delectis, in quibus fuit Crocus Aruernus eques ſtrenuus, Moncadæ occurrit. Videbantur Galli fugam parare. prætoria hoſtiū nauis id intuita, lōgius euecta, redeunte Gallica claſſe æneisq; tormentis emiſſis depreſſa eſt: ac non niſi poſt longū certamē, reliquę uarie circūuentę, partim captæ, partim depreſſæ ſunt. Hugo Moncada fortiter pugnans interiit. Crocus, qui prior

in præ-

A in prætoriam illius nauem inuaserat, post aliquot dies uulneratus cum esset grauissime, occubuit. Alphonsus Vastius & Ascanius Columna, aliiq; plures è primoribus Hispanorum & Neapolitanorum capti. Sunt qui narrent potuisse Neapolitanam classem Gallorum impetum euadere: sed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugam Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditioné fecisse. Satis cõstat Andreã Doriam nauali prælio non interfuisse. atque eius animum iãdudum abhorrere à Gallis multi suspicabantur: qua maxime ex causa incertum. Alii ita prodidere: Cum in Sardiniam paulò antè cum myoparonibus suis & Gallicis B peruenisset, seditione leui ex causa inter suos & Gallos orta, repentè cõclamatum ad arma fuisse: Doriæq; nomen inclamatũ, cum uicissim Galli Franciam acclamassent. Visum id & Samblacardo & Rætio Cerro iniquius, atque illos in eum stimulãdi Regis authores fuisse, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupifocaldium Barbusium præficeret: qua ex re eum indignatum ad Cæsarem transiisse. In hoc ulcere ueluti unguem fuisse Daualũ & Columnam aliosq; captiuos, quos Rex quasi suos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, suos esse cõtendebat. Atque is Saonam Genuensibus attribui uoluerat, quod cum non impetrasset, desperans se eorum principem C futurum, quod iampridem concupierat, magis irritatus est. Itaque Daualum & alios captiuos qui in Galliã proficiscebantur interceperat. quos alii malunt Genuam ei à Philippo nepote missos: Vastiumq; ut erat uario atq; acri ingenio authorem Doriæ fuisse, ut relicto Rege sequeretur Cæsarem. Alii ita prodidere; Vastum hominis animum altaq; cupientem, cum maxima eũ libido inuasisset sese principem cõstituendi imperii maritimi, neque id quibus modis adsequeretur in Gallia uideret, eò eum impulisse. Cum transiturus esset ad Cæsarem, transeundi occasionem quæsiisse: utcunq; quæsitã arripuisse. Nanque Lautrecus id sentiens, ultro eum admonuerat daturum se D operam uti maritimum ei imperium decerneretur: pretiumq; pro captiuis ipse se redditurum spõsoribus datis receperat: capitaq; aliquot fœderũ ambo signis suis admiserant, quibus ipse confisus de Doriæ fide minime dubitabat. Ad Cæsarem transiens & captiuos reddidit: & Genuam Gallo parentem ad seditionem pulsis Gallis concitauit. Paulo antè decreto à Rege maritimo imperio circa littus Neapolitanũ peruenerat Rupifocaldius. Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppugnare uolebat, cũ muri & opere & natura muniti essent, ratus id quo erat nulla ni oppugnari posse urbem, tentabat si quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret. E Prope Neapolim paulo suprà Palæpolis est, Herculis nomẽ retinẽs. Ad uetera quoque mœnia Nolanamq; portam, sacellum Saluatoris: & in eadẽ regione Mariæ ecclesia. Post Palæpolim ubi hodie noua est arx cum hortis, postq; montem qui Palæpoli imminet, promontorium protenditur in meridiem Pausilypum: è regione aliud promontorium. quæ loca uarie hostes munierant, Aurengio diutino morbo, quem ex scabie Neapolitana cõtraxerat, fatigato. Dum ad Neapolim sic sedetur, Ioãnis Vrbinatis consilio Auregius ex improuiso castra Gallica cũ magna manu innadit. Horatius Ballio, cum delecta manu Italorum, earumq; cohortium quas à colore Nigras

uocabant, repentè perculsus est, mox reliqui sibi quisque consulere: alii fu- F
gere, alii prelium parare, multa impedimenta direpta. Lautrecus qui clamo rem hostilem à tergo accepisset, equitatus partem subsidio suis misit: hostes perturbati in urbem rediere. At Galli immodicis caloribus cæliique inclementia iam segniores fiebant. Ad extremum & febribus & peste (quas ortas multi uolunt hostium opera) exagitati uarie terebantur. Quod Veneti Italíque alii intuentes iamdudum dilabebantur. Accidit ut quo die multi Gallici proceres cum Rupifocaldio & Francisco Nanarro reguli Nauarrorum fratre post nauigationem longam in castra regia concederent, ratus id quod erat Lautrecus, hostes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiã G
prodiret. At illi ubi extremum agmen Lautreci redire uident, porta Brutia egressi paulatim procedere: mox signo dato Gallos inuadunt, multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia intercipiebantur: pars cedere, pars sequi. Lautrecus ubi uidet hostes acrius instare, Ioanne Candalio Fuxeo admonito, iubet ut in unum conductis equitibus impetum faciat in hostes. Ille uti imperatum erat, immissis equitibus loco depulit hostes. At dum audacius fugientes sequitur uulneratus est, ac paucas post horas desideratus. Eo die parum abfuit quin totis copiis certaretur. At illi magni interesse sua uidentes, in urbem rediere, fortissimo quoque ex ueteranis aut H
cæso aut uulnerato: cum interea haud pauciores è Gallis desiderati essent. Multi eo prælio negant Lautrecum interfuisse, at misisse tantum Candalium. Ex eius diei pugna ob Fuxei mortem Lautrecus fatigatus in febrim incidit: uigintíque dies ita iacuit, pro mortuo ut haberetur. At dum conualesceret, uiderétque castra circumiẽs suos uariis morbis afflictos, plerósque hac atque illac præter militarem disciplinam dispersos, ita acclamauit, ut renouato dolore in febrim incidens, paucos post dies occubuerit. Et sane cũ Rupifocaldius cum myoparonibus Gallicis antea rediisset, Doriáque iam Gallis apertus esset hostis, facile fuit hostibus Gallorum impetum sustine- I
re. Sunt qui scribant, dum putat Lautrecus ruptis Neapolitanorũ aquæductibus, se ciues ad deditionem coëgisse, ex graui intra aquas restagnatione aquæ fœtorem excitatum: unde Gallicus exercitus peste postea laborarit. Alii uocatum in castra Seplasiarium Italum, pestis morbíque authorẽ fuisse prodidere. Reliquię exercitus Vido Rangonio & Michaëli Salutiano attributæ sunt: hi in Auersam peruenerant: pactáque fide cum Aurengio in Galliam tutum sperabant reditum. At hostes, uel quòd nondum fœderũ capita omnia recepta uane iactarent, uel causati Salutiani audaciã, qui è Neapoli quasi dimicaturus redierat, Gallos inuadunt: fusos fugatósque partim K
in captiuitatem abducunt, partim dissipant. Multi morbo extincti, ut Vandemontius, Lotaringus, Moleacius, Vinonius, Ioannes Carleus. Franciscus Fuxeus captus ac Neapolim perductus, cum Francisco Grandimontano: atque illum qui Nauarrorum regno succedere posset, fugæ consilium captantem, propinato medicato poculo ueneno extinctum multi nolunt. Et poterat tota ea Lautreci expeditio feliciorem exitum nancisci, si clemens Pontifex, Veneti, alíique fœderati stipendia pacta persoluissent. Veneti receptis aliquot urbibus cum essent languidiores, cum Clemens exitum rei expectaret, nec

A ret,nec Rex interea Gallis subsidia pecuniámque mitteret, parta propè uictoria elapsa est:lue præsertim morbisque & ducem exercitus & militem inuadentibus. Nec uerò feliciore fato circa Genuam & Mediolanum Gallicę res tractabántur. Doria qui urbe Genua Gallos expulerat, arcē etiā à Theodoro Triuultio per deditionem recepit: cum Franciscus Borbonius Paulinus Comes obsessis(ut putabatur)auxilium non tulisset. Salutianus & Petrus Nauarrus capti ab hostibus circa Auersam, morbo an alia ui hostili occubuerint parum certum. Rangonius hyeme sequenti aliquot oppida Apuliæ retinuit, donec desperatis rebus cedendum sibi uidit. Rex primùm eo
B consilio Paulinum miserat, uti Lautreco subueniret: deinde Genuēsium res eum tentare uolebat: postremò Sfortianis & Venetis iunctū res Italicas curare. Ac multa quidem quæ è re essent suorum iubebat: cæterùm ex distantibus interuallis mandata post res afferebantur. Sequenti æstate quæsitum quæ sedes bello legeretur. Papia cum esset nuper recepta ab Antonio Læua, uisa potior: simul urbem nobilem ad quam olim Galli diutius steterant, auferre Cæsari, in rem famámque uidebatur. Erant Itali mille, Germani trecēti relicti præsidio: sed ita acriter oppugnata est urbs à Gallis, ut post quassata mœnia, cæsis hostibus, recepta direptáque sit. Sed & Mortarium &
C Nouariam Galli recepere, multáque alia oppida: pellíque Mediolano Læuam sperari poterat, ni iussu Regis Paulinus ad Genuensium res tentandas maluisset redire, uulgato Gallorum consilio. Dum Landrianum Paulinus uenisset, tormentaq; & primum agmē præmisisset, negligentiusq; suos reficeret, Antonius Læua Mediolano egressus, repētè imparatos adoritur: priusq; adfuit quàm Galli de eius aduentu cognouissent, exercitúm ue instruere aut sarcinas colligere possent. Itaque Hispani cateruatim uti quosq; casus conglobarat, in eos concurrunt. Galli aliquot uirtutis memores & Germani arma capere, Italos ad pugnam hortari, sine ordinibus eques pedesq; per-
D mixtus necare quosdam, quosdam conculcare, alios in fugā uertere. At Italus palàm in fugam uersus est, ex quo præcipuus numerus cōstabat. Hispani nihil remittere, acrius instare: ita sensim & à Gallis & Germanis fuga facta. Paulinus sibi consulens, dum desperatis rebus nequicquam fossas ingētes equo parat transire, captus est. multi simul capti: impedimenta direpta: reliqui dissipati. Exteri scriptores prorsus quod attinet ad Papiæ expugnationem, maxime cōmeatu & apparatu bellico adiutos aiunt Gallos & Lautrecum à Venetis: ibiq; Ioānem Paulum Manfronium, dum tacitus spectat uim Gallorum qua sternebant propugnacula Papiensium, sclopo ictū cor-
E ruisse. Petrum Longhenam custodiæ urbis à Lautreco præpositum. Hunc postea dum parum suo fungitur munere, urbem amisisse, interceptū à Læua. præpositos Cæsaris nomine Papiæ Apōtesium Hispanum, Ludouicum Belzoiosum, & Petrum Biragam. Narrāt iidem pluribus uerbis, Gallicę & Venetæ classis apparatum maritimum unà cum Doria in Siciliam, cuius intercipiendæ spes affulserat. utq; & Ioannes Morus Venetorum nomine, & Rentius Cerrus qui Regi militabat, ipseq; Doria cū Gallis loca aliquot Sardiniæ expilarint: aliquot etiam uolūtaria deditione receperint, dum qui Cæsaris nomine præessent, parum locis fidentes, sese ex uno loco in aliū prori-

piunt: quæ tandem omnia relicta sint. Narrant iidem Comitis Aquilani ope F multa accessisse Lautreco. Circa Troiam uariis certatū utrinque prolusionibus. Alarconem tandē cum Cæsarianis noctc Neapolim cōtendisse. Missum Petrum Nauarrum cum Aquitanico peditatu à Lautreco Melphim capto Caraciolo expugnasse: omnes Appuliæ urbes obuiam claues urbiū misisse Lautreco. Manfredonios Cæsarianis fidos fuisse: dum Manfredoniam urbem in fide Cæsaris malunt permanere. Cæsarianos uariis munitionibus erectis Neapolim muniisse: supra Martinianum montem erectam munitionem insignē, multis machinis adhibitis, cui tuendæ præpositus sit Fabritius Maramus. Fuisse Neapoli acres homines & uigilantes Hugonē Mōcadam, Philibertū Chalonium, Aurengiū, Alarconem, Moronū Cremonensem, Alphonsum Vastiū, Ioannē Durbinum Hispanū, Salernitanum, Ludouicum Icartū. Maritimis copiis pręfuisse Icardum Vauriū. multi mercatores merces supellectilemq; omnē in castra abduxere. ubi tanta fuit abundantia annonæ, ut in bienniū parata uideretur: tantaq; fuit uini etiam delicati copia, ut milites non contenti sese eo ingurgitare, pedes equorum eo abluerent. unde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitaretq; Italus & Germanus miles uinū seditiose, irrumperetq; in Capuanam arcem prætextu uini inquirendi: ubi uix à Ferdinando Alarcone manus abstinuerit, qui è fenestra præceps in aliū sese locum elludit, cæsis pluribus ex ea cohorte. Ferunt Aurengium commotum ea seditione, turbulentissimis aliquot arreptis, stipatum Vrbini Hispani, quem & Durbinum uocant, fidelissimo comitatu, ita seditiosos increpuisse, ut iuberet aperta porta ad Gallos transire. Huic Vrbino pinguissimus aqualiculus, isq; propenso sesquipede extabat. Cæterùm compensabat eam corporis intemperiem insigni animi magnitudine: cohortem habebat circa se fortissimorum Hispanorum: ipse ut ad fugam inutilis erat mole corporis uastitateq; præpingui, ita si quem fugā molientem uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quando uideret sedendo & fatigando coërcendos Neapolitanos, Rētium in Brutios misit: ad Bituntum, Ioannem Clementem Stangam, quem Bario præfecerat. In Māfredoniam, Camillum Vrsinum: Salernum, Horatium Ballionem. In Calabros, Asteum Grandimōtanum & Symonem Romanum, & Federicū Caraffam. Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patricium cum Pōperano Gallo. hi uaria loca receperunt, expilarunt, uastarunt, cęsis Cęsarianis: oppida præsidiis munierunt. Sed Asteus & Pōperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Vrsinus circa Sipontum, dum ab Hispanis qui arci munitissimæ in præsidio erant, eos qui aquatum in uicina loca eunt K opprimi uidet, accersito Georgio quodā summo ingenio homine, cuniculis actis turrim deiecit, oppressis & Hispanis & quibusdā cuniculorum ministris. Ad Neapolim ingrauescēte annona, multæ ad Lautrecū fiebāt trāsitiones: Hispani tamen undiq; excurrentes inopiam subleuabant. Hos etiā in Appuliam excurrisse aiunt. eosdem Pontificis Melphitani supellectilem, & mercatorum quorundam qui ad Gallos transibāt: & ad Auelinum procurrentes Pontificem eiusdem loci, direptis aueċtisque rebus multis, cum multis hominibus captiuum abduxisse ferūt. Est locus quem uulgò Podiū

Regale

A Regale incolæ uocant, quem sepserant Galli, dum scalis multis allatis eum se intercepturos Hispani ex urbe progressi existimant, plusquam ducentis cæsis, multis uulneratis, magna clade accepta in urbem compulsi sunt. Nec longe Gallicæ aberãt copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianisq; decursionibus utrinque certaretur. Erant molæ circa Magdalenæ locũ, quæ una die quinquies nunc ab Hispanis, nunc à Gallis occupatæ tandem Gallis cessere. duo fasceli quibus stipendia Gallis aduehebantur, parum absuit quin adcurrente hoste interciperentur: sed Italo serius occurrente bolus is ereptus ex hostiũ faucibus. Circa principium mẽsis Iulii, dum temere hostes irrisa Gallorum B socordia, in uineas proximas dilabuntur, adcurrentibus Gallis multi fatigati, pauci capti: sed fugientibus suis Hispani opem ferentes fugam cohibuerunt. addunt alii decem Gallicos equites captos: ita permutatione inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chalonium suspitione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramum affirmabat Lautreco recepisse liberũ introitum ea parte quàm præsidio seruabat. Cum appareret indiciũ falsum esse, Fabritius qui captus fuerat liberatus est: uere an falsò accusatus incertũ. Camillus frustra per dies aliquot Manfredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farnesco cum Cæsarianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exte-C ri scriptores pluribus uerbis classis Neapolitanæ direptionem, cuius suprà meminimus: & Doriæ ad Cæsarem transitum, cuius perfidiam uelant & ob Sauonæ libertatem in Genuẽsium damnum tributam: & ob alii præfecturam maris à Ludouica destinatam, & ob illustres homines captiuos à Rege, à Philippo Doria repetitos: interim tamen fatentes Alphonsi, Vastii, Dauali, & Ascanii Columnæ captiuorum susurris & pollicitationibus pellectum Doriam in Cæsarianorum partes. Narrant iidem, cum Lautreco, fœtore & corruptione aquarũ orta peste, occubuisse Michaëlem Angelũ Salutianum, & Aluigũ Pisanum, qui Venetorum copiis præpositus erat. egres-D sum è Neapoli Fabritium Maramum: à quo multæ urbes à Gallis captæ, receptæ sint. Post cladẽ Gallorũ, Bernardinus Baleritanus celeriter adcurrit ad Clementẽ Stangam, qui Regis nomine toti huic præfecturæ à Lautreco præpositus fuerat. Is è Betonte (quod & Bituntũ uocant) mouens, dissimulata clade quasi Lautrecus Neapoli recepta potiretur, uana spe omnes implebat: Bariletoq; munito se continebat: (id alii passim Barolum uocant) certioremq; clam facit Camillum Vrsinũ Manfredonia abstineat, eoq; ad se cõtendat. In Calabria Comes Burellus Cæsarianis uarie collectis occurrit Simoni Romano: congressusq; tumultuaria pugna hominem fugat. Huic oc-E currêre auxilium laturi cum Gallorum Venetorumq; turmis aliquot Boutierus & Federicus Caraffa. hi quoque incolumes dissimulata clade Bariletum contendebant. At rumor uires die acquirens peruaserat in oppidanorum aureis cladis acceptæ: ita illi introitu urbis exclusi. Hos Stãga insimulabat quasi parum constantes, sparsos ab hoste rumores dictitans: mox sibi diffidens arce se continebat. Eandem aluerat dissimulationem Vrsinus Camillus, & Tranium peruenerat. At Stanga irritatus Barelitanorum contumacia, clandestina porta reliquos excipiens è castro impetum in oppidanos facit. direptisq; rebus omnibus & captiuis abductis, ingenti præda suos pa-

uit. At Boutierus Cruceus & Federicus Caraffa captiuos remisso pretio liberos reddi iusserunt. Cum miles Italus non pareret, Gallicus cum Boutiero Italisq; proceribus multos obtrucauit. Interea Stanga, Boutierus, Caraffa, Simon Romanus, Morettus, Calaurefus, Angelus Calaurefus, Nicoletus Corsus, Iacobus Bosus Corsus, Carbo Aquitanus Vassariorũ suppræfectus de summa rei deliberant: constituuntq; quando difficile esset cum his copiolis hosti occurrere, direptis fanis & aliis locis, præda abacta inde sese clàm proripere. Multa fana expilata: ab Antonii fano temperatum, quasi is igne tutus sese uindicaturus esset. Interea Borellus auctus Cæsarianorum copiis è Calabria mouit, & Rubos & Quadratam peruenit. Rentius Gallorũ collectis reliquiis Bariletum peruenit ad Stangam: locoq; munito quiduis passurus uidebatur antequam deditionẽ faceret. eò ex Andria peruenerat Borellus. Is dum incautius equo uectus, intuitus qua parte cõmodius urbs obsideri posset, machina ex urbe emissa occubuit: relatusq; est Andriã magno Cæsarianorum desiderio. Alarco interea in Borelli locum peruenit, Bariletum obsessurus. At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus, & pleriq; alii in Canusium procurrentes, pecore multo abducto urbem laborantem commeatu subleuarũt: Quadratamq; idem Simon obsidere cœperat, ni paratiores Cæsarianos nactus soluere obsidionẽ coactus esset. Interea Veneti classe instructa Gallis qui ad Bariletum cum Rentio sedebant, auxilium tulere. erat cũ Veneta classe Ionas Nauarchus Gallus: cui ipsi uni, tot nobiles eruptiones, dum obsidet Massiliam Borbonius, quas alii Stifaco, alii Barbusiano adscribũt, acceptas Massilienses ferunt: huius hortatu soluit Veneta classis è Barileto: ubi & quidam Dominicum Bẽbum adfuisse, alii classem eius aiunt. Hi Molfetam oppidum maritimũ progressi, moxq; irruentes in muros, erectis signis Gallicis oppidanos perterritos fudere: partâque præda & multis captiuis abductis potiti sunt. occubuit tamẽ ea in oppugnatione Federicus Caraffa: uulneratus alter quoque magni nominis Ionę Comes, quẽ à patria & corporis exiguitate Vasconem paruũ uocabant. Regressi deinde Bariletum iidem Nardi nomine loca insignita depopulati sunt: atque ibi classis Gallica cum auxiliis Gallicis præstò fuit: quò factum est ut uicina loca undique in Gallorum uenerint ditionem Id intuitus Alarco, conscriptis copiis mouit ex Andria circa Tranium. Ioannes Coradus Vrsinus & Simõ Romanus Brundusium classe obsidebant: urbeq; potiti direptis passim omnium fortunis sunt. Arx munitior uidebatur, nec priore alterò ue impetu expugnari potuit. Id intuitus Simon Romanus pergit ad locum contẽplandum. Dum incautius disquirit qua parte collocari aptius possint machinæ bellicæ, breui machina emissa prostratus est: immatura morte à Gallis iuxtà ac Venetis deploratus. Interea Orengius mittit cum ualidissimis copiis Ferdinandũ Gonzagam. hic è Quadrata uariis excursionibus Gallos & Italos qui ad Bariletum & Tranium sedebant fatigabat. Eò tandem contendit ipse Orengius cum Alphonso Vastio, Daualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbem acrius munierunt. Id illi intuiti oppugnatione abstinuere. Erãt Barileti multæ Gallicæ & Aquitanicæ cohortes, sed lõgis uigiliis attenuatæ, & ad paucitatem redactę. Corsi, Veneti multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Vetu-

A ne Veturio, Stanga, Caraciolo, Camillo Conrado Vrsino, hostes in Grauinam & Matteram sese recepere: uidebanturq; Galli duce Cerro latius euagari, ni Venetorum societate amissa, qui cum Cæsare redierāt in gratiā, acceptis maritimis aliquot oppidis rursus cōpulsi essent Bariletum. Ibi exagitatus est Corsorum seditione Rentius, cum stipendiorum solutionē tumultuosissime efflagitarent: ut iam in seditiosos machinas aliquot emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui tormentis præpositus erat, dilata re, tandem iræ sedatæ essent. Fuitq; Rentii laudata cōstantia, qui urbem pulsis undique Cæsarianis eò usque tutatus sit, donec iussu Francisci Regis B literis acceptis de pace inita cum Cæsarianis certior fieret. Hæc ab exteris scripta referre libuit, quando quibusdam nostratia omnino sordescūt. Addūt iidem, dum Nauarrorum Regis frater cum Rupifocaldio classe uectus esset in castra Gallica ad Lautrecū, salutatione utrinque reddita ingemuisse Lautrecum: rogasseq; adolescentem, quis eum lanista ad talem lanienam emisisset. Itali scriptores initium fugæ à Germanis & Gallis ortum uolunt: culpa plane liberare Paulinum, qui parum solicitus fuerit de hostiū aduentu, nemo posset. At Galliæ omnia in deterius audita Regem angebāt: & liberorum captiuitas & belli tædium utrunque principem ad mitiora incli- C nabant. Feruente adhuc bello, nobiles aliquot aulicos qui formandæ pueritiæ liberorum regiorum dati erant, procul ab his Cæsar amādauit, plerosq; ferreis uinctos compedibus in triremiū suarum dedidit remigia: ex quibus quidā, captis his triremibus à Mauris, Tunete oppido à Cæsare recepto, stipem mendicantes in Galliam rediere. Causam prætexuit Cæsar, quòd didicisset Iacobi Belliuultii coniuratione tentata redeundi in Galliam consilia. Ea indignitate motus Rex, captos aliquot ex Hispanis triremibus quoque suis addixit: nec uerò prius liberauit quàm liberata parte suorū qui manus Maurorum euaserant. Exhausti cum essent ambo pecuniis, ad pacis condi- D tiones reditum est: ea composita est soluto ingēti pretio pro liberorum redēptione. Remissaq; à Cæsare Burgundiæ petitione, Cameraciq; sancita, eò conuenientibus Margareta Cæsaris amita, & Ludouica Regia matre. Post multum tempus procrastinantibus Cæsarianis redditi Regii liberi pecunia illis Baionæ appensa. Regii liberi cum prope Fontem Rapidum uenissent, inde retro perducti sunt, ita iubente Velasco magistro equitum Castulonēsi: ut multum Annæ Mommorantio laborandum fuerit in his celeriter recipiendis, causante Hispano uel nūmos minus fideliter appensos, uel retractum ex itinere Hispanum fœcialem ad Regem missum. Ducta in Galliam E Eleonora Cæsaris soror. Rex Burdigalæ diutius cùm liberorum reditū expectasset, ægre tulit Cæsarianorum procrastinationes. Vbi audiit Baionam appulisse obuiam profectus, non longe à Mōte Marsano Aquitaniæ oppido, apud Veriense cœnobium mulierum sacris addictarum, uxorem nocte celebratis nuptiis duxit. Bononiā cum esset profectus Cæsar ad infulas imperii accipiendas, Gallicum fœdus iterum renouatū est: aliquotq; annis Galliam pace frui contigit, quibus nihil admodum memorabile gestum est: nisi quòd interea adnitente Gabriele Grandimontano Cardinale Clemens Pōtifex Massiliam magno comitatu ad Regem peruenit. Ibi multa inter Pon-

tificem & Regem agitata dicuntur. Nupsit tandē Catharina Medices Hērico Aurelioru Duci, uni è Regiis liberis. Regnū is postea felicissime est moderaturus & humanissime. Rex præter cœnobia aliquot pōtificiis attributa, annuas quoque pensiones constituit: & gemmam nobilem quæ pretium omne superabat, quæ Tholosæ in ecclesia diuo Saturnino sacra asseruabatur, Pontifici petenti dedit. Pontifex in eius gratiam Claudium Ginorium, I. Scotum & Oddonem Castilloneum purpuratorum cardinaliúmque numero adscripsit. Romam reuersus Pontifex liberam donationem episcopatuum, cœnobiorum, aliarumq; præfecturarum ecclesiasticarū Regi, sublatis electionum priuilegiis, prærogatiuisq; concessit. Lutetiæq; multi interea uiolatæ persuasionis damnati sunt, uiuiq; exusti: Cæsarq; per suos apud Germanos inuidiam conflans Regi, dissiparat in multos è Germania animaduersum: contendereq; cœperat, ne Gallica legatio Germanico conuētui interesset. Itaque scriptis literis Rex suspitiones diluens, neq; in Germanum ullum animaduersum, neque obtrectatoribus suis fidem habēdam ostendebat. Interea Clemēte Pontifice non sine ueneni suspitione extincto, Alexāder Farnesius, qui se Paulum tertium dici uoluit, Pōtifex designatus est. Atque is Rodolpho Pio ad Regem, & Gaspare Contareno cardinale in Germaniam sæpissime misso, fidē faciebat futurum uti mox conciliū sacrosanctum toties à Germanis petitum indiceretur. Indixitq; primùm ad Mantuam, inde ad Veronā, postremò multos post annos ad Tridentum. Sed uel Regibus, Cæsareq; ipso, uel ipsomet Pontifice, purpuratisq; dissimulātibus hactenus irrita omnia fuere. Atq; is ab omni dissentione cū semper abhorruisset, Columnenses tamen tot bellis attriuit, auitis ut castris oppidisq; eis cedendum fuerit. Reliqua quæ pertinent ad pontificatum pie administrās: sedulusq; si quis unquam in principum dissidiis componendis. Paulo antea fato functa est Ludouica Sabaudia mater regia, ex morbo qui multos annos eam torserat. Et post aliquot annos Antonius Pratianus summus iurisprætectus, uel cancroso ulcere, uel igne sacro: cui nondum animā agenti pecuniam, supellectilemq; omnem auream & argenteam Rex asseruari iussit: liberis tamen postea attributis castrorum fructibus, donec quicquid id esset æris alieni dissolutū esset. Franciscus Sfortia Carolū Meruelium regiū apud se legatū comiter admissum, tandem occidi indicta causa iussit, agitata consilia in se proponens. Quo scelere Rex & indignitate contumeliæ percitus, diu hac de re apud Cæsarē expostulauit. Henricusq; Angliæ Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pōtifice negatum, illi apertus esse hostis cœpit, palamq; instituta maiorumq; sanctiones reiicere, Thoma Moro & Ioāne Roffensi qui decretis eius æquum esse negabant obtēperari, necatis. Atque is eo tempore male apud suos acceptus cum esset, glisceretq; iam popularium seditio, opem ferente Rege popularium motus sedauit. Parabat interea Cæsar classem & robore copiarum & omni apparatus genere instructissimam: nec regiis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficisceretur. Quæ causa fuit uti Rex consilia agitata crederet de Massilia intercipienda. Barcinone diu in anchoris cum stetisset, mox cum ingenti apparatu soluit: rogauítque Regis legatum, admoneret Regem ut absenti sibi fides eius & amicitia

A amicitia perinde ut præſenti conſtaret: nec quicquam rerum interea in Italia moliretur. Cæſar cũ tantis copiis primùm in Baleares inſulas, inde Leonis Giro ſuperato Sardiniam peruenit. Ex ea ad Ticinum profectus ad portum Phari quem Farium uocant appulit: mox in Goulletam locum munitiſsimum profectus: quem locum tribus locis quadraginta continuos dies oppugnauit, uix & ſuis & hoſtibus reſpirãdi ſpatio tributo. Nam Itali parte una, parte alia Hiſpani, mari autem Andreas Doria cũ claſſis robore & tormentis emiſſis, & omni oppugnationis genere obſeſſos terrebant: tandémque poſt quadrageſimum diem ui perrumpentes munitiones, ſimulati-
B one extractis è propugnaculo barbaris, locũ cæſis eis occuparunt. ibi octo dies cum refeciſſet exercitum, Tunetum peruenire parat: id nouem millibus à Goulleta abeſt. Qua ad urbem peruenitur, hinc ſtagna & aquæ: inde olíueta. medio itinere inter olíueta & aquas pergunt Cæſariani. Ariadenus Aenobardus qui regnum ſuperioribus annis inuaſerat, ad aduentum Cæſarianorum copias contraxerat, ut multitudine ita robore Cæſarianis impares: ratus tamẽ ſiti Cæſarianos fatigatos, medio ſe in itinere intercepturum, ad eum locũ quo putei aliquot ſiti ſunt, illis occurrit. At illi ordine pergentes, nihil aduentu hoſtiũ perterriti ſunt. Numidæ nunc cedere, nunc aduer-
C ſis equis congredi, implicare & perturbare Cæſarianos parant. illi ex oliuetis ſclopis emiſſis fortiſſimum quemq; è barbaris proſternere. Ita hoſtes poſt breue certamen in loca ſe munita recipiunt. Cæſar circa puteos hos pernoctauit. Sequẽti die inſtructis copiis Tunetum proficiſcitur. Erat ipſe in prima acie cum quatuor millibus Hiſpanorum ueteranorum, cum totidẽ Italorum ueteranorum millibus, equeſtribuſq; copiis è ſua familia comitatúq;. Media acies è quatuordecim millibus Germanorum conſtabat: qui & ipſi calones, lixas, reliquaq; caſtrorum impedimenta aſſeruabant. Extremam aciem cum ſexdecim Hiſpanorum, quorum maior pars è tyronibus conſta-
D bat, ducebat Fernandus Daluadus Toletanus Dux Albæ, cum duobus millibus equitum, quibus princeps Bondegarus è familia Mendoſarũ præpoſitus erat. Eratq; dies ſacer Magdalenæ, cum repentè obuiam ciuibus uenientibus, intellexit Cæſar Aenobardum fuga ſibi conſuluiſſe: caſtrũ à Chriſtianis qui captiui aſſeruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit, & Altzachenum Tunenſem Regem admonuit, nihil eſſe quòd urbem diripiendam militi daret: ſe curaturũ ut aliquot ſtipendiis ſolutis ſalua urbe illi eſſet conſultum. At ille uel ſuorum rebellionem ulturus: uel per ſpeciem belli potentiorum opes direpturus, orare cœpit Cæſarem urbem militi prædæ da-
E ret. Ita immiſſi Cæſariani præter ius gentiũ, cum ſe dedentibus parcere debuiſſent, oppidanos cædere, prædam undique auertere. ſi qui in manus uenerãt, obtruncare: direptaq; urbe caſtrum receptum eſt. Altzachenũ in regnum Cęſar reſtituit. Inde Goulletam rediens quã ſibi uolente eo retinuit, pręſidioq; firmauit, uictor in Siciliã appulit. Ex eo prælio, & quòd ſuperioribus annis ad Viennam profectus erat, Solymanumq; obſidionem ſoluere coëgerat, cæſis etiã multis ex eius exercitu, magna gloria apud omnes fuit. Cum interea Cæſariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solymani legatos liberaliter honorificeq; excepiſſet: ipſeq; uiciſſim ad eum legationẽ

misisset: quodq; cum eo fœdus sanciisset. Ad quæ Rex respōdebat,accepis- F
se item & misisse legatos ad Turcam & Cæsarem & Ferdinandum:ut mirū
sit quod sibi licere putant,cur in se uelint reprehendi. Cum uideret Casarē
id agere ut fortunis omnibus eum euerteret:cum uideret se à Solymano ita
urgeri ut differre nō posset,quin uel se illi pacatū fore promitteret,uel hostē
experiretur,adactū esse necessitate cum Solymano placabiliore hoste depa-
cisci inducias. Verū istas inducias ea ratione se depactū, ut quoad eius fieri
potuit, Christianis in uniuersum cōsuleretur. Sed magis antea irritatus Cæ
sar putabatur, quòd Ferdinando Cæsaris nomine bellum in Huldaricum
Vuirtembergæ Ducem gerente, Huldaricum pecuniis Rex iuuisset: nam G
aureis Gallicis militi ab Huldarico persoluta stipendia didicerat. Quæ ipse
ita refellebat, quasi emisset ab Huldarico montis Pellicardi comitatum fi-
duciaria uenditione. Quem porrò in usum uerteret nummos, sua nihil in-
terfuisse: & antiquo fœdere quod cum Germanis intercedat, si spoliato ho
mini succurrisset, nō protinus uiolata cum Cæsare postea inita fœdera. At
Rex interea septem legiones in Gallia conscripsit:quibus lustratis belli iam
consilia agitare cœpit. Et plane male simulatam amicitiam diffui aperte æ-
quius fuerat,erumperéque concoctas diutius odii inter utrumque faces:dū
continuum inter æquales discordia malum utrumque ad ueteres simulati- H
ones reuocat.Sed occultiora Cæsaria odia & consilia: Gallica consilia pri-
usquam res adornatæ essent, ipsi Cæsari notissima. Mortuo interim Fran-
cisco Sfortia,in Carolum Sabaudianum belli procella uersa est:quem soror
consanguinitate mutua Gallo, uxor Cæsari affinitate deuinxerat. Atque ut
interim uxorum moribus dediti sunt uiri,totum se à Galli amicitia iampri-
dem auerterat Sabaudianus, Cæsarem sequutus, uicarius imperii designa-
tus fuerat: ipseq; Cæsaris amicitia cum fœderibus omnibus sibi cautum es-
set, sese securum putabat. Eius belli hæ causæ relatæ sunt.Fuisse Amędeum
primum Ducem Sabaudiæ:huic Ludouicum,Ludouico Amędeum alterū, I
Amædeo huic Philippum successisse:nupsisse Philippo Margaretam Ducis
Borboniorum filiam,ea lege matrimonio adiecta,ut qui ex eo nascerentur,
si contingeret Amædeum Philippo superstitem esse,hi Philippi patris loco
Amædeo auo ad eas ditiones résque peruenirent, ad quas Philippus si ui-
xisset,successurus erat:ex Philippo natos Philibertū, qui sine liberis deces-
sit,Carolū qui eo tēpore Sabaudiæ imperabat:Ludouicam Francisci Regis
matrem,quæ Margaritæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta,Phi
lippi patris loco Amædeo auo succedere debeat, in omnia quæ censeantur
eo iure ut diuidi possint inter hæredes,& cadere possint in fœminas:quæ o- K
mnia cum uindicarit Carolus,iure matris iuste repetiisse Regē.Ad hęc:Ni-
ceā & Villamfrancā & Taurinorū oppida in fide Comitū prouinciæ fuis-
se:quæ omnia Sabaudiani occuparint:ut & arces & uicos cōplures ex Salas
siorū principatu,qui Delphinatus Viermensis est in clientela. Eam Rex sibi
fuisse belli causam proponebat.Sunt qui putent quo tempore Clemens Pō
tifex Massiliam uenit, uoluisse Regem cum eo ad Niceam cōuenire:sed re-
cusante Sabaudiano, dilatum cōuentum, translatúmque in Massiliam:un-
de Regis ira in eum nata sit. Alii, quòd se Carolus Sabaudianus totum ab
iii eius

A eius amicitia ad Cæsarem transiens auerterat: accidebátque sæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiorem eam causam belli referunt. At Cæsar eo animo & consilio Regem in Sabaudianũ mouisse aiebat, ut hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros Insubrium finibus cõiungeret: commodioremq; & ad inuadendos Insubres expeditionem, & ad receptos tuẽdos facilius præsidium haberet. Rex Diuione agens, postea quàm morbo graui liberatus est, huius belli cõsilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellẽte iniit: Heluetiorum etiam opera usus, qui Geneuates male Sabau-
B diano placatos, ad se iam pelliciebant. Missus est ad Sabaudianũ Gulielmus Poietus eo tempore præses senatus Parisiensis, qui res maternas, Niciam, aliaq; oppida repeteret. Atque is feroci oratione usus, cũ Sabaudianus negaret sese rebus à maioribus suis longissimo tempore possessis cessurum, proinde libenter compromisso se curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime suspectum, uti Regi salua essent sua iura, maxime Sabaudianũ turbauit. Eo enim digresso mox Chabotius cum multis equitum peditumq; millibus adesse nũciatur, uix ut Sabaudiano fugiendi locus, indeq; sese proripiendi daretur. Is itaque & Cambrienses, & Sabaudianos reliquos ubiq;
C præsidiis impositis recepit. Mox in Taurinos profectus, Thurinum, Fossanum, ac pleraque alia oppida ditione tenuit: Pedemontanamq; omnem regionẽ, quæ Sabaudiano parebat exceptis Vercellis. At Antonius Læua, qui Cæsaris iussu Mediolano præerat, dum hæc parari uidet, repentè Vercellis leue imponit præsidium, Cæsarem tota de re admonens: proinde pacis consilia simularet, donec contractæ essent copiæ. Contractis copiis & Vercellas & Mediolani principatum sartum se illi tectumq; præstaturum. Cęsar ad Paulum Pontificem scribẽs, arbitrio se eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum conditiones recepit. Proinde mitteret è suis fide-
D lissimum unum aliquem: interea ne quid miles in ullas Mediolanensis agri urbes grassaretur. Ea cum celeriter ad Regem essent perlata, misit ille Ioãnem Lotaringum Cardinalẽ ad pacis conditiones recipiendas. Interea Chabotius copias Vercellis admouebat. In eius castra misit Læua qui denuntiarent ei, Vercellas antiquum esse patrimonium Mediolanensium principum: dum ineuntur pacis conditiones iniquum esse in agrum Mediolanẽsem impetum fieri. Ita Lotaringi consilio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam is interdictum à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut possessione esset Cæsaris attingerent. Alii aiunt, Chabotium suopte
E usum consilio, copias à Vercellis reuocasse: ob quæ postea in odium Regis grauissimum incurrerit. Nam Vercellis receptis (quod alii ei facile, alii difficile tunc uolunt) ad Mediolanum recipiẽdum facilior patebat uia. Heluetii etiam perculso Sabaudiano ad eius spolia detrahẽda aduolauerunt: Geneuatesq; in libertatem factionésque suas asseruerunt. At Cæsar de Mediolano reddendo consilia cum regiis legatis iniens, nunc uni ex liberis Regis eo se cessurum aiebat. Nominatoq; à Rege Henrico Aureliorũ tunc principe, usumfructũ eius principatus cedi sibi à Rege uolebat: ac ne quidẽ sibi, at ei ex liberis cui daretur. Quæ cũ Rex reciperet, cõtractis iam à Lęua copiis, cũ

admonitus esset nihil instare periculi totus repentè auersus est à pacis tan- F
diu simulatæ conditionibus. Ipse etiam Læua Franciscum Salassiorum prin
cipem, quem fama erat ad Regé proficisci, uti postea Taurino præficeretur,
in suas iam partes pellexerat. Atq; is Lugdunum postea profectus, redeunte
iam Chabotio cum imperio, circa Fossanum missus: sed adiunctis aliis mul-
tis æquali cum imperio. Cæsar è Neapoli Romá profectus magnifice exci-
pitur, diuq; concoctum odium male dissimulans tandem effudit. Nam cum
Pontifex & reliqui omnes patres existimarent eum à pacis non abhorrere
conditionibus, repentè nihil nisi prælia sese meditari ostédit. Conuocatisq;
patribus & legatis principum & populorum si qui adfuerunt Romæ, acer- G
ba hac oratione in Regem, qui iam spe in Mediolanum perneneràt, usus est.
Cum pleraq; Pontifex Maxime, Patres conscripti, à maioribus nostris pru
déter decreta sint, tú nihil laudabilius, quàm quòd uos ipsos & sacris DEI
OPTIMI MAXIMI & Romanæ quoque urbis moderatores esse uo
luerunt: ut nobilissimi & integerrimi uiri sacra pie sanctéque tractando, &
rempublicá hanc optime gerendo, imperii decus honoremq; tuerentur. Ac
maiores quidem nostri rationes semper coniunctas cum uobis habuerunt:
sibi id persuadentes, quantuscumq; esset imperii decor, per uos magnificen-
tiorem reddi: uosq; ad parem curam imperii tuendi & augendi hortantes. H
Quod si ullo tempore factum est, hoc quidem certe faciundum fuit. Scitote
enim hodierno die statuendum uobis esse, utrum posthac uiolétos alieno-
rumq; principatuum inuasores hortari ipsi debeatis, ad uioléter occupatas
restituendas res, an etiam sacrorum istorum uestrorú authoritate tueri ma
litis. Etenim si illi funesta illa sua arma, propagandorumq; finium immen-
sam cupiditatem, quam legibus nostris defendere non possunt, sacrosancta
ista uestra authoritate tueantur, alii ritus, alii Pontifices, alia sacra quæréda:
ad quę confugientibus ne quiritandi quidem locus sit relictus. Sin auté pro
uestra dignitate & prudentia ea quæ ab aliis occupata sunt reddi ęquú cen- I
seatis, erit ratio cur decreta uetera patrum nostrorum in ornatissimis homi
nibus & sanctissimis, ad pontificatum sacrásque dignitates præficiendis, iu
re & tueri & laudare debeamus. Atque equidem si est fortis imperatoris, cú
omnia auxilia labefactari conuelliq; uideat, ferre opem reipublicæ, oppres-
sos recipere, consulere publicæ tranquillitati: est etiam sanctissimorum at-
que integerrimorum patrum, quales uos omni tempore extitistis, interclu-
dere omnes uiolentiarum uias: tollere faces seditionum & simultatum: hos,
qui secus faxint atque legibus uestris in rite rebus repetendis statutú est, uo
bis hostes decernere. Qua in re quem non moueat Caroli Sabaudiani exi- K
lium? qui ferro & armis & exercitus robore tot urbibus, tot castris, laribus
etiam patriis cedere coactus est? Quare labor in hoc uindicando ac tuendo
sit ille quidem meus: studium uerò in homine nobilissimo restituendo cô-
mune mihi uobiscú esse debet. Ita enim constituere debetis Patres conscri-
pti, hactenus causam nullam neque grauiorem, neque magis afflictam po-
tiusq; à uobis suscipiendam, neque ab Imperatore uindicandam ad uos esse
delatam. Agitur uerò nihil aliud in restitutione Sabaudiani Pótifex Maxi-
me, quàm ut nulla sit posthac in imperio dignitas: in uobis nobisq; præsidiú
contra

A contra arma funesta: nullum perfugium, miseris à potentioribus expilatis, pulsis, uexatis. Sed quando Franciscum Galliarũ Regem audio sperare aliquem se aditum ad aures uestras esse habiturum:& quosdam queri dum affinem unum ex meis tueor,potentissimum me Regem eundémque affinem in me prouocare ruptis fœderis legibus, uiolatáque affinitate: respondebo non illius quidem uerbis, quibus ille nullis usus est, sed uiolentiæ, factisq; Rege indignissimis. cuius equidem uiolentiæ exercitationem cum incredibili audacia,tum etiam perpetua securitate muniuit:docebóque semper ab hoc uno ruptas & fœderũ & amicitiæ leges, à me uerò persancte hactenus B cultas & constantissime retentas. Atque ut incipiá ab initio & extrema prioribus conferam (omittam etiam quo astu in clientelam Ludouicus Rex à Maximiliano auo meo receptus sit Mediolanẽsis principatus,iniecta spe certissima matrimonii nostri cum Claudia filia,)quis apud uestri ordinis homines de Fráncisci Regis authoritate industrius?quis apud exteros sæpius egit? quæ tanta contentio?quę cum proximis simultas,quam ego non pro nostra amicitia susceperim?susceptam reclamante etiá Maximiliano auo ad extremum perduxerim?Quis uerò ignorat,dum Heluetiorum bello ille implicaretur,& contenderet Maximilianus Cæsar auus re ipsa, dilectione pater,uti C aliò per Galliæ fines exercitum in eum mouerem, constantissime id me renuisse?Neq; uerò is ipse negabit,quin audita eius Mediolanẽsi uictoria,profligatísque Heluetiis gratulatus ei sim de tanta uictoria: ut mirarentur familiares nostri quid accepto uictoriæ nuntio tantopere lætarer, Henrico etiam Nansonensi Comite ad eum misso. Nec uerò temporaria fuit ea gratulatio: fœdera inuicem pepigimus arctissima; quibus ego filiam eius sane quàm libenter uxorem accipiebam. Atqui hanc totam coniunctionem conspirationémque nostram certi homines calumniis confictisq; uanis rumoribus diremerunt:horrãtes eum ad infulas imperii Maximiliano defun-D cto nobis præripiendas,quas tamen Germanorum ope ad me deferri uidebat.Ita multis ad deprauandum paratis splendore honoris obiecto suspitionibus,eorundẽ & confictis sermonibus exacerbatus ille,totum se ab amicitia nostra auertit. Iamq; ab eo tẽpore quo uterque imperium ambiremus, inter nos zelotypia quædam nata est: etsi legato apud me suo interea hanc honoris petitionem saluis fœderibus amicitiaq; nostra futuram receperat. Videte ut facta uerbis responderint. Vbi uidet me cunctis suffragiis Cæsarem renunciatum, obsides à me flagitat pecuniæ nomine, quam curatores mei rectorésque adolescẽtiæ pacti fuerant regni Neapolitani ergò. Ac mox E defuncta filiola,cum qua mecum matrimonium pactum fuerat,iniecit nouam mentionem de Renata uxoris suæ sorore ducenda. Expectabá quorsum ea obsidum efflagitatio tenderet. His ne putatis eum contentũ?Imò uerò legatis missis in Germaniá illos quidem in me acuebat: illos ad libertatẽ uocabat:prorsus ut nouarum rerum initiũ mihi expectãdum fuerit, ni gliscentem iam seditionem cópescuissem. Quin & Robertum Marchianũ eodem tẽpore in fines meos,& Héricum Alebreti principẽ, submissis ualidis equitũ peditumq; copiis,in Nauarrorũ regnum immisit:coactus sum tandẽ ab instituta mea cũ eo amicitia desilire,& cũ Leone Pontifice agere de meis

finibus tuendis, ueteriq; imperii patrimonio recipiendo. Ita expulsis Gallis F
è Mediolano, cum ille ipse cui tantos spiritus adesse uidetis, captiuitate mei
iuris esset factus, nihil durius in hominem bello captum cogitaui: at potius
quo pacto reconciliata inter nos amicitia perpetua esset. captiuum in Galliam remisi, pacta ei sorore in matrimonium. Et fuerat quidem indicatũ nobis antequam ipse dimitteretur, prædixisse eum, ubi liber ad suos rediisset, nequaquam se fœderis leges seruaturum. Ita mox reuersus fœdera Madriliensia fregit: authorq; fuit fœderum Italicorum quæ ad me Italia pellẽdum ipse ille primus cum Pontifice Clemente, Francisco Sfortia, Venetis, Henrico Britanniæ Rege iniit: contractisq; quantum nunquã antea copiis, Lau- G
trecum in Italiam misit. qui & pleraq; Mediolanensis principatus loca recepit, & Genuenses subegit, Spéque iam deuorans Neapolitanum regnum, uirum fortissimum Neapolim misit; ubi quæ strages Gallorum fuerit, ipsi recordamini. Admonitus tandẽ fisciq; inopia coactus resipiscẽs, rursus noua fœdera proposuit: quæ & ipsa à me recepta sunt Samarobrinẽsi cõuentu. Restitutiq; ei liberi obsides: quibus receptis renouatisq; fœderibus apud Bononiam, cũ Gabriele Grandimontano eius apud me legato. Cùm Viennam Solymanus obsideret, ego autem in communem hostem nostræ persuasionis expeditionem pararem, pro ueteri reconciliataq; nostra amicitia H
petii, iuuaret me nummorum parte qua posset: quod ille tam præcise negauit, prorsus ut exulceratum eius animum agnoscerem. Neque uerò clanculum à rebus nouis abstinuit. Scitis enim ipsi Marauilliũ legatum eius, quòd nouis rebus studeret Mediolani cæsum: totaq; Germania submissos qui uarie in me homines extimularent. Nam bellum quidem Vuirtembergicum suo ære gestum, ne ipse quidẽ negare solitus est. Præterea quod grauiter me tulisse nõ inficior, aliquot ex meis bello captos, triremibus addixit, nec prius soluit quàm ego multos liberarem, quos ipse querebatur remigiis meis addictos. Per Dinteuillanũ quoque Italicos aliquot principes solicitauit: nihil I
opinor aliud captans quàm ut uos libertate per me parta priuaret. Iam uerò quid commemorem Sabaudianum affinem meum, propinquũ eius, in mei contumeliam fortunis omnibus spoliatum, nullo iudicio, non rite repetitis rebus? Cum tamen eũ ipsum non ignoraret fœdere Samarobrinensi adscriptum. Ferebam ego te iandudum Francisce Rex, ferebam: aliquando animum commotum ad ulsciscendas tuas iniurias reuocabam ipse & reflectebam. Cedebam amicitiæ: dabã multa affinitati: tribuebam omnia publicæ tranquillitati: distrahi me nolebam à bello Turcis inferendo. At ubi uideo nullũ tibi te statuere modum, urgeri me sentio ad conatus tuos comprimẽ- K
dos. Sabaudiani istæc principatus occupatio, quorsum tendat agnosco, ut facilior uia pateat ad Mediolanum recipiendum. Verùm hoc quod iandudum factum decuit, certis de causis ut facerem adduci non potui. Nunc denique obuiam tibi eundum est, cum tandem neminem esse uideã quin agnoscat fœdera omnia à te uiolata, iniuste affinem meum tot urbibus oppidisq; spoliatum. Atque ego quidem ita existimo, patres conscripti, si de pacis cõditionibus inter nos nõ conueniat, è re esse Christianæ reipublicę, nostras ut lites controuersiasq; singulari ipsi certamine dirimamus. Nec tamẽ

in eam

A in eam partē hæc accipi uelim,quaſi nulla ſit ſpes inter nos concordiæ.Ego
» quidem cōtendam atque enitar, ne quis publicæ paci deſuiſſe me queratur.
» Nam Regem ipſum expletum Sabaudiani miſeriis,ad æquas fortè uenturū
» pacis conditiones non deſpero.Quod ſi neglexerit:cum & uetera & noua
» omnia fœdera ruperit,cum nullo iure Sabaudianum inuaſerit,cum iudicio
» animi certo perpetuum ſe hoſtem imperii declararit,ſpero futurum uti re-
» preſſos eius conatus audiatis. Vos quidem facta noſtra comprobare æquū
» fuerit:reuocare hominem ab inſtituto ueteri aliorum opprimēdorum.Ego
» quantum cura, diligentia , uiribus contendere potero,enitar ut libertatem
B ueſtram tuear:afflictámque fortunam affinis mei uindicem.Hæc ille cum di
xiſſet,Pontifex hortatus eſt eum ad pacis conditiones ineūdas: ſibi perſua-
ſum dictitans eſſe futurum uti æquis conditionibus acceptis,ab armis Rex
diſcederet. Cæſar præcidit omnem ſpem pacis, ni Allobrogica oppida &
Subalpina nuper occupata Sabaudiano redderētur.Eam Cæſaris in ſe ora-
tionem cum intellexiſſet Rex: longo poſtea interuallo miſsis ad Pontificē
legatis,has literas dedit quibus ſeſe purgabat illi, Cæſariſq; orationi reſpō-
deret.Eam cum ſciam à Rege ipſo dictatam,malui hiſtoriæ ueritatem ſecu
tus huc adſcribere, quàm nouas ipſe rationes orationéſue comminiſci. Sūt
C autē hæ Regis literæ. FRANCISCVS GALLIARVM REX
PAVLO PONTIFICI MAXIMO, CARDINALIBVS,
LEGATIS, SENATVI'QVE ROMANO. S. Maxime
» uellem beatiſsime Pater,ampliſsimi Cardinales,& diuerſarum gentium cla
» riſsimi legati,tum præſenti mihi adeſſe contigiſſet,quum iſtic Carolus Cæ-
» ſar, ea quæ illi mecum intercesſerunt, longa oratione uobis commemora-
» uit. Commodius enim ad ſingula capita reſpondiſſem, neque ſuſpenſa nūc
» iudicia ueſtra tenerentur, oratione tantum alterius percepta.Sed quoniam
» id mihi non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum , ad ea dun-
D taxat,in quibus non tam res mea,quàm honos agitur: quô uos rei ueritate
» ante oculos propoſita,facilius in quo totum contineatur iudicium, intelli-
» gatis.Quanquam idipſum quoque,quàm mihi ſit futurum difficile, nō am-
» bigo : quòd quum neq; Cæſar legatis apud ſe meis,illius ſuæ orationis ex-
» emplum tradere,neq; legatus eius, quæ de ſcripto mihi recitauit, eorū mihi
» deſcribendorum copiam facere uoluerit: ego ad ea tātum reſpondere poſ-
» ſum,quæ uel ipſe memoria utcumque commendaui,uel meorum ad me li-
» teris ſunt perſcripta. Sed me in iis difficultatibus,tuę me(beatiſsime Pater)
» æquitatis, rectiſsimiq; iudicii perſuaſio, & quam de illo ueſtro ampliſsimo
E conſeſſu opinionem concepi,plane recreant ac reficiunt:magna ut me ſpes
» teneat fore,ut nudæ ueritatis cauſa,etſi ob has difficultates iniquo imprimis
» loco conſtituta,tamen aditum ad omnium & ſingulorum aures omniū af-
» fectuum uacuas inueniat. Ac ne diutius expectatione uos teneā:Sane Cę-
» ſar,dum quæ à ſe faciunt,amplificare oratione:contrà quæ à nobis,aut ſub-
» terfugere reticendo,aut obſcurare dicendo uoluit:mihi eius quam texendā
» ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantùm partem attigiſſe uiſus eſt , atque ex tota
» cauſa, id quod ſibi commodum eſſe iudicauit, elegiſſe. Veluti(nam & e-
» go omittam uanam ſpem nuptiarum cum Claudia iniectam,quā & ille ſibi

omittendam putauit) dum ab eo exorditur loco, quòd quum ego primùm F
ad regni hæreditatem sum uocatus, illustrissimum uirum Anaxonensem
Comitem ad me miserit, retinendæ firmandæq; inter nos amicitiæ gratia,
simul meminisse debuit, se à nobis reiectum eo tempore non fuisse, quo po
tissimùm hæc amicitiæ inter nos cõciliatio, magno sibi futura erat (uti cer-
te fuit) præsidio: ut scilicet (quod maxime omnium rerum cupiebat) è mani-
bus se subduceret Margaritæ amitæ suæ, & ab aui Maximiliani (qui tum e-
ius tutelam ingratis & inuiti administrabat) potestate atque imperio ere-
ptum assereret. Atque dum adiicit (id quod ego etiam tum ex oratoris apud
se mei literis intellexeram) se acceptis de uictoria mea, deq; receptione Insu- G
brum nunciis, non minorem cepisse animo uoluptatem, atque ex alia qua-
cunq; re fuerit accepturus: cur me sperare nõ debuit, si par illi successus cõ-
tigisset, eodem in se beneuolo futurum animo? qui quàm illi eius rei memo
ria obstrictum esse me sentirem, nunquam præ me dissimulanter tuli? Sed
hoc meo iudicio subiicere non debuit, se tum auo Maximiliano morem nõ
gessisse, à quo scilicet, ut dũ ego eo bello implicitus essem, alinnde mihi bel-
lum inferret, urgeretur. Nanque ut hoc ne aggrederetur, obligatum se iu-
risiurandi atq; existimationis periculo intelligebat. Adde, quòd eodem ipso
illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi H
antea esse conquiescendum putaui, quàm ut ille Hispanias omneis (quæ nõ
adeò lubentes illum Regem accipiebant) dicto sibi audiẽtes habuerit. Nec
cuiusquã ego quàm ipsius stare uelim testimonio, quid tum ego, quid lega-
tus meus à me ita iussus, ex ipsius cõmodo utilitateq; susceperit atque per-
fecerit: fauórque meus & authoritas quãtum rebus ipsius opis atque incre-
menti attulerit. Addit subinde, pacti sibi cum altera filiarum mearum ma
trimonii mentionem. Ego uerò persancte me affeuero, quũ ad me de obitu
earum allatum est, nõ maiorem ex patrio sensu dolorẽ cepisse, quàm quòd
ereptam mihi hanc uidebã arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At I
quum subdit, eo tempore quo ego & illi ad imperii dignitatem unà uterq;
aspiraremus, subortam primùm inter nos fuisse quãdam ueluti zelotypiam,
& simultates subinde natas: quanquam ego tamen eius apud me legato sæ-
pennmero professus eram, me perinde hanc honorum petitionẽ existima-
re, atque si eandem uterque puellam ambiremus: meq; adeò (utcunque res
casura esset) in eadem uelle cum ipso amicitia integra inuiolataq; permane-
re. Ego proculdubio iis me uerbis apud eius oratorem usum esse nõ nega-
bo, neque non orationi meæ uoluntas consentiebat. Quod uerò queritur,
ubi Cæsar fuit renunciatus, me obsides ab eo flagitasse, non contentũ ad a- K
micitiæ nostræ firmamentũ superioribus fœderum uinculis: ad hęc nouam
illi matrimonii mentionem cum Renata meæ uxoris sorore iniecisse: nihil
dissimulanter fateor, à me omnes esse initas rationes, ut hæc nobis amicitia
sancta esse posset atque sempiterna. Atque adeò, si cum filiarum mearũ na-
tu maior mihi fato erepta esset, altera tam tenera ætate, ut nuptiarum expe-
ctatio diuturnior esset futura, ego nihil mihi humanarũ rerũ prius agẽdum
esse iudicaui, quàm de renouãda (nam ea res noua nõ erat) cum Renata ma
trimonii mentione: perspicuúm ne hoc facere Carolo potuit, me quacunq;
posset

A posset fieri ratione,retinendæ eius amicitiæ studiosissimum fuisse?Nec aliò
» spectant,quam hîc ipse obiectat,obsidum efflagitatio. Etenim quòd annua
» centena solatorum nummûm aureorū millia, quæ mihi ex fœdere Neapo-
» litani regni ergò pactus erat,diutius quàm par erat debebantur:Ego,ne cō-
» cidente fide ob dilatam multorum annorum pensionem,amicitiæ quicquã
» decederet,obsides aut potius prædes esse mihi flagitandos duxi : quos utiq;
» petiturus non eram,si ad constitutam diem mihi Carolus nomen dissoluis-
» set.Cuius procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior uisa est,nō adeò ta-
» mē ex ea commotus sum,ut(quod ipse quiritat) ego uel in Germania quic-
B quam aduersus eum per legatum meum solicitauerim,uel Robertum Mar-
» chianum ulla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem legato
» meo,ubi sacri Romani imperii ordines,quibus cum me tū peruetus amici-
» tia,tùm principatus Mediolani ratio sociarat, per occasionē mihi salutaret:
» meq; ostenderet non ignarū esse, quæ'nam mea esse deberet & cum illis so-
» cietas,& erga illud ipsum sacrosanctum Romanum imperium obseruantia.
» Et legatus quidem ille meus in comitatu etiam num agens meo,sanctissime
» deierat,se præterea nihil quicquam in Germania molitū esse. Quòd si aliàs
» fecisse conuincatur,proculdubio nec uolēte,nec sciente me,nec impune la-
C turus,id fecerit.In Robertum autem, ego Caroli oratori etiam auxilium si
» rogaret ex fœdere,me laturum obtuli:& militem quem Robertus in regno
» meo insciente me conscripserat,statim ubi ad aures meas permanauit,gra-
» uissimis edictis reuocaui,nec id sine magno Roberti incōmodo,qui præter
» spem ab eo milite nudatus,haud ignobiles arces nō ita multo pòst ui ac de-
» ditione captas amisit.Nauarrorum autem Regi Hērico quòd tulerim sup-
» petias,mihi hoc criminosum esse minime potest.Etenim iis fœderibus,quæ
» Carolo mecum intercedebāt,diserte hoc exceptū erat,nisi certo præfinitoq;
» tempore illi cum eodem Rege conueniret,ego quas alio ex fœdere Henri-
D co debebam suppetias,rogatus ferre possem:idq; etiam fide in Carolum in-
» tegra,& inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus.Itaq; suppetias Hen-
» rico tuli,sed Carolo præmonito:atq; ita tuli,magis ut mihi uerendum sit,ne
» Henrici conquestio,quòd serius,quàm Caroli accusatio,quòd tulerim,im-
» probitatis sit maculā allatura.Quibus ex rebus,beatissime Pater,uosq; am-
» plissimi Cardinales & clarissimi legati,satis(mea quidem sentētia)intelligi-
» tis, nullius nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De
» fœdere autem Madriliensi,quod uocāt, apud Mantuam Carpetanorū ictō,
» iam toties ac tam abunde à nobis dictum est,ut tam sæpe dictū dicere,mihi
E esse superfluum uideatur.Tantùm hæc constanter affirmabo,uirū bello ca-
» ptum(id quod apud omnes constat) si postea quàm de redēptione pepigit,
» adhibita custodia obseruatur,liberandæ fidei reum non esse.Ego uerò non
» modò toto itinere,ex quo id fœdus ictum fuit,sed etiam ad Fontem rapidū,
» quo primùm ex loco sum liber dimissus,etiā maiore quàm dum essem Mā-
» tuæ,præsidio ac diligentia obseruabar:adeò ut obstrictam illis fidē habuis-
» se,qui diligentiæ suæ potius quàm fidei meę confidebant,nullo iure condē-
» nari possim;imò liber & cum libertate fidei,atq; sine ulla obligatione,me ad
» meos receperim.Quare quod addit Cæsar,fuisse sibi antequam ego dimit-

teret,indicatum,ex me plerosque audiuisse, non seruatum iri eius pacis & F
fœderis conditiones:ego id me dixisse non dissimulabo. uidebā enim eiusmodi esse conditiones,quas seruare neq; si poteram, debuissem:neq; ut uellem,potuissem. At fœderis Italici societas,à qua sibi ut liberos mihi meos restitueret,denunciatum fuisse inquit,eò contracta fuerat, ut per eā Cæsar ad æquiores adduceretur conditiones,& redemptionis meæ pretio cōtentus esse uellet. Lautrecanam uerò expeditionem,sicut omni asseueratione confirmo,ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptam fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant:ita fateor,me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter omnes recusante conditiones,omnis ut spes pacis G
iam sublata esset,opportunitatem hāc,ex adornati iam exercitus occasione, amplexum fuisse.in quo bello,si,quod obiectat Cæsar, occubuit Lautrecus dux fortissimus,imò(quod dissimulare nequeam)bona pars exercitus fœde periit,tamen negare non poterit,quin si Deo Optimo Maximo uisum fuisset,ita meum exercitum à pestilenti clade, sicut ab hostiū ui adhuc fecerat, defendere,aliò atq; inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuisse. Porrò Samarobrinensis conuentus indictus quum fuisset,ad ea mitiganda,quæ in Madriliensi pactione iniqua nimis,neq; tolerabilia uiderentur, nō modò nihil mitigatum est,sed adiectæ aliæ præterea non minus iniquę conditiones: H
quas ego tamen accipere sum coactus,quòd me tæderet indignę ac diuturnæ liberorum captiuitatis,quorum calamitas ex dulcissima commendatione naturæ,mea mihi calamitas esse uidebatur. Quæ cum ita sint,nunquam uel in maximis rei gerendæ opportunitatibus,ut a pactione discederem,aut in eam quicquam offenderem,adductus sum.Imò uerò quo tempore Turcarum exercitus bellum in Austriam circuntulit,(ad cuius me rei mentionē Cæsar reuocat)ego Balansono,qui ab eo missus cataphractos equites & pecuniarium à me flagitabat subsidium, quanquam de pecuniis quidē nō assensi,quòd nummularius nō sim,à quo pecunias flagitare Cæsar debeat,cui I
tum satis esse oportuit,quod uicies cētena millia nummûm aureorum à me recēns accepisset, tamen obtuli liberaliter, quod maiores mei quibus nihil unquam est præscriptum, ubi de suo aduersus hostem religionis ageretur officio,præstare sunt soliti,id me perlubentem esse Christianæ reip.præstaturum:ut copias scilicet meas omnes (etsi multæ mihi tum proponebantur à bello quiescendi occasiones)tamen ipse præsens uel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat,uel aliò quouis,& quæcunq; rei postularet necessitas educerem:ita tamē, ut Cæsari nihilominus principem ea in expeditione locum nō grauarer ex officio cedere;ac ne suspectę cuiquam essent K
uires meæ,potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico cōscribere.Quòd si eò uocatus fuissem, eo proculdubio descensurus eram apparatu,bonam ut partē eo ex bello accepturus fuerim uel gloriæ,uel periculi. Iam quod attinet ad Bononiense fœdus ,atque Marauillii cędem,mei apud Franciscum Sfortiam legati,non uideo quare Cęsar horum mentionem facere hoc loco uoluerit.Nam Bononiense quidem fœdus quem ad finē ictū fuerit,plane omnes recordamini.At Marauillii cædes,etiam ut ille quicquā aliter molitus sit,atque illū decuerit,(id quod minime mihi persuadeo,certe nullum

A te nullum à me huiuſmodi habuiſſe mandatū ſcio) tam indigna tamen fuit;
» tam ſceleris & nefandi flagitii plena,ut antea nunquā exiſtimauerim Fran-
» ciſci factum à Cæſare probatum iri: qui quo amplius atq; latè patens habet
» imperium,eo plurium legatorū opera,atque apud plures ut indigeat,neceſ-
» ſe eſt.Quanquam(ut uerū ingenue fatear) ubi me intellexi de tam immani
» ſcelere,apud ipſum Cæſarem affinem ac fœderatum meum, Franciſci uerò
» dominum,à quo tam atrocem acceperam iniuriam,fruſtra querimoniā de-
» tuliſſe,commotus ſum ſane:neq; diſſimulabo,nihil quicquam unquam mihi
» accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum,quàm hoc turpiſſimū Sfortiæ fa-
B cinus laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectat,à me
» præter Samarobrinenſe fœdus quædam aduerſus eū in Germania eſſe con-
» ſtituta,atque inita conſilia;maximeq; bellū Vuirtembergicū meo ære fuiſſe
» geſtum:Primùm hoc iterum profiteor atque àgnoſco, me in Germaniā le-
» gatos ſæpenumero miſiſſe.nam & ego,& maiores mei, coniunctas ſemper
» habere uoluimus cū Germanis principibus & ciuitatibus rationes.etiā no-
» ſtra memoria uiſum eſt,quāuis inter ſe Cæſares & Galliarū Reges bello cō
» tenderent,Germanicæ tamen & Gallicæ nationū amicitiam ac ſocietatem
» nō ideo fuiſſe diſſolutam. Tum à me pecunias eſſe Vuirtembergæ Duci nu-
C meratas,nunquam ire inficias uolui. Ex eo enim Montis Pelligardi oppi-
» dum emeram,quod is tamen anno uertente(ut inter nos conuenerat)refuſa
» pecunia redemit atque recepit:me non perlubente profectò,qui oppidū il-
» lud quàm pecuniam mihi maluiſſem.in quos autem uſus ille pecuniam eſſet
» conuerſurus,nunquam ad me pertinere arbitratus ſum. At hoc magis mi-
» ror,non fuiſſe hoc loco à Cæſare prætermiſſum, de quo ego quàm honeſte
» queri poſſit nō uideo,aliquot uidelicet ditioni eius ſubditos homines,bello
» à meis captos,diutius fuiſſe in triremibus aſſeruatos.Simul enim meminiſſe
» illū oportuit,quàm indigne meos triremiū ſuarum addixiſſet remigiis,prę-
D ter æquum & honeſtū;ac per ſummā iniuriam,à liberorum meorū obſidū
» famulatu comitatuq; ui abſtractos:ſimul ſuos quum fateatur ſtatim meis ab
» ſe miſſis,per me quoq; fuiſſe liberatos,ignorare non potuit,à ſe ipſo moram
» fuiſſe, quo minus ipſe ſuos quoq; maturius ex me reciperet. Quod adiicit
» in ſe quoſdā ex Italia principes uiros, à me fuiſſe per Dinteuillanū ſolicita-
» tos:Ego id mihi certe non facilè perſuadeam , cū quòd nullū à me Dinte-
» nillanus mandatū ea de re acceperit,tum quòd nullum mihi cū Cæſare bel-
» lū intercederet.Quòd ſi mihi aliquot inſignes ex Italica nobilitate uiri me-
» reant,haud uideo quemadmodū Cæſar initorum in ſe conſiliorū,aut uio-
E latorū fœderū inſimulare me hoc prætextu poſſit. Qui ſi uoluerit,dum tam
» creber eſt in cōmemoranda libertate Italiæ per ſe reſtituta,hoc interim Ita-
» licæ nobilitati iugū imponere,ut ab eo quū receſſerint, mortaliū nulli dare
» nomen audeant: hoc certe fuerit libertatē eorum ſimulatione propugna-
» tionis expugnare,ac re ipſa ſeruitutē,mentito nomine libertatis imponere.
» Atq; ut iā ad Mediolani principatū ueniamus:Sæpe mihi Cæſar per legatos
» ad me ſuos ſignificauerat, niſi fidē ipſe Franciſco Sfortiæ iam obſtrictā ha-
» buiſſet,eum ſe principatū mihi omnino traditurū fuiſſe.Itaq; mortuo Fran-
» ciſco,ſublatoq; eo excuſationis prætextu , quum ueniſſe tempus uiderem,

deesse mihi ea in occasione nolui. Misi, qui eũ principatũ mihi à Cæsare repeterent. Significauit ille, sese uni ex filiis meis æquiore animo traditurum: Aureliorũ ducem nominaui, in quẽ ut ego potius quàm in aliorum queuis hunc trãsferri principatum cuperem, multæ me & magnæ rationes inuitabant: quas quoniã ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reip. pacem, ocium & quietẽ pertinere maxime arbitrabar, Cæsari explicandas & cõmemorandas curaui: etiã atque etiã rogans & obsecrans, ut quæ sua esset ea de re mens, animi status, & cogitatio, mihi aperte & ingenue indicare uellet: quemadmodum & ego mea omnia cõsilia candidissime, citraq; omnem dissimulationem eius oratori exposueram. Tandem post multas ultro citroq; nuntiorum & literarum missitationes, orator eius acceptis (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæsarem mihi asseuerauit postulatis meis assensisse, tantùm ut principatus eius usufructu cederẽ, quem deberi mihi contendebã. Nolui hanc unã reliquã usufructus cõtrouersiam retinendæ inter nos amicitiæ moram ullam afferre. Cessi, renuntiaui, Cæsarem animi ac sensus mei certiorem feci; plane ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam impedire possit, modò quę legatus eius est pollicitus, ea duntaxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantũ & honestis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipso tempore, quo hæc inter nos tractabantur, se facturum affirmabat: atque si alias proponeret, satis signi se daturum, se nolle omnino ut inter nos conueniat. Igitur dici non potest à me stare, quominus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas conditiones, quæ mihi sunt ab eius legato propositæ descenderim: à quibus ipse si decesserit, omnis in eum neglectæ pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis tã sum & fui studiosus, ut etiã superiori tempore, quo nec mihi Cæsar, nec liberis meis Mediolan. principatum restituit, nihil aduersus eum molitus sim. Imò quo tempore Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modò à bello quieui, sed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæsar expeditionem adornaret in Africam, ego (ut ipse uoluit) cum omnibus pacẽ colui: & quod facere tũ poterã minore (quàm nunc obtinente Italiam Cæsare) impendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis abstinui. Qua in re tuã in primis conscientiam Paule Pont. Max. implorare mihi libet. In cæteris uerò omnibus, quæ ad Christianę reipub. quietem & cõmoda pertinent, nulli concedere uelim Christianorum principum, ut ea maiore quàm ego persequatur affectu ac studio. cuius mei instituti esse possunt indicia, solida satis & expressa, Gallorũ meorũ mores ac disciplina. Quamobrem, beatiss. Pater, uósque amplissimi Cardinales, & clarissimi legati, ea satis omnibus nota patiẽtia, qua mihi factas iniurias huc usque tuli: hæreditaria mea filiorumq; iura, iam tandiu per alios me ferente occupata: interdictum, ne quid mei, quod in re aut possessione Cęsaris esset, attingerent: copiarum mearum à Vercellis de medio quasi iam desponsę ac destinatę uictoriæ cursu reuocatio, & statiuis in castris, ne quid tumultus excitaretur, collocatio: constituendæ pacis amplissima & libera facultas Cardinali Lotaringo permissa: usufructus de quo memini cessio, satis omnia declarãt, pacéne an bello iura mea obtinere maluerim. Neq; uerò sanctitati

A ctitati tuæ mirum hoc loco uideri debet, si quod sentio liberius profiteor.
» Nam si occupator alieni, quiritari audet interim ac dolere: ego quid facere
» debeam, qui tã ampla patrimonia uideam mihi ac liberis meis per iniuriam
» auferri, & nostra cum ignominia retineri? Quod uerò ad Sabaudiæ Ducẽ
» pertinet, Non uideo qua ille se tueri aut defendere ratione possit, apud quẽ
» toties expostulatum sit, à quo toties flagitatum, rationẽ ut inire mecum uel-
» let de iis rebus, & quas à maioribus suis nullo iure occupatas, meo damno
» possidebat, & quas hęreditario iure pertinere ad felicis recordationis matrẽ
» meam, ambigere non poterat. quas quũ ipsa dum uiueret, sæpe ad eum cer-
B tos uiros repetitũ miserit, cum mandatis (ut sororẽ decebat) humanissimis.
» Ego item ab eius morte, uiros meorũ iurium peritissimos, quiq; iis discepta-
» toribus qui sunt illi à cõsilio, ea singulatim exponerẽt, sæpe misi. In quo ego
» quum tandiu nihil profecerim, necessariò mihi ueniendũ ad arma fuit. Qua
» in re uerò nihil à me peccatum est in ea fœdera, quæ cũ Cæsare mihi inter-
» cedunt: quibus etsi prohiberer, ut ne cum ullo Italico principe aduersus illũ
» consilia cõmunicem, nõ uideo qua ratione bellum istud Allobrogicum ad
» se spectare Cæsar arbitretur, uel ad eã causam ullo modo pertinere: quũ in-
» terim exercitus meus (uti nũc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit qui-
C dem, quæ ab eo resciuerint quo iure quã ue iniuria possideri: atq; ut ne id fa
» cerent, diserte à me fuerit omnibus interdictũ. Neq; enim si fœdere Sama-
» robrinensi Sabaudiæ Ducis mẽtio inter Cæsaris fœderatos iniecta est, ideo
» tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eũ esse trãs-
» latum intelligo. Nam neq; is eo in fœdere, uelut qui cum iniretur, intercedit:
» neque uox de rebus meis quæ ab illo tenerentur, ulla eo in conuentu missa
» est. Itaq; ex ui eius fœderis neque cedi, neque renunciari potuerunt. Atqui
» ego & antea speraui semper, & nunc etiã spero fore, ut Carolus pro neces-
» situdine affinitateq; nostra, meã potius iure ac legibus nitentẽ, quàm iniquã
D Sabaudiensis causam sibi esse suscipiendam ducat. Quanquã hoc ego tamẽ
» uideo, (quod satis mirari nõ possum) cęterorum, qui & ipsi armis in Sabau-
» diensis bona inuaserint, factum à Cæsare non reprehendi, duntaxat repre-
» hendi meum; qui cũ illo sim maximis uinculis & propinquitatis & necessi-
» tudinis coniunctus, & ea tantũ recuperare uelim, in quibus luce clarius ius
» habeam, & non nisi rite repetitis rebus arma cœperim. Atque adeò bea-
» tissime Pater, paratus sum sanctitati tuæ, si hoc ita libuerit, iura mea omnia
» ex tabulis autenticis explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero discrepare
» intelligat. Quòd si ille in animum induxerit suum, quæ mea sunt mihi red-
E dere; ego uicissim, si quid à meis præterea occupatum est, non grauabor
» illi restituere. Iam quod Cæsar inquit, si de pacis inter nos retinendæ cõ-
» ditionibus non possimus conuenire, è re atque commodo fore Christianæ
» reipublicæ, nostras ut controuersias singulari certamine dirimamus: Ego
» quum hactenus, si quis uitæ meæ splendori notam ullam allinere tẽtauerit,
» abunde mihi satisfecisse uidear: & quum hæc duelli à Cæsare cõmemora-
» tio, uoluntatis tantum declaratio, non etiam pronocatio esse uideatur, aut
» decoris atq; honestatis nostræ oppugnatio; Ego inquam, breuiores esse no-
» stros enses existimo, quàm ut congredi tanto interuallo disiuncti possimus.

Arnol. Ferroni Lib. VIII.

» Quòd si nos propius occasio aliqua stiterit (id quod credibile est omnino F
» futurum, si res ad arma redierit) atque si tũ Cæsar eandem retineat, quã nũc
» se habere ostendit decertandi mecũ uoluntatẽ, meq; tum ad certamen pro-
» uocauerit, non recuso, quin si existimationis meæ defensioni defuero, probi
» me atq; graues uiri, inter profligatæ famæ homines repudient: id quod mihi
» acerbius futurum esset, quàm certamen ipsum formidolosum. Sed quod
» subinde Cæsar declarauit nihil accusandi aut suggillandi mei causa se dixis-
» se: neque dicta sua ita uelle à quoquam accipi, quasi omni pacis spe sublata,
» iam classicũ ueluti cecinerit, Ego uerò non minimam ea ex re uoluptatem
» me cepisse profiteor. Porrò, hæc sunt beatissime Pater, amplissimi Cardina- G
» les & clariss. legati, quæ apud uos commemorari uolui, non accusatorie, aut
» lædendi cuiuspiam animo, sed purgandi mei causa: utq; omnes intelligant,
» quàm ego in publicæ pacis studia, & cõmoda reip. propensissima sim uolũ-
» tate, atque omnẽ ad arma cum Cæsare deueniendi culpã à me semper absu-
» turam, sicut adhuc abfuisse perspiciãt: id quod omnes sine ulla dubitatione
» iudicaturos spero & confido, quicunque secum diligenter reputauerint ad
» quas ego me continendæ pacis studio demiserim cõditiones. Illusit dein-
ceps nimia imperii propagandi cupiditas Carolo Cæsari. Exceptus Neapo-
li & Romæ magnifice: incitatusq; Italorum uocibus iã spe Galliam hause- H
rat: triũphos Iul. Cæsaris meditabatur. Augebant spẽ undiq; plaudentes Ita-
liæ urbes. Nanq; è Roma decedentẽ Senenses omni honorũ genere profuso
exceperũt: atq; eo loco obuiũ habuit Ioannẽ Lotaringũ cardinalem, qui ad
sedandas controuersias ad Pontificẽ mittebatur. atque is cum Cæsare col-
locutus non alienum à pacis conditionibus putabat: præsertim qui non ut
purpuratũ unũ è multis, sed ut Regem ab eo se exceptum uideret. Inde Flo-
rentiam Cæsar perueniens ab Alexandro Medice Florentinorũ Duce, Flo-
rentinaq; omni nobilitate hilariter exceptus, Lucam peruenit. Vbi iterum è
Roma redeuntem Lotaringũ (quippe pegasario uectus cursu redierat) ob- I
uium habuit Cæsar Forũ Nouum, ille classe in Galliã rediit. Ex Foro Nouo
accito iã Germano milite Hispanoq; instructo exercitu pergere cœpit: Pla-
centiam peruenit; obuiasq; habuit Sabaudiani & Sforitæ nuper fato functi
uxores. Sabaudiana mariti exilio suoq; mota, uarie in Gallum accendit Cæ-
sarem. Inde Mediolanum perueniens consilia omnia belli iniit, misso Anto-
nio Læua, qui Fossanum urbem occupatam ualido Gallorum præsidio op-
pugnaret. Ipse interea Astæ commoratus, oppugnationis euentum expecta-
bat. Antonius Pratianus, cui Mompesatio cognomen, Fossanũ præsidio se-
pserat. Læua, immissis militibus, emissis ex urbe æneis tormentis oppugna- K
tionẽ eo deserere die coactus est. admotis machinis sequenti die, cum strata
muri parte facilem aditũ suis putaret, maiore ui opus uidens, distulit oppu-
gnationem: interea tamen per strages iacentium urbẽ sese introiturum ia-
ctitans. Sunt qui addant (sed incerto authore) cum iterũ refecta mœnia stra-
uisset, ingenti multitudine lignorum fasciumq; è uirgultis contracta, fossas
replet: Gallos ex urbe pice sulphureoq; igni uirgultorum fascibus immisso
lusisse eam oppugnationem: simul Mompesatius ad omnia intentus, globis
æneis uarie Cæsarianos infestabat. Læua ubi uidet uim frustra esse, ad pa-
ctiones

A ctiones uenit:liberum exitum pactus cum omnibus sarcinis prædaq;: quod Mompesatio non placebat.Sed multi spe prædæ conseruandæ,ad hæc nobilissimus quisque sibi ob ignauiam metuens,recipiebat eas conditiones.Et iam his conditionibus urbem Cæsariani recipiebant, nisi Sabaudiani uxor quæ gratia apud Cæsarem multum ualebat,parentandum suis cæde Gallorũ uoluisset.Quid enim,si alieni principatus inuasores,qui primi oppugnati sunt,præda onusti in Galliam redeant, non ausuros eos in posterũ? ita iussus iterum Læua urbem oppugnare.Et iam annona urbẽ deficiebat,& sulphurei pulueris copia.Sed cũ edicto Mõpesatii ingẽs pretium addictũ esset
B eis,qui sulphureũ puluerẽ in urbẽ inferrẽt,repentè illatus in urbem ingens numerus.Quo factũ est ut Læua oppugnationẽ non tẽtarit:ad Cæsarẽ scripserit,nisi his conditionibus urbẽ reciperet,futurũ uti nunquam ea potiretur. Nã Capillatus quidã natus ex urbe cui Villario nomen Tholosæ proxima,ueluti transfuga exceptus,penuria annonæ non se quidẽ transfugisse, (nam ea abundare Gallos simulabat)sed ob patratũ facinus in Galliis simularat.quæ causa fuisse uisa est multis uti mox Cæsar deditionis leges acciperet.Misso à Mõpesatio ad Læuã Ioanne Santiasterio, cui cognomẽ Sanctimartino,qui & ipse perbelle simularet ad Franciscũ se missum Salassiorum
C principem,sciscitatum uerẽ ne ad Cæsarem trãsfugisset:quæ enim causa tot rebus Fossano instructo?unde factũ est ut Læua ante Cęsaris aduentũ cupidus urbis recipiendæ,pacis ęquas conditiones proposuerit,receptis tantùm equis maioribus,qui ipsi ut deditionis lex seruaretur mensi sunt,intra octauum diẽ.Alii putant inuito Mompesatio urbẽ relictam,ob reliquorũ ignauiam,qui irã Cæsaris Sabaudianæq; uererẽtur.Sed Læua in Mompesatium & Gallicos multos proceres ea humanitate usus est,equos ut his etiam maiores seruaret.Multi intra octo dies tritico frumentoq; equos maiores affatim pauerunt,detracto potu aliquot dierũ.Cæsariani ignari doli,cum equis
D receptis potu eos satiari nõ uiderent,primùm admirati sunt:mox fœda strage multis potu nimio necatis,dolos sensere.Ad Cæsarem quidã profecti spirantẽ Galliæ excidiũ nacti sunt,quippe aut sese unũ è Germanis miserrimũ, aut Franciscum Regem unum è Gallis infimum futurũ iratus dixerat.Suadebat Læua Cęsari Thurinum oppugnaret. at Cæsar iam Galliam spe uorans,sciẽs urbẽ munitã,neq; Gallo paratas adhuc copias, in prouinciã Narbonẽsem per Niceã sibi properandum putauit.Ita pergit ualido instructoq; exercitu,qui ex Germanis,Hispanis,Italisq; constabat: nihil ut neq; ualidius neq; instructius nostra ætate uisum periti rerũ æstimatores contendãt. Pri-
E mam aciem ducebat Fernandus Toletanus Dux Albæ: ea robore Germanorum & Hispanorum constabat. Mediæ aciei præfectus fuerat Alphonsus Daualus.Equites cum flore nobilitatis sequebantur,duce Antonio Pymentelo proximo Cæsare. Extremum agmen ducebat Ioannes Fernandus Mauricus:uelites excursoresq; attributi Ferdinando Gonzagæ,qui magna celeritate copias pretergressus,infesta omnia iam Gallis reddebat. His tantisq;. Cæsaris copiis sese adiunxit Andreas Doria, cum ueteranis Italis aliquot militibus,è Genua profectus,unà cum Salernitano principe.hi Antibolo urbe prouinciæ expilata,Massiliẽsem orã infestabant. Ferũt Hispanos

ceu ad certam prædã cõtendẽtes, Galliã ingressos, obuolutos genibus Cæsaris, prostratosq; inuicẽ gratulantes uisos Cæsari, qui agros Galliæ feracissimos uberrimosq; eis attribueret: Quasi summo in imperio id esset æquius quod potentius. Et quô certior esset Galliæ inuasio paratiorq; Cæsari; uno eodemq; tempore ea dũ à Cæsare parantur, actis raptim multis Burgũdionum Germanorumq; millibus, Henricus Nansous in Galliç Belgicæ parte, quæ Cæsaris imperio parebat, Peronam urbẽ inuadere cœpit: ea capta Lutetiæ admoturum se copias iactitans, uel solùm cũ uictore exercitu, uel adiuncto Cęsare: cui uictori adiuncturũ sese copias palàm ferebat. Simul eodẽ tempore cum Franciscũ Salassiorum principem ad Cæsarẽ transfugisse hostes uiderent, nihil nisi Galliæ excidiũ expectabant. Cæsar instructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Dominæ cognomen. Ibi caduceatore præmisso, qui denuntiaret ni se dederent extremą passuros; id tantum audiit, deditionem ne expectaret: denique, pro fide se ruituros. Itaq; admotis machinis peditęq; Hispano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die cõtinuata oppugnatione, multis Hispanis cæsis, in quibus fuit Garsilassus Larzegus, homo rei militaris peritissimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præsidio relicti erant fere omnes in oppugnatione necati, pauci atq; hi saucii supplicio affecti. Inde uentum ad Aquas Sextias. eum locũ attribuunt multi Aquensi ciuitati, quã destitutã à Gallis Cæsar ingressus est. Rex apud Viennam consilio de summa rei habito, salutaria eorũ audiens cõsilia, qui expectandos Heluetios & peditẽ Aquitanicũ aiebant: ad quem scribendum Henricus Rex Nauarrę iampridẽ missus fuerat. dum parantur copiæ, trahendi belli consilia probauit. atque ut à tergo tuta omnia relinqueret, Franciscum Marchianum & Philippum Dammartinum comitem præfecit Peronæ, excepturos Nansoum. Cæterùm imminens ei cura de Cæsare erat, quem nondũ Auenionẽ Druentiamq; transiisse sciebat. Anna Mõmorantius summæ rei pręficitur. Ioannes Paulus Rentius Cabillonem mittitur, cum delecta equitum peditumq; manu. (hunc locũ Cabelliorũ coloniã ueteribus fuisse prodidere.) Ianus Carociolus Melphitanus princeps, & Ioannes Boneuallius Arelatum: Antonius Pratianus Mõpesatius, & Antonius Rupifocaldius, cui Barbusio cognomẽ, Massiliã. Castra nõ longe ab Auenione posita: ubi & Heluetiorũ & Germanorũ & Aquitanorũ cũ Francisco Calmõtio Lausuno, Narbonensium Gallorumq; plus quã triginta peditũ millia; equitũ lectissimus numerus appulit: Summo ordine à Mõmorantio locatæ copiæ. Castris locus is delectus, quẽ neq; Cęsar ui expugnare; & situs munitione & militũ robore deterritus, neq; eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferroq; prouincia uastata à Mommorantio. si quid usui hosti esse posset, corruptum. sterile ac inops solùm & uacuum relictum. Vineas aiunt summo consilio minime corruptas, famelico & egenti hosti ut ad cibum in præsens collaturas, ita expleto ac sub dio recumbenti parum salubres. Quod si Cæsar nondum accitis à Gallo auxiliis Auenionem occupasset, multo omnia Gallis duriora futura creditũ est. Accidit ut Monteianus & Boysius & Ioannes Boneuallius, qui paulo antea missi erant ad ludificandos hostes, uarie Cæsarianos exciperent. Ferdinandus

nandus

A nandus Gonzaga cum mille quingentis leuibus equitibus Transium castrũ occupans,cũ Monteianũ & Boysiũ uico quodã proximo excubare audiret, eò mox aduolans,& Boysiũ & Monteianũ multis necatis captos abduxit. Boneuallius uicũ sciens parũ aptum ad hostẽ repellendum,eadẽ nocte longius secesserat.Interea Cæsar ad Aquas Sextias rationem inibat, si quo tãdẽ pacto pontem ædificans Druentiam tranaret.Sed cum obnoxiũ se Gallorũ incursionibus uideret,consiliũ abiecit.Et paucis pòst diebus,cũ molas circa Druentiã ædificasset,ob tantas copias alendas,Paulus Rentius è Cabillone cum delecta Gallorũ manu prodiens,molas deiecit:iamq; aduentante Gal-
B lico equitatu , prodeuntibusq; Hispanis aliquot horis uariis excursionibus decertatum est;non sine hostium cæde,multis etiã Hispanis captis.Ante aliquot dies Turnone occubuit Franciscus Valesius unus è regiis liberis, maximus natu,regno successurus.Veneno sublatũ multi credidere,idq; passim tota Gallia uulgatũ.Rex ipse literis ad Germanos scriptis,tã execrandi facinoris administrũ fuisse Sebastianũ Mõticucullanũ Comitẽ scripsit. De eo supplicium apud Lugdunum sumptum est: isq; ab aulico cõcilio damnatus est.Hũc prodidere in ipso articulo supplicii,& priuatim & publice professum, authores sibi fuisse patrandi huius facinoris Antonium Læuã & Fer-
C dinandum Gonzagam:seq; primùm à Ferdinando multis oneratũ promissis,quò tollendos uiros aliquot primarios susciperet , ad Cæsarẽ esse intromissum:à Cæsare esse rogatum de regii cibi & potus ratione:ad Antonium Læuam,ut quæ ille imperaret exequeretur,missum:Læuam ut Regem primùm,& ex suis aliquot ueneno tolleret mandasse.Cæterùm Cæsarem nihil grauius toto eo bello accepisse aiunt, quàm huius facinoris in se relationẽ: palamq; contestatũ,maluisse se toto prius priuari imperio,quàm uel leuissimam rationẽ talis ueneficii adornandi inire.Francisco adolescenti tollendo ecquid ueneno opus fuisse,qui grauissima æstate è Turnone longissime ua-
D gatus,æstu sitiq; exagitatus,medioq; in itinere identidem haustu aquæ refrigeratus fuerit:alioqui magnæ indolis,ingeniiq; ad rem militarẽ paratissimi. Cæsar interea Arelatum obsidere parabat:sed dissuadente Læua dilata oppugnatio.Ibi inter oppidanos & milites ingens orta seditio , quam multi à Ioanne Arsaco Aquitano excitatam uolunt, ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites;qui Italos aliquot Regi militantes obtruncarant:uix ut à Ioanne Fuxeo Carmalio,cui Fuxeo cognomen, Aquitanicorum peditum præcipuo ductore milites tẽperarint. uincti impetu facto liberati sunt: ob quæ parum abfuit quin de milite seditioso supplicium sumeretur. Arsa-
E cus & plerique alii ni fuga sibi consuluissent,male mulctati fuissent.Iam Cæsarianos annona deficiebat,fœda lues stragésque hominum & equorum. id Cæsar intuitus Massiliã obsidere cœpit.Egresso è castris Cæsare obuiam undique Gallici equites excurrentes,acriter cum Cæsarianis pugnam inierunt.Sed Cæsar qui ad Fanum Lazari properabat,cum emissa ex urbe machina prostratum unum è pueris suis aulicis uideret, ne uisa quidem urbe, obsidionis consilium seposuit. Interea & Margareta Valesia Regina Nauarræ,& Rex in castra peruenere, acclamante milite educeretur in hostem. Et plane constat non alias instructiores uisas copias: non paratiores ad di-

micādum.Tot exteræ nationes ea cōcordia fuere,nihil ut auditum sit quod F
ullum commoueret:nisi quòd inter Aquitanos & Heluetios ob uina inter-
cepta leue certamen,sed prudentia ducum mox sopitum.Veritus Cæsar ne
instante iā hyeme opprimeretur:ad hæc consternatus Antonii Læuæ mor-
te,admonito raptim milite,uasis minime conclamatis,præmissis antea ma-
chiuis bellicis maioribus,inde sese per Niceā & Villamfrācā proripuit.Ipse
è Villafranca Genuam contendit.At Ioānes Catbo,cui Mōpesatio cogno-
men,& Ioannes Paulus delecto equitū robore extremum agmen carpebāt.
multi quos metus fugientes morabatur, necati. excepti multi uiarū ignari.
sauciorum multi a rusticis ipsis obtrūcatis. maior tamē pars exercitus salua G
rediit.Ex eo tempore Mommorantius summa gratia apud Regem flagrare
cœpit:aliquot post menses Magister equitū à Rege renūciatus.Quô Cæsar
celerius abiret,factum est etiam Regis prudentia.Nam is ad Cæsarem Ful-
gosum scripserat,daret operam collecta quanta posset militū manu res Ge-
nuensiū tētaret.ita apud Mirandulā à Guidone Rāgonio collectis hominū
octo millibus,quibus adiuncti sunt Canis Gonzaga,Federici Boii Gonzagę
nepos,& Fulgosus,latè agros Cæsarianorum populati, non longe ab Ale-
xandria illi perueniunt. Ergo fugam meditans Cæsar,ad Fulgosum oppri-
mendū præuerti commodius ratus,leuem armaturā pręmisit,naualesq; co- H
pias Doriæ,ut improuisæ hosti superuenirēt. Iam Fulgosus Genuam oppu-
guabat,iā uexilla Gallica fixerat mœnibus fere occupatis;cū repētè aduen-
tu Doriæ & Cæsarianorū,partam fere urbē deserere coactus est:admonitus
etiam à Gallis instare Cęsarē cum totis copiis.Ita & Canis Gonzaga & Ful-
gosus cum Rāgonio obsidionē soluerunt.Cæteri proximos montes occu-
pauere,nequicquā sequentibus Cæsarianis.In multos Genuenses,qui cōscii
putabantur urbis Fulgoso regio nomine tradendæ,uarie quæsitū:multi da-
mnati:multorū bona publicata.Sed & Fulgosii & Canis aliorumq; discor-
dia,magno impedimento fuit ad res accelerandas. De Francisco Salassiorū I
principe,qui hoc bello pro transfuga à Gallis traductus est,uarie proditum
est.at duces Gallici initio suspectam eius fidem habuere.& Michaël Anto-
nius Sallassiorū princeps fratris iunioris animū à Gallo auersum sæpe con-
questus est.Is Cæsare in Gallos aduentāte cū Ioāne Villebono Mōpesatio,
Ioāne Sanctiasterio deliberat, aduenìente Antonio Læua,cōmodius ne sit,
uel Ceuilanū uel Coniū uel Fossanū præsidio immisso tueri:quippe distrahi
copias inutile uidebatur.Placuit deligi Fossanū:nā & castrū urbē munitiorē
reddebat,& propugnacula quędā.Decretū est uti Mōpesatius Villebonus,
Frācìscus Salassiorū princeps in urbē introeāt.Sequēti die cū hi introiissent, K
excepto Francisco de quo iā illi dubitabāt,missus est ad eū Ioānes Sāctiaste-
rius,is cuius suprà meminimus,cui Sāctimartino cognomē.Hic ad eū petue
niēs meditantē altaq; suspiria trahētē nactus, se missum ait à Mōpesatio ec-
quid placeret Fossanū, uti decretū erat,tueri,paratos reliquos;multū spei in
eius aduētu cōstitutū.Ille attonito similis,Mihi uerò ait cōmodius si Coniū
tueamur.Sed hæc præsens mox docebo:Nec plura locutus, sequenti die ad
Cęsarē se proripuit.Ab Antonio Lęua,ad quē postea dū Fossanū obsidetur,
Sanctiasterius missus est,aperte sibi renunciatum aiebat, toto prius biennio
quæsiisse

A quesiisse Salassiorum principem occasiones ad Cæsarem transeũdi. Alii indignatum, quòd proregis nomine abrogato, Cabotio parêre cogeretur: simul seductum à Læua, qui ei nuptias conciliabat per quas Monferratensem principatum Cæsar ei redderet, ad Cæsarem aiunt transiisse. Quo tempore Cæsar relicto Thurino per Niceã in Galliã inuasit, Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio Mõteiano, qui & ipse urbis custodiam affectarat: prudensq; fuit cõsilium Cabotii, qui ubi Lotaringum ad Cæsarem proficisci uidit, ad pacis tentandas conditiones, mox Thurino muniendo quà propugnaculis extruẽdis, quà fossis, quà aggeribus totus incubuit. B Cæsare Genuam reuerso, tentatæ sunt pacis conditiones: at frustra. Is deinde in Hispaniam rediit, relicto Alphonso Daualo Mediolani. Is mox collectis Hispanorum Italorumq; copiis, nouas res moliri cœpit. Principio Quiersium urbem oppugnare frustra cœpit: mox auctis copiis rediens, urbem deditione facta recepit. inde Daluã peruenit, quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes & castra expugnauere. At Daualus suos hortatus Querasum obsedit. præerat oppido Cæsar Fulgosus. Post aliquot dierum oppugnationem, multis cæsis, in quibus fuit Liuianus Bartholomęi Aluiani filius, Fulgoso inde cũ suis omnibus saluo emisso, urbs ab hoste re- C cepta est. Nec cessabat interea Salassiorum princeps Frãciscus, qui nuper ad Cæsarem trãsfugerat: isq; Quarayũ interea Gallis extorserat. atq; ita utrinq; accẽsi sunt, ut media hyeme acrius bello urbibusq; oppugnãdis incũberẽt.

At ea æstate qua Cæsar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallia minus ei ex animi sententia res cecidere. Nanq; Henricus Nansous, quem Anaxonẽsem Comitem uocabant, cum uiginti quinq; hominum millibus, sex equitũ millibus, qui ex Menapiis ac Cliuensibus contracti erãt, cum Cæsari uictori circa Luteriã occurrere se putaret, falsus est. Id Regis industria factũ; qui antequam Cęsari occurreret, ualidis pręsidiis omnia loca sepsit, adhibitis ubi- D cunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliensem Canapliũ è Crequiorum familia: ad Montrolium ipsum Crequium: ad castrum Dompierrum Mihernam: ad Dourlanum Bouchanneum, constituerat: Petro Borbonio Vãdomio, & Claudio Lotaringo Guysio summa imperii tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui Picardiæ & Campaniæ nomen inditum est, hostes nocerent. Sed hi cum exiguis copiis occurrere hosti non poterant, tantum extremum agmen carpentes uarie eos infestabant. Nansous instructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendiis omnia fœdabat: Tupigniũ castrũ cæsis qui in præsidio erãt, recepit. Castri custodẽ E (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina nolunt cautum, quasi cæteræ res parum gratæ in bellis sint aut piæ) ad portã castri necauit. Ad Guysiam mox urbem perrexit, (ea est hodie munitior) desertam urbem occupauere expilatis omnibus, ut & Ribemontiũ. Mox ad Fanum Quintini peruenit: (id alii Sanctoquintinum uocant) nactusq; situm urbis & audaces oppidanos, & qui intus in præsidio erant ad Peronam perrexit. Lacus parte una ingens urbem alluit: urbs modica, castrum modicum, turris potius quam castri nomen retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fossis quas aquæ alluũt cingũtur. Expugnata Perona

non difficilis uia ad Lutetiam patebat:idq; Rex intelligens Marchianum & Philippum Bolannillierium,cui Dammartini comitis nomen passim inditũ, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cum duobus peditum millibus,quibus Sarcusus & Saisseuallus præerãt.Sępe hostes post quassata mœnia in urbem irruerũt,semper pulsi:ut pluribus locis cum impetum facerent, multum laborandum fuerit ducibus ne quid urbi accideret.At oppidani ipsæq; mulieres ultro militũ munere fungebantur.Nansous ubi uim male uidet succedere,cuniculis castrum tentat adoriri.Sed ea in re contrariis actis cuniculis opera & industria Dãmartini;inanis eius fuit conatus:exitiosaq; nimia industria & cura Dammartino,qui intra ipsos cuniculos proruens,magnum sui desiderium reliquit.Ita post longum tempus soluta obsidio est.Ciues ob strenuam operã tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea in obsidione uirtus & scribæ Peronensis ,& lanii cuiusdam,qui Cæsarianorum impetum soli sustinuerunt aduersus innumeros,dum interea Gallici milites imparati adcurrunt. Eodem tempore Domitius unus è Cæsarianis,ex multis copiis quę Hisdini erant,apud Cęsarianos lecto fortissimo quoq; Fanũ Requierii uicinum intercipere conatus est: intromissi mox ibi centum pedites:sed hostis recẽs parũ aberat quin ui perrumperet.At mulieres ipsæ pice aquisq; calidis & feruẽtibus admotis, mœnia scandentes uiris admixtæ, ita uirorum officio functæ sunt, ut re infecta multis cęsis redire coacti sint. Addunt alii à mulieribus uirili habitu dimicantibus,extorta hosti duo uexilla.Alter ex Cæsarianis Regnauillus, cũ in Bononiensem agrum uicinum incurrisset,Desuernẽsem uicum cum castro expugnauit.At Odoardus Biesius qui Bononiæ præerat, acceleratis nocte itineribus,cum lectissimis copiis aduentãs,sepsit recumbentẽ cum suis Regnauillanum.Itaque cum locus esset inutilis ad uim experiendum,admoueretúrq; machinæ,qui se uictorem crediderat uictus est: ipseq; captiuus cum suis omnibus Bononiam abductus est.Cognita hoc bello Biesii uirtus, quẽ & Rex prius in consilium uocarat,deliberaturus quo pacto Cæsari occurreret;atque is post aliquod tempus tribunus militum designatus est.Eadem hyeme,qua suprà Daualum multa moliri docuimus,Iacobus Scotorũ Rex in Galliam ueniens magnifice exceptus est.Data est ei in matrimoniũ Margareta Regis filia:quæ post aliquot menses in Scotiam perueniens, insigni mulier uirtute,extincta est.Nuptiæ Lutetiæ ea pompa celebratæ, quasi una ea cura Regem maneret;cum interim in Pedemontanorum finibus Daualo occurrendum potius fuisset.Sunt tamẽ circa id tempus Centrones, quos Taraulesios uocant,à Frãcisco Borbonio Paulino Comite,& Gulielmo Fustembergo ui expugnati,prædaq; ingẽs abacta: ubi etiam Federicus Fuxeus Candalius Comes adfuit.Carolus Consius Aquitanus ex Santonum nobili familia,tum Thurino pręerat:huic Burio uulgarius cognomen est.Certior factus Casale minus diligenter asseruari,incitatusq; ciuium aliquot promissis qui ægre Mantuanum in urbem tum aduentantem excipiebant,frequẽtes milites silentio noctis educit.Galli signo dato celeriter occupãt urbem: ut Hispani cũstodes qui castrum munitissimum præsidio tenebant, uix se è Gallorum manibus eriperent.Salui tamen castrum, quod ab urbe separatũ est,urbeq;

A est, urbeq; nalidius, ingressi, per Mantnanum Daualum, qui tum Astæ militē reficiebat, certiorem de urbe capta faciūt. Is integra nocte cum septem aut octo hominum millibus, nec uentis nec imbribus deterritus, eò mox aduolat: sensere Galli hostium adnentnm, ex nrbe ne prodirent deliberatum est: nam auxiliū expectare se Burins aiebat ab Guydone Rangonio, qui author urbis intercipiēdæ fuerat. Committitur tota urbe prælium ipso Burio acriter dimicante, leuibusq; aggeribus ut tempus postulabat diductis. post longum certamen uicti Galli, multi capti. ex captis multos aiunt liberaliter dimissos. Ipse Burius captus, magis eo prælio fortitudinem militis, quàm prudentiam
B ducis ostentans. Nā si perculsis Gallis Daualus institisset, haud dubie Thurinum in summū uertebatur discrimen. Diuerso euentu à Cæsarianis parte alia pugnatum. Nam cnm Franciscus Salassiorum princeps Carmagnolam urbem intercipere pararet: etsi numero Cæsariani superiores erant, loco tamen freti Galli irruentes multis cęsis depulere: Rauellum quoq; tentantes, plerisq; desideratis inde sese proripuere. Ipse Frācisens dū incautius ad Carmagnolam murum subit, sclopo ictus occubuit. Ea urbs sita est loco plano: castrum eo tempore nō admodū munitum: ipse cum duabus machinis quā parte sitæ sunt castri portæ, cum murū sterneret, & minus apte uideret tor-
C mentorum magistrnm ictum dirigere, tormentum ipse suo loco diduxit, directnrns ictum quà commodius uidebatur. Dum hæc tentat, sclopo emisso circa humeri partē superiorem ictus, concidit, haud ita lōge à materna domo. Annus agebatur millesimus quingentesimus tricesimus sextns: cum ad Ambianum contractis lectissimis copiis, ubi cum decem Germanorū millibus Gulielmus Fustembergus Comes adfuit, & Anna Mommorātius, deliberauit Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt plusquā triginta peditum millia, equitum septem. Cum his copiis Rex progressus Auchiū castrum mox expugnauit, deditione uoluntaria loco recepto. Inde Hisdinum
D contendit. Vrbs mox impetu facto, cum Cæsariani deditionē recusarēt, expugnata est & direpta. Cæsus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti. Cęsariani sese in castrum uicinum recepere sane quàm munitissimum. Admotæ machinæ nihil proficiebant: rari inueniebantur qui se castro inuadendo accingerēt, ob perpetuum strepitū hostiliū machinarū, à quibus multi passim prosternebantur. Vnus tamen iuuentus Brondasius Cauderoto uico Aquitanico in Vassatēsiūm præfectura natns, qui cōstantissime murū subiens, impetitus plusquàm mille leuibus sclopis saluus redierit, & ui expugnari posse locū docuerit: ob
E quæ à Rege multis mox fit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens castro imminens. iam multos dies frustra Rex cōsumpserat: aderantq; à Britanniæ Rege legati qui eum admonerent, locū esse naturâ inexpugnabilē, ob quæ iā rumor percrebruerat totis castris soluturū Regē obsidionem. Redibat tum è captiuitate Cæsarianorū Carolus Consius, cui Burio cognomen: atq; is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multū solertiæ comparasse uidebatur. Huius consilio, ea turris quam diximus cuniculis actis, prostrata est aliqua ex parte. Simul per biduū admotæ machinæ ad aliā turrim, quæ diui Christophori nomen retinet. Quæ dū Cæsaria-

ni uident,ac iam apertum ad irruptioné locum,diffidere fibi cœperunt.Ca- F
ſtrenſis qui à Rutio miſſus loco præerat,ad Regẽ de deditione acturus uenit cum aliis Cæſarianis. Conuenit uti ſaluis omnibus & rebus & impedimentis illi abirent.Ita locus receptus munitiſſimus: quem quidam ui expugnari primùm potuiſſe,alii,niſi ſibi hoſtes diffiſi uoluntariam deditionẽ feciſſent,inexpugnabilem uolũt. Receptus autem eſt menſe Aprili milleſimo quingenteſimo trigeſimo ſeptimo.Rex caſtro Sarcuſum præfecit & Pienneum attributis ei duobus peditũ millibus & aliquot equitibus.Comes Sãxerrius iunior in eius oppugnatione cæſus eſt.Inde ignobilibus aliquot locis receptis , Fanum Pauli ab hoſte relictum Rex munire cœpit: id paſſim G
Sanctopaulinum uocatur.loco munito Ioannẽ Tonteuillanum , cui Villebono cognomen,cum Moyencurtio præfecit.his attribuit peditũ duo millia,eorum qui militabant ſub Martino Diuetotio,Renato Sanctiaubino,& Salleo.His ita cõſtitutis, cũ Bethuni oppugnatio, uicinarumq; aliarum urbiũ difficillima uideretur, Rex in Galliam diſſoluto exercitu rediit. Interea Cæſariani inſtructo exercitu(cui Comes Bureus, Darſcotus, Aurengius filius Anaxonenſis Comitis,Deſpinogus Rentius interfuere) cũ triginta peditum,ſex equitũ millibus paſſim uaſtare Galliæ fines cœpere : & uidentes Fanũ Pauli parũ munitũ,eò mox adcurrerunt. toto triduo admotis machi- H
nis quaſſatæ ſunt munitiones:impetus ſæpe in urbẽ factus.Gallici duces occurrêre,modò hoſtẽ pellere,modò tanta multitudine fatigati,loco parũ fidere.Tertio die eo impetu hoſtes in urbem irruere,ut poſt aliquot horas ui loco potiti ſint.Moyencurtius cum diutius impetum eorũ ſuſtinuiſſet,unà cum fratre multisq; aliis cæſus eſt:Salleus ita uulneratus,ut poſt paucos dies occubuerit:Villebonus captus eſt. Hoſtes Fano Pauli direpto Hiſdinũ ueniunt;ueriti tamen loci munitionẽ Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natu,eò mox miſſus eſt cũ aliquot equitibus,& ſexcentis peditibus.urbs uaſta maiorem numerum deſiderabat. Illi inſtare, I
admouere machinas,excidium urbi minitari.Itaq; deditione facta conuentum,uti ſaluis omnibus urbs dederetur. Leges fœderis hoſtes uiolantes, & expilarunt Gallicos milites,& urbẽ diripuere:nec cõtenti,urbẽ igne paſſim tectis immiſſo delere uoluere.Ita urbs fœdo incendio conſumpta.Tẽtauere hoſtes Dampierreum caſtrum,cui Miherneus præerat expugnare:at fruſtra multis amiſſis rediere,uico prius expilato.Rex interea ad nouas ſcribendas copias Henricum filium & Annam Mommorantiũ Ambianum miſit : ubi quotidie nouæ copiæ cõueniebant. At Cæſariani Morinorũ urbẽ Tarannã adorti,ualde in expugnanda laborabant.Præerat Morinis Bernuliẽſis Cre- K
quius è Canapliorũ familia. iam quaſſata parte mœnium irruptionem minabatur. At Crequius ubique occurrere,lapſa reficere,aperta aggeribus factis admotisq; uirgultorum faſciculis,& ſulphureo puluere,ita hoſti obſtare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitaret. & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe,ut ſtrages hoſtium nõ leuis fieret. Et iam obſeſſi integrum menſem obſidionis incõmoda pertulerunt, nihilominus fatigati. tãtum Bernulienſis Delphinum qui apud Ambianos erat,admonuit,ſulphureum puluerẽ omnem iam cõſumptum:daret operam uti in urbẽ intromit-

teretur,

A teretur, alioqui periculum esse ne hostes ui loco potiatur. Diu deliberatum est quid agendum esset. de consilii sententia Claudius Ennebaldus, cum lectissimis equitũ turmis, peditibus trecentis, quibus Brandasius præerat, curã sibi sumpsit cum sacculis breuibus sulphureo puluere onustis, quos singuli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi. Nec mora, ut deliberatũ est frustra hoste iter impediente, in urbẽ peruenit. Recreati eius aduẽtu oppidani, præsertim cum à Delphino maximas quotidie scribi copias ostẽderet, quæ soluere hostes obsidionem cogerent. Brandasius cũ suis in urbe relictus est. Hostes ignari eiusce expeditionis, arbitrati id quod erat futurũ, ut
B redirent in castra Gallica qui eò contenderant, diligẽtius uias sepsere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit. Itaque redeuntem Ennebaldum cum suis intercepere, captiuumq; abduxere, cum Honorato Sabaudiano, Pienneo, Hugeuilleo, Sansaco, & multis aliis. Interea cum Delphinus cũ lectissimis copiis adesset, actum de concordia. Ea ad Bomium inita est, usq; ad decimum mensem; non tamen ut commearent utrinq; mercatores: tantùm ut utrique interea bello abstinerẽt. Ita è Morino illi abiere. Ennebaldus deinceps gratia apud Regem multum ualuit: designatusq; tribunus militũ, liberatusq; è captiuitate. Hunc saluum redire potuisse alii aiunt, cum è Mo-
C rino profectus esset, nisi adolescẽtes aliquot rei militaris ignari, ultro hostes excitassent, occasionemq; sequendi dedissent. Circa ea tẽpora Humerius Albam in ditione Monteferratensi hosti ademit, & Cherascũ. à Busco oppido submotus est ita repẽtè, ut panico terrore oppressum multi crediderint. alii id in Conii oppugnatione accidisse aiunt. At Alphonsus Vastius, quẽ & uocant ab auunculo Daualum, interea in Pedemõtanorũ finibus, post Quiersium expugnatum, multaq; alia loca ut suprà ostendimus, passim agros populari cœpit: unde annonæ inopia laborare Gallos erat necesse. Et quando Humerium, qui è Thurino in Galliam peruenerat, redire cum expeditis co-
D piis fama erat, itinera ita sepsit, aditu ut urbis prohiberetur. Id Boutierius intuitus, cum progredi arduum, & tueri urbem salutare uideret Galliæ, priuato consilio cum delecta militum manu Thurinum ingressus est: ciuiumq; animos ob annonæ inopiam territos, solatus est. Irritus erat Dauali labor in oppugnando Thurino, & Pignerolo: itaque tentabat fame ad deditionẽ urgere. Rex à suis admonitus quo statu res essent, contracto ingenti exercitu, præmisso prius Henrico Delphino & Anna Mommorantio, expeditioni se adcinxit. Hostes eius aduẽtum ueriti, Susam mox urbem reliquere, quam occupabat Cæsar Neapolitanus. Vastius inde Moncalerium peruenit, deli-
E berans eo loco Regem expectare. Rex Taurinũ (quod uulgò uocant Thurinum) profectus, magnifice excipitur. Castrum quoque Vilanum, quod ingenti præsidio Cæsariani munierant, ui expugnatum est, multis cæsis. & sunt qui putent, dum Burius agit cum præfecto de deditione, parte alia irruente Gallo receptum. Inde Rex Moncaleriũ pergit. eius aduentu non expectato, urbe hostis cessit, omni re instructa: ac urbes finitimas præsidiis muniit. Dũ Quiersium se recepit Vastius, sequentibus Gallis ita dimicatum est, ut Rex pugnam expectarit. Sequenti die actum de induciis. hæ à Rege in tres menses concessæ, instante hyeme, cum sciret & Quiersium & uicina alia lo-

ca egregie munita, Vastius pactis induciis, ad Regem salutãdum profectus, F amicissime excipitur: eiq; omnem suam operã detulit, in perpetuæ pacis cõditionibus cum Cæsare ineundis: quæ iam aperte utrinq; tractabãtur. Hyeme quæ secuta est, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placuere. Tantũ dilatæ sunt in æstatem proximã, cum Pontifex Niceam uenturus esset. Mense itaque Iunio anno millesimo quingentesimo trigesimo octauo, cum Cæsar non longe à Villafranca uenisset, Pontifex autem Paulus cum cœtu purpuratorum Niceam, Rex ad Pontificem uisendum profectus, benignissime excipitur. parata extructaq; temporaria domo, quæ in speciem castri nobilissimi esse posset, eò Rex cum G Pontifice uenit, comitatus aulicorũ turba, & Gulielmi Fustẽbergi militaribus Germanicis turmis: iterum ad Põtificem atque iterũ etiã profectus. Ad Cęsarẽ, qui intra myoparones suos bellicos ripę proximos desidebat, Eleonora Regina soror, cum turba aulicarum profecta, ponticulo fracto risum mouit Cęsarianis, qui aulicas aliquot repentè consternatas ipsi aquis circũfusi metu liberarũt. Hæc ut gesta esse narrant Gallici Annales, bona fide appẽdimus. Cæterùm exteri ferè scriptores in rebus præsertim Subalpinis, eadem & pressius & diligentius & fidelius quoque multis retulisse uidentur: quæ nos quoq; operæpretiũ facturi uidemur, si ut simpliciter prodita sunt, H scripserimus. Ordiuntur illi à Cæsaris in Narbonensem prouinciam irruptione, qui Andreæ Doriæ Maritimum omne imperium, Subalpinum Salutiano decreuerit, Salmonem peditatui præfecerit, Cæsarem classe uectũ stipatum cœtu nobilissimo, & Tuscorum cohortibus appulisse Veizuinũ, ubi cõuenerant terrestres copiæ omnes duce Læua, & Vastio Daualo, & Ferdinando Gonzaga. Processerat tamen longius cũ leui equitatu Gonzaga circa castrum duobus miliaribus proximum Versui: ibi pluſculos dies cum sedisset Cæsar, consilio de summa belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chiaciaro præposito alis leuium equitum, exploret quid moliantur Gal- I li, longeq; procurrat. Is diligenter mandata curãs, cum quinquaginta equitibus nactus est Monteianum & Boysium. Ducebant hi centum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iã agros urebant, ne prædę essent Cæsari. Hæc ille Gonzagę renũciat. Ille summo diluculo pergit Gallos insequi eductis secum duobus Germanorum millibus, mille Italis. omnes sclopetarios fuisse aiunt cum infinito numero leuis equitatus. fixit castra in oppidulum uicinum quod tribus miliaribus distabat à Gallis, excitatisq; suis prima luce & instructis relicto peditatu educit sexcentos equites, & in Gallos cõtendit. Medio itinere erant qui suaderent ne iter acceleraret: accerseret ro- K bur peditum. Alii dissuadebant, interposita mora elapsuros Gallos dicentes. Visum est commodius futurum, si ad extremum locum prope Breignollum oppidulum situm inter duos monticulos sese collocarent, haud longe ab hostibus, & reuocarent eo loco pedites. Sequẽti die Chiaciarus & Paulus Luzascus uixdum illucescente aurora acrius præcurrerunt cũ leui equitatu: repenteq; superuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis: tumultũq; miscentes, effecere ut apud Gallos tumultuose ad arma conclamaretur. Nec desunt qui prandentes interceptos putent: alii malunt stertentes

adhuc.

A adhuc. Multi oppido egressi celeriter in aduersos hostes incurrunt: illi Gallicum impetum non tulere: celeriter ad suos se recipiunt. In Gallos longius progressos inuectus est mox Gonzaga cum omni equitatu, incitatus maxime oratione Chiaciari & Valerii Vrsini, cũ multi expectandum peditẽ censerent. Pugnatur utrinq; acerrime: æqualiq; marte dimicatũ est aliquot horis. multi ex hostibus cæsi, in quibus fuere Stephanus Dapnius Parmẽsis, & Polecanus Bononiensis. Procedente pugna, cum ferre ultrà nostri tantam uim hostium non possent, qui imparati cum paratissimis congressi erãt, cedebant Galli, instabant Hispani cũ leui equitatu. Ita undiq; cæsis Gallis mul-
B ti sese proripuere. Monteianus & Boysius capti. Sequẽti die Læua se cõiungit cum Gõzaga: deinde cum robore copiarum Cæsar: à quo comiter capti, excepti sunt. Inde peruenit Cæsar ad Fanũ Magdalenæ: tandemq; ad Aquas Sextias peruenit castris in planicie fixis: ibiq; duos menses desedit, captans aliunde occasiones commodiores quibus Gallia potiretur, quã iam spe hauserat. Iunio peruenerat ad Aquas Sextias. Mense Augusto cupido eum incessit Massiliæ uidendæ: ubi erumpentibus Gallis uariæ uelitationes factæ. cum uideret frustra à se urbem tentari, uastatis omnibus agris usque ad fossas Marianas & Arelatenses, clàm se (ut suprà proditũ est) cum prius ad A-
C quas Sextias rediisset, subduxit, cum undiq; rumor percrebruisset aduentare Regem cum florentibus copiis. Eodem tempore quo Cæsar erat in Gallia, parte alia Taurini oppugnari cœpti à Medehino regulo Muso, quem & Musonium uocãt. Is cum duodecim hominum millibus urbe se potiturum sperabat. Ei aderant Scalẽgus, Cæsar Neapolitanus, Petrus Comes Beliosus. Præerat Taurino Regis nomine Claudius Ennebaldus, cui aderat Carolus Consius Burius Aquitanus, Marcus Antonius Cusanus, Ludouicus Biragus, Lælius Marinus, & plures alii è nobilitate Gallica & Italica. Vrbs obsidebatur, utrinque erumpentibus Gallis magnis animis certabatur. In-
D terea Thomas Picus Mirãdulanus cum duobus Germanorum millibus & quingentis Italis uastatis agris Mirandulanorum, copias suas Musonio iungit. Galli nihil eius aduentu commoti, crebris eruptionibus castra hostium infestabãt. Cusanus decoris auidus impetrat ab Ennebaldo ut sibi liceat cũ suis Læliiq; turmis urbe egredi, futurum ut Senilanum locum munitissimũ imparato hosti extorqueat. Probatur cõsilium. egressus urbe cũ mille quingentis militibus, dum Senilanum tentat, paratiora omnia quàm putarat nactus est: fortiter impetum illi sustinuerę. Is se lapsum spe uidens, populatus agros, in ecclesiam uicinam ubi Cæsariani telorum armorúmque ingẽtem
E multitudinem congesserant, ignem immittit: qui secundo uix die extinctus est. Non latuit Musonium Cusani audacia, suspicionéque assecutus infectis rebus inde moturum, Scalengo imperat eductis duobus peditum millibus (quorum maior pars è sclopetariis constabat) locum deligeret mediũ inter Taurinum & Seuilanã, unde in insidiis suos locans, in regredientem Cusanũ impetũ faceret, ac interclusos Gallos Italosq; exciperet. Redeũt Cusaniani, sed maiore ordine quã Scalengus putarat. nec tamẽ uanus omnino hostiũ conatus. Vbi proximi fuere hostibus, Scalengus emisis sclopis cædẽ edere incipit. Res eo erat durior, quòd illi rursus in nemora se proripiebãt,

At ubi pedi pes utrinq; collatus, ancipiti certamine acriter dimicatũ est. Sed F
Scalengus procedẽte pugna inferior, antequã maior clades acciperetur, refugiebat ad castra: dum instat acrius Cusanus, cõfossus uulneribus corruit. Birago tamen urgente passim hostes aut cæsi aut dissipati in sua castra perfugêre. cæsi ex hostibus ducenti, ex Gallis Italisq; centum & quatuor. Biragus & Lælius Cusani corpus pompa Taurinum retulerũt. Ennebaldus illius morte commotus est, cum & summa prudentia esset, & intrepidus ad obeunda pericula. Interea Musonius certior factus obsessis iam ad inopiam nenientibus subsidio mox affuturum Guydonem Rangonium cum lectissimis copiis, soluta obsidione peruenit Carignanum: inde in Astẽsem agrũ G
profectus. Quo hęc agebantur tempore, parte ália Guydo Rangonius Cęsari infestior, quòd neque Prospero, neq; Fernando Daualo, aut Carolo Lanoio mortuo præfecturam ullam accepisset, qua dignissimus habebatur ob multa fortiter gesta, operamq; Cæsari superioribus bellis datam: è Venetis profectus Mirandulam contendit, literis regiis inuitatus ad Italicarum copiarum ingentem numerum conscribendum. Ioannes Teus cum sexcentis Gallicis equitibus eò quoque uenerat, atque unà cum Galeoto Pico Mirãdulano facilè Thomam Picum Mirandulanũ & Tamisum, qui Cæsaris nomine deliberabãt de Mirandula intercipienda, expulere. Illi (ut ostendimus) H
uastatis agris ad Musonium peruenere. Excitati multi ex Italica nobilitate Gallico nomine, certatim nomina dabant militaturi sub Rangonio ueterano duce. Superuenere codicilli regii cum legato regio, qui summam imperii detulerat Rãgonio. Hunc sequebãtur Galeotus Picus, Teus Sanctocelsus, Ioannes Thurinus Sansepulchrus, Ranelus Cõcordiensis, Caninus Gõzaga, Annibal Comes Nunolarus, Cæsar Fulgosus, Petrus Strosius Comes Berlingerius, Caldora Reamus. ad decem peditum millia contraxere exercitum, equitum duo millia, at non Gallico numero instructorum. Lustrato recensoq; exercitu, qui armis uarie affabreq; contextis splendebat, peruenere Carpum. inde Rezum. inde emensi agrum Parmensem & Placentinum, I
Stradellam, mox Vogheram, & Tortonam, tandem & Genuam peruenere, hortante maxime Fulgoso. Missus caduceator qui ciuibus denunciaret, redirent ad officium, ueterem Regem mitissimum, atque Gallicum dominarum reciperent. Responsum est non defuturos qui Cæsaris nomine urbem tueãtur. Ragonius sequenti die Canino Gõzagæ, Berlingerio, Ioanni Thurino imperat, parata omnia ab obsidendum urbem habeant. parantur omnia: hinc Galli, hinc Itali urgent. admouentur uariis locis scalæ. Cæsariani sclopis, telis, hastis multos iam conscendentes deturbant. Binis horis anceps fuit certamen. Baptista Farina qui urbi tum præerat, adesse suis, instare K
quà premi eos uidet, cum prætoria cohorte adcurrere: dum incautius se exponit, necatus corruit. Hector Neapolitanus eo cæso dum fortiter suos excitat, ipse quoque occubuit. Cum parte alia nunciatum esset Augustinũ Spinulam cum septem hominum millibus subsidio Genuẽsibus uenire, remissa est oppugnatio: Cæsarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centũ partim cęsi, partim uulnerati sunt. ex Cæsarianis quindecim cæsi, triginta uulnerati. Cæsar, qui Rangonium nõ dubitaret Genuam oppugnaturum, prudenter eò præmi-

A eò præmiserat Spinulam cum ualidis copiis. Eius aduẽtu, & quòd nihil mouebantur Genuenses, cum ille motum aliquem ex tam uaria ciuitate sperasset, obsidionem quibusdam dissentientibus soluit: abactaq; ex agris ingenti præda, incensisq; castris aliquot, mouere copias in agrum Astensem. cumq; Astam uacuam uideret milite, inde panis cibarii ingentem numerum lucanicorumq; abduxere, parte suis diuisa, parte diuẽdita. Rãgonius deinde Carignanum admouet copias. cingit locum obsidione, munitum illum quidem, at non talibus munitionibus quæ hodie excitatæ sunt. Cæsariani cum se tantis copiis impares uiderent, extremaq; omnia semel oppugnato Cari-
B gnano passuros, deditionem fecere. Ibi cum ingentem similæ copiam nacti essent, partem curarant Taurinis aduehendam, qui iam penuria tritici fatigabãtur. è Carignano deinde Carmagnolam contendit, quam Salassiorum reguli nomine tuebantur Cæsariani. sed & ea intra paucos dies recepta est, præsidioq; Gallico firmata. Hęc circa finẽ Septembris gesta sunt anno M. D. XXXVI. Venit ille deinde Pinarolum accersito Canino, Annibale Nu nolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum suorum alis ad Cherum mittit. alii id ad Quiersium pertrahunt, locum diuerso nomine scriptoribus nominantibus. Hi antea ea fuere arrogantia, ut
C neque Gallos neque Cæsarianos exciperent: tum libenter iugum ferre uisi. Mittit deinde Cæsarem Fulgosum cum mille peditibus & ducentis equitibus ad oppugnandam arcem munitam Raconam. ibi præsidio relictus fuerat cum sex Italorum signis Annibal Brãcaccius Neapolitanus, & Alexander Cribellus Mediolanẽsis. Prima luce Fulgosius submissis suis acriter instabat, adcurrentibus undique Gallis Italisq; si quà irrumpere possint, assiduè aliis super alios irrũpentibus. Annibal & Cribellus & ipsi cum suis for ti animo pro munitionibus pugnabant. At dum undique premuntur, antequam omnes opprimerentur, multi erumpentes fugere, multi cæsi, multi ca
D pti unà cum Annibale & Cribello: ingens pręda parta. Eodem terrore qui Seuilano præerãt perculsi, deditionem fecere. Castri custodia donec Ennebaldus prorex consultus esset, Lęlio & Berlingerio commissa: eo consulto, Petro Corso & Ioanni Thurino. Iã Ennebaldus in Galliam redierat. Thurini custodia commissa est Carolo Burio, à quo mense Nouembri sequenti Casale oppugnatum est, ut antea scripsimus, eiq; postea extortum. Tantum addunt exteri scriptores Ioannẽ Gulielmum Bãdram authorem fuisse Burio urbis intercipiendæ, cum iam præmissi in urbem essent à Mantuano, cui cum principatum Cæsar addixerat, qui ea curarent quæ ad eum magnifice
E excipiendum pertinerent. Addũt superuentu hostium cæsum Christophorum Aquitanici peditatus ductorem strenuum. Iam instabant hyberni dies. mense Ianuar. anni M. D. XXXVII hyems erãt summa, tẽpestas perfrigida, imber frequentissimus. Reliqui omnes tectis se continebant, quibus frigorum uim pellerent, aut lenirent curas & animos oblitos laborum. At non Rangonius, Teus, Boutierius Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis. Idem accidebat Alphonso Vastio, Daualo, Francisco Saluciano, Pyrro Columnæ, qui Cæsarianis præerant. Sedebat Vastius ad Pinerinum. submittebat undique exploratores. Mittit Rangonius ad Rupẽ

Caraiam Torteſanum Antonium cum duobus peditum millibus,& tredé- F
cim ſignis,qui locum hoſti extorqueant.Nec latuit id Vaſtiū.ſubmittit ſuis
auxilio cum ualidis copiis Fráciſcum Salutianum:atq; is celeritate uſus eo-
dem tempore obſeſſis adfuit, quo aderat Torteſanus.Diu ſe utrinque ſclo-
pis emiſsis fatigauere,ubi multi & cæſi,& uulnerati. Oppidani loco egreſsi
acerbo ululatu imperium identidem acclamantes (quæ uox Cæſaris impe-
rii cupidos eos oſtendebat) unà cum Salutianis in Torteſanum irruêre,ut
cedere ille coactus fuerit,ita tamen,nihil ut fugæ ſimile uideretur. Id Salu-
tianus intuitus,urget cedétes acrius. tum demum uera fuga facta,multi ne-
cati,multi diſſipati.ipſe Torteſanus cum paucis elapſus, ægre ad ſuos perue G
nit.multi capti,inter quos Colla Squartus nobilis centurio,Zacharias Ari-
minenſis cæſus,quem alii Zagecheſſam uocant. Salutianus ad Vaſtium re-
diit cum opimis ſpoliis:ſummoq; omniū plauſu exceptus eſt. Acceſsit Gal-
lis altera clades menſe Februario. Cupiebat Rágonius à Cæſarianis Bargo
ſtum caſtrum munitum pulſis illis uindicare . Annibal Brancaccius, quem
ſuprà captū oſtédimus, elapſus è cuſtodia peruenerat ad Vaſtium.iſq; cum
trecentis peditibus Corſis,Sardis,Neapolitanis huic caſtro prępoſitus fue-
rat. Miſsi ſunt ad eam oppugnationé Cæſar Fulgoſus, Galeotus Malateſta,
Petrus Stroſius,Annibal Nunolarus,Ioánes Thurinus,digni omnes qui im H
periis ſummis præeſſent.Caſtra Bargeſo collata.Impediti Galli Italiq; muni
tionibus,multi pulſi conuulneratiq; ſunt.Brancaccius ſuos hortabatur me-
mores priſtinæ uirtutis pugnarét. ita factum,ut multis deſideratis ſatius ui-
deretur ſuperſedere oppugnatione . Cæſus eſt ex iis qui Regi militabant,
Thomas Roncus uicarius alæ attributæ Nunolaro.Torteſanus angebatur
atque ardebat dolore uindicandæ cladis acceptæ ad Caraium.Re cū Bou-
tierio communicata obſeruabat momenta omnia temporum, ſi quo tandé
pacto ulciſceretur iniurias ſuas.Tandem cum obſeruaſſet præter centū Hi-
ſpanos pedites nullum ineſſe pręſidium,Aquitanis,quos ei Boutierius cum I
Zacharia Caſtetiaco attribuerat,Italiſq; eductis,ſummo diluculo ſumma ui
infert ſuos in eum locum:ab hiſq; & oppidanis celeriter concurſum eſt,cer
tatumq; ab Hiſpanis ita acriter,ut à uiris fortibus in extrema ſpe ſalutis cer
tari debuit.Tádem refractis portis,atque intromiſſis Aquitanis atque Italis,
ingens cædes facta: Hiſpani omnes cócíſi,oppidani necati,ager eorum flá-
ma omniq; contumeliarum genere uexatus,identidem acclamáte Torteſa-
no Italicæ cladis ſuperioris ſe ultorem:irent nunc oppidani, & imperii in-
ſulas proferrent:inſultans miſeris, qui ſuperiori bello ſuperiores , pulſo eo
imperii nomen acclamarant.Salutianus interea ardebat cupiditate ſuorum K
oppidorum recipiendorū.Iam Monteianus, qui perſoluto Cæſarianis pre-
cio,parum firma ualetudine redierat in Taurinos , urbi præerat. Hic Car-
magnolæ præfecerat cum cohortibus aliquot Italicis Stephanum Balium.
Accidit ad Thurinum,ut quem uis hoſtilis ſæpe erumpentem nunquá po-
tuerat intercipere,quíque quam expectationem ſui cócitarat ob robur ſin-
gulare, eam ſuſtinere ac tueri poſſe uidebatur , Caſtelperſius Aquitanus ſe-
ditione inteſtina nónullorum occumberet, haſta ab uno perfidiſsime uul-
neratus:cuius morte ita Aquitani commoti ſunt,ut niſi Monteianus de reis
ſupplicium

A supplicium sumpsisset, res parum absutura uideretur à seditione. Alii hęc in aliud tempus referunt. Interea Vastius Salutiano robore copiarum attributo, cum Cæsare Neapolitano & Brunoro Comite permittit oppida eum sua recipere, pollicitus, ubi accerseretur, cum omni reliquo & peditatu & equitatu sese adfuturum. Instabat tum Martii mensis exitus: dumq; Salutianus machinas dirigit quibus castrum Carmagnolæ commodius euertatur, sclopo ex arce emisso necatus est. Hæc exteri prodidere scriptores: quid alii senseriut, ipsi suprà scripsimus. Nec minus tamen Cæsariani commoti, dum acriter castrum oppugnant, loco necatis multis potiuntur. Stephano Balio
B iussu Vastii gula fracta est; reliqui captiui remis addicti. mensęq; Aprili sequenti à Comite Diepæ Normano interceptæ naues aliquot Cæsarianæ, ex Indica nauigatione redeuntes, refertę mercibus laudatissimis. Mense eodem missi sunt à Rangonio Baptista Legus & Vincentius Strosius cũ ualidis copiis, duabusq; ac tribus machinis maioribus ad castrum cui Brachirasco nomen, oppugnandum. Hispani cum diu impetum eorum sustinuissent, & iã multis cæsis periclitarentur, arbitrio uictorum res suas uitamq; commisere. quo factum est ut multi à Rãgonio Massiliam mitterẽtur ad remos addicti, quasi ulcisceretur contumeliã acceptam ad Carmagnolã. Interea Cæsar Ful
C gosus & Ioannes Paulus Cerus in aulã profecti, à Rege humanissime excepti sunt. móxque pegasorum cursu arrepto ad Rangoniũ rediere. Hos ille mox cum Boutierio lectissimisq; copiis mittit cum Lælio Mariuo, Vincentio Strosio, Baptista Lego, Galeoto Malatesta ad Bargelũ castrum, quod & Bargel uocant. Sedebat idẽ Aunibal Brancaccius ad uim depellendã prõptus, ad Gallos Italosq; pellendos expeditus. sed is fuit impetus Gallici Italicíq; militis, qui se indignabatur pulsum superioribus mensibus, ut quanquã hostibus fortiter dimicantibus, multis tamen cæsis locum expugnarent. ipse Aunibal Brancaccius fortissime dimicans captus est. ingens præda parta.
D Lælius sclopo sinistra ictus, post paucos dies occubuit. Giraldus quoq; Camerinus, qui Regi militabat, circa caput altero sclopo impetitus, necatus est. Rangonius parum abfuit quin iuberet Brancaccio gulam frangi, quasi eius cæde parentandũ uideretur manibus Stephani Balii & Lælii: sed Boutierii aliorumq; precibus reuocatus, incolumẽ seruauit. Bargelum Gallico præsidio munitũ est. inde in Bonesum mouere Galli Italiq;: memoresq; cõmilitonum sæpe interceptorũ, in multos acrius sæuiere. Confecto bello, pacatisq; his locis Regi, Rangonius in aulã ad Regem salutandum peruênit: à quo cultus est, ut eo splẽdore, dignitate, fortitudine ueteranum ducẽ dece-
E bat: diutiusq; de rebus Italicis collocuti cum essent, rumor percrebruit quãtum conniti animo posset, quantum labore contendere, tantum facturum Rãgonium ut Cæsariani Italia pellerentur. Ille ex Gallia in Venetiã regressus cum esset, factum est ut immaturo eius interitu ea cõsilia perturbarentur. Eodem anno mẽse Iunio cum multis equitum peditumq; millibus missus est prorex regio nomine Humerius, quẽ & Dumeriũ uocant, cui se coniunxere Ioannes Paulus, Cæsar Fulgosus, reliquiq; proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. ex eo loco infestis copiis in Vastium progreditur, pugnandi copiam facturum arbitratus. Ille impatem se sentiens, retro in Italiã per-

uenit.quo factum est,ut nemine obuio ingenti Galli præda potiti,arma undiq; circunculerint. Missi sunt Centallus & Comes Berlingerius ad Buschū oppugnandum,ubi præsidium inerat sexaginta ueteranorum Hispanorum cum triginta ueteranis Italis. Et quanquam acriter Galli instarent,obsessorū tamen robore & constantia cedere coacti sunt,cæso etiam Marco Ascocolo ueterano. peruenit deinde Humerius in Fanum Damiani,& ex eo in Albam urbem,quæ reguli erat Monferratensis. Qui absumpta annona cū diffiderent munitionibus,deditionem fecere. Mēse Augusto mittit Humerius Cæsarem Fulgosum & Boutierium ad Cherascum oppugnādum: Septuaginta Itali,Hispaniq; totidem in præsidio erant. Cumq; à Gallis summo ardore oppugnaretur,qui in præsidio erant,contrà sclopis,telis,sagittis subeuntes impigre arcebāt. Scloporum tamen multitudine qui à Gallis emittebantur,factum est,ut qui se conspiciendum præberet,uulnere mox accepto excederet. ita exteriorem Cherasci murum Galli subeuntes, loco potiuntur,multis cæsis. Rursus Humerius mittit qui Buschum oppugnarent: sed obsessi magno fortiq; animo temere subeūtes depulere, multis etiam cæsis, in quibus fuere Annibal Nunolarus, & Gulielmus Finalis. Apparebat Humerium non tam quid expediret cogitare, quàm frendentem indignabundumq; ad ultionem accingi,cum mox allatum est adesse Daualum Vastium cum lectissimis copiis ad decem hominum millia, præter recentes Germanorum copias,quorum non minor erat numerus. Ita mox dispositis præsidiis uelut rumore panico cōsternati Galli, se in loca munita recepere. Aderant cum Vastio Antonius Rangonius castrorum magister,Cæsar Neapolitanus,Brunorus Brixianus,& alter Vincētinus. Exitu Augusti ad Quiersium castra ab hoste fixa: Itali Cher uocant patria lingua, nisi forte temere quos sequimur authores,ex duobus locis unum efficiant. Erant in præsidio Acciolus cum aliquot Italis,& Raymūdus Bigorrus Aquitanus: stratiq; cū diutius essent muri,ui tandem hostes perrupere: multisq; cæsis Acciolum & Raymundum captiuos abduxere. Vrbs ea sita erat loco opportuno,facileq; muniri poterat. Sed Rex adduci non potuit ut impensam in rem utilem faceret. hostes itaque muniere,deinceps ut Gallis desperandum sit eam se recepturos. Vastius cum abundaret copiis, ita milites partitus est, ut partem ad Moncalerium mitteret,partem ad Pinarolum: ipse cum robore staret ad Cherascum oppugnandum. Qui ad Moncalerium missi erant,admotis machinis quatiunt muros,irruptioneq; facta oppido potiuntur, non magna tamen strage facta. idq; accidit circa initium Septēbris mensis. Vastius ad Cherascum exercitu circundato,summa ui irrūpere nititur,maxime sperans primo se acriq; suorum impetu casum uictoriæ inuenturum. Cherasco præerant Liuius Vrsinus Bartholomæi Daluiani filius,& Cæsar Fulgosus. Cum strata esset pars muri,signo dato undique concurritur,ingens clamor exoritur. alii succedere,alii sclopis Gallos impetere, pars eminus omni telorum genere pugnare. Contra ea Liuius & Fulgosus, & Galli qui in præsidio erant,subeuntes temere depellere,aquam feruentem,picem uoluere: nec minor erat alacritas obsessorū,quàm impetus obsidētiū. Eo die re infecta Vastius multis cæsis in castra reuertitur. Sequenti die strato quoque muro,Cesatiani

A fariani parant irrūpere. Galli obuiam ire. undiq; clamor, uulnera, ueces. Liuius dum incautius se hosti exhibet, circa pectus sclopo ictus, corruit. At pro diruto muro undique Fulgosus nouum refecerat: quo factū est ut uanæ hostium uires, uanus Dauali Vastii esset conatus. Sequēti die quingentos passus retrocedit Vastius: stat tamen sententia, donec loco potitus sit, nunquā cessurum. Fulgosus, si annona illata in tempore fuisset, facilē impetus hostiles tulisset. Id rescierat Vastius: itaque urgebat hominē. missus est Ludouicus Gonzaga Rodulphi filius in oppidum. cum honestæ conditiones proponerentur, uisum est è re Gallica futurū, si loco cedāt. Pactiones hæ initæ;
B abirēt obsessi saluis omnibus impedimentis, equis, armis. Ipse Fulgosus cum suis Pinarolū ire permitteretur. Si Rex eò perueniret intra decimumquintum diē, machinæ bellicæ omnes redderētur: sin minus, Cæsari cederēt. His pactis, ille cum suis Pinarolum uenit, quo amisso maius dānum passuri Galli uidebantur. Misit deinde Vastius qui Albā oppugnarent. Præpositi erant urbi Iulius Vrsinus, Vincētius Strozius, Carolus Artigadius Aquitanus cū quingentis peditibus: unicuique tantundē fuisse alii uolunt peditum. Hi, uel uim hostium metuentes, uel se impares tantis copiis agnoscentes, saluis rebus omnibus & ciuiū fortunis, deditionem fecere. Vastius celeriter copias
C Thurino & Pinarolo admouet. Nec loca ea munita satis commeatu fuere instructa. Tandem Henricus Delphinus cum lectissimis copiis subsidio obsessis aduēnit, qui ad eam inopiā uenerant, ut equorū carnibus nō abstinerēt. Huius uirtute pulsi hostes Alba, Quiersio & Asta munita oppidis se cōtinuere, auidissimo Hērico pugnæ ciēdæ. Tandē pactæ sunt induciæ in decimum annū. interea bello capta uterq; tueretur: nisi quod Sanctopaulinū Cęsar cum quibusdā aliis reddere debebat. Cū ea ita pacti essent Reges, neque tam proximi unquam collocuti essent, mirari homines, male ominari de pace, ea in deterius rapere. At Cæsar cum in Hispaniam rediret, uel fidu-
D ciam ostentans liberali Rege nō indignam: uel (ut alii uolunt) metu aduersæ tempestatis motus, ultro ad Regē, qui sedebat ad Aquas mortuas quas & fossas Marianas dicunt, misit, uenire se ad colloquium, paratum dare fidem & accipere. nō nisi datis dextris è re utriusq; sibi uisum ne abiret. Exceptus est itaque à Rege humanissime, sic ut cum paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius se Rex myoparonem cōiecerit, abeuntē eodem pacto prosecutus sit. Anno sequenti defuncto Antonio Burgo summo iurisprefecto, designatus in eius locum iurispræfectus Gulielmus Poietus, in gratiā ut fama fuit Annæ Pisselenę, quæ apud Regem multū gratia ualebat. Hic mox
E regio nomine constitutiones plurimas edidit ad componendas lites nō inutiles, si nihil præterea molitus esset. Cæterùm dum fisco augendo quo iure qua iniuria attentus, omnium hominum ordines nouis edictis, auitis ueteribúsque prærogatiuis spoliat: dum salinarium uectigal insulis Sātonum, Oloronensibus, Aquitaniæq; imponere uult: dum regio nomine senatus omnes Gallicos traducere, in ordinémque cogere uult, flagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iā è Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorū, Anna Mōmorantio magistro equitū omnia administrāte. Sed regii liberi & Anna Pisselena hominem fouebant. Tandem delecti iudices

è ſenatibus Gallicis dati ſunt Cabotio, qui poſt uarias relatas quæſtiones in F
eum more maiorũ ſtatuerẽt. Volebat ille è iudicũ numero reiicere Gulielmum Poietũ iuriſpræfectum: idq; poterat ob ſimultates ueteres. At is peruerſo exemplo, dum hunc ruentem uidet, & iam excluſum amicitia Regis: alterum uerò Mõmorantium iiſdem ſe cauſis ſperat poſſe in eundẽ ſcopulum impingere, frõte ſimulans ſeſe maxime afflictis rebus Cabotii fauere, idq; recipit Piſſelenæ, id molitus eſt ut ſuffragia in reum periculoſa ferrentur: ægre ut tandem factum ſit ne capite mulctatus uitæ periculum ſubiret. Cæterũ grauiſſime mulctatus eſt, uix ut opes omnes ſatis eſſent mulctæ fiſco inferẽdæ. Interea nepos Cabotii ſororẽ Piſſelenæ uxorẽ duxit, aut certe G
de ducenda pactus eſt. Acciditq; ut erat Rex clementia diuina, uti remiſsis mulctis exauthorationeq; omni, & reſtitutis bonis, quæ ita fiſco addicta fuerant, nunquam ut inde auelli poſſent, rediret is in Regis gratiã, nec minus quàm antea gratia apud Regẽ ualeret: & aliquot poſt menſes coactis rurſus patribus decerni iuſſerit, non ſe mulctatum aut damnatũ ob ullum aut perfidiæ in Regem, aut maieſtatis crimẽ. Eo igitur in aulam reuerſo, Poieti res labare cœperunt. Nam Mõmorantius, qui eum in diſcrimẽ ueniſſe uitæ uideret, cautius & prudẽtius aulicis ſeſe rebus inuoluerat. ſcio à Poieti aſſentatoribus temere uulgatum, quaſi is à Rege condonationem omnium rerũ H
impetraſſet, plura etiam adiiciens quibus ſibi conſcius non eſſet, nequando negotium ſibi eo nomine inuidi faceſſerent. Quos in eandẽ rem codicillos Poietum dum ſigillo regio muniuntur inſpectantibus omnibus palàm legi iuſſiſſe, in odium Mommorantii. Sed hæc paulò pòſt cõficta apparuit, cum ille Poieto undique quęrente abſtinẽtiam ſuam probaſſet. Agebatur annus milleſimus quingenteſimus triceſimus nonus, cum Gandauenſes queſti tributorum grauitatem, uinoq; uendendo indictam collationem, ad ſeditionẽ omnia uertunt, parati etiam ſeſe Regi iungere. At is cauſatus pactas nuper cum Cæſare inducias, eorũ fœdere abſtinuit. Cæſar qui certior fiebat quo- I
tidie ſeditioſorum conatus augeri, periculumq; eſſe ne quid illi molirentur in poſterum, conſtituit eò ex Hiſpania proficiſci. breuior & facilior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus apud Cæſarem Antonius Caſtrinouanus Tarbellorum Pontifex: per hunc Mommorantium certiorem facit, ecquid placeret Regi, ſi per Galliam Gandauum pereret. Simul agit cũ Caſtrinouano, uti à Rege oretur, ne alia uia quàm per Galliam eò contendat. Mommorantius ſperans congreſſum Regum toti Gallię non inutilem, id perſuadet Regi. Ita ſcriptis literis & à Rege & liberis regiis, proceribúſque Gallicis, oratur Cæſar uti in Galliam ueniat. Rex tum ad Lochias æger K
ſedebat, peſsimo ulcere admodum intempeſtiue uexatus: uerùm eo tandem aperto chirurgorum induſtria, conualeſcere incipiebat. Cæſari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus regii liberi: parati obſides manere, ſi quid ille dubitaret, aut alios ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Occurrit & Mommorantius. Cæſar obſidibus recuſatis unà cũ eis Burdigalam uenit, magnifice ubique exceptus. Dum illi occurrunt Cæſari, multum ubique fuit querelarum: nam paſsim priuatorum equos ſumentes aulici inuitis dominis, ſtomachum multis mouerũt. atque ut in aula nihil

A la nihil nō petulantiæ adeſt, multi abeuntes equos abduxerūt nihil de pretio pacti. Cum Cæſaris uxor nuper fato functa eſſet, exiſtimabant multi affinitatem inter Reges nouam futuram. At illum alii antequam Galliā ingrederetur diſerte cauiſſe aiunt, ne quid ſibi dum eſſet in Gallia, aut de matrimonio nouo, aut de nouo ullo fœdere proponeretur. Rex cum ad Lochias Cæſari occurriſſet, ubiq; gratulationes, ſupplicationes, pōpæ. Accidit Ambaſiæ ut artifex quidam Cæſaris cubiculum, igne per aliquot loca immiſſo, odoribus uariis implere uellet, gratiuſq; reddere. at fumus immiſſus in cubiculum errore artificis, ni ei reliqui occurriſſent, nocere potuiſſet Cæſari: qui
B eo ſane nomine perturbatus eſt. Rex tota de re admonitus ſeſe Cęſari purgans, miſerum artificē rapi ad ſuppliciū iubet. Cæſar artificis errore cognito, ueniam ei multis precibus petiit; ut de reo liberando uarie illi contenderent: niſi Rex Cæſaris motus precibus, qui ſe non ueniſſe aiebat ad ſupplicia repręſentanda, ſupplicium ei remiſiſſet. Lutetiæ quoq; exceptus magnifice, nihil ut pōpæ in eo excipiēdo omiſſum ſit. Fama eſt aulicis aliquot puellis delectatū Cæſarem eis illuſiſſe. Alter caſus Lutetiæ excepit Cæſarem. nam Poietus ſtipatus aulico conſilio, cū ad eum iſſet ſalutandum, & ob ueſtis longitudinem feciſſet uti tabula lignea quæ parata erat ob ignem exci-
C piendum, caſu in Cæſaris caput impingeret, non leuiter omnes territi ſunt, attonito ob ictus grauitatem Cæſare, qui tamen mox diſſimulans cōtinuato prandio, ſeſe poſtea ſecedens in cubiculum medico inſpiciendū dedit, & ſi parum eſſet læſus. Abeuntem regii liberi ad Valētianum proſecuti ſunt, quos & ille magnificē eo loco excepit. De Gādauis quæſtione habita, multis proſcriptis, ſupplicium ſumpſit, caſtro etiam eorum ſumptibus ædificato. Tentatæ ſunt interea pacis conditiones per legatos. Cæſar ex Zelandia & Hollandia regno conſtituto, Mediolanum ſimulabat ſe Carolo Aureliorum Duci Regis filio redditurum, uſufructu tamen retento, ſi filiam ſuā
D uxorem acciperet: eāq; omnia liberis, ſi qui ex eo matrimonio ſupereſſent, addici uolebat: ſi liberi non ſupereſſent, ad ſuos redire. Ita Rex fruſtratus eſt ſpe Mediolani recipiendi, dum hæ conditiones per Peloſium à Cæſare miſſum non placerent. Iámque eis male conſultum uolebat, qui ſibi authores fuiſſent eius in Galliam recipiendi. qua cauſa abfuiſſe aula diutius Mōmorātium ſuſpicati ſunt. Media in pace potentiores aulici alii aliis inſidiari cœpere. & iam Cabotius Poietum iuriſpræfectum per Pontieuriam Regi ſuſpectum reddiderat: ut ille ſibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, ſacris initiatus ſit. In Germaniam Cæſar ueniens, Sabaudiæ Du-
E ci legatis Regis accuſandi ob res ſibi ablatas, poteſtatem dedit. At regii legati reſpondentes benigniſsime auditi ſunt. Paulò antea quàm Mōmorantius aula excluderetur, celebratæ ſunt nuptiæ ad Caſtrilerandium Pictonū urbem inter Gulielmum Cliuenſium Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum & Margaretæ Valeſiæ Reginæ Nauarræ regiæq; ſororis filiam, non ſatis ex animi ſententia & patris & matris, qui alias iampridem conditiones filiæ quærebant. Delira fuit fabula, exagitata tamen, inſcio Rege ab his actum cum Cæſare de ea paciſcēda Philippo Cæſaris filio, interceptum tabellarium à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalenſium,

opera ea in re utente Tardi,qui arci Mauleacẽsi præerat:missosq; fasciculos F
epistolarũ ad Regem,unde illi in eum male semper animati sint,etsi amici-
tiam congressu & uultu simulantes. Cum enim esset Grandimontanus re-
gio nomine uicarius reguli Nauarrorũ,cui Aquitanica prouincia data erat
regenda,intra paucos pôst mẽses dederunt operã, uti in eius locum Caro-
lus Consius Burius substitueretur. Abhorret hoc à fide Regis Nauarræ in
Regem,pietate sororis in fratrẽ,beneuolentia eorum in Grandimõtanum.
Pergunt tamẽ illi narrare,quasi causati ob sacerdotium minus ei licere quæ
ad bellum pertinebant curare, tametsi ille aptissimus omnium ad eam esset
prouinciam,uel ob familiæ splendorem,ingeniiq; huiuscemodi in rebus a- G
cumen:uel ob multas cum Hispanis,qui male in Cæsarem animati erãt affi
nitates,quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret,si quid Cæsariani
„ molirentur. At rectè sapientissimi homines prodidere,deum magna exem-
„ pla in caput inuenientium regerere : ut iustissima patiendi uice quod quisq;
„ excogitarit alieno malo,sæpe excipiat suo. Nam Margareta Valesia Regi-
na Nauarræ,etsi ingenii omnibus dotibus quæ Regina digna erant, abun-
daret,pudicitiæq; laude imprimis excelleret,nihil illi maius, nihil antiquius
diuino amore esset,ea haberetur probitate,discordiarum ut & controuer-
siarum,inimicitiarumq; ea iudice omnes uterentur: diuinarumq; literarum H
pio studio flagraret:casta mens,pius animus,pudor,religio semper cum illa
esset:nihil sibi ipsa concederet,quod quidẽ cum omnes leges tum certe ho-
mines non concessissent: nihil proprium putaret Reginæ præter uirtutẽ &
humanitatẽ:aliis duceret se natam plus quàm sibi : cultu literarũ clara præ-
stantiaq; ingenia secũ haberet:male tamen eo nomine audiebat,uano quo-
rumdam rumore,quòd locupletes filias patrum locupletum hæredes,inui-
tis interdum parentibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet, aut his
qui è sua essent familia , aut alienis nubere iuberet . Id illi eo tempore à diis
repositum esse parum æqui rerum æstimatores aiebãt. Fama est inuitam fi- I
liam his nuptiis consensisse: impetrasseq; matrem ob teneram ætatẽ & ua-
letudinem filiæ, uti Cliuensis horis aliquot tantùm recumbenti similis le-
ctulo assideret,nec tamen attentaret illius pudicitiam. Quæ causa fuit ut ru-
ptis postea cum eo fœderibus, matrimonii fœdera,si quæ fuerint,rupta ir-
ritáque fuerint:contestationibus etiam prolatis,quibus metus clare detege-
retur. Dum hæc in Gallia geruntur , ne reliquæ quidem orbis partes in trã-
quillo fuêre. Nam Solymanus Turca ægre ferens Castellumnouum(quę est
Dalmatiæ ciuitas) sibi non ita pridem à Carolo Romanorũ imperatore ui
ereptum esse: secumq; reputans quanto suo cum periculo eiusmodi hostem K
in suos fines irrepere,ac pedem figere pateretur: quantũ uerò è re sua foret,
si pulso ab imperii sui terminis hoste urbẽ recepisset: his rebus uehementer
commotus,nihil sibi antiquius esse duxit, quàm in eam expeditionẽ omnes
suas uires,omnem industriam,omnesq; animi neruos intendere. Quę quidẽ
cogitatio cum altius animo insedisset, Visiris suis cõsilium omne aperit. Il-
li cognita eius animi ægritudine,memorata interim iniuria quæ ei à Cæsare
fieret,munitissimum locum occupante,ut quem nuper magna ui construẽ-
dum muniẽdúmque curauerat, quémque munitissimum totius regni pro-
pugnaculum

A pugnaculum esse uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti,magnas terra marique comparádas esse copias suadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipse copiis maritimis præfecit:qui quidem breui oblata nauigandi occasione, rebus omnibus recte constitutis, secundis uentis randiu prouectus est, donec Cifutes homo rei naualis peritissimus primo eius agmini (quod fere nauium uiginti septé numero constabat)præpositus,Castellumnouum attigit, anno Christi millesimo quingentesimo trigesimo nono,ad tertium idus quintiles. Vbi dum Aenobarbum opperitur tardius insequétem,quædam Turcarum cohors aquandi causa se in continentem proripit.
B oppidani per exploratores admoniti hostes ad fontem(qui ab oppido mille passus abest) inermes constitisse, portis egrediuntur,eósque nec opinantes adorti ad quingentos trucidant,reliquis fusis fugatisq;.Cuius cladis certior factus Aenobarbus, quàm maximis potest itineribus ad Castellumnouum centum & nonaginta nauium classem ducit.Quò ut uenit,omnes suas uires omnesq; copias ad obsidionem comparat.Oppidani eius aduentu nihilo commoti,mœnia conscendere,uallum ac propugnacula tueri,se ad ciuitatem armis defendendam paratos ostendere, ac hostem è superiori loco facilè oppressuros non dubitare.At Aenobarbus ex ipsa classe torméris ma
C chinisq; depugnabat:cuius impetum oppidani parui pendere,si sibi res cum eo in mari tantùm esset.Sed per idem fortè tépus eodem cótenderunt Ballibeches, Ollambas, & Mustaphas Sanguiachi,quos Bizantio abiés Aenorbarbus terrestribus copiis per Bossynam ducandis præfecerat: ac singulos quindenis Iazinorum millibus duces constituerat. Ad hæc accesserunt Molarcharum & Marthelotarum triginta quinque millia, quos suis ipse nauibus uexerat. Quæ omnis multitudo octoginta millibus armatorum cóstabat.Castra ad radices urbis facta,uallo & aggere munita: circunsepta exercitu mœnia. Cúmque rari hostes apparerent, Turcis signum prælii quoti-
D die dari placebat. Aenobarbus tamen(quòd nisi uirorum fortiū morte parari uictoria non poterat) dandum non censebat:sed quónam modo in suá potestatem uenire posset oppidum,dolóque aut pollicitationibus ciues capi,tacitus animo uoluebat.Cum uerò hac ratione confici res nō posset,fœcialem cum his mandatis ad Franciscum Sarmiétanum Caroli legatū mittit:Aenobarbum,si oppido per eum potiatur,singulos oppidanos cum denis aureis incolumes dimissurum: sin autem uictoriā suam expectet,omnia extrema passuros.Sarmiétanus ad hęc respondit,facere munifici imperatoris liberalitaté,sibi suisq; auro opus ne sit.Enimuero fidem dedisse se nemini
E in deditioné uenturū oppidū,nisi Carolo Imperatori,qui id iure belli possideret. qui si dedendum mandet,dediturum: sin minus, omnes hostiū impetus in defendendo perlaturum. Quod ideo respondit audacius,Lazaro Albano expeditorū equitū magistro,Ioanne Boschayno,Marchino Monghiano,Roscio, Sanza Friano, Oliuerio Burgundione, Mandoza,Lodoico Sandalio, Ariano & Mascheffa hominibus perspecta uirtute & spectata fretus, quos Carolus ex omnibus Hispanis atque Germanis potissimùm elegerat,qui singulis ueteranorum cohortibus pręessent,urbémq; omni obsidione liberarét. Atque his quidé Sarmientiani responsis cómotus Aeno-

barbus in continentem descendit, locũ urbis expugnandæ commodissimũ, F turribusq; ac castellis, in quibus tormenta collocentur, construendis aptissimum explorat; omniaq; aduersa molitur quibus oppidanos in suam potestatem cogat. His ita constitutis, machinas murales classe educit ac mœnibus admouet, obsidionẽ instruit, oppidumq; omni ex parte oppugnare cœpit. Interea ipse animũ suis addit, ac propositis signis ad omnia feliciter auspicanda adhortatur. Et modò mœnia obequitare, exercitũ obire ac lustrare, quemque nomine compellare, ad uirtutẽ proposita utilitate incitare: denique omnia boni imperatoris munera exequi. Quod Sanguiachi cum uiderent, tantis eũ se periculis obiicere, sibi ut suæq; saluti parceret enixius ro- G gabãt. Ille nihilominus à laboribus ac periculis deterrebatur, sed magis magisq; oppugnationem ex omnibus urbis partibus moliebatur. At oppidani Turcas ascensu lapidibus ac lignis prohibebãt: nũc facibus pice ac sulphure illitis confertissimas hostium turmas disturbabant: omnésque pariter instruendis firmandisq; turribus & apparando aggeri incumbebant: sed eorũ uirtus hostium multitudine deprimebatur. Crebris etiam eruptionibus machinarúmque furioso impetu rarescebãt. Cum uerò in istis rerum angustiis uersarentur, calendis sextilibus duæ onerariæ naues quæ ad Castellumnouum ementitis aquilæ signis aduentarunt, oppidanos in falsam magni gau- H dii spem coniecerunt. Cum enim sibi auxilio uenire crederent, hostibus cõmeatum munitionibusq; faciendis materiam ex Epidauro deportabant. Octauo dein calendarum sextilium die, oppidani multo maiores Turcarum uires quàm antea, ac crebris machinarum insultibus crudeliores terra mariq; impetus in ea oppugnatione experti sunt, nec eius tantæ crudelitatis ullus prius quàm iduum sextilium octauus dies finem fecit. Sarmiẽtanus insolita rei nouitate, simúlque tam crebra machinarũ ferocitate, multisq; suorum cladibus perculsus, ubi nihil aliud urbis saluti relictum uidet, supplicationem Deo Optimo Maximo decernit, suosq; urbẽ lustrare iubet, ac pro- I posita hostibus Christi cruce, inuocatóque eius auxilio, mœnia confidenter tueri ac defendere. Quod oppidani cum rite egissent, eo ipso die ueluti pro sacris aris oppetituri, portis omnibus erumpunt, hostésque tanta ferocitate tantáque animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum signis confusisq; omnium animis ad quatuor millia trucidarint: ipsi paucis suorũ deperditis in urbem se incolumes receperint. Iduum sexto, cum crescentes Turcarum copiæ paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent, Aenobarbus ex duobus transfugis quo in loco res oppidi essent cognoscit: armatos ex acri illa oppugnatione paucissimos superesse: præsidium supe- K rius de septingentorum decẽ propugnatorum numero nunc tantùm à triginta defendi. Quibus quidem cognitis perspectisq; rebus, Aenobarbus oppugnationi rursus uehementissime instare, & iam suum esse oppidum credere. Ac statim quidẽ suis mœnia conscendere, urbemq; perturbare, deniq; omnes nunc uires effundere imperat. Vsúsque tormentis multis, multis sagittariis magno labore suo, magna molestia sumptúque sociorum, cedentibus undique tãtæ multitudini oppidanis, urbem in suam potestatem recipit. Quod oppidani animaduertentes, eius exercitũ muro undique circunfundi,

A fundi,uallo desiliunt,forumq; præsidii causa occupát: ubi omnibus hostiũ telis subditi,miserè uulneribus conficiebantur. At Sarmientanus ubi fugæ nullum locum relictum esse uidet, unà cum Lazaro & Mascheffa & Ioanne Boschaino in propugnaculum inferius confugit. Qué gregarii quidam tantæ cladi superstites insequuti, & barbaris obuiam facti,omnes ad unum trucidantur.Ipse uerò cum iis præfectis & oppidanis modò trecétis munitionem eam incolumis occupat.Sed ubi de se suisq; actum uidet,barbarosq; acerrime instare,ueritus ne quid in se grauius statuerét,in Aenobarbi se potestatem dedit,eius ut ferunt misericordia fretus.Ianizari & Molarchæ quo B melius suorum manibus parentaretur,omnes hostium reliquias extinguédas ac radicitus extirpandas censebant. Verùm Aenobarbus quòd remiges deerant,dedititios in triremes suas miserè enecandos coniecit. Sarmientanũ autem unà cum paucis præfectis uinctum ad Solymanũ abstrahi iubet. Interea uictores prædę instare,omnes ædium fores effringere,sacra profanare,omnia diuina humanaq; permiscere. Denique nemo nõ eorum omni prædæ genere onustus in patriá reuersus est. Sic florentissimum oppidum paucis pòst diebus, quàm à Cæsare Venetis adiuuantibus occupatũ fuerat, à barbaris receptum direptumq; est.Et iam serebat belli semina inter Cæsa C rem & Franciscũ discordia, quæ maxime creuerũt ob Cæsaré Fulgosum & Antonium Rinconum ab Alphonso Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama est à Rege ad Solymanum missos,priuatorum habitu clanculum progrediétes agnitos,mox captos,seuerissimaq; prius quæstione habita excruciatos,ac deinde necatos.Mãsit id odium repositum altius apud Regem quàm credi posset. Expostulauit cum Cæsare eo rem ad Daualum reiiciente. Daualus ad singulare certamen prouocare se simulabat omnes,siqui essent qui taciti eum facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tanti sceleris author, ni Gulielmus Bellaius Lágæus certissimis probationibus in D Daualum rem omnem reiecisset.Non tamen rupta sunt fœdera Cæsare ad Argieram proficiscente:cuius conatus & bellici apparatus quorsum téderent,diu incertum fuit.Misso tamen ad Regem Philippo Mauro cum põtifice Aurengio,expeditioné eam Regi significauit,intereaq; eũ ad pacé hortatus est.Eius autem expeditionis hæc fuit occasio.In Germania Cęsar cum inter Ferdinandum fratrem,& Ioannis filium qui Pannoniam proxime rexerat,contentionem de iure regni exortam esse comperisset, & hũc Turcas in auxilium suum adsciuisse, Ferdinando fratri exercitus sui partem mittit, quo hostes ingressu prohiberet: interim ipse ne Christiana respub.ab eius E modi hostibus sibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo cogitauit. Quod antequam susciperet,tenédam sibi necessariò Africam existimauit,ne Turciam petens,infestum hostem perpetuumq; Hispanis terrorem post tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animũ appulit,magnumq; nauium numerum cõparat, quibus exercitum in Africam traducat.Coacto exercitu,dum res frumẽtaria expeditur, Cæsar Lucæ cum summo Pontifice cõsilia belli communicat.Vbi dum esset,ad eum Rex legatos misit,daret operam Fulgosi & Rinconi sibi nomine satisfieret:id ni faceret,suo se iure suas iniurias uindicaturum. Cæsar quasi ignarus ea sibi

curæ futura respōdit His ita gestis rebus ipse nactus idoneam ad nauigan- F
dum tempestatē, suos soluere, ac in Baleares insulas progredi, seq; ibi oppe-
riri iubet. Ipse deinde instructa nauium sex & triginta lōgarum classe, ex A-
phrodisio soluit, ut in Corsicam transmittat: quæ cum appropinquaret in-
sulæ, tāta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset,
sed aliæ eodē unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem insulæ
magno sui cum periculo deiicerētur. Itaq; remis cōtendit, ac cum aliis septē
nauibus insulæ partem tenuit eam quę in Italiā uergit. quò cum reliquæ se-
dato mari appulissent, Bonifacium Cæsar petit oppidum & naturâ loci &
opere instructum. Nā qua parte id non interluit mare, clauditur muro, dua- G
busq; turribus munitum est, quæ oppidum ab externa ui defendant. Cæsar
ex eo post biduum soluit & in Minoricam cōtendit, quam altero biduo at-
tigit: ac deinde in Mahonem portum prouectus est. Atque hîc quidem cū
classis bidui tempestate detenta esset, tamen secūdo dein uento Maioricam
facilè tenuit. Quò cum uenisset, cētum & quinquaginta onerarias naues ab
Italia missas comperit: eodémque Ferrandum Gonzagam Siciliæ proregem
triremes septem adduxisse. Ac Cæsar quidem quindecim longas ex Hispa-
nia & alias quamplurimas expectabat, quas tamē in Africam iam peruenis-
se ei nunciatum est. Quo audito ipse eodem contendit, & ad Argieram ur- H
bem Africæ maritimam peruenit: ubi naues comperit aduentum suum an-
teuertisse, ac eam cōtinentis partem tenuisse quæ est propius solis occasum,
procul ab urbe decem fere millibus passuum. Ipse autem paulo lōgius pro-
gressus duodecim naues præmisit, quæ tutiorem à tempestate receptum ex-
plorarent: quem quidem nactus in eum se locum recepit, ex quo totū urbis
situm facilè posset intueri. Postero die cum æstus maritimi ingrauescerent,
soluit inde, locumq; tenuit qui uentis minus esset obnoxius. Quò dū pergi-
tur, duæ naues Turcicæ, quæ (ut ex captiuis postea compertū est) exploran-
di exercitus apparatusq; bellici causa missæ fuerāt, in Cæsarianos fortè, nec I
opinantes inciderūt: quarum altera depressa est, altera ad terram euasit. Dū
hæc ita geruntur, Cæsar Fernando Gonzagæ & Iacobo Bosso præcipit, lit-
tus ut nauicula præterlegant, ac sibi renuntient quā sit exercitui optimus in
terram egressus. quod cum fecissent, Cæsar nullis resistentibus loco oppor-
tunissimo milites exposuit. Exercitus autem qui nauibus egressus est, hic e-
rat numerus: Peditum uiginti duo millia ex Hispania, Sicilia, Neapoli, Ger-
mania, Italiaq; omni coacta: præter Cæsaris domesticos, & eos quos equites
Rhodii nauibus suis sustulerant numero quadringentos. Equites præterea
Cæsaris quadringēti, ac septingenti ex Hispania euocati. Pedites ut primùm K
continentē petiuerunt, sese summa animi alacritate expediunt ad excipien-
dos hostes, qui crebras in eos excursiones faciebāt. At Cæsariani bombar-
dis ita eos repellebāt, ut in proximos montes coëgerint. Inde ad urbē pro-
grediuntur copiæ. Cúmque Hispani qui à Ferrando Gonzaga ducebantur
in acie prima collocati essent, mediā Cæsar dirigebat, in qua Germani con-
stituti fuerant. Italis autem & equitibus simul Rhodiis præerat Camillus
Columna. Inter hæc Numidæ Cæsaris signa telis infestabant, ad quos ip-
se repellendos tres Hispanorū turmas misit: quod cùm cernerēt hostes, oc-
cupatis

A cupatis montium iugis eos aſcenſu detrudere conabantur,ſed ipſi ſuo loco depulſi,at breui cedere coacti ſunt. Cæſariani,dum pari certamine res geri potuit,magnum hoſtiũ numerũ pauci ſuſtinuere.Sed ubi ſigna legionũ appropinquare cœperunt quæ his auxilio ueniebant,paucis amiſsis ſe in proxima caſtra cõferunt. Quibus receptis,Cæſar exercitũ propius urbem mouet.Ac quoniam Numidæ eius copias ex ſuperiore loco ſine magno ſuo periculo facilè premebant,percõmodum uiſum eſt eos è montibus depellere, quòd locus eſſet cõſtituendo primo agmini ualde opportunus.Quibus occupatis,Cæſar poſtea exercitũ omnẽ in trianguli formã redegit, ac urbi cir
B cundedit.Ipſe autem locus magnum afferebat ſuis ad ſalutẽ momentum: ſi enim ab hoſtibus fortè inceſſebantur,illos facilè in urbem repellebant. Inter hæc cũ omnia à Cæſare recte procurata prouiſaq; eſſent, tãta ſubitò ac tã repentina imbriũ ac uentorũ uis totam illã nocte exagitauit,ut militibus qui ſine impedimentis nauibus egreſsi erant,uires atque animum penè ademerit.Eodem tempore,& longas naues quibus Cæſar exercitum trãſportandum curauerat,quaſq; in aridũ ſubduxerat,æſtus cõplebat:& onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ,tẽpeſtas affligebat.Quod cùm animaduertiſſent hoſtes,impetu facto uigilias Cæſaris opprimunt, alii in munitiones
C tela coniiciunt.At Cæſariani quanquam uentis admodũ aduerſantibus,tamen hoſtes repulerunt: qui quidem paulò longius regreſſi ſunt, ut illos in inſidias apto loco factas perducerent:nec ſpe falſi ſunt,in eas enim illi incidere.Barbari à ſuperiore loco Cæſaris exercitum omni telorum genere inceſſebant,atque aſcenſu prohibebant.Non tamen frequentes irruebant,ſed rari equis circuncurrebãt,ut eius ordines perturbarẽt,quo facto plures paucos circunſiſtunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitumq; barbarorum numerus urbe egreſſus eſt:quem cum Cæſariani ad portas uſque oppidi conſequuti eſſent, tormentis machiniſq; bellicis nõ ſine magna ſua cla
D de ac detrimento excepti ſunt.Itali uerò Cæſarianis immixti ſeſe fugæ mãdant, equitibus Rhodiis ad portas urbis relictis,paucis cum Italiæ proceribus,qui fugam à uirtute ſua abhorrere exiſtimabant.Ii igitur ubi ſe ita afflictatos uident,ab urbe recedunt, ac in anguſtiorem ſe locum recipiunt,unde plurimorum impetum pauci propulſare poſſent. Quod cum uidiſſent hoſtes,in tumulos,qui eo loco imminebant, pedites immiſere, qui illos lapidibus & telis laceſſerent. Et magnum quidem illorum numerũ(eos præcipue quibus arma deerant) confoderunt. Reliqui tamen tam fortiter reſtitere , ut hoſtes indignati tam paucos tantam eorum multitudinẽ ſuſtine-
E re,rem cõminus gerere,ac quos ſingulares conſpexerant,incitatis equis impeditos adoriri cœperint.Sed alii à Cæſare auxiliũ expectantes,forti animo illorum incurſus ferebant: longiúſque haſtilibus facilè quamplurimos confodiebant,quòd nudi in acie uerſarentur. qua re perſpecta barbari ab latere aperto in uniuerſos tela coniicere,multiſque grauiſsime ſauciatis omnes ordines perturbare.Interim Cæſar tẽpore opportuniſsimo cum omni Germanorum manu ſuis auxilium tulit. quod conſpicati hoſtes in eius agmen bombardas coniecerunt,quorum impetu & ipſe penè extinctus eſt.His ita factis, cum laborantibus ſuis ſubſidia ſummiſiſſet, ſe ſuóſque in caſtra re-

cipit. Desiderati sunt eo die equites Rhodii octo: Germanorum atque Italo F
rum nō magnus numerus. Dum res Cæsaris ita duriter terra mariq; exagitantur, Numidæ opprimendi eius occasionem nacti, magna cum manu eam littoris partem occupant, quà Cæsaris militibus in terram esset egressus. cuius rei certior factus Cæsar, duo Hispanorum millia egredientibus auxilio misit, quæ res deserēdarum nauium causa fuit. Itaq; fluctibus absorptæ sunt cētum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cum essent funibus, anchoris, reliquisq; armamentis amissis ad nauigādum inutiles, magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erant aliæ, nisi paucæ, quibus reportari possent: & omnia deerāt, quæ ad re- G
ficiendas naues erant usui: & quod præterea omnibus constabat, res quibus ali exercitum necesse est omnes periisse: omniáque peditū impedimenta desiderari, quibus corpus tegi & ab iniuria temporis defendi posset. Ad hoc accedebat, quòd ingrauescens in dies maris impetus maximum equorū numerum, magnam rei frumentariæ copiam, eaq; tormenta quæ ad nauiū defensionem urbiúmque oppugnationem comparata sunt, omnia deniq; quibus instructus debet esse exercitus, absorpserat. Quibus acceptis incōmodis, Cæsar, cum frumento, commeatuq; omni se undique prohiberi uidet, equis quos è nauibus eduxerat milites triduo refecit, ac præsentē inopiam, H
quibus potuit subsidiis tutatus est. Verùm ubi militum uires cibariorū inopia diminui, atque incommoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut sui magna necessariarum rerum penuria cōflictentur, eam urbis Argieræ oppugnationem in proximam æstatem contulit. Itaque milites reducere instituit. Ac dum Itali Germaniq; in naues imponuntur, ipse Hispanos (quorum fidei & uirtuti multū tribuebat) in armis consistere iubet, ac prima oblata nauigandi occasione naues cōscendere. Quorum qui primi soluerunt, lōgius à periculo abfuere, reliquis tempestate detentis. Interim Cæsar naues Rhodias sequutus, Bugiam appulit. Postero die quàm illuc perue I
nerat, certior factus est per triremes quæ ad Argieram cum quibusdam nauibus relictæ erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas: milites autem qui continentem tenere potuerant, cum se in hostium potestatem desperatione adducti dare uellent, à Numidis interceptos atque omnes ad unum necatos fuisse.

ARNOL.

ARNOLDI FERRONI RE-RVM GALLICARVM LIBER IX.

AVD ita multò pôst turbari cœpta fœdera inter Cæsarem & Franciscum Regem cœpere:alter enim alterius potentiam suspectã ha-
B bebat. Et Cęsaris consilia ut callidiora,& occasionem cõmodioris belli expectantia erãt: ita ob res Africano bello accisas,quetiora eo fuere tempore. Rex eo tempore bellum orsus est, quo neq; satis à re nummaria paratus erat:& si induciarũ tempus expectasset, Gallis maximo usui fuisset. Quippe eo tempore abundabat Gallia frumentis,uinis,pecoribus:hostes eorum inopia premebantur,qui,si bellum dilatum esset,ingentem pecuniarum numerũ in Gal-
C lia reliquissent. Sed dolor quem Rex conceperat ob Antonium Rinconũ, & Cæsarem Fulgosum cæsos,maxime eum ad belli consilia accelerãda stimulabat. Simul Philippus Cabotius,& alii aulici ea potentiam Gallicã urbis augentes accelerarunt. Margareta Valesia & Henricus Nauarrorũ regulus,ubi tacitum Regem belli consilia agitare uident, instare apud Regẽ, uti bellum ad Nauarrorum regnum recipiendum transferretur. Idq; cũ se illi impetrasse putarent,accidit ut Rex Ioannem Mompesatium Carbonem uicarium copiarum Regis Nauarræ rogaret,ecquid sentiret de bello eo,& Pompeluna recipienda. Ille,si belli consilia eò uertantur,instructissimis esse
D copiis,& magno apparatu opus,respõdit:ne idem accideret quod Andreæ Fuxeo paucis antea annis. At Rex,qui decem tãtum millia peditum cũ turmis aliquot equitum ab aliis sufficere credidisset, cum Carbonis consilium eis non imprudens ostendisset, mutato consilio aliò bellum transtulit: ob quæ & Margareta Valesia & Rex Nauarræ in Carbonẽ male animati sunt: adhuc tamen bello ad Perpemanum moto,sperantes partem copiarum regiarum ad sua recipienda uenturam. Rex iam ob aduersam ualetudinẽ morosior euaserat,longeq; à pristina comitate abierat: ut eo tempore captãda fuerint tẽpora iis,qui ab eo aliquid uellent impetrare:& minus libenter fa-
E cetias & scommata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli præludium,cũ Rex ad Mariam Cæsaris sororẽ quæ Burgũdico regno præerat, per legatos peteret Sanctopaulinum oppidum,uti induciarum tempore conuenerat,reddi:cum Morinorum pontificis iurisdictionem,quam Cæsariani interuerterant,pontifici suo restitui uellet. Maria iam bellũ parari sentiens,quę sit Cęsaris de Sanctopaulino uoluntas ignorare se aiebat:petendum id esse à Cęsaris legato,qui in aula regia esset:non posse se Morinensem iurisdictionem hoc momento temporis reddere inconsulto Cæsare, cum à Pontifice Romano tota ea cõtrouersia nuper misso ad Cæsarem diplomate, sopita sit. Et

intenta mulier ad arma repellenda, eodem tẽpore edicto sanxit, ut qui Cæsaris parteis non sequerentur, aut Burgundia uicinisq; prouinciis excederẽt, aut uitæ & bonorũ periculũ subirẽt. Aderat iã anni millesimi quingẽtesimi quadragesimi secundi mensis Iunius, cũ iam omnia bello feruere cœperũt: bellum passim conclamatum ob Cæsarẽ Fulgosum & Rinconũ cæsos. Atq; horum quidem mortis causam Alphõsus Daualus sustinebat. re quidẽ uera nemo dubitabat, quin iussu Cæsaris cæsi essent: eoq; Alphonsum Valentinũ antistitem ad Cæsarem pergentem Lugduni Rex interceperat: quẽ aliquot post menses liberum emisit. Consilium Regis fuit ut uariis è locis Cæsarianos pelleret: dubitantésque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolũ Aureliorum principem in Leucorum fines cum copiis raptim coactis immisit, Claudio Lotaringo Guysio comite, qui iuuentutem ardentiorem si opus esset moderatione sua leniret. Ille Dáuillam oppidulum adeuritur: oppidani & Gallos ridebant, & irruentes acriter depellebãt. Sequenti die admotis omnibus copiis, oppidum expugnatum est: præda militi cõcessa. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant seruari incolumes iussit. Inde in Yuorium contendit. erat locus munitissimus. tuebatur locum ualido Cęsarianorũ præsidio Gillius Deluentius: admotis machinis pars muri deiicitur. hostiles machinæ ita ex Yuorio assidue emittebantur, ut parũ abfuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, cæso milite cui proximus erat: itaq; acrius Galli oppugnationi intendere. Hostes ubi Gallorum impetum uident, deditione facta, loco Aurelio cessere. ita Yuorium receptum, quod ualido præsidio Galli nequicquam Cęsarianis oppugnantibus toto hoc bello retinuere. Viretonum quoque & Arlelonũ receptum est. Accidit tamen ut dum Gallicæ copiæ ad Arlelonũ sese reficiunt, pars urbis magna ex parte cõflagraret: quod Aurelius moleste tulit, procacitate & temeritate militari id accidisse questus. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uastam urbem oppugnare incipit eò ad eũ perueniunt Germanorum copiæ, quas Longouallius ex Cliuensibus, & tota Germania unà cum Martino Rosseno tribuno Geldrensi eduxerat: addunt alii adfuisse Felicem tribunum Cliuensis. hi ex Rauesteno egressi, inuitis Cæsarianis per eorum loca transiere. Sensere id Cæsariani, itaque raptim coactis equitibus & peditum numero illis obuiam uenêre ad uicum Hochstrateũ, Renato Chalonio Nansio suos ad certam prædam hortante. ex puluere uterque sensit hostilem aduentum. Pugnatur aliquantulum acriter, donec Flandrorum, ex quibus maior pars hostiũ constabat, uires labare cœperunt. Tũ demum urgere Longouallius, instare Germani. ita illi fugati: ingens præda abacta. captus eo prælio Vicarius copiarum Nansii: relata sex uexilla, mille quadringenti capti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormẽtis bellicis. Aurengius fugiens Antuerpiam contendit. Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam, tentans si quo tandem pacto urbe opulentissima potiri possit. oppidanorum ingẽs fuit terror, ut in urbe opulenta, neque bellorum strepitum diu experta: parare tamen cœperunt quæ spectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem necessario carebant, incensis suburbiis,

A suburbiis,prædaq; ingenti recepta,abierunt.Suadebat Longouallius uti celeriter ad Louanium urbem nobilem & potentissimam,sed præsidio uacuã properarent. Sed dum prædæ intenti Cliuenses uicis expilandis occupantur,urbis potiundæ occasio sublata est.Itaq; post longa itinera emensa Maserias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium qui iam Luxemburgum oppugnabat,peruenit.Oppidani partim urbe egressi, partim subterraneis locis latitantes,urbem uacuam milite Gallis reliquere. ibi militi ingens præda parta.Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium:sed neque paludes quibus hi loci referti sunt
B id sinebant:atque ut maxime sinerent, Rex filium iam ipse è Luxemburgo reuocabat cum parte Germanicarum copiarũ:quem tamen multi putabãt,si copiis maioribus à Rege auctũ accepisset exercitũ,eas res gesturũ,quę Gallię utiliores essẽt:utiliusq; fuisse uno loco acerrime hostes impeti,quàm copias uariis locis distrahi.Interea iussu Mariæ Austriæ,quæ fratris Cæsaris nomine Burgundiæ imperabat,Burgundorum copię mox & uiribus & numero præstantes,post Aurelii discessum ad Yuoriũ oppugnandũ pergunt.Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cũ uanos suos conatus uiderent, inde sese proripiunt.Claudius Lotaringus ueritus ne annonæ inopia Galli
C qui Yuorio in præsidio erant, ad deditionẽ,siquando iterũ urgerent hostes cogerentur,commeatum affatim in eum locũ induxit, recentesq; milites ex Cliuensibus.Parte alia in Belgica Gallia mense Augusto Antonius Borbonius Vandomius,attributis ei à Rege certo peditũ equitumq; numero circa fanum Omeri ignobilia aliquot castra diripuit, & quãdo uidebat ex castro Tornehano uarias eruptiones fieri,(nam locum munitũ præsidio Cæsariani tenebant)eò copias admouit.Cæsariani ueriti Gallicum impetum iam de deditione pacisci incipiunt.Petunt antè à Vandomio tria.Primùm ne receptum Tornehanũ demoliatur:deinde uti tormẽta eis bellica educere salua
D liceat:tũ ut qui in pręsidio erant cum armis,impedimentis,sarcinisq; omnibus inde incolumes emittantur.Vãdomius rem ad consiliũ refert. Tandem hostes ita responso dato admonet, licere eis loco cedere,atq; inde abire incolumibus una cum armis;nullas se alias leges deditioni adiecturum. Hostes recepta lege ea deditionis Tornehano cedunt: eoq; Galli potiti,summũ rerum apparatum inuenere.Inde certior factus uicinum castrum Montoyreum ualido præsidio Cæsarianorum teneri,nec lõge cũ expedita militum manu abesse Rutium,eò contendit.Cæsariani Montoyreo Gallis mox cessere.ibi tres aut quatuor dies Vãdomius suos refecit.Rutius nondũ suos ad
E bellũ paratos uidens,sese in tutiora loca recipiebat. Ad eũ Vandomius Helyum,Blaisencurtũ,Scitimũ cum turmis aliquot suorum misit,qui Cæsarianos ex improuiso adorti, uarie eos dissipauere; multos captiuos abduxere. Rutius fuga sibi consuluit.Vandomius Tornehanũ aliaq; loca recepta solo æquauit. Eadem æstate Gulielmus Bellaius Langæus qui prorex Thurino præerat, suos in prælũ educẽs Querasium oppidũ in Pedemõtanorũ finibus,quod superiori bello Cæsariani Gallis extorserãt, recepit.& plane etiã pacis tempore semper ea loca bello infesta fuere:nũc Alphõso Daualo,nũc Cæsare Neapolitano qui Vnolpiano præerat, nunc Sabaudiano ipso no-

uos dolos quibus urbe potiretur parante:ut non minus induciarũ tempore F
quàm belli,copiæ Regi alendę fuerint,cum hostes nunc instructo exercitu, nunc prædatoriis copiis instructi Thurino imminerent. Accidit quodã die, ut rhedis quas fœno onustas in urbem introducebant,laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis Cæsarianis,qui in insidiis locati erant,irrumpendi in urbem esset facultas. Et succedebat dolus, dum unus è militibus circa ponté miratus tot rhedas fœno onustas,lancea cœpit pertentare si quid fraudis inesset:moxq; fragore armorum audito, ad arma cõclamaret. Alii uolunt laxata cathena qua põs sustinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta armati miserrime necati sunt,doliq; pœnas luêre:reliqui G
detectum dolum uidentes,inde sese proripuere. Alio tẽpore Cæsar Neapolitanus continuatis nocte dieq; itineribus,prima aurora parum absuit quin propugnaculum unum urbis occuparet.sed uigilũ industria excitatis Gallis,emissis tormentis bellicis fugatus est. Deniq; multos ciues pecunia hostes sæpe solicitauere:quosdam etiam ex Gallicis militibus,uti occulte in urbem aditum sibi præberent:quorum semper insidiæ detectę sunt,ac de improbis supplicium sumptum. In huiusce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iurisprætectus in carcerem coniicitur, hac quidem ex causa aut occasione hac arrepta, qua iam aulicis exosus aula excluderetur. Anna Pisse- H
lena quę Stampea dicebatur & Pontieuria,ut ingratum Poietum,quem illa ad id fastigium euexerat,oderat. Erat illi inimicissimus Philippus Cabotius tribunus maritimorum, ob iudicium in se nuper latum. eius gratia superbiaq; commoti hominis & regii liberi,& Rex Nauarræ reginaq;,& potentiores alii aulici illi aperte inimici erant. Accidit ut Ioannes Renaldius unus è Petragorica nobilitate,litem haberet sane quàm molestissimam cũ Ioanne Tilio scriba regio apud Lutetiam. Ea lis(ut eo tempore qui apud aulicos gratia ualebant facilè impetrabant)diuersis in senatibus Gallicis agitata. In aulico etiam consilio, è Lutetiæ etiam senatu diplomate regio extracta est, I
& ad Diuionensem tandem senatum reiecta. Cumq; diploma quoddã obsignandum esset,idq; Rex imperasset, & à Giliberto Baiardo qui à secretis esset Regi Poieto esset allatum, iussit Poietus quædam mutari. id grauiter ferens Renaldius ad Pontieuriam detulit,quæ Renaldium Regi eodie post cœnam & aulicas saltationes offerens,neglectum ait imperium Regis; nec potuisse impetrari à Poieto quod Rex iusserat. Vnde iratus Rex iusserit primùm scrinia & sigilla Poieto auferri:mox frigidam suffundentibus aulicis, abduci captiuum. Alii ita narrant:Cum Renaldius per Pontieuriam impetrasset literas à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eum ad obsigna- K
tionem diplomatis:eas literas cum ille accepisset, casu accidit ut eodem die salutatum iret Margaretam Valesiam Nauarræ Reginam, cui frendens eas ostendit literas,indignatusq; hæc addidit, At uos quidem mulieres omnia miscetis. ô Regina?quid salui esse potest, ubi mulierum consilio omnia geruntur?oblique notans & Pontieuriam & Regem, apud quem nihil nõ illa posset. At Valesia cum mulierum consilium tutum esse Poieto respõdisset, & quædam alia acerbius,digressa est ab eo. Re deniq; cum aulicis aliis potentioribus communicata, nõ putauit prætermittendã hanc Poieti superbi
uaniq;

A uaniq; hominis opprimendi occasionem. Circa uesperam cũ circunfusi essent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus sit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciscendam. Rex, qui male antea in eum animatus esset, primùm quidem abigi iubet Poietum, aulaq; ei interdici. Sed cum Henricus Rex Nauarræ, & reliqui aulici qui reconciliari posse Regem uidebant alio tempore Poieto, parum aiunt tutum esse aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes sua ipse in potestate habeat: proinde cautius esse, si periculoso hoc tempore consiliorum omnium bellicorum particeps, tuto loco asseruetur. Iussit Rex uti captus in
B Bituricense castrum abduceretur, data eius capiendi mox & abducendi cura Neuersio, qui lectulo decumbentem excitans, perturbatis omnium domesticorum animis, mox in Biturigas abducit. Is mox ad Regẽ & Philippũ tribunum maritimorum, & Frãciscum Turnonium Cardinalem literas dedit, querelarum & miserationis plenas: quibus id tantùm deprecabatur, uti molestia carceris liberaretur, nec tamen impetrauit. In eius locum suffectus mox Franciscus Monthelonus præses Parisiẽs. Poietus per aliquot annos carceri inclusus uixit, ægre tandem impetrauit, ut more maiorũ è senatibus delecti patres cogerentur, per quos iudicium statueretur: qui tamen ipsi no-
C minati sunt minime in Poieti gratiam: diuq; postea Petro Raymundo præsidi Rothomagensi negotium datum, uti in Poietum quæreret: huicq; demũ anno millesimo quingentesimo quadragesimo quinto sententia patrũ, ob peculatus crimen, diuenditosq; & uenũdatos regios magistratus, & multa ad suum quæstum nundinationémque fœde patrata, mulcta grauissima, at pecuniaria tantùm irrogata est: nisi quòd aperto capite adesse iussus est, dũ sententia in eum lata recitatur. Cuius iudicii exitum Rex acerbissime tulit, & in eos qui ad eum missi erant ad iudicium ei aperiendum (nanque ita illi decreuerant, nequid prius proferretur quàm Rex esset certior factus) effudit
D multa in iudiciorum corruptelam, in iudicii huiusce contumeliam. Et parum sanè absuit quin eo iudicio ille capite lueret, ægréque aulici ferebant elapsum hominem, qui tamen perpetuo carceri eadem patrum sentẽtia addictus erat: tametsi Pontieuriæ opera ea pœna illi remissa est, cùm opulentissimas domos & castra eius aulicæ inter se mulieres partitæ essent. Nã Beuium domum Poieti & opulentam & amœnam Pontieuria possidebat, frustrato eo pecunia. Atque hæc quæ multis pòst annis accidêre, in hunc locum referre placuit, quando semel in Poieti mentionem incideramus. Principio huius belli, Rex exercitum ad Perpenianum urbem, quam Cæsar iam
E pridem occupabat, instituit ducere, consilio Antonii Pratii Mompesaci. Sed cùm tardius coactæ essent copiæ, neque maturius propter itinerum difficultatem urbem obsedissent, inanis fuit oppugnatio. Et sunt qui tardius ab Henrico Regis filio eductas copias uolunt. Sunt qui ea parte urbem oppugnatam, qua Mompesacus dissuadebat, Claudio Ennebaldo authore uolunt. Is cùm huius oppugnationis munus suũ esse uellet, parum erat æquus aliorum consiliis. & Mompesacum aiunt quidam uanissime suasisse Regi antequam robur exercitus cogeretur, utile futurum si ipse cum delecta equitum peditúmque manu prius locum obsideret, itinera intercluderet:

neglexisse id Regem,rogantem uellet ne solus Perpenianum recipere? oppidani cum spatium habuissent sese colligendi,milites instruebant, delectū cogebant, arma expediebant. Ioannes Congeus & Ioannes Ceruillio qui urbi præsidio relicti erant, parata omnia ad obsidionem tolerandam habuere. Est Perpenianum mediocris ciuitas,loco superiori eminet castellum Maius, (ita loco nomē)inde muri pars,claudens parte una urbem. Castellū alterius munitionis nomē,castello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit castellum Maius,est propugnaculum paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia. Ceruillionis consilio diruta est ea pars muri ex urbe, medioq; ferè itinere extructum est aliud propugnaculum terreum. A tergo erat fanum, quod & illi munierant instar propugnaculi: ex quo loco uarie Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam Galli frustra diruere conati sunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus est. Hispani ex urbe frequēter erumpebant,leuia utrinque sæpe certamina,ut quodam die urbe egressi machinas Gallicas aut abducere,aut perforare omnes tentarint, ni Brissacus cum delecta equitum manu superueniens,hostes in urbem coëgisset. alio die ingens equitum certamen,ut multi utrinque desiderati sint. Captus unus è Cadurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius:qui captum abduxerant,dum contendunt de captiuo,ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam sibi metuentē gladio transfigit. Henricus Delphinus cum apud Congeum & Ceruillionem expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati sunt dedere,refutante Delphino de his supplicium Hispani sumpsere. noui etiam milites in urbem immissi sunt, & Cæsar cum robore exercitus aduentare dicebatur. Interea Aureliorum Dux Carolus ad fratrem è Leucis reuocatus peruenit. Rex toto obsidionis tempore Sallellis se non commouit. cum frustra esset obsidio,placuit dissolui copias. aduentante iam hyeme, uicina aliquot oppida à Iacobo Perucio Escartio & Ioanne Sanctiasterio direpta sunt. Narbonensis prouincia à militibus Gallicis eo tempore uastabatur, uel multitudine ipsa militum,uel procacitate ipsa,ut oliueta passim etiam excinderētur magno hominum dolore. Rex Monspessulum,inde Tholosam: è Tholosa inuisit Margaretam reginam Nauarræ sororem Neraci degentem,quā fama erat grauidam. Mox Burdigalam, è Burdigala Angolismum & Cognacum peruenit. Cæsariani Luxemburgum recepere:& iam instructis copiis Pedemontanorum urbes uarie afficiebant. eò missi à Rege qui Cęsarianos ad sua tutanda reuocarent:quædam etiam eorum oppida oppugnarēt, perterritósque in sua cogerent. E Perpeniano in Subalpinum agrum transire regiæ copiæ,misso Ennebaldo:& circa finem Nouembris mensis conuenere ad Carignanum. Ibi ad sexdecim inuenta hominum millia fuere. Ac ne tempus frustra tererent,properant ad Cunicum oppidum(quod & Conium uocant) oppugnandum. Huic præerat cum ualido præsidio Petrus Portius Vincētinus:& quamuis acriter per singulos tres dies tētassent Galli Italiq; irruptionem,frustra tamen fuit omnis conatus, impigre obsistentibus Hispanis. itaq; rediere Carignanum, ubi septem peditum millia exauthorata

A thorata sunt, quòd rapinis infestassent agros. Itali qui in patriam reditũ parabant, cum instare uiderent Cęsarianos, deligunt certos sibi uelut itinerum duces. In his fuere regulus Malaspinus, Iacobus Sanius Vincẽtinus, Andrigus Venetus, Strasmus Placentinus, Ioannes Andreas Marinus Brixiensis, Franciscus Pacius Venetus, Emylius Bolognetus, Girardus Frascherus Alexandrinus, Carrerus Lecchius. Ex his Pacius, Carrerus, Frascherus cum septingentis peditibus noctu occuparunt Abruzum oppidum haud longe ab Alexãdria. nec diuturna ea fuit eis hæc sedes. Nanque Vastius Daualus intentus in omnes occasiones, cum sexdecim hominum millibus, & septẽ tor-
B mẽtis maioribus mox adfuit, quassatisq; muris summo impetu irruit in oppidum: & quanquam strenue se tuentibus illis, dum recentes undiq; hostes submittuntur, potitur oppido: ubi multi cæsi, multi capti. Frascherus iubente Vastio capite diminutus est. cæsus quoque est Pacius. Reliqui Itali cũ diu hac illac uagarentur, à Boutierio in castra uicina aliquot numerato stipendio distributi sunt. At Vastius & Pyrrus Columna cum septem peditũ millibus, eductis quoque maioribus tormentis, multa castella ignobilia partim ui, partim uoluntaria deditione recepere. Rediit deinde Astam Vastius. At Galli Italiq; duce Petro Mario Sanctosecundano rursus conuenientes, cæ-
C sis Cæsarianis rursus ea recepere: eaq; & Carignanum muniere, annona copiosissime illata. Ex eo tempore bellũ trahebatur occupatione castellorum, munitioneq;. Accidit ut Chinciarius præfectus equitum alis leuibus Cæsarianis ad Veroam negligẽtius sederet. id Boutierius sentiens, mittit Ludouicum Biragum cum aliquot alis equitum, & Antonium Francum cũ trecentis sclopetariis, qui imparatũ opprimant. Hi summa celeritate usi, Veroa occupata ita oppressere Chinciarium & Cæsarianos, ut impedimẽtis, armis, eqnis relictis, effusa fuga omnes sibi consulere coacti sint. multi capti, plures uulnerati, præda opima parta. Acciderat uerò antea, ut Gallis pulsis è loco
D cui Cana nomen, mitteretur ab hostibus Aldrigus Venetus cũ trecentis peditibus ad Marsalium castrum præsidio firmandum. id oppidani intuentes admonere Gallos, simul partem in oppidum excurrere iubent: partem aliã ipsi per subterraneum locum perducunt ad Marsalium. Aldricus, cum ingressi Galli Galliam undique acclamarent, multósque sternerent, parte alia ab aliis oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: sed multis cæsis captus est per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio traditus, ex cuius custodia elapsus ad Vastium confugit. Nec multò pòst adcurrens Vastius, oppidanorum agris uastatis omnes crudeliter necauit. tantùm duos, quos perfi-
E diæ prioris insimulabat, uinctos excelso loco pedibus suspẽdit, sclopotorúmque innumeris ictibus pendẽtes à milite necari iussit. Mittit deinde Pyrrum Columnam ad Mondenium oppugnandum, instructissima acie gradiẽtem cum multis Hispanorum, Italorum, Germanorum millibus. Illi ad Agnellũ consilio habito, prima luce uicos occupauere, ubi Galli in præsidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio Landriano. Landrianus captus est, reliqui Mondenium peruenere. Carolus Drotius, quem & Drossum uocant, præerat Mondenio cum Heluetiorum aliquot Aquitanorúmque cohortibus, Italicoq; peditatu, cum Fantone, Paulo Miglio, Naldo Bonio, Ioãne Regio

Turcheto, Ioanne Andrea Marino, qui omnes Italici peditatus erant du- F
ctores. Aquitanici uerò ductor erat Brianſonetus. Columna admonet Daualum quibus copiis intellexerit Mondenium munitum: maioribus uiribus opus eſſe. Ille mox eò aduolat cum lectiſſimis copiis, & decem & octo machinis maioribus. Ac primùm quaſſantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hoſtes machinas aptiſſime collocarant. At erumpentes Galli Italique multis utrinque deſideratis rediere, è Gallis Brianſonero cæſo. Sequentibus diebus ſtrato muro hoſtes irruêre: ſed à Gallis pulſi, multis deſideratis, frêdente Vaſtio, eo die reditum eſt in caſtra. Iam acrius quaſſata erant mœnia: idq; intuens Drotius quibuſdam diſſentientibus deditionem facit ſaluis o- G
mnibus rebus. Hæc incidêre in tertiū diem Nouembris, anno M. D. XXXVII. Vaſtius Mondenium muniit, & cum ualido præſidio imponit Ioãnem Matthæum Longum. Vicina omnia caſtella, quorum uſque ad octoginta multi numerum transferũt, ab eo quoque recepta, & præſidiis firmata. Pergit Vaſtius ad Carignanum. Præerat Carignano Oſſimus Gallus & Acciolus: aderant & Franciſcus Bernardinus, & Accoltius. Hi impares ſe agnoſcẽtes tantis copiis (neque enim iis munitionibus quibus hodie, ſeptũ erat Carignanum) loco relicto conſtituere uariis excurſionibus fatigare Cæſarianos. Dũ abeũtes proſequitur Vaſtius, & Oſſimus acriter dimicat, homo ue- H
tere Aquitanica nobilitateque ornatiſſimus captus eſt. Culpam ipſe retulit in Bernardinum, qui ut conuenerat, aut noluerit adeſſe, aut terrore impeditus fuerit: eóque nomine ad ſingulare certamen hominem prouocauit. ſed Rex duelli authorem eſſe noluit. Captus eſt & Magrinus. Vaſtius Pyrrũ Columnam & Felicem Arcium Germanum, & Sanctomichaëlem Hiſpanum propoſuit Carignano, idq; communiit. Franciſcus Rex per Boutierium certior factus nouis copiis opus eſſe, ex Heluetiis & Aquitanis collectum peditatum ſubſidio ſuis miſit: & ad XV hominum millia unà cum Italis habuit. Nec Vaſtius quæ pararentur ſentiens, diſtulit acceſſere copias: octó- I
que Germanorum millia, aut ut alii malunt, ſeptem millia è Germania exciuit. Interea menſe Decembri accidit ut Petrus Portius Vincentinus, dum cum Gallis congreditur uariis excurſionibus, caperet eũ qui Bargeſo præpoſitus erat: nomen multi ſiluere, parcentes familiæ, Italum fuiſſe aiũt. Is captiuus poſteaquam de pretio ingenti redemptionis conuẽnit cum Portio, pollicitus eſt daturum ſe Cæſari aut Portio Bargeſum caſtrum. in eam rem obſides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit Vaſtius. his ille conditionibus ſolutus eſt. Euocatus Portius pergit ad Bargeſum recipiendum cum ducentis peditibus, quinquaginta equitibus: admonétque alte- K
rum pactorum. Ille præmittat uiginti pedites prius cõſulit, his ſe arcem traditurum. tum demum uenturum Portium exploratis omnibus, nihil ſibi ſanctius eſſe fide, quam conſtrictam liberare uelit. hoc ille maxime fidem fecit, quaſi Portii utilitati conſuleret. præmittuntur uigintiquinque milites ſpectatæ uirtutis. hi omnes Bargeſum aduenientes cõciſi ſunt exceptis duobus. His duobus cum ferrum, ignem, acerba omnia ſupplicia minitaretur, tandem factum eſt ut ſpe ſalutis conſequendæ reciperent, ſe quę ille iuberet aut ſcripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiuſculã: euo-

cantur

A cantur Portiani ad colloquiũ.his illi renũçiant salua esse omnia, ne dubitarent castrũ ingredi. Suadebat iterũ Portio ingrederetur cum uigintiquinq; equitibus,alii deinde admitterentur.Ipse interea suos, qui scloporũ emittẽdorum peritissimi erant,in armis paratos esse iubet.Introducitur Portius,ut quidam uolunt:ut alii,nõ introductus est,sed ab aliis qui exituri erãt prope Bargesum stantibus honorifice exceptus, mox emissis sclopis impetitus est. Nemo è Portianis fuit qui nõ aut occũberet,aut uulneraretur: ipse ita uulneratus est,ut mox exãguis desiderium sui relinqueret. Hic finis Portii,cuius fortitudo concitarat magnã opinionem apud Cæsarianos.Interea Galli B receperãt ea omnia castella quę prius occuparat Vastius.Et iam circunagebatur initium anni M.D.XLIIII.Tum Boutierius,Teus,Maurus,Gabriel Mauri frater,Biragus, Carlous cum multis equitum peditumq; millibus in agrum Crescentinum peruenere.Huic loco præerat Canus cũ trecentis peditibus,ducentis equitibus Cæsarianis:atque is admotis machinis saluis rebus omnibus deditionem fecit.Properat Boutierius ad Liuornum,quod & receptum est uoluntaria deditione. Tandem admouit copias ad fanũ Germani,ubi Carãnius cum Andrea tribuno,Petro Gasino,& multis aliis,firmoq; equitatu & peditatu relictus fuerat.qui cùm robori suorum confide-C ret,deditionem distulit:ubi sensit labare animos,deditione facta emissus est: idq; accidit mense Februario. Horum omnium bellorũ apud Gallicos scriptores summum silentium.Exteri quædam prodidere, obruêre tamen silẽtio multorum res fortissime gestas:ut iis accidit qui Gulielmi Bellai Langei non meminere.in quo ea adfuere ornamenta,quæ M. Tullius in L.Lucullum congerit, magnum optimarum artium studium , tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.Tantus uerò fuit imperator,in omni genere belli,pręliis,oppugnationibus,totiusq; belli instrumentis,& apparatu, ut ille Alphonsus Vastius Daualus post Ferdinandum Da-D ualum acutissimus omnium imperatorum, hunc à se maiorem ducem cognitum quàm quẽquam eorum quos uidisset,fateretur.Carolus uerò Cęsar plus se ab eo unius illius eloquentia , dum apud exteros legati officio fungitur pro Rege,debilitatum fateretur,quàm multorũ robore,& animi magnitudine.Sed nec aut Dacierii aut Terridi aut Alegrei aut Thermi aut Sãctoiuliani aut Ossimi nisi rarissime meminere , quos omnes clarissimos ipsi sciunt fuisse toto hoc bello Subalpino. Nec hæc eò scribo,quasi fidem abrogari uelim exteris scriptoribus:diligẽtiam illi maiorem plane quàm Gallici attulere:sed qui Gallicos exteris contulerit,meliora optimis,ingẽs ope-E ræpretium facturus uideretur. Obiiciunt nobis exteri temeritatem , quã & Gallis Iulius Cæsar maxime innatã ait,ut leuem auditionem habeãt pro cõperta.Obiiciunt iracundiã:aulæ immodicos fastus : obiiciũt delicias.Obiiciunt cunctationis impatientes animos,falliq; eos docent,existimantes fortitudinem pugna tantùm aperta inclarescere:cùm cunctationem maturam, insignem maiorémque partem esse disciplinę militaris ueteres prodiderint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites sita , aut annona aut sulphureo apparatu ,summa eorum qui præerant incuria,caruisse.Obiiciũt causarum forensium immortalitatem : exordia causarum & præludia longiora apud

nos esse,quàm apud alios exitus.ipsosq; etiam uictores è foro non nisi locu- F
lis exhaustis discedere.Iustitiæ interdum quasi uirginis elegãtis,uenustæ & concinnæ lenocinium fieri ab iis,qui eius decus aut potentiæ aut gratiæ aut opulentiæ prostituunt.Ab his aliisq; in nos magna censura scriptis si absumus,uana sunt eorum conuitia.Si more humani ingenii interdum ad ea offendimus,enitendum,ut quæ prodidere sapientissimi homines præcepta de utilitate capienda ab hostibus,ea hac parte exerceamus & cõsumamus. Eo anno senatus Gallici (quod sæpe fit ubi nouorum bellorum tumultus audiuntur) iussu Regis prorogati sunt in totum annum;cum alioqui feriæ illis usque ad Martinalia stato tẽpore concedi soleant.Et Carolus Brtius Baio- G
nam iussu regio missus,nisus est nescio quid occulte tractare de fano Sebastiani urbe uicina,quę Cęsaris imperio paret,intercipiẽda:sed uulgato mox consilio uani fuere conatus.& de Aquitania inuadenda moliri insidias Britannus iactabatur:cum tamen pacata omnia fuerint.Eodémque anno nomine mutui exacta est passim ingens uis pecuniæ. Quinque Germanorum millia per Aquitaniam progrediuntur,summo hominum terrore, minore tamen dispendio,nisi quòd insigniter dolia uini siccabant. Sãtones & Rupellani ob salinarium uectigal nuper à Rege constitutum , neque solutum aut admissum,hos in se mitti uerebantur.Et erat Rex Rupellanis infensior, H
ob controuersiam quam semper stomachose persecuti erant in Cabotium Iarnacum rectorem urbis.multi uincti,aliquot in carcerem coniecti.Sed ita res composita,uti ueluti theatro constituto Rex sederet cum aulicorũ purpuratorúmque comitatu:illi miseri ueniam deprecarentur. Rex delicta omnia remisit:ac ne cui in posterum fraudi esset sanciit,ob ea quæ prius molitus erat.neque tamẽ minus remissum est salinarium uectigal,uana spe plebe delusa:quæ ut condonationem delicti, ita uectigalis abolitionem expectarat. Eo anno Burdigalæ multi persuasionis uiolatæ nomine rei peracti sunt.Nam Poietus,cùm adhuc esset iurispræfectus, diplomate regio misso, I
certos è senatu ipso delectos,aeres huic uni rei præposuerat : quæ res multorum odiorum semina alebat. Itaque Margaretæ Valesiæ Reginæ insigni pietate opera,diplomatis huius ui sublata,rediit ad uniuersum senatum sua cognitio.Iussuque ipso Regis mitigata paululum reis pœna:nisi qui innenti essent qui sacrosancti libaminis ueritatem conuellerent. Cæsariani quoque eadem hyeme in Gulielmi Cliuensium Ducis ditionem irruentes , loca aliquot expugnarunt:& Cliuensis sæpe cum Cæsarianis congressus, uictor rediit : nec tamen Hensbergum oppidum ab his occupatum recipere potuit. & ad Nuremberguм coactis proceribus Germanicis,cum legati Cli- K
uensis præter eius mandatum inducias accepissent, repentè in Regis gratiam ab his fœderibus discessum est, irritato præter modum Cæsare.duo ex purpuratorum cœtu utrinque ad Cæsarem & Regẽ à Paulo Pontifice missi, frustra utrunque ad pacem hortati sunt. Instabat iam annus millesimus quingentesimus quadragesimus tertius, cùm Rex uias omnes exhausto fisco quærens quibus tantas aleret copias, nouam iudicum decuriam senatibus Gallicis adiecit, acceptis ab unoquoq; nummûm aureorũ duobus millibus.Et quasi ea pecunia parum esset profutura,urbibus omnibus Gallicis

nomine

A nomine mutui ad alendas quinquaginta millium peditum copias, noua pecunia indicta est, exactáque. Narbonenses aduentáribus Cæsarianis magno in periculo se esse uerebantur: sed mox dilapsis illis uanus fuit timor. Baionenses simili metu consternati sunt, & suspectos habuere multos quasi de urbe Cæsarianis prodenda. Cum enim illi repentè aduenissent, ubiq; ad arma conclamatum est, iam direpto fano Ioannis Lucensis. Satis constat uisos mulos plusquam uiginti scalas aliaq; ferentes, quibus urbs interciperetur. copiæ ut ex inermibus coactæ, ita nisi maior uis occurrisset, satis paratę. Auxit terrorē Caroli Burii, qui regio nomine urbi præerat, absentia. Is hostium aduentu cognito, mox pegasario cursu arrepto, in urbem properauit: & aduenit inclinato iam die. eò etiam aduenerunt nocte intempesta ductores peditum, cum turmis aliquot militaribus: inter quos Alsatus, Aillocus, Stephanus, quos oppidani ea uocte grauiora ueriti urbe excluserūt, inuito ipso Burio. Porta urbis per quam commeatus à Rege in urbem introductus erat, ea nocte aperta inuenta; socordia ut putatur ciuis Baionensis, cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte accēsis circa muros pernoctauere. emissis ex urbe machinis bellicis cum Cæsariani intercipiendæ urbis consiliū parum succedere uiderent, mox aliò dilapsi sunt. Eo anno Naium oppidulū in Bernensibus finibus igne cælesti immisso, maiori ex parte flagrauit. Henricus Nauarrorū Rex non solùm Aquitaniæ, sed & Occitaniæ prouinciæ, & eius tractus totius qui adhuc prouinciæ nomē retinet, prorex designatus. Fuit ea ueluti tacita abrogatio in Annam Mōmorantium, qui Occitanis præerat; & Claudium Sabaudianum qui prouinciæ prępositus erat: quorum Rex opera toto hoc bello minime usus est. Nouos passim magistratus, nouas præfecturas Rex designabat: designatas rursum mox reuocabat. In Narbonenses cum Cęsariani iterum duce Francisco Bemuntio incursiones facerent, Mompesacus suos in insidiis collocans, multos palantes necauit: Bemuntium cum reliquis usque ad Perpenianum fugientem secutus, deliberans etiam de urbe obsidēda, ni pecūniæ inopia deterritus esset. Principio huius belli Anglorum fides suspecta erat Regi: nam illi Cæsarianos tacite iuuabant. Quæ eò causa Anglorum Regem Henricū uiolatis prioribus fœderibus impulerit, dubitatum est: nisi quòd prudentes rerum æstimatores semper uident illum inferiori sese callidisse adiunxisse, uti semper ambos committeret, & Gallum & Cæsarem: & nihil prætermisisse quantum facere atque eniti potuit, quin Gallum superiori bello à Cæsaris amicitia auocaret. ipse interea augendo fisco intentus, expectaret occasionem opportuniorem Gallo nocendi. Ipse uane cùm Cęsar Galliam ingressus esset, Mommorantium magistrum equitum Cæsaris auribus ea dātem dixisse aiebat, Cum essent Galli & Cæsariani fœderati, facilè deinceps futurum, uti & Angli & Germani impietas deleretur. Hæc ab ipso Cæsare excepta, Anglorum apud Cæsarem legatum Regi narrasse confingebat. Anglorum naues aliquot Hispanicis adiunctæ ad Fontemrapidum in Gallos grassabantur, nec tamen agnitæ sunt, donec Aquitani nauē Hispanicam se intercepisse rati, Britannicam agnouere. Ea cum Baionam perduci non potuisset ob fauces portus augustiores, ad fanum Ioannis Lucensis perdu-

cta est. Angli mox classe Hispanica instructi eò adueniunt, nauémque reci- F
piunt: parati qui nauem intercepissent necare, ni Hispani qui ob uicinitatem multis huiusce similibus casibus obnoxii sunt, ex more uix tandem impetrassent, uti inermes capti ad suos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Asprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. cúmque hic quereretur apud Henricum Regem infestari Britanniæ oram à suis, responsum accepit à Rege omnia sibi cognita, aperta, patefacta quæ inierint Galli cum Scotis consilia: daturum se operam ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad se delatas: curaturum se ne quid illi in se molirentur. & paucos post dies remisso in Gal- G
liam Asprimontano apertum sese hostem declarabat. antè tamen, ne belli minus iustam occasionem habuisse uideretur, per legatos petere cœpit annuam illam pensionem, quam Gallici Reges Britannicis ex pacto ob Aquitaniam pendebant. Rex qui uideret iam apertum hostem, et si pecunia immensa hoc tempore redderetur, sua pecunia bellum sibi maius accessurum, consultò differebat solutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorum Rege congressi Britannici superiores redierant, & Rex Scotorum post paucos dies decesserat, tunc ueluti metu sublato apertus hostis, copiis in Flandriam traductis Cæsarianis se adiunxit. Erat Iacobus Escar- H
tius Perucius apud Tarauannam Morinorum cum suis turmis militaribus. Hic cum suis prædabundus ex urbe egressus, hostibus occurrit numero superioribus, ad uicum cui Hera nomen. ut ex puluere utrinque hostes agniti, mox reuocati præcursores. erant hostes numero superiores: rati tamen maiores Gallicas copias adesse, taciti excepturi Gallos expectabant. Escartius confertos suos in exanguem hostem prorui iubet. ibi post diuturnam dimicationem illi terga uerterunt. multi cæsi. cêtum ex equitibus cataphractis captiui abducti. Diuerso exitu eandem laureolam quærens Sansacus è Maseriis egressus, ab hoste multis captis in urbem coactus est: captiui utrin- I
que liberaliter habiti, & æquo pretio liberati. Vandomius Vapamum oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Cæsaris nomine castro præerat, relicta urbe in castrum sese recepit. At Gallo aduentante ita è castro emissis machinis Gallos concidit, quo ut loco consisterent prorsus non haberét. itaq; inde effusi sese recipiebant. Cum & Cæsariani castro egressi Gallos infestarét, nisi Gallici equitatus robore Gallici subleuati essent, res prorsus infelicius cessura fuisset. Interea Rex lectissimis copiis contractis, in Marolięse cœnobiũ castra defixit. ex eo loco uarie hostes Gallos infestare soliti erant. & direptis uicinis aliquot castris & oppidulis, incensisq; & corruptis ho- K
stium segetibus, ad Landrisium oppidum pergit. oppidani quasi Gallos excepturi, primum impetũ acriter sustinuere: & tota nocte emissis tormentis uarie Gallica castra infestabant. Sed summo diluculo urbe egressi, corruptis machinis, incensa etiam urbe, in uicinum nemus perueniunt, Cæsarianisq; se adiunxere. Rex ad urbem uisendam profectus, præter ducum sententiam muniendum locum curauit: celeritérque munito oppido præfecit Landam rei militaris peritissimum, & Andream Montelambertium, quem Decium aut Ponuillierium notiori nomine uocabant, cum lectissimis cohortibus.
Accidit

A Accidit ut quodam die cum circa uicinum nemus cum aulicis aliquot obequitaret Rex, repentinæ hostium copiæ uiderentur, quasi ad intercipiendũ eũ paratę. Itaq; mox ad arma conclamatum est: & Rex in tutiora loca in castra se recepit. Delphinus cum Balneẽses uicinos intercepturum se putaret, eò raptim peruenit. At illi ita acriter impetũ uimq; depulere, ut illi mox inde abeundum fuerit, multis desideratis, in quibus fuisse narratur Alegreus. Rex in Galliam latè agris hostium populatis, rediit: nec ea expeditione admodum hostibus nisi munito Lãdrisio nocuit. Ipse eo tẽpore Claudio Ennebaldo (qui in locũ Cabotii defuncti tribunus maritimorũ designatus fue-
B rat) utebatur familiarissime: ita prorsus ut aulici ordinis nullo familiarius, ut quæ ad bellicos apparatus pertinerẽt, illius opera expedirentur. Cæsariani interea tacite in cœnobio Guysiæ urbis uicino castra defixerãt, rati se adiunctis Anglis Guysiam intercepturos: in quam Neuertius à Rege cum aliquot turmis prius immissus fuerat. Interea ex hostium copiis fortissimi quiq; ad Guysiã excurrebãt, & urbis potiundæ spe oblata, frequentiores è castris ad urbem oppugnandã perueniebant. Galli qui urbi præerant, emissis tormentis bellicis Cęsarianos infestabant. At Iacobus Escartius uel admonitus à Neuertio, uel suos mittens ad agros hostium populandos, tormentorũ so-
C nitu motus, eos ad urbem tutãdam emisit. Cæsariani cum leuis tantũ equitatus adesset, cum ipsi imparati aduenissent, rati iustas Gallorũ copias adesse, sensim in castra suorum uicina confugiebant: quæ ubi locata erãt, Escartiani ignorabant. fugientibus instant Gallici equites, multis cæsis, multis captis finem sequendi nullum faciunt, donec in castra hostium uentum est. Ibi mox ad arma cum esset conclamatũ, Franciscus Estensis Herculis Ferrariẽsis principis frater, admisso equo ad suos tutãdos egressus est. at mox suis fugientibus immixtus, cum Galli receptui cecinissent, inter reliquos captiuos abductus est. Petrus Strozius captũ apud Guysiam agnouit, captiuumq; sui
D iuris effecit. Interea à Ferdinando Gõzaga tibicines uenêre, rogãtes saluũm ne Galli Estensem recepissent. Ita ille agnitus in Galliam perductus est: liberatus tamen post aliquot menses, reddito pro eo à Cæsarianis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis casum mox expediam. Eodemq; tẽpore Iacobus Albonius Sanctoandreanus cum hostium equitibus leuibus preliis aliquot congressus, multis cæsis, uexilla quoq; inde militaria aliquor retulit. Eodemq; anno Rex ad se reuocatis copiis Luxemburgum properat. Cæsariani ueriti ne quid durius accideret, urbe ei ditioneq; cesserunt. Cęsar in Gulielmũ Cliuensium principem progressus est. Ille quibusdam expu-
E gnatis oppidis, suorum usus consiliis, quasi uictus fidei se illius cõmisit, mulctatusq; & priuatus Geldrẽsi principatu, uictoris leges genibus illius aduolutus, quas uoluit accepit. is aliquot ante dies quàm deditionem Cæsari faceret, quasi armis sese tutaturus, acceperat quinquaginta nummũm aureorum millia à Rege. ei quoque toto hoc bello à Rege in singulos menses ad alendas copias suppeditata sunt uiginti quinq; nummũm aureorum millia. Regem multi scribunt ad Luxemburgum exercitum eo animo traduxisse, uti procurata re frumentaria, quàm posset maximis itineribus ad obsessum liberandum perueniret. sed cum de deditione eius auditum esset, in Galliam

mœſtum rediiſſe.Parte alia in Salaſſiorũ finibus Ludouicus Salutianus qui F
Cæſari militabat,in ſpem ueniens occupandi paterni principatus,quẽ præ-
ſidio Regis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurenſi Pontifi-
catu poſſidebat,ad Rauellum raptiſſime contractis copiis ſubſtitit. Vnus ex
oppidanis , quo ille utebatur familiariſſime,inuitato ad cœnam Salutiano,
cum in multam noctem cœna extracta eſſet,conſultò facilè ei perſuaſit,ne
ea nocte in caſtrum munitiſſimum rediret:domi ſuę pernoctaret.Primo di-
luculo adſunt Cæſariani cum Salutiani fratre:oppidoq; potiti uinctum Sa-
lutianum alterum abduxere.cum eodem exitu caſtro ſeſe potituros crede-
rent,repentè Gallici cuſtodes emiſſis machinis,inde eos eiicinnt.ita Salutia- G
nus captiuus abductus eſt.oppidum mox receptum.Is poſtea in gratiã En-
nebaldi tribuni maritimorum , qui pacis & concordiæ inter Reges author
fuit, reddito Eſtenſi liberatus eſt : nam & Ennebaldi filiam uxorem poſtea
duxit,prius ſibi deſponſatam.Eodem anno Michaël,quem uulgo Michelo-
tum uocabant,nnus ex his qui nauticis myoparonibus præerat,in ſpẽ uenit
pecunia arcis Niceæ multo omnium munitiſſimæ potiundæ. Nam cũ Ca-
ſtellano depactus fuerat,uti arx ſibi traderetur:ille à Rege quatuor nũmûm
aureorũ millia & opima uectigalia annua reciperet. Is igitur Michaël qua-
ſi re explorata ad Regem ultro contendit:indicat quæ pactus eſſet. ea cum H
Regi placuiſſent,ne res longius efferretur,dat literas Michaeli ad pręfectos
rei nauticæ,ut quod is imperaret quáue myoparones bellicos mitti iuberet,
eò contenderent. Çum his literis pergit ad Magdalonum Ornezanum &
Bernardum Ornezanum, cui Sâblãchardo cognomen , Magdaloni nepo-
tem.Magdalonus lectis regiis literis deliberat cum nepote. Ille ut erat ado-
leſcens , & qui Michaelem ſub patre ſuo diu meruiſſe ſciret,indignari cœ-
pit,cum ignoto homini parendum uideret,& ita parendum , ignari ut ipſi
eſſent conſilii.Magdalonus laudato nepotis ingenio parẽdum eſſe ait;Regi
pareret:interea ipſe naues futurum uti in tempore ad ſe accerſeret. Ita cum I
Michaele inſtructis quatnor bellicis myoparonibus proficiſcitur. diuerſari
cœpere tacite circa eum locum,cui Cannarum nomen, non longe à Nicea.
Ibi certior factus à Michaele,de tota re admonere hominem cœpit,uideret
quid ageret:quem in locum res Gallicas protraheret:nihil ſe ſatis arcis Ni-
ceæ præfecto fidere. miſſa autem ſcapha ad præfectum Niceenſem: ille ac-
cepta parte pecunię certiorem iam facit Andream Doriam,qui paratns cir-
ca ea loca cum quadraginta nauibus agebat. ergo communicato conſilio,
quo magis Galli fallerentur prædaq; locupletiori ipſi potirentur,mittit prę-
fectus alteram ſcapham ad Michaelem & Magdalonũ,oſtendens certã eſſe K
deditionem.cæterùm uereri ſe ne ipſi ſatis ſint ad cuſtodes caſtri exigẽdos,
caſtrumq; tuendum:proinde accerſendas eſſe bellicas alias naues milite in-
ſtructiſſimas.Michael præfecti fidem laudare:Magdalonus dolum ſuſpica-
ri. Vicit Michaelis ſententia, uti ſcapham mittant ad Franciſcum Borboniũ
Anguianum,qui ad Maſſiliam ſummæ rei nauticæ præfectus erat , uti mox
nocte adeſſet cum lectiſſimis & myoparonibus & militibus. Anguianus li-
teris lectis re cum amicis deliberata,cum duodecim nauibus magno noctis
ſilentio ſoluit . Interea Doria ueritus ne Galli dolum ſentirent , pergit ad

Magdaloni

A Magdaloni naues intercipiendas. Ille cum Anguianum sibi subsidio uenisse putaret, remissius parare quæ pertinerent ad classis defensionem. Ita magno impetu & celeritate machinæ bellicæ in Gallicas emissæ, imparatas oppressere: Magdalonus ipse circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantæ hostium classi sese imparem agnoscit, remiges mox solui iubet, unumquemque sibi consulere. ipse malum nauis uulneris oppressus dolore amplecti. uincti soluti, pars ab hostibus oppressi, pars in mare desilientes fuga sibi consulere. Ipse Michaël cum armis exuisset sese, & nauigando iam littus attingeret, ab adolescente quodam Aurelio qui nauiga-
B tionis expers erat prehensus, cum esset obeso corpore, mox cum eo depressus, & postea submersus inuentus est. Doria ubi insiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cum Regi militaret familiaris ei fuerat, illiusq; opera non leuiter usus) fratrem salutauit; lacrymantique similis deplorare cœpit uicem suam: quippe sane quàm lubenter amicissimo homini se consulturum. existimasse uerò futurum uti aut Leonem Strozziũ Capuanum priorem, aut Vrsinum Anguillarium comitem opprimeret. ægrũ mox Genuam perduci iubet, & humanissime accersitis medicis, nihil sibi antiquius esse ostendit, quàm ut ualetudinem amicissimi uiri fideliter curaret.
C nec uerò ad oblectandum hominem aliquid prætermisit. At cum uulnus letale esset, illéque obeso corpore & parum temperatus, factum est uti post quintum diem de euentu belli cum Doria disputans, expiraret. Ille curato funere magnifice, corpus cum myoparonibus sex Magdaloni familiaribus, ad Tholonum perferendum summo splendore curauit. Interea oppresso Magdalono quo facilius Anguianus interciperetur, Doria prima luce nauibus suis insignia detrahi iubet. Anguianus prima luce iusserat adolescentem in antennarum molem subsilire. is cum ingentem uim nauium se uidisse renuntiasset, detecto hostium dolo propere Massiliam re-
D dire cœpit. Vento etiam adiutus Doria, ubi dolus non succedit, uim parat: mox Anguianum insequitur, & usque ad Tholonum persecutum emissis aliquot machinis uarie terruit: donec frustra uim se parare uidens redire cœpit. Hi qui missi erant ad Doriam ad Magdaloni corpus repetendum, in itinere obuium habuere Ariadenum Aenobarbum, à Solymano cũ instructissimis nauibus ad Regem missum. Ille morte illius audita, accusare cœpit Rhegienses, quorum opera factum esset ne in tempore illi occurreret. Nam cum Rhegienses illius classem insectarentur, ipse quasi abiret classem parauit. mox nocte intempesta rediens, prima luce expositis omnibus machinis
E bellicis, & urbem diripuit & incendit: captiuorumq; ingenti numero abducto, in Galliã uenit, passim diuenditis captiuis Christianæ persuasionis. Antonius Estallinus Esmarus, quem uulgò Polinum uocabant, unà cum eo in Galliam rediit, cum esset in locũ Fulgosi & Rinconi ad Solymanum à Rege missus. Exequar deinceps perpetuo ordine, quæ anno hoc ab Aenobarbo unà cũ Gallis gesta sunt. In hunc Rex & milites Turcas singulis mẽsibus multa nummûm aureorũ millia erogabat. Conueniunt cũ eo duces Galliæ: in quibus Frãciscus Anguianus, Grinianus & pleriq; alii fuere. Erant Gallis septem peditum millia, nec tantundem quidem, tametsi Rex ad octo peditũ

millia conscripsisset: equites aliquot ex turmis Anguiani & Griniani. Visum F
est omnibus è re Galliæ futurum, si Aenobarbi aduentu consternatis hostibus arcem Niceæ alioqui inexpugnabilem hosti extorqueant. Itaque Galli cum Aenobarbo Villamfrancam pergunt. nacti urbem uacuam (quippe iã oppidani inde sese proripuerant) si quid prædæ nacti sunt prorsus diripiũt. Inde ad urbem Niceam contendunt; quæ non longe ab arce abest. Castris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare. Eduxerat ex suis Aenobarbus nauibus ad quindecim hominum millia: oppidani procellam hanc iamdudum præuidentes, parauerant omnia ad longam obsidionem. Ita per uiginti dies frustra ab Aenobarbo & Anguiano urbs op- G
pugnata: præsertim cum tormentis bellicis nihil hosti noceretur. Aenobarbus iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in castra aduehi. Vt multa in Turcis desiderares, ita ad imperia quecũque ducis capessenda promptissimos agnouisses: non ætas, non nobilitas, non militaris ulla dignitas, quin uilissimi calonis fossorisue munere omnes fungerentur si quando res exigebat, ullum excusabat. admotis machinis quassari cœpta sunt ualidius mœnia. labefactato muro cum Turcæ in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulsiq; sunt. Inde sequentibus diebus admotis Gallicis machinis, maiore ui strata mœnia: ut tum de- H
mum oppidani deserendæ urbis consilium inierint. Nec tamen impelli unquam potuere, uti deditionem Aenobarbo facerent. In castra Gallica missis legatis in Gallorum se uenturos potestatem recepere; ita tamen uti in crastinum diem facultatem haberent sua omnia oppidani, uel in castrũ uel alia uicina loca auehendi. mox urbs recepta est. Interea Cæsariani certiores facti periculum esse ne Galli arce quoq; potiantur ob annonæ penuriam, (nanq; ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & multorum mensium cibaria cõsumere incipiebat) Nicolaum Doriam cum myoparonibus aliquot bellicis summo silentio in castrum introduxerunt, qui celeriter allatis ciba- I
riis multorum mensiũ, eos qui arci præsidio relicti fuerant & refecit & confirmauit. Hunc obseruans dum rediret classis Turcica, frustra persecuta est, submersis tamen quatuor eius myoparonibus. Interea Turcæ Gallis admixti accingunt se ad arcis oppugnationem. & iam paratis ad omnia imperia quantumuis durissima militibus, uidebatur succedere arcis oppugnatio, cũ repente rumor totis castris manare cœpit, adfuturum mox cum lectissimis copiis Sabaudianum adolescentem. Huic adiunctum Vastium cum robore Germanici Hispaniciq; exercitus. Is rumor unde ortum habuerit, incertum: & sunt qui ab Aenobarbo ipso manasse uelint. Cogũtur duces Gallici cum K
eo: de summa rei deliberant. Aenobarbus suas esse partes ait maris ab excursionibus hostium tuendi. In Regis gratiam expositas in Niceam copias, urbe recepta non difficilem esse arcis oppugnationem. Si arce potiatur suorum tantum auxilio, æquum esse uti & eam suorum præsidio teneat. eligant Galli utrum malint, an quandiu in arcis ipse occupatus sit obsidione, maritima loca interim ipsi tueri: aut id si nolint, ipsi obsidionis cum Gallis munus recipiant; se illis interea maris periculum præstaturum. nihil se Cęsarianos uereri si ad arcis obsidionem relinquatur. At Grinianus & reliqui Gallici pro-

lici pro-

A lici proceres, cum neque se alienæ classi uellent committere, neque satis sibi esse uirium uiderent ad Cæsarianos excipiendos, & arcem oppugnandã, ad hæc periculum esse, si ille arce Nicea cum suis potiatur, propugnaculo Ligustici maris munitissimo, consultius esse aiunt oppugnatione arcis relicta inde abire: ita arcis obsidio soluta est. Turcę cum ex Nicea quoque urbe abeundũ sibi uiderent, uiolatis deditionis legibus, in miseros ciues grassari cœpere: captiuos abducere: ignem tectis immittere. latiúsque furor eorum uagatus esset, nisi Grinianus quiritans uiolari iura gentium diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum est. Sunt qui narrent Aonobarbum cum
B robore Turcarum multis precibus contendisse ab Anguiano, urbis oppugnandæ cura suis permitteretur. quando ciues portis apertis hostilem uim expectarent, Turcas summo impetu deuolutos in urbem, sed fractos, concisos, pulsos, fecesisse. Id intuitum Anguianum sese cum equitum flore effudisse, ac ui perrupisse in urbem. At Cæsar Cliuensi deuicto, cum nihil admodum toto hoc bello sibi ademptum uideret, nisi quòd Landrisium oppidulum Galli præsidio sepserant, uariéque ex eo loco suos infestabant, coacta ingenti manu Anglorum, Germanorum, Burgundionũ, quoquo modo constituit Gallos Landrisio eiicere. Iam duobus mensibus frustra obse-
C derant Cæsariani Landrisium, quod alii Landericum uocant. Namque Lãda & Decius & Capella qui oppido præerant, ita ad omnia intenti erant, quotidie ut ultro ipsi intra uallum & fossam Cæsarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterentur. Accidit ut quodã die audacius Galli in hostes progressi, in urbem redirent. Landa fugę simulatæ suorum quasi occurreret, cum lectissimis turmis oppido egressus est: ferocissime Cæsarianis instãtibus, mox illis loco cederet, effusiorem fugam simulans. Cæsariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur, acrius instare. At à Landa signo ut conuenerat suis dato, ubi proximus op-
D pido fuit, diuisis suis propere alia parte, hi quidem dextra, alii sinistra per alia loca à suis excepti sunt, Cęsarianis circa urbis portas relictis, in quos mox ex oppido machinæ bellicæ emissę, magnam eorum stragem edidere. Ita factum est ut Ferdinandus Gonzaga qui Cæsarianis præerat, suos intra uallũ contineret: uti etiam Landa in castra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eosmet emiserit & in oppidum traxerit. Cæsar circa Castelletum diuersans, auxilia maiora, iustúmque iam exercitum expectans, commeatu omni Gallos priuabat. Instabat iam hyems: & necesse erat aut Galli in oppidum inferrent commeatum, aut op-
E pido hostes potirentur. Ad hæc Cæsar ipse in castra perueniẽs uarie obsessos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidum emittebantur, uarie ut Gallos affici necesse esset, qui iam apparatum omnem sulphureum consumpserant: ut multi quidem putent Landã, nisi à Decio Renaroq; Capella & aliis prohibitus fuisset, deditionem facturum. Venit interea ad castra apud Sanctoquintinum explorator unus è Cæsarianis Franciscani sodalitii, qui & (ut exploratorũ sunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. hunc Rex astu adortus rogatum quantę essent Cæsaris copiæ, ut uidet suadentem Landrisii deditionem, persancte iurat sese cum to-

bore equitatus & peditatus mox Landrisio adfuturum: integrísque copiis F
pugnandi copiam Cæsari facturum. id ille quasi exploratum ad Cæsarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis, uti tandem Cæsari suaderet in aciem cum Gallo descenderet: cùm solo consilio annonæ inferédæ Rex properaret. Rex à Láda & Decio certior factus fieri non posse ut post duodecimũ diem oppidum tueatur, ex fano Quintini ad suos iuuandos profectus est. Erant in exercitu Regis peditum qui ex Heluetiis constabat duodecim millia: Germanorum quinque millia: Picardorum & eorum qui ob clientelas nobiles Regi milites præbere soliti sunt, decem millia: equitum plusquam sex millia: ultra mille ducétos leuis armaturæ equites; & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filii: præter eos qui uoluntariam militiã G
secuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primá aciem ducebant Franciscus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Enniebaldus tribunus militaris: ea constabat partim ex Germanis & Heluetiis, partim ex Heluetiis & Gallis, qui Dacierio militabant. Mediam Rex ducebat, una cũ Henrico filio natu maiore, cum robore Heluetiorum, cohortibus prætoriis, equitatúsque Gallici flore. quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alii Biesum uocant, adiunctus erat. Extremum agmé claudebat Antonius Borbonius Vandomius cum Claudio Guysio. leuis armaturæ equites nulli attributi sunt alæ, propterea quòd quotidianis incursionibus hostibus proximi uarie eos afficiebant, ut hac quidé parte Brissaci, Cossei & Escartii Perucii, ut & toto hoc bello opera & industria non temere ab omnibus prædicata sit. Cum eo exercitu Rex Cambresium oppidulum profectus est, non longe ab hostibus. Gonzaga ubi Regem tam propinquũ uidet, qui suos antea ob pabuli inopiam disperserat, in unum locum reuocat. Cæsar quoque ad Regis aduentum ex Vano se in castra contulit. atque ita proximæ fuere magnorum principũ copiæ, ut machinæ bellicæ ex unis castris in alia emitterétur. Cæsar qui locum idoneum castris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum se castris continere uidet, castra longius mouit. Interea Rex per tres dies nequicquam mouentibus Cæsarianis commeatum omnem in urbem infert, uestes reliquáque necessaria, sulphureúmque omnem apparatum, fessos milites qui diu obsidionis incommoda pertulerant, reuocat, recentibus in eorum locum immissis: nobilitatis insignibus omnibus si qui essent plebei impertitis: & condonatione omni delictorum, si quæ olim admiserant, tradita. Interea leuia aliquot certamina quotidie fiebant: ubi pauci è Gallis desiderati, excepto Audoino Aquitano strenuo homine. Laudata etiam Petri Strozii Florentini magnitudo animi. Amnis medius paruulus Gallica & Cæsaris castra secabat. Priori die quàm Galli abirét, accidit ut aliquot equites progressi Cæsarianos ad pugnam elicerent: alii autem circa amné cum leuibus aliquot machinis delitescerent. Cæsariani acriter pugnare, & iam alii aliis succedebant: ita Gallis instare, uti iam cedere eos cogerét. id intuiti qui in insidiis ignaris aliis sese locarant, progredientes Cæsarianos emissis machinis quæ circa cãnas & iuncos delitescebant, partim necarunt, partim in fugam uerterunt. At Cæsariani detecto dolo cum robore exercitus è castris progressi sunt instructa acie,

A acie,ut iam passim utrinque ad arma conclamaretur:nisi Rex suos imparatos uidens,repentè quatuor machinas bellicas ex maioribus in hostes confertos emitti iussisset, quæ ea arte emissæ sunt, uti stragem eorum ederent non leuem, ordinésque perturbare inciperent. Ita illi cum Gallos paratiores uiderent, in castra regressi eo die sunt. Galli quasi ad certum certamen in crastinum diem arma parare. Cæsar quoq; aucto exercitu ex Germanorum recentibus copiis, non detrectaturus erat certamen: ultro etiam fortè ad id Gallos coacturus. Rex qui Landrisium munitum ita uideret, ne uis ab hoste Gallis esset metuenda, relicto in urbe Veruino, non putauit esse
B necesse prælio contendere. Itaque circa crepusculum sarcinas præmittens, ignibus accensis ostentata in crastinum diem summa prælii fiducia, media nocte uasis magno silentio conclamatis,instructa acie inde abiit.Cæsariani discessu Regis cognito cum essent locorum peritissimi, & Regi per uicinũ nemus scirent trãseundum, instructis copiis Regem persecuti sunt.Inita leuia utrinque certamina,in quibus è Cæsarianis multi desiderati sunt.Erant in prima acie Delphinus, Vandomius,Paulinus,Ennebaldus.hi prima luce data pugnandi cupiditate, paucitate hostium contempta,ita in eos irruere, ut qui Gallos persequerentur, in fugam ipsi uerterentur,multi etiam neca-
C rentur. captique dicebãtur Octauianus Fregosus, Ludouicus Daruellus & Rutius: sed inter tumultus bellicos dum fugientes Galli persequuntur,elapsi. Sequebatur Rex cum robore exercitus primam aciem. Is ubi pontem transiit quo traiiciendæ erãt copiæ, substitit,uersusq; ad hostes, aliquot frustra eos horas expectauit:nanq; illi in tuta loca iam traductis copiis Gallicis, uix eò peruenissent. Id Regis cõsiliũ Gallici scriptores laudãt:munito enim oppido,qui aliud fuit necesse, quàm tot Cæsaris copias pugnæ auidissimas eludere?At Cæsar fugam uocabat & pugnæ detrectationem.Ita Rex saluus cum incolumi exercitu in Galliam rediit. Cæsar quoque è Landrisio castris
D motis,suos in hyberna eduxit.Nec uerò idem hic annus minus domi quàm foris infestus fuit.à milite ipso Gallico multas iniurias patiebãtur rustici.Ob salinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati.mutui nomine iterum urbibus indictæ pecuniæ.in fraudatores iurium Regis etiam uarie quæsitum. Denique prætorium Andegauense Lutetiæ constitutum; ubi Ioannes Bertrandus cum aliis à Rege iudicibus datis præfuit, qui uarie quærerent in ueteres familias, ad quas ex his rebus quæ olim fisco debebãtur,aliquid peruenisset. Hanequini & Leporei mulctis maioribus quàm bona paterentur,ob id damnati. Hi cum postea magna ui pecuniæ regio fisco
E illata cum Rege transegissent, accidit ut aliquo postea tẽpore Francisci Alemani(erat is ad Castrilaurium habitans homo acerrimi uariiq; ingenii)opera factum sit, uti Rex fisci sui nomine ueluti minoris iure utens, in integrum restitui postularet:.& ad restitutionis cognitionem iudicandam noui rursus iudices darentur. Atque is,ut fato interdum accidit in capita eorum tela in alios iactata uoluãtur, dũ incautius in aulicos proceres sanctiori cõsilio præpositos quædam dicere uisus est, aliquot pòst annis in uincula cõiectus est: nec restitutus est. De Raynerio etiam Gentili, regio apud Lutetiam inquisitionum præside,palàm sumptum est suppliciũ,ob temere quæ-

dam patrata, & pecuniam ob lites iudicandas promissam: uel ob concus- F
sionum crimina ei intentata. Vulgus credidit ob Poncherii regii quæstoris
pridem damnati interuersas rationes,& apochas damnatum.Hic cum è iu-
dicibus à Rege datis (neque enim à senatu iudiciali ordine damnatus est)
multos ut suspectos summoueret, eximeréque uellet ut suspectos,Gulielmi
Poieti opera, qui tunc iurispræfecti munere fungebatur, factum est, uti re-
gio diplomate ipsi illi iudices suspecti, contempta submotâque suspitionis
cognitione, de eius capite iudicarent. Et Franciscus Turnonius unus è pur
puratis,qui apud Regem gratia florebat,cùm Maria Pôtieuria quæ & ipsa
apud Regem plus poterat, pecunias petiisset ad suburbanum comparandū G
amœnum,usque ad quinquaginta millia libellarum Turonicarū,cum Re-
gi aperte ostendisset exhaustum esse fiscum tot liberalitatibus, eam pecu-
niam in partem minimam eorum stipendiorum quæ equiti Gallico qui co-
mes expeditionis Landericæ fuerat exponendam, primùm quidem beni-
gne auditus est, mox irata muliere ab ea curabatur ut Regis amicitia exci-
deret.breui tamen tempore non minus Regi postea charus uisus.In locum
Francisci Montelonii nuper defuncti designatus, qui uicē iurispræfecti ob-
iret,Franciscus Errautius Chemanæus in gratiam Claudii Ennebaldi tribu
ni maritimorum. Cuius probitatem etsi multi probarent,accidit tamen uti H
multa sub eo decernerentur diplomata regia, quæ senatuum authoritatem
conuellerent, culpâ ne eius an aulicorum qui plus poterant,incertum. No-
ui magistratus palàm designati:cum quindecim senatores quibusdam locis
priori anno solùm essent designati, his quinque alii adiuncti,ut nihil magis
eo tempore fuerit uenale, quàm hæc noua magistratuum designatio, quæ
facta est maiori ex parte ex adolescentibus aut locupletibus:in quibus desi-
gnandis non mores, non eruditio, non anteactæ uitæ dignitas quæreretur.
mixti tamen sunt multi reipublicæ non inutiles. Et cum uias omnes quæ-
rendæ pecuniæ aulici quærerent,factū est ut Rothomagi,Burdigalæ,Tho- I
losæ, & passim in aliis senatibus noua decuria patrum constitueretur, in-
star eorum quę Lutetiæ libellis præesse dicuntur.At exhausto populo Bur-
digalæ, emptores desiderati: quo factum uti eo locô minus res succederet.
& plane nouarum illi rerum authores prorsus refrixissent, si eodem pacto
nemo concurrisset ad nouas eorum designationes. Cum hæc essent ita eo
tempore constituta, Cæsar interea in Germaniam ad conuentus peragen-
dos Spiram profectus: ubi primùm actum est uariis simulationibus distra-
cta oratione, de confirmandis his dogmatibus quæ in controuersiam iam-
pridem uertebantur. Deinde cœpit auxilium in Regem Gallorum à Ger- K
manis petere.Quanquam (aiebat)non minus uobis ipsis, quàm mihi,quàm
toti Germanię pręsidium peto, aduersus eum Regem,cui iampridē in mē-
tem uenisset ideo regnum nobilissimum sibi datum,ut eius potentia omnia
repagula iuris,pacis, amicitiæ,affinitatis perfringeret:ut uicinorum regum,
principum,sociorum,populorū prouincias,suam prędam putaret.Vastatas
iam suas prouincias Germanię proximas, quid superesse nisi ut in Germa-
niam contendat? In causa sua periculū quod in omnes uertitur propulsan-
dum.Ac ne uererentur delēdi illius periculum esse, in tot laqueos iam irre-
titum

A titum Regem se tenere, quorum ex nullo unquam se expediret, nisi deleta Gallia: aut ita attrita, deinceps uti libentisime Germanorum iugum ferre disceret. Germani proceres suadere Cæsari, Primùm ipsi suas controuersias cõponerent: deinde si minus res succederet, armis ipsi decernerent: ne miscerentur Germani tantæ controuersiæ. Quod olim factitarunt, Regũ stipendia sequerentur, idq; ex fide. habere se quosdam aditus amicitiæ ad Regẽ, quos cur uiolarent causam nullam subesse. Nã & illum ita iampridem sibi recepisse, daturum se operam, uti persuasionis hæ controuersiæ, coacto patrum concilio, iudicarentur. Et aiunt, nihil eo cœtu Cæsarem æqui rela-
B turum fuisse, nisi literas ostendisset à Rege ad se olim scriptas, quibus, si ipsi inter se cõuenissent, eum admonebat, arma Germanorum ne uereretur: ea se auxilia equitũ ei ad Germanos debellandos missurum, ut illi noua dogmata abiicere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Cæsari in annum sequentem auxilia quãta uellet decreuisse. Et sane Rex eam procellam quo pacto à se auerteret deliberabat. Itaque ad Cęsaris conatus elidendos miserat Spiram Ioannem Bellaium Cardinalem, Frãciscum Oliuarium præsidem Lutetiæ, qui postea summus iurisprçfectus designatus est, & Africanum Maleium diœceten Rothomagensem,
C summo ingenio homines. hi cœtu eo exclusi sunt, admoniti per literas, sibi redeuntes mox cõsulerent. ita quod superfuit, literis publice scriptis Regem purgauere, in Cæsarem belli occasionem uertentes. Narrabo hoc loco quę paulo antea eadem hyeme inciderunt. Erat locus satis munitus cui Marano nomen: unde facilis in Græciã traiectus. ex eo cum Galli in Græciam aut ad Solymanum proficiscentes sępe intercepti essent, Rex eum locum occuparat. Maranum uerò receptum est à Gallis hoc pacto circa annum M. D. XLII. Bertrãdus Saccias Vdinus familiaris ita erat ei qui Ferdinandi Romanorum Regis nomine præerat Marano loco munitissimo,
D nihil ut esset eorum familiaritate cõiunctius. is ex ea familiaritate illius mores existimans, occasionem quærebat, qua in deditionẽ Regis redacto Marano, gratiam ab eo iniret. Confert ea de re cum legato Gallico apud Venetos, quem fuisse tum Monlucum uolunt. is stimulat hominem ad patrandum facinus. præmia quæ à Rege maneant, ostendit. Accersiit Bertrãdus in partem cõsiliorum Turchetum Bersanum. sciebat is opus esse Marano frumento. Confingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumento onustas eò uelle inferre: hortatur præfectus id faciat. parãtur naues onustæ frumẽto in speciem, latitantibus interea armatis. & iam progressi erant aliquan-
E tulum, dum quosdam pœnitere cœpit conatus audacissimi, nisi hi fuissent confirmati, & accensi præmiis à Ioanne Guercio Istro. Iam adsunt naues proximæ. nunciat Bertrandus adesse frumentum. Dum intromittendo eo porta aperitur, prosiliunt armati, Galliæq; nomine acclamato, multis cæsis, multis captis, præfectoq; abducto, loco potiuntur. Sed qui eo potiti erãt, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuabantur. simul uicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin & Turchetus conspirationis particeps, cum Demetrio Græco, Baptista Salo, & Montano consilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est

Gallis locum eripere. Nam Sineo opē ferente & legato regio, uani eius fuere conatus. Interea dum è Marano egreditur Bertrandus, porta illa occlusa est à Turcheto eo nomine, quasi cum Cæsarianis noua iniret consilia. ferunt sclopis eum impetitum uitasse periculum fuga. Is Venetias ad regios profectus, humanissime exceptus est. Cum Torreus instaret Gallicis qui Marano præerant, legatus regius egit cum Scipione Constantio, uti industrii homines mitterentur expensis regiis ad Maranum. Delecti sunt Siluester Ronigus & Pamphilus Curinaldus: sed iactati maris tempestate cum essent, noua eis ineunda fuere consilia. Tandem industria legati, Torrei conatus uani fuere, introductis militibus & cōmeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxiliis, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum strenue quidem & diligenter, sed animosius quàm cautius ex insidiis prosiliens cædem edidit Gallicorum, sclopo ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & commeatu & propugnaculis ut instrueretur Maranum effecere: eóque Regis nomine Raymondus profectus est, & ad componendas discordias inter Bertrādum & Turchetum. Accersitus est Turchetus à regio legato, eiúsque hortatu alteri alter conciliatus est: tametsi uterque iactitaret haud immemorem se. amico conciliato haudquaquam per omnia fidendum. Rex postea Maranum Petro Strozio donauit. is id uēdidit Venetis, Rege non ignorante. triginta millia nummûm aureorū, qui ducati nomine uulgò notiores sunt: & quinque millia pro machinis à Venetis tradita prodidere. Rex Ferdinādus in Cæsaris gratiam aut suam utilitatem; terra marique eum locum oppugnare cœpit. Mólucus qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatus subsidiū obsessis mitteret naues duæ commeatu onustæ in eū locum introductæ. propugnaculum quod sibi hostes circa uicinam insulā constituerant, direptum, soluta obsidio. Cæsariani media hyeme duce Gulielmo Fustembergo Arelonum & Mōtem Ioannis diripuere. Luxemburgum ita obsedere, ut periculum esset, ne ui aut commeatus inopia Galli facerent deditionem. Longouallius urbi præerat. is consanguinitate iunctus erat Pontieuriæ. itaque celeriter contractis copiis (quibus præfuere Ioānes Melphitanus princeps & Claudius Dampetrus) eò concursum est. commeatus affatim in urbem introductum. Fustembergus cum suorū copiis cedere coactus, pauci moratorum, cum iam Fustembergus in tutiora loca se recepisset, necati. Natus circa hæc tempora filius Henrico Delphino, cùm Catharina Medices eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreasset. huic patres lustrici adhiti Rex ipse, Carolus Aurelioru Dux & Margareta regii liberi. Parte alia cum Daualus instructo exercitu nullis imbribus deterritus, media hyeme Susam aliaq; loca occuparet, instaret iam Thurino, Rex etiam collectis copiis quibus Franciscum Borbonium Anguianum præfecit, eò misit, qui Sabaudianos mox & Cæsarianos, extortis his oppidulis quæ receperant, ad sua reuocauit. Et sane temporum iniuria minus utrisque licuit totis copiis pugnare. munitæ utrinque arces.

Ac nihil

A Ac nihil quidem deliberatius fuit Cæsari ineunte uere, quàm regnum Gallicum modis omnibus subnertere. Id quô maturius perficeret, Vastio ingẽtes è Germanis & Italis adiunxit copias, uti primo quoque die Thurino & Sabaudia Gallos pelleret. in Lugdunensem etiam præfecturam inuasurus, si res feliciter succederet. Ipse Cæsar parte alia instructißimo exercitu Galliam inuaderet: parte alia Henricus Britãniæ Rex post expugnata alia oppida sese Cæsari coniungeret: ambo cũiuncti Luretiã expilarent, regnumq; Gallicum partirentur. Tantis Cæsaris conatibus quô obuiam iretur, cõstituerat Rex triplici instructo exercitu utrisque occurrere. Nec tamen id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus instructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd satius esse putarent, urbibus oppidisq; munitis tantas hostiũ distrahi copias. Cum tamen instaret Daualus circa Thurinum, Borbonio Anguiano raptim instructis copiis ei fuit occurrendum. & si altero eoq; iusto exercitu occursum itidem fuisset Anglis, minus fortè eò peruenisset belli alea quò peruenit. Sed cum illis numerosę essent copię, reliquum fuit in urbium oppidorũmq; munitiones spẽ reponere. Illę quoque ingentes & instructißimæ copiæ, quæ circa Iallonum ut Cæsari occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ sunt. Instabat iam sacer ille dies

C Paschatis, cum Anguianus Carignanum oppidum à Cæsarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuersaretur, certior factus est adesse Cæsarianos cum Daualo. Erant in Cæsaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Cæsar recẽtes Daualo miserat: duo millia ueteranorum Hispanorum: septem Italorum millia: mille ducenti equites leuis armaturæ. Anguianus suas quoque mouere cœpit copias, ut Cæsarianis pugnandi potestatem faceret. erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum sed lectißimorum & ueteranorum duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes disposita

D fuerat. Itali & Heluetii proceres pugnandum non esse putabant: Gallici contrà. hique mouebantur & rerum omnium inopia, & oratione Regis, qui edixerat si redirent in Galliã, futurum uti omnes pro hostibus haberet. Deliberatum est an eo die fieret hosti pugnandi copia. Aderant in consilio Boutierius, Teus, Paulus Ternuus, Dossunus, Moueus, Langæus, Santalus, Drosius, Biragus, Escartius, Dampetrus, Iammus Sanctoiulianus. statutum est eo die educendos tantùm equites, uti experirentur ecquid animi hostes ad prælium afferrent. Educti equites Cæsarianos offenderunt circa locum cui Syresollas nomen est. Iam instabant præcursores: reliqui ita

E utrinque congredi cœperunt, ut pœniteret Anguianũ quòd non omne robur exercitus eduxisset: sed hostes constituti locis infimis, minus commode uidebãt quales essent Gallicæ copiæ. ita eo die post uaria equitum certamina in castra reditum est. In sequẽtem diem parata omnia utrinque totis castris, uelut ad certum certamen. primo diluculo instructa acies Gallica. Prima acies cõmissa Boutierio cum equitibus, & Thermo cum ducẽtis equitibus leuis armaturæ, Mauro Monaldo cũ ducẽtis aliis equitibus, Ioãni Tayo attributi pedites Gallici. Ipse Anguianus mediæ aciei præerat, comitatus Galioto Ienolaco, quem Dacieriũ uocabant, Crussolo Oßimo Mõtreuillo,

equitibus ducentis leuis armaturæ, Heluetiis ad quatuor hominum millia, F
unà cum machinis septem bellicis eximiæ magnitudinis. Extrema acies cōmissa Claudio Dampetro & Carolo Drotio, adiunctis etiam Italis & Grueriensibus. (hi sunt fœderati Gallo, non longe à Geneuatibus & Heluetiis, quos alii Veratris & Rhetis adscribunt, distantes.) Nec hostes detrectauere certamen, maiore ordine progressi. Certare cœpere utrinque equites uariis excursionibus, æquo certamine. Sed dum emissæ à Gallis machinæ terrerēt hostes, iubet Daualus Germanicas copias ex quibus robur exercitus cōstabat, in Gallos progredi. illi strenue mandata curantes, summo impetu in Gallos inuecti sunt, cæsis equis & machinarum ductoribus: puluerem quoque machinarium incendēre. Itali & Gruerien. ubi machinas uident G
direptas, fuga sibi consulere coacti sunt: ut iam de toto prælii exitu omnes dubitarent. Id Boutierius & Anguianus intuiti, primæ aciei robur cum robore mediæ aciei miscentes, magno impetu in Germanos feruntur. Constabant Germanorum primæ copiæ ex hastatis: Gallicæ etiam ex hastatis, iunctis sclopetariis. hi in Germanos proruētes, tres eorum gradus prorupere & dissipauere. ita equites Gallici à latere progressi magnam eorum stragem edidere. simul Heluetii eo robore inuecti sunt, perturbatisq; institere, ut post unam aut alteram horam omnes dissiparentur. Anguianus incautius in hostes progressus cedere coactus est. nactus autem equites Cęsarianos fuga H
sibi consulentes, & uicinum nemus occupare parātes, celeriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eos concīdit. Sunt qui putent Thermum, cum se medium inter Hispanos & Italos qui Cæsarianis militabant, opposuisset, Italósque eo pacto pugna cohibuisset, multum momenti ad uictoriam attulisse. Hispanos à prima acie in extremam transiisse, cum se existimarent Gallis occursuros. Anguiani & Boutierii & aliorū prudentia ita eis occursum, ut parata omnia inuenirent. Et sane constat peditum Gallicorum, qui maxime ex Aquitanis cōstabant, uirtutem eo die magnopere cognitam: ex I
Gallicis equitibus multos cæsis equis strenue peditum munere functos, inter quos numerantur Boniuetii tres fratres. horum maiorem natu specimē fortitudinis eximię, reliquósque præbuisse constat. Sed & Italos & reliquos qui iam fugam captarāt, redintegrata pugna ad pugnam rediisse. Daualum fixo equitatu in loco palustri, emissa machina una atque altera, inde eductū mox cum suorum uiribus in fugam apertam effusum. cæsa hostium septem millia: capta duo millia. Desiderati quoq; multi ex Gallicis equitibus, in his Molla Moncaldus ex Armeniacorum nobilitate, Passinus Descrotius, Chemantius Doynus: Galiotus Dacierius acriter uulneratus est. nam cum in pe K
ditatum hostium satis leuiter armatus proruisset, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, hastis impetitus corruit, & post aliquot dies desideratus est. Adrianus quoque Lustracus, quem Mottedantium uocabant, inter saucios pro mortuo relictus, postea conualuit, sed ita ut resideret semper uis uulnerum. plusquam octingenti equites Gallici desiderati: in quibus multi ex prætoria cohorte Anguiani. Vastius & Cæsar Neapolitanus altius in montes uicinos fugientes nō sequentibus Gallis, suorum parte amissa & à uicinis intercepta, Astam peruenere. Thermus dum effusius

quàm

A quàm decet Vastium sequitur,ipse captus est . Anguianus ad Carignanum
progressus opere munitissimum, totum locum exercitu circũuenit:& quã-
do parta uictoria interceperat ingentes commeatus , quos Daualus in eum
inferre uolebat, dat operam ne parte ulla cõmeatus inferatur. Præerat Ca-
rignano Pirrus Columna,quorum maiores Cæsaris ditioni plurimum ad-
diderant.Is etsi consumpto omni commeatu,tres tamen menses ea usus est
abstinentia , ad extremum per multos dies ea usus patientia in fame tole-
randa, ut Anguianus multis diebus & laboribus consumptis anxius dubi-
tarit omitteret ne oppugnationem, quando frustra hactenus esset,an expe-
B ctaret donec hostes compulsi fame deditionem facerent.Per multos dies fa
me tolerata , cum etiam frustra locus morituris qui asseruarant , in Gallo-
rum esset uenturus potestatem, deditio facta est, his legibus, uti abiret Pir-
rus Columna cum suis , sed complicatis uexillis , nec timpana pulsarentur
donec ipsi Padum pertransiissent: nec ullus ex toto eo numero ante quin-
que menses in Regem arma ferret. addunt alii quædam alia adiecta.Ita Ca-
rignanum in Gallorum uenit potestatem:quem locum Daualus uelut pro-
pugnaculum munitissimum futurũ in Gallos maximis impensis munierat.
Interea Strozius & Petilianus & Palauicinus , qui è Mirandula contractas
C turmas aliquot ad Anguianum ducebant,intercepti,à Vastio dissipati sunt.
Sed missis ab Anguiano mox rei militaris peritis hominibus,benigne cura-
ti & recreati in castra perueniunt. Addunt alii cum Daualo congressos,cum
modò uictores se putarent Daualo intercepto , modò equitũ paucitate ui-
ctos,Daualum ipsum ad Mediolanensem principatum tuendum reuocatũ.
Quo factum est ut Anguianus Monferratensis principatus oppida aliquot
arcésque oppugnaret & reciperet: & nisi ueteranis ad Regem missis ad Ial-
lonum castra collocantem impeditus fuisset, tentaturus esset Mediolanum.
Sedebat Anguianus castráque locarat non longe à Carignano,eo loco quẽ
D incolæ Poyrinum uocant.ubi tumultus ortus inter Heluetios & Italos,quę
fuit causa,ut Italos unà cum Ossimo ad alia loca tutáda Anguianus remit-
teret: ipse cum robore exercitus ad Quiersium peruenit:ubi obuiis & pro-
deuntibus hostibus leuiter certatum, donec hi in urbem sunt renocati.Ab
oppidanis interea in Gallos multæ emissæ machinæ:unde Galli in uicinum
fanum se recipiunt . id ut expugnarent hostes urbe egressi sunt, Gallis iam
dilapsis. Teus tamen cum Gallicis copiis expugnauit Sandanium , ægre id
ferente Vastio. At Cęsar collectis plusquam octoginta hominum millibus,
partem copiarum misit ad Luxemburgum oppugnandum . Præerat Fran-
E ciscus Taugius Luxemburgo. atque is quidem uel quòd desperaret auxilia
aliis bellis implicato Rege , uel quòd locum uastum multis incursionibus
patere uideret,deditionem fecit : ubi plusquam quadraginta machinæ bel-
licæ ingentes ab hoste receptæ sunt. Alii commeatus inopia aiunt deditio-
nem factam, pecunia regia à Lõgouallio auersa aut ab aliis.Inde Cæsar diu
circa Metensium fines uersatus , infesto exercitu in Commarsium progre-
ditur.oppidulum erat ab ipsismet Gallis incensum.castrum munitũ à Car-
bone Italo, & Ransa Campano: sed admotis machinis ui expugnatum ca-
strum. Carbo & Itali qui in præsidio erant, necati:namque ei infensus erat

Cæsar, quòd Mõtecleri muniendi Regi author fuisset. Inde Lignium (id a- F
lii Ligniacum uocant) admotę copiæ. Eò Rex, ubi ea uia grassari uidet Cæ-
sarianos, miserat Eschenayum: simul Brienneus Comes & Roscidus fra-
tres, qui Ligniaci domini erant, in urbem castrúmque peruenerant. post ca
stri aliquot dierum oppugnationem, Cæsariani loco potiti sunt. Vulgò ita
iactitatum, cum una parte alii castrum tuerētur, alia ab his intromissos Cæ-
sarianos: ut tota Gallia Brienneus & Roscidus & Eschenayus pro transfu-
gis habiti sint. Alii ui putant receptum locũ: captiuos eos abductos, nec nisi
pretio ingenti recepto dimissos. Et sane mortuo Rege illi restituti sunt, cul
pa in Longouallium translata, quasi abusus esset ea pecunia qua munien- G
dum erat oppidum. Mox ad fanum Desiderii properatum est. urbi præerāt
Landa & Sancerrius. Cæsariani in celeritate omnem spem reponentes, ma-
gno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi deposcēte, ur-
bem circunueniunt. Summa alacritate mœnia inuadunt. Contra ea, Galli
sclopis depellere irruentes, proximos necare, murũ tentantes aliò deuolue-
re. Ferdinãdus Gonzaga cum acerrime rem geri à Burgundionibus uide-
ret, Gulielmum Fustembergum cum Germanorũ cohortibus mittit, uti re-
centes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in cõfer-
tissimos irruens, picem sulphure tædaq; mixtam emittens, multis necatis ab H
oppugnatione hostes submouit, functus eo die fortis uiri munere. Gõzaga
dum animaduertit, nisi postero die expugnetur oppidum, multũ apud ex-
teros de Cæsaris magnitudine detractum iri, qui cum tanto exercitu hæsis-
set ad oppidulum nunquam antea munitum, tertiã parat oppugnationem,
hinc Hispano, hinc Germano, hinc Burgundione milite fretus. Sed cũ Gal-
li magno impetu hostes excepissent, cum fossas ita uirgultorũ fascibus, pice,
sulphure, tæda, igneq; ardenti complanassent, ut illi dolum non metuerent,
summa ui irruentibus hostibus, factum est ut multi in fossas irruētes miserè
armati usti sint: multi priorũ calamitatis admoniti cesserint, irritaq; omnis I
ea oppugnatio fuerit, Aurengio etiã Chalonio sclopo icto & necato; cuius
mortē acerbissime uisus est ferre Cæsar. Alii eodē die eam oppugnationem
incidisse uolunt: quã Cæsariani dũ parant, & Lãda qui toto die nocteq; in-
somnis manserat, excitatus arma induit, machina temere ab hoste emissa in
faciem ictu cadēte necatus est. Quo fit ut ad Ludouicũ Sancerriũ tertiæ hu
ius oppugnationis gloriã referant: qui & tota ea oppugnatione strenui du-
cis munere functus sit, ut retrocedere Cęsariani coacti sint: interea tamē di-
ligenter curãtes ne quid usquam commeatus in oppidum inferretur. Nar-
rant Sancerrium, dum Cæsariani omnibus uiribus parant irruere in oppi- K
dum, delectos milites sclopis emittendis aptissimos duceros delegisse. Hi in
propugnaculũ planum, quod alii Ycnographũ uocant, certo numero con-
scēdentes, sclopis emissis uarie Cæsarianos occurrētes fatigabãt. His alii in-
tegri atq; alii succedentes, dũ identidē multos ex hostibus uulnerãt, emit-
tendi in hostes finē nullũ fecerunt, donec Cæsariani mediocribus machinis
admotis, multis prius tamen desideratis, eos arcuere. Huius propugnaculi
altera pars demissior erat, atq; ita depressa, ut hostium conspectui haud es-
set obnoxia: ita qui integri succedebant eo loco oneratis sclopis, in alteram
celeriter

A celeriter transibant. Existimabat Rex eo loco implicitū Cæsarem satis esse. At mox post paucos dies sulphurei pulueris inopia audiit aut deditionē faciendam, aut eò iustum exercitum mittendum. Sensit Gonzaga quā parte laborarent oppidani. Itaque dum acrius urbem oppugnatum uenit, pactus est cum Sancerrio, Eschenayo & Hieronymo Marmo intercedentibus, nisi intra diem octauū copiæ à Rege uenissent, quæ Cæsarianos cogerent quatuor miliaria retrocedere, ut Galli urbem dederent unà cum machinis, exceptis duabus, totoq; cōmeatu. Interea maneret unus è Cæsarianis cū Sancerrio, qui caueret ne quid à Gallis annonæ corrumperetur. Galli instructo
B exercitu, tubis occinentibus, cum omni ea supellectile quæ equo uehi posset, abirent, & perducerentur in tuta loca. obsides darentur sex è nobilitate Gallica. hæ conditiones referrentur ad Regem. Rex ægre audiit eas cōditiones: certior tamen factus periculum esse ne his spretis duriores ferrentur, his subscripsit. Ita decimo septimo die Augusti è fano Desiderii abiit Sancerrius instructa acie. captiui utrinque ut & conuenerat, redditi. Sancerrium multi uolunt uiri strenui munere, si quis unquā in urbe tuēda functum: at commeatus sulphureiq; pulueris inopia coactum, deditionem fecisse. Quod plane toto eo bello sibi cōmune cum strenuis hominibus fue-
C rit, uti in urbes nulla re instructi ad impetum hostium tuendum, obsidionemq; longam tolerandam, mitterentur. Ferdinandus admonitus Vitriaco Brissacum Cosseium cum alis aliquot equitum minus hostilem impetū uerentem desidere, nocte intempesta delecto ex exercitu fortissimo quoque eò adcurrit, nactus Brissacum cum suis imparatum, in eos irruit. Cum esset ad arma conclamatum, & multi ex Gallis cæsi, periculū etiam ne Brissacus caperetur, Galli loco cesserunt. Ibi enituit uirtus Ramui Potoni, quē inuitum pater iampridē curarat sacris addici. is multis cæsis, cū essent Galli numero superiores, erat author uti uia alia recipienti se Ferdinādo occurreretur: sed
D perturbatis omnium animis de salute tantùm cogitatum. Ferdinādus oppido incenso & expilato, inde se proripuit. Interea Cæsar copias non longe à Chalonio, quod & alii Cauillunū uocant, collocat, circa fanum uirginis cui à spina nomen inditum est. Neuersius ad eam urbem missus fuerat cum ualido præsidio. Intromissæ etiam hæ alæ equitum, quæ Ioachimo Chabanço Curtono attributæ erant. Curtonus cum suis ex urbe progressus, uarie Cæsarianos infestabat: ut si quodam die frequētiores ex urbe prodiissent, male res Cæsari fuisset successura. Proruētibus undique hostibus in urbē quidem rediit, uti accisis suis copiis, ita Cæsarianis illius animum mirantibus;
E quos & ille perpetuis incursionibus ne locum excelsum uicinum urbi occuparent, acerrime urgebat. Cæsar hæc intuitus, simul auidus Lutetiæ diripiendæ, Cauilluno relicto circa urbem progressus est. Hunc secuti Gallici equites extremum agmen lacessentes, ubi multi utrinque desiderati: præcipue uerò Cæsariani pugnam simulantes, emisso breui sclopo cui Pistoleo nomen plerósque cædebant: inde mox sese proripientes. Rex ubi uidet eò uentum, uti aut Lutetia relinquenda aut retinenda armis esset, necessariò copias ad Iallonum contrahit. eò mittit Henricum & Carolum liberos cū Claudio Ennebaldo. Simul adfuerunt equites Gallici & pedites: & Hel-

uetii pedites ad uiginti hominum millia. Totus exercitus octoginta millium F
hominum fuisse dicitur. eò confluxerunt ueterani è Taurinō ab Anguiano
missi, & qui obuiam Anglo parte alia ierāt. Angebatur Cæsar Matronę impedimento: namque uadi tentandi qua parte traducerentur copiæ pauci ignari erant. Gulielmus Fustembergus prima uigilia suos ex uico educens, solus cum molitore uicino aut rustico quodam homine, quem excitarat, dicitur uadum pertētasse. Dum minus res succedit, aiunt, ab his militibus qui circa ea loca ex Ennebaldi turmis præsidio locati erant, excubias agentibus, suomet indicio proditum & captū. Nam cum rogaretur cuius esset, qui ex radiis lunæ insigne Ennebaldi quod milites gestare soliti erant, pro insigni G
eodē quo Cæsariani utuntur acciperet professus est uelut indignans se Gulielmū esse Fustembergū. Illi quasi sibi gratulantes captum hominē, & deorum hominúmque fidem implorantem, ad Delphinum perducunt. Alii solùm dum uadum pertentat suamet uoce agnitum aiunt, dum tesseræ militaris se ignarum ostendit. Is ad Delphinum perductus, constanter asseuerabat futurum, ut eodem die Cæsar in Gallos irrueret. & erat uerisimile, si is uti cōstituerat Germanorum turmas uado eduxisset; futurum uti parte una ille, alia Cæsar in Gallicas copias irruerent: totóque eodē die uisæ sunt Cæsaris copiæ quasi pugnandi potestatem Gallis facere uellent. Aiunt hunc H
Gulielmum, qui multis annis Gallis amicissimus fuerat, irritatum ad Cæsarem confugisse, relicto Gallo, ob Decii Panuillerii simultates, qui eum inuitū ad singulare certamen prouocabat: detrectātem probris afficiebat, extraneum non tam facilè prouocandum multis putantibus. Cęsarem uolunt ueritum ne lege in eum Rex ageret, per legatos denunciasse Regi, si de eo supplicium sumeretur, expiaturum se eam animaduersionem capite Borbonii nobilissimi nuper capti. Cæsar interea cum per plures dies castra uno & eodem loco fixisset, & Galli ad Iallonum stantes ignorarent quid moliretur, misit interea Delphinus delectos ex suis impigros homines: & in his I
Ioannem Sanctiasterium, cui & Sanctimartino Linensi cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quæ attributæ fuerāt Escartio tum ex uulnere ægro) uti iter illius explorarent. Illi tota nocte profecti obuios habuere Cæsaris exploratores, simul & ualidas copias. Sed dum maiorem numerum suspicantur, pugna abstinuerunt: atque explorantes quo essent statu res Cæsaris, abeuntem nacti sunt: at ita abeuntem, uti castra eodem statu manerent: non tentoria euersa: non carri abducti: arma etiam etsi igne corrupta, relicta. Coniectura augurabantur Galli aut dolo ita instructa castra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli imponeretur: aut ita cōsilia instituta Cæsaris, ut aut ad Rhemos aut Parisienses oppugnandos K
relictis aliis rebus omnibus contenderet. At Delphinus ut erat magno fortique animo, totæq; ipsæ Gallicæ copiæ, simul Heluetii studio ardebant pugnæ cum Cæsarianis conserendæ. Rex tamen literis ad Delphinum scriptis diserte imperabat, ne ad belli aleam rem perduceret. Cæsarem Lutetiam contendentem ipse tantùm anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupisorius è Maseriis in castra ueniens, à Cæsarianis captus est, magno omnium dolore. Matrona fluit è uicina Campania. in Briā dum fluit, est pratū ingens

ex Chalo-

A ex Chalonio usque ad castrum Tierrium: quod & castrum Theodorici uocant. atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Esparnaynū. hac Galli ordine militari incedebant: illac Cæsariani. Matrona ipsa uelut curriculum inter tantas erat copias. & raræ utrinque fiebant excursiones, nisi si qui sclopis emissis progredientes, mox ad suos se recipiebāt. Veriti Galli ne Esparnayum urbem omnibus rebus instructam hostes occuparēt, præmonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. illi ad castrū Tierrium contenderunt. quod cum Galli ob breuitatem temporis munire nō possent, à Cęsarianis direptū fuit. Inde usque ad Meldenses excursiones fie-
B bant ab hostibus quotidianæ. Suessiones quoque interea direpti, quos tractata iam pace, multi uolunt Ennebaldi iussu, quòd regiis mandatis minus paruissent, direptos. Contendebat Cæsar Lutetiam: anteuertebat iter atque obseruabat Delphinus. Parisienses quasi urbe iam capta solum uertere. supellectilem omnem, bonáque auehere. mulieres, adolescentes, artifices qua cuique uisum, se recipere. itinera omnia uehiculis onusta. Et iam pestis grassari incipiebat in oppidanos. Iam grassatores circa itinera nihil iutactum relinquebant. plena omnia tumultus. Eò Rex misso prius Ioanne Meloduneñsi cardinale: & cum is parum esset plebi gratus Claudio Lotaringo, ciues ad
C officium reuocabat. Et circa Mommartrēsem locum satis excultum, ea iam opera instituebat, ut Cæsarianis occurreret. ipse etiam Lutetiā contendens, plebem consolatus est: muniebatq; urbem, uti cū instructo alio exercitu, cui liberi eius præerant, simul Cæsari obuiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Cosmano Hispano uno è sodalium Dominicanorum cœtu utrinque in castra uicina cursitante. Hunc Gallici scriptores putant in eam rem à Ferdinādo Vngariæ Rege delegatum: alii à nepte Cęsaris, quæ Lotaringię principi nupserat: uel ab Anna Pisselena, quę apud Regem gratia multum ualebat, & Lotaringa missum pacis putant authorem
D fuisse. Illum Galli pugnæ auidi ægre cursitautem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuisset: qui & ipse cum Frācisco Errautio Chemanæo iurisprǽfecti locum tenente in castra hostium uenit. tādémque inita est pax iis conditionibus quæ diu latuerunt, donec Cæsar eas uoluit à senatibus Gallicis omnibus confirmari. Inter cætera adiectum, nuberet Carolus Aureliorum Dux aut nepti Cæsaris filiæ Ferdinandi: aut filiæ met Cæsaris, idque Cæsaris arbitrio intra annum. Esset in potestate Cæsaris si filiam accepisset, Flandriam & è Burgundiæ domo quædam alia loca ei dare. Si neptem accepisset, Mediolanum sibi haberet, relicto tamen
E usufructu Cæsari: aut usumfructum remitteret, retentis arcibus Mediolanensi & Cremonensi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Cerilano & Pignerolo, quæ retinere posset, donec integra Mediolani possessio ad filium peruenisset. Extremo hoc bello utrinque capta castra oppidáque redderentur. captiui utrinque liberarentur. Capita fœderū longissima sunt, quæ huc adscribere nolui, quando postea Aurelii morte irrita fuere. Obsides à Rege Cæsari dati, in quibus fuere Ioannes Lotaringus Cardinalis, Vidus Lauallus & quidam alii. Ipse Aurelius cum Ennebaldo Cæsarem in pacata loca perduxit. Additum est fœderi, uti Cæsari in

Turcam proficiſcēti, Rex certum numerum equitum Gallicorum & pedi- F
tum tribueret: aut pecuniam pro eorum ſtipēdio. Et ſunt qui antequam il-
le è Gallia abiret, pecuniam ei datam putent. ſed hoc nullo capite fœde-
rum comprehenſum eſt. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione æ-
ſtimat, in multos quaſi huius pacis male conciliatæ authores multa paſſim
diditauit. Et plane neſcias eo bello an ab hoſtibus, an ipſiſmet militibus
Gallicis acrius ſint agricolæ uexati. Cædebant utrique greges armento-
rum. quodcunque nacti erant milites epulabantur. edebant ſtrages ubicū-
que ſiſtebant ueſtigia. uaſtabant agros, diripiebant uillas. matresfamilias,
uirgines, adoleſcentulas abripiebant: ne à pueris quidem Italo milite qui G
Regi militabat abſtinente. Ager ille Campanus & Belgicus, cui Picardiæ
uulgatius nomen inditum, qui ſolebat eſſe cultiſſimus, cuius antea ſpecies
ea erat, ut dum cultus uideretur, omnes oblectaret, ſic erat deformis at-
que horridus, ut uberrimis in prouinciis ubertas paſſim deſideraretur. Ita e-
uerſi funditus aratores: relicti agri. non modò ex agris aratores, & ruſti-
ci eiecti, ſed etiam ex ciuitatibus multi, ex ipſis prouinciis non ignobiles,
bonis fortunisque omnibus ereptis in Galliam ipſam, mox extremā Aqui-
taniam ſublatis ſecum miſero ſpectaculo infantulis, mendicare coacti ſunt.
Dum ita Cæſar in Gallia graſſatur, Henricus Angliæ Rex inſtructo exer- H
citu, ubi pluſquam adfuere triginta hominum millia, parte alia in Belgi-
ca Gallia nunc Bononiam, nunc Montrolium urbes infeſtabat. Et Henri-
cus quidem Delphinus qnandiu adfuit, etſi cum impari exercitu, uanos co-
natus eius reddebat. Eo in Campaniam reuerſo, etſi Antonius Borbonius
Vandomius cū copiis leuibus nunc aliquot uexilla Anglis extorſiſſet, nunc
annonam intercepiſſet, nunc cum turmis occurrentibus manus conſeruiſ-
ſet ſuperiórque euaſiſſet, non tamen tantæ eorum potentiæ obuiam ire po
tuit. eô factum eſt ut illi Montrolium & Bononiam oppugnarent. Odoar-
dus Bieſus quem rectorem Rex iampridem Bononienſibus dederat, ui- I
dens Bononiæ oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat na-
turâ inexpugnabilem, uel ea ratione motus, uel ſperans Montrolio non-
dum munito ſeruato plus ſibi laudis acceſſurum, Veruino genero Bono-
niam tuendam delegat: ipſe Montrolium tuendum ſuſcipit. Iam continua-
ta multorum dierum oppugnatione, circa Montroliū domos ſtrauerāt An-
gli machinarum impetu: labefactarant ita muri partem, ut pateret militi in
urbem aditus. Bieſus etſi æger corpore, permultas noctes circa muri labe-
fectatam partem lectica uectus manſit: ſimul paululum extra muros aliam
munitionē pararat, quam temere illi adgredi uerebantur. ita factum ut reli- K
cta parte copiarum illi ad Bononiā peruenirent, adiuncti aliis. Ibi transfixa
uicina terra, machinas murales fruſtra admouerant urbi. Sed cum Verui-
nus tres menſes oppugnationem ſuſtinuiſſet, mortuo interea eo qui ei co-
mes adiunctus fuerat, cum aditus omnes ita intercepti eſſent, uti nequid uſ-
quam è Gallia audiret, labare cœpit & ſibi metuere, tametſi annona in mul
tos menſes eſſet inſtructiſſimus. Rex interea Ioannem Bellaium unum è
purpuratis pontificiis ad Angliæ Regem miſit, ſperans ſolui poſſe obſidi-
onem. At ille iam per ſuos cum Veruino de urbe dedenda pactus fuerat. ita
factum

A factum ut nobilissima ciuitas & inexpugnabilis, uel metu rectoris uel perfidia aut ignauia in potestaté eorum uenerit. Ipse Rex quem pedibus ægrũ & sepulchro uicinum Galli dictitabant, pedes urbem, mox equitans ingressus sit summa hostium alacritate: qui tantis conatibus impetitam olim urbem nunc demum in manus suas uenisse uidebãr. Multi suspicabantur pecunia uictum Veruinum deditionem fecisse. Multi cõsilium Odoardi Biesi improbarunt, qui locum minus tutum susceperit, munitum adolescenti genero reliquerit. Namque Montrolio capto spes erat id posse extorqueri ab hoste: at Bononiam receptam nunquam in Gallorum rediturã potestatem B inuitis eis uidebat. Multi quoq; putarunt ab Antonio Vandomio admonitum Regé sæpius, si mediocres copias mitteret, repelli posse Anglos. Est autem Bononia & inferior, quam uocant, & superior. Bononia inferior uicus non septus mœnibus ante Anglorum aduentum. ibi fanum diuo Nicolao sacratum: & aliud Frãciscanorum sodalium. Mare Anglicum uicum alluit: prope fanum sodalium, quod non longe aberat à mari, facillimus traiectus in Angliam. Abest à Bononia superiore centum fere passus, & eo quid forte amplius. at Bononia superior cincta mœnibus ualidissimis. ibi fossæ præaltæ muros ambientes: totus ille locus sabulosus, ex eo genere quod sabu- C lum feruens maritimi homines uocant. unde Boloniæ nomé à feruenti sabulo Gallico nomine inditũ putãt. Ibi inter cætera quinq; turres magni roboris, haud ita excelsæ uti lædi ab hoste possint: Turris quæ à uirgine Maria nomen accepit, in Caletos prospectans, castrũ instar turris munitissimũ, quod minime ambitu muri septum est: Turris Porqueti, quæ aliàs Martinianæ nomé accepit: hæ duæ in Bononiensem agrum spectant: Turris Frãciscana prospectans in Montrolium, & Bononiam inferiorem: Turris alia per quam ingressus & egressus in urbem patet: nam ex turri adnexæ castro, nisi magnates haud temere prodeunt. Ibi duo sacraria, alterũ diuæ Virgini D sacratum, ubi olim canonici regulares, sane apud eos sanctũ & religiosum: alterum Vrsmari, & sacrariolũ diuo Ioanni dicatum. & non longe à castro aliud Martino dicatum, unde & turris nomen accepit. Templum dicatum uirgini Mariæ augustissimo & religiosissimo in loco. ibi lampades quatuor argenteæ, prope imaginem Virginis tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariæ altera manu ostentans cor aureum, altera infantulum cõplexa, ostentãs flores aureos, ubi carbunculus eximiæ magnitudinis uisitur. Pilæ quæ ante altere, erant opertæ argento: multa alia certantia cum ueterum quamlibet eximio splendore & apparatu, quæ ita spoliata Angli reliquerunt, ornamenta E ut uix fani pristina extent. ecclesiam etiam ipsam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Ex campania reuerso Cæsare, Delphinus cum robore exercitus, unà cum Carolo fratre, Ennebaldo & aliis plurimis Bononiam contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam. sed cum sciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi relicta septem hominum millia, ad eos intercipiendos parabat. nocte intẽpesta egressus castris ex fano uirginis Escuellæ profectus, (est is uicus in Bononiensi agro) non tamen antequam illucesceret eò peruenire potuit. Galli & Aquitani pedites in Bononiã inferiorem impetum fecere: simul Itali. Sed dum prædæ intenti minus imperia

ducum exaudirent, Angli ex ſuperiore Bononia tumultum ſpectãtes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali, quibus Comes Sanctoſecundus & plurimi alii præerãt, nullis minis aut hortationibus induci potuere, uti in aduerſum Anglum prodirent: at fugam ipſi capeſſentes, aliis quoque fugæ auctores fuere. Heluetii, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quã ducibus uiſum eſſet, irrumpere. At cùm tormentis ex ſuperiore loco emiſſis protrui omnes poſſent, ſatius uiſum eſt pugna abſtinere. Delphinus circa uallẽ uicinam cum equitatus parte fuit, extra iactum teli, cupidiſſimus pugnæ ciendę, ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce ſeſe effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem etſi hoſtibus non ſequentibus abeundum fuerit, etſi plures ex hoſtibus deſiderati ſint. ſed eò res male ſucceſſit, quòd cum ſe intercepturos hoſtes ipſi putarent, mox cedere coacti ſunt. Nam nullis machinis aduectis Bononiæ ſuperioris oppugnandæ non fuit conſilium: niſi Angli ex ſuperiori egreſſi, & in eandem à Gallis coacti, admiſtis Gallis in eam rediiſſent. quanquam Veruino authore, impetu facto, prius quàm munirentur ſtrata mœnia, recipi poſſe urbem multi uoluere. Ibi Foſſolius alter gener Bieſi fortiter pugnans interiit. Fuit toto eo itinere annonæ in caſtris inopia. Eo anno mortuo Frãciſco Errautio Chemanæo & poſtea Poieto dãnato, Franciſcus Oliuarius ſummus iuriſpræfectus deſignatus eſt, in gratiam (ut putatur) Margaretæ Reginæ Nauarræ. Et cum ſalinarium uectigal refrixiſſe uideretur, miſſo in Aquitaniam Antonio Boierio quæſtore regio, & Pontio Brandoo ſenatore Pariſienſi, repentè acrius id exagitatum eſt. At Põtius dum apud Petrocorios edicto Regis exequẽdo uacat, orta plebis ſeditione miſerè & uulneratus & diſcerptus eſt: traductuſq; per aliquot loca ignominioſiſſime: nec quid aliud auxilio ei fuit, niſi quòd irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occaſionem ei inde ſe proripiẽdi dedit. ob id in Petrocorios à Rege immiſſi milites, qui arbitrio ſuo uiuerent: miſſo etiam Cotelio libellorum magiſtro, qui uarie in ſeditioſos quæſiit; miſcens etiam qui ſeditionis participes non eſſent. Et eo tempore Aubignius in ſuſpicionem uocatus ob fratrem, qui in Scotiã miſſus conſilia ſua cum Anglo communicarat, in carcerem coniectus eſt: magiſtratus eius aulici qui plurimi & opulenti erant Lorgio dati. acciderat idẽ prius Anguillario Comiti Vrſino, aliàs ob ſuſpitiones. Et paulo antea cum Boëſi uxor ueneficii à marito accuſata, abſoluta uideretur patrum Pariſienſium iudicio, ille qui apud Regẽ gratia florebat, recuperatores impetrauit, qui iterum de eodem iudicio quærerent, ubi & ex aulico conſilio multi adfuere. hi cum prius iudicium ſanctum agnouiſſent, idem pronunciarunt. At Rex controuerſiam ad ſe ipſum reuocãs, id effecit, ut quæ olim uarie comperendinata, ad extremum abſoluta putaretur, damnaretur, & ambitu breuis muri ſepta, miſerè intra paucos dies occumberet. Alii putant iuſtiſſime, nec niſi rite quæſtioneq; more maiorũ decreta, exploratoq; delicto dãnatã. Hyeme quæ ſecuta eſt, multi ex his ueteranis qui è Thurino Regis militiam ſecuti erant ad Anglos tranſiere, cũ ſtipendia multorum mẽſium eis à Rege ſoluta nõ eſſent. Anglorũ aliquot naues ad Bononiam adeũtes interceptæ, multi cæſi & necati & capti. Et prius cũ Angli magno impetu ad nouẽ ho-

minum

A minum millia propugnaculi regii circa Bononiam munitiones impedirent, undique occurrentibus Gallis,duce Bieso magna hostium strages facta. Diuerso exitu, acri iam hyeme, cum Biesus maiore ui Anglis ad Bononiam commeatu instruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è Caletio & Guynis admonitis, summa ui irruentes Gallos depulere: multis necatis, quò intenderant peruenere. nec ea contenti uictoria,Ardeam urbem uicinam,quam sciebant parum commeatu plenam,obsidere iam incipiebant. Rex eo tempore ulcere graui & molesto sibi exor-
B to, uarie affectus est, ut de salute eius passim desperatum sit. aperto ulcere paululum recreari uisus est:ita tamen ut per multos menses iacuerit.Claudius Dampetrus ad Ardeam tuendam missus est,cuius aduentu recreati oppidani;quòd Angli etiam obsidionem minus urgerent.Ineunte uere missus Lorgius in Scotiam,ad Anglo ea parte bellum inferendum. instructa numerosissima classis,quæ in Angliam parte alia perueniret. Regii myoparones è Massilia in Anglicum mare post aliquot menses peruenere. his præerant Leo Strozius,Antonius Escarlinus,quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures alii. Imperium maritimum decretum Ennebaldo:
C nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in classes Gallicas & mare summum est imperium.Parte alia Odoardus Biesus terrestri itinere ad Bononiam oppugnandam cum instructissimo exercitu profectus est.Sed dum frustra uidet obsidionem futuram, locum interea delectum castris munire cœpit, atque inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propugnaculum Bononiense, quòd uelut frontem aduersus Bononiam tuentes, uarie in eos qui Bononiæ præsidio relicti erant,grassabantur. id frustra sæpe Angli oppugnauere.locum præsidio Galli tenuere. Angli,nondum ornata classe Gallica,postquam Rex circa Argentatum uersatus in portũ no-
D uum ad Normaniam,quem Gratiæ littus uocant,peruenit,cum numerosissima classe non longe ab eo loco uisi sunt,ut trepidatum sit à multis.Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hostem contendere. Illi emissa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde sese proripientes. Interea Ennebaldus soluit cum classe Gallica,eáque numerosissima & instructissima.Dum soluit nauis Gallica,una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incensa est, multíque absumpti.Gallica classis in insulam,quam Ladoyam uocant, appulit. ibi cæsi multi ex hostibus. domus incensæ, pecora abducta. ipse Ennebaldus classe
E se continuit. & nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent,periculum erat ne hostes aquis passim immissis Gallicam subuerterent classem. Aulsius Rhodius eques qui Gallo militabat cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierant,ut ea magno periculo adirentur. simul exploratorum inopia, & eorum qui locorum essent periti, minus res Gallis succedebant.Anglica classis in locum tutissimum se receperat.circa eam prætervecti Galli,cum hi loco se non mouerent,& ipsi pugna abstinuerũt: Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere:unde illi cum Polinio simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in

Galliam rediit: Lergio interea apud Scotos haud melius Gallicas res pro- F mouente. Et iam pestis in terrestres copias grassari incipiebat, ut multi mor tales absumpti sint. Ea pestis in aulicos ipsos grassari cœpit, totáque Gallia dispersa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpositus erat, ferociam Anglorum uidens, qui contemptis tot regiis copiis in Bononiam terrestri itinere commeatum introduxerant, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus ut ad certum diem cũ copiis adessent, intra certum locum certamini destinatum, ipse cum robore suarum copiarum ex Ardea egressus est. simul Angli ex Guynis locisq; uicinis numero superiores adfuere. ibi per multas horas acriter dimicatum est. Ho- G stes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipsi pedetentim ad eorum numerum egrediebantur: mox conferti ita irruerunt, ut passim dispersi Galli qui cum Dampetro exierant, abirent. Dampetrus cum se fuga in Ardeam proripere incolumis posset, cæso equo diu cum Anglis pugnauit, expectãs eorum auxilium quos sibi adfuturos credebat. Vbi uidet suos dispersos, auxilii spem nullam subesse: cum admoneretur fugæ, satis id perspexit, si ipse fugiens Ardeam properaret, mixtos hostes facilè secum in oppidum peruenturos. Itaque diu immotus subsistens, cum Angli frustra eum captiuum abducere uellent, & à pedite quodam impetitus se exeruisset, ad extremum H ictu breuis tormentuli, cui Pistoleo nomen, ictus occubuit. alii uolunt hasta transfixum. Galli qui ei auxilium ferre debuerant, cum exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti essent, uel quòd uerius est, tardius auxilium tulissent, exanguem & paululum spirantem nacti sunt. sed in confertissimos hostes progressi, aliquot necatis, eos in sua loca fugarũt. Afferebantur ex loco, cui Doyo nomen, terresti itinere commeatus in Bononiam. is locus haud ita longe à Caletibus abest, fertilitate agri abundãs. Odoardus Biesus ad eum locum uastandum profectus est: atque ei eò contendenti per Cæsaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnacu- I lum satis munitum, quod asseruabatur præsidio aliquot peditum Anglicorum. hi per exploratores de Gallorum aduẽtu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. itaq; Biesus machinas bellicas quæ fere miliario adhuc aberãt, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teyus cum peditum robore acriter in hostes progressus, necatis quingentis Anglis, qui in præsidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoq; iter accelerarunt, præcipue Escartius, Brissacus, Sãsirus. Escartius etiã præmissus est explorandi gratia quales essent hostiũ copiæ. is mox Biesum certiorem facit, ingentem adesse & peditum & equitum numerum. Angli ita K sibi persuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictum, adesse tantùm cohortes aliquot Gallicas uastandi agri gratia missas. Biesus cum robore equitatus recta ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis. Angli tũ demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt. Escartius & Sansirus cum suis cohortibus acerrime in eos impetum faciunt. Resistentes adhuc & sese uicissim ad prælium cohortantes, progressi Gallici equites in fugam uertunt. dissipatos passim obtruncant: eadémque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in Gallos, deditione nulla

A ne nulla admissa, passim nobiles & ignobiles obtrũcabant. relata inde quinque uexilla militaria. cæsa tria hominum millia. alii quindecim uexilla relata uolunt: cæsa ad nouem hominum millia. Huic prælio & Neuersius & Anguianus & Tremolius interfuere. Anguianus ob uadi difficultatem ipse equo per manum eductο, reliquis uiam ostentabat: Guydus Lauallus hasta, at modice tamen, uulneratus est. Mox passim exusti agri: uillæ direptæ: ut ipse quidem fumus ab ipsis Caletibus uideretur. Menapii ab Anglo mercede conducti, unà cum aliis multis è Germanorum robore, ad sexdecim hominum millia, ad propugnaculum Bononiense euertendum iam
B proficisci putabantur. & Rex iam circa Campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Cæsaris fines transeundum esset, iussu Cæsaris qui transitum negarat; uel quòd iam instaret hyems, ad suos rediere. Paulo antea Carolus Valesius Aureliorum Dux Regis filius immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit. Vt enim implicitus aulicis delitiis uisus est, quod certe adolescentiæ condonari potuit, ita uigebant apud eum studia rei militaris. Nemo fortissimos centuriones, tribunos, duces, equites exteros iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo
C in largitione dum opus erat, effusior. Ille optime edoctus comprehendere militares homines amicitia: tueri obsequio: seruire rumoribus uentísque aulicis. Regem patrem ita sibi deuincire, Pontieuriam & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorũmque amor progredi deberet. Ille uersare se, urgere ad tempus, ut potentiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progredientem uideres. Is ea ratione decessisse creditus est: Grassabatur pestis in uicina ea loca, circa quæ Rex diuersabatur. Carolus cum Henrico fratre domum agricolæ ingressus est, et si admonitus contagione pestis infectam. mox lusu iuuenili inductus ridere
D cœpit & se & fratrem, qui in pestiferam domum introiissent: simul ense in lectulum & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat. ex eo tempore putant mox peste infectum: & dum morbi uis ignorantibus medicis ignoratur, extinctum. Alii nimia exercitatione, cũ se cum fratre otiosus exercuisset, uolunt necatum. Nec defuere qui uenenum adhibitum ab hoste suspicarentur. quanquã quid ita ferocienti ueneno opus fuit? Huius morte Rex perturbatus est. ipse una cum aulicis hac atque illac secedens, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit pestis contagionem euasere. Et hæc quidẽ ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quin-
E gentesimus quadragesimus quintus. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduersus Cæsarem paciscẽdi. Sed Rex altiora ueritus, bono esse eos animo iubens, ad suos remisit, nihil pactus aduersus fœderatum Cæsarem. Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur, cum tamen è Gallia nemo eò conuenisset. Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt, sæpe fusi sunt. Sæpe utrinque pugnatum minus iustis copiis, nunc ad hostes nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi fides quorundam qui in præsidio erant suspecta fuerit, uerito ne quid cũ Anglo pacti essent. Missi sæpe ad Anglũ le-

gati, nullas æquas conditiones retulere. Tandem Ennebaldus missus pacis F utrunque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, simul ad Ardeam & uicina loca: & Angli inter Caletos & Bononienses aliud ipsi propugnaculum extruebāt, quo munito regium illud extructum inutile esset. Vltro citróque cursitantibus legatis, tandem his conditionibus sequenti æstate pax inita est, uti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tempus (quod fuit multis haud ita certum, addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerū, certis pendendum temporibus: accepta pecunia, mox Bononiam uti à Gallis acceperat, redderet. Nata erat superiori hyeme Henrico Delphino filia, G quæ tum demum parta pace, lustricis patribus adhibitis magnifice abluta est. Sed & eadē hyeme Anguianus, cui Francisco Borbonio nomen, interiit, leui ex causa. Nam cum una cum Delphino & aulicis aliquot proceribus ad Lutetiā speciē belli domū ipsi oppugnarēt, & iam Anguianus superior uideretur, unus asseres & contignationem cubiculi cœpit diducere. his diductis è superiori loco arcam ligneam proiecit in inferiorem partem, qua, ut erat ingentis molis in Anguianum prolapsa, ipse corruit magno sui desiderio relicto. Dum fœdera paciscuntur legati Regum, Estreus (erat is uicarius copiarum quæ Vandomio attributæ erant) in Bononiam turmas suas H educens, pulsus est ab Anglis multis desideratis. eadem pacis fiducia alium cum suis myoparonibus Caletos prospectātem ab iisdem captiuum abductum aiebant. Nec tamen minus pax conuenit inter Reges: quam iniquis conditionibus uulgus conuenisse putabat, nec periti rerum ratam futuram existimabant. Ea æstate quæ secuta est, nihil admodum magnifice domi gestum. Legati Anglorum Regis eius nomine patres lustrici adhibiti natæ filiolæ Henrico Regi futuro, splendide lautéque accepti. Duellum multa pōpa inter duos Hispaniæ gentis milites spectante Rege & aulicis, peractum. Inde Ennebaldus in Angliam missus, classe eò peruenit, omni apparatu ab I Anglo exceptus, ut etiam Eduardum filium Regem futurum obuiam mitteret, qui oratione breui eáque latina aduentantem excepit. Cæsaris cum Germanis contentiones libēter auditæ, & uerbis auctæ. Iniecta mentio fœderis cum Carolo Sabaudiano ineundi, at frustra. Rex Moliniū; ex eo longius progressus circa uicina loca & Cæsarianis & Germanis, dum tacitus rumores sparsi in Cæsarem belli, expectat. Missi sunt à Cæsare ad Regem legati, qui auxilium in Germanos peterent. Hi benigne auditi, sed præcisa spe auxilii. suo enim consilio bellum initum, suis uiribus exequeretur: nec ultro quæsitarum inimicitiarum quæreret socium. Missi & à Germanis oratores K auxilium in Cæsarem petituri: quibus responsum, spectatorem futurū Regem belli: nullam esse causam uiolandi inita cum Cæsare fœdera. Vtrique cum essent peditatu potentissimi, equitum auxilia expectarant. Rex cum circa littus quoddam non longe à Bononia portus noui fundamenta iaceret, repentè irruentes Angli magno impetu operas disturbarunt. id Rex dissimulauit, cupidus pacis: eoq; factum est uti Ennebaldus ex Anglia mox rediret. Interea dum plebs Gallica tot oppressa bellis uix dum respirare inciperet, multi apud Santones ob salinarium uectigal minime solutum in uincula con-

A cula coniecti. Petro etiam Segondato quæstori Aquitaniæ negotium datum, uti id uectigal & Liburnensibus & Petrocoriis & Lemouicibus imponeret, unde multæ plebis querelæ. Cum ad Vlmam urbem Petrus Strozius uisus esset, multi consultò à Rege missum putauere, qui Germanis auxilium ferret. sed inde mox abeunte, neque è Gallia sese Rege mouẽte, raucus hic rumor factus. Solent feriæ apud Gallos litigantibus apud senatus regios dari à Septembris dicato Virgini die, usque ad Martinalia. ubi soluitur senatus, ex senatoribus legitur una decuria, quæ interea uice senatus iudicet capitales quidem causas omnes, ciuiles, quæq; certam æstimationem

B non excedant. Ad eam decuriam eo anno Lutetiæ sedentem cum delati essent plures uiolatæ persuasionis rei, in eos est seuerissime animaduersum: ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenses remissi sint: multi uirgis cæsi, multi mulcta honoraria castigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una solo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum sacrorum. Sed quibusdam ex eis qui uiui exusti sunt, cum palinodiam non recantarent, prius lingua excisa: cum periculum esse seueri iudices uererẽtur, ne eorum sermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ secuta est, Henricus Angliæ Rex animam emisit. post eius mortem reno-

C uata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adolescentulus regnò præfuit. eius funus Rex more regio curauit, pompæq; adfuit. Nec multo pòst inuadente Regem ueteri morbo, quo sæpe angebatur, cum sæpe conualescere uisus esset, tãdem apud Rambuletum rite more Christiano unctus, extinctus est. Is ea constantia pietatéque decessit, ut iam euanescente uitali spiritu, Dei semper nomen pie inclamaret. & cum uox eum deficeret, animámque iam emitteret, identidem quasi lectulo digitis cruces insculperet, uisus sit. Ferunt ab eo filio Regi futuro commendatos Turnonium unumè purpuratis, Ennebaldum, & quosdam alios. Henricus mox in tanum German i Laiacum

D profectus est: auláque iampridem absentem Annam commorã ium, uirũ acrem & industrium mox ad se reuocauit: resectaq; ulæ sup. effluaa pompa, & aulicis aliquot abire iussis, nouatisq; prudentissimè rebus multis, specimen mox optimi principis dedit.

FINIS.

